

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

III МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС СЛАВИСТА

III МЕЖДУНАРОДНЫЙ СЪЕЗД СЛАВИСТОВ

(Белград, 18–25/IX 1939)

Репринтное издание материалов
несостоявшегося съезда

Редактор
БОГОЛЮБ СТАНКОВИЧ

СЛАВИСТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО СЕРБИИ
БЕЛГРАД
2008

III МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС СЛАВИСТА

(Београд, 18 – 25. IX 1939)

Репринт-издање материјала
неодржаног конгреса

Приредио
БОГОЉУБ СТАНКОВИЋ

СЛАВИСТИЧКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
БЕОГРАД
2008.

Главни уредник
Петар Буњак

Уређивачки одбор:
Љиљана Бајић
Вељко Брборић
Слободан Ж. Марковић
Петар Буњак
Срето Танасић
Богдан Терзић

Рецензенти:
академик Милка Ивић
академик Александар Младеновић

Издаје:
Славистичко друштво Србије, Београд, Студентски трг 3
e-mail: office@slavistickodrustvo.org.yu
<http://www.slavistickodrustvo.org.yu>

Штампа:
„Чигоја штампа“, Београд, Студентски трг 13
e-mail: chigoja@eunet.yu

Тираж:
500

Издавање ове књиге финансијски су подржали:
Друштво за српски језик и књижевност Србије
„Чигоја штампа“

*Свом првом председнику
Александру Белићу*

Славистичко друштво Србије

Lawrence Bous

САДРЖАЈ

Уместо предговора: Материјали неодржаног славистичког конгреса (*Богољуб Станковић*) XVII–XXVII

Свеска 1: Збирка одговора на питања

Покровитељ, Почасни претседници, Почасни одбор	5
Izvršni odbor Kongresa	7
Sekcije Kongresa	7
Saopštenje br. 4	9
<i>Секција за лингвистику:</i>	
Општа питања намењена исцрпној дискусији	11
Реферати намењени општој дискусији	72
Техничка питања намењена исцрпној дискусији	83
Nove teme	95
<i>Секција за историју књижевности:</i>	
Општа питања намењена исцрпној дискусији	101
Реферати намењени општој дискусији	137
Техничка питања намењена исцрпној дискусији	166
<i>Секција за наставу славистике:</i>	
Општа питања намењена исцрпној дискусији	171
Реферати намењени општој дискусији	194
Техничка питања намењена исцрпној дискусији	200
<i>Балканолошка секција:</i>	
Лингвистичка питања	207
Историја књижевности	220
<i>Фонолошка секција:</i>	
Lista autora pojedinih odgovora	229
Садржај (1. свеске)	231

Свеска 2: Саопштења и реферати

<i>Секција за лингвистику</i>	
Matteo Bartoli, <i>Le innovazioni preetniche nello slavo</i>	239
Léon Beaulieux, <i>Une nouvelle étape de l'évolution du bulgare</i>	241
Милан Будимир, <i>Ка образовању словенских ктетика</i>	245
Arturo Cronia, <i>Linguaggio poetico e poesia riflessa</i>	246
Eduard Čech, <i>Funkce sufixů – ikъ a – ѡсь v slovanských jazycích</i>	247

Ernst Fraenkel, <i>Etymologisches und syntaktisches auf dem Gebiete der baltischen und slavischen Sprachen</i>	250
A. Григорьевъ, <i>Образованіе главныхъ нарѣчій польскаго языка въ связи съ исторіей польскихъ, финскаго и русскихъ племень, вошедшихъ въ составъ польскаго народа</i>	253
A. Григорьевъ, <i>Образованіе словацкихъ нарѣчій вслѣдствіе вліянія чешскихъ говоромъ на русскіе</i>	256
A. Григорьевъ, <i>Образованіе главныхъ чешскихъ нарѣчій въ связи съ исторіей древнихъ чешско-сербскихъ племень</i>	258
J. Hamm, <i>Gotsko-starocrkvenoslavenske paralele</i>	261
Stj. Ivšić, <i>Za hronologiju slovjenske dispalatalizacije dentala</i>	263
Walerian Kwiatkowski, <i>Nowe podstawy podziału zdań zależnych</i>	264
Walerian Kwiatkowski, <i>O t. zw. języku aktów wielkiego Księstwa litewskiego</i>	266
Władysław Kuraszkiewicz, <i>Nowe obserwacje o ruskiej dyspalatalizacji spółgłosek przed e, i</i>	269
V. Lesný, <i>Verschiebung der Aktionsart in slavischen Sprachen und der ursprüngliche Sinn des Augmentes</i>	271
V. J. Mansikka, <i>Zum Heiligenkalender der Karelier</i>	273
Antun Mayer, <i>Slovenski refleksi ilirskih glasova i razlike između balkansko-ilirskog i venetskog jezika</i>	275
Leszek Ossowski, <i>Z poleskiej terminologii topograficznej</i>	277
Stanislav Petřra, <i>Přípomy – isko / – išče v slovanských jazycích</i>	279
Vittore Pisani, <i>La desinenza del genitivo plurale, e gli esiti di – ō nelle lingue slave</i>	280
Ростислав Плетневъ, <i>О языку наше средње школе</i>	281
Stanislav Rospond, <i>Partykuły-spójniki jako środek ekspresji językowej i stylistycznej</i>	283
Ярослав Рудницький, <i>Місцеві назви в українській народній етимології</i>	284
Jaroslau Rudnickij, <i>Die appellative und onomastische Funktion des Akzentes im Slavischen</i>	288
Mikołaj Rudnicki, <i>L'habitat primordial des Slaves après l'époque i.-e.</i>	292
Ал. Стојићевичъ, <i>За уважење Кашићеве и Бохорићеве граматике</i>	294
Vjekoslav Štefanić, <i>Glagolski rječnik crkvenoslovenskog jezika iz g. 1754</i>	297
E. Tangl, <i>Die Stellung des Enklitikon im Serbokroatischen im Hinblick auf die gleiche Frage in den anderen slavischen Sprachen</i>	298
Witold Taszycki, <i>Klasyfikacja słowiańskich nazw miejscowych</i>	299

Mate Tentor, <i>Leksičko podudaranje čakavštine, slovenskog (slovenačkog) jezika i kajkavštine</i>	300
Цв. Тодоровъ, <i>Двойно акцентуване въ българския езикъ</i>	301
Adam Tomaszewski, <i>Dyspalatalizacja spółgłosek ś, ź, ć, ź w językach zachodnio-słowiańskich</i>	303
Karl Treimer, <i>Das slavische Rotwelsch</i>	306
André Vaillant, <i>Le type verbal lěje- lījati</i>	308
Wiktor Węglarz, <i>O rozwoju prasl. kt + i ~ tj</i>	310
<i>Секција за историју књижевности</i>	
S. Banović, <i>Vukova narodna pjesma „Ženidba kralja Vukašina“ nije nastala pod utjecajem priče o starofrancuskom junaku Bueves d'Hanstone</i>	315
Oswald Burghardt, <i>Леонид Андреев – представитель русского экспрессионизма</i>	318
Arturo Cronia, <i>Per le nuove storie delle letterature slave</i>	320
Veselin Čajkanović, <i>Über den Ursprung und die Entwicklung der serbischen Heldendichtung</i>	322
Константин Чехович, <i>До проблеми ритмічної аналізи слов'янського вірша</i>	323
Euphrosine Dvoičenko-Markoff, <i>L'influence de la littérature russe sur la littérature roumaine</i>	324
Fr. Fancev, <i>Šta su začinaoci?</i>	329
А. Флоровскій, <i>Чешские элементы въ старо-русской литературной традицији</i>	332
Elie Golenistcheff-Koutouzoff, <i>Two epic travels in Herzegovina</i>	335
K. Górski, <i>La littérature polonaise du XVIIIe siècle est-elle classique?</i> ...	336
Fr. Plešić, <i>Prvi jugoslovenski prevodi iz Henrika Sienkiewicza</i>	339
Zdeněk Kalista, <i>Revise literárních hodnot českého baroka v rámci jeho dějin duchovních</i>	340
Драг. Костић, <i>Датирање старословенских књижевних споменика о Кирилу и Методију</i>	343
Драг Костић, <i>Старост народне епике наше</i>	346
Karel Krejčí, <i>T. zv. kulturní a historické tradice a jejich význam pro srovnávací dějiny literatur slovanských</i>	355
М. С. Лалевић, <i>Бугаритице и тужбалице</i>	358
Т. Матић, <i>Jedan hrvatski prijevod Molièrove komedije „L'Avare“</i>	361
Светозар Матић, <i>„Борба речима“ у народном епу</i>	363
Jozef Matl, <i>Charakter und Bedeutung der deutsch-slavischen literarisch-kulturellen Beziehungen vom 14. bis zum 17. Jahrhundert</i>	364

Pierre Pascal, <i>Une province de la littérature russe: la littérature des vieux-croyants</i>	369
Драгољуб Павловић, <i>Маринизам у песмама Ивана Бунића, дубровачког песника XVII века</i>	370
Ростислављ Плетневь, <i>Чувство природе и его значење въ творчествѣ новыхъ писателей</i>	371
В. Розовъ, <i>Католическое вліяніе въ Московской Руси въ XV – XVI вѣкахъ</i>	373
В. Розовъ, <i>„Отвѣтъ Государевъ“</i>	375
Zoé Rozov, <i>Les nouvelles de Karamzine: „La pauvre Lize“ et „Nathalie, fille du boyard“ et leur influence sur la littérature russe du XIXe siècle</i>	376
D. Stremoukhoff, <i>La gènesе de la Povest’o Vavilonskom Carstve</i>	378
Кирилль Тарановскій, <i>Къ вопросу объ авторствѣ „Имна пьяной головѣ“</i>	380
Кирилль Тарановскій, <i>О возможности датировки „Разговора съ Анакреономъ“ Ломоносова</i>	383
Karl Treimer, <i>Janko Kalinčák als Stilkünstler</i>	385
Bedřich Václavek, <i>Vzájemné vlivy mezi umělou a lidovou lyrikou českou v XIX století</i>	387
V. Vitezica, <i>Melički i recitativni stadij Homerovog heksametra i narodnog deseterca</i>	390
Walter Wünsch, <i>Der Musikwissenschaftliche Beitrag zur Erforschung der serbokroatischen Volksepik</i>	393
Ђорђе Живановић, <i>Мицкјевич и Његош</i>	395
<i>Секција за наставу славистике</i>	
Александар Богдановић, <i>Значај интерната за наставу књижевног језика</i>	399
Jan Húsek, <i>Otázka slavismu na středních, odborných a vysokých školách u jednotlivých národů</i>	401
Загорка Михајловић, <i>Естетика језика</i>	403
М. Павловић, <i>Летовања ученика средњих школа у крајевима језички изразито динамичним</i>	406
Мирко Павловић, <i>Упознавање ученика са народним језиком и његовим дијалектима</i>	409
Слободан Поповић, <i>Слободни књижевни покушаји као средства за развијање младићевог интереса за наставу матњерњег језика и књижевности</i>	411

N. D. Stoilkovitch, <i>Récitation collective dans l'enseignement de la langue maternelle</i>	414
<i>Балканолошка секција</i>	
Henryk Batowski, <i>Projet d'un dictionnaire de la communauté balkanique</i>	419
Милан Будимир, <i>Класично порекло израза жупан и стопан</i>	421
Милан Будимир, <i>Старобалкански мотиви код Вука</i>	422
Милан Будимир, <i>Старобалканска техника у Сремчевим делима</i>	423
N. Cartoian, <i>Romans de chevalerie dans les littératures balkaniques</i>	424
Ramiro Ortiz, <i>Il „Ritorno del Marito“</i>	425
Ramiro Ortez, <i>„La fanciulla guerriera“</i>	428
M. Pavlović, <i>Les proverbes des langues balkaniques considérés au point de vue linguistique</i>	430
Sever Pop, <i>L'influence slave dans la terminologie de quelques noms de fêtes roumaines d'après l'Atlas Linguistique Roumain I</i>	432
P. Skok, <i>Le traitement de l'aspect du verbe slave en roumain</i>	434
Emile Turdeanu, <i>Georges Branković et les pays roumains</i>	435
<i>Фонолошка секција</i>	
Zdzisław Stieber, <i>Przyczynki do polskiej fonologii</i>	441
Pogovor	443
Avertissement	444
Lista autora pojedinih saopštenja i referata	445
Садржај (2. свеске)	447

Свеска 3: **Odgovori na pitanja – Saopštenja i referati. Dopune**

A. Odgovori na pitanja

Sekcija za lingvistiku

Opšta pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji.....	457
Referati namenjeni opštoj diskusiji.....	470
Tehnička pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji	471
Nove teme	478
Izveštaji Komisija izabranih na ranijim Kongresima.....	481

Sekcija za istoriju književnosti

Opšta pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji.....	483
Referati namenjeni opštoj diskusiji.....	487

Sekcija za nastavu slavistike

Referati namenjeni opštoj diskusiji.....	489
--	-----

Balkanološka sekcija

Lingvistička pitanja.....	491
<i>Fonološka sekcija</i>	
N. van Wijk, <i>L'étude comparative des systèmes phonologiques des langues Slaves</i>	495
Bohyslav Havránek, <i>Problèmes des systèmes phonologiques des langues non apparentées formant une „union linguistique“</i>	498
B. Sapštenja i referati	
<i>Sekcija za lingvistiku</i>	
Mirko Deanović, <i>Projektirani lingvistički atlas mediteranskih naziva i neki slavenski jezici</i>	505
Villem Ernits, <i>Elementy estońskie w języku rosyjskim i innych językach słowiańskich</i>	507
Ив. Гошевъ, <i>Ръписумѣ на „Църковния историко-археологически музеј при св. Синодъ“ в София</i>	510
B. Hála, <i>L'artikulation des cordes vokaales et la formation de la consonne h sonore</i>	513
Franjo Herič, <i>O Kopitarjevem pravopisu</i>	515
Василь Лев, <i>Мовні особливості „Крехівської Палей“</i>	516
Herbert Ludat, <i>Kietze und Wieken als Zeichen für die friedliche Eindeutschung der Gebiete zwischen Elbe und Oder im Mittelalter</i>	520
Miloš Mladenović, <i>Slov. *sebrъ и seine Bedeutungsentwicklung</i>	523
Josip Nagy, <i>Jezične i stilističke osobine isprava</i>	524
А. Погодинъ, <i>Фатьяновская среднерусская культура и ея значеніе для вопроса о родинѣ индоевропейцев и финноугров</i>	525
Ђорђе Сп. Радојичић, <i>Слогта и ставнальць</i>	527
J. Schröpfer, <i>Über Wesen und Herkunft des altbulgarischen Dativs in genitivischer Funktion</i>	529
M. Vasmer, <i>Jakob Grimm und die Slaven</i>	532
Václav Vážný, <i>O dokumentární hodnotě lingvistického atlasu polského: M. Malecki i K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia</i> ..	533
Paul Wirth, <i>Die Umformung des Sorbischen durch das Deutsche</i>	538
<i>Sekcija za istoriju književnosti</i>	
Алексеј Дураковъ, <i>Поэзия Баратынскаго</i>	543
Jan Frček, <i>Původní podoba staroruské Zádonštiny</i>	544
Maxime Herman, <i>Maeterlinck et Przybyszewski</i>	547
Евген Грицак, <i>Бібліографія перекладів із сербської мови на українську</i>	548

А. Јелачић, <i>Српска реалистичка приповетка друге половине XIX столећа као извор за социјалну и културну историју Србије</i>	551
Никола Мирковић, <i>О културној и књижевној узајамности Срба и Бугара</i>	552
Владимир Мошин, <i>Аренге српских повеља</i>	554
Svet. Stefanović, <i>Zur Bauopfersage</i>	555
Svet. Stefanović, <i>Zur Crescentia-Kaiserin von Rom-Sage</i>	557
Михаилъ Стояновъ, <i>Достоевски и Бѣлгария</i>	559
Михаилъ Стояновъ, <i>Генијатъ на Ботева и загадката на неговия бунт</i>	561
J. Torbarina, <i>Metodološko ispitivanje izvora dubrovačko-dalmatinske književnosti</i>	564
H. de Willman-Grabowska, <i>Le voyage d'Afanassii Nikitine et la poussée vers l'Orient en Russie médiévale</i>	566
Pogovor	569
Avertissement	570
Lista autora pojedinih odgovora, saopštenja i referata.....	571
Sadržaj (3. свеске)	573

Свеска 4: Говори и предавања

<i>Уводна реч претседника Извршног одбора А. Белића у IV књигу припремних радова око III међународног конгреса слависта (место поздравног говора на Конгресу)</i>	579
N. van Wijk, <i>L'étude comparative des systèmes phonologiques des langues slaves</i>	602
Fran Ramovš, <i>Obći momenti iz razvoja slovenskega jezika</i>	611
Antun Mayer, <i>Die zeitliche Bestimmung der urslawischen Periode</i>	619
Александр Исаченко, <i>Потеря глагольных форм в русском языке</i>	630
P. Skok, <i>O važnosti Kopitarove i Miklošičeve slavistike za balkanologiju</i> ...	639
P. Skok, <i>L'étude des traits communs des langues balkaniques provenant du slave en tant que le fondement de la linguistique balkanique</i>	653
А. Бем, <i>Свое и чужое как фактор литературнаго развитія</i>	667
Кирил Тарановски, <i>Методе и задаци савремене науке о стиху као дисциплине на граници лингвистике и историје књижевности</i> ...	682
Rudolf Kolarič, <i>Jezikovni pouk materinega jezika v osnovni in srednji šoli glede na naše učne načrte</i>	707

Миливој Павловић, <i>Поводом наставе народног језика и књижевности</i>	714
Садржај (4. свеске)	725

Свеска 5: **Organizacija**

Pokrovitelj, Počasni pretsednici, Počasni odbor	731
Izvršni odbor Kongresa	733
Sekcije Kongresa	733
Zvanični pretstavnici akademija, univerziteta i naučnih ustanova	735
Članovi Kongresa	738
Извештај о припремним радовима око III међународног конгреса слависта	753
Резолуције Извршног одбора о техничким питањима	756
Садржај издања Извршног одбора:	
Odgovori na pitanja	759
Predavanja, saopštenja i referati	774
Opšti indeks autora	782
Садржај (5. свеске)	785

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА: МАТЕРИЈАЛИ НЕОДРЖАНОГ СЛАВИСТИЧКОГ КОНГРЕСА

После Првог светског рата долази до бурног развоја славистике широм Европе, а нарочито у новонасталим словенским државама. Напоре до с тим нарастала је и потреба за тешњим међународним повезивањем слависта, а најпогоднија прилика за то нађена је у стогодишњици смрти родоначалника славистичке науке Јозефа Добровског (1753–1829). У његову част у Прагу је од 6. до 13. октобра 1929. године одржан Први међународни конгрес слависта. Одржавање конгреса у Прагу у суштини представља заснивање међународног славистичког покрета који ће своју животворност потврдити кроз пет година, одржавањем 1934. године Другог међународног конгреса слависта у Варшави и Кракову. На поменути два конгреса и после њих, између осталог, дефинисано је и разграничено шта се подразумева под славистиком у ужем смислу, тако да је у Београду требало да се одржи 1939. године славистички конгрес у најужем смислу речи под називом: *III међународни конгрес слависта (словенских филолога)*.

Припреми повереног конгреса у Београду приступило се благовремено, а главна личност у њима, посебно у његовом профилисању, био је Александар Белић. У конгресним материјалима о томе је, између осталог, речено: „Споразумом између г. А. Белића, претседника Српске краљевске академије наука, са претставницима славистике у Загребу, Љубљани, Бечу, Прагу и Кракову, приликом његове посете овим славистичким центрима (јануар – март 1938), донет је закључак да карактер Трећег међ. конгреса слависта буде у извесном правцу друкчији него што је био карактер Првог и Другог конгреса“.¹ Било је утврђено да Конгрес ради у следећих пет секција: (1) Секција за лингвистику, (2) Секција за историју књижевности, (3) Секција за наставу славистике, (4) Секција за балканологију, (5) Секција за фонологију. У тим Белићевим сусретима договорено је „да се унапред утврде опште теме о којима би се дискутовало на Конгресу

¹ *Извештај о припремним радовима око III међународног конгреса слависта*. III међународни конгрес slavista (slovenskih filologa). *Organizacija*. Izdanja Izvršnog odbora, Beograd, 1939, св. 5, стр. 27. (У овој књизи стр. 753)

и да се поред тога ставе на дневни ред и индивидуални реферати и саопштења које би предложили поједини чланови Конгреса“.²

Током јуна 1938. радило се на конституисању органа и радних тела Конгреса. За целокупну организацију био је задужен бројни Извршни одбор од 83 члана под председништвом Александра Белића. Ово тело убрзо почиње свој интензивни рад, његово уже руководство обавештава славистичке центре у земљи и иностранству о концепцији и структури Конгреса, а потом утврђује теме свих пет секција, формулише питања и током марта 1939. године о свему томе доставља саопштење, треће по реду, „научним установама и стручњацима из ових области“.³ Питања су класификована као (1) општа, (2) појединачна, (3) техничка.

Задивљујући је одзив будућих учесника, као и интензивност и ефикасност у раду на припреми Конгреса током наредних 4–5 месеци. Већ крајем јула 1939. године Извршни одбор издаје прву свеску конгресних материјала: *Збирка одговора на питања*⁴, (232 стр.); средином августа излази друга свеска – *Саопштења и реферати* (218 стр.) и на самом почетку септембра трећа свеска – *Допуне одговорима на питања, саопштењима и рефератима* (124 стр.). И све су оне биле разаслате пријављеним учесницима Конгреса ради припреме за активно учешће у разматрању постављених питања.

У првој свесци (*Збирка одговора на питања*) на седамнаест општих питања Секције за лингвистику дато је 38 одговора. Највише одговора (15), у коауторству или сам, дао је Александар Белић. Ту су објављени и резимеи 4 реферата намењена за општу дискусију. У овој секцији била је предвиђена исцрпна дискусија са доношењем резолуције и о следећим „техничким питањима“: (1) Издавање потпуног старословенског речника, (2) Предлог о организовању словенске филолошке и лингвистичке библиографије, (3) Питање лингвистичког атласа словенских језика, (4) Начин издавања старих језичких споменика, (5) Бележење дијалеката у вези са методама дијалекатског испитивања (дијалектологија – дијалектографија). У првој свесци објављено је на ова питања 12 одговора, од којих пет (дакле, на сва питања) припадају А. Белићу. Као нова тема овде је објављен „Предлог Комисије Словенског института у Прагу о транслитерацији ћирилице у латиницу“.

² На истом месту.

³ Исто, стр. 27–28 (У овој књизи стр. 753–754)

⁴ Наслови свезака, наслови организационог карактера унутар њих, као и постављена питања дати су и на француском језику.

У Секцији за историју књижевности постављено је 14 општих питања и на њих у првој свесци дато 26 одговора. Ту су објављени резимеи и 17 реферата намењених општој дискусији. За ову секцију била је предвиђена „исцрпна дискусија“ о следећа три „техничка питања“: (1) Организација општег прегледа словенске народне поезије /са доношењем Резолуције/, (2) Издање монументалних зборника народних песама свих словенских народа, (3) Издавања старијих књижевних споменика према потребама и захтевима књижевне историје. У првој свесци објављен је по један одговор на друго и треће питање.

Секција за наставу славистике требало је да расправља о 8 постављених општих питања. На њих је у првој свесци дато 14 одговора. Уз то, објављено је и шест резимеа реферата намењених општој дискусији. У овој секцији требало је да се расправља о 4 „техничка питања“ и да се донесе „Резолуција о настави народног језика и књижевности у средњим школама“. На та питања дато је пет одговора. Највише прилога за ову секцију дали су М. Павловић (8) и Илија Мамузић (6).

Балканолошка секција требало је да разматра 5 лингвистичких питања и 1 из историје књижевности. У првој свесци објављено је 13 прилога о тим питањима.

За Фонолошку секцију прва свеска доноси 5 прилога, тј. одговора.

Друга свеска (*Саопштења и реферати*) садржи 87 прилога – саопштења и реферата разврстаних по секцијама и то: Секција за лингвистику – 35, Секција за историју књижевности – 33, Секција за наставу славистике – 7, Балканолошка секција – 11 и Фонолошка секција – 1 прилог.

Тематика реферата и њихов број у другој свесци је следећи:

Секција за лингвистику: Општа питања и историја славистике – 2 излагања; Прасловенски језик и упоредна граматика словенских језика – 11; Словенски језици и суседни народи – 3; Источно-словенска језичка група – 3; Западно-словенска језичка група – 4; Јужно-словенска језичка група – 6; Словенска топономастика – 4; Словенски вештачки језици – 2 излагања.

Секција за историју књижевности: Принципска и методолошка питања – 3 излагања; Везе словенских књижевности са страним књижевностима – 6; Узајамни односи словенских књижевности – 5; Питања Ћирило-Методијеве књижевности – 1; Руска књижевност – 5; Пољска књижевност – 1; Чешка и словачка књижевност – 3; Српска и хрватска књижевност – 9 (од чега уметничка књижевност чини – 1 и народна – 8) излагања.

Балканолошка секција. Лингвистичка питања – 5; Књижевно-историјска питања – 6 излагања.

Трећа свеска (*Odgovori na pitanja – Saopštenja i referati. Dopune*)⁵ већ својим насловом казује да садржи прилоге који су у Извршни одбор приспели по припреми и објављивању прве две свеске, те трећа свеска представља њихову допуну. У њој је у разделу намењеном Секцији за лингвистику објављено 7 одговора на општа питања, 5 одговора на техничка питања, 1 резиме реферата за општу дискусију. Ту је покренута и нова тема „О латиничкој транскрипцији ћириловских имена у библиографским каталозима“, а дат је и Извештај Комисије за издавање ћирило-методских извора. Садржај рада Секције за историју књижевности допуњен је са 2 одговора на општа питања и 1 резимеом реферата за општу дискусију. Садржај рада Секције за наставу славистике и Балканолошке секције допуњен је са по 1 резимеом реферата за општу дискусију, а Фололошка секција са два прилога.

Сем одговора, у овој свесци су објављени и резимеи саопштења и реферата и то: за Лингвистичку секцију – 15, а за Секцију за историју књижевности – 13 прилога.

Иза резимеа саопштења и реферата налази се на српском и француском језику обраћање Извршног одбора насловљено као „Поговор“ („Avertissement“). Имеђу осталог, ту се каже:

„По doštampavanju ove knjige postalo je jasno da se III-ći Međunarodni kongres slavista ne može održati.

Međutim Izvršni je odbor odlučio da se sve pripreme koje se tiču naučnog dela ovog kongresa dovrše i da se u narednoj knjizi o Kongresu iznese i sve ostalo što se kongresa tiče: ne samo novi prilozii koji su Odboru stigli posle 20 avgusta, nego i sve ono što je Izvršni odbor imao na umu kada je Kongres ovako spremao.“⁶

Нема сумње да су за овако тешку и драматичну одлуку о отказивању Конгреса постојали јаки разлози. Поготову ако се зна да су до краја августа биле обављене све припреме. Између осталог, већ у првој половини августа биле су обезбеђене аудиторije на Универзитету у којима би Конгрес радио⁷. „Све техничке припреме (чак и за уметнички и излетнички део) биле су завршене и три књиге издања Извршног одбора биле су већ

⁵ При насловљавању ове и пете свеске и у организовању материјала унутар њих употребљена је латиница. Латиница је употребљена и у организовању једног дела материјала у првој свесци.

⁶ III међународни конгрес слависта (slovenskih filologa). *Odgovori na pitanja – Saopštenja i referati. Dopune*. Izdanja Izvršnog odbora, Beograd, 1939, св. 3, стр. 119. (У овој књизи стр. 569)

⁷ В. акт Извршног одбора којим се Универзитет моли за уступање просторија. Славистика, Београд, 2006, књ. X, стр. 446.

у рукама конгресиста“ – записао је др Александар Арнаутовић, управник Државне архиве, који је у Извршном одбору имао функцију административног секретара⁸. Из чињенице да су у петој свесци, објављеној убрзо по отказивању Конгреса, предавања, саопштења и реферати тематски разврстани, може се закључити да је била утврђена структура и урађена окосница његовог Програма.

За све време припрема будући Конгрес су оптерећивале тешке и сложене политичке прилике. Велики светски рат се наслуђивао и до њега је дошло 1. септембра 1939. године кад је Немачка напала Пољску. Постало је јасно да се у таквим условима Конгрес не може одржати и А. Белић сазива седницу Председништва Извршног одбора Конгреса. „Састанак је одржан у дворани Српске краљевске академије 4 и 5 септембра. Присуствовали су: г. председник А. Белић; г. г. потпредседници Ст. Ившић и Ф. Рамовш; научни секретар г. Х. Барић; благајник г. Ст. Шкерљ; административни секретар г. А. Арнаутовић; претседник Секције за историју књижевности г. Ф. Фанцев; потпредседник Секције за наставу г. Миливој Павловић, и као гост г. проф. Андре Вајан, члан француске делегације на Конгресу. На тој седници је одлучено да се Трећи међународни конгрес слависта потпуно ликвидира, а да се формални завршетак ликвидације обележи издавањем четврте и пете књиге издања Извршног одбора (*Говори и предавања и Организација*)⁹.“

У свесци *Говори и предавања* (152 стр.) објављена је Уводна реч Александра Белића и 10 текстова реферата (или предавања) планираних да се изложе на Конгресу. Три су из области лингвистике, по два из историје књижевности, методике наставе и балканолошке тематике и један о фонолошкој теми.

У најмање обимној, али изузетно информативној свесци *Организација* (60 стр.) дат је сажет преглед целокупне организације Конгреса. Најпре су подаци (спискови имена) о саставу Почасног и Извршног одбора, списак званичних представника институција позваних на Конгрес и списак свих пријављених учесника Конгреса (407 учесника).

Потом следе детаљан „Извештај о припремним радовима око III међународног конгреса слависта“ и „Резолуције Извршног одбора о техничким питањима“. На крају овде поменутог извештаја стоји: „Претседништво Извршног одбора сматрало је за своју дужност да привремено

⁸ В.: *Трећи међународни конгрес слависта (словенских филолога)*. Славистика, Београд, 2006, књ. X, стр. 452.

⁹ III међународни kongres slavista (slovenskih filologa). *Organizacija*. Izdanja Izvršnog odbora, Beograd, 1939, св. 5, стр. 29. (У овој књизи стр. 755)

реши и нека техничка питања о којима се имало дискутовати на Конгресу¹⁰.¹⁰ Резолуције се односе на следећа питања: (1) Издавање потпуног старословенског речника, (2) Организовање словенске филолошке и лингвистичке библиографије, (3) Организовање лингвистичког атласа словенских језика, (4) Начин издавања старих језичких споменика, (5) Издавање етимолошког речника словенских језика, (6) Организовање општег прегледа народне поезије, (7) Настава народног језика и књижевности у средњим школама.

У другом делу свеске дат је веома прегледан, организационо и тематски систематизован садржај свих пет издања (свезака) Извршног одбора са Општим индексом аутора прилога у њима. Укупно су била 153 аутора, тј. учесника Конгреса са рефератом, саопштењем или предавањем. Највише их је из ондашње Југославије – 65, од чега су 34 учесника из Београда. 88 референата је из иностранства, међу којима је највише из Чехословачке – 33 и ондашње Пољске – 19 учесника.

Из ондашњег Совјетског Савеза није било учесника, али је руска и источнословенска тематика у конгресним материјалима значајно заступљена. Запажен број руских слависта-емиграната доставио је своје прилоге на руском језику, при том су они, са изузетком прилога Александра Исаченка, сви писани и објављени старим руским правописом. Међу поменутиим славистима значајан број је тада живео и радио у Југославији.

На основу наведених цифара о потицању учесника Конгреса и са садашње временске дистанце може се судити о стању славистике оног времена. Несумњиво је да је она у Чехословачкој била у пуном процвату, а слична је ситуација и у Пољској. Не би се могло рећи ни да је славистика у Југославији, а нарочито српска славистика, заостајала иза чехословачке и пољске.

Висок ниво српске славистике оног времена потврђује се и чињеницом да је београдски славистички конгрес конципиран, усмерен и организован значајно другачије од конгреса одржаних у Прагу и Варшави, са циљем да се делује на будући развој славистичке науке и мисли у међународним размерама, а пре свега на њиховом повезивању у словенским оквирима. У припремљеном поздравном говору за Конгрес, а потом због отказивања у извесној мери модификовано објављеног, А. Белић нагла-

¹⁰ На истом месту.

шава одлуку Извршног одбора да „Конгрес буде више *радни* неголи *репрезентативни*“¹¹.

Он потребу за радним карактером Конгреса образлаже: „али много је знатније од овога (од *репрезентативности*, Б. Ст.) да научници словенски бар колико-толико уједначе свој рад у најразличнијим правцима и да се увере – колико штете трпе славистичке студије од тога што се науке о словенским језицима и књижевностима – мање или више – у различним словенским земљама самостално развијају, без довољнога или – боље да речемо – довољно дубокога и познавања сличних предмета код других словенских народа и непосреднога праћења онога што се код других словенских народа ради.“¹²

А потом објашњава изабрани поступак за постизање радног карактера Конгреса: „Радни карактер овога Конгреса могао се – без непотребних лутања – постићи само тако, ако се питања унапред изнесу, и ако се да могућности да сваки учесник Конгреса упути великом конгресном форуму оне опште проблеме за које би желео да буду претресени. Својим питањима Извршни је одбор хтео само да покаже карактер тема најразличније врсте за које је сматрао да треба да добију заједничко и многобројно учествовање у дискусији. Око њих и сличних питања, која би са стране дошла, имала се усретсредити учена пажња конгресних учесника.“¹³

Конгресни материјали неодржаног славистичког конгреса недвојбе-но сугеришу закључак да су А. Белић и слависти окупљени око њега у Извршном одбору имали амбиција да се на III међународном конгресу слависта (словенских филолога) славистички покрет чвршће организује и конституише у међународну научну организацију у којој ће се одлуке конгреса и остваривати, у којој ће се удруженим снагама радити на остваривању славистичких научних пројеката. У том смислу је била и планирана „исцрпна дискусија“ око 7 питања, која су у ствари пројектне теме, и доношење резолуција којима би се ти истраживачки пројекти конституисали. Нажалост, и после скоро 70 година мора се констатовати да је од те замисли и тих стремљења у међународном славистичком покрету мало остварено: сем на пројекту око „Лингвистичког атласа словенских

¹¹ Уводна реч претседника Извршног одбора А. Белића у IV књигу припремних радова око III међународног конгреса слависта (место поздравног говора на Конгресу). III међународни конгрес слависта (словенских филолога). *Говори и предавања*. Издања Извршног одбора, Београд 1939, св. 4, стр. 6. (У овој књизи стр. 580)

¹² На истом месту.

¹³ Исто, стр. 8. (У овој књизи стр. 582)

језика“ организовани колективни рад на осталим темама није започет или је веома мало узнатрествовао.

Може се, ипак, рећи да силни напори бројних славистичких посленика око припрема неодржаног III међународног конгреса слависта у Београду нису били узалудни. Остали су инспиративни конгресни материјали који уливају оптимизам. Они су у веома сложеним приликама припремани и објављени са надом да ће доћи боља времена која ће омогућити нова међународна славистичка окупљања. Ту окренутост будућности исказао је А. Белић у веома тешком тренутку свог живота по отказивању Конгреса у накнадно дописаном тексту испред свог раније припремљеног поздравног говора за Конгрес:

„Извршни одбор, налазећи се у овом тренутку пред страшном перспективом пустоши и уништења који ће задесити народе оних који би учествовали у овом Конгресу, узбуђен садашњошћу и узнемирен за блиску будућност, жели да ново време у којем ће бити одржан Четврти међународни конгрес слависта означи епоху пријатељских узајамних односа међу народима света, а нарочито Словенима, која ће једино зајемчити и нов полет славистичке науке. Скрушен пред посматрањем онога што се збива, он ће чекати, чувајући савесно све оно што се окупило око Трећег конгреса, да му време допусти да заставу Четвртог конгреса преда у руке оних које духовна заједница овог Конгреса нађе за достојне. Када ће се земље-учеснице у овом Конгресу или њихови претставници јавити са овом жељом – то зависи од будућности која је данас сасвим непозната.“¹⁴

На боља времена чекало се више од деценије и по, до Међународног славистичког састанка, одржаног у Београду од 15. до 21. септембра 1955. године. У том подухвату слависта на обнављању покиданих не само међусобних веза, већ и знатно шире – у словенству, Александар Белић је имао иницијативну и водећу улогу. Реализујући овај подухват он је имао пуно основа да своју забринутост пред непознатом будућношћу из 1939. године замени оптимистичким очекивањима, која и исказује у поздравној речи на отварању Састанка: „I evo nas zbog svega toga danas, sa punim poverenjem u budućnost, i sa željama da se naša nauka ponovo izvede na široki put uzajamne saradnje“.¹⁵

¹⁴ Исто, стр. 6. (У овој књизи стр. 580)

¹⁵ *Beogradski međunarodni slavistički sastanak (15–21. IX 1955)*. Izdanje Organizacionog odbora, Beograd, 1957, str. 5.

Београдски међународни славистички састанак представља манифестацију обнављања сарадње слависта читавог света, али у првом реду слависта свих словенских народа, јер су на њему учествовали представници из свих пет тадашњих словенских држава. А. Белић је дочекао прилику „да заставу четвртог Конгреса преда у руке оних које духовна заједница овог Конгреса нађе за достојне“¹⁶. Застава је предата Виктору Владимировичу Виноградову, тј. на Састанку је одлучено да се Четврти међународни конгрес слависта одржи у Москви 1958. године. Тада је установљен и изабран Међународни комитет слависта (МКС) од 12 чланова и 12 њихових заменика на челу са В. В. Виноградовом¹⁶, чиме је међународни славистички покрет и дефинитивно конституисан у међународну организацију, те су тако на својеврстан начин реализоване и Белићеве 1939. године неостварене замисли. А. Белић је потом до гашења свог живота (26. фебруар 1960) био југословенски члан и потпредседник у МКС, као и председник Југословенског националног комитета слависта.

Али Белићево ангажовање на организовању славистичког покрета није било само у међународним релацијама. Он је био изузетно активан и око окупљања и организовања слависта у Србији и ондашњој Југославији. 29. јуна 1948. године он председава Оснивачкој скупштини Славистичког друштва НР Србије, подноси на њој уводни реферат и бива изабран за председника Друштва¹⁷. Током 1954. године ради на активирању славистичких организација и повезивању слависта, крајем децембра окупља на састанак у Београду представнике слависта из свих република ондашње Југославије, где се усваја договор да се крајем маја 1955. у Скопљу и Охриду одржи саветовање слависта Југославије. На саветовању је основан Савез славистичких друштава ФНРЈ, а за председника изабран Александар Белић.¹⁸ Под његовим руководством ће 1957. године бити одржан Први конгрес Савеза славистичких друштава ФНРЈ.

Живот и дело Александра Белића релативно добро су познати славистичкој, па и широкој, јавности Србије и у ово време, скоро пола века после његове смрти. Рекло би се, међутим, да се на његове активности око окупљања слависта и славистичког организовања у националним и међународним оквирима мало обраћала пажња. А те активности (како кад је реч о А. Белићу, тако и уопште) несумњиво захтевају много личног

¹⁶ Исто, стр. 14, 16.

¹⁷ В.: *Записник Оснивачке скупштине Славистичког друштва Народне Републике Србије*. Славистика, Београд, 2003, књ. VII, стр. 542–545.

¹⁸ В.: *Конституисање југословенског славистичког покрета*. Славистика, Београд, 2004, књ. VIII, стр. 483–488.

времена, енергије и инвентивности, и по доприносу развоју славистичке науке и мисли нимало не уступају пред кабинетским научним радом. Стога се у Славистичком друштву Србије, а поводом 60-годишњице његовог оснивања, дошло до закључка о целисходности ширег јавног осветљавања ове компоненте Белићевог живота и дела. Дошло се до уверења да се то најбоље може постићи на белићевски начин, што значи – *радно*. У том смислу се и приступило фототипском издавању релативно мало познатих, ретких и тешко доступних конгресних материјала неодржаног конгреса¹⁹, који концепцијски највећим делом припадају А. Белићу, а у значајној мери он у њима има и директног ауторског удела. Део тиража тих материјала сабраних у пет свезака био је разаслат ауторима текстова, а оно што није, пропало је у току рата. Ово фототипско издање урађено је по комплекту из библиотеке професора Ђорђа Живановића, коју је он завештао Катедри за славистику Филолошког факултета у Београду.

У приређивању књиге желело се да максимално буде сачувана аутентичност. Пет изворних књига (свезака) материјала (укупно 786 страна) обједињено је у једну књигу са додатом јединственом пагинацијом, али у свакој свесци сачувана је и њена првобитна пагинација. На почетку обједињене књиге дат је целокупан њен садржај, али су у свакој свесци задржани и првобитни садржаји свеске. Писмо и правопис на коме су првобитне свеске објављене задржани су не само у њима, већ и у обједињеном садржају, као и у цитатима у тексту *Уместо предговора*. Настојало се да у обједињеном садржају уочене омашке у незнатном броју наслова изворника буду исправљене.

Овом приређивачком и издавачком подухвату приступило се са уверењем да ће у објављеним конгресним материјалима садашње и нове генерације слависта моћи да нађу многобројна и разноврсна обавештења релевантна не само за историју славистике, већ и са теоријских и методолошких становишта. Ту су запретане и бројне замисли значајне за славистичко организовање и конципирање научних и стручних окупљања слависта како у међународним, тако и националним оквирима. Треба их

¹⁹ Вероватно је због оваквог стања ствари дошло до тога да се у Изабраним делима Александра Белића његова уводна реч у IV књигу материјала (односно неодржани поздравни говор) не прештампала са српског изворника, већ као превод са француског језика. В.: *Увод у четврту књигу прилога за Трећи међународни конгрес слависта од г. А. Белића, председника Организационог Комитета (уместо поздравног говора на отварању)*. Изабрана дела Александра Белића, т. III/2. Упоредна словенска лингвистика. Чланци, расправе, критика, хроника. Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, стр. 224–239.

само распретати, инспирисати се њима и креативно их применити у новим условима.

После неодржаног Трећег конгреса и паузе од скоро две деценије одржано је у интервалима од по 5 година још десет међународних конгреса слависта: IV у Москви 1958, V у Софији 1963, VI у Прагу 1968, VII у Варшави 1973, VIII у Загребу 1978, IX у Кијеву 1983, X у Софији 1988, XI у Братислави 1993, XII у Кракову 1998, XIII у Љубљани 2003. године. Увелико је у припреми одржавање XIV конгреса, предвиђено за јесен 2008. године у Охриду. Утврђено је да се XV конгрес (2013) одржи у Минску.

Пада у очи да су у неким словенским земљама и градовима одржана по два конгреса. Београду је било поверено одржавање једног конгреса, који је био у потпуности припремљен, али из познатих разлога није одржан. Та чињеница се потискује у заборав не само стране, већ и наше славистичке и шире друштвене јавности. Надајмо се да ће објављивање конгресних материјала неодржаног Трећег међународног славистичког конгреса све њих и подсетити, и шире обавестити. А српске слависте још и обавезати не само на размишљање, већ и на залагање да се XVI конгрес (2018) одржи у Београду. У објављеним материјалима требало би да имају надахнуће, а свакако им они могу послужити и као приручник и поучник како се ти послови раде.

Богољуб Станковић

18—25 / IX / 1939

III МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС СЛАВИСТА
(СЛОВЕНСКИХ ФИЛОЛОГА)

IIIÈME CONGRÈS INTERNATIONAL DES SLAVISTES
(PHILOLOGUES SLAVES)

ЗБИРКА ОДГОВОРА НА ПИТАЊА
RÉPONSES AUX QUESTIONS

ИЗДАЊА ИЗВРШНОГ ОДБОРА
PUBLICATIONS DU COMITÉ D'ORGANISATION
N° 1

БЕОГРАД — BELGRADE
VUKA KARADŽIĆA ULICA, BROJ 5
YUGOSLAVIE

Štampa „MLADA SRBIJA“, Beograd
Uskočka 4 — Tel. 21-352

ЗБИРКА ОДГОВОРА НА ПИТАЊА
RÉPONSES AUX QUESTIONS

ПОД
ВИСОКИМ ПОКРОВИТЕЉСТВОМ
ЊЕГОВОГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА
Кнеза-Намесника Павла

ПОЧАСНИ ПРЕТСЕДНИЦИ:

*Господин Прејседник Министарског Савета
Краљевине Југославије
Господин Прејседник Сената
Господин Прејседник Народне Скупштине*

ПОЧАСНИ ОДБОР:

ГОСПОДИН МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ
ГОСПОДА ПРЕТСЕДНИЦИ
ОПШТИНА ГРАДОВА БЕОГРАДА, ЗАГРЕБА И ЉУБЉАНЕ
ГОСПОДА ПРЕТСЕДНИЦИ
СРПСКЕ КРАЉЕВСКЕ АКАДЕМИЈЕ,
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АКАДЕМИЈЕ ЗНАНОСТИ
И УМЈЕТНОСТИ,
АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ У ЉУБЉАНИ
ГОСПОДА РЕКТОРИ
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ, ЗАГРЕБУ И ЉУБЉАНИ
ГОСПОДА
МИЛАН РЕШЕТАР, СТЕПАН КУЉБАКИН, ТОМО МАТИЋ,
РАЈКО НАХТИГАЛ

Листа страних научника који улазе у Почасни одбор
утврдиће се по пријему свих пријава за Конгрес.

SOUS
LE HAUT PATRONAGE
DE SON ALTESSE ROYALE LE PRINCE-RÉGENT
Paul de Yougoslavie

PRÉSIDENTS D'HONNEUR :

*Monsieur le Président du Gouvernement Royal
de Yougoslavie*

Monsieur le Président du Sénat

Monsieur le Président de la Chambre des Députés

LE COMITÉ D'HONNEUR :

MONSIEUR LE MINISTRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE

MESSIEURS LES PRÉSIDENTS
DES CONSEILS MUNICIPAUX
DE BELGRADE, ZAGREB ET LJUBLJANA

MESSIEURS LES PRÉSIDENTS
DE L'ACADÉMIE ROYALE SERBE,
DE L'ACADÉMIE YOUGOSLAVE DES SCIENCES
ET DES BEAUX-ARTS,

DE L'ACADÉMIE DES SCIENCES
ET DES BEAUX-ARTS DE LJUBLJANA

MESSIEURS LES RECTEURS DES UNIVERSITÉS
DE BELGRADE, ZAGREB ET LJUBLJANA

MESSIEURS
MILAN REŠETAR, STEPAN KULJBAKIN, TOMO MATIĆ,
RAJKO NAHTIGAL

La liste des savants étrangers membres du Comité d'honneur sera établie lorsque toutes les adhésions au Congrès auront été reçues

IZVRŠNI ODBOR KONGRESA:

PRETSEDNIK: d-r Aleksandar BELIĆ

POTPRETSEDNICI: d-r Stjepan IVŠIĆ, d-r Franc RAMOVŠ

SEKRETARI: d-r Petar KOLENDIĆ, d-r Petar SKOK, d-r Henrik BARIĆ

BLAGAJNIK: d-r Stanko ŠKERLJ

ADMINISTRATIVNI SEKRETAR: d-r A. ARNAUTOVIĆ

ČLANOVI:

d-r Radomir ALEKSIĆ, d-r Nikola ANDRIĆ, d-r Anton BAJEC, d-r Antun BARAC, d-r Dragutin BORANIĆ, d-r Stjepan BOSANAC, d-r Radoslav BOŠKOVIĆ, d-r Anton BREZNIK, d-r Milan BUDIMIR, d-r Vaclav BURIAN, d-r Veselin ČAJKANOVIĆ, d-r Vladimir ČOROVIĆ, d-r Mirko DEANOVIĆ, d-r Anton DEBELJAK, d-r Tine DEBELJAK, d-r Petar DJORDJIĆ, Uroš DŽONIĆ, Gliša ELEZOVIĆ, d-r Franjo FANCEV, d-r Krešimir GEORGIJEVIĆ, d-r Ivan GRAFENAUER, d-r Josip HAMM, d-r Ivo HERGEŠIĆ, d-r Mate HRASTE, d-r Miodrag IBROVAC, d-r Fran ILEŠIĆ, Miloš IVKOVIĆ, d-r Slavko JEŽIĆ, d-r Franc KIDRIĆ, d-r Rudolf KOLARIĆ, d-r Otokar KOLMAN, d-r Miho KOMBOL, Dragutin KOSTIĆ, Božidar KOVAČEVIĆ, Makso KOVAČIĆ, d-r Nikola MAJNARIĆ, d-r Ilija MAMUZIĆ, d-r Ljubomir MARAKOVIĆ, d-r Zdenka MARKOVIĆ, d-r Antun MAYER, d-r Branko MILETIĆ, d-r Miloš MOSKOVLJEVIĆ, d-r Anton OCVRK, d-r Dragotin OŠTIR, Stjepan PAVIČIĆ, d-r Dragoljub PAVLOVIĆ, d-r Milivoj PAVLOVIĆ, d-r Aleksandar POGODIN, d-r Milko POPOVIĆ, d-r Vladeta POPOVIĆ, d-r Vladimir ROZOV, d-r Mirko RUPEL, d-r Miloš SAVKOVIĆ, d-r Anton SLODNJAK, d-r Isidora SEKULIĆ, d-r Mihailo STEVANOVIĆ, d-r Pavle STEVANOVIĆ, d-r Aleksandar STOJIČEVIĆ, d-r Marijan STOJKOVIĆ, d-r Gustav ŠAMŠALOVIĆ, d-r Gjuro ŠKARIĆ, Jakob ŠOLAR, d-r Mate TENTOR, d-r Fran TOMŠIĆ, d-r Miloš TRIVUNAC, d-r Stjepan TROPSCH, Momir VELJKOVIĆ, Vida VRTOVEC, Jovan VUKOVIĆ, d-r Sreten ŽIVKOVIĆ.

SEKCIJE KONGRESA:

SEKCIJA ZA LINGVISTIKU — PRETSEDNIK: d-r Stjepan IVŠIĆ; POTPRETSEDNIK: d-r Henrik BARIĆ; SEKRETAR: d-r Branko MILETIĆ

SEKCIJA ZA ISTORIJU KNJIŽEVNOSTI — PRETSEDNIK: d-r Franjo FANCEV; POTPRETSEDNIK: d-r Pavle STEVANOVIĆ; SEKRETAR: d-r Dragoljub PAVLOVIĆ

SEKCIJA ZA NASTAVU SLAVISTIKE — PRETSEDNIK: d-r Franc KIDRIĆ; POTPRETSEDNIK: d-r Milivoj PAVLOVIĆ; SEKRETAR: d-r Ilija MAMUZIĆ

BALKANOLOŠKA SEKCIJA — PRETSEDNIK: d-r Petar SKOK

FONOLOŠKA SEKCIJA — PRETSEDNIK: N. van WIJK

Članovi Sekcija odrediće se kad budu stigle prijave svih učesnika na Kongresu.

LE COMITÉ D'ORGANISATION:

LE PRÉSIDENT: d-r Aleksandar BELIĆ

LES VICE-PRÉSIDENTS: d-r Stjepan IVŠIĆ, d-r Franc RAMOVŠ

LES SECRÉTAIRES: d-r Petar KOLENDIĆ, d-r Petar SKOK, d-r Henrik BARIĆ

LE TRÉSORIER: d-r Stanko ŠKERLJ

LE SECRÉTAIRE ADMINISTRATIF: d-r A. ARNAUTOVIĆ

LES MEMBRES:

d-r Radomir ALEKSIĆ, d-r Nikola ANDRIĆ, d-r Anton BAJEC, d-r Antun BARAC, d-r Dragutin BORANIĆ, d-r Stjepan BOSANAC, d-r Radoslav BOŠKOVIĆ, d-r Anton BREZNIK, d-r Milan BUDIMIR, d-r Vaclav BURIAN, d-r Veselin ČAJKANOVIĆ, d-r Vladimir ČOROVIĆ, d-r Mirko DEANOVIĆ, d-r Anton DEBELJAK, d-r Tine DEBELJAK, d-r Petar DJORDJIĆ, Uroš DŽONIĆ, Gliša ELEZOVIĆ, d-r Franjo FANCEV, d-r Krešimir GEORGIJEVIĆ, d-r Ivan GRAFENAUER, d-r Josip HAMM, d-r Ivo HERGEŠIĆ, d-r Mate HRASTE, d-r Miodrag IBROVAC, d-r Fran ILEŠIĆ, Miloš IVKOVIĆ, d-r Slavko JEŽIĆ, d-r Franc KIDRIĆ, d-r Rudolf KOLARIĆ, d-r Otokar KOLMAN, d-r Miho KOMBOL, Dragutin KOSTIĆ, Božidar KOVAČEVIĆ, Makso KOVAČIĆ, d-r Nikola MAJNARIĆ, d-r Ilija MAMUZIĆ, d-r Ljubomir MARAKOVIĆ, d-r Zdenka MARKOVIĆ, d-r Antun MAYER, d-r Branko MILETIĆ, d-r Miloš MOSKOVLJEVIĆ, d-r Anton OCVIRK, d-r Dragotin OŠTIR, Stjepan PAVIČIĆ, d-r Dragoljub PAVLOVIĆ, d-r Milivoj PAVLOVIĆ, d-r Aleksandar POGODIN, d-r Milko POPOVIĆ, d-r Vladeta POPOVIĆ, d-r Vladimir ROZOV, d-r Mirko RÜPEL, d-r Miloš SAVKOVIĆ, d-r Anton SLODNJAK, d-r Isidora SEKULIĆ, d-r Mihailo STEVANOVIĆ, d-r Pavle STEVANOVIĆ, d-r Aleksandar STOJICEVIĆ, d-r Marijan STOJKOVIĆ, d-r Gustav ŠAMŠALOVIĆ, d-r Gjurjo ŠKARIĆ, Jakob ŠOLAR, d-r Mate TENTOR, d-r Fran TOMŠIĆ, d-r Miloš TRIVUNAC, d-r Stjepan TROPSCH, Momir VELJKOVIĆ, Vida VRTOVEC, Jovan VUKOVIĆ, d-r Sreten ŽIVKOVIĆ.

SECTIONS DU CONGRÈS:

SECTION DE LINGUISTIQUE — PRÉSIDENT: d-r Stjepan IVŠIĆ; VICE-PRÉSIDENT: d-r Henrik BARIĆ; SECRÉTAIRE: d-r Branko MILETIĆ.

SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE — PRÉSIDENT: d-r Franjo FANCEV; VICE-PRÉSIDENT: d-r Pavle STEVANOVIĆ; SECRÉTAIRE: d-r Dragoljub PAVLOVIĆ.

SECTION D'ENSEIGNEMENT — PRÉSIDENT: d-r Franc KIDRIĆ; VICE-PRÉSIDENT: d-r Milivoj PAVLOVIĆ; SECRÉTAIRE: d-r Ilija MAMUZIĆ.

SECTION DE BALKANOLOGIE — PRÉSIDENT: d-r Petar SKOK.

SECTION PHONOLOGIQUE — PRÉSIDENT: N. van WIJK.

Les congressistes seront répartis en sections lorsqu'on aura reçu toutes les adhésions.

Jula 1939 godine

SAOPŠTENJE BR. 4

U ovoj prvoj svesci *Izdanja Izvršnog odbora* štampaju se *Odgovori* na prva pitanja o opštim, posebnim i tehničkim temama, kao i naknadno predložena pitanja.

U najkraćem vremenu izići će iz štampe i druga sveska: *Saopštenja i referati*, u čijem će se dodatku objaviti i odgovori koji su stigli posle odredjenog roka, kao i odgovori na nove teme.

IZVRŠNI ODBOR

Juillet 1939

COMMUNICATION N° 4

Dans ce premier volume des *Publications du Comité d'organisation*, nous faisons paraître les *Réponses* aux premiers thèmes généraux, spéciaux et techniques, ainsi que les nouveaux sujets.

Le deuxième volume: *Communications et Rapports* est sous presse. Il contiendra aussi un supplément où figureront les réponses aux thèmes arrivées après le délai indiqué, ainsi que les réponses aux thèmes nouveaux.

LE COMITÉ D'ORGANISATION

Секција за лингвистику Section de linguistique

I

Општа питања намењена исцрпној дискусији Problèmes généraux destinés à une discussion approfondie

1. Како би се могла епоха прасловенског језика временски одредити?
Durée du slave commun.

Различно се одговарало на то питање. Наравно, словенску лингвистику је занимала, пре свега, она хронолошка граница после које се не може говорити о јединству прасловенског језика; јер она граница којом би се одређивао почетак прасловенског језика морала би се одређивати према балтиској групи: према времену када је престала заједничка балтиско-словенска језичка заједница или узајамност, ако примимо да су се балтиски језици и словенски само паралелно развијали, везани извесном узајамношћу.

Једни (Meillet) су мислили да је словенско језичко јединство трајало и у IX веку, оснивајући се на истим променама на пр. групе *-or-* у позајмицама почетка IX в. као и у речима прасловенског језика; други опет (Нахтигал), који сматрају да су отворени слогови најкарактеристичнија особина прасловенског језика, узимају да је прасловенска епоха трајала до иза IX века када су се почели јављати затворени слогови због губљења полугласника; неки опет (Трубецкој) са истих разлога помичу ту епоху до половине XI века када се процес губљења полугласника у слабом положају потпуно извршио итд. Али су се чули и гласови или питања, да ли не би било најбоље (ван Вејк) сматрати да се епоха језичке заједнице прасловенске завршава онда када се и стварна заједница Словена завршила.

Ми мислимо да ово последње питање сасвим јасно формулише суштину саме ствари. Нису у питању језичке тенденције прасловенског језика и време када су оне, у већини, или у типичном делу свом, престале да владају развитком словенских језика. У том су се правцу, као што је познато, различни словенски језици различно понашали. Никако се не би могло рећи да једни од њих претстављају зато прасловенски језик, а други да не претстављају, јер би само то значило негацију прасловенског језика који би морао бити само један и заједнички за све словенске народе. Међутим несумњиво је да су се у правцу чувања прасловенских језичких тенденција, свакако од врло раног времена, различно понашале различне групе подељене прасловенске заједнице. Зато нам не остаје ништа друго до да примимо оно решење које истиче из основних услова једне језичке заједнице. Ње може бити само дотле докле има и материјалних погодаба за њу: докле претставници једног језика чине и друштвену заједницу. Како се мора претпоставити да је током IV в. после Христа несумњиво нестајало те заједнице код Словена, ми и сматрамо да после тога времена отпочиње засебан живот основних група словенских на које се заједница разбила.

Колико су прасловенске језичке тенденције, — било у потпуности или у појединачности, или, најзад, у извесној групи, — владале којом од основних група словенских или њихових подгрупа, то је већ историја словенских језика после епохе њихове заједнице.

Београд

А. Белић

П. Ђорђевић

Sprache und ihre Träger gehören zusammen, sind voneinander nicht zu trennen. Das Germanische ist rezenten Datums, erst gegen Ende des 1. vorchristlichen Jahrtausends entstanden, das jüngere Slawentum demnach wohl keinesfalls vorher.

Die grosse Ähnlichkeit der Einzelslavinen ist derart stark, dass vor Auseinandergehen in der Zeit der Völkerwanderung die Einheit, die relative Einheit, vorausgesetzt werden muss.

Br ü n n

Karl Treimer

Per determinare la durata dello slavo comune, bisogna prima determinare che cosa questo slavo comune sia. E la definizione di slavo comune deve partire da una constatazione evidente: che in periodi senza letteratura non si può parlare di una lingua unica appartenente a tutta una nazione, e dalla quale si possano derivare tutti i dialetti di quella nazione; del resto, questa funzione di „madre“ non è stata mai esercitata da una lingua letteraria, la quale non può che cooperare alla diffusione di isoglosse fra i dialetti degli individui che ne fanno uso: così i linguaggi romanzi non risalgono al latino della letteratura, ma ai vari parlari locali su cui la lingua letteraria esercitava indubbiamente una fonte influenza attraverso i libri, la scuola, l'esercito, l'amministrazione dello stato, senza però far sì che da un capo all'altro dell'impero si parlasse ugualmente. Lo slavo comune (come ora si dice più prudentemente invece di protoslavo) non è quindi se non l'ipostasi dei tratti comuni ai diversi dialetti slavi, tratti che sono in parte eredità di un loro più antico stadio, detto indoeuropeo (p. es. il *m-* di *mati*), in parte acquisiti posteriormente (p. es. il *b-* di *bera*); o, se si vuole, l'ipostasi delle isoglosse che riuniscono o hanno riunito i vari dialetti slavi. Il periodo dello slavo comune dovrebbe esser compreso nei limiti temporali entro cui si sono diffusi i tratti acquisiti posteriormente all'epoca indoeuropea, e cioè le isoglosse slave specifiche. Ma qui ci si domanda: c'è realmente un tratto che divide *cronologicamente* le isoglosse slave da quelle indoeuropee? In che le prime consistano, rispetto alle seconde, tutti sappiamo: *b d g* per *bh dh gh*, *s z* per *k̂ ĝ(h)*, *č (d)ž* per *k g(h)* avanti *e i*, *o* per *a o*, ecc. ecc. Ma quando esse, o almeno molte fra esse, siano sorte, è un mistero. Nessuno può dire, p. es., se il passaggio delle medie aspirate a medie sia avvenuto nel primo o nel secondo o magari nel terzo millennio avanti Cristo, in piena esistenza della comunità indoeuropea. Anche dall'altra parte il limite è incerto: si può affermare che tra le lingue slave sia cessato il commercio, sicché non possano diffondersi, anche al giorno d'oggi, innovazioni dall'una all'altra, e cioè che non possano costituirsi isoglosse panslave? Bisogna a questo proposito rammentare che allo slavo comune noi assegnamo isoglosse che coprono solo in parte il territorio slavo; il che va detto anche per casi come quello dei risultati di *kt* indoeuropeo, ant. bulg. *št*,

serbocroato *č*, russo e sloveno *č*, slavo occidentale *c*; non si può negare che queste palatalizzazioni siano in relazione storica fra loro, cioè che le une siano dovute a imitazione delle altre: ma esse ci danno almeno quattro differenti isoglosse, che è puerile voler ridurre ad una dicendo che lo slavo comune possedeva un unico *t'* o come si voglia scrivere il suono ipotetico che dovrebbe aver dato indipendentemente quei quattro suoni. Lo stesso va detto per la metatesi delle liquide ecc. — Ora, la comunicazione fra i dialetti slavi dal IV secolo d. C., poniamo, al giorno d'oggi è mutata *quantitativamente*, in quanto a quell'epoca la mancanza di centri importanti, di lingue letterarie, di barriere statali ben definite ecc. facilitava di molto i rapporti; ma *qualitativamente*? Io non credo. Come si vede, l'ipotesi chiamata „slavo comune“ è una comoda ipotesi di lavoro finché essa ci serve a stabilire un sistema d'isoglosse distintivo delle lingue slave di fronte agli altri gruppi linguistici indoeuropei; quando però tentiamo di dare ad essa una consistenza storica assegnandole dei limiti temporali, essa ci sfugge come ad Enea l'ombra di Anchise:

Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
 Ter frusta compresa manus effugit imago
 Par levibus ventis volucrique simillima somno.

(Aen. VI 700 segg.)

appunto perchè in ambedue i casi non si tratta che di ombre. Insomma, il problema della durata dello slavo comune, posto dal comitato ordinatore del Congresso, ha il merito grandissimo di obbligarci a riflettere sul significato storico da dare al concetto di slavo comune, col risultato di persuaderci che questo concetto è di ordine sistematico (serve cioè a sistemare una serie di osservazioni), non storico (non corrisponde cioè ad alcuna realtà storica).

Milano

Vittore Pisani

1) Per l'indoeuropeo — un concetto analogo a quello di slavo comune — siamo più fortunati, in quanto a un certo punto è subentrata fra i vari gruppi linguistici ie. una completa interruzione di rapporti (sia pure ripresa talora in epoca posteriore), in modo che il taglio *a parte post* può riuscire discretamente netto: benchè anche qui non bisogna farsi illusioni soverchie.

Le slave commun naquit à l'époque où l'unité baltoslave se dissolut. Vu les très grandes différences entre le slave et le baltique, il faut placer cette époque dans un passé très reculé. Rozwadowski a supposé comme date approximative l'année 2000 av. J. Ch. Quoique ce soit là une hypothèse indémontrable et assez hasardeuse, on ne peut pas douter que la période du slave commun se soit étendue sur un très grand nombre de siècles. L'unité linguistique fut ébranlée dès les débuts de la différenciation géographique du peuple slave. La première phase de la différenciation linguistique nous échappe; probablement, les différences locales étaient minimes jusqu'à la dissolution de l'unité géographique. Et même après leurs migrations les tribus slaves conservèrent pendant des siècles une homogénéité beaucoup plus grande que celle qui existe entre les parlers de plusieurs langues modernes s'étendant sur un territoire beaucoup moins vaste. Toute fixation d'un moment où le slave commun aurait cessé d'exister est plus ou moins arbitraire. Les opinions assez divergentes de Meillet, Belić et Durnovo me semblent également plausibles; en effet, la différenciation linguistique eut lieu progressivement et assez lentement, sans qu'il y eût des moments critiques aptes à modifier tout d'un coup l'aperception des variétés dialectales par les sujets parlants, — aperception dépendant plus de la différenciation politique, géographique et ethnographique que de facteurs purement linguistiques.

Leyden

N. van Wijk

Kakor je možno preprosto in vendarle točno opredeliti praslovanski jezik tako v razmerju do drugih indoevropskih jezikov na eni in v razmerju do posameznih slovanskih jezikov na drugi strani, tako je pa osnovna lastnost vsakega jezika in vsakega govora, namreč jezikovna nestalnost, velika, pravzaprav nepremagljiva ovira za določitev časa, v katerem bi bila praslovanska razvojna epoha obsežena. Ta epoha je bila gotovo dolga; kam staviti njen začetek, o tem se niti govoriti ne more. Zato pa se vsaj more, čeprav je treba upoštevati pri tem daljšo dobo, določiti njen konec; pri tem pa je treba posebe poudariti, da tudi taka določitev ni več kot nekakšna pomožna, dogovorjena mejna

doba, ker življenje jezika ne pozna nikdar in nikjer, niti v času, niti v prostoru, točno določenih mej. Zato spada v obseg praslovanske jezikovne epohe tudi že začetna praslovanska dialektizacija in šele tedaj, ko postanejo dialektične poteze dokaj različne in ko pričenjajo inovacijski valovi dobivati čedalje manjši obseg, tedaj nekamo govoriti o praslovanski jezikovni epohi. S tem prihaja poleg časa tudi prostor do jasnega izraza. Oni pojavi, ki jih običajno imamo za praslovanske dialektične, kakor izpreminjevanje *kv: cv; x > š: ś; tort in ort* (pri tem še zavisnost od različne intonacije); *dl: l; — ρ: — oǫ* v instr. sing. fem.; *t' in d'*, nam kažejo v glavnem in vsaj sprva dvojnost (ki je eventualno v naslednji dobi prešla v trojnost, na pr. pri *tort; t' in d'*), ki je ni težko spraviti v sklad z ekspanzivnimi smermi gibanja slovanskih plemen iz praslovanske domovine. Pri tem je samo po sebi umevno, da je razmejitev med I (zapadno-slovansko) in III (južno-slovansko) strožja kot pa ona med III in II (vzhodno-slovansko), saj so se pravzaprav samo južni Slovani res odtrgali od svojega prvotnega domovinskega središča, dočim so zapadni in vzhodni Slovani samo postopoma razširjevali obseg stare domovine. Delni stiki med I. in II. (posebno še v vzhodni smeri) so čisto naravni, provtako delni stiki med I. in III. v zapadni smeri. Vsa ta dogajanja je treba smatrati še za praslovanska. Tudi če vidimo nastajati še v prvotni jezikovni stopnji posameznih slovanskih jezikov pojave, ki se zde, da so se že prej izvršili, nas to ne more motiti, ker je treba vedno računati s substitucijami in pa tudi z netočnimi grafijami. Spori o času postanka kratkega *o* iz *a*, *y* iz *u*, o posameznih vmesnih štadijih v razvoju skupine *tort* itd. so zato za določitev zaključne praslovanske jezikovne epohe brezpredmetni. Važnejša določitev časa postajanja izrazitih novih, ne več praslovanskih dialektičnih potez. Zgubljanje nekdanje opozicije med palatalnimi in velarnimi glasovi, zgubljanje tako značilne težnje po izključno odprtih zlogih in vse, kar je s tem v zvezi (tudi v akcentskem oziru), so taki važni pojavi, ki jih ni več mogoče smatrati za praslovansko dialektične. Pogosto morda niso mlajši od jasnih praslovanskih dialektičnih pojavov, ker pač ni meje med praslovanščino in slovanskimi jeziki, v katere se je praslovanščina z izobraževanjem praslovanskih dialektov in tudi obenem že samostojnih novih pojavov polagoma prelivala. Obenem s temi formalnimi izpremembami so se vršile

tudi one, ki zadevajo strukturo jezika; to izobrazuje v izdatni meri civilizacija in nove domovine posameznih slovanskih jezikov, novi jezikovni in kulturni stiki so nekako istočasno izpreminjali podedovano jezikovno obliko.

Vse to nam pravi, da smemo za zaključno dobo praslovankega jezika smatrati dobo VI do VIII stoletja; v ti dobi so se porodili že izraziti praslovanški dialektični pojavi, nujno utemeljeni v praslovanščini, porajale pa so se obenem že take nujnosti, ki so v naslednji dobi pričele jasno izoblikovati individualnost posameznih slovanskih jezikov. Mejo med VIII. in IX. stoletjem smemo postaviti na konec praslovanke jezikovne epohe, zraven pa se moramo zavedati, da nam ta meja ni več kot le pomožna, zunanja in tehnično koristna določitev mejnika.

Ljubljana

Fr. Ramovš

Granica prama gore povezana je pitanjem baltsko-slavenske zajednice. Za ovu je glavni dokaz vokabular, kako nam se osobito lijepo prikazuje iz Trautmannova djela: riječi se ne slažu samo po korijenu, kao kod ostalih indoevropskih jezika, nego u mnogo većoj mjeri i po glasovima, prijetoju, akcentu, a kod imenica i po rodu. Manje odlučuju zajedničke promjene — toliko ćemo dozvoliti Meillet-u — premda i njih ima: osim gubitka aspiracije kod aspirata ubrojiti ćemo tu razvoj prijelaznog glasa *i* kod sonantskih nazala i likvida, zamjenu genitiva *o-* osnova ablativom, početke složene pridjevske deklinacije i posebnog glagolskog aspekta, neke sintaktičke osobine i djelomice metatoniju. Ovaj zajednički razvoj Balta i Slavena biva razumljiv, kad uvažimo, da su oni od satemskog skupa ostali sami na sjeveru i krajnjem istoku iza odlaska Arijaca na jug, što se dogodilo u trećem tisućljeću pr. Kr., jer se Arijci na početku drugog javljaju u prednjoj Aziji (Mitanni), a i u Indiji, kako dokazuju iskopine u Mohenjo Daro.

Pred kraj epohe zajedničkog razvoja Balta i Slavena dolazi do odlaska Veneta i Ilira na jug oko 1200 pr. Kr., kako nam je to obilježeno kretanjem t.zv. lužičke kulture. Ta su plemena bila na zapadnoj granici Balto-Slavena, što dokazuje

ne samo poznata povijest njemačke riječi *Wende*, nego i okolnost, da su i Iliri kod sonanskih likvida razvili prijelazni glas *i* te time prave geografski most k sličnoj pojavi kod Kelta. Na prostoru ispražnjenom od Ilira dolaze Balto-Slaveni u doticaj s Germanima: iako su se jezici već odijelili, ipak još ne isključuju zajedničke promjene. Balto-Slaveni i Germani zamjenjuju zajednički onda sufiks *-bhos* dativa-ablativa plurala, koji nalazimo u svim ostalim indoevropskim jezicima, pa i u venetskom i mesapskom, sufiksom *-mos*; slična se zamjena zbija kod ostalih padežnih sufiksa, koji počinju s *bh-*. Nestalno je, odakle potječe ova zamjena, samo bih upozorio, da trački poznaje i inače zamjenu *b/m*.

Malo zatim dolazi do raspada baltsko-slavenske zajednice. U arijskim se jezicima *s*, *z*, *zh* promijenilo iza *i*, *u*, iza likvida i arijskog *k* (u sanskrtu nastaju cerebrali); ova je pojava relativno kasna, jer se taj prijelaz zbiva i iza arijskog *i*, koje je nastalo iz *ə*. Skoro u istom opsegu imamo analognu promjenu u praslavenskom, gdje iz *s* nastaje *ch* iza *i*, *u*, *r*, *k*, ali ne više u baltskom, jer u litavskom samo *rs* prelazi u *rš*: očito je, da je jezični val, koji je nosio ovu promjenu, došao do Balta već oslabljen. Iza toga se prekida veza Slavena s Baltima, praslavenska epoha počinje. Nju označuje tendenca za otvorenim slogovima, koje baltski jezici nemaju, a nemaju ni slavenski tendence za palatalizacijom naročito kod konsonanta — letonska je mlađa! — zatim ju označuje činjenica, da Balti nemaju jednake tuđice iz germanskih jezika kao Slaveni, nego su ih šta više dobili dobrim dijelom tek slavenskim posredstvom. I sačuvani eksplozivni glasovi u palatalnom nizu potječu djelomice iz ovog doba, ali se djelomice imaju tumačiti slabljenjem starijeg jezičnog vala, koji je nosio promjenu palatala u spirante, na granici prama kentum-jezicima. Jači priliv germanskih tuđica počinje pred prvom slavenskom palatalizacijom guturala, koja je, kako proizlazi na pr. iz riječi *mečъ*, *šlēmъ*, st. rus. *šelomъ*, mlađa od germanske „Lautverschiebung.“

Granica prama dole imala bi se označiti vremenom, do kojega traju zajedničke glasovne tendence, i dalje, dok postoji mogućnost prijenosa jezičnih valova od jednog slavenskog plemena na ostale. Prema tome bi na pr. likvidna metateza, kojom

se završava tendenca za otvorenim slogovima, pripadala još zajedničkoj slavenskoj epohi, iako nije imala jednaki tok u svim slavenskim jezicima, ali ne više uklanjanje završnih poluglasova, jer to pokazuje, da je spomenuta tendenca prestala. Ovdje će se na primjeru likvidne metateze raspraviti pitanje, u koliko se iz glasovnih promjena, koje su nastale u tuđicama i tuđim imenima, može utvrditi njihova kronologija — pitanje, koje je važno i za problem odnosa gr. πέλεκος prama st. ind. *paraśú-*.

Z a g r e b

Antun Mayer

2 Упоредни метод који се данас практикује у различним областима словенске граматике: његове добре стране и његови недостаци.

Méthode comparée actuellement pratiquée dans les divers domaines de la grammaire slave: ses avantages et ses défauts.

Упоредна граматика словенских језика још је у свом почетном развоју, и поред тога што је имала тако сјајних претставника као што су Meillet, Фортунатов, Розвадовски, Зубати и др. Зато се морамо задржати на једној страни њене методологије. Има случајева када се језички појави прасловенског језика непосредно настављају на појаве праиндоевропске; тада је метод поређења директан: иде се од појава до појава, од гласа до гласа... Али то је необичнији случај. Обично, иако су језички појави остали са истом функцијом, око њих се све друго изменило, тако да они, иако по односу своје према индоевропском прајезику претстављају непромењено стање, према фактима даног језика не претстављају више исто, већ резултат дубоких измена самих система чије саставне делове претстављају. Зар се они могу поредити са фактима других језика, без претходног узимања у обзир измене самог система?

У праиндоевропском језику на пр. имали смо две групе глагола, тематске и атематске, а свака од тих група имала је, с погледом на гласовну структуру основе, различне особине. Атематских глагола у прасловенском језику готово потпуно нестаје; они постају, скоро сви, тематски, тако да се словенска граматика са успехом (Meillet) користила особинама атематских глагола да објасни тематске глаголе, не прибегавајући непосредном поређењу са другим индоевропским језицима који су поменути двојност система сачували.

Лични глаголски наставци презента, а тако исто, или у знатној мери и у другим глаголским облицима, формирану су

дефинитивно у прасловенском језику тек пошто су два глаголска система изгубила своју вредност (делимично већ у балтиско-словенској епоси): систем медијалности и систем обележавања претериталности (бар у извесном правцу) разликом у личним наставцима. Систем медијалности — почео се обележавати у словенском прајезику (управо балтиско-словенском) рефлексивном заменицом; стари систем обележавања медијалности личним наставцима постао је напоредни начин обележавања активног презента. Његови наставци постали су сада диференцијални знаци за обележавање лица у презенту као и активни наставци. Зар се, после овога, могу активни наставци словенских (и балтиских) језика поредити непосредно са другим индоевропским језицима без претходног узимања у обзир материјала који му је пружао овај поремећени систем медијалности у њему? Прасловенски језик имао је облике инјунктива који су се од презентских облика разликовали утолико што су били претеритални. Али, као што је познато, „инјунктивност“ (перфективност) пренесена је према „неинјунктивности“ (имперфективности) на сложену глаголску основу као инјунктивну према простој као неинјунктивној; тада су презентски и претеритални лични наставци постали мало карактеристични за те облике и почели су се уопштавати, остављајући обележавање инјунктивности или неинјунктивности самим основама (простој и сложеној). Да ли би било могуће у тим случајевима не водити рачуна о промени система обележавања појединачних језичких категорија која је имала као последицу да се избаци на расположење језичком развоју много употребљиве грађе, већ се ограничити на директно поређење словенских појединачних облика са несловенским?

Таквих промена система обележавања језичких облика има много више него што се обично мисли. Сетимо се само именичких облика множине у, мање или више, свим словенским језицима који се налазе под непосредним или посредним утицајем двојине. Зар би се то могло десити да система двојине није почела да се обележава другим начином него што је било у прасловенском? Тада су стари облици двојине, изгубивши способност обележавања двојине, почели да значе множину (неједнину). Тако су доспели да постану напоредни

облици за множину са старим облицима множине. Отуда се и отпочео њихов узајамни развитак и сл.

И тако, пре него што би се отпочело ма какво поређење словенског језичког материјала са материјалом других индоевропских језика, мора се испитати : да ли је систем знакова чији део чини дотични облик претрпео какву основну измену или није. Тек посредно, преко односа који заузима неки језички факат у своје систему обележавања дотичних појмова, може се с успехом поредити тај материјал са материјалом који му одговара у другим индоевропским језицима, за које то исто вреди.

Београд

А. Белић

Х. Барић

3. Да ли етимолошки речник прасловенског језика треба да обухвати семантичку страну речи у историском развитуку?

Le dictionnaire étymologique du slave commun doit-il embrasser les faits sémantiques présentés dans l'ordre historique?

Ker beseda ni samo oblikovna, marveč tudi pojmovna enota, zato etimološki slovar ne sme obsegati samo podatkov o naturi, temveč tudi o kulturi besedi. Seveda je možno, da prav pri določevanju semantičnega razvoja subjektivno gledanje in pojmovanje prihaja bolj do izraza kot pri oblikovni obrazložbi. Za določitev prvotnega pomena, ki naj se krije s prvotno obliko, more fantazija mnogo koristiti; primerjanje najrazličnejših pomenskih razvojnih stopenj, izkazanih ali v posameznih slovanskih jezikih, ali tudi še v odnosu do drugih indoevropskih jezikov, daje kolikor toliko trdno osnovo in objektivno določeno smer, ki izključuje samovoljno ali blodno določevanje prvotnega pomenskega obsega. Kajti primerjanje pomenov se zvečine zgosti okrog nekega osnovnega pomena, iz katerega se dado smiselno novi in mlajši pomeni izvajati. Táko zgodovinsko-razvojno pomensko izvajanje postane obenem slika nekdanjih in sedanjih kulturno-zgodovinskih razmer; beseda označuje stvar in zato je treba ob zgodovini besede tudi zgodovino stvari vestno zasledovati.

Ljubljana

Fr. Ramovš

Ми стојимо данас несумњиво пред потребом етимолошког речника прасловенског језика. И Миклошићев, и Брикнеров, и Преображенског и Бернекеров (и да је потпун) недовољни су. Поред осталих недостатака које имају ти речници, они имају и један основни: они нису, у границама самог прасловенског језика, историски. Иако је без датираних

споменика тешко говорити о историји или хронологији појединих делова језичке структуре ма кога језика, а прасловенски језик нема никаквих споменика, ми мислимо ипак да релативна хронологија која би била у развоју значења речи у самом прасловенском језику — не би морала бити искључена. У сваком случају, тек после озбиљних покушаја могло би се за њу рећи да је немогућна. Али има доста разлога који нас упућују на то да је оправдано упутити баш такав захтев компаративним лексикографима словенским.

Прво, за прасловенски језик несумњиво је утврђено да је његов развој морао трајати дуго време. На то нас не упућује само факат да су неки пут исти гласови (на пр. *к, г, х*) могли бити третирани у њему на три начина, што и само по себи упућује на три епохе међу којима је морало бити и извесно временско растојање, него и то: да се прасловенски језик не само према заједничком индоевропском него и према заједничким цртама балтиско-словенског језика изменио у свима правцима: и у правцу гласова и акцената, и у деклинацији, и у конјугацији, да о синтакси и не говоримо. А да се неки језик толико измени — за то треба времена.

Друго, већ се одавно говори о дијалектима прасловенског језика. Обично се узима да су то били дијалекти прасловенског језика непосредно пред цепање прасловенске заједнице. Али није сигурно да и раније није било пре-груписавања прасловенских дијалеката, на што би упућивала можда сличност (у многим правцима) удаљених у доцније време словенских језика. За све то потребно је време.

Тешко би било претпоставити да се само значење речи није развијало у прасловенском језику када се зна да се значење речи најлакше развија. Уосталом тако различна значења словенских речи у различним словенским језицима (исп. *йравиџи* у значењу 'чинити' и 'говорити', кор. *дѣ* у значењу 'стављати' и 'говорити' итд.), којих има доста, сведоче несумњиво да су многе од тих разлика могле бити понесене и из прасловенске заједнице.

Нема никакве сумње да се много штошта, за што би се могло мислити да се развило у прасловенском језику, — могло развити и на засебном земљишту које засебне групе

словенских језика или којег засебног словенског језика; о томе би испитивање развита значења речи имало да води рачуна и да издвоји све оно што је ново у засебном развиту словенских језика. Тиме би само значај таквог етимолошког речника прасловенског језика био већи.

Тачно омеђивање значења речи добивених у прасловенском језику између балтиско-словенске епохе и времена разбијања прасловенске заједнице — захтевало би нове и истражне студије које би се морале предузети после идентификације, са гласовне стране, речи прасловенског језика са речима других индоевропских језика и самим индоевропским прајезиком. Али би се тај труд искупио коришћу коју би од таквог речника имали засебни словенски језици за студије свога развита и свега осталог што је са тим у вези.

Београд — Загреб

*А. Белић,
Срп. Ивић,
Бранко Милетић*

Les faits sémantiques font partie des valeurs étymologiques, c'est pourquoi on ne peut pas les laisser de côté si on veut avoir un vrai dictionnaire du slave commun. Cependant, les faits sémantiques étant très labiles, — il faut faire les classifications de sens avec beaucoup d'attention, et en constituant l'évolution des valeurs sémantiques il faut faire ressortir les sens historiquement communs à toutes les langues slaves, et, de l'autre côté, indiquer les sens caractéristiques pour quelques ou pour une seule langue slave.

Skoplje

Milivoj Pavlović

4. Однос функције, значења и форме речи у проучавању целокупности словенске граматике.

Les rapports entre la fonction, la signification et la forme dans l'étude de divers domaines de la grammaire slave.

Често се стављају питања, шта је у испитивању језичком прече или важније: форма, значење или употреба. Истина, то није питање које може интересовати само словенску филологију, већ свако изучавање језичко. Али ми смо чули таква питања од претставника проучавања словенских језика, па их зато пред њих и износимо.

Нема никакве сумње да је то питање могло доћи од оних који, под утицајем некадашње суверености и свемоћи у језику облика, виде да се у новијим испитивањима све више говори о значењу и функцији језичких средстава. По себи се разуме да се функцијом, значењем и обликом не може ни приближно исцрпети све оно на што ваља обратити пажњу при језичким проучавањима и што треба узимати у обзир сваки пут када се она врше. Али ми ћемо се овде сада ограничити само на стављено питање.

Пре свега може нам се рећи да је функција условљена значењем и формом. На пр. значење и облик придева траже атрибутску употребу; именица у номинативу тражи употребу у субјекту или у предикативу саставном делу итд. То је тачно у много случајева, али није увек. Баш и јесте питање у томе, да ли је у језику старија функција, значење или облик; а то значи да реч може добити другу функцију него што би то тражило од њега његово значење и његов облик. И, заиста, није тешко уверити се да именица може имати атрибутску функцију (на пр. *река Сава*, *йой Косџа* итд.), исто

онако као што придев може имати именичку функцију (*сї̄ārā = сї̄арица, р̄а̄ненї̄ = ра̄њеник* итд.), глаголски придев — простопридевско значење (*вр̄ӯћ* не „онај који вр̄и“, већ „топао“) итд. Управо, у индоевропским језицима, а нарочито словенским, види се постојана узајамност међу врстама речи. Истина, обично речи мењају облик кад из једне категорије речи прелазе у другу (на пр. *носӣти: н̄ос̄ач* и сл.), али је јасно да нешто мора изазивати стварање новог облика. У много случајева или обично — то је промењена функција. Када узмемо да придев *д̄д̄бро* или *зл̄д* самостално употребљени (дакле, без именице) значе именицу (било са апстрактним или општим значењем „оно што је добро“, „оно што је зло“, било са конкретним значењем — ‚das Gut‘), у сваком случају — функција је утицала на промену значења. Тако је увек. Увек је функција општија од значења; она повлачи за собом и промену значења. Међутим облик једне категорије речи, променивши под утицајем нове функције значење, може и даље остати неизмењен. Именица *сї̄ārā* (дат. *сї̄ārōј* и сл.) и даље се мења као придев, иако је постала именица. Дакле, мењање облика није обавезно када се променом функције промени значење речи. Али тако исто често и облик иде за новом функцијом и новим значењем: на пр. у српскохрватској именици *мл̄да, сї̄рїна, љ̄јна* (die Braut, des Veters Frau, des Oheims Frau), иако су стари одређени придеви (*мл̄дā* и сл.), добили су од именичке функције и именички облик (са *ђ*).

Све ово зависи од природе ових граматичких категорија (функције, значења и облика); али поврх свега у језику је функција; она повлачи за собом разлику у значењу, уколико и само значење није функционално; тек је на трећем месту облик: он може поћи за функцијом, али не мора. То долази отуда што облик речи једног значења и једне функције употребљен за другу функцију губи у њој значење и добија значај диференцијалног знака.

Функционално значење је оно које се не мора поклапати са унутрашњим или стварним значењем речи. Тако код придева може се значење (особине) поклапати са функцијом (ближим одређивањем именице), на пр. *зелена њ̄рава, добар човек* итд.; али придеви посесивни (*Пей̄ров* и сл.) имају

само „функционално“ значење придева (тј. и они ближе одређују именицу), али и даље задржавају падежно значење оне именице од које је придев (*Петров* = *Петра* или *Петру* у стар. јез. схваћених атрибуцки, тј. „онај што припада Петру“ и сл.).

Одавде истиче да је функција над значењем, а функција и значење над формом. О томе при сваком проучавању је зика треба строго водити рачуна.

Београд

*А. Белић,
М. Будимир*

5 Да ли систем „суфиксалности“ словенског пражезика одговара, и у којој мери, индоевропском систему?

Le système de „suffixation“ du slave commun répond-il, et dans quelle mesure, à celui de l'indo-européen?

Можно было бы поставить вопрос и обратно: система „суфиксальности“ индоевропейскаго праязыка показываеъ ли знаки, по которымъ можно заключить, что и она должна была представлять то-же соотвѣтствіе новыхъ образованій языка по отношенію къ старымъ, какъ и славянскій праязыкъ. Такъ какъ славянскій праязыкъ, какъ и индоевропейскій праязыкъ, — нѣчто условное и, обычно, въ нашемъ представленіи нѣчто абстрактное, а намъ необходимо изслѣдовать проблему на процессахъ, сказывающихся въ безконечномъ количествѣ примѣровъ, — возможна постановка и второго вопроса: отдѣльные славянскіе языки продолжали ли усовершенствоваться или только болѣе или менѣе „механизировали“ и свели на „шаблонъ“ систему суфиксальности“, унаслѣдованную отъ праиндоевропейскаго и установившуюся въ праславянскомъ? Мы попытаемся опредѣлить значеніе „суфиксальности“ въ сербскохорватскомъ языкѣ, и, на немъ обосновываясь, опредѣлить то состояніе, которое было въ праславянскомъ и индоевропейскомъ.

Основная черта „суфиксальности“ — ея двойственность. Независимо отъ того, какъ было образовано какое бы то ни было слово, въ послѣднемъ актѣ его образованія принимали участіе два момента: одинъ называемый нами исходной точкой, а другими обычно основой, и второй, называемый окончаніемъ, при помощи котораго данное производное слово образовано. Такъ, напримѣръ, полагаютъ, что имя существительное *чиновнишѣво*, которое можно свести на старое *чиновничѣство*, представляетъ цѣлую серію окончаній: * *ѣноу-*

ьп-ѣ-ьство. На самомъ дѣлѣ существительное *чиновнишѣтво*, относится лишь къ * *ѣповьнѣк* : *ѣповьнѣ-ьство*, равнымъ образомъ какъ и существительное *ѣнѣвнѣк* находится въ соотвѣтствующемъ отношеніи: * *ѣповьн-*: *ѣповьнѣк*; равнымъ образомъ * *ѣповьнуѣ* (чиновьныи) показываетъ отношеніе: *ѣповьн-*: *ѣповьнѣ* итд. Изъ всего этого слѣдуетъ, что, несмотря на нагроможденіе окончаній въ славянскихъ языкахъ, въ дѣйствительности въ основаніи каждаго образованія лежитъ простое соотношеніе основного слова и производнаго. Если же само основное слово произведено, новое слово — по своему внѣшнему виду — представляетъ слово, составленное изъ многихъ окончаній; въ дѣйствительности же, основаніемъ каждаго производнаго слова является — только одно слово (основа), черезъ сколько повторенныхъ раньше подобныхъ процессовъ оно не прошло-бы.

Другая основная черта сербскохорватской суффиксальности — это слово, служащее образцомъ для производнаго слова. Все же, это слово, служащее образцемъ, должно быть особаго свойства: оно должно быть связано со своимъ основныиъ словомъ тождествомъ основного значенія, ничѣмъ не затуманеннаго въ производномъ. Напримѣръ, если мы хотимъ, чтобы *нѣсиѣи*: *нѣсѣч* могло послужить примѣромъ другимъ глаголамъ, дабы, исходя отъ нихъ, мы образовали подобныя существительныя, необходимо, чтобы *нѣсѣч* значило: „тотъ кто несетъ“, слѣдовательно соотвѣтственно *косѣиѣи* образуемъ *кѣсѣч* — „тотъ кто косить“ и т. д. Какъ только, хотя бы и въ наименьшей степени, соотношеніе это становится неяснымъ, образецъ не имѣетъ больше творческой силы. Такимъ образомъ, если *нѣсѣч* начинаетъ означать профессію, его непосредственное отношеніе къ *нѣсиѣи* становится не вполне яснымъ и соотношеніе *нѣсиѣи*: *нѣсѣч* уже не въ такой степени продуктивно, какъ на прим. *кѣсиѣи*: *кѣсѣч* и т. д. Все развитіе „суффиксальности“ основано на базѣ значенія: посколькo производное слово дополняется новыми чертами и, тѣмъ самымъ, сужаетъ свое значеніе, оно сужаетъ и свою продуктивность. Оно можетъ остаться продуктивнымъ въ своемъ болѣе узкомъ значеніи. Если же какое либо производное слово начинаетъ означать конкретный предметъ, исполняясь его свойствами (т. е. суммой особенностей из-

вѣстнаго предмета), оно становится отдѣльнымъ, непродуктивнымъ, лексическимъ словомъ. Напр., существительное *знѣк*. Очевидно, что оно находится въ связи съ глаголомъ *знайи* (* *зна-къ*); но такъ какъ оно не означаетъ больше „то что извѣстно“, а „признакъ“, по которому можно распознать нѣкій предметъ, оно нарушило связь съ глаголомъ *знайи* и стало самостоятельнымъ и непродуктивнымъ словомъ.

По степени обогащенія извѣстнаго производнаго слова новыми значеніями — возможно измѣрить его продуктивность. Поэтому нѣкоторыя окончанія — какъ говорятъ обычно — продуктивны, другія же были болѣе или менѣе продуктивными, и наконецъ перестали быть таковыми, третьи-же остановились на совсѣмъ ограниченномъ количествѣ примѣровъ, которые представляютъ изъ себя лексическія и непродуктивныя слова.

Такъ какъ въ главныхъ своихъ чертахъ всѣ славянскіе языки въ этихъ своихъ особенностяхъ сходятся, нѣтъ никакого сомнѣнія въ томъ, что эта система „суффиксальности“ — праславянская. Поэтому необходимо, чтобы часть славянской грамматики, посвященная производнымъ словамъ, была обработана какъ можно болѣе исчерпывающимъ образомъ, основываясь именно на изслѣдованіи обозначаемыхъ понятій и предметовъ имъ соотвѣтствующихъ. Лишь такимъ, образомъ можно постигнуть основанія продуктивности или непродуктивности ихъ окончаній.

Что-же касается индоевропейскаго праязыка, нѣтъ никакого сомнѣнія въ томъ, что и въ немъ царилъ двойственность основныхъ отношеній. Что же касается продуктивности ихъ окончаній, полагаю, что и въ ихъ основаніяхъ отражается то же самое, что и въ славянскихъ языкахъ. Если же это вѣрно, оно бы показывало, что все то, о чемъ мы здѣсь говоримъ, соотвѣтствуетъ самой природѣ этихъ образований. Поэтому-то ихъ отношенія и остались, пройдя черезъ столько поколѣній, — принципиально неизмѣнными. Такъ какъ славянскіе языки сохранили лучше, чѣмъ всѣ остальные индоевропейскія группы, систему суффиксальности, они въ ней сохранили одну изъ непосредственныхъ и чрезвычайно типичныхъ особенностей индоевропейскаго праязыка.

6 Да ли се позната формула „*syntagma > compositum > simplex*“ може применити и на словенске језике?

Dans quelles conditions peut-on appliquer la formule „*syntagma > compositum > simplex*“ aux langues slaves? Le slave commun et les langues slaves se prêtent-ils à la justification de cette formule?

1) Чини ми се да је ова формула више аритметичке него алгебарске природе, — више вреди за неке, по постанку *јасне* случајеве, него што је закон, опште правило, за постанак *simplex-â*, resp. суфикса.

2) Случајева који би били за њу у словенским језицима је врло мало (на пр.: *двайуџи*, *двогуб* у српскохрватском). Такви су случајеви ретки у индоевропским језицима уопште. Школски примери као немачко *-heit*, *-keit*, *-schaft*, *-tum* итд. показују, истина, да и преко сложеница постају суфикси. Али ваља истаћи да су то изузетни случајеви. Отуда, у горњој формули као да је узет изузетак за правило.

3) Прасловенски језик има читав низ нових наставака за грађење речи: индоевропска цифра 98 попела се у њему на преко 150. Кад би формула Розвадовскога вредела за прасловенски језик, морали би неки од толико суфикса показивати један од горњих ступњева те формуле. А то није случај.

4) Ако се узме да однос *wiatrak*: *Windmühle* оличава у себи слику постанка *simplex-â* уопште, resp. суфикса уопште (преко сложеница у којима је први део детерминативна реч, а други именица), настаје питање: како је постала (првобитно) именица која је део тобожње сложенице.

Београд

Р. Бошковић

7. Значај система „суфиксалности“ за стварање изведених речи

Le système de „sufixation“ déterminant l'évolution des formes des mots dérivés.

1) Мислим да се развитак прасловенских основинских наставака \bar{i} и \bar{u} (код именица) и \bar{y} (код придева) може схватити као резултат неке врсте Systemzwang-a.

2) На пример: из односа $*v\bar{y}l\bar{c}i : v\bar{y}lk\bar{z}$ постала је $v\bar{y}l\bar{c}i-ka$ ($v\bar{y}l\bar{c}ica$) зато што је сваки однос ове врсте (мислим на семантичку страну) обележаван у прасловенском језику суфиксом. Из истога су разлога и односи као $*l\bar{b}g\bar{y} : *l\bar{b}g\bar{z}$, $*l\bar{e}r\bar{z} : l\bar{e}piti$ измењени у $*l\bar{b}g\bar{y}-ni : *l\bar{b}g\bar{z} (> l\bar{b}g\bar{z}k\bar{z})$, $l\bar{e}r\bar{z}-k\bar{z} : l\bar{e}piti$.

3) Све ово, наравно, вреди замо *cum grano salis*: нити су *све* именице на $-ica$, нити *све* именице на $-y\bar{u}i$, нити *сви* придеви на $-z\bar{k}z$ постали на тај начин: ваља водити рачуна о доцнијем ширењу употребе ових наставака.

Београд

Р. Бошковић

8. Питање глаголског вида прасловенског језика: његова морфологија. Однос међу перфективним и перфектизираним глаголима, имперфективним и имперфектизираним, и њихов значај за разумевање словенског глаголског вида.

L'aspect verbal du slave commun: sa morphologisation. Les rapports des verbs perfectifs et perfectivisés, imperfectifs et imperfectivisés; leur importance pour la question de l'aspect verbal slave.

Глаголски вид словенских језика, иако се већ одавна ради на његовом тумачењу, као да се све више обавија непробојним оклопом неподавања никаквим разјашњењима. Иде се чак у област потсвесног да се он протумачи. Зато нам изгледа да није без потребе да се питање о њему покрене наново од саме основице његове.

Пре свега, глаголским видом обухвата се доста неједнак материјал, иако је несумњиво глаголски вид постао код свих глагола особина његова унутрашњег значења, везана каткада за саму глаголску основу као такву, а каткада и за различне морфолошке знаке: промену састава глаголског или промену глаголске основе. Већ ова прва констатација допушта нам да све словенске глаголе поделимо у две групе: I) глаголи са природним глаголским видом и II) глаголи са граматичким (вештачким) глаголским видом. Ми мислимо да ову основну поделу словенског глагола у погледу глаголског вида треба учинити не само због разлике у начину како се долази у словенском језику до глаголског вида него — што је за нас још знатније — и због врло велике разлике у значењу.

I) Глаголи са природним глаголским видом јесу они код којих је значење вида у самом значењу глагола: он је у природи самога глаголског значења. Глаголи природног глаголског вида могу бити двојаки: имперфективни и перфективни. Код првих је трајање глаголске радње неограничено (на пр.

sedešīti, sīaišīti, īišīti, lišīti и сл.), код других се обележавају само они глаголи који трају један тренутак, чије је целокупно трајање ограничено на само извршење радње (*īdāstīti, sēsstīti, cīyīhīti, dīhīti* и сл.).

Код ових глагола нема никаквих тешкоћа: радња је или трајна (неограничена) или тренутна (ограничена на један тренутак), без икаквих других примеса. Може се питати, само, зашто је то природно значење морфологизирано: зашто оно не истиче из саме синтаксичке употребе глагола, како је у већини осталих индоевропских језика, него је један глагол само трајан, а други опет само свршен. То питање тиче се општег питања о морфологизацији словенског глаголског вида.

II) Глаголи са граматичким (или вештачким) глаголским видом јесу они код којих се глаголски вид нарочите врсте добива нарочитим граматичким средствима увек (или у већини случајева) од глагола другог глаголског вида. Тако се, као што је познато, од трајних глагола додавањем префикса — добијају свршени глаголи, а од свршених променом основе — несвршени или трајни. Значење оваквих свршених и оваквих несвршених глагола сасвим је друкчије него ли код глагола са природним свршеним или природним трајним видом.

Код глагола ове врсте свршеног вида имамо сложено значење вида, а не онако просто као код првих. Код њих добијамо различне врсте комбиновања неограничене радње са једним извршеним тренутком њеним. На пр. *īrdgledaišīti* значи „отпочети гледати“. У овоме се, дакле, глаголу сачувало и трајно значење глагола *gledaišīti* од којег је тај свршени глагол постао, али му је додат — као главно његово значење — оним префиксом *īro-* извршени почетни тренутак. Како граматичари сматрају, и то с правом, да је у овом глаголу усретсређено истицање почетка глаголске радње о којој се говори, обично се занемарује она трајна радња која се уз тај почетни моменат подразумева.

Целокупност и једног и другог ми бисмо назвали сложеним перфективним глаголским видом за разлику од вида код глагола прве врсте где се вид са основним значењем глагола поклапа. Сем тога ми бисмо овакве глаголе назвали перфективизираним за разлику од првих овога типа које бисмо назвали перфективним. Код имперфективних глагола глаголски вид и глаголско значење поклапали би се такође, али код

имперфектизираних они се не би поклапали. Код њих треба одредити посебно значење *сложеног имперфективног вида*.

Као што је познато, Агрел је у своје време врло исцрпно и, по нашем мишљењу, углавном добро, описао *сложени имперфективни вид* пољског глагола; то ће рећи, он је испитао перфектизиране глаголе.

То исто вреди када се од свршених глагола граде трајни. Познато је да се тада добијају учестани глаголи, тј. глаголи који се одликују од имперфективних по значењу, а не по виду. Према томе, и итеративност није ништа друго до сложени вид имперфектизираних глагола. Истина, имперфектизирани глаголи могу — по значењу своје — постати и имперфективни, као што могу и перфектизирани постати само перфективни; то значи да се сложени вид изгубио — са разлога који се могу лако пронаћи — у корист природног глаголског вида.

Из овога следује да су перфектизирани глаголи они код којих је имперфективно значење модификовано уношењем значења извршеног тренутка глаголске радње обележеног префиксом или како друкчије под утицајем тих момената; код имперфектизираних глагола имамо, угледањем на основе имперфективних глагола и променом у њихову духу основе перфективних глагола, неограничено понављање перфективне радње (то је т. зв. итеративност).

Сем уношења оваквим разликовањем извесног смисла у основна обележја глагола према глаголском виду, које би дало могућности да се сами глаголи и боље разумеју и боље испитају, ми мислимо да би нас оно могло упутити у ком би правцу требало тражити и решење основног питања о словенском глаголском виду: његова морфологисања.

Нема сумње да је глаголски вид могао бити морфологисан прво само тамо где је постајао нарочитим средствима, тј. код глагола са вештачким глаголским видом, пошто је ту био причвршћен за објективне чиниоце (префиксе, промену основе). Једном утврђен код оваквих глагола по неопходности, он се могао распростраити и на остале глаголе, тј. и код њих је природно значење вида могло бити стално везано за глаголску основу.

O genezie aspektów słowiańskich

1 Opozycje aspektu opierają się na przeciwieństwie dwóch typów form dokonanych i niedokonanych, w rzeczywistości jednak w językach słowiańskich mamy tylko jeden aspekt dokonany, formy zaś niedokonane są prosto formami pozbawionymi aspektu. Wykładniki tego jedynego aspektu dokonanego są sygnałami zwracającymi naszą świadomość w przeszłość, lecz nie z momentu wypowiedzania zdania, jak kategoria czasu przeszłego, lecz z momentu wyprzedzającego zakończenie akcji. Z pięciu więc form składających się na słowiański system czasowo-aspektowy forma *przyszedłem* zwraca naszą uwagę w przeszłość dwukrotnie, raz jako forma czasu przeszłego z momentu mówienia na moment wyprzedzający koniec akcji, drugi raz z tego ostatniego punktu jako forma o aspekcie dokonanym. Niedokonane praeteritum *szedłem* wskazuje w przeszłość tylko z momentu mówienia. Forma *przyjdę* wskazuje z momentu mówienia w przyszłość na moment wyprzedzający koniec akcji, równocześnie jednak z tego ostatniego punktu kieruje ona naszą uwagę w przeszłość. Niedokonane futurum *będę szedł* wskazuje w przeszłość z momentu mówienia. Forma *idę* wreszcie jest właściwie bezczasowa i bezaspektowa, a całą swą wartość gramatyczną zawdzięcza ona ograniczeniom, jakie w jej użycie wprowadza istnienie czterech poprzednio omówionych form.

2. Sama kategoria aspektu jest na gruncie słowiańskim czymś starym odziedziczonym z doby praindoeuropejskiej, system zaś jej wykładników formalnych jest innowacją słowiańską. Wobec tego stanu rzeczy problem genezy aspektów słowiańskich sprowadza się do zagadnienia sposobu, w jaki w miejsce starego wykładnika kategorii aspektu, opozycji tematów *praesens: aoryst*, wszedł nowy wykładnik tej kategorii, tj. opozycja czasowników niedokonanych i dokonanych. Punktem wyjścia tej innowacji było powstanie przeciwieństw aspektowych między formami typu *dvignō: dvigajō*. Formy *praes, na -nō* oznaczały moment początkowy lub końcowy akcji. Pod względem zatem swej wartości leksykalnej były to czasowniki momentalne, pod względem zaś aspektu gramatycznego — jak wszystkie *praesentia* — były one pierwotnie formami niedokonanymi. Natomiast *praes. -ajō* miały nie tylko aspekt niedokonany, ale także wyrażały akcję ciągłą,

duratywną. Wreszcie aoryst oznaczał akcję momentalną ujętą w aspekcie dokonanym. Jeśli przeto teraz weźmiemy pod uwagę zespół pierwotnych trzech form: praes. *dvigajō*, praes. *dvignō* i aor. *dvigъ*, to stwierdzimy, że forma *dvigajō* była niegdyś duratywna i niedokonana, forma *dvignō* momentalna i niedokonana, forma zaś *dvigъ* momentalna i dokonana. W tym zespole aor. *dvigъ* dalszy był formie *dvigajō*, bliższy zaś znaczeniowo formie *dvignō*, a to dzięki wspólnej z nią wartości momentalnej, z nią też skojarzył się w ramach nowopowstałej koniugacji w jeden czasownik. Pod wpływem zaś stojącego obok momentalnego i dokonanego aorystu *dvigъ*, a w opozycji do duratywnego i niedokonanego praes. *dvigajō*, forma praes. *dvignō* pierwotnie momentalna i niedokonana przekształciła się na momentalną i dokonaną. Innowacja ta stała się punktem wyjścia dla rozwoju systemu aspektów słowiańskich.

W a r s z a w a

Tadeusz Milewski

9. Критерији за груписање промене именица и глагола у прасловенском језику и у савременим словенским језицима.

Les critères du groupement des flexions nominale et verbale en slave commun et dans les langues slaves modernes.

Разлика је несумњиво међу класификацијом именица прасловенског језика и класификацијом глаголске промене, јер док именице прасловенскога језика продужавају — наравно и са извесним изменама — стање праиндоевропског језика, то глаголска промена претставља сасвим нове особине, онако како промена именица засебних словенских језика показује своје особине према промени именичној прасловенског језика. Одавде се види да треба говорити о класификацији глагола у прасловенском и о променама именица у савременим словенским језицима; оно што вреди за класификацију промене глагола прасловенског језика — вреди и за савремене словенске језике, толико су мало они изменили главне особине прасловенске. Што се тиче класификације именичке промене прасловенског језика, она је основинска као и у праиндоевропском, тако да о томе нема шта нарочито да се рече.

Иако је класификација ствар општег оквира, који је условне природе и ништа не мења у самом материјалу, ипак би било и за проучавање и учење словенских језика много корисније када би имали исту класификацију и именичке и глаголске промене. Иста класификација претпоставља, разуме се, и исте језичке односе у свима словенским језицима. Према томе, ако је у свима њима исто језичко стање или бар у духу исто, онда се заједничка класификација њихове грађе сама собом намеће.

Она само тражи исте основне мисли о класификацији грађе тако значајних одељака језичке структуре као што је

промена именичка и промена глаголска. Да ли та класификација мора бити само формална? Несумњиво нешто управља језиком што своди његову грађу извесне врсте у одређене категорије. Када то доводи до истих категорија или до врло сличног или идентичног распореда грађе, онда би било оправдано потражити те унутрашње моменте и њих узети као руководне моменте при вршењу класификације. Тада бисмо извршили не само једну вештачку операцију него и лингвистичку: вршили бисмо класификацију према ономе што је сам језик избацио као критериј.

Познато је да код глагола постоји тежња да се сви глаголи поделе према инфинитивној (претериталној) основи, а даље да се деле према основи садашњег времена (у основици подела латинске граматике коју је примио Добровски, Миклошић и затим сви они граматичари различних словенских народа до данашњег дана који су за њима пошли); има и други покушај да се сви глаголи поделе према основи садашњег времена у главне групе, а у подгрупе — према основи начина неодређеног (то је подела глагола на групе праиндоевропског језика коју је Лескин пренео на старословенски језик, а од њега су је прихватили различни граматичари засебних словенских народа, па их у граматикама својих језика примењују).

Али ове су обе поделе подједнако вештачке или подједнако произвољне, изван самих језика на које се примењују. Јер нити се презентатска основа одређује инфинитивном, да се може инфинитивна основа узети као оквир свих презентатских времена; нити се, обрнуто, презентатском основном одређује инфинитивна основа, да би презентатска основа дала ширу категорију у коју би природно улазила инфинитивна основа.

Ако је то тако, ако су критерији за груписање глаголских основа вештачки, произвољни, узети из других језика, запитајмо се шта је у основици глаголске системе словенских глагола (*бере* — или *бѣра*-, зове — или *зѣва*-, *гори*- или *горѣ*- и сл.)? Очигледно — спрега или веза двеју основа, презентатске и аориске; и то спрега нарочите врсте: те основице у погледу глаголског вида исто значе. Оне су увек или основе имперфективног вида или су увек основе пер-

фектног вида (исп. *їаде-:їад-* у *їасїи < їад-їи*). Дакле, у словенском прајезику извршила се огромна измена глаголских система: аориска основа нема више друго значење неголи презенатска. Извршило се њихово уједначавање у значењу — спрегом у систему. Кад је тако, онда би ваљало покушати да се та спрега, та узајамност основа и стави као принцип поделе. Јер када је данашња система њен резултат, зашто он не би послужио као њен критериј.

То исто, иако не у толикој мери, вреди и за именице. Ушло је у обичај да се у основицу класификације именица ставља род: мушки, женски и средњи. То би, ако се сложимо са оним што је напред речено, требало да значи да су се промене именичке изједначиле према роду: да је довољно знати који је род именице, па да се зна и њена промена. То међутим није тачно. Средњи род на пр. у руском језику има две промене (*село, їоле: диїя*), женски род три (*жена: душа: косїь*), српски језик слично, а слично томе и други словенски језици. Међутим често именице различних родова имају исту промену; тако у српскохрватском када именице мушког рода имају *a* у номинативу једнине, имају исту промену као именице женског рода и сл. Одатле се види да је род само спољашњи оквир у који улазе сасвим разнородне промене; с друге стране, различан род није у стању у истој промени да произведе какву обличку диференцијацију.

Ако извршимо анализу промена именичких у словенским језицима, видећемо да је пресудни значај имао номинатив једнине код њих. Када се номинатив једнине потпуно изједначио код различних основа, изједначили су се и остали падежни наставци. Исп. на пр. у руском језику две промене именица мушког рода, према томе да ли је у номинативу једнине тврд или умекшан сугласник; у српскохрватском у којем је већина сугласника очврсла — имамо само једну промену; код именица женског рода где смо у свима словенским језицима имали *-a* или *-ь*, са свима њиховим изменама на крају речи (руски *жена, косїь*; пољски *głowa, ziemia, dusza, rani, kosc*; српскохрватски *жена, косї* и сл.). Најинтересантнији је случај код именица средњег рода у српскохрватском: именице *село* и *їоле* имају промену као именице мушког рода, сем у номинативу и акузативу једнине и мно-

жине, али именице *шеле* и *име*, тј. именице које нису имале умекшани сугласник испред крајњег *e*, задржале су своју промену са проширеном основом (*име-на, шеле-ша* и сл.) и сл.

Нама није стало до тога да објаснимо сваки појединачни случај; али морамо истаћи да је номинатив једнине и множине од огромног значаја за развитак именичких промена у словенским језицима, што стоји у вези са унутрашњим значајем облика за самосталну употребу именица (а то је и номинатив у исто време) у системи падежа. Кад је то тако, онда се приликом говора о критерију за класификовање именичке промене мора о томе водити рачуна.

Београд — Скопље

А. Белић
М. Павловић
Р. Алексић

10. Сложена придевска форма у прасловенском језику и њено основно значење. — Да ли је употреба два придевска вида у прасловенском језику природна или накалемљена?

La forme déterminée de l'adjectif en slave commun et sa signification fondamentale. Au point de vue des origines, les deux aspects de l'adjectif en slave commun se basent-ils sur la nature même de cette composition ou sont-ils calqués d'après d'autres langues.

Прилагателњия славјанскихъ языковъ которыя называются сложными, а по ихъ синтаксическому употребленію, опредѣленными, — сами по себѣ представляютъ спорный вопросъ. Не потому, что одинъ изъ изслѣдователей оспорилъ славянское ихъ происхождение (Г. Гунарсонъ), выразивъ мнѣніе, что они заимствованы изъ иностраннаго языка (греческаго), отъ котораго первоначальная старославянская письменность дѣйствительно была въ зависимости. Полагаемъ, что это предположеніе не слишкомъ трудно опровергнуть. Дѣйствительно, этотъ видъ сложной формы прилагателнаго, который мы находимъ во всѣхъ славянскихъ языкахъ, — мы находимъ и въ балтійскихъ; кромѣ того, — несомнѣнно, что и по формѣ и по измѣненіямъ удареній сложная форма прилагателнаго должна была возникнуть въ праславянскомъ и, наконецъ, опредѣленная и неопредѣленная формы прилагателнаго находятся — хотя бы лишь какъ остатки — и въ тѣхъ славянскихъ языкахъ относительно которыхъ нѣтъ возможности предполагать вліянія греческаго языка при посредствѣ старославянскаго. Всеже, какъ мы уже сказали, формы прилагателнаго славянскихъ языковъ и безъ этого побуждаютъ насъ возбудить вопросъ объ ихъ употребленіи и значеніи.

Прежде всего отмѣтимъ, что формы эти въ своемъ настоящемъ употребленіи исчезли почти что во всѣхъ славянскихъ языкахъ. Лишь сербскохорватскій языкъ, до нѣкоторой

степени, сохранилъ ихъ употребленіе. Въ остальныхъ славянскихъ языкахъ въ одномъ положеніи сохранилась въ постоянномъ употребленіи неопредѣленная форма (въ предикатѣ), въ другомъ — опредѣленная (въ атрибуѣ); — прекрасный примѣръ морфологизаціи когда-то свободныхъ или живыхъ формъ, — впрочемъ этотъ примѣръ не свидѣтельствуетъ достаточно о силѣ этой грамматической категоріи и побуждаетъ насъ глубже изслѣдовать и ея основное значеніе и причины ея исчезновенія.

Если предположить, что неопредѣленность и опредѣленность существительнаго, опредѣляемаго прилагательнымъ, суть главныя значенія формъ прилагательныхъ, возникаетъ вопросъ: почему эта особенность не стала общей чертой славянскихъ языковъ, подобно другимъ новѣйшимъ европейскимъ языкамъ; почему членъ не развился въ славянскихъ языкахъ какъ составная часть ихъ языковой системы? Употребленіе члена, между тѣмъ, въ болгарскомъ, діалектахъ словенскаго и еще въ нѣкоторыхъ другихъ случаяхъ слѣдуетъ приписать чужеземному вліянію.

Все это побуждаетъ насъ посвятить бѣльшее вниманіе синтаксическому употребленію нашей сложной формы. Она сама представляетъ изъ себя словосочетаніе; ея составныя части — форма прилагательнаго и анафорическія мѣстоименія **i*, **ja*, **je* (на прим. *stara -ja*). Если мы попытаемся проникнуть въ смыслъ этой сложной формы, становится для насъ ясно, что **i*, **ja*, **je* должны были значить анафорическое тотъ или тотъ (замѣтимъ, что зависимые падежи этого мѣстоименія въ старославянскомъ и въ остальныхъ славянскихъ языкахъ означаютъ личное мѣстоименіе третьяго лица; въ именительномъ падежѣ употребляется дополнительное мѣстоименіе онъ). Ясно, что *stara ja* должно было означать „*stara ta*“ или „*stara ona*“. Эти „*ta*“ или „*ona*“ относились бы, такимъ образомъ, на подразумеваемое существительное женскаго рода. Все вмѣстѣ давало бы значеніе супстантивизированнаго понятія, т. е. „старуха“.

Если предположить — а трудно было бы это не предположить — что анафорическое мѣстоименіе представляетъ изъ себя то самостоятельное слово (причемъ нисколько не мѣшаетъ то обстоятельство, что *ja* лишь относилось на это

слово), которое прилагательное лишь точнѣе опредѣляло (*stara-ja* = „*стара эѣа женщина*“), напрашивается самимъ собой выводъ, что первое и основное значеніе сложной формы должно было быть супстантивное, т. е. превращеніе прилагательнаго въ существительное или супстантивизированіе его. При этомъ это значеніе употребленія вида прилагательнаго было бы самымъ старымъ или основнымъ.

Лишь тогда, когда цѣлое выраженіе *stara-ja* начало употребляться какъ атрибутивная аппозиція, оно могло пріобрѣсти значеніе „*стара ѣа женщина*“, ибо отдѣльно *ja* атрибутивно уже не употреблялось въ праславянскомъ языкѣ, имѣя исключительное анафорическое значеніе.

Изъ этого слѣдуетъ, что сложныя формы, которыя пріобрѣли новое значеніе опредѣленнаго вида, употреблялись и въ старомъ супстантивизированномъ значеніи; кромѣ того, — изъ этого слѣдуетъ, что сложная форма начала употребляться какъ опредѣленная, когда въ ней — въ нашемъ ощущеніи языка (на что особенно указываютъ падежи множественнаго числа сложныхъ формъ) — анафорическое мѣстоименіе перестало ощущаться какъ отдѣльная форма.

Наконецъ, въ случаѣ когда указательныя мѣстоименія употреблялись вмѣстѣ съ опредѣленной формой прилагательныхъ, — обозначеніе опредѣленности и ея оттѣнковъ переносилось съ прилагательныхъ на эти мѣстоименія. Такимъ образомъ, форма сложнаго прилагательнаго теряла значеніе опредѣленности и обозначало просто форму прилагательнаго (ср. съ этимъ фактъ, что въ сербскохорватскомъ языкѣ сохранившемъ разницу между опредѣленной и неопредѣленной формой прилагательныхъ, при указанныхъ мѣстоименіяхъ одинаково употребляются обѣ формы прилагательныхъ: — *дао сам томе добру човеку или томе доброме човеку*).

Все это показываетъ, что въ особенностяхъ сложнаго прилагательнаго не было достаточнаго повода, чтобы его система стала источникомъ общей формы члена въ праславянскомъ языкѣ; напротивъ, были всѣ условія на лицо, чтобы устранить и то обозначеніе опредѣленности, которое въ немъ заключалось какъ второе его значеніе.

Бѣлградъ

А. Беличъ
И. Голенищевъ-Кушуровъ
Н. Радошевичъ,

Složené adjektivum slovanské zachovalo aspoň částečně svou původní platnost. Postponované zájmeno dodávalo původně spojení adjektiva se substantivem zvláštního důrazu, na př. připomínalo zvláštní individuální vlastnost předmětu nebo *důrazně odlišovalo* předmět jisté vlastnosti od předmětu podobného s vlastností jinou, *soustřeďovalo pozornost na adjektivum* a pod. Domnívám se, že by bylo možno aspoň pro část případů vycházeti z adjektiva v platnosti *substativní*, označujícího danou osobu zřetelně jako individuum se stálou určitou vlastností (na př. spojení *starějb možb* označovalo *starce muže*, srov. podobně *člověkb grěšb-nikb, vragb člověkb* a pod. doklady v jiných jazycích). Není třeba označovati — *jb* hned jako člen, mohlo mít funkci označování substantivní platnosti adjektiv nebo psychického jejich osamostatňování také anaforické zájmeno. Rozlišování obou tvarů adjektivních v slovanštině je původu domácího a má původ v jejich odlišném významu.

P r a h a

Josef Kurz

11. Разлике код заменица анафорске, атрибушке и чланске употребе; њихова терминологија и њихов значај за груписање заменица у словенским језицима.

Les pronoms dans leurs fonctions anaphorique et attributive et dans la fonction de l'article; leur différence, leur terminologie et leur importance pour le groupement des pronoms dans les langues slaves.

Одавно је речено да знати добро терминологију једне науке, то значи — познавати ту науку. Колики је значај тек утврђивање праве терминологије једне науке! Нико спорити неће да у том правцу најтрајавије стојимо са заменицама. Зато се мора одати хвала сваком покушају да се њихова грађа среди по извесним критеријама. Ми бисмо овако схватили горње питање.

Овде се говори о разликовању различне заменичке употребе и очигледно се има на уму најтипичнија група заменица, т. зв. демонстративних, јер само оне пружају довољне грађе да се говори о тројакој употреби њиховој.

За свакога је јасно шта је то атрибушка употреба демонстративне заменице: *ѿај човек, ова жена*, тј. *cet homme-là, cette femme-ci*, „човек који је у близини на кога се упућује“, „жена која је у још већој близини на коју се упућује“.

Шта је то анафорска употреба? Ми мислимо да би било најбоље задржати термин анафорске употребе за упућивање на предмет *који се подразумева*, о којем је говорено или сл. На пр. он ми је *ѿо* рекао, тј. „то“ = „оно о чему смо говорили“; *ѿај* је сасвим непаметан, тј. „тај“ = „човек о којем смо говорили“ и сл. Из овога се види да су анафорски употребљене заменице самосталне (*ѿо, ѿај* и сл.). Оне добијају своју самосталност од упућивања на нешто на што се у даном тренутку мисли и што је само по себи самостално

(каква именица, самостална синтагма или реченица). Њихова се самосталност преноси на анафорску реч.

Најзад, шта је то чланска употреба речи? То још није члан. Јер ми знамо да се чланом у језицима одређује само одређена или неодређена употреба именице (l'arbre: un arbre, der Mann: ein Mann и сл.). Дакле, и чланом се упућује на познат или непознат предмет о којем се говори. Очигледно је да би анафорска и, у исто време, атрибутска употреба какве заменице дала то значење. „*Тај човек ми је њо рекао*“ одговарало би потпуно „*Der Mann hat mir es gesagt*“. То би исто било када би се употребила и која друга анафорски употребљива заменица у атрибутској функцији (*онај човек*, тј. „човек о којем смо раније говорили“ и сл.), само што различне анафорске заменице поред одређеног значења имају и још какву нијансу у значењу. Према томе, могло би се рећи да анафорски употребљене заменице у атрибутској употреби добијају чланско значење, иако не искључиво.

Кад бисмо ову тројаку употребу заменице применили на све заменице наше, дошли бисмо лако до оваквог резултата.

Личне заменице којима се упућује на 1-во, 2-го лице говора или на лице које у говору не учествује — биле би заменице код којих би анафорска употреба била увек на исти начин остварена. Значи да је код њих упућивање на одређено лице говора морфологизирано. Зато бисмо их могли назвати правим анафорским заменицама, задржавајући израз — „неправе анафорске заменице“ за оне код којих није овако морфологизирано исто значење упућивања на одређени предмет. И заменице *ко?*, *шћа?* биле би такође праве анафорске заменице, исто онако као што би такве анафорске заменице биле *свако*, *неко*, *нико*, *нишћа*, *којеко* итд. тј. све оне које значе, поред свога нарочитог значења (питања, одрицања, неодређености и сл.), и упућивање на лице или предмет исте врсте (*ко?* значи увек „које лице?“ *шћа?* „каква ствар?“ „какав догађај?“ или сл.; *неко* — „неко лице“, *нико* — „ниједно лице“ итд.). Наравно, разлика између *ја*, *ми*, *он*, с једне, *ко*, *шћа*, *неко* и сл., с друге стране, била би у томе што прве заменице обележавају лица према учешћу у говору, а друге — без учешћа у њему; прве би биле — личне анафорске заменице, а друге би

биле просто — анафорске заменице или неличне анафорске заменице.

Према томе, сем правих анафорских заменица имали бисмо и неправих анафорских заменица, тј. оних које могу имати анафорску употребу; сем правих чланских заменица, тј. оних које имају морфологисано чланско значење (којих нема обично у словенским језицима), имали бисмо и неправих чланских заменица, тј. оних које могу имати чланску употребу.

Из овога се види како мало значи реч заменица и како разнородне појмове обухвата. Али и поред тога што у атрибутској служби заменице само ближе одређују речи, а нити их „замењују“, нити на њих упућују, било би врло тешко оно што се до данас схватало под речју заменица разбијати на засебне групе, јер их и могућност анафорске службе везује у целину. Али, тако исто, било би врло корисно увести тачно разграничавање њихове употребе. То би открило — поред показаног — још многе друге стране у природи њиховој.

Београд

*А. Белић,
Х. Барућ*

Protože zkoumání o členu musí dostat pevný základ bezpečným zjištěním znaků, kterými se člen liší od anaforického pronomina, jest třeba pozornost věnovat také slovanským jazykům, v nichž člen sice není, ale v nichž je anaforické užívání pronomina v hovorové řeči zjevem velmi rozšířeným. Při zkoumání jazyků se členem je třeba zjistit, zda bezpříznaký typ je substantivum se členem (typ francouzský) nebo substantivum beze členu (typ anglický).

P r a h a

Vilém Mathesius

12. Како треба груписати реченице у словенској синтакси да би то одговарало њиховим специфичним особинама глаголскога вида?

Comment grouper les propositions dans les langues slaves pour que ce groupement concorde avec le système de leur aspect verbal?

Ми мислимо да би ваљало мало изменити постављено питање. Иако је глаголски вид једна од најглавнијих особина словенског глагола, ми ипак сматрамо да би било сувише уско свести све особине које горња класификација треба да задовољи искључиво на особине глаголског вида. Зато бисмо ми предложило да крај питања гласи: „њиховим специфичним глаголским особинама“ место „њиховим специфичним особинама глаголског вида“. Ми бисмо предложили да се ова промена краја 12-ог питања обзнани, да би и други могли нову редакцију питања узети у обзир.

Познато је како много има покушаја да се реченице, и то просте реченице, — као што се овде имају на уму — класификују. Те класификације потичу обично из опште науке о језику или, боље, преносе се на словенске језике са других индоевропских језика у којима оне могу бити и оправдане. Ми зато мислимо да је потпуно умесно потражити мерила која би истицала из природе словенске реченице и њих употребити као пресудне критерије за ту класификацију.

Ако узмемо целокупност словенских простих реченица, ми мислимо да се оне могу поделити на две групе: на оне код којих пресудни значај има време, које су, дакле, временске, и на оне код којих време нема никакав или има врло мали значај, а код којих је све у глаголском начину (модусу). То су модалне реченице. Сву целокупност простих реченица ми бисмо према томе поделили на две групе: на временске и модалне.

Довољно је узети најпростије реченице: *ја њишем : ја сам њисао : ја ћу њисаџи* према начину глаголском : *њиши* и *ја бих њисао*. Као што се одавде види, у нашем језику, а тако је мање или више и у другим словенским језицима, глагол *њисаџи* у индикативној реченици можемо изнети за садашњост, за прошлост и за будућност; међутим императив (*њиши*) или потенцијал (*ја бих њисао*), два права глаголска начина, могу бити изнесени само у безвременској реченици, која своје временско значење добија од ситуације у којој је изнесена. Кад се рече *њиши*, истовременост заповести са тренутком говора даје му значење садашњости; тако исто и потенцијалу.

Једне су реченице увек временске, и тај се временски карактер обележава у њима морфолошким знаком, друге су начинске, без видљивог временског обележја.

То би била најосновнија разлика међу свима реченицама словенских језика. Временски карактер обележава се на два начина у временским реченицама: или се он одмерава према моменту говора као главној или средишној тачци; или се време одмерава према коме другом тренутку. У првом случају имамо индикатив, а у другом релатив. У индикативу јављају се сва глаголска времена у свом правом временском значењу, а у релативу глаголска времена добијају своја неправа или релативна значења.

На пр.: *Ја сам био у Паризу, Ево дођох* итд. У индикативу временске реченице имају право временско значење, које се ниједним другим временским значењем заменити не може. У временском релативу, за који је најтипичнији наратив, тј. када се сва времена тичу прошлости, — времена се транспонују. Ту се времена могу и поклопити и замењивати једно друго. На пр. *Он њада дође* (аор.) = *Он њада дође* (перф. през.) = *Он је њада дошао* (перф.) = *Он ће њада доћи, ња ће за њишаџи* (фут.) итд. Као што се одавде види, за исту временску ситуацију може бити употребљен перфективни презент, аорист, перфект и футур са истим значењем. Ми се не можемо упустати у даље тумачење синтаксичког релатива, али и ово је довољно да покаже како је велика и основна разлика међу индикативом и релативом.

Из овога се види такође да се у овој системи реченица индикатив одређује чисто граматички: као могућност одређеног временског реализирања (остварења) глаголске радње. То и даје онај одређени или позитивни катактер индикативу.

Под називом модалних реченица ми схватамо свако индивидуално изношење става онога ко говори или о ономе о коме се говори према глаголској радњи. Жеља, могућност, претпоставка, очекивање, сигурност везе о којој се говори или ма какво друго субјективно изношење те везе — претставља начинску реченицу. Као што се одавде види, њихов је обим врло велики. Да би се могла целокупност модалних реченица лакше савладати, ми их делимо у две велике групе: а) праве начинске реченице, — то су оне код којих је начин обележен каквим одређеним граматичким средством, на пр. *ради, ийши, умйј се* и сл.; *радио бих, ийсао бих, умйо бих се* и сл. Као што се види, таквих начинских реченица у српско-хрватском има од две врсте: *имйерайивних* и *пойенцијалних*. Другу групу б) чине неправне начинске реченице. То су све оне код којих се начинско значење добија ма којим другим средством. Овамо долазе све оне реченице о којима се каква временска реченица не употребљава ни у својој временској ситуацији ни у релативној, већ се време претвара у начин. На пр. *йо ће биши йачно* = ја мислим да је то тачно (конјуктив); *умрех од жеђи* = сигурно умирем од жеђи; *зрела крушка сама йадне* = зрела крушка обавезно пада = чим је крушка зрела, пада. Као што се види, овамо иду реченице за клетву, очекивање, различне гномске реченице у којим се износи сигурност јављања извесних односа итд.

Питање је сада: како према овим двома основним реченичким групама стоје оне четири врсте реченичних типова које се често стављају поред горњих или се бар ставља понека од те четири врсте. На то питање, како се нама чини, није тешко одговорити.

Овде се имају на уму: а) потврдне реченице, б) упитне, в) узвичне (емоционалне) и г) одречне.

Ми сматрамо да су ово четири облика у којима се свака од оних основних двеју група може јављати без губљења свога основног карактера: временског или модалног. На пр. *йи си дошао* — то је факат који се не мења ни у упитном

облику: *тѝи си дошао?*, *јеси ли дошао?* То исто вреди и за узвични облик: *тѝи си дошао!*, одречно *тѝи ниси дошао* и сл. Још може бити и комбиновања ових типова. То исто вреди и за модалну реченицу: *тѝи би дошао*, *тѝи би дошао?*, *тѝи би дошао!*, *тѝи не би дошао* итд. Ми смо нарочито узели сасвим просте реченице и њихово изношење најпростијим средствима, да се не би замрачио карактер њихов. Ма који од ова четири облика имала реченица, она у основици својој мора бити или временска или начинска. Зато су то четири синтаксичке могућности које свака од њих може имати. Због тога не сматрамо да је потребно да се оне стављају напоредо са основним двама групама реченичким. Оне су само њихови могућни ликови.

Београд — Скопље

А. Белић,
М. Стевановић

13. Постанак апсолутних глаголских конструкција (апсолутних партиципа и апсолутних герундија) у словенским језицима.

Les origines des constructions verbales absolues (gérondif et participe absolu) dans les langues slaves.

Le lingue slave non abbondano tanto di proposizioni participiali assolute come, a modo d'esempio, il latino o qualche altra antica lingua indoeuropea (cfr. p.es. l'ablativo assoluto nel latino, o il genitivo assoluto nel greco, nell'indiano, e via dicendo). In realtà, tutti questi participi assoluti — non sono assoluti che in apparenza. Essi rappresentano, tutti, certi generi di proposizioni secondarie in rapporto col soggetto e col predicato della proposizione in cui sono adoperati. Così, nel lituano, *be-válgant lijo* significa „während des Essens regnete es“ (Delbrück, *Vgl. Synt.* II 496); oppure nel paleoslavo: *словѣньскоу языкоу живоуцию на Доунаи придоша Болгаре (Нѣстор)* = „als das slavische Volk an der Donau wohnte, kamen die Bulgaren“ (ibid. 497); e sempre così. Insomma, le proposizioni participiali assolute rappresentano sempre (così nell'indiano come nel latino, nel greco, nel lituano, e nello stesso modo nel paleoslavo) una proposizione subordinata, il più delle volte temporale, causale o simile. Delbrück pensava che queste proposizioni si potessero spiegare ammettendo che il participio il quale concordava con qualche sostantivo, si tirasse dietro, con tanta forza, il sostantivo che questo perdesse il suo rapporto di caso obliquo col termine dal quale il detto caso dipendeva: „Zu einem obliquen Kasus eines Satzes tritt ein Partizipium. Dasselbe ist für den Sinn von so überragender Wichtigkeit, dass es den Kasus in's Schlepptau nimmt, dessen Verhältnis zu dem ihn regierenden Satztheil sich in Folge dessen lockert“ (o. c. 494). Noi non possiamo accettare questa spiegazione perchè essa si fonda su questi ragionamenti:

1° il senso participiale avrebbe consumato il senso sostantivale — il che non è esatto: dappertutto il rapporto fra il sostantivo e il participio (verbo) si mantiene come quello fra soggetto e predicato; 2° le proposizioni assolute sarebbero davvero „assolute“ (affatto indipendenti) dal contesto. Ma è vero il contrario: le proposizioni assolute possono spiegarsi soltanto sulla base d'una *perfetta dipendenza del loro senso* dalla proposizione principale. Questo ce lo dimostrerà con particolar chiarezza un caso analogo tratto dalla lingua serbocroata, che potrà servire di spiegazione non soltanto a simili proposizioni nelle lingue slave, ma anche ai participi assoluti di altre lingue indoeuropee.

Vuk Karadžić nella sua lingua usò largamente il participio invariabile assoluto: *Tako oni tiho govoreći, čedo malo pade na zemljicu* (= così parlando essi sotto voce, il bambino cadde in terra). — *Došavši ja svojemu starom prijatelju, on zaplaka od radosti* = venuto io dal mio vecchio amico, quegli si mise a piangere dalla gioia). Non è difficile spiegare come queste proposizioni si sono sviluppate. Nel primo degli esempi, alla irregolare si potrebbe sostituire questa proposizione regolare: „Tako oni tiho govoreći (videše dete na zemlji)“ (=così parlando sotto voce, essi s'accorsero del bambino in terra). In questo periodo, dove *govoreći* determina *videše*, la prima proposizione significa „mentre essi così parlavano sotto voce (s'accorsero . . .)“. Nel concetto dei parlanti *Tako oni tiho govoreći* equivale a „Dok su oni tako tiho govorili“ (=mentre essi così parlavano sotto voce); da questa combinazione si tirò *Tako oni tiho govoreći* e si sostituì a *Dok su oni tako tiho govorili* nella proposizione in cui il concetto richiesto poteva corettamente esprimersi soltanto così: „Dok su oni tako tiho govorili, čedo malo pade na zemljicu“ — di modo che alla fine si ebbe la proposizione: *Tako oni tiho govoreći, čedo malo pade na zemljicu*.

La proposizione participiale, avendo il senso d'una proposizione subordinata, da una posizione dove è al suo posto, può essere impiegata in sostituzione di una proposizione subordinata dello stesso senso, ma ne nascerà un periodo in cui il carattere formale della sua dipendenza non si sentirà più. Perciò noi crediamo che soltanto in tali nuove posizioni in cui non si può più sentire la subordinazione grammaticale, nasce il tipo di queste proposizioni „assolute“. Dopo essersi trovate in tali posizioni,

esse ricevono forza creativa, cioè: diventano un costrutto nuovo. Ed è perciò che si può accettare con questa lievissima rettificazione, risultante da quanto si è detto, l'opinione di Brugmann („Der Kasus [z. b. der Gen.], zu dem das Part. hinzugetreten war, wurde mit diesem zusammen als eine Art von [temporalem oder dgl.] Nebensatz empfunden, wodurch sich das Verhältnis des Kasus zu dem ihn regierenden Verbum lockerte und endlich ganz löste“, KVglGr II 609). Questo è uno dei molti casi di contaminazione di senso e di forma.

Se dalle proposizioni implicite del tipo *Tako oni tih go-voreci* — che potremmo chiamare *nominativo assoluto* — passiamo al *dativo assoluto* del paleoslavo, questo costrutto participiale ci pare richieda dilucidazioni su tre punti: 1° perchè fu scelto, per servire alla frase implicita, fra tutti i casi proprio il dativo? — 2° come il sintagma „nome (o pronome) al dativo + participio al dativo“ passò alla funzione d'una proposizione subordinata avverbiale? — 3° in che cosa consiste l'„assoluto“, l'isolamento di questa proposizione per rispetto alla proposizione principale?

Faremo bene a rispondere alla prima e alla seconda questione insieme. Noi siamo, di certo, tutti d'accordo che la combinazione di un nome (pronome) al dativo e un participio congruente — nella stessa maniera come le combinazioni analoghe dell'ablativo col participio, del genitivo col participio ecc. nelle altre lingue — rappresentava al principio una parte affatto non- „assoluta“ del periodo, congiunta organicamente (anche formalmente) al verbo principale, come lo si può ancora sentire in un esempio di questo genere: *съпаштемъ же чкомъ. приде врагъ его* (Mat. XIII. 25 Zogr.), il che originariamente potrebbe significare: „a un uomo che dormiva s'accostò il suo nemico“. Però questa combinazione d'un nome con un participio attributivo presto fu intesa, nel sentimento linguistico e poi anche nella coscienza dei parlanti, come un organismo sintattico a parte, una proposizione col suo proprio soggetto e col suo proprio predicato (benchè non senza legame col verbo principale, la cui azione esso participio appunto la doveva determinare): *словѣнскоу языкоу живущю на Дунаи придоша Болгари* = „mentre il popolo slavo viveva sulle rive del Danubio, vennero i Bulgari“ (cfr. in latino: *quinto anno*

incipiente = „al principio del quinto anno“, però: *Tarquinio regnante Pythagoras in Italiam venit* = „mentre Tarquinio regnava...“).

L'essenziale di questo processo è stato compreso bene e benissimo espresso da A. Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris 1926; p. 158 ss.: „C'est simplement ce fait qu'un substantif suivi d'un terme prédicatif peut représenter dans une proposition l'idée qui résulte de leur rapprochement. Il y a là une possibilité générale très intéressante“ (citato da J. Stanislav, *Dativ absolutný v starej cirkevnej slovančine*, pubbl. in *Byzantinoslavica* V, 1 ss.; p. 1, n. 1).

Ora, si capisce facilmente che una tale combinazione, quando appare in un caso (come l'abl. latino) il quale anche fuori di questo costrutto determina il verbo principale, dopo la sua trasformazione in proposizione implicita serve, quale proposizione secondaria avverbiale, di determinazione all'azione principale. Ma è più difficile comprendere come tale funzione si sia sviluppata in un sintagma participiale che in origine non era stato complemento avverbiale ma oggetto indiretto: l'ablativo modale (temporale ecc.) poteva determinare l'azione d'un verbo qualunque, invece il dativo si trovava, al principio, in rapporti del tutto diversi col verbo principale; inoltre, il numero dei verbi che reggono il dativo è assai limitato, e perciò era da aspettarsi che alla propagazione del dativo assoluto si fossero opposti seri impedimenti. Questi impedimenti però non appaiono più tanto gravi se si considera più addentro la realtà della sintassi verbale nelle lingue slave, e nel paleoslavo in particolare: il numero dei verbi che chiedono un complemento al dativo, vi è molto più cospicuo, i loro significati sono molto più diversi, le sfumature funzionali del dativo molto più svariate che non si pensi a priori. (Anche J. Stanislav, nello studio citato, p. 7 e 100, spiega così la scelta del dativo per il costrutto assoluto.). Non possiamo entrare nei particolari, ma pare che le lingue slave abbiano tratto abbondantemente profitto dalle larghe possibilità che offre il dativo come caso dell'idea nominale verso la quale l'azione s'indirizza o cui riguarda.

Un altro momento, poi, non è stato senza importanza. Le lingue slave dispongono di participi *attivi* al presente e al passato, ciò che li rende particolarmente capaci — in ogni caso

molto più capaci che non siano p. es. le lingue romanze col latino — di creare dei costrutti participiali assoluti di forma attiva. Ora, è appunto il dativo il caso in cui spessissimo appare la *persona*, cioè il *soggetto dell'azione attiva*: anche questo fatto ha potuto allargare la via alla diffusione del costrutto participiale appunto al dativo.

Ma il vero impulso alla propagazione di questo costrutto deve essere stato lo stesso che abbiamo notato per gli esempi summentovati, tratti dal serbocroato moderno (*Tako oni tiho govoreći* ecc.) e cioè: quando i parlanti si erano abituati a vedere in costrutti del tipo *словѣнъскоу язъкоу живоуцию на Доунаи... е вѣшьдѣши дѣщери иродиадинѣ и пласакъши (рече цѣсарь)* dei surrogati equivalenti a „mentre il popolo slavo viveva . . .“ e a „quando la figlia d'Erodiade fu entrata ed ebbe danzato (il re disse)“ e ad altre simili proposizioni temporali, causali ecc., questa combinazione dei participio e del nome al dativo s'impresse nella loro memoria e nel loro sentimento linguistico come un comodo mezzo per determinare l'azione principale mediante un'azione secondaria; essi cominciarono ad adoperarlo dovunque si facesse sentire il bisogno di tali proposizioni secondarie, senza riguardo se il verbo principale comportasse o no un complemento al dativo: e questo significa che essi del costrutto participiale al dativo fecero un „ cliché “ che si potè impiegare comodamente per comporre in modo breve e conciso dei periodi complicati — specialmente nelle traduzioni da certe lingue che abbondavano di proposizioni implicite participiali. Che il dativo assoluto si propagasse al modo d'un „ cliché “, ci pare confermato anche dal fatto che esso appare p. es. in un passaggio dove l'originale greco ha il *participium conjunctum* — cfr. Stanislav, o. c., p. 14 — e, in generale, in molti casi dove il *part. conjunctum* sarebbe più „ regolare “ del participio assoluto perchè il soggetto del costrutto participiale riappare nella proposizione principale, sia come soggetto: *строужемоу ѣмоу вѣзъни* = cum raderetur, exclamavit, sia come complemento: *вѣлѣзи вѣ ни* (cioè: *пещи*, duale), *горѣщема нма* = intra in fornaces, cum ardent (cfr. Miklosich, *Vgl. Synt.* 616).

Beograd

A. Belić,
S. Škerlj

14. Под којим је условима словенски партицип постао герундиј?

Dans quelles conditions le participe slave a-t-il pris le caractère d'un gérondif invariable ?

И само напоредно изношење материјала, ми мислимо, то би већ јасно показивало; па ипак, колико је нама познато питање о глаголским прилозима у словенским језицима није још довољно расправљено.

Да бисмо могли ући у све моменте који су утицали да се подједнако у свима народним словенским језицима изгубе стари активни партиципи, треба да утврдимо њихово основно место у глаголском систему, и са тачке гледишта употребе, и значења и облика.

Узмимо најобичнију реченицу у старословенском облику: **жена плачжшти прииде** = „жена која плака дође“. Јасно видимо да се обликом партиципа женског рода **плачжшти** именица **жена** о којој се овде говори одваја од свих осталих жена; партицип, дакле, својим значењем радње одваја, диференцира једну именицу од друге којој је додат као атрибут; значи, једном својом особином (атрибутском или придевском конгруенцијом) партицип је везан за именицу; али временски, партицип садашњег времена показује глаголску радњу која се истовремено врши када и радња глагола у предикату. На тај начин, овај партицип је временски везан са глаголом у предикату: он од њега зависи, и у овом случају има значење аориста. Партицип је, дакле, везан двојаким везама: с једне стране, конгруенцијом и значењем са именицом на коју се односи, а, с друге, са глаголом према којему се временски управља. Јасно је да, када се једна од тих веза прекине, остаје друга која се још појачава. Када — са буди којих разлога — нестане конгруенције са именицом, остаје само она друга веза са глаголом: тада партицип постаје ге-

рундиј; или — с друге стране — када нестане веза са глаголом, а остане веза са именицом, партицип постаје прост придев.

За све ово сви народни језици словенски пружају нам безброј примера. Управо, може се рећи да целокупни материјал старих партиципа и показује ту слику. Само треба прецизирати, шта то значи: кидање једне или друге везе, и када оно наступа.

Значајно је да је губљење конгруенције наступило у већини словенских језика врло рано. Узмимо наставке п. sg. masc. на *ъ* (*ъ*, *ь* и сл.). Било да је то *ъ* прешло у *ја*, или у *е*, или остало као *ѣ* или *ѡ* (*а*), — оно се није могло осећати као пот. s. masc., јер паралелно није било ниједне друге придевске речи која би за тај облик имала тај наставак. Тако је настало кидање везе са именицом и остајање у вези само са глаголом (тј. у значењу прилошке речи). Или да поменемо најобичнији случај. У женском роду једн. код партиципа био је увек наставак *-и* (исп. *носѡшти*, *носѡшти* и сл.). Тај се наставак могао осећати у неком словенском језику као наст. fem. sing. док је било именица женск. рода са тим наставком (као на пр. што је било у ст. слов. *влагѡни*, *алѡдин*, *валин* и сл.); али тих је именица врло рано нестало у засебним словенским језицима и место њих су добивене имен. на а. Тада се није могло у *жена плачѡшти придеѣ* — *плачѡшти* осећати као пот. fem. sing., већ се осетило као непроменљива реч везана са глаголом *придеѣ* дакле, као прилог. Отуда они многобројни глаголски прилози на *-ћи* у српскохрватском језику (*пљачѡћи*, *носѣћи* и сл.), на *-чи* у руском језику и сл. у неким другим словенским језицима.

Када се у извесном броју оваквих случајева добила категорија глаголских прилога, она се распрострла на целу ову групу речи и постала једина.

Друга веза, са глаголом, кидала се на тај начин када је партицип губио једну од главних глаголских црта: обележаваће везивања глаголског карактера глагола са именицом. Чим је каква радња постајала стална особина, она је престала да има везе са својим глаголом и прилазила је потпуно категорији атрибутивних речи, претварајући се у придеве. Када је *врѡћ* престало да значи „онај који врѡ“ и почело да

значи „топал“, оно је изгубило везу са глаголом и претворило се у придев (задржавајући своју везу са именицом). Чим би *лèшèћи* престало да значи „онај који (сада) лети“ или сл. и почело да значи „онај који увек лати“, *лèшèћи* (исп. *лèшèћā лāћа* или сл.) је престало да има функцију партиципа и постало је придев. И тако увек. Тако су и постали они продуктивни придеви на *-ћи* у српскохрватском, чешком и другим словенским језицима.

Према овоме, кидање везе са глаголом добивало се или онда када се само значење глагола мењало, тако да је могло значити сталну особину (*врућ, врео* и сл.), или тако што је значило сталну особину, без временског одређивања: *шèкyћā вода* — то је вода жива, која увек тече и сл.

Београд

А. Белић

15. Уједначавање синтаксичке терминологије словенских језика.

L'unification de la terminologie syntaxique des langues slaves.

Ни у једном одељку своје граматике словенски језици нису толико упућени једни на друге као у синтакси; међутим њихови се термини и ту, као и у другим одељцима граматике, знатно разликују. И ту није питање само о познатим, једном за свагда устаљеним терминима, него још и о све новим и новим. Синтакса је једна од дисциплина наше науке која је на пуном прелому: напушта се много штошта од онога што је досад било и прилази се новим методима, тачкама посматрања и откривању све нових страна саме природе језичких факата. За све би то било потребно, бар за словенске језике, стварати терминологију у једном правцу или у једном духу. То би било могуће само тако када би основица синтаксе имала извесног јединства у терминологији. Она би за даљи рад била бар заједничка база. Ми ћемо дати мали преглед морфолошко-синтаксичких назива у српско-хрватском, пољском, чешком и руском језику, да се види какво шаренило влада у том правцу:

ВРСТА РЕЧИ	СРПСКОХРВ.	РУСКИ	ПОЉСКИ	ЧЕШКИ
Substantivum	именица	сущесвительное	rseczownik	iméno podstatné
Adjectivum	придев	прилагательное	przymiotnik	iméno přídavné
Pronomen	зменица	мѣстоименъе	zaimek	zájmeno
Numerale	број	числительное	liczebnik	číslovka
Verbum	глагол	глаголь	czasownik	sloveso
Adverbium	прилог	нарѣчје	przysłówek	příslovce
Praepositio	предлог	предлогъ	przyimek	předložka
Conjunctio	свезица	союзъ	spójnik	spojka
Interjectio	узвик	междоиме	wykrzyknik	cítoslovce

Ми смо узели само четири словенска језика и врсте речи, и шта видимо? Само се у два случаја слаже српскохрватски са руским, и то тако што су оба узела за те називе старословенске речи. Иначе се у свему осталом разликују.

Или узмимо називе падежа :

НАЗИВИ ПАДЕЖА	СРПСКОХРВ.	РУСКИ	ПОЉСКИ	ЧЕШКИ
номинатив	==	именительный	mianownik	nominativ
генитив	=	родительный	dopełnik	genitiv
датов	=	дательный	celownik	dativ
акузатив	==	винительный	biernik	akuzativ
вокатив	=	звательный	wołacz	vokativ
инструмен.	=	творительный	narzędnik	instrumentál
локатив	=	мѣстный	miejsownik	lokál

Овде ствар не стоји толико рђаво, јер су два од четири словенска језика, српскохрватски и чешки, узели интернационалне називе; само руски и пољски имају своје називе. Руски има преводне називе са интернационалних, тако да они у неким случајевима не значе много (дательный, родительный, винительный, па и творительный), или ако што и значе, знатно ограничавају значење падежа (родительный, дательный); пољски називи пошли су донекле са смислом падежа, али не потпуно; и ту се даје каткада или сувише опште значење (dopełniacz, biernik), а каткада дословни превод са интернационалних термина (mianownik, narzędnik). Све то отежава савлађивање тих система и њихову општу употребу.

Код једних је реченица (српскохрв.), код других *предложение* (руски), код Пољака је *zdanie*, а код Чеха *věta*. Пољски: *zдания porównawcze, skutkowe, warunkowe, ustępcze, celowe* и сл.; чешки: *věty wičovací, přirovnávací, účinkové, prostředkové, důvodové, účelové, podmínkové, přípustkové* и сл.; српскохрв.: *намерне реченице, узрочне, временске, њоследичне, дођусне* и сл.; руски: *придашочныя предложения цѣли, слѣдствія, изъяснительныя, причинныя* итд.

Ово се шаренило и неслагање пружа кроз целу граматику. Овде се нарочито истиче синтакса, зато што се она тек гради. Довољно је да читалац узме у руку књигу Клеменевича, Пешковског, Шахматова, Виноградова или кога другог, па да се увери о обиљу нових термина који су многобројни и који не воде ни најмање рачуна о томе како у другим словенским језицима што гласи. На тај начин, синтакса различних словенских језика, која и само по себи, по природи својој, претставља великих тешкоћа, замрачује се све више овим шаренилом и овим бујним развитком терминологије.

Терминологија је условна ствар. Ма како ми нашли добар назив за нешто, он ће ипак недовољно обележавати оно што се у њему садржи. И термини су као и све друге речи. Њихова је намена не да по суштини обележе појмове, него да да их довољно јасно диференцирају. Зато се, можда, ове разлике међу терминима словенским могу свести на мању меру или на лакше савлађивање, ако се не могу сасвим уклонити. Конгрес као што је овај не може мериторно решавати о овим питањима; али може то потстаћи, одређујући, макар у најопштијим цртама, правац у којем треба тражити олакшање овој невољи.

Нема никакве сумње да се таква питања могу решавати на скуповима стручњака који се узајамно добро разумеју и изванредно добро владају самим предметом.

Ваљало би омеђити поље тих термина. Јер иако је несумњиво да се излагање знатно олакшава и скраћује умесним терминима, претерана употреба њихова преоптерећује излагање.

Требало би тежити к томе да се не бежи од примљене интернационалне терминологије свугде где је то могуће.

При употреби властите терминологије, могли би се поступци при њихову стварању уједначити. Није потребно у тим случајевима полазити од традиционалне и интернационалне терминологије и њу преводити. Јер вредност те терминологије није у појму који она садржи по етимологији својој, већ у појму који се за њу у дано време везује. Можда би ту једино договор помогао, да се нађе полазна тачка. Има словенских језика који и данас употребљавају променљиве партиципе и којима је лако — помоћу њих — градити нове тер-

мине (на пр. пољски језик и сл.); али их има који са таквим партиципима врло натежу (као што је српскохрватски) и који би претпоставили какав други начин стварања који и првим језицима није сасвим туђ.

Ако се увиди ова потреба и ако се схвати да и мали круг стручњака различних словенских народа може у овом правцу бити врло користан, ми ћемо сматрати да смо постигли овим својим речима потпун успех.

Београд — Загреб

А. Белић
Ср. Ившић

16. Питање о сложеним реченицама словенских језика и начину њихова груписања.

La question des propositions complexes (phrases) et de leur groupement dans les langues slaves.

Откако су се почела појављивати новија дела из савремене словенске синтаксе — стављено је на дневни ред питање о томе, како треба класификовати сложене реченице: да ли по ономе што значе свезице које оне имају (као што је чинила старија синтакса) или по стварном значењу самих реченица које у сложену реченицу улазе, по односу међу тим реченицама који би се могао анализом открити. Другим речима, ако узмемо реченицу „*Изашао сам у 10 часова из куће и срео сам пријатеља*“ — да ли су то напоредне реченице или су временске. То је прво и основно питање; ако на то питање одговоримо негативно према другој алтернативи, онда нам не би ништа друго остало до да речемо да у овом случају има традиционална граматика — што јој се не дешава често — право, а не новија која ју жели исправити.

Нема никакве сумње да се ове две реченице могу временски протумачити: „када сам изашао из куће, срео сам пријатеља“; али као што се види из написаног тумачења — језички би то тумачење гласило друкчије него што гласи горња реченица. Иако би и то само за себе било довољно да пољуља нашу веру у временски карактер горње реченице, ми пре свега морамо ставити питање: шта је онај који је изговорио горњу реченицу *рекао*, а не шта би се о његовом изразу *могло рећи*. И у синтакси, као и у свима другим одељцима науке о језику, мора се полазити од језичке грађе, од онога што она у даном тренутку значи.

Из горњих реченица види се само напоредност, паралелност појава. Копулативност свезе *и* јасно избија: само зато

што су те реченице напоредне, оне су везане свезицом *и*. Да ли је њихова напоредност временска или каква друкчија, то нам говорник није рекао, а према томе није хтео рећи. Или у реченици „*Они скочише у реку и сви одмах снажно запливаше*“ ми никако не можемо рећи да је однос међу тим реченицама намерни или финални, иако је несумњиво да је скакање у воду извршено пливања ради. Јер се и овде не пита, како би се однос међу изнесеним реченицама могао разумети, него како нам је тај однос хтео претставити онај што говори. Он нам саопштава само о два напоредним радњама.

Ово је прво. Затим, да ли бисмо могли рећи овако: имамо тројакх временских реченица, на пр.

а) Скочише у воду; сви до једног одмах снажно запливаше.

б) Они скочише у воду и сви до једног одмах снажно запливаше.

в) Чим скочише у воду, сви до једног снажно запливаше.

У њима би био, у првом случају, временски карактер исказан реченичном мелодијом, у другом — копулативном свезом *и*, а у трећем — временском свезицом *чим*. Ми сматрамо да би то било сасвим погрешно.

У првом случају реченичном мелодијом показује се да је реченица сложена, тј. да немамо посла са два самосталним реченицама, већ са једном сложеном у којој су две напоредне реченице. Како ће ко њихов однос себи претставити, то зависи од његове воље. Говорник му за то није дао никаквих наговештаја. Уосталом реченична мелодија — увек је пратилачки моменат сваке сложене реченице. У једној потврдној реченици она и показује једино: да ли је каква реченица сложена или није.

Исто то вреди и за други случај. Ако би се могао у њој претпоставити временски моменат, он би био споредан; главни и пресудни је — напоредност изнесених реченица.

У трећем случају, временски се моменат износи као главни. Њега је тако сам говорник обележио.

Одавде се јасно види да се реченице не могу груписати у исту групу према томе: да ли је временски моменат један од могућних у њима, споредни или главни. Кад бисмо хтели горње реченице назвати временским, у њима би временски

моменат морао бити исте врсте, морао би бити главни и доминантни.

До истог овог закључка дошли бисмо, када бисмо и историски проучили однос хипотаксе према паратакси. Дешава се да каква паратаксичка свезица постане свезица зависне реченице (на пр. *и*, исп. у старопољском, *iže*, *ибо* у руском и сл.); али то су ретки и изузетни случајеви. Паратаксичке реченице претстављају даље развијен т. зв. лабав однос међу речима једне синтагме (групе речи), тј. када се речи у једној синтагми наводе; хипотаксичке реченице међутим претстављају даље развијен получврсти или чврсти однос међу речима једне синтагме. То ће рећи да се однос апозиције, атрибута, допуна и свих околносних речи (прилошких речи) — претвара у однос зависних реченица.

У границама паратаксе или хипотаксе, сваке понаособ, развијају се различна значења дане врсте, тј. различна паратаксичка значења или различна хипотаксичка значења. Прелаз паратаксичке везе, која претставља нешто по пореклу сасвим друго неголи хипотаксичка, у хипотаксичку не врши се и не може се вршити непосредно. Она се врши само у изузетним приликама. Међутим истицање заједничког на пр. временског или каквог другог момента, који истиче из односа реченица по садржини, — то би претпостављало као стално, обично и несумњиво.

Саставне реченице једне сложене реченице могу се делити само по *главном карактеру* који им дају они што говоре. Досада се није могао открити ниједан други моменат који би томе одговарао до паратакса (синдетска или асиндетска) и хипотакса. Зато се оне морају одржати као мерило те поделе, иако их је већ стара синтакса пронашла.

Београд

А. Белић,
Бранко Милетић

17. Апозиција, апозитив и сродни појави у словенској реченици.

L'apposition, l'appositif et les faits apparentés dans la proposition slave.

Давно уже извѣстна двойственная функція аппозицији. Въ одномъ случаѣ аппозиція имѣетъ значеніе атрибута, въ другомъ — нѣкаго непосредственнаго дополненія. На примѣръ: *Старац Милија знао је лепо народне песме* = *Стари Милија* итд. — первый случай (атрибутивъ). Возможенъ и другой случай: *Милија, старац, знао је лепо народне песме* = *Милија, будући старац,...* = *Милија, иако је био старац,...* итд. То же самое относительно прилагательныхъ: *Болестан отац отишао је у цркву* и *Отац, болестан, отишао је у цркву*. Въ первомъ случаѣ „болестан“ имѣетъ атрибутивную функцію, въ то время какъ въ другомъ случаѣ — предикативную: *Отац, иако је болестан,...* *Отац, будући болестан,...* Прилагательное, употребленное въ такомъ атрибутивно-предикативномъ значеніи, нѣкоторые ученые называютъ апозитивомъ.

Возникаетъ вопросъ какъ слѣдуетъ понимать употребленіе аппозицији и апозитива въ атрибутивно-предикативной функціи, ибо ясно, что: *Милија, старац,...* *Отац, болестан,...* обладаютъ функціей, одинаково относящейся и къ подлежащему и къ сказуемому.

По мнѣнію нѣкоторыхъ (Шахматова), аппозиція или апозитивъ въ этой функціи представляютъ ту часть фразы, которая еще не расчленена, т. е. въ которой заключена частично аперцепція изъ того времени развитія фразы, когда еще субъектъ и предикатъ представляли одно ядро. Когда оно, при языковой реализаціи фразы, раздѣлилось на субъектъ и предикатъ, то часть, представляющая такого вида аппозицію и

аппозитивъ, осталась, въ зачаточномъ состояніи; отсюда и пристокаеть ихъ двойственная функція.

Чрезвычайно трудно, когда рѣчь идетъ о вопросахъ языка считаться съ нами предполагаемымъ психологическимъ состояніемъ, предшествовавшимъ созданію фактовъ языка, какъ съ лингвистической реальностью — и вводить это объясненіе, быть можетъ и невѣрное, въ толкованіе реальныхъ фактовъ языка. Поэтому мы были бы склонны заранѣе отстранить такое объясненіе. Но такъ какъ столь значительный авторитетъ, какъ Шахматовъ, формулировалъ эту гипотезу, мы должны ей посвятить вниманіе.

Мы встрѣчаемъ цѣлыя категоріи формъ, которыя всегда обладаютъ тѣмъ же двойнымъ характеромъ, какъ и упомянутыя аппозиціи, а именно — партиципы. По отношенію къ субъекту или имени существительному они обладаютъ атрибутивной функціей, при помощи которой приписывается имъ нѣкое дѣйствіе какъ свойство на извѣстномъ протяженіи времени. Но кромѣ атрибутивной функціи партиципы имѣютъ и предикативную, ибо они получаютъ временное обозначеніе отъ предиката. Возможно ли утверждать, что они представляютъ остатокъ языкового первобытнаго творчества — когда еще не было обособленія функцій субъекта и предиката? Конечно — нѣтъ. Эта функція партиципа пристокаеть изъ его природы: приписывая — какъ часть глагольной системы — субъекту или существительному дѣйствіе на протяженіи нѣкотораго времени какъ признакъ, они представляютъ какъ би извѣстнаго рода предложеніе. Кромѣ того, аппозиція или аппозитивъ этого сорта, равнымъ образомъ какъ и партиципы, представляютъ столь обычныя явленія языка и такъ упорно сохраняются во всѣхъ старыхъ и новыхъ языкахъ, образуясь непрестанно сызнова, что дѣлается очевиднымъ, что они должны заключаться въ самой природѣ языка извѣстнаго типа.

Если же мы теперь, остановимся на томъ фактѣ, что существительныя и прилагательныя вообще возможно употреблять и въ предикатѣ, становится яснымъ, что они могли оставить за собой нѣкоторыя значенія, полученныя въ этомъ положеніи, и тогда, когда они снова употреблялись при существительныхъ или субъектахъ. Разъ партиципы, являясь въ значеніи сокра-

ценнаго предложенія по значенію, а по конгруэнціи находясь въ связи съ существительнымъ (или субъектомъ), а по соотнесенности во времени — съ предикатомъ, то и другія слова, существительныя и прилагательныя, которыя могли употребляться въ предикатѣ въ извѣстномъ соотношеніи съ субъектомъ, могли — употребляться и какъ сокращенныя предложенія при существительныхъ (или субъектахъ). Сравн. на примѣръ: *Насмејан и ведар ушао је у собу* < *Ушао је ведар и насмејан у собу* или подобные примѣры.

Изъ этого слѣдуетъ, что особенности аппозиціи этого рода, вытекаютъ изъ возможности употребленія существительнаго и прилагательнаго съ двойной зависимостью въ предикатѣ и, равнымъ образомъ, изъ возможности сокращенія фразы при помощи или партициповъ или иныхъ составныхъ частей предиката. Историческіе пути, которыми было достигнуто это, могутъ быть различны. И сами прилагательныя славянскихъ языковъ своими формами указываютъ на это.

Бѣлградъ

А. Беличъ

Je třeba lišit mezi vlastní aposicí, která je formou polovětné predikace (Alexander, král jugoslávský), a aposičním přívlastkem, který se z ní může vyvinout (král Alexander). Oba typy mají své vlastní problémy. U vlastní aposice je možno rozeznávat aposici zařadující (Alexander, král jugoslávský) a aposici určující, individualisující (král jugoslávský Alexander I). Vyskytují se, na př. v angličtině, také aposice k celým větám, které obyčejně před větou předcházejí, nebo jsou do ní vloženy.

P r a h a

Vilém Mathesius

II

Реферати намењени општој дискусији Rapports destinés à une discussion générale

1. Да ли се дијалекти прасловенског језика могу одредити не само на основу двојних или тројних гласовних појава, него и на основу паралелних облика у свима деловима граматичке структуре?

Est-il possible de déterminer les dialectes du slave commun non seulement d'après les doubles ou triples traits phonétiques mais aussi d'après le parallélisme des formes dans toutes les parties de la grammaire slave?

La réponse à cette question variera selon les différentes conceptions du terme „dialecte du slave commun“. En restreignant ce terme à la période où tous les Slaves habitaient une partie commune d'une étendue relativement petite (jusqu'à la fin du cinquième siècle) on ne dispose d'aucune donnée témoignant en faveur d'une différenciation dialectale tant soit peu importante. A cette époque-là, les différences phoniques que nous connaissons d'une période plus avancée n'existaient pas encore ou, si elles existaient, elles présentaient une phase plus ou moins embryonale, différant beaucoup de phases historiques. Sur les variétés morphologiques de cette époque nous ne savons à peu près rien; on peut donc, en quelque sorte, supposer ce qu'on veut. Des doublets comme *nesetъ: nesetъ, esmъ: esmo, sqtъ (-b), setъ (-b): setъ* (ils sont) remontent-ils à une période si reculée? On peut l'affirmer ou le nier, manque de données positives. Il faut encore tenir compte de la possibilité de différences locales nivelées à une époque plus avancée; je ne donnerai qu'un seul exemple: l'accusatif *dbnъ*, en adoptant la fondation du nominatif, a supplanté un nominatif plus ancien, dont la reconstitution est assez difficile; ceci eut lieu en slave commun, et il faut supposer que le

nouvel emploi de *dbny* a eu son centre d'irradiation, d'où il s'est répandu progressivement sur le territoire entier du slave commun.

En appliquant le terme „dialecte du slave commun“ à une époque plus avancée, on constate facilement un certain nombre de traits dialectaux phoniques, p. ex. : *rabъ* : *robъ*, *lakъtъ* : *lokъtъ*; *dušę* : *dušě*; *květъ* : *cvětъ*, mais la morphologie nous présente les mêmes difficultés que dans le cas précédant, — excepté quelques catégories où une variation morphologique fut occasionnée par l'évolution double d'un groupe de sons, p. ex. *dušę* : *dušě*. J'ai expliqué aussi (*Z. f. sl. Phil.*) l'opposition *nesy* : *nesq* par une divergence d'évolution phonétique, ce qui me paraît d'autant plus vraisemblable que, dans ce cas-ci comme dans celui de *dušę* : *dušě*, la répartition des deux formes s'accorde avec le groupement dialectal le plus ancien, qui a succédé à la période d'unité, — tandis que les doublets purement morphologiques, comme *-mъ*, *-mo* (*-tъ* : *-tъ* ?), *sqъtъ* : *sqъtъ*, *vědě* : *věmъ* présentent une toute autre répartition des formes différant d'une catégorie à l'autre.

Leyden

N. van Wijk

2. Покушај дефиниције свих гласовних система словенских језика према односу самогласничке и сугласничке системе. Утврђивање диференцијалне заједничке таблице њихове.

Y-a-t-il des rapports entre les systèmes consonantiques et vocaliques des langues slaves et peut-on les définir les uns par les autres? Essai d'établir un tableau synthétique contenant les faits particuliers de tous ces systèmes.

En général, les systèmes vocaliques et consonantiques des langues slaves ont un caractère assez conservateur, grâce aux tendances héréditaires qui sont leur patrimoine commun. Nous n'insistons que sur trois phénomènes de différenciation régionale.

1) La manillure des consonnes. Le slave commun avait une certaine tendance à la manillure extra-phonologique. Dans quelques langues slaves cette manillure fut phonologisée; en même temps la manifestation phonétique de la manillure y devint plus nette. Ces tendances-ci caractérisent spécialement les langues slaves du Nord et du Nord-Est (le grand-russe, le polonais), tandis que la tendance à affaiblir la manillure consonantique se manifeste le plus nettement dans le Sud-Ouest (serbocroate, slovène, bulgare occidental). Le problème de la manillure doit être étudié ensemble avec celui des „lignes linguistiques“.

2) La prononciation de *g*. Dans la partie méridionale du territoire russe (ukraïnier, blanc-russe, grand-russe méridional), en tchécoslovaque, en haut-sorabe, et aussi dans certains parlars slovènes, le *g* est devenu *j* (qui dans une partie de ces langues devint plus tard *h*). Cette mutation est considérée par plusieurs savants comme un phénomène dialectal du slave commun; mais parce que pour le tchécoslovaque nous disposons de données indiquant que le *j* ne s'est développé qu'aux XIIème/XIIIème siècles, il faut abandonner cette hypothèse et rechercher les conditions spécifiques qui, dans chacune des langues, ont occasionné ou favorisé la mutation $g > j$.

3) Le système des voyelles. En slave oriental, en tchécoslovaque et en serbocroate la voyelle *ě* est devenue *ie* (*e*, *ie*), et

cette prononciation a influé sur le développement ultérieur du système vocalique. En revanche, le vieux bulgare avait un *ě* très ouvert (*ǎ*), qui dans le dialect oriental finit même par se confondre avec *a*. C'est là un processus bien remarquable, par lequel le bulgare se rapproche du polonais; cependant, la concordance n'est que partielle, la dépalatalisation polonaise dépendant d'autres conditions que celle du bulgare. Il y a encore un autre cas de parallélisme polonais-bulgare, consistant en ceci que dans les deux langues les voyelles nasales manifestent une certaine tendance à conserver leur caractère nasal et à se confondre. Pour expliquer de pareils développements similaires, quelques savants ont supposé une ancienne continuité géographique des territoires polonais et bulgare. Il faut plutôt chercher le point de départ commun dans des tendances inhérentes au système linguistique slave, tendances qui n'attendaient pour se réaliser que des conditions favorables. La recherche de ces conditions, voilà, dans le cas de *ě* et des voyelles nasales et dans beaucoup de cas similaires, une des tâches les plus urgentes de l'étude comparative des langues slaves.

Au point de vue de la prosodie, le type le plus archaïque est représenté par ceux des parlers serbocroates (*čakaviens* et autres) qui ont conservé jusqu'à nos jours non seulement les oppositions d'intonation et de quantité, mais encore l'ancienne place de l'accent. Il est vrai que, même dans ces parlers-ci, ni l'intonation descendante ni l'intonation ascendante ne sont la continuation directe des intonations primitives, mais pourtant, malgré différentes métatonies et autres innovations, l'ancienne structure du système prosodique s'est maintenue jusqu'à l'heure actuelle. Dans les parlers moins archaïques de la même langue et aussi en slovène, l'accent a changé de place selon les règles spécifiques de chacune des deux langues, mais malgré cela le slovène et le serbocroate continuent à distinguer entre deux intonations et deux quantités. La polytonie et les oppositions de quantité furent conservées encore dans un tout autre coin du territoire slave, à savoir dans les parlers septentrionaux du Kachoub, mais dans ces parages l'évolution qui sépare l'état moderne de l'état primitif fut beaucoup plus compliquée.

Versucht man, die in den slavischen Sprachen zwischen den Konsonanten und den Vokalsystemen bestehenden Beziehungen aufzudecken, so wird man von einer Inventaraufnahme der in jeden dieser Sprachen vorhandenen Phoneme auszugehen haben. Dabei stellt es sich zunächst heraus, dass rein zahlenmässig zwischen den Konsonantensystemen und den Vokalsystemen eine Disproportion besteht: die Vokalsysteme sind in der Regel ärmer als die Konsonantensysteme. Bei genauerer Betrachtung stellt es sich heraus, dass das zahlenmässige Verhältnis zwischen den Konsonanten und den Vokalen von Sprache zu Sprache merklich schwankt. Es ist daher angezeigt und im Sinne der vom Organisationskomitée des Kongresses gestellten Frage, dieses Verhältnis bei allen lebenden slavischen Schriftsprachen festzulegen. Wir glauben auf diese Weise eine objektive Typologisierung der slavischen Lautsysteme bieten zu können.

Der Reichtum des Vokalinventars einer Sprache hängt nicht nur von der Fülle der (distinktiven) Qualitätsnüancen ab. Eine wesentliche Rolle für die Differenzierung der Vokalsysteme spielen die sogenannten Vokalattribute oder prosodischen Elemente, wie Akzent, Vokalattribute oder prosodischen Elemente, wie Akzent, Vokalquantität und musikalische Betonung. Vom Standpunkte der prosodischen Differenzierung lassen sich die slavischen Literatursprachen in vier Gruppen einteilen: 1.) Sprachen mit musikalischer Wortbetonung und distinktiver Vokalquantität, vom Typus des Serbokroatisch-Štokavischen. Wir dürfen behaupten dass es im Štokavischen kein Phonem „a“ schlechthin gibt. Es gibt vielmehr in dieser Sprache vier *a*-Phoneme, je nachdem, ob sie lang oder kurz, fallend oder steigend sind. Somit vervierfacht sich die Zahl aller fünf Qualitätsstufen *u, o, a, e, i*. Das Schriftbild, welches gewöhnlich diese Unterschiede ignoriert, ist natürlich ganz irreführend. In diese Gruppe fallen ausserdem alle Sprachen mit musikalischer Betonung, wie das Čakavische, das Slovenische und das Kaschubische. 2.) Sprachen mit distinktiver Vokalquantität in allen Stellungen, vom Typus des Čechischen: jeder Vokal liegt in zwei Spielarten vor, einer kurzen und einer langen, womit die Zahl der Grundphoneme verdoppelt wird. Zu dieser Gruppe gehören ausserdem noch das Slovakische, und jene slovenischen Mundarten, die musikalische Betonung eingebüsst haben, so in Steiermark und Primorje. 3.) Sprachen, die

keine distinktive Quantität, wohl aber einen freien Intensitätsakzent besitzen, vom Typus des Russischen. Das System der unbetonten Vokale ist in diesen Sprachen in der Regel ärmer, als das der betonten (so fehlt dem System der unbetonten Vokale im Russischen das Phonem *o* und das Phonem *e*, als Folge des Akanje und Ikanje), aber erst die Summe der betonten und unbetonten Vokale macht das volle Vokalinventar aus. In diese Kategorie fallen noch das Ukrainische und das Bulgarische. 4.) Sprachen, in denen der Akzent an eine bestimmte Wortsilbe gebunden ist, die aber weder musikalische Betonung, noch freie Quantität besitzen, vom Typus des Polnischen. Die Vokalsysteme dieser Sprachen sind besonders arm; so besitzt das Polnische z. B. nur 5 Vokalphoneme (die mit den Zeichen *ą* und *ę* in der polnischen traditionellen Orthographie wiedergegebenen Laute sind Phonemverbindungen, der Laut *y* eine Variante des *i* nach harten Konsonanten), die beiden sorbischen haben je 7 Vokalphoneme.

Auch die Konsonantensysteme der einzelnen slavischen Sprachen stellen recht beträchtliche zahlenmässige Schwankungen dar. Dies hängt in erster Linie damit zusammen, dass eine Gruppe von Sprachen die systematische Unterscheidung von moullierten und nichtmoullierten Konsonanten eingeführt hat, (so das Polnische, Russisch somit die Zahl der Konsonantenphoneme in diesen Sprachen nahezu verdoppelt, während in den anderen Sprachen der Moullierungsunterschied grundsätzlich nicht besteht. Zahlenmässig drücken sich die Unterschiede zwischen dem polnischen und dem slovenischen Konsonanteninventar z. B. in den Zahlen 36 zu 22 aus.

Das Verhältnis von Konsonantensystem zu Vokalsystem wollen wir in der Weise ausdrücken, dass wir die Prozentzahl der Konsonanten zum gesamten Phoneminventar der gegebenen Sprache ausrechnen. Wir erhalten auf diese Weise die Tabelle auf der Seite 78.

Betrachten wir die beiden extremen Fälle: das Štokavische, dessen Konsonantismus 50% des gesamten Phoneminventars beträgt und das Polnische, wo die bezügliche Prozentzahl 87,5 ist. Die beträchtliche Differenz, die zwischen diesen beiden Typen besteht, berechtigt uns, innerhalb der slavischen Sprachen von einem „vokalischen“ Typus zu sprechen. Der vokalische Typus ist da-

	Konsonanten	Vokale	silbische Sonanten	Summe	% der Konsonanten
Serbokr.-Štokavisch	24	20	4	48	50,0
Kaschubisch	27	26	—	53	50,9
Slovenisch	22	18	3	43	51,2
Slovakisch	27	12	4	43	62,8
Čechisch	26	11	2	39	66,6
Ukrainisch	31	12	—	43	72,0
Bulgarisch	34	9	—	43	79,0
Russisch	36	8	—	44	81,8
Ober-Sorbisch	32	7	—	39	82,0
Nieder-Sorbisch	33	7	—	40	82,5
Polnisch	35	5	—	40	87,5

durch gekennzeichnet, dass er Sonanten, d. h. solche Laute, die gewöhnlich im Konsonantensystem figurieren, als silbisch verwertet, d. h. sie gewissermassen „vokalisiert“. Wir beobachten diese Tendenz in denjenigen Sprachen, in denen der Prozentsatz der Konsonanten $\frac{2}{3}$ des Gesamtsystems nicht übersteigt: vgl. das silbische *r* im Skr., Sloven., Čech., Slovak., Čech.-slovak. *l̥*, ferner die Vokalisierung des silbeschliessenden *-l* zu *o* im Skr. und des auslautenden *-l* > *-u* im Sloven. Während also „vokalisches“ Sprachen das Entstehen von silbischen Sonanten favorisieren, unterdrücken die konsonantischen Sprachen die natürliche Sonorität von Konsonanten, vgl. poln. *krwi*, *ptwać*, *trwać* (einsilbig), ferner *piosnka* (sprich *pioska*), die Unterdrückung der Sonorität des auslautenden *-r* im Russischen (vgl. *ministr*) etc. Die vokalischen Sprachen haben ferner die Tendenz, neue Silben zu bilden, sei es durch Auflösung von Diphthongen (z. B. skr. *dijete* < *děte*), sei es durch den Einschub sogenannter „epenthetischer“ Vokale zur Vermeidung von Konsonantenhäufungen. Wiederum bietet das Serbokroatische, die radikalste unter den vokalischen Sprachen, zahlreiche Beispiele: da es im Auslaut keine andere Lautverbindung, als *-st*, *-zd* duldet, beseitigt es andere

Konsonantengruppen in Lehnwörtern durch den Einschub eines *-a-*, vgl. *Franak* < *frank*, *efekat* < *Effekt*, etc. Im Gegensatz dazu, weisen die konsonantischen Sprachen eine Tendenz zur Unterdrückung von Silben auf, wodurch Konsonantenhäufungen entstehen, vgl. poln. *zdbło*, *pstrzy*, alt-poln. *pkiet*, *brznieć*, *grzbiet*, *pchła*, russ. *mstit'*, *l'stivyj*, *mhu*, *mšistyj*, *čuvstv*, *mgnovenje*, etc. Der Abbau der Silben ist besonders im Russischen deutlich: *gorodovoj* sprich *gǎrdavój*, *vysovyvat'* sprich *vyśóvvat'*, *čto-by* zu *štop*, *ona že* zu *onáž*, *simoju* zu *zimój*, oder der bekannte Prozess *gosudár* zu *súdar* zu *-s*.

Die konsonantischen Sprachen haben, im Rahmen des Slavischen, jenen Weg in ihrer lautlichen Entwicklung eingeschlagen, der ihnen den Bestand einer möglichst grossen Zahl von Konsonanten gewährleistet: sie führten die Moullierung der Konsonanten ein. Die vokalischen Sprachen gaben dagegen die Moullierung auf und suchten die maximale Differenzierung der Vokale zu erreichen: dies wurde durch die Beibehaltung und Weiterentwicklung der musikalischen Akzente möglich. Dass dies keine Zufälligkeit ist, geht daraus hervor, dass keine der slavischen Sprachen sowohl Moullierung als auch musikalische Betonung kennt, worauf R. Jakobson in seiner Arbeit über die phonologischen Sprachbünde (*Travaux du Cercle linguistique de Prague*, 4, 234) ausdrücklich hingewiesen hat. Deshalb finden wir bei einer Sprache, wie das Kaschubische, die in jüngerer Zeit erst die musikalische Betonung entwickelt zu haben scheint, einen gleichzeitigen Schwund der Moullierung, obwohl diese Sprache in allen Zügen dem Polnischen, d. h. einer Sprache mit systematischer Moullierung am nächsten steht. Ebenso trat die Moullierung im Russischen gleichzeitig mit der Beseitigung der urslavischen musikalischen Betonung, d. h. um die Zeit des Schwundes der schwachen Halbvokale um die Wende vom XII. zum XIII. Jahrhundert statt.

Alles bisher Gesagte galt nur für die slavischen Schriftsprachen bzw. für die Koiné-Sprachen. Ausser den oben aufgezählten vier Typen, haben wir noch einen fünften, der sich durch völligen Mangel sowohl der Moullierung, als auch irgendwelcher prosodischen Elemente auszeichnet. Es handelt sich um kleinere Mundartengebiete des bulgarisch-mazedonischen mit gebundenem Akzent, einige tschechische und slovakische Dialekte ohne Vokalquantität und einige ostpreussisch-polnische Mundarten mit Verlust

der Weichheit der Konsonanten. Diese Mundarten bilden den Übergang von einem Typus zum anderen: vom Bulgarischen zum Serbokroatischen, vom Čechoslovakischen zum Polnischen und vom Polnischen zum Kaschubischen.

Die von uns gewählte statistische Methode hat selbstverständlich nichts zu schaffen mit der eigentlichen Lautstatistik, die wesentlich andere Ziele hat. Das Verhältnis zwischen der Häufigkeit der Konsonanten und der der Vokale in zusammenhängenden Texten oder in der Rede schwankt nicht nur von Sprache zu Sprache, sondern vor allem auch innerhalb einer Sprache von Stilgattung zu Stilgattung. Daher ist diese Art von Lautstatistik für unsere Zwecke unanwendbar.

Wenn wir die beiden radikalen Typen (das Štokavische und das Polnische) als die Endpunkte unserer Tabelle auffassen, und wenn wir die transitären Typen in der von uns gewählten und statistisch berechtigten Reihenfolge einreihen, dann glauben wir die vom Kongress gestellte Frage nach den Wechselbeziehungen zwischen Vokal — und Konsonantensystem und der Möglichkeit der Definierung des einen durch das andere positiv beantwortet zu haben.

Ljubljana

A. V. Isačenko

4. a) Нове теорије о балтичко-словенској акценатској системи и њихова вредност: да ли је у балтичко-словенском прајезику извршено пре-груписавање акцената под сасвим новим приликама или балтичко-словенски акценти претстављају непосредно продужавање индо-европских акцената?

б) Метатонија акцената балтичко-словенске епохе.

a) Les théories nouvelles sur l'accentuation balto-slave: s'agit-il d'un regroupement des accents balto-slaves sur une base nouvelle ou d'une continuation directe de leurs qualités indo-européennes?

b) La métatonie de l'accentuation balto-slave.

Quoique j'admire beaucoup les méthodes appliquées par M. J. Kurylowicz à l'étude des intonations et des accents slaves et baltiques, il me serait bien difficile d'abandonner les idées énoncées il y a quelques dizaines d'années par De Saussure et discutées et complétées par d'autres savants. De Saussure considérait les intonations slaves et baltiques comme la continuation de distinctions quantitatives de l'indo-européen; il appuyait cette hypothèse sur des matériaux riches et convaincants, sa théorie explique d'une façon nette et simple le système des intonations baltiques et slaves et c'est pour cela que je la préfère aux hypothèses plus compliquées de M. Kurylowicz, qui ont le mérite d'être construites si ingénieusement qu'il serait bien difficile de les combattre ou réfuter.

Dans les syllabes finales la distinction de deux intonations remonte probablement à la période indo-européenne. Le grec ne connaît un emploi libre des deux intonations que dans les syllabes finales (tandis que dans la pénultième ' et ~ sont des „variantes combinatoires“), c'est là un trait archaïque du grec.

La „loi de Saussure“, bien loin d'être balto-slave, ne date que d'une époque assez tardive. Une loi pareille fut constatée en néerlandais, où *kóningin*, *intstekend*, *arbeidzaam* etc. devinrent

koningin, intstékend, arbeidzaam etc. Il est bien remarquable que des pareils déplacements d'accent sont opérés par des Russes qui parlent notre langue, dans beaucoup de cas où les Hollandais laissent l'ancienne accentuation intacte.

Dans chaque langue la structure des mots influe sur l'intonation des syllabes. Dans des langues monotoniques ces variations échappent à l'aperception des sujets parlants, mais dans une langue polytonique une intonation modifiée par des conditions structurales peut s'approcher d'une autre intonation et finir par se confondre avec celle-ci, les langues ne tolérant, en général, qu'un nombre très restreint d'intonations. Un tel processus s'appelle „métatonie“. Dans une langue polytonique, de telles „métatonies“ peuvent s'effectuer à chaque instant et dans des langues prochement apparentées on peut s'attendre à un certain parallélisme. Ce n'est donc que sous toutes réserves qu'on peut considérer des métatonies communes au slave et au baltique comme l'héritage d'une période „balto-slave“.

L e y d e n

N. van Wijk

III

Техничка питања намењена исцрпној дискусији Questions techniques destinées à la discussion détaillée

1. Издавање потпуног старословенског речника.

La question de l'édition d'un Dictionnaire complet du slave cyrillo-méthodien.

Иако имају већ неки старословенски текстови своје речнике, било би врло потребно да се изради целокупни речник свега онога што је написано на старословенском језику. Ту би имало да уђе све оно што се садржи у текстовима за које је утврђено да воде порекло из епохе „старословенске“, па макар они били сачувани у млађим текстовима или само у рукописима. Али то не значи да у тај речник треба да уђе речник свих старијих црквених, ћирилских или глагољских споменика, као што је било са *Lexicon*-ом Миклошићевим.

У том речнику морала би бити наведена у довољној мери фразеологија, са грчким или латинским текстом, уколико га има. Уредник тога речника имао би дужност да наведе стварно значење речи на једном од модерних словенских језика.

Словенске академије могле би помоћи овоме делу и, по споразуму, изабрале би једног редактора од познатих словенских стручњака. О свему осталом оне би се договориле.

Београд

А. Белић

Z artykułu prof. M. Weingarta w *Symbolae Grammaticae in honorem J. Rozwadowski* (Kraków 1928, t. II str. 227—245) dowiedzieliśmy się, że prof. Vondrák pracował nad słownikiem języka starsłowiańskiego. Pracę tę objął po nim prof. Weingart i miał ją prowadzić dalej.

O zasadach tej pracy oraz o zakresie Słownika komunikuje wspomniany artykuł w *Symbolae*. Słownik ten, jak widać z artykułu, nie ma być słownikiem starosłowiańskim w ścisłym tego słowa znaczeniu, bo nie ogranicza się tylko do zabytków t. zw. kanonu, lecz ma objąć prócz tego l. teksty, które nie są zachowane w języku starosłowiańskim, ale które są wytworem tej epoki, bo powstaniem swym mają należeć do doby starosłowiańskiej, tj. pozostałe prócz ewangelii księgi nowotestamentowe, wybrane części Starego Zakonu i 2. całą twórczość literacką uczniów Cyryla i Metodego, dalej 3. piśmiennictwo starobułgarskie z okresu Symeona i jego następców aż do upadku carstwa bułgarskiego i wreszcie 4. z późniejszych kopii tekstów biblijnych i liturgicznych te, które mogą posłużyć do krytyki tekstów starosłowiańskich.

Nie wdając się w krytykę przedstawionego tu zakresu projektowanego słownika, łatwo jest stwierdzić, że projektowany w takich rozmiarach, zwłaszcza wobec braku opracowań monograficznych, nawet przy bardzo wyczerpanej pracy i przy kilku współpracownikach wymagać musi długich lat pracy. Potrzeba jednak słownika, wyczerpującego materiał leksykalny z t. zw. kanonu starosłowiańskiego jest ogromna i odczuwają ją żywo wszyscy, którzy z zabytkami starosłowiańskimi mają do czynienia, powziąłem więc już dawno myśl wykonania tej pracy. Częściowym spełnieniem tego był wydany przed II Zjazdem Słowistów w Warszawie r. 1934 *Index verborum* do *Euchologium Sinaticum*. W pracy tej wyraźnie słownik swój zapowiedział na str. IV w słowach: „Słownik niniejszy przygotowałem, pracując nad wielkim Słownikiem Języka starosłowiańskiego, mającym zawierać wszystkie wyrazy i formy oraz wszystkie cytaty wyrazów i form, spotykanych w zabytkach, składających się na z. zw. kanon starosłowiański“. Prof. Weingart pracę tę znał, bo mówi o niej w swojej gramatyce (*Rukověť jazyka staroslověnského*. Praga 1937, t. I str. 42). Jako wyraźna zapowiedź przygotowania słownika było też to oświadczenie moje traktowane, bo np. prof. A. Vailant w *Revue des Études Slaves* t. XVIII, str. 87 mówi: „il nous fait regretter que M. Słonski n'ait pas encore publié le lexique du vieux slave qu'il prépare, mais il nous en donne sûrement la promesse“.

W obecnym stanie prace moje wyczerpały cały materiał leksykalny z tłumaczenia ewangelii we wszystkich czterech kodeksach wraz z zestawieniem różnic pomiędzy nimi. Ponieważ do reszty zabytków są już słowniki, mamy więc, pomijając drobne fragmenty, cały materiał do słownika starosłowiańskiego. Właściwie więc już chodzi tylko o to, jak go wykonać.

Nie ulega wątpliwości, że słownik objąć powinien wszystkie bez wyjątku wyrazy. Co się zaś tyczy wszystkich cytat, to tu, rzecz prosta, będzie pewna liczba takich najpospolitszych wyrazów, jak np. *i*, *že*, *bo*, *sę*, przy których wszystkich cytat nie ma po co dawać. Podnoszą się przeciw głośy, nawet poważne, że słownik taki ma być „moins exhaustif et plus rationel“. Przy imionach i czasownikach chodzi nie tyle o wyliczenie wszystkich wypadków każdej formy, ile o jej wszystkie odzienie znaczeniowe i funkcje. Z tego wynika, że nie może to być taki słownik, jak K. H. Meyera „Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis“ — bez żadnych kontekstów. Wprost przeciwnie, każdy wyraz powinien być podany w takim kontekście, żeby widać było dokładnie jego znaczenie, form i funkcję. Rzecz prosta, że przytaczanie w całości wszystkich wypadków, zwłaszcza podobnych, jest zbędne, po paru przykładach wystarczająco cytaty.

Wreszcie niemałą trudność sprawią greckie odpowiedniki, gdyż tu bardzo często jednemu wyrazowi słowiańskiemu odpowiada kilka, nieraz kilkanaście greckich np. słowiańskiemu *izbyti* odpowiada greckich 8, *izvesti* — 11, a *narešti* aż 20. Podawanie wszystkich greckich odpowiedników z kontekstem powiększy ogromnie i tak wielkie rozmiary słownika. Wprawdzie na wielkie jego rozmiary trzeba być z góry przygotowanym, należy jednak starać się wszelkimi sposobami nie doprowadzać go do zbyt wielkich rozmiarów, bo pamiętać trzeba o jego wielkich kosztach i, co za tym idzie, o jego niedostępności, gdyż napewno nie wielu się znajdzie szczęśliwców, co na jego nabycie będą mogli sobie pozwolić.

Myslím, že by se vydání staroslověnského slovníku mohlo urychlit *omezením jeho obsahu na památky vskitku staroslověnské* (i co do zachovaných rukopisů). Za velmi důležitý, ale též obtížný úkol považují zpracování všech hesel po stránce *významové*; k vysvětlení slovanského významu nestačí podati pouze příslušné slovo řecké, o jehož překlad jde. Po této stránce není slovní poklad staroslověnských památek dosud zpracován; naše indexy bývají uspořádány čistě mechanicky podle příslušných forem. Dovolují si uvést, že připravuji takovéto zpracování indexu pro Codex Zogr. (excerpci Zogr. mám hotovu od r. 1923) a pro Assem.

P r a h a

Jozef Kurz

Materiál k staroslověnskému slovníku v pozůstalosti prof. M. Weingarta.

V pozůstalosti prof. M. Weingarta, uložené v jeho bývalé ředitelně na filosofické fakultě Karlovy university v Praze, je listkový materiál k indexu těchto staroslověnských památek:

Zogr. — 10 krabic; Mar. — 4 krabice; Ass. — 23 krabic; Ps. Sin. — 1 krabice (jen synonyma); Euch. Sin. — 6 krabic; Ochr. — půl krabice; Sav. kn. — 2 krabice; Supr. — 4 krabice; Und. — půl krabice:

Z ostatních památek je excerповáno:

Život sv. Konstantina — 2 krabice; Život sv. Metoděje — 2 krabice; Život Naumův — 1 krabice; Legenda o sv. Václavovi — 2 krabice; Manuálník Grig. Kujbědy — 3 krabice; Tišivs'ka Aleksandrija — 2 krabice.

Materiál je většinou nezpracován a patrně také nekontrolován.

P r a h a

d-r V. Šmilauer.

L'edizione di un dizionario completo della lingua paleoslava è un dei compiti più impellenti della filologia slava.

Premesso che sia pacifico per tutti il termine „paleoslavo“, bisogna anzitutto stabilire i limiti geografici e cronologici della lingua che questo termine denota. Si tratta cioè di precisare se

per tale lingua s'intenda il paleoslavo della prima fase — essenzialmente „metodiana“ — che potrebbe anche esser detto „puro“ „classico“ „comune“, oppure se tale possa essere anche qual paleoslavo che nelle sue nuove aree ed epoche potrebbe esser chiamato „impuro“, „regionale“, „seriore“. Io credo che ad onta di certe innovazioni fonetiche, morfologiche e sopra tutto lessicali e ad onta della sua differenziale funzione culturale nei nuovi ambienti e periodi di tempo (Russia, Bulgaria, Serbia ecc.), si possa considerare glottologicamente „paleoslava“ tanto la lingua archetipa, in cui furono scritti i primi monumenti ecclesiastici (il termine „letterario“ sarebbe qui un anacronismo estetico) dei secoli X-IX, quanto la lingua ecclesiastica che fu propria dei testi *liturgici* glagolitici fra i Croati dal secolo XII in poi; della produzione essenzialmente *religiosa* russa dal sec. XII al sec. XVIII e dei testi liturgici russi tuttora in corso; di quasi tutta la „letteratura“ medievale serba che va fino al rinnovamento obradoviciano; della „letteratura“ bulgara fino al risorgimento nazionale, fatta eccezione dei testi „damaschineggianti“. Si tratta, sì, di nuove „redazioni“ o „scuole“ caratterizzate da tipici adstrati e superstrati, ma il cui substrato paleoslavo resta il comun denominatore.

Stabiliti ed accettati i limiti geografici e cronologici del paleoslavo è evidente ormai il materiale che un dizionario completo paleoslavo deve accogliere e illustrare. Però se relativamente è facile stabilire a grandi tratti i termini estremi della lingua paleoslava, non così è facile stabilire le *fonti* di cui si deve valere il dizionario di detta lingua. Si pensi, per esempio, a certe miscellanee glagolitiche (tipo „Codice di Kolunić“ o „Codice di Ivančić“), in cui il paleoslavo ormai sta naufragando nel mare della parlata viva croata. Lo stesso scompiglio e ibridismo presentano tante altre apere antiche dele letterature russa, bulgara e serba, in cui si susseguono senza regola tante voci paleoslave, mentre le seconde devono essere registrate nei relativi dizionari russi, bulgari l serbi. Prima cura per l'edizione o piuttosto per la redazione di un tale dizionario sarà quindi *proporre, vagliare* e stabilire le fonti del paleoslavo in Russia, in Bulgaria, in Serbia e in Croazia: fonti che serviranno poi allo spoglio del materiale lessicale. E sia scelta che spoglio delle fonti costituiranno la parte fondamentale e più laboriosa e più delicata della redazione. Altrimenti potrebbe ripetersi il caso che un nuovo Daničić pubblici,

per esempio, un dizionario della lingua serba antica e vi includa in abbondanza anche voci paleoslave, oppure che voci paleoslave della „redazione“ croata, per esempio, non figurino nè in un dizionario paleoslavo nè nel grande dizionario serbocroato che da molto tempo sta curando l'Accademia jugoslava di Zagabria (cfr. p. es. le voci *deveteronomije*, *enezi* — *ezenis*, *ezodan* ecc. del „Codice di Kolunić“ e le voci e le forme del „Codice di Ivančić“ che I. Milčetić ricorda a pagg. 69 e ss. di *Starine* XXIII).

Stabilita in via assoluta l'essenza del lessico paleoslavo che dovrà figurare in tutte le sue *fasi* ed aree e *forme* e *varianti*, quindi nella *stasi* e nel *dinamismo* della sua evoluzione, il resto sarà ormai questione di dettaglio tecnico.

Su alcune questioni ancora vorrei formare l'attenzione degli interessati.

I. Dati i termini estremi ed il compito del nuovo dizionario paleoslavo è logico che esso debba avere impostazione e illustrazione storica. Non credo sia giunto ancora il momento — data la mancanza di mezzi sicuri (Miklošić, Bernecker ecc.) — di porre mano ad un dizionario etimologico delle lingue slave, il problema etimologico in sede del paleoslavo si risolverà da sè. L'importanza e l'attendibilità del nuovo dizionario sta sopra tutto, per tanto, nella sua documentazione storica.

II. Seguendo il metodo già introdotto dal Miklošić sarebbe opportuno dare il significato delle singole parole in latino e greco non solo perchè queste lingue fungono da interlingua diplomatica nel campo della glottologia e sono di dominio comune a tutti, ma anche perchè in molti casi le rispettive voci latine o greche facilitano lo studio dei *calchi* e dei *prestiti* lessicali nel paleoslavo.

III. Data la difficoltà della cernita delle fonti formare subito un comitato di redazione composto da studiosi di paleoslavo e di lingua russa, da studiosi bulgari di paleoslavo e di lingua bulgara e da studiosi serbocroati.

R o m a

A. Cronia

2. Предлог о организовању словенске филолошке и лингвистичке библиографије.

Projet d'une organisation nouvelle d'une Bibliographie philologique et linguistique slave.

Podle usnesení prvého sjezdu slovanských filologů registruje se od r. 1929 v jednotlivých státních centrech vše to, co každého roku vyjde nového v oboru slovanské filologie. Doporučovalo by se však uvažovat take o tom, nebylo-li by možno práci bibliografickou více soustřediti a — zvláště — nebylo-li by se možno spojit k shrnutí bibliografického materiálu za delší dobu, pokud možno od samého počátku pěstování příslušných otázek. Podepsaný poukazuje příkladem na knihu G. A. Il'jinského *Opyt sistembtičeskoj kirillo-mefod'jevskoj bibliografii* (Sofia 1934), v níž shrnuta literatura pro otázky cyrilometodějské (ne všah literatura o staroslověnských otázkách mluvnických).

P r a h a

Jozef Kurz

а) Иако је учињен покушај да се изврши такво организовање још на I-ом Конгресу слависта, ипак данашње функционисање те организације има више недостатака (у неједнако време излазе библиографије, неједнаке по материјалу који се у њима износи и сл.).

б) Потребно је да једна установа словенска узме на себе тај посао, а остала средишта словенска да је помажу слањем исцрпне библиографске грађе која се тиче њихове земље.

в) Трошак би носили респективни народи или респективне установе. Редакција би била у рукама уског круга људи који се налазе при установи која би руководила тим послом.

г) Одредио би се одбор који би израдио правила о функционисању те организације и који би остао као стална врховна управа његова.

Београд

А. Белић

3. Питање лингвистичког атласа словенских језика.

La question de l'Atlas linguistique slave.

Ми сматрамо да то питање треба заменити једним другим: питањем о стварању сталних организација при највишим научним установама словенских народа за прикупљање грађе о географском простирању у даној словенској земљи лексичког материјала. Организовање таквих биро-а морало би одговарати унутрашњим културним и просветним могућностима појединих словенских земаља. На тај начин, у прво би се време купила грађа у појединим словенским земљама, која би се могла стављати на расположење и иноземним научницима, а затим би свака словенска земља објављивала од те грађе оно што је за њу потребно и корисно.

Ко би хтео израдити општи словенски атлас, он би могао добити или наћи потребну му грађу у збиркама дотичних биро-а.

Београд

А. Белић

Ważność atlasu lingwistycznego nie jeden już raz podkreślano na zjazdach językoznawczych. Ale badania atlasowe z konieczności ograniczono najpierw do współczesnego materiału gwarowego. W przyszłości trzeba będzie rozszerzyć zakres odnośnych badań w kierunku: 1) historycznego atlasu lingwistycznego, 2) atlasu słowotwórczego, 3) atlasu toponomastycznego.

Z początku nie mogą to być prace atlasowe *sensu stricto*, lecz prace przygotowawcze, wstępne. Skoro każdy wyraz ma swoją własną historię i swoją własną geografie, więc koniecznym jest mapowanie różnic leksykalnych przy badaniach historyczno-

dialektologicznych, co ma się rozumieć jest sprawą tym bardziej ważną, że wyniki badań z zakresu historycznej dialektologii słowiańskiej są znikome. A jak cenne są takie badania historyczno-dialektologiczne świadczą choćby polonistyczne prace E. Niemi-nena o *dzieżeć-trzymać, iż(e) -eż(e)*. Bliższe zbadanie i zmapowanie takich różnic jak: *iny, inszy-inny; wszystko-wszystko; ale-lec* (też *leć*) rozszerzyłyby może nasze wiadomości z historii polskiej dialektologii.

Badania słowotwórcze powinny większy, niż to dotychczas robiono, kłaść nacisk na kryterium geograficzne i historyczne (por. *-isko-iščě*) w pracy W. Taszyckiego). Może by się dało na podstawie różnej sufiksowości języków słowiańskich przeprowadzić ugrupowanie języków słowiańskich. J. Dobrovský dorzucił do swojego dwudziału też różnicę słowotwórczą: *ptica* (pd. słow. i ros.) *-ptak* (zach. -słow.).

Atlas toponomastyczny pojmuję jako geograficzno-historyczne opracowywanie ważniejszych typów toponomastycznych (np. typ **-itj-, -sk-sko, -ovci -ovce* itp.). Te toponomastyczne izotypy słowotwórcze mogłyby być następnie wyzyskane dla dialektycznego zgrupowania języków słowiańskich. Ponadto można by się pokusić o atlas typów znaczeniowych (*topographica, possessiva, patronymica* itp.).

Jeżeli prace nad atlasem lingwistycznym idą tak opornie, to przyczyną tego stanu rzeczy jest głównie brak prac przygotowawczych, dialektyczno-leksykalnych. Skoro slawistyka nie chce zrezygnować z tych trzech wyżej projektowanych atlasów, to już teraz należałoby większy nacisk położyć na wstępne, szczegółowe prace, które by następnie ułatwiły konstrukcję syntetyczną w postaci: 1) historycznego atlasu lingwistycznego, 2) atlasu słowotwórczego, 3) atlasu toponomastycznego.

4. Начин издавања старих језичких споменика.

Système à adopter pour l'édition des anciens textes slaves.

Има језичких споменика код којих је само питање редакције, пошто својом ортографијом дају довољно могућности да се утврди: и гласовни карактер текста и распоред реченица.

Уредник текста мора дати пуну слику споменика: и са гласовне, и са фразеолошке, и са лексичке стране. Он мора говорити о свима спорним местима, пружити своје тумачење и покушати — у случају потребе — да реконструише текст. И гласовна страна, и интерпункција, и напомене о тексту — морају бити упућене у овом правцу.

Када језички споменици — због ортографије своје, начина у којем су до нас дошли и старине — пружају много спорних питања и за утврђивање самога текста и за утврђивање његова смисла, онда мора бити с једне стране наштампан оригинални текст, а с друге — онај и онакав како га разуме уредник.

Београд

А. Белић

Dosadašnja izdanja jugoslovenskih jezičkih spomenika pokazuju nam pogreške koje treba izbeći i put kojim treba poći u tom poslu. On je, po mojem mišljenju, u ovome:

1) Treba dati najpre *faksimile* starih jezičkih spomenika, jer se time dobiva ne samo, koliko je to najviše moguće, verna slika originala nego i podloga za kontrolu nad daljim radom izdavača.

2) Zatim je potrebno dati *paleografsku* sliku prepisom originala sa svim njegovim grafičkim osobinama, defektima i po-

greškama, jer se time daje jasnija slika paleografskih karakteristika pojedinih rukopisa i izvesnog doba, a priložena fotografija rukopisa dopušta kontrolu nad tačnošću prepisa. Pismo prepisa treba da bude, razume se, u pismu originala.

3) Na osnovi toga treba *fonetički* prepisati tekst, tj. odrediti fonetsku vrednost njegovu i način čitanja: odeljivanje reči, određivanje rečenica, interpunkcija itd. Glagoljske i staročirilske jezičke spomenike najzgodnije je dati u staroj ćirilici, a latiničke i gotičke u latinici. U označivanju glasovne vrednosti treba se služiti u azbuci i abecedi jedinstvenom, u nauci utvrđenom grafikom.

Ovaj deo rada je najteži, ali i najvažniji. Na temelju čitanja rukopisa, njegove glasovne sisteme i sintaktičkog sklopa dobiva se sadržaj njegov, fiksira se njegova fonološka, morfološka i semološka slika, dakle njegova gramatika. Kako je to najteži deo, za koji je potrebna vrsna stručnost i jezička, i paleografska, i kulturno-istorijska, to je za nj u najvećoj meri potrebno i više stručnjaka. On je najizloženiji grešenju, pa zato iziskuje i najviše kontrole i kritike. A podlogu za njih pruža rad pod 1 i 2 —.

4) Kad je dat fonetički prepis, onda je tek omogućen „*prevod*“ u savremeni književni jezik. Prevod je dobro dati, jer on utvrđuje da li je sadržaj tačno shvaćen, pokazuje razlike staroga jezika od savremenoga, koriguje donekle rad pod 3: otkriva teškoće i eventualno nedostatke u tumačenju jezika spomenika.

5) U tom teškom i složenom poslu potrebna je *saradnja paleografa, lingvista* i drugih stručnjaka (istoričara, pravnika, crkvenih stručnjaka — već prema sadržaju, vrsti književnih spomenika).

6) Izdavanje treba da ide a) ili hronološkim redom, po starini, bez obzira na sadržaj i jezik (dijalekt); b) ili prema sadržini, prema struci u koju spadaju; c) ili po dijalektima, što je već teže provesti.

Z a g r e b

d-r Sreten Živković

5. Бележење дијалеката у вези са методама дијалекатског испитивања
(дијалектологија — дијалектографија).

La notation des matériaux dialectaux; la transcription et la translittération des textes (dialectologie et dialectographie slave).

Није довољно испитивати дијалекте са гласовне и морфолошке стране, како се обично чини, и дати извештај о да-ном дијалекту; али то не даје још његових правих, експресивних особина.

Потребно је моћи окарактерисати дијалекат као целину: његову реченичну мелодију, његов стил, лапидарност или епску ширину. Зато треба владати тим говором у потпуности и бити у стању поредити га као целину са другим говорима. Није свеједно: да ли дијалекатска грађа, повезана у целину, показује извесну мелодију као уобличену апстракцију, ако се тако може рећи, која се као калуп или оквир намеће свакој већој реченичној целини или реченична целина добија своју мелодију од природног тока мисли и индивидуалних акцената засебно употребљених речи у њој.

Тако исто је потребно одредити вредност дијалектолошког импресионизма. Не само како испитивачу што у дијалекту изгледа, у каквој се фонетској форми јавља, него како се то одмерава и језичким осећањем претставника даног дијалекта.

Београд

А. Белић
Бранко Милетић

IV

Nove teme Thèmes nouveaux

Предлог Комисије Словенског института у Прагу о транслитерацији
ћирилице у латиницу.

Projet de translittération de l'alphabet cyrillique en caractères latins
proposé par la Commission de l'Institut Slave à Prague.

Úvodní poznámka.

Návrh tento je výsledkem práce transliterační komise Slo-
vanského ústavu v Praze, jejímž referentem je od po-
čátku prof. Boh. Havránek a posledním předsedou prof. O. Hujer;
byl přijat v této úpravě na schůzi dne 2. února 1939 a bude
zaveden ve všech publikacích Slovanského ústavu, v *Slavii* a v
Slavische Rundschau. Komise doufá, že by mohl být jednotně
zaveden v odborných publikacích vůbec a v katalogisaci knihoven.

Základní směrnice návrhu jsou tyto: jde o transliteraci (nikoli
o transkripci fonetickou nebo fonologickou), a to o takovou, jaká
by pokud možno připouštěla přesný zpětný přepis, vystihovala
každou literu cyrilského písma jednou a stejnou literou latinky a
vystačila s literami obvyklými v latině slovanské (mezi ně samo-
zřejmě zařazuje komise i písmena s diakritickými znaménky,
jako š, ž, č).

Důsledné provedení těchto směrnic zčásti omezovaly zásady
další: snaha hlédeti co nejvíce k latinisaci v daném jazyce obecně

zavedené, jako je tomu u jazyka srbocharvátského, anebo oficiálně uznávané, jako je tomu u návrhu leningradské Akademie nauk; uznání skutečnosti, že, nechceme-li zaváděti zcela nové litery, spřežky nebo grafické znaky do latinky, což by nebylo účelné, není možné, aby každá jednotlivá litera cyrilského písma měla vždy jeden a týž ekvivalent latinský pro všechny příslušné jazyky, jako na př. *z* v rus. *i* v ukr., *x* v rušt. a srch., *u* v rušt. a bulh. — z toho plyne, že je třeba zavěsti jistě rozdíly pro přepis jednotlivých jazyků podle rozdílné hláskové platnosti některých liter.

Navržená transliterace není proto prostě mechanickým přepisem liter: nepouští se zřetele ani zásadní poměr mezi grafickou soustavou a hláskovým systémem v daném jazyce a úzkostlivě dbá o to, aby nebyla setřena diferenční hodnota příslušné grafické soustavy, avšak připouští nedbati rozdílů čistě grafických. Jestliže nedovoluje ve všech případech přesný přepis zpětný, zaručuje vždy přesnou identifikaci, což pro praxi vědeckou i knihovnickou plně stačí.

Při vypracování návrhu bylo všestranně přihlíženo k základním návrhům na latinský přepis cyrilského písma i k dosavadní praxi knihoven, vědeckých institucí a časopisů.

V návrhu samém pro stručnost a přehlednost uvádějí se na před písmena, v jejichž transliteraci není rozdílu mezi jednotlivými jazyky (nehledíc k srch., kterou zde necháváme stranou, poněvadž má ustálený latinský systém grafický, v. poznámku na konci návrhu), potom v části druhé se probírají rozdíly a podrobnosti, týkající se jazyků jednotlivých.

Návrh.

A:

<i>a — a</i>	<i>κ — k</i>	<i>c — s</i>	<i>и — š</i>
<i>б — b</i>	<i>л — l</i>	<i>m — t</i>	<i>ы — y</i>
<i>в — v</i>	<i>м — m</i>	<i>у — u</i>	<i>ѣ — ě</i>
<i>д — d</i>	<i>н — n</i>	<i>ф — f</i>	<i>ю — ju</i>
<i>ж — ž</i>	<i>о — o</i>	<i>х — ch</i>	<i>я — ja</i>
<i>з — z</i>	<i>п — p</i>	<i>ц — c</i>	
<i>ѣ — j</i>	<i>р — r</i>	<i>ч — č</i>	

B:

1. Pro přepis pisma ruského:

<i>z</i> — <i>g</i>	<i>з</i> — ' (apostrof, se spatiem)
<i>щ</i> — <i>šč</i>	<i>ь</i> — ' (vedle písmena, bez spatia)
	<i>э</i> — <i>e</i>
	<i>ё</i> — <i>ě</i> (event. <i>jě</i> , stejně jako <i>e</i> , v. dále).
<i>e</i> — a) <i>e</i> (po konsonantu), b) <i>je</i> (na začátku slova, po vokálech a po apostrofu nebo jeru),	
<i>u</i> — a) <i>i</i> (všude, není-li po jeru), b) <i>ji</i> (po jeru),	
' (apostrof) před <i>e</i> , <i>u</i> , <i>я</i> , <i>ю</i> se zachovává.	

Příklady: *съезд* — s'jezd, *Гоголь* — Gogol', *Горький* — Gor'kij; *этот* — etot, *Евгений* — Jevgenij, *Достоевский* — Dostojevskij; *Арсеньев* — Arsen'ev, *въехал*, *в'ехал* — v'jechal; *Соловьев*, *Соловьёв* — Solov'jev, Solov'jěv, *Елкин*, *Ёлкин* — Jelkin, Jělkin; *Ильинский* — Il'jinskij; *Ульянов* — Ul'janov, *Ляцкий* — Ljackij, *адъютант* — ad'jutant, *вьюга* — v'juga, *Тютчев* — Tjutčev.

Dodatek pro starý pravopis:

<i>з</i> — vynechává se (na konci slova)
<i>и</i> — <i>i</i>
<i>ѳ</i> — <i>f</i>
<i>у</i> — <i>y</i> (kde by bylo třeba rozlišovat tyto litery <i>і</i> , <i>ѳ</i> , <i>у</i> , bylo by možno užiti způsobu uvedeného u přepisu pisma církevně-slovanské).

P o z n.: V základních rysech se zde zachovává návrh leningradské Akademie s těmito rozdíly: nezavádí se písmeno *ѣ* (na př. *Лѣпунов*, *Лѣбарскій*, *Гоголѣ*) a proto se ponechává apostrof, resp. nahrazuje jej apostrofem v příkladech výše uvedených, jako *L'jarunov*, akad. návrh *Ljarunov*; *e* na začátku slova se přepisuje *je*; *ё* se ponechává jako *ě*, resp. *jě* a nepřepisuje *io* a *jo*.

2. Pro přepis pisma ukrajinského:

<i>з</i> — <i>h</i>	<i>ь</i> — ' (vedle písmena, bez spatia)	<i>є</i> — <i>je</i>
<i>г</i> — <i>g</i>	<i>у</i> — <i>y</i>	<i>ї</i> — <i>ji</i>
<i>щ</i> — <i>šč</i>	<i>і</i> — <i>i</i>	' (apostrof) před <i>є</i> , <i>ї</i> , <i>ю</i> , <i>я</i> , se zachovává
<i>е</i> — <i>e</i>		

Příklady: *Львів* — L'viv, *Київ* — Kyjiv, *Іван* — Ivan; *Огієнко* — Ohijenko, *Єфремов* — Jefremov, *поема* — poema, *їду* — jidu, *їду* — idu, *Україна* — Ukrajina; *з'єднуваїшу* — z'jednu-

vaty, *pid'jždžajīu* — pid'jždžaty, *слов'яни* — slov'jany. *сине* — synje, (*нозї* — nozji), *Ольга Кобылянська* — Ol'ga Kobyljans'ka, *свято* — svjato, *люди* — ljudy; *його, нього* — joho n'oho.

Dodatek pro písmena užívaná dříve na Podkarpatské Rusi:

$\delta - \delta$	$(ы - у)$.
$(ѣ - \grave{e})$	$и - i$	
	$i - i$	(kdyby bylo třeba rozlišiti, tedy t. j. i bez tečky)

Příklady: *Подкарпайська Русь* — Podkarpats'ka Rus', *Ясєне* — Jasěnje, *Просвѣта* — Prosvěta, *добрий, який, синій* — dobryj, jakij, sinij.

3. Pro přepis písma běloruského:

$z - h$	$ь - ' - i - i$	$(a\ ji,$	$za\ týchž\ pod-$	$mínek\ jako\ v\ rušt.)$
$\Gamma - g$	$\grave{a} - e^1)$	$e - e$	$(a\ je,$	$za\ týchž\ pod-$
			$mínek\ jako\ v\ rušt.)$	
	$\grave{y} - \grave{y}$	$\grave{e} - \grave{e}$	$(a\ jě,$	$za\ týchž\ pod-$
			$mínek\ jako\ v\ rušt.)$	

Příklady: *З'вязда* — Z'vjazda, *Вільня* — Vil'nja; *грєе* — hreje, *паєт* — paet, *дєлегат* — delegat, *Чєрнышэўскі* — Černyšěuski; *Ульч* — Ul'jič, *Васільєў* — Vasil'jeū, *пер'є* — per'je, *Пракоф'єў* — Prako'f'eū, *Лєсік* — Lěsik, *мільєны* — mil'jěny, *сур'єзна* — sur'jězna, *аб'ява* — ab'java, *кон'юнктура*, *каньюнктура* — kon'junktura, kan'junktura.

¹⁾ Zavedením přepisu litery *e* skupinou *je* na týchč místech jako v ruštině, je rozlišeno *э* a *e* tam, kde značí *e — je*; nerozlišuje se *э* a *e*, kde rozdíl ten označuje jen měkkost a měkkost předchozího konsonantu, avšak toto nerozlišování. Lze připustiti, poněvadž se jednak píše *э* i po *š, ž, č, c*, kde rozdíl takový neexistuje, a jednak reformou z r. 1933, která odstranila psaní litery *э* po konsonantech v cizích slovech a zavedla tam psaní literou *e* s výjimkou po *d, t, p*, tedy *педагог, фонетыка, Розенберг*, ale *дєлегат, шэаїр, Эрєнбург*, užívání této litery se značně redukovalo.

Kde by bylo přece potřeba *э* rozlišiti od *e*, lze je přepisovati nejlépe literou *ə*, kterou podle vzoru Miklosichova navrhol již W. Gizbert-Studnicki v Pamětníku IV powszech. Zjazdu historyków polskich w Poznaniu 1925, I. Referaty, sekcja VI, W. Doroszewski a Słownik starożytności.

4. Pro přepis písma bulharského:

z — g	e — e	ь — ' ¹⁾
щ — št	u — i	ъ — ě
	ж — ě	
	(ѣ — e)	

Příklady: *кѣща* — kášta, *дѣбъ* — dáb, *дѣбъѣѣ* — dábät, *Тѣрново* — Tärnovo, *Бѣлгария* — Bälgarija; *конь* — kon', *скрѣбъ* — skräb', *скрѣбъѣѣ* skräb'ta, ale *коньѣѣ* — kon'ät.

5. Pro přepis písma církevně slovanského:

г — g	ѣ — v	ѣ — th ³⁾
ѣ, ѣ — dz	ѣ — b	ѣ — y ³⁾
і (i), и — i ²⁾	ѣ — je	ѣ — o ³⁾
ѣ — g	ѣ — e	ѣ — ks
ѣ, ѣ — u	ѣ — o	ѣ — ps
ѣ — št	ѣ — jē	
ѣ, ѣ — y	ѣ — jō	

Pozn.: Přepis srbské azbuky je dán charvátskou latinkou (tedy *x* — *h*); doporučuje se však obvyklejší *lj*, *nj*, *dž* za ѣ, ѣ, ѣ a podle potřeby také *dj* místo *đ* (za ѣ).

¹⁾ Výjimkou se přepisuje ь vedle ' za přechodí literou ještě znakem ä (jako ѣ), a to jenom u podstatných jmen muž. rodu před členem, jako *коньѣѣ* — *kon'ät*.

²⁾ і a и případě potřeby і a и.

³⁾ V případě potřeby se nechají litery řeckě ѣ, ѣ, ѣ.

Sekcija za istoriju književnosti Section d'histoire littéraire

I

Opšta pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji

Problèmes généraux destinés à une discussion approfondie

1. Da li uporedno proučavanje slovenskih književnosti, sem slike o njihovim uzajamnim uticajima, daje i kakvu pretstavu o njihovim zajedničkim osobinama prema drugim književnostima?

Étude comparée des littératures slaves présente-t-elle, en plus du tableau de leurs influences réciproques, une idée de leurs traits communs par rapport aux littératures occidentales?

1) Srovnávací studium slovanských literatur podává zcela jistě jasnou představu o některých společných vlastnostech slovanských literatur na rozdíl od jiných literatur neslovanských.

2) Tyto společné vlastnosti se nemusí vždycky týkati všech slovanských literatur, nýbrž jenom některých z nich, a to nejčastěji těch, jež spolu teritoriálně souvisí.

3) Můžeme stanovití několik těsnějších svazků (skupin, okruhů) mezi slovanskými literaturami. Tyto okruhy, v nichž vystupují zřejmě do popředí společné vlastnosti literární, jsou:

a) literatury východoslovanské: ruská, ukrajinská a běloruská;
b) literatury západoslovanské: polská, česká, slovenská a lužickosrbská;

c) literatury jižních Slovanů: bulharská, srbocharvátská a slovinská.

4) Společné vlastnosti slovanských literatur v těchto svazcích (skupinách, okruzích) jsou dány:

a) blízkou příbuzností jazyka jako základního materiálu uměleckého tvoření;

b) podobnými podmínkami společenskými, politickými a kulturními, z nichž vyplývají zejména:

- α) společné literární náměty a problémy;
- β) podobné typy hrdinů;
- γ) podobné psychologické řešení otázek a postoj k nim;
- δ) podobná reakce na nejrůznější podněty z cizích literatur („vlivy“).

5) Společné vlastnosti těchto literatur se nemusí projevovat vždy a ve všech dobách stejně intenzivně. Záleží právě na intenzitě kulturního života a literárního tvoření v dané době a v dané zemi.

6) Společné vlastnosti, naznačené v čl. 4, se vyskytují nejenom ve slovanských literaturách, tvořících tři těsnější skupiny (viz čl. 3). Jsou za příznivých okolností i ve slovanských literaturách, náležejících do různých skupin. Společné vlastnosti vykazují tak i literatury:

- a) ruská a polská,
- b) polská a ukrajinská nebo běloruská,
- c) ruská a česká a slovenská,
- d) ukrajinská a česká a slovenská,
- e) ruská a ukrajinská z bulharskou a srbocharvátskou,
- f) polská se srbocharvátskou a slovinskou,
- g) česká a slovenská s literaturami jižních Slovanů.

7) Samo sebou se rozumí, že všechny slovanské literatury mají mnoho vlastností společných s ostatními literaturami světovými.

8) Mnohé slovanské literatury mají společné vlastnosti zejména s literaturami sousedních národů neslovanských a tvoří spolu s nimi zvláštní oblasti (na př. oblast literatury středoevropských, literatury balkánské, literatury Sovětského svazu, literatury evropské vůbec).

P r a h a

Jul. Heidenreich

„Na literární mapě Evropy slovanské oblasti byly by zakresleny asi týmiž anthropologickými barvami a týmiž zónami historických epoch a myšlenkových proudů; jen snad by byl rozdíl v stupni barev a v síle pruhů. Ale kromě toho přistupovaly by mezislovanské odstíny barevné a daleko složitější síť vlivů

mezislovanských, zvláště v oboru látkovědy také v typologii. Toto mezislovanské plus není způsobeno jen dědictvím byzantské kultury a orthodoxii, není jen podmíněno více méně organickým zasahováním západoevropských vlivů, leč též jejich přijetím, výběrem a způsobem spracování“ (Srv. Frank Wollman, *Slovesnost Slovanů*, 1928, 232; *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*, 1936, str. 81 a násl.).

P r a h a

Frank Wollman.

Die Frage, ob vergleichendes Studium der slavischen Literaturen ausser ihren Wechselbeziehungen gegenüber den Schrifttümern des Westens gemeinsame Züge erweisen kann, verdient ernste Beachtung.

In der üblichen Weise, wie Nationalliteraturen herkömmlich dargestellt zu werden pflegen, wird das Auslangen kaum zu finden sein. Denn die Kulturtatsachen zerreißen die slavische ethnische Sphäre in zwei Blöcke, römischen West und byzantinischen Ost, dem nur die mährische Wirkungsstätte der cyrillomethodischen Mission zu Anbeginn slavischer Literatur in etwas widerstrebt: als Episode, wenn auch Fundamentaltatsache fürs gesamte Slawentum. So zeigt sich absterbende Hinfälligkeit mittelgriechischer Literatur als gemeinsamer Zug für die Orthodoxie, Schwingung des Westens als Charakteristikum der westsl. Schrifttümer. So erscheint darum das Barock als Gipfel der polnischen, indes auch der tschechischen, mit Gundulić aber weiter der serbokroat. Literatur. Diese Einschätzung wird man dem tschech. Schrifttum m. E. nicht bloss der Hochliteratur wegen zusprechen müssen (vgl. die Vorrede meiner *Čsl. pověsti*), sondern auch der Volksliteratur halber, wie jene Zeit sie mächtig entwickelt (nahezu gleichzeitig so auch A. Novák in *Čsl. vlastivěda*).

Damit komme ich zur These, wie die Untersuchungen behufs Lösung der Hauptfrage angestellt werden müssten — sie sind unbedingt auf das Folklore auszudehnen, jene Vorstufe der Kunstliteratur und Kunststile mit ihrem reichem Gut an Sentenzen, Rätseln, Sagen, Märchen, Liedern, Geschichten und Legenden aller Art. Von früher Dokumentation unbeschwert, bieten sie darum den Bearbeitern, Zusammenstellern und Sammlern erhe-

bliche Schwierigkeiten, aber die Methode wir umsomehr Sicherheit gewinnen, je umfassender sie ist und die trügerische Fiktion der reinen Wortkunst durch Zuhilfenahme musikwissenschaftlicher und choreographischer Hilfsmittel bannt. Ein anders Moment ist das ständische soziologische Motiv, das auf eine gemeinsame Haltung der slavischen Volksseele hinführt, alle Teilnationen der Slawen als Bauernvölker erweist, von den modernen Chlopi Reymonts zu den spitzen Angriffen der Ritterschaft in der alttschechischen Alexandreis und der Klage Daniels im Altrussischen.

Br ü n n

Karl Treimer

2. Istorija novih slovenskih književnosti u svetlosti opšteg kulturnog i društvenog razvoja.

L'histoire des littératures slaves modernes à la lumière du développement culturel et social.

V dějinách novodobých literatur slovanských lze zjistiti jednak některé základy myšlenkové, jednak některé složky společenského vývoje, které měly na rozvoj slovanských literatur vliv.

I. Myšlenkové základy: 1) Filosofie dějin a náboženství, 2) pojetí národa, 3) pojetí umění.

II. Společenský vývoj: 1) Zemědělství, 2) industrialismus, 3) urbanismus, 4) jednotlivec a jeho vztah k národu a ke státu.

P r a h a

Jiří Horák

Duchový základ československého národa, sledován slovesnými projevy, je v podstatě od nejdávnějších dob demokratický, humanitní a sociální. Tradice sociálního smyslu pro spravedlnost všem zasáhla i do čl. obrození, hlavně proto, že představitelé feudalismu národu byli odcizeni a obrození řídili spisovatelé nižších národních tříd. V demokratickém a sociálním novodobém sproudu spatřovali možnost národního vzestupu a konečného osvobození. Proto demokratisace a socialisace všech lidských řádů stala se i jejich slovesnou pracovní osnovou. Prodchli jí vědu i umění a zachvátili jí i duchy ryze umělecky tvořivé. Tématicky, typově a myšlenkově zalidnili čl. novodobou literaturu hlavně drobní lidé, sedlák, řemeslník, živnostník, dělník, měšťan a vzdělanec jejich prostředí. Demokracie, humanitní aktivism, socialism, nacionalism byly nejživější hybné síly našeho obrozenického i osvobozenického vývoje a rozvoje. Byly to složky nejdynamičtější, pro něž při-

padá většina naší slovesné tvorby 19. století přípravou k velké válce, donesší svobodu. Tato dynamika vyvrcholila za světové války a utkvěla i v poválečné naší tvorbě, jakoby v vědomí, že je to náš osvobozenský základ i nadále. Právě mladá naše literatura je plna sociálních, demokratických a humanitních prvků, její nacionalism je socialisován, jakoby chtěl dobojovati boj za lidské právo pro každého. Čsl. slovesnost je přímo klasický případ stále živé národní a sociální tradice, popohánějící její vývoj národa k svobodě a jejímu zajištění.

P r a h a

Albert Pražák

Obecný kulturní a společenský rozvoj (opšti kulturni i društveni razvoj) nelze chápat jinak než jako vývoj k společné kultuře, k humanitě (sr. na př. Marceli Handelsman, *Historyka* 1928, str. 13: „Historja, badając zjawiska kultury lub cywilizacji, jest historjã oddziaływania wzajemnego narodów. A zadaniem jej będzie wyjaśnienie procesu tworzenia się kultury wspólnej lub współludziała poszczególnych narodów w zdobywaniu tej kultury“). Historie nových slovanských literatur s toho stanoviska by ukazovala podíl jednotlivých slovanských jako národních nástrojů na obecné kultuře. Pro XIX. století je ve vývoji slovanských literatur charakteristická antinomie: národ, národnost a lidstvo, humanita. Při národní nesvobodě většiny slovanských národů objevuje se ve významové a předmětové sféře slovesných tvarů a struktur tendenční činitel, kolísající mezi národem a humanitou. Tuto tendenci nalézám jako konstantu a vyšetřujeme ji také ve sféře schematisovaných aspektů a sugerovaných názorů v literárních strukturách (Ingardenova „Schicht der schematisierten und paratgehaltenen Ansichten“). Odtud „národ“ znamená ve významové sféře zvlášť a také ve sféře předmětnostní něco jiného než románsko-germánská koincidence nacionality a státu. Stanovení vývoje pojmu národnosti u Slovanů naznačilo by schematicky vývoj slovesné tvorby u jednotlivých národů slovanských, zvlášť v XIX. století, ale ještě také ve XX. století. Západní termin „nacionální literatura“ může se sotva ve svém určitém západním významu užiti bez výhrady o jednotlivých slovanských literaturách,

neboť málo která jiná literatura evropská bojovala pod heslem „národa“ o hodnoty obecně lidské tak, jako literatury slovanské.

S toho hlediska je posuzovat recepci proudů kulturních a společenských obecného vývoje. Tendence, daná antinomií „národ—lidstvo“, přijímá a upravuje si vlivy náboženské, nacionální i sociální po svém. Na př. německý nacionalismus z období t. zv. *Freiheitskämpfe* stupňuje ethický pathos českého nacionalismu, polský mesianismus náboženského a slovanského rázu živí se z napoleonského výbuchu, jehož protidynastické a protifeudální zaostření má vliv na sociálně revoluční hnutí ruské (tajné společnosti, pracující k slovanské federaci, děkabristus atd.); naproti tomu na př. sociální ideje roku 1848 odrážejí se u slovanských národů převážně nacionálně — a pod.

Naopak dal by se stopovat poměr obecného vývoje a slovanských literatur zjišťováním, co se ze slovanských literatur dostalo do literatury světové, tak zv. generální. Snad by se u většiny slovanských tvarů a struktur, proniknuvších do generální literatury, našlo, že jsou výrazovou formou (včetně se sférou ličených předmětů) typicky národní a zaměřením že jsou obecně lidské. Tím by se potvrdil s druhé strany názor o poměru slovanských literatur k obecnému vývoji.

P r a h a

Frank Wollman

3. Karakteristika književnih pokreta u slovenskim književnostima identičnih sa takvim pokretima u zapadnoevropskim književnostima (njihovi vremenski odnosi i razlike u njihovu sadržaju i obliku).

Caractéristique des mouvements littéraires dans les littératures slaves identiques aux mouvements analogues dans les littératures de l'Europe occidentale (rapports chronologiques et différences de sujet et de style).

1) Je potřebí vymeziti přesněji *renaissanci a baroko* v literaturách slovanských, zejména jihoslovanských.

2) Baroko v literaturách Jižních Slovanů: a) složky ideové, b) složky stylové.

3) Problém klasicizmu v literaturách Jižních Slovanů.

4) Kam náleží lidová poesie v periodisaci literatur Jižních Slovanů?

5) Hlavní složky romantismu u Jižních Slovanů.

6) Biedermeier v jihoslovanských literaturách.

7) Domáci kořeny jihoslovanského realismu.

P r a h a

Jul. Heidenreich

4. Sukobljavanje narodnih i stranih elemenata kao stvaralački činilac u razvoju novih slovenskih književnosti.

Le conflit entre les éléments nationaux et étrangers comme facteur de création dans l'histoire des littératures slaves modernes.

Le conflit entre les éléments nationaux et étrangers comme facteur de création dans l'histoire des littératures slaves modernes, à mon avis, ne peut pas être envisagé indépendamment de la question de l'attitude des différentes littératures slaves envers les problèmes nationaux. Il en est ainsi surtout lorsqu' il s'agit de l'époque du romantisme. Et c'est justement celle-ci qui explique le mieux le rapport entre la littérature et la vie dans les autres époques et dans toutes les littératures slaves. Ce n'est que sur ce fond qu'on peut mettre en lumière plus distinctement le problème du conflit entre les éléments nationaux et étrangers.

Riga

Stanislaw Kolbuszewski

I. В ходѣ національного литературного розвитку чужое (иностранное) впливiє чаще всего сказывается в моменты переломные, когда на почвѣ общаго культурного розвитку происходит смѣна литературного направлениа. Если в таком случаѣ можно говорить о влиянии литературы одного народа на другой, то все же приходится анализировать такого рода смѣны направлений на болѣе широкой почвѣ культурно-исторических сдвигов. Сюда относятся такія явлениа, как „романтизм“, „байронизм“ и т. п. в литературѣ отдѣльных народов. Но и в этом случаѣ національная окраска вносит существенныа измѣненiя в такого рода широкiя направлениа (ср. п. п. 5 и 6 рефератов для дискуссии). Примѣр: романтизм у Пушкина.

2. Литература каждого народа представляет собою замкнутый ряд, внутри которого дѣйствуют свои особые законы литературного развитія. Одним из таких законов является, между прочимъ, сопротивляемость чужому вліянію стремленіе подчинить чужіе элементы органическому ходу національнаго литературнаго развитія.

3. Другой характерной особенностью литературы, как замкнутого ряда, является преимущественное значеніе в ней т. н. „литературных фактов“, другими словами, художественное произведеніе пользуется чаще всего не „фактами жизни“, первичными жизненными явленіями, а „литературными фактами“, т. е. фактами уже литературно переработанными. Примѣры из русской литературы.

4. Чаще всего писатель в своем творествѣ реагирует на „литературные факты“ ближайшаго литературнаго ряда (предшественников или современников) внутри національной литературы. Т. о. конкретное художественное произведеніе носит в себѣ элементы „полемики“ со своими литературными предшественниками или современниками. Примѣры литературной полемики из области русской литературы.

5. Конкретное литературное произведеніе поэтому как-бы проецировано на явленіе другого литературнаго порядка, имѣет задній план, без учета котораго часто его полное литературное истолкованіе невозможно. Примѣры из русской литературы.

6. Понятіе литературнаго вліянія должно быть в связи с этим расширено, или, вѣрнѣе, снято болѣе общим понятіем „художественной реакціи“ на явленія литературнаго порядка. С этим связаны понятія „художественнаго отталкиванія“, „вліянія по контрасту“, „художественной полемики“.

7. Литературное развитіе совершается внутри національнаго ряда; одним из существенных моментов этого развитія является художественная реакція на явленія литературнаго порядка внутри этого ряда. Т. о. органическое значеніе для развитія литературы имѣют обыкновенно не чужія (иностранныя) литературныя явленія, а явленія своей же національной литературы. Они то и являются тѣми творческими возбудителями, которые вызывают художественную реакцію.

8. Явлення иностранной литературы — не в широких рамках культурно-литературных течений, а в предѣлах конкретного влияния отдѣльных писателей или отдѣльных конкретных произведений, органически вплетаются в литературу национальную в случаях исключительных, когда мы имѣем дѣло с так наз. „мировыми“ писателями или произведениями (Шекспир, Гете, *Дон Кихотъ*, *Гамлейнъ*, *Фаустъ*). Поэтому особый интерес приобретают такія темы, как напр. *Фаустъ* в русской литературѣ и т. п.

Прага

А. Л. Бем

Zápas národního a cizího slovesného živlu jako pohánivá vývojová složka v čsl. písemnictví. Československé písemnictví, tvořené na evropské křižovatce mezi evropským západem a východem, mezi severem a jihem, vyrovnávalo se vždycky čile s nárazy cizích vzdělanostních proudů. Přijímalo od nich nevhodnější prvky vlastnímu organismu, zpracovávalo je po svém a snažilo se vedle nich, mimo ně i proti nim o osobitou tvorbu vlastní, o svérázný umělecký postoj mezi ostatními světovými literaturami. Proto jeho základní rytmus určoval i kosmopolitism, i nacionalism, byl tu ustavičný souhlas i spor cizího a domácího, příklon i odklon každé generace, v prvním rozběhu převahou kosmopolitické, v další tvorbě rozhodně národní. Organism se zrovna v bytostně zákonitém rytmu okysličoval cizinou a osvěžoval domovem. Příčina generačních zápasů byla právě v této postupující fluktuaci cizích přínosů a jejich domácích ohlasů i národně opravných reakcí. Byl tím úspěšně umožňován vývojový vzestup a rozvoj. Pokles byl zaviněn oslábnutím nebo znemožněním tohoto tvořivého zápasu. Případ charakterisují nejlépe souvislosti s cizími kulturami a jejich představiteli, studium problémů, témat, námětů, typů, forem a p. v tomto směru i chronologický sled překladů a jejich techniky. Při tvořivém aktivismu čsl. slovesného vývoje byl tento zápas až na výjimky jen činitelem pohánivým a oplodivým. Nebylo v něm s naší strany povětšinou trpnosti, naopak všudypřítomná snaha po výrazné osobitosti v celkovém literárním evropském proudění. Nejlepší doklad podávají tu zejména osobnosti představitelské, vývojově těžce mylitelné bez tohoto zápasu.

Praha

Albert Pražák

Уточненіе термина „народный элементъ“. Возможна ли постановка обособленной проблемы: — вліяніе иностранныхъ литературъ на славянскія — или эти вліянія со всѣми ихъ послѣдствіями совпадаютъ съ процессами взаимодействій западно-европейскихъ литературныхъ центровъ? Особые элементы въ исторіи развитія новѣйшихъ славянскихъ литературъ: византійское наслѣдье, усвоеніе западной культуры, восточныя вліянія, особенности психического развитія, историческія и географическія условія.

Имитация и адаптация какъ источники творчества (примѣры: Байронъ и великіе славянскіе поэты начала XIX в.; символизмъ во Франціи и въ Россіи).

Чужое какъ формальный и формирующий элементъ (примѣры: сонетъ въ славянской поэзіи; александрійскій и бѣлый стихъ въ Россіи и въ Югославіи).

Протестъ противъ западныхъ вліяній (Пушкинъ и романтизмъ).

Столкновение литературнаго наслѣдія съ живою реальностью (примѣры: западный романъ — Пушкинъ, Тургеневъ, Левъ Толстой; западный романъ и сербскохорватскіе прозаики; Сенкевичъ).

Претвореніе чужого въ свое (примѣры: проблемы Мольера у Гоголя, Грибоѣдова и Достоевскаго; Иво Войновичъ и французско-итальянскій модернизмъ). Чуждые элементы не только усваиваются, но и пріобрѣтаютъ новую силу и новыя возможности вліянія (примѣры: „Пиръ во время чумы“; „Золотой пѣтушокъ“; переводы Пушкина и Лермонтова; французская романтическая литература и Достоевскій). Возвратное вліяніе славянскихъ литературъ на западныя.

Западныя „литературныя идеи“; панславизмъ и славянофильство.

Вліянія иностранныхъ литературъ на геніальныхъ писателей, на литературныя школы и на второстепенныхъ авторовъ (проблемы творческаго и культурнаго вліянія).

Бѣлградъ

Илья Голенцищевъ-Кушуровъ

5. Ogledanje književnih stilova u razvoju slovenskih književnosti.

Les styles littéraires dans le développement des littératures slaves.

Die Christianisierung drückt dem Gesamtsl. seinen Stempel in der Kunstdliteratur auf: orthodoxe Okumene im Osten, Katholizismus im Westen, das erweist das vgl. Studium der sl. Sprachen und Literaturen. Das ist längst erkannt und zu meiner summarischen Beantwortung der Frage „Da li uporedno proučavanje slov. književnosti, sem slike o njihovim uzajamnim uticajima, daje i kakvu pretstavu o njihovim zajedničkim osobinama prema drugim književnostima“ (s.o.) tritt selbstverständlich als zugehörig die Korrespondenz im Stil. Man braucht nur die Versuche der Freisinger Denkmäler anzusehen, wie hier an ahd. Peripherie eine neue Terminologie entsteht — *krilatec* angelus; *sel* apostolus, später nach zwelfboto *dvanaistsla*; *vuuraken* conversus, das in Kontext unkorrekt für *prisel* steht; *vernik* confessor, *vzmazi* maculationi, *zakonnik* plebanus usf. Die alte Arbeit Miklosich des näheren heranzuziehen, erscheint überflüssig.

Aber neben der Kunstsprache steht erdgebunden die freie Volksrede, die eigentlich nicht überall noch günstige Aufnahme gefunden hat, vgl. mein Tschech. Rotwelsch. Hier ist der Sprach- und Sprechstil, die Verschiedenheit der Sprache noch nicht deutlich unterschieden, aber nur, wenn die Generations und Genossenschaftsformen mit ihren Spracheigenheiten neben den dialektischen Ortlichkeiten klarer geschieden und bekannt werden, ist gesunde, naturwüchsige Stilentfaltung denkbar. Im Slovenischen kenne ich z. B. eigentlich nur I. Pregeljs *Božje Mejniki* als eine Andeutung dafür. Selten, höchst selten, durchbricht ein Seitenschoss die normalisierte Standardsprache. Besonders wird dies am Slowakischen merklich. Die dürrtigen Einschläge die es in Barocheiten tschehischer Drucke einschmuggelt, die später gesam-

melten Lieder jener Zeit, die verspätet von einzelnen kodifizierte eigene Literatursprache Bernolaks, Sturs legen dafür beredtes Zeugnis ab.

Auch die Zeiterscheinung des Abendlands bleibt immer im Kalkül und deutsch-französischer Einfluss ist ja geradezu enorm. Im Tchech. beachte man ač. die florierte Diktion, wie sie aus der mhd. Gesellschaft eindrang, jene Máchas in neuester Zeit usf.

Br ü n n

Karl Treimer

7. Značaj regionalizma u životu slovenskih književnosti.

Rôle du régionalisme dans la vie des littératures slaves.

V čsl. písemnictví lze mluvit brzy v XIX. století o předregionalismu. Spisovatelé jednotlivých, postupně národně probouzejících se krajů, vnášeli do literatury zážitky ze svých svérázných krajů a jejich lidové prostředí, aby tak posilovali literaturu proti cizímu přetlaku. Funkce venkova měla tu proto od počátku hlubší smysl, než v jiných literaturách a opírala se již tehdy o krajovost. Proto vypěstoval se regionalistický literární typ u nás dříve, než v cizích literaturách. Světový nástup regionalismu posílil ovšem i naše slovesné regionalistické prvky, zaujali jsme k němu teoreticky i prakticky stanovisko, ale dávali v něm důraz na svůj zvláštní případ i zde. Regionalistický živel zesílel i po světové válce v nejmladší literatuře, všečeský nacionalism nabral jím krajových barev a zvláštností, rozložil se v jednotlivé oblastní konkrétnější složky, neporušuje celonárodního usměrnění. I slovenská oblast pojímala svou slovesnou funkci do značné míry regionalisticky v poměru k Čechám a Moravě, třebaže tento regionalism na některé straně z něho vybočoval autonomisticky. Proto teoreticky byl náš slovesný regionalism usměrňován jednotícím směrem, byl i cestou k celonárodnímu splývání, i výkyvem k rozrůžňování. Stal se problémem soustředění i odstředění, literaturu zpestřil a krajovými dušemi myšlenkově, látkově, námětově i tvarově obohatil.

P r a h a

Albert Pražák.

Regionalismus pozorovaný se stanoviska slovanských literatur nemůže se vyhnout širší problematice, která je dána u Slovanů dvojpolaritou ethnického vývoje, t.j. konvergencí a druhdy divergencí integrující dominanty plemenné a dominanty národně

diferencující, souvisící s neukončeným ještě procesem národního rozlišení slovanského plemene.

Často se pokládají za regionalismus v západním významu toho slova zjevy, které náleží už k typické národní diferenciaci, na př. nesprávně se pokládala ještě nedávno literatura slovenská za regionální útvar literatury české. Naopak zase nebyl pochopen regionální výklad srbochorvátské literatury na základě charakterologickém v osvětlení profesora Gesemanna, ačkoliv je to lépe fundovaný postup Nadlerův, kterým se ukazuje vzrůst národní dominanty z regionálních kmenových útvarů na základě nálezů anthropogeografických školy Cvijičovy, aplikovaných na literární charakterologii (srv. mou recenzi *Slavia* 13, 1934, str. 215 a násl.) Regionalismus omezující se na úzký smysl slova (regio), na krajové prvky, náleží vlastně jen do zkoumání stylových a výrazových a jen zřídka kdy jsou ve strukturální sféře předmětnosti (Schicht der Gegenständlichkeit) zjevy charakterologické hlubšího dosahu. Zpolitisovaný regionalismus, který vydává útvary literatury jinოსlovanské za regionální, je ovšem rozlišovat od regionalismu, který vzniká na přechodu dvou slovanských národů vlivem integrující dominanty plemenné. Tak ukrajinská nebo běloruská škola v polské literatuře. Jest se vyvarovati omylů někdy velmi vážných. Někdy básník se stylovými prostředky krajovými je mylně pokládán za zjev regionální, ačkoli vyslovuje regionálními předměty ideály celonárodní a stává se přes výrazové prostředky krajové typickým básníkem národním, na př. dnes Bezruč u Čechů.

Regionalistické metody vůbec, pokud nejsou regionalistické zjevy způsobeny kolísáním národní diferenciaci, náleží pod obecné metody sociologické, kterých s prospěchem užívá zvláště historie jednotlivých literatur slovanských. Ale sociologická metoda objasňuje též shody a rozdíly tvarů a struktur se stanoviska srovnávacího.

P r a h a

Frank Wollman

Nella prassi e nella storia delle letterature slave il regionalismo ha particolare importanza culturale ed artistica. Esclusi i capolavori in aureolati dal genio che non ha regole e limiti nello spazio, nel tempo e nelle idee, tutte le più caratteristiche ed originali opere delle letterature slave traggono diretta o indiretta ispirazione dal regionalismo. Naturalmente questo „regionalismo“ va inteso in senso più ampio di quello che il suo etimo indica. Esso è espressione geografica, storica ed artistica di una coattività che diacronicamente e diatopicamente, a strati ed a fasi abbraccia la vita di una nazione, rispecchia la sensibilità e le aspirazioni di un popolo. È così che per la storia della cultura e della civiltà esso è preziosa pietra miliare e col materiale caleidoscopico che offre nei vari „Zbornik za narodni život“ ecc., ha ispirato, ispira ed ancor più ispirerà una serie numerosa e molteplice di studi e constatazioni. In sede letteraria poi per ragioni di analogia esso è pilone basilare nell' apprezzamento culturale di un'opera d'arte o anche di un determinato movimento. Inoltre inteso non solo come *soggetto*, ma anche come *spirito*, esso è il diapason della letteratura spontanea, il reagente alla letteratura ideale, astratta. Mentre nella letteratura comune, universale, agiscono gli eroi, che sono l'eccezione alla regola, l'espressione quasi contraria alla vita che loro si agita attorno, nella letteratura di ispirazione ambientale, quindi razziale, originale, abbondano personaggi ed i motivi rappresentativi. Perciò mentre nella prima si temprava il linguaggio sintetico, statico, dalla seconda procede il linguaggio analitico, dinamico. Perciò le letterature slave, finché, impersonali ed incolori (dalle origini, attraverso l'umanesimo ed il rinascimento, fino a quasi tutto il secolo XVIII), si limitano ad assimilare — quando non è calcare — materia universale, interessano e „creano“ meno, e quando invece, dal romanticismo in poi, portano ad alti valori artistici il „genius loci“, riescono più interessanti e raggiungono felici ed originali creazioni. Se si tenga poi conto del fatto che gli Slavi nel quadro delle grandi creazioni europee (dalle scienze alle arti, dalle scoperte alle invenzioni) non rappresentano certo una civiltà creatrice fondamentale, si capirà meglio la funzione che il „regionalismo“ ha nella „vita“ e di qui nella „storia“ delle singole letterature slave. Esso, come in certi fenomeni linguistici, è il substrato che reagisce a vari superstrati e con moto or centripeto ed or centrifugo s'impone

nelle nuove armonie creative. Inevitabili, naturalmente, le disarmonie e le superarmonie. Gli Slavi, i quali *nel* e *con* il loro regionalismo nascono e muoiono, nell'atto di apprezzamento — non in quello della valorizzazione più o meno cosciente e spontanea — ne sentono forse meno la suggestione; forse gli stranieri, colpiti dalla novità ambientale, ne sentono di più tutta la sua funzione e missione. Comunque, credo, l'importanza che a questo problema attribuiva già nel 1885 il polacco Bronislaw Chlebowski (*Zdania historji literatury* ecc.) non ha avuta ancora l'eco che merita.

Bologna

Artura Cronia

Регионализам као општечовечанска и усколокална појава. „Сељачки“ и „малограђански“ роман може да обухвати елементе интересантне за извесну ограничену средину, за поједини народ или за цело човечанство.

Особити интерес словенског регионализма за Западну Европу; два извора овог интереса — културно-историјско обавештење и естетичко уживање. Примери: регионализам Ива Војновића, Борисава Станковића, Горког, Тургењева, Сјенкјевића.

Регионализам у народној поезији Руса и Југословена подлежи истим унутрашњим законима као и регионализам у романима и приповеткама словенских писаца XIX—XX века.

Београд

Илија Голенишчев-Кушуров

9. Duhovne protivnosti Vizantije i Rima i njihov značaj za razvitak slovenskih književnosti.

Contrastes spirituels entre Byzance et Rome et leur influence sur l'évolution des littératures slaves.

„Du point de vue de la méthode scientifique littéraire pure, toute la polémique relative à l'histoire du monde slave et à la soi-disant Europe orientale devrait être soumise à une révision, et il faudrait surtout distinguer les structures hétérogènes. Dans cette polémique, les critères historiques vont des conceptions juridicopolitiques individualisantes (Etat, nation, Hochkultur) jusqu'aux points de vue généraux culturels-historiques et mondiaux (panhumains, comme par ex. les tendances rapprochantes et les moments au sens panhumain). C'est pourquoi il semble que l'histoire générale sera obligée de respecter, „dans le problème si compliqué“, l'un „des partis participants“, c'est-à-dire la science littéraire comparative. Cette polémique a été résumée avec une prétention autoritaire par J. Pfitzner („Die Geschichte Osteuropas und die Geschichte des Slawentums als Forschungsprobleme“, *Historische Zeitschrift* 150, 1934, p. 21), et Jaroslav Bidlo lui a répondu dans *Le Monde slave*, XII, 1935, IV, 1, 204 („L'Europe orientale et le domaine de son histoire“). — D'après Pfitzner, la notion d'Europe orientale se serait développée aux VIIe et VIIIe siècles; la frontière serait formée par la ligne Kiel—Passau—Trieste et la côte orientale de l'Adriatique. Comme facteurs culturels, Pfitzner considère l'„antik-abendländische Hochkultur“ et la pénétration de cette „occidentalisation“ vers l'Est. Les défauts méthodiques de cette conception d'Europe orientale ont été relevés par Bidlo.

Du côté culturel, le schisme entre Rome et Byzance forme le *punctum saliens* du problème, représenté aujourd'hui principalement par Bidlo et Pfitzner. Bidlo prêche l'existence d'une culture spéciale byzantine et, au second degré, d'une culture slave byzantine. Contrairement à cela, Pfitzner prend la culture byzantine pour une variété seulement de la culture antique (eine politisch-kulturelle Spielart), et le schisme pour la première brèche contre laquelle l'antiquité s'opposerait comme une union; c'est pourquoi, à son avis, l'antithèse entre la culture byzantine et la culture romaine occidentale n'aurait qu'une importance secondaire.

Le point de vue scientifique littéraire qui s'ensuit de la comparaison et de la connexion des formes littéraires et structures, est plus proche de Pfitzner que de Bidlo. L'antithèse de la culture littéraire de l'Europe occidentale et de l'Europe orientale ne prend pas naissance par le contraste au sein de la culture méditerranéenne, par l'opposition de la Rome de l'Occident et de la Rome de l'Orient, mais par cela seul que la culture méditerranéenne se transforme dans des milieux nouveaux. C'est une antithèse des variétés nationales, non pas le schisme dans la culture méditerranéenne hétérogène, et encore moins dans l'étape de cette culture que reçoivent les variétés nationales dans leurs débuts. Et ce que Pfitzner appelle „antik-abendländische Hochkultur“ n'est pas du tout une seule variété, mais un ensemble des variétés de la culture méditerranéenne; celle-ci demeure longtemps continue, même après le schisme de l'Eglise, surtout dans le domaine de la culture littéraire „supérieure“. Dans le domaine de la littérature (orale) „inférieure“, on ne peut plus parler du schisme; à elle seule, la pénétration du christianisme par ex., et celle de tout autre sectarisme oriental (bogomilisme par ex.), et de tout ce qui s'y rapporte littérairement, fait voir une fluctuation méditerranéenne ininterrompue. C'est ce qui est confirmé aussi par les faits de la vie supérieure, comme par ex. de l'histoire du droit.

Les cultures slaves sont aussi des variétés de culture méditerranéenne dans toute son intégralité. C'est surtout les formes littéraires et structures des Slaves que le schisme de l'Eglise ne pénètre pas très profondément, il ne crée ni ne peut créer aucun gouffre ou barrage. La naissance, la durée et la

tradition de la civilisation ancienne-slave ecclésiastique, de cette variété slave si importante de la culture méditerranéenne à une grande portée politique pour les Slaves de l'époque, si proches par la langue et encore par l'unité ethnique, confirme sa continuité directe avec la culture méditerranéenne intégrale par son oscillation entre Rome et Byzance, de même que par son contenu et la prépondérance de la christianité littéraire, par son extension même chez les Slaves les plus occidentaux, où elle persiste encore. Dans le cadre de ce type de civilisation est démontrée une fluctuation culturelle-littéraire non seulement entre l'Occident et le Sud slave, entre le Sud et l'Orient, mais encore entre l'Occident et l'Orient; mais il y a encore une fluctuation même entre l'Occident le plus reculé (par ex. l'Angleterre) et la Russie. La Bulgarie, la Serbie, la Russie pré-mongolienne sont des pays aux influences occidentales, qui s'y pénètrent mutuellement, de même que les influences byzantines et orientales. A Byzance même, espèce de Paris du Moyen-âge, la synthèse des structures littéraires méditerranéennes se fait déjà en présence d'une plus grande résistance de la base hellénistique primitive. L'anthèse du „monde“ romano-germanique et gréco-slave présente à l'investigateur littéraire un effet d'optique, rien qu'à cause de la fluctuation de la littérature orale. L'idée d'une „haute culture“ littéraire ne peut pas être un seul critérium pour la science comparative. Au reste, la culture des classes dirigeantes aussi, et celle-ci avant tout, est internationale dans ses fondements.“

⟨Viz Frank Wollman, *K metodologii srovnávací slovesnosti slavanské*, 1936, str. 132—134.⟩

P r a h a

Frank Wollman

10. Zadaci i metode savremenih terenskih ispitivanja tradicionalne poezije.

Buts et méthodes des recherches actuelles faites sur le terrain même de la poésie populaire slave.

Увод. — Теренска научна испитивања традиционалне, народне, поезије нису код нас старог датума. Најпре их је употребио М. Мурко проучавајући, по налогу Бечке академије, 1912 и 1913 године, услове живота епске песме по Далмацији, Босни и Херцеговини. Муркова теренска испитивања помогла су, несумњиво, да се покрену и дубље сазнају неколика важна принципска питања у вези са животом и развојем епске песме. Мурко је бележио податке о певачима (поглавито гусларима), о инструментима (поглавито гуслама), о песмама, о односу певача (гуслара) и слушачке публике, о условима певања и песме, о јачој или тањој епској традицији у појединим крајевима и срединама, о популарним песмарицама на које је наилазио, о утицају школе и просвете на епску продукцију итд. Али све то — што је сасвим разумљиво јер се ишло на непознат терен — без неког одређеног плана који би имао да проверава какве већ унапред постављене проблеме. Данас би, разуме се, једно такво научно путовање — које је било материјално потпуно обезбеђено и имало пуну потпору и сарадњу власти — са искуствима које већ имамо могло донети више користи. Г. Мурко је тада, први пут на подручју наше традиционалне књижевности, употребио врло обилно и фонограф. Али сав тај богати фонографски материјал, рађен на једном лако покретном апарату и онда још несавршеним техничким средствима уопште, претставља данас само музејску занимљивост и ништа више. На својим великим и дуготрајним путовањима после светског рата, го-

тово по свима областима југословенским, Мурко је свој став у већ постављеним или изнесеним питањима ближе допуњавао, прецизирао, ограничавао им значај или их чак и преиначавао. Та путовања морала су бити свакако обилата у погледу прикупљеног материјала, али ми не знамо стварно још шта су она донела, јер је г. Мурко о томе писао само у краћим изводима, саопштавајући само своја сумарна запажања и не улазећи у стварну анализу прибраног материјала. Изузетак је учинио само са питањем *Хасанагинице*, коју је обрадио у посебној студији.

Теренска испитивања која је вршио проф. Геземан у Јужној Србији 1931 у заједници са музикологом Бекингом донела су такође многа корисна сазнања, али и она се састоје опет у бележењима текстова и њихових карактеристичних одлика или мелодија, у проучавању услова живота и развоја песме, у бележењима о певачима и инструментима, о начину певања итд. Једном речи: у посматрању научника личним и непосредним додиром на тлу и извору, јер се фонографисани материјал показао опет готово неупотребљив за дубља и прецизнија музиколошка и лингвистичко-физиолошка проучавања, чему су сви снимљени текстови имали првенствено и да послуже. Дефинитивни и крајњи резултати тога теренског испитивања нису ни до данас познати светској науци.

Друга научна експедиција проф. Геземана септембра 1937 у Сарајеву, коју је организовала и финансирала Немачка академија у Минхену у заједници са Фонетичко-музиколошким институтом университета у Франкфурту, радила је три недеље у Сарајеву, са апаратом типа Телефункен и системом радио-студија. Она је дала технички далеко боље резултате од свих досадашњих, али је експедиција имала да преброди много других тешкоћа, нарочито у прибирању аутентичног материјала за снимање. Али крајњу оцену успеха експедиције не можемо још дати, јер њен подробен извештај још није објављен.

Техничка средства и организација. — Стечена искуства у употреби техничких средстава за снимање, нарочито при последњој експедицији у Сарајеву, налажу неопходно другачију организацију рада. Нарочито се пока-

зало да је транспортовање тако осетљивих апарата, као што су апрати за снимање, и осталог техничког материјала из једне земље у другу скопчано са врло великим и једва премостивим тешкоћама, и да често од једног незнатног техничког квара, успут или иначе, зависи успех снимања и рад целе научне групе. Интернационална сарадња међу научним установама које имају интереса за ову грану науке свакако је веома потребна, али је за успешан и позитиван рад у појединим земљама неопходно нужно оснивање посебних самосталних института у дотичним земљама. Апарат за снимање мора бити свакако лако покретан, бар способан за кретање бољим друмовима; мора себе потпуно снабдевати потребном електричном енергијом и не сме зависити од локалних услова и могућности. Техничка конструкција и уређај апарата могао би се најпре поверити стручњацима Фонетичко-музиколошког института у Франкфурту, јер они у том погледу имају највише искуства. Разуме се да би један одбор југословенских стручњака израдио пре тога детаљан план захтева који одговарају нашим теренским и саобраћајним приликама. Тесна сарадња филолога, фолклориста и музиколога при снимању претпоставља се само по себи као неопходна и једино целисходна. Једна нарочита секција стручњака имала би да испита и могућности под којима би се у тој научној грани могла обезбедити и сарадња радија дотичне земље као установе која има непосредног интереса за народне умотворине. Даље би требало настојати да дође до ближег додира, најпре до једног информативног састанка, претставника-стручњака за традиционалну поезију балканских земаља и Мађарске у циљу упознавања већ примењиваних метода рада, организације и међусобне сарадње. Надаље би требало обезбедити оснивање архива и размену плоча са земљама које фонографисани материјал буде интересовао. Настојати да се у нашој земљи обезбеди излагање публикација у вези са теренским проучавањем традиционалне поезије, у виду сталних часописа, годишњака, повремених публикација и томе слично. Израда детаљних методолошких упустава за рад на терену спада међу прве и неопходне послове. За балканске земље та упустава требала би да буду истоветна, бар у својим основ-

ним и принципским идејама. Научно испитивање традиционалне поезије код балканских народа мора ићи паралелно и узајамно се допуњавати, ако хоће да се дође до поузданих и трајних њених разјашњења.

Рад на терену. — Организација рада на терену мора се изводити плански и са тачно постављеним задацима. Област или део области који се испитује мора се првенствено информативно прегледати и онда утврдити основне директиве рада. Морају се знати најглавније тачке испитивања и главни задаци који претстоје. Према природи терена и сврси испитивања удружују се за рад стручњаци за поједине гране. При том је пожељно да једну струку заступају више стручњака ради међусобног допуњавања и контролисања.

Истраживалац мора имати стално у виду бар основне критерије који омогућују правилно разумевање и разјашњење песме, њена развоја и живота. Он мора, пре свега, обратити пажњу на карактер зоне коју испитује, на њене особености по песмама, по инструменталној пратњи, по техници певања или рецитовања; мора пазити на сукобљавање суседних или сродних зона, на мешање њихово, на елементе који су им заједнички, или који их карактеролошки одвајају. Даљи критерији, који се тичу певача, песме и публике, бар они основни, били би: карактер и менталитет певача, односно казивача, и слушалачке публике; социјални и друштвени услови, певачева социјална припадност; однос публике према певачу и његовој уметности, интензитет учешћа слушалачке публике; да ли је певање групно или појединачно, са или без икакве инструменталне пратње. На личност певачеву и његову породичну традицију обраћа се особита пажња, затим на његов репертоар, на историју и начин формирања тога репертоара. Утицај школе, књиге, војске, просветне пропаганде уопште, на формирање и модификовање народне песме; друштвени слојеви и културни пресеци, већа или мања патријархална традиција као носиоци друштвеног живота. Разни облици професионализма (гуслари професионалци, слепци професионалци, народни песници професионалци и торбари популарних издања народних песама) — њихова улога и утицај.

Даље би били: друштвена, забавна и политичка функција песме; рат и народна песма, хајдучија и народна песма, модерно савремено друштво и народна песма; прилагођавање народне песме социјалној средини која је носи; још даље: посела, црквене заветине, вашари, скупови, политички зборови, породична весеља и светковине, рамазанске вечери итд. као функционални услови традиционалне песме; улога ханова и кириција у ношењу и ширењу народне песме, итд.

Крајњи задатак савременог теренског проучавања јесте дакле да песму и историју њена живота посматра на тлу на коме она постаје, живи, развија се и вене, да је обухвати у свима елементима који су утицали на њено такво формирање, да прикупи све податке који осветљавају ма који део живота, развоја и постанка традиционалне књижевности; да најкарактеристичније претставнике појединих врста фонографски што савршеније фиксира и тако обезбеди науци аутентичан и трајан материјал на коме се могу вршити подробна и минуциозна испитивања. Брзо пропадање и нестајање свих облика традиционалне књижевности намећу хитну организацију на њеном модерном проучавању. Неколико деценија касније наука ће стајати беспомоћна пред многим питањима за које би данас могла још наћи довољно података, можда још и таквих који бацају светлост и на основне, по данашњем стању науке готово нерешљиве проблеме, као што је проблем разјашњења постанка, развоја и старине епске песме на југословенском подручју и на Балкану уопште.

Београд

Рад. Меденица

11. U čemu su konstitutivni elementi slovenskog epskog stila?

Quels sont les éléments constitutifs du style épique slave?

Nicht eine Beantwortung des ganzen Fragenkomplexes soll hier versucht, sondern nur auf ein Problem hingewiesen werden: das Verhältnis von *Symbol* und *Schablone* im Gebrauch der epischen Stilmittel (vor allem im Hinblick auf die skr. Epik.)

Stiluntersuchungen sind geneigt, den epischen Stil in der Phase seiner „Abgeschlossenheit“ und festen Ausbildung oder höchstens noch in seinen Verfallserscheinungen zu betrachten und das nach Abzug des allgemeinen Formenschatzes Verbleibende als persönliche Leistung und Ausdruck des schöpferischen Moments des Sängers bzw. als Niederschlag der veränderten sozialen oder geistigen Verhältnisse zu werten. Eine solche Betrachtungsweise verleiht jedoch den epischen Stilmitteln als objektiver Gegebenheit ausgesprochen statischen Charakter und löst sie aus dem zeitlichen Fluss der Gesamtentwicklung. Sie wird auch dem Sänger nicht gerecht, entwertet dessen Leistung und kommt in ihrer Grundeinstellung höchstens der Anlage des schlechten Sängers entgegen. Z. T. geht hierauf die landläufige Vorstellung zurück, als ob zu einer gewissen Zeit Lieder und Sänger samt und sonders „besser“ gewesen seien. Als drittes endlich zerfällt das Lied auf Grund einer derart mechanistischen Betrachtungsweise in Stoff und Stilmittel; in positivistischer Verkennung der Tatsachen tritt an die Stelle des Lieds die Aneinanderreihung von Schablonen und deren notdürftige Verknüpfung durch Bindeverse. Die Liedkonzeption als ganzheitliches Moment — nicht nur im Sinne des Sängers, sondern auch der gemeinschaftsgetragenen Liedtradition — bleibt ausserhalb jener Betrachtungsweise.

Das epische Stilmittel entwickelt sich aus dem materiellen Anschauungsstoff durch den künstlerischen Wurf einer schöpferisch begabten Persönlichkeit, die denselben seiner Materialität entkleidet und ins Bereich der Symbolhaftigkeit emporreißt, auf dem Wege der Rezeption durch die Gemeinschaft zur Schablone. Das Symbol wird dadurch entpersönlicht, erhält aber erst damit die für die epische Gemeinschaft notwendige überpersönliche Geltung im Sinne eines verpflichtenden Gemeinschaftsstils. Neue Stoffe müssen entsprechend diesem Stil bereits in der Konzeption des Sängers vorgeformt werden, um überhaupt sangbar zu sein. Je ausgebildeter eine epische Stilperiode ist, desto zahlreicher sind die bereitliegenden Schablonen, d. h. entpersönlichte und von der Gemeinschaft übernommene, gleichzeitig aber potentiell noch immer symbolhaltige und andererseits den Ausdruck dieser Gemeinschaft verpflichtende sprachlich-künstlerische Mittel. Ihr Vorhandensein erleichtert die Festigung der Liedgestalt, ermöglicht zugleich aber auch das schablonenhafte Neuschaffen. So paradoxal es klingen mag: je fester und reicher die Stilmittel ausgebildet sind, desto leichter ist es, ein neues Lied zu schaffen, aber desto schwerer ist es zugleich, ein gutes Lied zu schaffen. Beim schlechten Sänger legt sich das starre Formelwerk wie ein Panzer um das persönliche Gefühl, um die persönliche Vision, die sich Ausdruck verschaffen will. Beim guten Sänger, der sich der gleichen Stilmittel häufig sogar zu noch strengerer Stilisierung bedient, schwindet diese Starre und ergeben sich unerwartete künstlerische Wirkungen. Denn er schafft die Schablone wieder zum Symbol um; die abermalige Erfüllung mit Symbolhaftigkeit ist geradezu der Wertmasstab für die Leistung des Sängers. Dieser Prozess, der z. B. für die Variantenforschung nicht ohne Bedeutung ist, erhält seine treibende Kraft nicht aus der Einzelheit und ist daher nur ausnahmsweise an der einzelnen Schablone festzustellen, sondern durch die Gesamtkonzeption des Liedes, d. h. letzten Endes immer wieder durch die persönlich schöpferische Auseinandersetzung des Sängers mit seinem vorgeformten Stoff.

Die Entwicklung bewegt sich individuell und kollektiv zwischen diesen beiden Polen des Symbols und der Schablone; durch die Symbolhaftigkeit ist sie dauernd an das Schöpferische

im Individuum (Sänger wie Zuhörer), durch die Schablone und ihre stilverpflichtende Kraft an das Kollektiv und das Kollektivgeistige im Individuum gebunden. Alle epischen Stilmittel (vom Kompositionsschema im Sinne der Definition G. Gesemanns über das beschreibende Klischee bis zum stehenden Beiwort) beinhalten potentiell alle Grade der Realisierungsmöglichkeiten, die zwischen den beiden Polen liegen; jedoch richtet sich ihre Teilnahme an dem Neuschöpfungsprozess nach ihrer künstlerischen Geltungsweite, so dass sich hiernach eine Art Wertordnung der epischen Stilmittel aufstellen lässt.

Der Sänger ist als Mitglied seiner Gemeinschaft durch die Schablone als Ausdruck des Gemeinschaftsstils gebunden; aber die Symbolhaltigkeit der Schablone gibt dem persönlich Schöpferischen immer erneut Raum, wie andererseits die im Sinne des Gemeinschaftsstils verpflichtende Kraft der Schablone die Gewähr für den Bestand und der Gradmesser für die Festigkeit des epischen Stils ist. Das Verhältnis von Symbol und Schablone bestimmt nach der hier angedeuteten Auffassung die künstlerischen Lebens- und Entwicklungsmöglichkeiten der Epik.

Belgrad

A. Schmaus

**12. Načelna i metodska sporna pitanja u uporednom proučavanju
narodne poezije.**

**Controverses sur les principes et les méthodes dans l'étude comparée
de la poésie populaire slave.**

V souboru sporných otázek o principech a metodách v srovnávacím bádání o lidové poesii slovanské lze vytknouti tyto problémy základní:

- 1) Spor mezi metodou migrační a antropologickou.
- 2) Otázka „kulturních kruhů“.
- 3) Přejímání a transformace látek.
- 4) Forma lidové poesie a její vztah k problému přejímání látek.

P r a h a

Jiří Horák

Osnovno načelno saznanje u proučavanju narodne poezije jeste to, da je ona u većitom stvaranju i razvijanju. Jedno delo narodne poezije nije dakle fiksirano kao delo umetničke pisane poezije. Sem toga, u narodnoj poeziji i proza, prozno pričanje, pripovedanje i pevanje nisu strogo jedno od drugog odvojeni, nego su samo dva razna oblika često istovetne sadržine i često i potiču od istog autora. Narodni pevač i narodni pripovedač često su čak jedno isto lice, kao što narodna pesma hoće da pređe u narodnu pripovetku i obrnuto. Za to se narodna poezija ispravno mora proučavati u celini, i u jednom i u drugom obliku, i kao naroda pesma i kao naroda pripovetka. Tada će se tek u celini shvatiti važnost koju može da ima na primer narodna priča ili bajka za stvaranje narodnog eposa.

To dovodi i do saznanja da se narodna pesma kao i narodna pripovetka moraju slično proučavati i ne ograničavati se samo

ni na beleženje niti na proučavanje golih očuvanih zabeleženih fiksiranih tekstova, naročito ne kao celina, umetnički datih, završenih, nego u razvoju i promenama. Otuda se, dalje, mora strogo dvojiti proučavanje narodne pesme od proučavanja njenih motiva, kao i kod proučavanja narodne pripovetke.

Kod motiva mora se strogo deliti ono što čini graditeljski ili stalni motiv, od onih lutajućih koji se vezuju za razne, često sasvim udaljene teme.

Narodna poezija je pretežno narodnog, popularnog izvora i karaktera. Stoga se mora biti naročito pažljiv u izvođenju pojedinih tema iz književnog izvora, jer se dosad mnogo češće desilo, da se za jednu temu ili čak i jedan motiv, za koji se mislilo da je iz književnosti ušao u narodnu tradiciju baš naprotiv utvrdilo, da je iz narodne tradicije ušao u književnost. Nesumnjivo književni motivi i teme narodne poezije gube se prema obilju tema i motiva popularnog karaktera, legendarnog, folklornog, mitskog, kulturnog i t. d.

Osnovno važno je i saznanje, da je u narodnoj poeziji sadržina najintimnije vezana sa oblikom, formom, u najširem značenju, koja je daleko stalnija nego sadržina. Za to sve narodne poezije imaju manje više utvrđen spoljašnji oblik, stih naprimer epski deseterac naš, ili drugi stih zapadnih naroda, strofski oblik balade.

Pitanje autora narodne poezije nije dovoljno rasvetljeno, iako ima već znatno više podataka o tom nego ranije: podaci o profesionalnim pevačima po dvorovima feudalnih gospodara, njihov rang i staleški karakter, njihovo obrazovanje, njihovo trajanje do u početke našeg vremena, i još i dalje životarenje u naše dane. Odnos njihov prema publici, negda društvenoj eliti, iz najviših društvenih redova, zatim padanje do u niže i najniže, ciganske redove.

Kao i autori, tako je i narodna poezija intimno vezana za socijalnu sredinu iz koje je ponikla. No ne sme se preterivati u oceni tog momenta. Naročito, pogrešno je bez malo celu očuvanu narodnu poeziju pripisivati feudalnoj sredini i feudalnoj strukturi društva. Ima ogromnih oblasti narodne poezije stvorene izvan feudalnog društva, i pre njega i već kad je ono organizovano. Postoji izvestan momenat u stvaranju narodne

poezije, koji bismo nazvali pre- i van-urbanistički. Može se posmatrati izvestan nesumnjiv štetan uticaj varoškog života na narodnu poeziju, i njeno nesumnjivo naglo opadanje sa naglom industrijalizacijom i urbanizacijom društvenog života. Seljački život i seljački svet je ne samo čuvar nego i tvorac narodne poezije, pa je on to bio i u dalekoj prošlosti. Za to je ona i danas još intimno vezana za selo, za seljaka, za njegov život. I tu se mora i proučavati. To je najosnovniji postulat i opravdanje terenskog proučavanja.

U metodskom pogledu, pri proučavanju narodne poezije ne sme se držati isključivo ni jedne od poznatih i postavljenih teorija i metoda, nego ih iskorišćavati sve, prema potrebi i okolnosti. Isključivo migraciona teorija dovela je do jednog aksioma, da jedno delo narodne poezije moglo je biti samo jednom, na jednom mestu i od jednog autora stvoreno, čemu se protive mnogobrojni primeri stvarnosti. Mitološka dala je skroz proizvoljna tumačenja nekim najobičnijim temama narodne poezije. To isto bilo je i sa antropološkom, pa i sa socijalnom teorijom i metodama ispitivanja koja iz njih proizlaze. Samo ono što je u svima teorijama tačno, i što se uporednom kritičkom metodom kao tačno pokazalo, ima opravdanja za opštu upotrebu. Ali se onda to mora ispravno i primenjivati, prilagođavajući teoriju stvarnosti, a ne prisiljavati stvarna fakta prema često apriornim teorijskim zamislama, često jednostavno primljenim i okamenjenim šabloniziranim teoremama bez stvarne podloge.

Beograd

d-r Svet. Stefanović

14. Pitanje starine slovenske epske književnosti s osobitim obzirom na
Slovo o puku Igorovu.

Problème de l'ancienneté de la littérature épique slave spécialement
en rapport avec le Dit de la troupe d'Igor.

1) Jak působilo *Slovo o polku Igorevě* na české Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský.

2) Jiné neznámé prameny *RKZ* ze slovanských literatur: a) z literatury ruské: *Nikonovskaja lětopis*; b) z literatury srbocharvátské: α) Kačić Miošić: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, β) Davidovičovy *Novine Serbske*; c) z literatury slovinské: píseň *Lambergar in Pegam*.

3) České *RKZ* nepodávají starou českou epiku, nýbrž vznikly počátkem XIX. stol. Jejich autorem je Václav Hanka, jak svědčí i prameny tuto uvedené.

Praha

Jul. Heidenreich

Slovo o ĩolku Igorevĕ представлять собою, рядомъ со „Словомъ о погибели русской земли“, памятникъ исключительной важности для характеристики древнѣйшей русской литературы. Исчезновение единственнаго списка, хранившаго этотъ памятникъ до начала XIX вѣка, послужило источникомъ многочисленныхъ догадокъ о времени происхожденія Слова, объ его авторѣ и времени списка, положеннаго въ основу изданія 1800 года. Поэтому поводу уже вскорѣ послѣ появленія Слова въ печати и втеченіе всѣхъ, послѣдующихъ десятилѣтій до нашего времени было высказано множество самыхъ разнообразныхъ сужденій, среди которыхъ нашла себѣ мѣсто и т. наз. скептическая школа, увѣнчанная именемъ проф. Каченовскаго, отрицавшая историческое и оригинальное

происхождение *Слова* и считавшая его поддѣлкой. Школа эта, за отсутствиемъ вѣскихъ и научно обоснованныхъ доказательствъ, потеряла свое значеніе предъ лицомъ обширной, разнообразной и весьма детальной работы по преимуществу русскихъ ученыхъ, установившихъ неотъемлемую принадлежность *Слова* эпохѣ, его создавшей. Ихъ работы обнаружили между прочимъ несомнѣнное вліяніе *Слова* на *Задонщину* и многочисленныя отраженія, идеологическія, образотворныя и стилистическія въ памятникахъ, непосредственно слѣдовавшихъ за концомъ XII столѣтія, когда былъ составленъ извѣстный намъ текстъ. Работы ученыхъ, появившіяся въ наше время, позволили окончательно установить факты, доказывающіе неоспоримо не только хронологическую и историческую обстановку, при которой создавалось Слово, но и его строфическій составъ, перемѣны, отличавшія дошедшій до конца XVIII-го столѣтія списокъ отъ оригинала, реконструкція котораго, подчиненная логикѣ сюжета, стала возможной, ясной и убѣдительною. Можетъ считаться установленнымъ, что оригинальный текстъ *Слова* представлялъ собой композицію строфъ, пѣсенъ и отрывковъ идеологически распадавшихся на два центра сюжетной устремленности, но объединенныхъ требованіями единой литературной школы. Ритмическій характеръ, въ связи съ особенностями языка, доказываютъ съ такой же неоспоримостью лирико-эпическую, пѣсенную организацию *Слова*, съ какой единство общерусской идеи и высокой подъемъ національнаго чувства доказываютъ, что оно должно было служить цѣлямъ высокой государственной политики. Было бы глубокимъ заблужденіемъ полагать, что подобное произведеніе могло бы послужить предметомъ развеченія какого-нибудь любителя, который могъ бы скрыть свою гениальную историко-художественную прозорливость отъ глазъ Каченовскаго, тѣмъ менѣе можно ожидать ея отъ новѣйшихъ французскихъ скептиковъ, пытающихся подорвать довѣріе къ подлинности *Слова*.

Едва ли стоитъ доказывать, что языкъ, стиль эпохи и общій духъ *Слова* долженъ быть изучаемъ въ иной плоскости, чѣмъ русская а вмѣстѣ съ ней и славянская эпика.

Прага

Е. А. Ляцкий

Вопросъ о поддѣльности „Слова о полку Игоревѣ.“

Политическая обстановка времени Екатерины II. Усиленный интересъ къ русской исторіи. Собираніе и изданіе древнихъ памятниковъ. Личность графа А. И. Мусина — Пушкина и его дѣятельность. Екатерининскій списокъ „Слова о полку Игоревѣ“. Нашелъ ли Мусинъ-Пушкинъ списокъ „Задонщины“? Съ какой цѣлью и какими средствами могъ онъ совершить поддѣлку? Почему онъ медлилъ пять лѣтъ съ изданіемъ? Отношеніе „Слова“ къ другимъ памятникамъ русской лиро-эпической поэзіи.

Бѣлградъ

А. В. Соловьевъ

Методологическая важность этого впроста. Вліяніе изслѣдованій изъ области романо-германской ист. литературы и филологіи, посвященныхъ проблемамъ эпической поэзіи, на изученіе славянской народной поэзіи.

Первыя записи народныхъ эпическихъ пѣсенъ въ Россіи и у Южныхъ Славянъ. Возможно-ли по древнѣйшимъ *сюжетамъ* (заимствованнымъ, легендарнымъ, мѣстнымъ) и по событіямъ историческаго характера опредѣлить древность происхожденія народныхъ пѣсенъ?

По сколько изученіе *языка, рифмовъ и сѣиля* народнаго эпическаго творчества способствуетъ датированію древнѣйшихъ памятниковъ.

Попытки опредѣлить древность славянской эпической поэзіи. Полемика вокругъ „Слова о полку Игоревѣ“ и „Задонщины“ отъ скептиковъ пушкинскихъ временъ (Каченовскій Сенковскій,) до школы проф. Андрэ Мазона.

Бѣлградъ

Илья Голенцевъ-Кушуровъ

1. Первісне літературне оформлення оповідальних частин сюжету *Слова* відбулося в поодиноких редакціях літописних зводів.

2. Поетичне оформлення половецького сюжету 1185 р. могло статися тільки на основі згармонізованого зводу літописних відомостей про Половців, доперва після того, коли літописне оповідання стали випосажувати зображеннями. Сталося це в добу розквіту формального стилю воїнської повісти, коли то оповідальну частину літературного сюжету доповнювали справжнім образом.

3. Чуттєвий елемент появився у *Слові* на переломі від ложнокласицизму до романтизму, коли на основах готової державности почуття патріотизму стало кріпшати та творити підставу для критичного підходу до явищ минувшини.

4. Перевага чуттєвого і декоративного елементу над оповідальним ставить ліроепіку *Слова* в повну несалежність од епіки *Задонщини*. Зате формальні засоби обох творів є спільним добром традицій будови воїнських повістей.

Львів

Іларіон Свенціцький

II

Referati namenjeni opštoj diskusiji Rapports destinés à une discussion générale

1. Istoriske osnove, principi i metodi u uporednoj slovenskoj književnosti. Bases historiques, principes et méthodes dans l'étude comparée des litté- ratures slaves.

I. Historické, jazykové a kulturní základy srovnávacích dějin literatur slovanských.

A. Diferenciace slovanských národů a jejich historický vývoj.

B. Poměr slovanských národů k Západu a Východu a kulturní důsledky těchto vztahů.

C. Vzájemný vztah slovanských jazyků.

II. Vývoj srovnávacích dějin literatur slovanských. Jeho souvislost s celkovým rozvojem studií o Slovanstvu ale také se základním názorem na vzájemný poměr národů slovanských.

A. Osvícenství. Vznik vědeckých studií o národech slovanských. Základy slovanské filologie.

B. Romantismus.

1) Pojetí monografické. Metoda biograficko-bibliografická. *P. J. Šafařík*. Pokus shrnouti analytickou práci slovanského osvícenství.

2) Pojetí synchronistické. Metoda filosofické synthese. *Ad. Mickiewicz*. Pokus pochopiti vývoj slovanských literatur s hlediska filosofického.

C. Positivismus.

1) Pojetí monografické. Metoda ideografická. *A. N. Pypin*. Pokus o revisi umělecké a naukové práce slovanského romantismu.

2) Pojetí srovnávací. Metoda látkového rozboru založená na migrační teorii. Studium ústní slovesnosti a staré literatury. Škola ruská, česká a polská. Práce jižních Slovanů.

3) Pojetí monograficky-srovnávací. Metoda ideografická v duchu kritiky moralistní. *M. Zdziechowski*.

4) Pojetí synchronistické. Metoda ideograficko-eidografická. *Jan Máchal*. Revize umělecké a naukové práce slovanského realismu a pozitivismu.

D. Dnešní stav bádání.

1) Pojetí čistě srovnávací. Metoda eidografická. *Fr. Wollman*. První pokus o novou orientaci s hlediska sociologického a esthopychologického v duchu pojetí vskutku srovnávacího.

2) Dnešní úkoly.

Srovnávací dějiny literatur slovanských tvoří součást dějin literárních (littérature générale).

a) Důležitost metody sociologické pro srovn. studium literatur slovanských, Strukturalismus; b) prohloubení bádání monografického; c) problémy vlivů, obecné analogie ideové, životopisné paralely, rozbor vlivů komposičních a formálních; d) výklad charakterologický; e) vzájemné vztahy mezi literaturou a ústní slovesností; f) úsilí o nové synthese.

P r a h a

Jiří Horák

„La crise et la régénération des méthodes littéraires-scientifiques de l'époque récente sont évidentes naturellement aussi sur le domaine des études comparatives slaves. Le fait seul que l'objet de ces études, les littératures slaves, est appelé de nos jours „les belles-lettres chez les Slaves“, annonce déjà un progrès méthodique. Dans le terme renouvelé de „slovesnost“ (belles-lettres), difficilement traduisible dans une langue étrangère, apparaît un approfondissement sérieux des recherches comparatives récentes. C'est de cette notion que découle avant tout la connexité de la littérature orale (tradition, folklor, la soi-disant littérature populaire) et de la littérature au sens restreint, c'est-à-dire artificielle, celle des classes instruites saisie par la lettre. C'est donc une connexité des formes et structures littéraires de toutes les classes sociales dans le sens vertical. Il s'ensuit encore une accentuation de la connexité intrinsèque des formes littéraires et structures, de leurs formes, des traits constructifs et constitutifs, de leurs genres, espèces et moyens formateurs — ou, si l'on veut s'exprimer négativement: suppression de l'influologie et de la culturologie idéologiques, sub-

ordination des explications sociologiques et psychologiques au point de vue de formes et structures.

A côté des connexités constructives et constitutives des formes et structures slaves, on y voit converger la couche la plus essentielle de la production, émanant immédiatement de la vision poétique et de la volonté créatrice. On peut et on doit arriver à une conception unitaire des belles-lettres slaves comme synthèse littéraire-scientifique sans aucune prémisse faite à priori; il suffit de prendre la littérature générale pour point de départ. La littérature générale, Weltliteratur, nous présente un ensemble des formes littéraires et structures de valeur ultraspatiale et ultratemporelle.

L'étendue et le contenu de cette littérature générale ne peuvent être établis qu'au moyen d'une analyse comparative: l'existence d'un ouvrage dans la littérature générale est démontrée par son influence dans l'évolution des structures littéraires. Du point de vue de l'objet de cette littérature générale, qui nous présente, d'une manière globale, la connexité des formes et structures et leur histoire dans cette sphère générale, des méthodes sont déjà aussi créées. A ces méthodes générales, pointées vers l'importance ultratemporelle et ultraspatiale, sont subordonnées les méthodes de la littérature comparée, où l'on ne poursuit, pour la plupart, que des problèmes binaires. A ces méthodes générales sont subordonnées naturellement aussi les méthodes des littératures nationales. Aucune littérature nationale n'entre comme un tout dans la sphère de la littérature générale. Les différentes formes et structures y entrent par leurs rapports les plus prochains. C'est pourquoi la question de savoir si les littératures slaves entrent dans la littérature générale comme un tout ou chacune en particulier, est mal posée, contrairement au sens méthodique de la littérature générale. La littérature générale doit être comprise comme un système en évolution des structures littéraires, or un système organique dans le sens philosophique. La structure littéraire, dans sa substance d'art, est un système de moyens créateurs, pointés d'une manière globale, à savoir vers l'expression de la vision artistique. Et la poétique générale, c'est un système de ces systèmes jugés d'une manière ultratemporelle et ultraspatiale. L'analyse idéologique de la forme et de ses couches

structurelles se rapporte avant tout à son atmosphère psychico-individuelle sociale, et son résultat, c'est la détermination de l'objet esthétique dans le temps et dans l'espace. C'est ainsi que nous obtenons un profil historique des formes; la comparaison classe les cas convergents et définit les cas divergents. L'histoire comparative confronte les deux séries, celle de poétique et celle d'idéologie, et achève de les démontrer par des raisons historiques. Cet ensemble synthétique, vu du point de vue de l'historien, est appelé l'histoire de la littérature générale ou l'histoire générale de la littérature, bref, littérature générale, littérature (slovesnost, Wortkunst) universelle.

Une description scientifique de la littérature générale (à savoir par un système synthétique, la soi-disant histoire) est un idéal. Des essais entrepris dans cette matière ne nous satisfont pas. La littérature européenne forme une partie de la littérature générale. On peut déjà constater des essais remarquables en vue de retracer un système littéraire européen organique partiel, génétiquement existant. Et les belles-lettres slaves (slovesnost Slovanů) forment une partie de ce système européen organique. On détermine un tout partiel de la littérature slave de la même manière dont nous établissons l'existence de la littérature européenne, inductivement, empiriquement, sur la base des rapports communs génétiques (concordances, ressemblances, filiations). Comme la littérature générale ou européenne, dans cette conception littéraire scientifique, ne touche pas les individualités nationales ou autres des différentes littératures, de la même manière la littérature slave ne touche pas non plus les individualités des différentes littératures nationales.

La propre couche littérairement structurelle, la poétique, se trouve aussi au premier plan dans la littérature slave. Dans le profil idéologique apparaît la personnalité et, éventuellement, la tradition nationale. Mais on y voit paraître, à côté de la dominante nationale, la deuxième dominante slave aussi. La connexité des formes et structures slaves trouve sa confirmation dans des raisons historiques. Ce sont les raisons qui dévoilent la possibilité de l'histoire slave (et, par cela même, contestent naturellement en même temps l'Europe orientale, plus particulièrement celle qui diviserait les Slaves). Mais il y a encore des

raisons purement littéraires-scientifiques. Le choix et l'élaboration des influences mondiales ou européennes de formes et structures créent une série de connexités interslaves. Les littératures russe et polonaise ont actuellement, dans le cycle slave, un rôle important d'émetteuses d'influences et aussi celui de créatrices de connexités interslaves. Cela se rapporte non seulement aux créations originales ou relativement originales, mais encore aux influences européennes: ces deux grandes littératures slaves sont des transformatrices des influences européennes pour les autres littératures slaves à l'époque moderne, tandis que, à l'époque ancienne qui suivit l'étape slave ecclésiastique, créée par l'Occident et le Midi slaves, c'étaient les littératures tchèque et polonaise. La réclusion de la communauté européenne occidentale de lecteurs à l'encontre des littératures slaves a conditionné, dans une grande mesure, leur autarchie, non pas peut-être dans le sens d'une moindre réception d'influences européennes, mais certainement dans le sens de la réciprocity littéraire autarchique qui augmente, d'une manière supplémentaire, l'existence génétique de la littérature slave. Il va sans dire que la position culturelle et politique des Slaves y contribuait beaucoup. La conscience de solidarité slave devient un facteur littéraire important dans le choix et le goût. Des problèmes généraux apparaissent dès la comparaison du premier degré; en littérature comparée, c'est par ex. le rapport binaire des littératures polonaise et allemande qui apparaît comme un rapport interslave (par ex. influence de Schiller par l'intermédiaire de Mickiewicz). Mais en dehors de cela, il y a encore un réseau de connexités interslaves, par ex. surtout dans la littérature orale et dans les formes qui en dépendent. En dehors des découvertes primaires (traduction, imitation, plagiat, contrefaçon, etc.), qui sont encore dans les possibilités de la méthode philologique plus ancienne, on y voit tout de suite des connexités, données par les matériaux de la langue, par les symboles du langage dans la symbolisation de la vision. C'est ici qu'on dévoile la connexité des symboles linguistiques slaves comme moyens de formation dans la stylistique et la métrique. La comparaison des éléments constructifs et constitutifs découle des connexités internationales par rapport à la forme

d'art; mais elle trouve encore en plus des connexités interslaves. Parmi les éléments constitutifs se présentent nécessairement les connexités données par des ressemblances caractérologiques, par ex. dans la typologie; les connexités pénètrent naturellement encore beaucoup plus loin: jusque dans le choix des moyens constructifs et dans la concrétisation fondamentale de la vision poétique. C'est ainsi qu'on dévoile les traditions littéraires interslaves comme rôle partiel d'un système organique global de la littérature générale, ou plutôt comme rôle partiel de son problème de groupe, c'est-à-dire de la littérature européenne, comme un système organique dans un grand système, à la manière d'un cercle plus petit dans un cercle plus grand.

Chaque système organique a ses idées classificatrices et unificatrices. On ne les trouve qu'au moyen d'une induction partielle plus ou moins étendue. Leur généralisation est déjà un procédé déductif. C'est pourquoi toutes les philosophies d'histoire des littératures nationales sont déductives. On ne peut arriver à la synthèse de la littérature générale qu'en partant des synthèses de ses groupes, or en partant aussi de la synthèse de différentes groupes de la littérature générale s'appuient sur de telles idées unificatrices inductives-déductives. Chaque science procède à la fois par analyse et par synthèse. La synthèse est toujours précoce et toujours nécessaire. Les synthèses relatives aux problèmes de groupes de la littérature générale sont plus spécialement nécessaires parce qu'elles indiquent les lacunes et la direction aux recherches ultérieures; or, à côté d'un examen analytique comparatif de la littérature slave, sa synthèse, appelée brièvement les belles-lettres slaves, est aussi nécessaire. S'il y a une littérature mondiale générale, s'il y a une littérature européenne générale, il y a aussi une littérature slave générale.

Les études littéraires comparatives slaves n'excluent pas de recherches comparatives pareilles germaniques ou romanes. Mais les découvertes comparatives empiriques devraient démontrer que les littératures germaniques ou romanes présentent des rôles de groupes de la littérature générale dans la même mesure que les littératures slaves. A ce qu'il semble à l'auteur, elles ne présentent pas de tels rôles de groupe.

L'examen des rapports et des connexités binaires (littérature comparée) est une présupposition nécessaire des études générales.“

Frank Wollman, *K metodologii srovnávací slovesnosti slovenské*, Brno, 1936, str. 142—149.

P r a h a

Frank Wollman

5. U čemu je samosvojnost slovenskog romantizma?

En quoi consiste l'originalité du romantisme slave?

Svébytnost slovanského romantismu je třeba hledati v jeho úsilí zpracovati světové problémy umělecké a vědecké v duchu základů slovanského vztahu k světu a společnosti.

a) Etický realismus v slovanských literaturách údobí romantického.

b) Překonání titanismu a vítězství absolutní etické normy.

c) Vztah ústní slovesnosti k literatuře.

d) Filosofie dějin národů slovanských.

P r a h a

Jiří Horák

Le romantisme, en tout pays, coule plus ou moins à ciel ouvert suivant les époques. Mais, dans la slavistique en particulier, il déborde de beaucoup la période dite „romantique“, et son action se prolonge jusqu'à nos jours. Une action trouble, si bienfaisante et si malfaisante à la fois, qu'elle suscite tour à tour l'admiration et la condamnation, à peu près comme la langue qu'Esopé tenait, comme l'on sait, pour le meilleur et le pire des organes.

Les bienfaits du romantisme parmi les Slaves sont évidents: il leur a inspiré le culte du patrimoine populaire, le rassemblement des trésors qui le composent, le droit du peuple fondé sur ce patrimoine et, du même coup, l'élan national et le mouvement de renaissance des Slaves de l'Europe centrale et des Slaves du Sud. Mais les méfaits du romantisme se dissimulent encore dans l'ombre, et la slavistique en traîne l'héritage: la vision d'un passé plus riche d'inventions que de docu-

ments, la tradition populaire promue à la dignité d'antique et comblant les vides ou l'absence d'une littérature ancienne, la superstition de la littérature populaire isolant celle-ci de ses sources livresques, la ferveur patriotique engendrant la crédulité et prenant le dessus sur l'exactitude et la critique, une science parfois désarmée devant les supercheries archéologiques ou littéraires les plus manifestes, en un mot tout un mirage dont la duperie persiste dans plus d'une discipline.

La slavistique se doit de prendre conscience de ces infirmités romantiques. Elle se doit aussi de faire effort pour s'en affranchir par un retour aux inventaires sincères, aux interprétations sobres, à la critique, à la défiance sans laquelle il n'est pas de science.

Paris

André Mazon

6. Bajronizam kod Slovena.

Le byronisme chez les Slaves.

Nové probádání otázky omezuje značně jeho funkci v čsl. slovesnosti. Studium souvislostí při čsl. byronistech prokazuje, že byronism nebyl jejich základní a bytostný prvek, že tu byl činitel dočasný a jen někde souřadný s jinými důležitějšími vlivy souvislostmi, stejně intensivně překonávanými a vlastní tvůrčí činností i překonanými, jako byronism. Takovou dočasnou a podřadnou funkci měl byronism na př. při K. H. Máchovi, Janku Královi, Bottovi. Je nelze nadál jmenovat byronisty. Studium všech evropských souvislostí v celém rozsahu tématickém, námětovém, typovém, imaginačním a hlavně tvarovém a výrazovém padá v naší literatuře tato heslo a třídítka a pada namnoze i v slovanských literaturách. Zdziechowski je tu překonán a bude dalším bádáním ještě více překonán. Proto pojem a třídítka „byronista“ musí býti odstraněny. Jinak by heslem a třídítkem genealogickým, periodisačním a pod. mohla býti řada evropských osobností, ovšem stejně nesprávně a chaoticky. Prokáži to zejména na Máchovi.

P r a h a

Albert Pražák

8. Slovenski roman i njegovo mesto u evropskoj književnosti.

Le roman slave et sa place dans la littérature européenne.

Román má ve vývoji slovanských literatur důležitý význam a získal si také osobité místo v literatuře evropské.

a) Vesnický román. Problémy sociologie a psychologie selství.

b) Historický román. Jeho osobité poslání buditelské.

c) Slovanské pokusy řešiti realisticko-psychologickým románem základní problémy vztahů člověka k člověku, k světu a k Bohu. Osobitost řešení slovanského. Boj proti naturalistickému determinismu.

P r a h a

Jiří Horák

9. Slovenska drama i njen odnos prema razvoju drame na Zapadu.

Le drame slave et ses rapports avec l'évolution du drame occidental.

Silný vliv ústní slovesnosti na umělou literaturu, obecné zpoždění civilisačního vývoje proti západu, zejména nedostatek společenského života městského (s výjimkou Poláků), konečně příčiny pochodící z národní a plemenné povahy samé a odrážející se v tvořivosti, způsobily u Slovanů jednak epické, jednak lyrické chápání dramatu. Pozdní květ ústní epiky u národů jihoslovanských a východoslovanských a všechny kulturně sociální podmínky, které byly příčinou toho a které se odrážely ještě ve vývoji XIX. století, měly vliv zejména na konstituování poloepického dramatického útvaru, tak zvaného baladického dramatu. Tento útvar se vyvinul zejména na slovanském jihu (srv. Baladické drama v mé knize *Dramatika slovanského jihu*, Praha 1930, str. 175—207). Ale vliv epické struktury je patrný i tam, kde drama mělo oporu v společenských a kulturních podmínkách a kde byl silný vliv dramatiky západoevropské. Tak na př. u Rusů (srv. mou stať „Puškinova cesta k baladické dramatice“, *Slovo a slovesnost*, 3, 1936, str. 24—46). Lyrické drama nalézá své oprávnění a tvar až za vlivu symbolismu.

P r a h a

Frank Wollman

On doit premièrement envisager la question des traits communs du drame slave, mais aussi souligner ce qui le discerne dans les différentes littératures slaves et dans les différentes époques. On devrait diviser cette question en deux parties: le drame slave avant le romantisme, et à l'époque du romantisme, qui est la première époque de l'indépendance du drame slave et qui forme la conception, l'idée d'un drame slave.

Je crois aussi qu'une discussion approfondie sur les relations entre les différentes nations slaves, sur les attitudes d'une nation slave envers les autres (notamment: la Pologne et les autres Slaves, la Russie et les autres Slaves, les nations balkaniques et les autres Slaves etc.) peut mettre en relief les différences psychologiques des nations slaves, celles de leurs littératures, l'origine et le caractère des tendances slavophiles etc.

R i g a

Stanisław Kolbuszewski

10. Značaj katoličke obnove („kontrareformacije“) za stvaranje zajedničke književne osnove srpskohrvatske.

Importance de la réaction catholique (contre-réforme) pour la formation d'une base commune de la littérature serbocroate.

Sono ancora attuali le idee enunciate a proposito da M. Murko, *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistliche Leben der Südslaven* (1927). Per comprendere però meglio quest'attività particolare della Controriforma bisogna aver presente il suo atteggiamento in generale di fronte a tutto il mondo o problema slavo. Riassunto nelle sue linee essenziali esso ci dà vari risultati. Cronologicamente la sua azione dura molto perché, iniziata dal concilio di Trento, si inoltra sino a una buona parte del secolo XVIII. All'estensione in ordine di tempo corrisponde l'ampiezza in ordine di luogo ché sono presi di mira quasi tutti gli Slavi e buona parte di questi ne è coinvolta. Comune inoltre a molti Slavi l'idea della loro fratellanza, della loro comunanza o almeno, come si dirà più tardi, della loro „reciprocità“. Comune l'interesse che fra loro è destato per la propria lingua, per la storia e per la cultura propria. Comuni infine certi indirizzi di pensiero e di gusto che portano al barocco in arte, al tomismo in filosofia ed al sentimentalismo lirico, eroico ed immaginoso nella letteratura.

Dato l'indirizzo centralizzatore della Controriforma è naturale che essa in particolare fra i Croati ed i Serbi abbia svolta un'azione unificatrice. È fallito però quelle che doveva essere il coronamento della sua opera: l'unione dei Croati e dei Serbi in grembo alla chiesa cattolica. Se ciò è stato un insuccesso per la Controriforma, la cui attività slavica non era certo ispirata da patriottismo slavo, ma era retta da un'idea di universalismo cattolico, per i Croati e per i Serbi non è stato pure un successo... ché, se allora si fossero riuniti decisamente all'ombra della chiesa

cattolica, successivamente non si sarebbero verificati quegli antagonismi di carattere religioso e — di qui — tradizionale e culturale che tuttora li agitano. Ma se è fallito lo scopo principale della Controriforma, non sono rimasti senza effetto i mezzi di cui esso si è servito. Anzi tutto si è fatta sentire meglio la voce di una coscienza slava, dalla storia (Orbini) alla letteratura (Gondola-Gundulić, Kačić), che non passerà più agli atti dell'oblio. Si sono iniziate e intensificate le relazioni fra gruppi etnici che fino allora si erano quasi ignorati. Si è allargata la sfera d'azione della cultura slava dalla Dalmazia alla Bosnia ed alla Croazia. È stato preparato l'avvento dello štokavo a dignità e funzione di lingua letteraria centralizzatrice. E dove l'ambiente era più maturo, è stata tracciata la linea evolutiva di una comune arte letteraria.

Non bisogna però esagerare i meriti di quest'azione e oltrepassarne i limiti. Per i Serbi propriamente detti essa non significa niente. Le puntate sue dalla Bosna Argentina non conclusero niente di durevole. Fra i Croati, anche se riuscì ad allargare l'orizzonte e penetrare in Bosnia, non dettò né una lingua comune, né una comune scrittura e ortografia, come aveva fatto, per esempio, la riforma di Lutero in Germania o la riforma di Hus in Boemia. Anche se a contatto fra loro, le così dette „letterature provinciali“ di Dalmazia, Bosnia e Croazia seguirono la propria via ognuna per conto proprio. Effettivamente l'„asse“ serbo-croato non ha funzionato ancora. Forse al suo futuro funzionamento coopereranno il ritmo espressivo che allora ha preso la cultura croata, l'agitazione culturale iniziata in zone serbo-croate „grigie“ o di confine e la non più assoluta severità con cui si guardava i fratelli d'altra religione oppressi tutti da un *comune nemico*: il Turco. Da notarsi che nelle vicende storiche dei popoli l'idea di un comune nemico è stata non una volta fonte di comuni amicizie. Da notarsi però ancora che la Controriforma ha sorpresi i Serbi ed i Croati dispersi sotto varie dominazioni straniere e che ciò fatalmente avrà cooperato alla dispersione della sua opera.

A parte la concretezza di certi indirizzi o segni tracciati dalla Controriforma, varrebbe la pena di stabilire se essi sono di diretta ispirazione controriformista oppure se attraverso magari la Riforma traggono origine dalla civiltà dell'umanesimo e della rinascita italiana. Per ciò che riguarda il risveglio della coscienza

individuale e nazionale, la formazione della lingua „volgare“ e il delineamento di nuovi orizzonti culturali qualche accento è stato da me anticipato in *Atti e Memorie della Società dalmata di Storia patria*, II (1927), 192. Del resto è già molto significativo il fatto che il controriformista e panslavico e decantato *Il Regno degli Slavi* di Mauro Orbini (1601) è stato preceduto in ancor piena atmosfera umanistica dall'orazione sintetica e obliata di Vincenzo Pribevo (Pribojević) su *De origine successibusque Slavorum* (Venezia, 1552).

Padova

Arturo Cronia

Tento fakt byl osvětlen dostatečně P. Popovićem, Murkem, Fancevem a jinými v rámci srbochorvátském. Ale jest třeba osvětlit tento fakt ještě se stanoviska širšího nebo, přímo řečeno, začlenit jej jako nejdůležitější projev barokního slavismu. To znamená vyšetřit spojitost celého hnutí barokního slavismu které roste a tvoří se z podnětů protireformačních a uniatských po koncilu tridentském mezislovanskou fluktuací v rámci římské a habsburské politiky protiturecké. Tento slavismus roste na ose Řím — Dubrovnik — Viedeň — Praha — Varšava silou mezislovanské soudržnosti druhdy až v příkré protivě k původním plánům. Jeho plodem politickým je vítězství Poláků nad Turky u Chocimě a ovšem i básnická oslava této události v *Osmanu* Gunduličově a v množství jiných básní polských i srbochorvátských. Odtud vyrostla také a především záchrana Habsburků zásahem Sobieského u Vídně a celá literatura poutající se k tomuto činu, kterým Poláci potvrdili své vůdcovství slovanské. Půl století předtím františkán Dębolecki prorokoval vyvolenému národu polskému světovládu po přemožení Turků; ztotožňuje už Polsku a Slovanstvo. Už spis Orbiniův *Il regno degli Slavi*, kterým se dává barokní slavismus na pochod v samém začátku XVII. století, nedělá rozdíl mezi katolickými a pravoslavnými Slovy; může se pak státi jakýmsi slovanským manifestem Petra Velikého v překladu slavenorském, objednaném Petrem. Také mise chorvatského jesuity Křižaniče na Rusi a jeho všeslovanské spisy politické a jazykové, jsou v rámci tohoto barokního slavismu. Z barokního slavismu roste v Polsku přímo slovanský mesianismus a na slovanském jihu nepřimo illyrismus.

P r a h a

Frank Wollman

Renesansa, kao duhovni pokret humaniteta, dotakla se svih onih naših strana iz kojih su sinovi polazili na visoke škole u Italiju. A štampa, njena najznatnija tehnička tekovina u nas je u prvo vrijeme najviše iskorišćavana za umnažanje pojedinih tekstova crkvene literature. Ali kao što renesansa nije svima stranama donijela umjetničku književnost na narodnom jeziku, tako se ni glasovi o potrebi reformi u crkvi, kolikogod su se mogli i kod nas čuti, nijesu razvili do reforme književnosti. Pa i reformacija, koja je sredinom XVI vijeka iz Njemačke preko južnoaustrijskih zemalja i preko Ugarske zapljuskivala naše pogranične strane, završila je time, što je nekoliko svećenika emigriralo iz zemlje i što su oni u Njemačkoj kao prevodioci izdavali propagandistička izdanja na primorsko-istarskom čakavskom govoru a na pismima glagoljskom, ćirilskom i latiničkom.

Kako u samim našim stranama ta njihova djelatnost nije bila nikako potpomognuta, već u prvim zamecima ona je i dotrajala. A antagonizam koji je sve vrijeme postojao između Trubara i Konzula, u jednom je času kod Konzulovih zemljaka rodio protestom protiv onoga koji kaže da hrvatske protestanske knjige „nisu razumno stvorene; on sramotno laže. More bit da bi on hotel da bi te stvari bile složene na kranski jazik, ali ako bi bile po nih zakon postavlene, pak ni Hrvati ne bi razumili“. Iz ličnih razloga zbog kojih su istarski Hrvati odbijali Trubarova izdanja, za kajkavske ih je Hrvate odmah na samom početku u jednom izvještaju za cara Maksimilijana odbio Zagrebčanin Pavao Kralić, a od türinških hrvatskih izdanja nije se ovde nadao nikakvoj koristi ni hrvatski ban Petar Erdedi, pa je zbog toga i zatražio izdanja prema njihovu „Sprachgebrauch“-u.

Reformacija kao duhovni i književni pokret kod Hrvata samih nije nikako postojala, jer do toga uspjeha nije se ona razvila u osamljenoj pojavi kalvina Bučića. Prijevodi hrvatskih protestanata u emigraciji bili su istina namenjivani osim Hrvata još i Srbima, Bugarima pa i Turcima sve do Carigrada, ali da im je varavost njihovih nada morala biti vrlo brzo jasna, pokazuje to što poslije g. 1563 svojih izdanja nisu više štampali i ćirilicom. Hrvatska reformacija ako je tu i tamo nikla iz najplemenitijih pobuda, kao književni pokret ostala je ograničena na emigraciju i u njoj se sva iscrpla.

Sasvim drukčije očitovala se među nama katolička obnova, nošena provedbama zaključaka tridentinskih koncila. Samo tamo gdje se imala suprotstaviti reformaciji, ona je bila i kontrareformacija. Gdje reformacije nije bilo, a tu treba brojiti i Hrvate, tu je obnova pokret, kojemu je bio prvi zadatak svima manifestacijama javnoga života nametnuti kršćansko naziranje na svijet, literaturi napose kršćanske inspiracije. Rimskoj crkvi približiti i ortodoksni Balkan pa i ruski Istok to je opet bila naročita zadaća katoličkih Slavena. Zbog ovog zadatka već se u drugoj polovini XVI vijeka rađaju među Hrvatima pokušaji stvaranja književnog jezika na što široj osnovici. Mješavinom liturgijskoga crkvenoslavenskog i živog narodnog jezika uz pojedine češke i poljske riječi 1583 g. Budinić izdaje latinicom i ćirilicom Kanisijevu „Sumu“, nešto kasnije s tom se svrhom rusificira jezik hrvatskih glagoljskih liturgijskih knjiga. Drugim putem udarit će od hrvatskih književnika obnove oni koji su kao misionari putovali Balkanom pa se u jezičkom širenju južnih Slavena znali bolje orijentirati. Na svoj barjak oni su kao uvjet bez kojega ne može biti uspjeha ispisali u tom pogledu poštokavljenje književnoga jezika.

Književnost obnove ovim su smjerom vodili naročito književnici Isusovci-misionari, kao Splićanin A. Komulović, Pažanin B. Kašić, Talijanac J. Micaglia itd. Posle njih u tom razvitku nema više kolebanja. Ilirstvo pa slovinstvo, što su često bili samo sinonimi za hrvatstvo, u obnovi će postati južnoslavensko pa i slavensko uopće.

Zagreb

Fr. Francev

11. Značaj jeronimske legende za održavanje i širenje srednjevekovne narodne hrvatske pismenosti.

Importance de la Légende hiéronymique pour la conservation et pour l'expansion de la littérature croate au moyen-âge.

Još potkraj 12 vijeka za početke hrvatske pismenosti sasvim je ispravno svjedočanstvo dao pop Dukljanin, kad je pisao, da je „sveti muž Kostanc“ naredio „popove i knjigu hrvacku i istumačio iz grčkoga knjigu hrvacku“. A ipak samo pola stoljeća poslije toga čitamo u pismu pape Inocenta IV od 29. III. 1248 senjskom biskupu Filipu, da „u Hrvatskoj (Sclavonia) postoji osobito pismo, za koje svećenstvo iste zemlje tvrdi, da ga ima od blaženoga Jeronima“. A tom prilikom i nije se radilo o tome, da papa tom svećenstvu dozvoli, da se u službi božjoj smije služiti knjigama tim osobitim pismom pisanima, već o tome, da iz takvih knjiga smije čitati misu upravo senjski biskup. „Porrecta nobis tua petitio continebat, glasi u uvodu papinisko pismo, quod in Sclavonia est litera specialis, quam istius terrae clerici se habere a beato Jeronimo asserventes, eam observant in divinis officiis celebrandis. Unde cum illis efficiaris conformis et in terre consuetudine, in qua consistis episcopus, imiteris celebranda divina officia secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti“. Zatraženu dozvolu glagoljanja papa je biskupu, za njega a ne za svećenstvo, i udijelio: „nos igitur... *licentiam tibi* in illis duntaxat partibus... auctoritate presentium *concedimus postulata*“. A ako je hrvatsko svećenstvo, poslije splitskih crkvenih sabora 925, 928, 1059—1061, bilo još kada u svom glagoljanju smetano od viših crkvenih vlasti, najkasnije g. 1215 prema g. kanona lateranskog koncila sve su te smetnje morale ne samo sasvim prestati, već su se crkvene vlasti djelom i primjerom morale brinuti za slovensko bogoslužje. (isp. „*stricte praecipimus, ut pontifices huiusmodi civitatum sive dioecesum provi-*

deant viros idoneos, qui secundum diversitatem rituum et linguarum divina illis officia celebrent et ecclesiastica sacramenta ministrent, instruendo eos verbo pariter et exemplo“).

A sv. Jeronim kao tobošnji obretnik glagoljice nije prema tome trebao biti izmišljen tek oko g. 1248, da zbog toga Hrvati tobože lakše dobiju odobrenje za nju, već se on takvim počeo zacijelo smatrati od onoga časa, kad je Dalmata prestao značiti čovjeka Romana, etnički različnoga od Hrvata, Slavena, naroda koji je u 7 vijeku naselio a od 8—9 narod počeo postajati gospodujućim narodom onih dijelova rimske Dalmacije — Ilirika, gdje je Jeronim rođen. Zbog toga pogrješnoga identifikovanja Dalmatina s Hrvatom hrvatski stilizovane legende i jesu za Jeronima tvrdile, da je on „naš Dalmatin. . . dika i slava i svitla kruna hrvatskoga jezika“ (isp. *Starine*, I, str. 230).

Veliki ugled sv. Jeronima koji je imao u svim našim stranama time je, kako nema nikakve sumnje, dignuo i ugled glagoljskoga bogoslužja, a time više nego za njegovo održanje doprinio za širenje srednjevjekovne hrvatske latiničke književnosti, koja se samo nadovezuje na glagoljsku.

Zagreb

Fr. Fancev

1.— Obično se tvrdi, da su hrvatski glagoljaši pripisali sv. Jeronimu iznašašće glagolice, kako bi lakše obranili svoje slavensko bogoslužje od napadaja lat. klera. Ali ni Latini nisu bili naivčine! Treba naći dublji razlog. S pravom je K. Šegvić upozorio istraživače na glasovitog benediktinca Hrabana Maura († 856), koji u svojoj raspravi *De inventione linguarum* kaže: „. . . Literas etiam Aethici philosophi, cosmographi natione scythica, nobili prosapia, invenimus, quas *venerabilis Hieronymus* presbyter ad nos usque cum suis dictis explanando perduxit. . . .“ (Migne, P. L. 112, 1579). I benediktinci, koji su radili među Hrvatima, bez sumnje su poznavali tu razpravicu najodličnijeg teologa svoga reda. Kad su dakle u domovini sv. Jeronima, kod Hrvata, vidjeli *rimsko*-slav. obred i pismo kakova nije bilo nigdje na zapadu, posve je prirodno, da su Hrabanovu nauku o skitsko-jeronimskom pismu primijenili na glagolicu. Hrv. glagoljašima, osobito benediktincima, to dakako nije bilo krivo i uvje-

renje, da je sv. Jeronim ostavio u svom zavičaju glagolicu, puštalo je dublje korijenje, što se više širio drugi slavenski alfabet — ćirilica. Jeronimska legenda je više stranog, literarnog, latinsko-benediktinskog nego li domaćeg glagoljaškog podrijetla. Nije slučajno, da je najprije zapažena u Senju (1248) i na Krku (1252), gdje su postajale *benediktinsko*-glagoljaške opatije.

2.— „Cosmographia Aethici Istrici ab Hieronymo in lat. breviarium redacta“ nema nikakove veze sa sv. Jeronimom (Pauly - Wissowa, Real-Encyclopädie I, 1,697). I po sadržaju i po lošoj latinštini spada u merovinško doba i pisana je poslije „Etimologija“ Izidora Seviljskog († 636). Osim fantastičnih pripovjesti imade ipak i realnih podataka. Nije li možda realna i vi jest o „skitskom“ alfabetu? Možda je doista seoba naroda zanjela kakav alfabet iz „Skitije“ i „Sarmatije“ u Evropu.— N. K. Nikoljskij (1928) i I. Ogienko (1938) ponovno dokazuju, da je „rusko pismo“, što ga je o. g. 862. našao i naučio na Krimu sv. Ćiril, pismo kijevesko-ruskih *Slavena*. Nijesu li možda ta zagonetna pisma IX vijeka, t. j. „skitsko-jeronimsko“ Hrabana Maura i „rusko“ Žića Ćirilova, identična s onim „skitskim“, što ga je u VII. v. kušao skicirati anonimni pisac „Cosmographiae“?

3.— Zašto su baš Hrvati tako snažno prionuli uz glagolicu, da su je oni jedini sačuvali kroz vjekove? Lj. Hauptmann dokazuje dobrim historijskim razlozima da su Hrvati smjesa Slavena i kavkasko-crnomorskih Iranaca, što ih je hunski val koncem IV. v. zanio na Vislu. Ta se hipoteza sve više utvrđuje. Žnačajno je, da se u najstarijem hrv. glagolskom tekstu, na Baščanskoj ploči, spominje župan Prvaneg. On je svjedok i jednoj povelji kralja Petra Krešimira (1059). A „Pervanek“ je perzijska riječ (Desmason, *Dict. Persan-Français*, I, pg. 245). Vasmer izvodi i ime Hrvat iz iranskog „hu-urvatha“ (prijatelj). Varda, ime jednog od „potentissimi bani“, o kojima govori Petar Krešimir (1059), također je perzijska riječ (1. c. IV, 203). Isto tako „ban“ (I, 245), i Vazam-Uskrs („vazma“=konac zime, IV, 210). Iranska je i terminologija „Bijela“ (=zapadna) i Crvena (=južna) Hrvatska, itd. Nijesu li možda Hrvati u glagolici sv. Ćirila spoznali savršeniju formu svog nekadanjeg „skitskog“ alfabeta i zato je prigrfli i čuvali kao nešto svoje, domaće? Eto problem koji se krije na dnu „Jeronimske legende“ i čeka razjašnjenje.

12. Autohtoni karakter geneze Ilirskog pokreta.

Caractère autochtone de la genèse du Mouvement illyrien.

Takozvani „Ilirski pokret“ samo je jedna od više epizoda Hrvatskoga preporoda 30 i 40-ih godina 19 vijeka. Jer vjerovanje Hrvata, da su oni neposredni potomci staroklasičkih Ilira, ili da je ilirstvo isto što i slovinstvo odnosno južnoslavenstvo pa i slavenstvo uopće, u duhovnom životu hrvatskoga naroda ne projavljuje se tek od formacije Napoleonovih „ilirskih pokrajina“, niti od god. 1835/36, kad ga je u temelje svoje djelatnosti ugradio Ljudevit Gaj. Hrvatima svih strana Ilirstvo je vijekovima bio pojam istovetan jednako s njihovim etničkim hrvatskim kao i s genetičkim slavenskim imenom. A pogriješno je, kako se kadšto uzima, da je za to vjerovanje najzaslužniji Dubrovčanin Mavro Orbini, a naročito s obzirom na bansku Hrvatsku i bez temelja. Otac ilirstva u banskoj Hrvatskoj upravo je zagrebački romantik Juraj Ratkaj koji ga je odbijajući Orbinijevo „slavinstvo“ u svom djelu „Memoriae“ (1651) zamijenio izriječkom imenom ilirskim: „Verum nos Illyrii nomine potius utimur, velut apud omnes pene historicos usitatiori“.

Kad je nešto kasnije zaslugom Ivana Lucija, Ans. Bandurija i. t. d. vjera u ilirstvo = slavenstvo u svojim temeljima bivala sve više poljuljana, jer se počelo vjerovati bizantinskom piscu Konstantinu Porfirogenetu o doseljenju Hrvata i Srba sa slavenskoga sjevera na nekoč ilirski jug, kod Hrvata se nekoliko pisaca najodlučnije suprotstavlja toj vjeri: Fabio Pavlin Josip Bedeković u djelu „Natale solum magni ecclesiae doctoris S. Hieronymi“ (1752), Mat. Pet. Katančić prvi put u djelu „In veterem Croatarum patriam indagatio philologica“ (1790), a onda kasnije i u drugim svojim djelima, pa napokon Tomo Mikloušić u knjižici „Izbor dugovanj vsakovrsneh“ (1821).

Dakle samo ilirstvo sa svim svojim posljedicama specijalnost je hrvatska, s kojom naročito za početke 19 vijeka strani svijet nije imao nikakve veze. Danas je dovoljno poznato, da u tom pogledu ni Gaj ni drugi hrvatski omladinci nisu ništa mogli naučiti ni u Beču ni u Gracu, pa ni u Budimpešti. Naročito Gajeva metamorfoza koju je prešao od god. 1830—1836 od Velikohrvata, kakav je još u pjesmi „Još hrvatska ni propala“, u Ilira nije plod stranih utjecaja već posljedica lektire domaćih pisaca. Ako ga je Vitezović najprije bio učinio Velikohrvatom, Ratkaj, Katančić, Mikloušić, pa zagrebačka ilirska sredina, u kojoj se počeo kretati tek god. 1832, učiniše ga Ilirom.

A temeljni problemi Hrvatskoga preporoda i nije njegovo ilirstvo već književno i političko ujedinjenje svih strana obnovljenoga hrvatskoga kraljevstva: Croatia rediviva. Jer kad su to kraljevstvo u njegovoj cjelovitosti razbili najprije Mlečani a kasnije dalje komadali Turci, njegovo se uspostavljenje jednako priželjkovalo u 16 vijeku kao kasnije kroz sve dalje vjekove sve do Preporoda. I Draškovićeve preporodna „Disertacija“ (1832) kao politički program Preporoda samo je prestilizirani i na šire izvedeni kobni zaključak Hrvatskoga sabora iz god. 1790, da se Hrvati u odbrani pred Bečom tješnje naslone na Madžare „donec recuperatis quae nunc a Turca et Veneto tenentur Croatiae partibus“ ne osposobi za samostalnost. A kako su hrvatski patriote baš taj uvjet shvaćali ozbiljno, pokazuje to, što su ga oni i god. 1832, stojeći pod utjecajem Draškovićeve brošure, samo ponovili, vjerujući ako se one ostvare, da će se i „banska vlast u stari svoj ugled i u staru svoju moć podići“.

Hrvatsko književno jedinstvo, jedino što je Hrvatski preporod odmah oživotvorio, problem je, koji je također stoljećima stajao na dnevnom redu. Neposredno pred sam Preporod formulirao ga je zagrebački omladinac Ivan Derkos u brošuri „Genius patriae“ (1832). Prije Derkosa mnogo su se njime bavili, kako danas znamo, Nagy, Koščak, Završnik, Mahanović, Mandić, Baričević, Katančić, Zagrebačka akademija znanosti („Academia scientiarum Zagrebiensis“), dalje Pavlin Jerolim Orlović a naročito Pavao Vitezović. Uz sam jezik u njihovim brigama nije se zanemarivalo ni ortografsko pitanje, a Adelung sa svojim principom „piši kako govoriš“ prije Mahanovića (1841) već je

bio poznat i Šipušu (1796). Štokavska jezička orijentacija kajkavskih Hrvata u prvom se redu temeljila na saznanju najveće raširenosti štokavskih govora, a njegovu ugledu najviše je doprinosilo poznavanje dubrovačke književnosti, koja naročito preko štampanih djela Ignjata Đorđića pa Gundulićeva „Osmana“ već od 18 vijeka nije ni njima bila nepoznata.

Kako su dalje na prijelazu iz 18 u 19 stoljeće oko izrade pa i izdanja Stulićeva rječnika bili zabavljeni i neki umnici Zagreba (naročito kasniji đakovački biskup A. Mandić), zacijelo na toj je suradnji bilo izgrađeno mišljenje zagrebačkih teologa „dass das Ragusaner-Illyrisch das echtteste Slawisch sei“, kako je to g. 1810 s razočarenjem konstatirao J. Kopitar i t. d.

Prema tome ima li jedno pitanje ili jedan problem, koji je po prvi put unio u Hrvatski preporod Gaj, čijim se djelom, bez prave obavještenosti, često smatra cijeli Hrvatski preporod?

Literatura: Dokumenti za naše podrijetlo Hrvatskoga preporoda. (Građa za povijest knjiž. hrv., knj. XII/1933).

Zagreb

Fr. Fancev

13. Sporna pitanja slovenske metrike.

Controverses métriques slaves.

Srovnávací slovanská metrika orientovaná fonologicky.

1) Fonologie a verš (ve verši se mohou uplatnit jen prvky fonologicky aktivní a silně funkčně zatížené);

2) přehled slovanských jazyků s tohoto hlediska (přízvuk v ruštině, hranice slova v češtině a polštině, problém české kvantity);

3) jak souvisejí různé veršové typy v slovanských jazycích s fonologickou strukturou jazyka (polský syllabismus, „cesurový“ verš český, přízvučný verš ruský, syllabický verš polský...);

4) srovnání verše českého s polským s hlediska fonologického a teoretikové polského a českého verše.

5) Problém stěhování básnických forem z jednoho slovanského jazyka do druhého (středověký český 8 slab. verš u Poláků, napodobení desaterce...).

6) Podrobněji o vztahu polského a českého verše s historického hlediska.

7) Některé postuláty; přehled práce v tomto oboru a kritika její, hlavně pokud jde o verš český a polský.

(Vše bude doloženo graficky, diagramy a schematicky).

Brno

d-r Josef Hrabák

A. Moderní metrika je strukturální a fonologická. Strukturální její povaha záleží v poznání, že rytmické organisace básně se účastní všechny složky, jazykové i obsahové (o vztahu mezi rytmem a thematem viz Tyňanov, *Problema stichotvornogo jazyka*, 1924, K. Čapek, *Máchovy kantilény, Slovo a slovesnost* II., R.

Jakobson, *K popisu Máchova verše, Torso a tajemství Máchova díla*, 1939); této složitosti básnického rytmu je tedy třeba dbát při jeho rozboru. Vlastním nositelem rytmu je ovšem stránka zvuková; prosodickými prvky jsou ovšem fonologické složky jazykového systému. Jako prvky prosodické ve vlastním slova smyslu, tj. jako přímí nositelé metra fungují jenom složky některé, jedna nebo i několik (o možné mnohosti prosodických prvků viz R. Jakobson, „Über den Versbau der serbokroatischen Volksepen“, *Archives Néerlandaises de Phonétique expérimentale* 1933). Složky jež prosodickými dominantami nejsou, fungují jako činitelé rytmického odstínění, tak v českém verši přízvuchném intonace, sled hlásek, kvantita. Je tedy zřejmo, že rozdělení prosodických typů na prosodie přízvuchnou a časoměrnou je příliš schematické a nedostačující; nevyčerpává také všechny možnosti jisté dané prosodie, tak na př. mezi českými volnými verši posymbolistickými najdeme takové, jež jsou založeny toliko na intonaci, ačkoli vládnoucí prosodická dominanta té doby je přízvuk, spojený v češtině s mezislovným předělem (viz o tom naši studii o českém verši v *Československé Vlastivědě*, sv. „Jazyk“ a čl. „Intonation comme facteur du rythme poétique“ v *Archives Néerlandaises de Phonétique expérimentale* 1933). Během vývoje jistého národního básnictví mohou se jednotlivé jazykove složky ve funkci prosodických dominant vystřídávat, a mění se pak prosodický systém. Avšak i při setrvání tehož prosodického systému mění se seskupení fonologických prvků vzhledem k básnickému rytmu v jistých mezích neustále během vývoje; kromě toho se i shlediska synchronického může lišit jejich seskupení podle druhového rozlišení básnictví. Metrická organizace básnického textu může být zkoumána namnoze statisticky, na př. tak, že se výskyt onoho fonologického zjevu, jenž je dominantou prosodickou nebo jednou z dominant zjišťuje v jednotlivých slabikách metrického půdorysu statisticky; ve verších o nestálém počtu slabik lze statisticky zjišťovat průměrný počet slabik a přesvědčit se tak, nejde-li o verš jen zdánlivě počtem slabik nepravidelný, oscilující kolem některého ustáleného typu s pevným počtem slabik. Tyto a jim podobné postupy umožňují moderní metrice docházet závěrů naprosto přesných a prokazatelných; ke kontroverším v teorii metrické může tedy docházet jen při nesprávnosti nebo neúplnosti aspoň jednoho ze dvou neshodujících se zkoumání.

B. Pokud se týká české básnické praxe, vyskytly se v jejím vývoji spory dva téměř současné, namířené oba proti témuž systému a stejnému jeho stadiu vývojovému, totiž proti sylabotonickému verši školy puchmajerovské: první byl boj vedený se stanoviska prosodie sylabické, tedy prosodického útvaru předchozího, V. Stachem, druhý pak zápas časoměrců (zejména v Palackého a Šafaříkových „Počátcích českého básnictví“) o zavedení prosodie časoměrné. V obou těchto sporech uváděn stejný důvod: jednotvárnost a mechaničnost metra u Puchmajerovců. Příčina této výtky tkvěla v příliš přesném dodržování shody mezi rozlohou stopy (trochejské) s rozlohou slova (většinou dvojslabičného). Teoretické formulace Stachovy poučují nás svědectvím člověka, jenž ještě bezprostředně cítil prosodii sylabickou, o tom, že mezislovný předěl byl v tomto systému pocíťován spíše jako u k o n ě n í slova předchozího, na rozdíl od prosodie sylabotonické, jež mezislovný předěl cítí spíše jako z a č á t e k slova následujícího. Odpor časoměrců, třebaže nevedl k nastolení prosodie časoměrné, byl významný čin ve vývoji veršového systému sylabotonického, proti němuž se obracel. Z požadavku, aby rytmický důraz směl být umisťován i na jinou slabiku slova než první vzešel verš romantický, jenž byl důležitým obdobím ve vývoji českého verše a zejména vytvořil, právě na základě tohoto uvolnění, český jamb s důrazně vzestupnou tendencí. K prosodickým sporům viz Král, *O prosodii české*, vyd. J. Jakubec 1923, Mukařovský, „Polákova Vznešenost přírody“, *Sborník filologický III. tř. České akademie X.*, k Máchovu jambu citov. studii Jakobsonovu *K popisu Máchova verše*).

P r a h a

Jan Mukařovský

14. Problem dvostrukorimovanog dvanaesterca i njegov značaj za razvitak srpskohrvatske metrike.

Le problème du dodécasyllabe à double rime et son importance pour le développement de la métrique serbocroate.

Dvostrukorimovani dvanaesterac kao naročiti stih najstarije hrvatske poezije po prvi put se potvrđuje još iz prve polovine 15 vijeka; na jugu, fragmentom u dubrovačkim carinskim knjigama oko god. 1430:

Sada sam ostavljen srid morske pučine
valovi moćno b'jen, daž dođe s visine,
kad dojdo(h) na kopno, mnih da sam ...;

na sjeveru, s nekoliko ulomaka iz zadarškog srednjevekovnog teksta legende sv. Katarine, od kojih primjera radi spominjem samo ovih par distiha:

Biči bi bijena i da ju glad mori,
u tamnicu vržena pod tvrdi zatvori,
svitlost joj progori s nebeskoga stana,
s mirisnimi stvori tu bi brašnovana.

Ti dvostrukorimovani dvanaesterci u prvom su slučaju ograničeni na pojedine distihe, u drugom rima s kraja jednoga distiha prenosi se na sredinu daljega distiha. Prvi od njih obični su u petrarkističkoj poeziji Dubrovčana, Hvarana, drugi u duhovnoj poeziji Marka Marulića, u poeziji Petra Zoranića. Ali i pored toga ovih posljednjih ima i u Dubrovniku i u Hvaru, kao što prvih ima još i u Splitu i Zadru pa i u Hrvatskom Primorju. Dakle s obzirom na te pojave bitno je to, da na samom početku naše renesansne poezije na prostranstvu od više stotina kilometara postoji dvanaesterački stih i on je u pomenutim varijacijama metrički najznačajniji stih te poezije. A nje-

gova je značajnost to veća, što je najznačajniji stih crkvene pučke poezije istodobno osmerački distih, prema čemu između jedne i druge poezije nije bilo metričkih dodirivanja, kako ih je bilo s obzirom na pjesnički jezik.

Problem naših dvostrukorimovanih dvanaesteraca nije samo u tome, što su svojim postankom dakle neovisni od metrike crkvene pučke poezije već i od srednjevekovne latinske pa i talijanske poezije, jer ni u njima nije do danas mogao biti utvrđen adekvatan stih. A to da se potkraj 15 vijeka u umjetničkoj poeziji svih književnih centara uzduž cijelog hrvatskog i dalmatinskog primorja upotrebljava baš takav komplicirani stih, sili na pretpostavku, da mu genezom moramo ići i za jedno cijelo stoljeće dalje unatrag. U njegovoj pojavi ja želim zasad samo taj momenat naglasiti.

Z a g r e b

Fr. Fancev

III

Tehnička pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji Questions techniques destinées à la discussion détaillée

2. Izdanje monumentalnih zbornika narodnih pesama svih slovenskih naroda.

Édition d'un Corpus de la poésie populaire slave.

1) Nezbytné přípravné práce u jednotlivých národů slovanských:

- a) bibliografie,
- b) archivy rukopisných sbírek,
- c) vydání lidových písní.

2) Návrh na rozřídění látky pro velké vydání souborné:

- a) 3 oddíly podle základních kulturních okruhů: západoslovanský, východoslovanský, jihoslovanský; toto rozdělení dává možnost — aspoň zčásti — zpracování srovnávacího;
- b) rozřídění látky;
- c) návrh na zřídění pracovní komise.

P r a h a

Jiří Horák

3. Izdavanja starijih književnih spomenika prema potrebama i zahtevima književne istorije.

Édition des textes littéraires anciens en rapport avec les exigences de l'histoire littéraire.

Questa domanda posta da uno stesso punto di vista metodologico figura in due sedi differenti, cioè in quella linguistica ed in quella storico-letteraria: ciò è molto opportuno e significativo in pari tempo. Uno cioè è il sistema che si dovrebbe seguire nell'edizione di un monumento linguistico, altro invece il sistema che dovrebbe guidare chi pubblica un testo letterario. Per la pubblicazione di questo ultimo genere di monumenti dovrebbe essere assoluto il criterio dell' *immedesimazione* nell' opera di cui si cura l'edizione. L'editore cioè non ha da fare solo lavoro di paleografo, fotografo o trascrittore, ma deve concepire e svolgere la sua opera con criteri improntati ad una filologia che sia ed „explanatio“ e „hermeneutica“. Come un critico letterario risulta tanto più esatto, quanto più riesce a trasportarsi e trasportarci nel momento creativo che determina un'opera d'arte, così un'edizione sarà tanto più perfetta, quanto maggiore sarà la sua *aderenza alle intenzioni* dell' opera originale o originaria. L'editore deve rievocare quanto più esattamente è possibile tutto quel complesso di fattori estetici, linguistici, psicologici ed anche tecnici che formano l'immanenza e l'architettura dell'opera che egli „tramanda“.

Naturalmente vari sono i „casi particolari“ che si presentano nelle singole edizioni. Or si tratta di autografi, magari non scevri di difetti, che è facile impresa „ritoccare“ relegando in nota il peso morto delle imperfezioni originarie. Ora sono ristampe di una prima o di successive edizioni che curate o non curate dall'autore presentano delle anomalie che una buona coscienza dell'autore e della sua epoca e un'eventuale consultazione dei mo-

noscritti circolanti a quei tempi, possono facilmente correggere. Sono ancora opere che tramandate in vari codici, si devono ricostruire sulla base di accurati raffronti filologici. Sono infine opere che per varie ragioni si prestano alle più ardite e contrastanti ricostruzioni: esempio recente lo „Slovo o polku Igorevĕ“ nell' edizione del prof. Ljackij. Chiunque sia il „caso particolare“, ogni edizione, tenuto presente il suo compito immedesimativo, deve mirare all'intelligenza del testo e conservare fin dove è possibile il sapore della sua prima stesura. Quindi il testo più „puro“ che è possibile, quindi in nota tutto quel corredo di osservazioni — dall' ortografia agli errori di trascrizione — che ci rendano chiara e controllabile la fisionomia del codice originale; ne trarranno profitto tanto il futuro critico del testo, quanto il nuovo studioso del suo codice. Pur non segnando limiti alle note a piè di pagina, non credo sia necessario insistere nel testo sul tipo di edizione diplomatica (come si nota in edizioni della Accademia céca di Praga), la quale calcando l'ortografia e l'interpunzione originarie ostacola la lettura dell' opera e, resala poco maneggevole ai critici letterari, la lascia in retaggio a pochi specialisti. Presentando il testo in ortografia e interpunzione moderne (come fa l' Accademia jugoslava di Zagrabia nelle sue edizioni) si coopera ad una sua maggiore diffusione; da questa poi la critica e la storia letteraria non potrebbe che ritrarre vantaggio. Una cosa ancora porterebbe giovamento alla critica ed alla storia letteraria: le note interpretative del testo. Non parlo di note estetiche... che alle volte sono più pericoloso che utili e di cui ognuno può farsi gratuitamente bello...; parlo delle note che, senza degenerare in minuzie, illustrano certe particolarità linguistiche, certi riflessi di ambiente, certi costrutti di linguaggio figurato che può illustrare degnamente solo chi si è degnamente preparato a tale edizione. In quanto poi a edizioni popolari ecc.: è un altro affare!

Particolare poi in modo assoluto e complicata e difficile è l'edizione di codici miscelanei che contengono poesie di vari autori, di cui non si conosce bene la serie cronologica e l'ordine ideologico e che sono scritte cioè trascritte alla rinfusa, spicciolatamente man mano che il codice si arricchiva per cura del suo zelante compilatore. Qui non basta l'edizione critica del testo, ma ci vuole anche l'*ordinamento critico* dello stesso. Trattandosi

di una raccolta di poesie e di autori, è naturale che, stabiliti e raggruppati gli autori, si proceda per ordine cronologico e ideologico. Più sicuro è di certo l'ordine cronologico. Quando questo non riesce possibile, si passa per forza di cose a quello ideologico e quando anche questo non si presta si ricorre al metodo semplicistico e facile di ripetere l'ubicazione inventarile... del codice originale. Escluso, per ragioni d'impossibilità, il metodo cronologico, si dovrebbe però insistere sull'ordinamento ideologico. È pacifico che i poeti non hanno scritto le poesie come figurano per varie regioni nei codici miscelanei surricordati! Per cercare di ricostruire l'architettura *ideale*, non scritta, delle loro poesie, bisogna tener conto dei loro intenti e atteggiamenti *artistici* dei moventi *psicologici* o infine degli elementi *simbolici, immaginativi*: l'unità poetica troverà riscontro nell'identità dell'immanenza e dell'estrinsecazione. Si vedano a proposito i risultati diversi che le poesie di Menze (Menčetić) e di Darsa (Držić) ci porgono nelle edizioni di V. Jagić (*Stari pisci hrvatski* II, 1870) e di Rešetar (ib. II ed. 1937). Per tali editori slavi la bibliografia concernente la „storia esterna“ del *Canzoniere* del Petrarca, in particolare l'opera di Hauvette (*Les poésies lyriques de Petrarque*, 1931, pag. 101 ss.), potrebbe essere fonte di utili ripensamenti e valorizzazioni.

Padova

Arturo Cronia

Sekcija za nastavu slavistike

Section d'enseignement

I.

Opšta pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji

Problèmes généraux destinés à une discussion approfondie

1. Cilj predavanja nacionalne književnosti (ljubav za književnost, stilski osećaj, upoznavanje korifeja nacionalne književnosti i kulturnih pokreta).

But de l'enseignement de la littérature nationale (Inspirer l'amour des lettres, développer le sens du style littéraire, faire connaître les grands noms et les courants principaux de la littérature et de la civilisation nationales).

1. Предавање националне књижевности у средњој школи значи, у правом смислу речи, упознавање са националним животом, тежњама и жељама свога народа, његовом етиком и филозофијом живота. То значи још више: упознавање ученика са њиховим властитим животом, уколико узраст дечији допушта, и стално мерење свога живота према ономе што се у књижевним делима износи, и обрнуто. Када тако ученици буду гледали на књижевна дела, она ће им постати најинтимнији сабеседници у животу. Када на своме столу један васпитаник буде имао стално извесне писце, или извесног писца, или извесно дело, за које ће имати унутрашњу потребу да их често узима у руке — може се сматрати да је циљ књижевног васпитања у средњој школи постигнут. Ученик је заволео књигу, или још нешто више: књига је постала саставни део његова живота.

Раскривање пред ученицима оних страна књижевних дела које до тога доводе — прва је и најглавнија страна књижевне обуке у средњој школи. Упознавање стила, осећање стила, познавање корифеја неке књижевности — то је на трећем, четвртном или још удаљенијем месту у тој настави. Јасност излагања или, што је са тим идентично, јасност мишљења и стална тежња ка природном и неизвештаченом треба да доминирају целокупном формалном књижевном обуком и не треба да се изгубе у различним захтевима теорије књижевности, стилистике, а најмање историје књижевности. Сва крупна имена која треба да се урежу у сећању ученика — морају бити везана са познавањем макар и само одломака карактеристичних дела њихових.

Београд

А. Белић

А. Арнаутовић

2. Cilj predavanja narodnog jezika (vladanje književnim jezikom, poznavanje jezičke grade, poznavanje jezika uopšte).

But de l'enseignement de la langue nationale (Possession d'une langue littéraire, connaissances des textes, initiation à la linguistique.)

Књижевни језик је средство културе и несумњиво најважнија основица за стицање општега образовања. Као средство за културну комуникацију, као језик белетристике, науке и општења између људи школски образованих, књижевни језик мора бити *један* за једну народно-културну заједницу. Не губећи контакта са народним дијалектима, одакле се мора нормално освежавати, књижевни језик мора бити прецизан у својој системи, како фонетској тако и морфолошкој, и неговати синтаксу у духу народог језика.

Језичка грађа се мора постепено и солидно прибирати, у вези са животом, читањем, сазнањима уопште; отуда се и при настави језика, а посебице у средњим школама, мора полазити од текстова и радити индуктивном методом. Напоре са богаћењем грађе мора долазити систематисање језика, изражено у граматичким категоријама. При овоме треба дати довољно времена да језичка грађа буде потпуно асимилована, и да граматичке категорије уђу у интимни састав асоцијативних односа свакога васпитаника као дефинитивно усвојена способност — која, затим, постаје унутрашња творачка снага.

Скопље

Миливој Павловић

Нема тако важног предмета у средњошколској обуци као што је народни језик или, боље да речемо, национални књижевни језик.

Кад ово говоримо, ми јасно осећамо да предавање националног књижевног језика, које траје осам година у пот-

пуној гимназији, са великим бројем часова, садржи у себи цео комплекс питања која нису увек подједанко важна по значају своје.

Прво и најглавније је познавање књижевног језика као таквог, т.ј. на основу материјала сакупљеног и проживљеног у дечијој души. Већ су одавно највећи претставници науке о језику (као што је Шухарт и сл.) објавили у својим делима — као одговор на увођење историске граматике у средњу школу — да само филозофија језика може дати прави садржај предавањима о језику у средњој школи. Кад би се ово овако рекло, ми знамо добро колику би то узбуну подигло у осећању оних који данас предају књижевни језик по средњим школама. Али овде је реч „филозофија језика“ употребљена само зато да се покаже смисао предавања језика у средњој школи, а не зато да се неко потстакне да програм предавања матерњег језика измени према неком систему филозофије језика.

У средњој школи деца треба да науче да познају језик утолико уколико је то могуће према њихову разумевању значења речи, службе речи у језику и њихова облика. Деца, на основу свога језичког осећања и свога схватања значења речи и њихове службе у језику, треба да утврде сама, уз припомоћ наставникову, главне чиниоце у језику. Ништа у предавањима језика не сме бити чега не би било у искуству дечијем, до чега деца сама не би могла доћи на основу оног материјала који је у њима.

То значи да настава матерњег језика не сме бити механизана или шаблонизирана у средњој школи. Ми знамо сву тешкоћу овога захтева, али и цео домашај његов. Јер нам је добро познато како се у средњој школи механизира и сама анализа реченице — везивањем целог аналитичког вежбања, или т. зв. аналитичког мишљења, за извесне формалне знаке или посредне, опет механизане поступке. Знање о језику мора бити основано на суштини ствари коју ученик осећа, а не на ономе што он открива каквим механизаним вештачким средствима. Знање језика мора код њега бити свесно знање. Онда ће оно подједнако вредети и за матерњи језик и за све друге језике које ученици средњих школа студирају.

Нису ово захтеви неостварљиви. Долепотписани су имали прилике овако да раде са ученицима, и успех није изостао.

Паралелно са овим иде и утврђивање књижевног „канона“. Оно што је у њему традиционално, што се мора тако примити и тако предавати другима — мора се вежбањем утврдити; све остало — што свакако претставља главни део и у учењу правилног књижевног језика — даваће учење језика као таквог.

Ми смо уверени да би учење матерњег језика пренесено на ову основицу изазвало усхићење и код школске деце, јер би им отварало видике које им је традиционална граматика затварала потпуно. Место узалудне, непотребне и давно озлоглашене методе граматичког експериментисања готовим дефиницијама, често врло уским и недовољним, учење књижевног језика треба да постане средиште свесне наставе у средњој школи за коју ученици имају цео материјал у себи и увек готову могућност да верификују тачност правила која им се дају.

Ми смо такође уверени да би ово значило значајну реформу у настави матерњег језика и да би изазвало знатан отпор код претставника традиционалног учења матерњег језика; али би се велики напори, употребљени да се таква настава оствари, освештали коришћу коју би од ње наша средња школа имала.

Београд

*Б. Милешић
Р. Алексић
Р. Бошковић
П. Ђорђевић*

Jezikovni pouk materinega jezika v osnovni in srednji šoli glede na naše učne načrte.

Pregled naših učnih načrtov za jezikovni pouk materinega jezika v osnovni in srednji šoli kaže velike pomanjkljivosti in nasprotja. Osnovna šola je v mnogočem preobremenjena in zahteva od učenca vse preveč zgolj teoretičnega znanja *brez prave praktične vrednosti za vsakdanjo rabo in za eventualno nadaljevanje učenja v srednji šoli. Vse premalo pa goji čut za pomen*

in rabo besede v celotnem izražanju. Učna načrta jezikovnega pouka materinega jezika v osnovni in srednji šoli nista v skladu in zato prehod iz osnovne v srednjo šolo za učenca ni logičen in naraven. Tukaj je naprej potrebno, da se oba načrta spravita v sklad. Pri izdelavi osnovnošolskih učnih načrtov bi moral sodelovati tudi srednješolski strokovnjak. Samo tako bi se dosegla organska zgradba vsega pouka od ljudske pa do končane srednje šole.

Srednješolski učni načrt za jezikovni pouk materinega jezika je sam po sebi zelo pomanjkljiv. *Jezikovni pouk se v rešnici zahteva samo na nižji stopnji* in samo tam se teoretično in praktično goji izrazna sposobnost učencev v materinem jeziku. *Na višji stopnji jo naš učni načrt skoraj popolnoma zanemarja* in posveča vso pažnjo zgolj literarnemu pouku. Posledica tega je, da je osmošolčeva pismenost v mnogočem slabša kakor pa pri četrtošolcu. Kako to popraviti? *Na nižji stopnji naj se temeljito predela opisna slovnica materinega jezika, za vso višjo stopnjo pa naj se ob primernem priročniku predpišejo slovnične in zlasti najrazličnejše slogovne vaje.*

Ljubljana

d-r Rudolf Kolarič

3. Jedinstvo nastave jezika i književnosti u srednjoj školi.

Unité de l'enseignement de la langue et de la littérature dans les établissements secondaires

У разна времена и код народа високих културних особина језик је у школама издвајан од књижевности. Отуда још нису из сећања ишчезли методи „граматизирања“, апстрактног учења граматичких правила. Међутим, знање граматичких правила није знање језика; много се пута показало да су тешко писали и без лакоће се служили језиком често они ученици који су у школама одлично оцењивани према знању граматичких правила. — Било је реакције и код других народа и у нашем школству: да се учење језика сведе само на обраду пробраних текстова. Али и ова метода је недовољна и непотпуна. Када би средина била језички хомогена, када би сви ученици код својих кућа говорили идентичним језичким типом, могло би се говорити о претежној настави језика помоћу читања. Али како у школе свих народа долазе деца која су у кући слушала и учила разне дијалекте народних језика, то се мора узети као неопходан услов за успех — систематисање грађе.

Језик, заиста, највише свежине, сочности, највише речничког богатства и најживљих израза добија из књижевних дела. Преко њих сирови народни језик постаје виши, спиритуелнији, постаје правом културном вредношћу. Томе драгоценом благу потребно је постепено давати система, неосетно, — тако да се напоредо богати језична грађа са њеним усклањањем у системе, који ће, затим, бити сигуран ослонац за брже асимиловање при даљем богаћењу.

Језик и књижевност су тесно везани као културне манифестације. Језик је оруђе књижевности, њен украс, често

и њен резултат; књижевност је оваплоћење психолошко-језичких изражаја и формула, њихов потстрекач, њихов триумф. Језик и књижевност су у стварном животу и у културном стварању толико нераздељиви, да се не смеју ни у настави делити, ако се желе неједнострано, интензивно и пуно резултати њихове везе.

С к о п љ е

Миливој Павловић

Постоји пракса у неким вишим школама, на извесним универзитетима, која књижевност обрађује независно од језика. Присталице овог подвајања наводе као најважнији разлог методолошки захтев јаснијег уочавања разлика између разних предмета проучавања и методолошки захтев лакшег изучавања при концентрацији интереса у једном правцу на једну ужу област испитивања. Међутим, методолошке су врсте и захтеви да се језик обрађује као целина са књижевношћу, како би се лакше проучили извесни моменти у његову развићу или јасније уочиле промене у једној од ових области које су условљене променама у другој области.

Однос језика и књижевности не може се, дакле, посматрати као корелат извесног јединства мишљења (на пр. методолошког), које би се односило на ова два објекта; он није однос садржаја у каквој „скупини“ или каквом „збиру“: њега треба подвести под садржајну норму.

Давање и примање путем језика је битни садржајни момент јединства језика и књижевности. Јер, и акт изражавања (давање изјаве) у реченици: „Дај ми папуче!“, како га објављује један Молијеров јунак, као и доживљај саопштавања (примање изјаве): „Драга, умирем!“, како га открива једна Шекспирова јунакиња, нису ништа суштаствено различито од изјава истог гласа и интенције у говору ван ових књижевних дела. Књижевност није ништа друго него вечита борба језика за форму; „жудња за формом“ грчке филозофије закон је језика, као што је и закон сваког другог садржаја, сваке друге материје.

Kao što je moguće da se, захваљуjući nasilju anatomskog noža, srce ljudsko ispituje nezavisno od tela ljudskog i duše ljudske, tako je isto moguće da se, захваљуjući nasilju oштрице научне анализе, књижевност ljudska ispituje nezavisno од језика ljudskog. Али се једно питање натура само собом: Шта зна анатом о живом срцу ljudском ако га проучава независно од целине ljudских односа? Шта зна теоретичар, историчар или критичар литературе о књижевности ljudској ако је проучава независно од целине оних односа које обухватамо под називом широким као човечанство: језик?

Педагог уверен у ове истине наћи ће, не без тешкоћа али сигурно са унутрашњим задовољством, пут и начин да у настави задовољи захтеве оваквог схватања.

Београд

д-р Душан Ј. Јовановић

Na jugoslovenskim univerzitetima uobičajilo se odvojeno studiranje jezika i književnosti. Jedni nastavnici srpskohrvatskog jezika na srednjim školama smatrali su se otuda stručnjacima za jezik a drugi stručnjacima za književnost, što je za maternju nastavu imalo loših posledica: jedni su naime svu pažnju poklanjali uvođenju učenika u poznavanje jezika i eventualno i praktično služenje njime, dakle u glavnom u „gramatiziranje“; drugi su međutim svu pažnju poklanjali lektiri, analizi književnih dela, karakterisanju ovih i pisaca i doba, jednom rečju „estetiziranju“. Kroz godine ovakvo delovanje pokazivalo je kod naših učenika jednostrane rezultate: ovi su voleli i znali jedno ili drugo, a retko, i vrlo retko kada, oboje.

Zato se nameće pitanje: šta treba uraditi da bi se postiglo potrebno jedinstvo nastave jezika i književnosti? Nema sumnje da pre svega treba univerzitetske studije budućih nastavnika maternjeg jezika organizovati tako da oni već tu, na univerzitetu, steknu podjednako znanje jezika i književnosti, kao i podjednaku ljubav prema jednoj i drugoj oblasti maternje nastave. Oni se već tu treba da naviknu da jezik i književnost smatraju dvema stranama iste stvari: maternje nastave.

Na drugom mestu treba pomenuti da tok maternje nastave kroz srednju školu treba tako organizovati da ta nastava na svakom stupnju svom također bude jedinstvena. Prema propisima pisanim ona je to i dosad bila, ali prema tradicijom utvrđenoj praksi ona to dosad obično nije bila, nego su se niži razredi u glavnom smatrali razredima „gramatike“ a viši razredi u glavnom razredima „književnosti“, iako je i za niže razrede bila propisana izvesna lektira i za više razrede izvestan materijal jezički (staroslovenski, istorija jezika i dijalekti). Zbog svega toga treba program, a naročito rad maternje nastave, reorganizovati tako da se u njoj postigne potrebno jedinstvo jezika i književnosti.

Beograd

d-r Ilija Mamuzić

4. Posebni cilj nastave jezika i književnosti u nižim razredima srednjih škola.

But particulier de l'enseignement de la langue et de la littérature dans les classes préparatoires et moyennes des lycées.

Sredstva za poživitev literarnega pouka v nižjih razredih srednje šole.

Medtem ko slovniškega znanja otrok prinese nekaj iz osnovne šole, ima o literaturi ob vstopu v gimnazijo bore malo pojma in srednješolski profesor, ki se pri slovniškem pouku vendar lahko opira na že znane pojme, mora tu začeti popolnoma od kraja. Zato je tem večja njegova odgovornost, ali bo z literarnim poukom pri dijakih vzbudil potrebno zanimanje in ljubezen ali ne.

Prvo vprašanje, ki si ga moramo zastaviti, je vprašanje, kdaj in kako naj se srednješolski profesor literarnega pouka loti.

Sodim, da za literarni pouk čas nikoli ni prezgodnji in najpametneje je, pričeti ž njim takoj v prvem razredu. Za začetak zadostuje, da profesor dijakom ob vsakem berilu avtorja imenuje in to zahteva tudi od njih. Celo pri jezikovnem pouku je dovolj prilike, da ob raznih slovniških primerih udomačimo imena znanih pisateljev. (Zgledi za kvaliteto vokalov, primeri v sklanjatvi, stavki v sintaksi itd.) Kmalu pa se da v zvezi s kakim berilom povedati o pesniku ali pisatelju že tudi kaka anekdota.

Berila iz šolske čitanke, ki ob tehtnem izboru sicer lahko tvorijo bogato gradivo za spoznavanje pesnikov in pisateljev in ob smotrnem navajanju lahko nudijo lep vpogled v delavnico avtorjevega ustvarjanja, zaradi razcepljenosti vendar ne morejo ostati edini pripomoček pri literarnem pouku.

Profesor naj si čimprej dobi čas za čtivo in obravnavo kakoga celótnega literarnega dela, ob čemer bo dijake najlaže na-

vadil pravilnega branja, imel pa bo pri tem tudi ugodno priliko, da prikaže splošni pomen literarne osebnosti. Naj obravnava kot šolsko čtivo z dijaki vsako leto vsaj eno celotno delo! Kakor se razvija otrokova duševnost v teh letih, tako se morajo poglobljati tudi navodila pri branju. Že v prvem razredu naj si dijaki za čtivo oskrbe posebne zvezke, ki naj vanje ne vpisujejo samo obnov prebranih del, ampak naj si, izprva po profesorjevih navodilih, pozneje samostojno, izpisujejo tudi pomembne citate, slogovne posebnosti, naj zabeležujejo kratke označitve, razčlembe, lastne sodbe in poskušajo naj dela ilustrirati! Pri obsežnejših knjigah seveda lahko pozneje prihranimo za obdelavo v šoli le oblikovno, vsebinsko ali idejno pomembnejša poglavlja, medtem ko ostalo poverimo dijakom za domače čtivo, ki ga lahko naloži profesor takoj po prvem, v šoli sistematično predelanem celotnem delu.

Domače čtivo je prav tako važno sredstvo za poživitev literarnega pouka kakor šolsko, v nekem pogledu pa ima še globlji pomen. Če profesor že ne more zabraniti čtiva slabih del, lahko zahteva vsaj predelavo najboljših. Zato naj bo ta izbor prehtan nad vse vestno, saj je marstkateremu dijaku to edina knjiga, ki jo poleg šolskih vzame v roke; pa tudi onim dijakom, ki mnogo bero, pri izboru privatnega čtiva, ki naj letno obsega osem do deset del, naj vsebuje predvsem dela domačih avtorjev, od tujih le najpomembnejša i med temi v prvi vrsti slovanska. Poleg predpisanega seznama za obvezno domače čtivo pa je za vsak razred priporočljiv tudi neki maksimalni seznam del, ki naj marljivejšim učencem služi za načrt, po katerem urejajo svoje zasebno čtivo.

S pravilno vpeljanim šolskim in domačim čtivom se v dijaku brez dvoma vzbudi ljubezen za lepo knjigo. Marsikateremu dijaku je taka knjiga iz šolske izdaje začetek njegove domače knjižnice, ki mu bo v šoli nabrano literarno znanje, doma lahko stalno izpopolnjevala. Ravno ob navajanju k čtivu pa lahko najde profesor tudi mnogo prilik, da dijakom govori o avtorjih, in drugošolec bi moral vsaj kaj malega vedeti že o vseh večjih domačih pisateljih, tu pa tam pa tudi že kaj o tujih.

V tretjem razredu je treba dijaku že vedeti, da je literatura poseben del pouka o narodnem jeziku. Poleg tega, da moramo sedaj zahtevati že nekaj utrjenega znanja, ki ga dijaki lahko

črpajo iz posebnih literarnih opomb v čitankah ali iz profesorjeve razlage, naj začno v tretjem razredu risati literarne atlante. Potreban je predvsem splošni atlant domačega ozemlja, kamor vrisujejo dijaki rojstne kraje znanih pisateljev; specialni atlanti so priporočljivi le ob natančnejši predelavi tega ali onega poglavja.

Uspešno sredstvo pri literarnem pouku so literarne ekskurzije na rojstne domove domačih književnikov, na kraje njihovega delovanja in na njihove grobove. Seveda morajo biti take ekskurzije vedno vestno pripravljene, v zvezi z obravnavano snovjo v šoli, naknadno pa tudi utrjene.

Priporočljive so tudi ekskurzije v gledališče. Vsak profesor narodnega jezika bi moral čutiti za dolžnost, da svoje dijake uvede v dramatsko umetnost, ki ima med vsemi vrstami umetnosti največ možnosti za vzgajanje, saj je najbolj neposredna, najbolj realna in najlaže razumljiva, samo da otroka nevarno ne znamo o pravem času pripraviti nanjo. Česar ne store starši, bi morali napraviti profesorji in otroke preko otroških in mladinskih predstav polagoma privedi do zmožnosti obiskovanja in kritičnega sprejemanja predstav za odrasle.

Da literarni pouk poživljajo govorne vaje, predavanja, deklamacije, solistične in zborne recitacije, dramatski prizori in cele igrice, se razume samo po sebi. Posebno ugodno lahko pridejo ti pripomočki do izraza ob razrednih prireditvah, ki naj jih profesor pripravi ob kakih pomembnih jubilejih. Take prireditve bodo imele tem več uspeha, kolikor bolj bodo pripravljene kot rezultat lastne dijaške iniciative. Profesor naj ob takih prilikah bolj sugestivno kakor dejansko pogloblja estetski čut in sodobno časovno mero.

Kakor sicer ugodno upliva, da ima profesor učne ure razdeljene po določenem sistemu, pa je dobro, da od časa do časa ta sistem namenoma pretrga in kakšno uro z dijaki prebije na drug način. Taka sprememba ne prinese samo prijetne sprostitve, ampak jo profesor lahko spretno uporabi za razna praktična vprašanja, ki zanje v rednih urah ne najde prostora. Tako lahko n. pr. dijaki ob profesorjevi recitaciji raznih pesnikov in pisateljev sami ugibajo avtorje, ali pa jih sami s samostojnimi sestavki hote posnemajo. Zelo se poživi literarni pouk s kakimi literarnimi družabnimi igrami. (Pisalne igre, slikanice, literarne četvorke

itd.) Če se take igre vrše v obliki tekme in z nagradami, imajo še večjo privlačnost.

V četrtem razredu naj profesor vse križem nabrano znanje ki so si ga dijaki pridobili v prvih srednješolskih letih, zbere in uredi v vidni sistem, ki v širokem obrisu predstavi dijaku že tudi časovni razvoj dogodkov in stremljenj od prvih zapiskov narodne književnosti do zrelih plodov in najnovejših pobud in sodobnih prizadevanj.

Prijetno in koristno pomagalo profesorju in dijaku bi bila knjižica, ki bi v kramljajočem slogu in z ilustracijami prikazala najvažnejše pisatelje v značilnih življenjskih zgodbah.

Ljubljana.

d-r Silva Trdina

U nižim razredima sticanje jezičke građe treba da teče postepeno, polazeći od pisaca lepoga stila, i sa sistematisanjem svih pojava jezika, tako da se na kraju nižeg tečaja srednje škole stekne sigurno vladanje normalnim književnim jezikom, pouzdanost u gramatičkim odnosima a lakoća u izražavanju. Po sebi se razume, u tome razmaku vremena treba da budu savladane sve teškoće pravopisa i osnovna upotreba znakova interpunkcije. Književnost se tu ne sme obrađivati kao zaseban predmet ni kao sistematska celina; ona treba da bude izvor jezičkom bogatstvu i podloga na osnovu koje će se vršiti sistematisanja, — a ta sistematisanja se pak ne bi vršila na estetičkim, već na drugim, kraćim i prilagođenim štivima. Ali opet povodom pojedinih književnih sastava, proznih štiva i pesama, treba reći po nekoliko reči o piscima i delima. Na taj način bi učenici imali na kraju nižega tečaja dovoljno obrađenu građu jezičke sistematike a uz to dosta, iako skromnih, pojmova o književnosti. Kako mnogi učenici ne nastavljaju sredje školovanje posle nižeg tečaja, oni bi na ovaj način išli u stručne škole ili direktno u život sa zaokrugljenim poznavanjem i sa dovoljnom sigurnošću u književnom jeziku, a sa dosta pojmova o književnom stvaranju.

Skoplje

Milivoj Pavlović

5. Mesni dijalekti, akcenti i izgovor i napori osnovne i srednjoškolske nastave da se postigne jedinstvo književnog jezika.

Dialectes, accentuation et défauts de prononciation locaux et rôle réservé à l'enseignement primaire et secondaire pour la réalisation de l'unité de la langue littéraire.

Iz oblasti u oblast naši nastavnici, učitelji osnovnih škola i profesori srednjih, imaju da uče decu našem književnom jeziku. U isto vreme oni u toku školovanja, u učiteljskoj školi i na univerzitetu, ne dobijaju potrebno stručno obrazovanje za taj važan posao. Niti s jedne strane znaju šta u kojoj oblasti imaju da savladaju, jer nemamo izrađenih diferencijalnih gramatika, niti s druge strane znaju kojih se načela treba držati u uvođenju učenika u književni govor iz različitih lokalnih govora i u isto vreme kojih metodičkih postupaka. Iz toga razloga naš obrazovani svet, iako je prošao kroz jednu istu srednju školu, u svom izražavanju čuva sve lokalne jezičke osobine.

Smatramo zato da je potrebno utvrditi načela kojih treba da se pridržava maternja nastava pri uvođenju učenika iz lokalnih govora u književni jezik, zatim utvrditi metodičke postupke za taj rad. Kako je za lokalni govor vezana moralna celina zavičajnog sveta (roditelji, selo, uža zajednica kraja), među pedagoškim načelima kojih se treba držati pominjemo u prvom redu ovo: nastava koja uvodi u jedinstven književni jezik ne sme naglo i bezobzirno kidati tkivo lokalnog govora, a još manje izazivati prezir prema njemu, jer bi u tom slučaju, izazivajući prezir prema jeziku, izazvala i prezir prema celokupnom zavičajnom svetu. Jedinstvo književnog jezika treba, prema tome, stvarati na bazi poštovanja lokalnih govora i koristi književnog za moderan nacionalni život.

S obzirom na metodičke postupke, i diferencijalnu gramatiku još pre toga, treba utvrditi ovo: za svaku oblast školsku, pošto se utvrde jezičke poteškoće, utvrdiće se i naročiti metodički postupci za njihovo savlađivanje. Bez osveštanih pedagoških i didaktičkih načela, kao i izrađenih metodičkih postupaka, danas se ne može zamisliti pravilan rad na praktičkom stvaranju jedinstva književnog jezika u našim srednjim školama.

Beograd

d-r Ilija Mamuzić

6. Opšta gramatika kao predmet nastave u srednjim školama.

La grammaire générale comme matière d'enseignement dans les lycées et collèges.

Vlastním cílem jazykového vyučování na střední škole je jednak obeznámiti žáky s normou jazykovou at již v protikladu k místním dialektům nebo k řečem třídním, jednak vypěstovati v nich schopnost vyjadřovati se nejen „správně“, nýbrž i se stylistickou rozrůzneností a záměrností. Zásadým o b e c n é g r a m a t i k y bylo by možno učiti jen v nejvyšší třídě střední školy na podkladě srovnávání několika jazyků (domácího a cizích), po případě i za pomoci srovnávání historických stadii téhoz jazyka. Obecná gramatika nesmí se však směšovati s logikou nebo psychologií řeči. Je to nauka o obecných funkčních (t. j. distinktivních) kategoriích jazyka a o zásadach, jimiž se řídí ve své lingvistické skutečnosti a vyvoji systémy jazykové. Takto pojatá obecná gramatika byla by dobrým doplňkem k logice a psychologii.

P r a h a

Bohumil Trnka

Настава систематике језика, као и свака наставна грана, има поред свога конкретног предмета и опште принципе. Ради давања општих појмова о језику, можда би било и сувише далеко од задатка средњешколске наставае завести општу граматику као посебан предмет: а можда би као посебан предмет била врло апстрактно извођена. Али, о општим језичким вредностима, о опште-језичким појавама, о општим категоријама и тенденцијама може се врло успешно говорити, и такве напомене могу имати конкретну подлогу у учењу других језика, класичних и живих, а нарочито у настави старо-словенског језика.

С к о п љ е

Миљивој Павловић

8. Nastava jezika, književnosti i kulturne istorije slovenskih naroda u a) višim školama i b) srednjim školama slovenskih i stranih zemalja.

Enseignement de la langue, de la littérature et de la civilisation des peuples slaves dans a) les Facultés et hautes écoles et b) dans les établissements secondaires des pays slaves et étrangers.

Slovanské jazyky na českých obchodních školách.

Slovanským jazykům se vyučuje dnes na všech typech českých vyšších škol. Nejlépe však dosud je zorganizováno studium slovanských jazuků v českém školství obchodním, hlavně však na jeho středním typu, na obchodních akademiích.

Na českých obchodních akademiích podle osnov z r. 1931 lze vyučovati čtyřem slovanským jazykům (bulharštině, polštině, ruštině a srbochorvatštině) jako volitelným jazykovým předmětům relativně povinným (ovšem vedle vyučovacího jazyka českého pro všechny žáky povinného). Vyučování slovanským jazykům se věnuje na těchto školách stejný počet hodin jako každému jinému cizímu volitelnému jazyku relativně povinnému (kromě němčiny jsou to všechny cizí jazyky), celkem 14 hodin týdních při čtyřech třídách, k nimž po př. ve dvou nejvyšších ročnících (po jednom ročním semestru) této čtyřleté školy může přistoupiti ještě dvouhodinový kroužek konverzační, takže počet týdních hodin věnovaných každému slovanskému jazyku vzrůstá takto na 16.

Na českých obchodních akademiích se vyučuje dnes ve skutečnosti jen třem nejrozšířenějším slovanským jazykům, a to polštině, ruštině a srbochorvatštině.

Statistika o účasti žactva při vyučování slovanským jazykům na obchodních akademiích za r. 1937/38 (jde tu ovšem o statistiku z celého tehdejšího území československého) poučuje

velmi přesvědčivě o velkém zájmu žactva obchodních akademií o studium slovanských jazyků. Ruštině se vyučovalo r. 1937/38 na 31 obchodních akademiích ve 152 odděleních při účasti 2.752 žáků (Celkem 25 % celkového počtu žáků obchodních akademií; je to nejoblíbenější jazyk cizí po angličtině, které se učí asi 52% žactva, kdežto francouzštině pouze 22%), srbochorvátštině na 12 školách v 31 odděleních za účasti 555 žáků (asi 5.3% žactva) o polštině na 4 školách (3 pražských) v 6 odděleních za účasti 108 žáků (asi 1%).

Školská správa českého obchodního školství věnuje také bedlivou pozornost výchově dorostu učitelského pro slovanské jazyky, kterého stále je nedostatek. Zřízeny byly jazykové odborné zkušební komise, které cílevědomě regulují nábor kandidátů učitelství pro slovanské jazyky v obchodním školství. K povznesení studia slovanských jazyků na obchodních učilištích zřídilo ministerstvo školství a národní osvěty r. 1938 dva odborné inspektory slovanských jazyků pro země české (zároveň pro jazyk český). Snaha školské správy směřuje i k tomu, aby se žactvu obchodních škol dostalo vhodných učebnic slovanských jazyků. Této snaze úředních činitelů napomáhá poslední dobou význačně i soukromá iniciativa některých vydavatelských firem, takže české obchodní školství nemá dnes již závažnější nedostatky dobrých jazykových a odborných učebnic, jak tomu bylo donedávna. Pedagogické kruhy školských pracovníků připravují k tisku moderní methodiku slovanských jazyků pro obchodní školy.

Školská státní správa i kuratoria obchodních škol podporují zájem žactva obchodních učilišť o slovanské jazyky udělováním prázdninových stipendií na cesty do slovanské ciziny a vysíláním absolventů obchodních škol na praxi do slovanských průmyslových i obchodních podniků. Výsledky této akce byly až dosud velmi uspokojující.

Při studiu slovanských jazyků na obchodních učilištích nejde však jen o znalosti jazykové žactva, nýbrž i o poznání národního života příslušného slovanského národa, zejména jeho života hospodářského. K těmto požadavkům přihlížejí osnovy, v tomto duchu psány jsou i cvičebnice.

Koji strani slovenski jezik treba da se predaje u školi i kako?

Strani jezici u srednjoj školi. Da li je potrebno učiti dva ili samo jedan živi strani jezik. Sadašnje stanje.

Peti razred kao stariji razred i njegov jezični nastavni program. Kako se kod nas uči staroslovenski jezik. Staroslovenski jezik pruža bogate mogućnosti da se na njegovoj osnovi učenici mogu da upoznaju sa osobenostima potonjeg razvića drugih slovenskih jezika (tri glavne grupe slovenskih jezika), a pre svega dublje uđu u suštinu sintaksičkih i morfoloških odlika svoga maternjeg jezika. Nijedan slovenski jezik nije u tako prisnoj vezi sa staroslovenskim kao južnoslovenska grupacija. Potrebno je uvesti od petog razreda, u vezi sa staroslovenskim, jedan živi slovenski jezik, a kod nas samo ruski. (U trećem razredu ne bi se uvodio novi jezik, već bi se učio od prvog do osmog razreda samo jedan strani jezik). Ruski bi se učio do kraja osmog razreda. Mogućnost dobrog savladivanja ruskog jezika za četiri godine.

O načinu izvođenja nastavnog programa. Ruski se jezik može uvesti u Jugoslaviji odmah, jer postoji predratna tradicija, ima zgodnih udžbenika, a lako bi se našli spremni lektori za konverzaciju.

Ciklističko izvođenje nastave ruskog jezika. V razred: Izgovor glasova, ruska abeceda; čitanje lakih pripovedaka dečijeg tipa; osnovi morfologije; anegdote. — VI razred: Produbljanje znanja iz morfologije, sintaksičke napomene, čitanje basana, pričica, pesama epskih i lirskih pripremljenih za školu, kao i odabranih Puškinovih skaski. — VII razred: Sintaksa i klasična proza (Puškin, Ljermontov Turgenjev, Gončarov, Korolenko). — VIII razred: Istorija književnosti naporedno s kratkom istorijom ruskog jezika i kulture. (Gogolj, Tolstoj, Dostojevski, Čehov, drame od Puškina i Ostrovskog).

Valjevo

d-r Rastislav Pletnjev

Slovenski narodi, naporedo sa drugim narodima, u ranijim vekovima su imali tipične pojave kulturnog života i književnoga stvaranja, a to se do velike izrazitosti razvilo u 19 veku, i njihov napredak u svima pravcima oseća se sve više, kako u nauci tako i u književnosti i svima drugim pojavama socijalnog života.

Taj napredak prešao je u novije vreme granice pojedinih slovenskih zemalja i Sloveni su počeli obilno saradivati na opštoj evropskoj kulturi i nauci. Ima istaknutih ruskih, čeških, poljskih pa i jugoslovenskih naučnika čiji radovi na problemima materijalne i duhovne kulture označuju prave vrednosti u napretku čovečanstva. Izuzetno se mora istaći da je evropska književnost devetnaestog veka obogaćena sjajnim delima velikih slovenskih pisaca. Iako su dugo bile samo odblesak drugih evropskih književnosti, slovenske književnosti ušle su odavna u fazu kada svaka od njih počinje predstavljati ili već predstavlja pravu vrednost, dostojnu pažnje i drugih naroda, a pojedina dela zaslužuju da budu čitana u originalu ne samo od onih koji se bave proučavanjem slovenskih književnosti i književnosti uopšte, već i svih onih koji žele da direktno osete prave vrednosti književnog stvaralaštva kod Slovena. Najzad sav široki život, svojom povećanom dinamikom, smanjenjem distancija zbog fantastičkih brzina novih saobraćajnih sredstava, povećanjem prometa, zahteva sve više direktno sporazumevanje raznih poslovnih ljudi drugih pa i slovenskih narodnosti.

Nije neobjašnjivo, dakle, što je interes za Slovene potekao kao kakva bujica. Nas ovde interesuje slavistika. Ima već više od tri decenije kako je slovenska nauka o jeziku izišla iz one faze koja je imala filološki a zatim opštiji lingvistički karakter. Produbljivanje studija pojedinih slovenskih jezika vodilo je diferenciranju metoda i stvaranju posebnih izrazitih centara za proučavanje pojedinih slovenskih jezika. Tako se na sve strane osetio novi val slavističkih studija. Ovome stanju nalazimo najbolji izraz u velikom broju priznatih slavističkih časopisa kako u pojedinim slovenskim centrima nauke tako i u Parizu, Berlinu, Londonu. Sav ovaj mnogostrani pokret obuhvata i interesovanje priznatih naučnika i drugih narodnosti, tako da

danas slavističke studije zauzimaju veoma vidno mesto u opštem naučnom interesovanju. Simbioze sa germanskim jezicima, za nekadašnje doba razumljive, i sa romanskim jezicima i drugima na Balkanskom Poluostrvu i u susednim krajevima, dvostrano pojačavaju to međunarodno interesovanje.

Ali, da li je organizacija nastave slovenskih jezika u takom stanju da može odgovoriti ovom interesovanju za život Slovena i svima njenim mnogostrukim zadacima. Iako su slovenski jezici, kako je naglašavao i pok. A. Meje, među sobom bliži no jezici drugih indoevropskih grana, ipak je to organizovanje nastave slovenskih jezika, i to u potpunosti, od preke potrebe. Sadašnje stanje uopšte ne zadovoljava. Zaista, na svima čuvenim univerzitetima postoje katedre slavistike ili naučnici koji uza svoje direktne studije pokazuju veliko interesovanje i za slavistiku; ali, nažalost, nastava živih slovenskih jezika pokazuje velike praznine. Na univerzitetima drugih naroda dosta su retki slučajevi ma i lektorske nastave po nekog slovenskog jezika, pa ni na slovenskim univerzitetima stanje nije mnogo bolje. Retki su univerziteti — mada ih ima — gde je zastupljena nastava svih slovenskih jezika. — Na univerzitetima drugih narodnosti svakako će i dalje biti zastupljena nastava onih slovenskih jezika koji se nameću specijalnim prilikama. Ali na slovenskim univerzitetima nastava živih slovenskih jezika mora biti organizovana na osnovu širih potreba. Ona se mora pojačati i sistematisati kako radi same nauke tako i radi pripreme nastavnog osoblja za nastavu tih jezika u srednjim školama i na privatnim tečajevima.

Osem nastave na univerzitetima, za slovenske narode ističe se kao specifična potreba nastava slovenskih jezika u srednjim školama. Iako su slovenski jezici bliži, oni se ipak moraju učiti — ali je važno da se bržim tempom može postići veći uspeh no pri učenju neslovenskih jezika. Umesto da se uče po dva živa jezika zapadnih evropskih naroda, bilo bi opravdano zadržati jedan od njih, a uz to učiti jedan slovenski jezik. U klasičnim gimnazijama možda bi jedan slovenski jezik mogao biti treći živi jezik. — U srednjim školama bi se slovenski jezici učili po izboru, ili bi pojedine škole imale jedan a druge

drugi slovenski jezik. Nastava po izboru bila bi omogućena tek pošto bude pripremljen dovoljan kadar nastavnika. Sam nastavnički kadar mogao bi se bržim tempom pripremati uz kombinovanje dva načina: a) odašiljanjem nastavnika-slavista na godišnji boravak u drugu slovensku zemlju, ili u dve godine na ferijalni boravak kod drugih slovenskih naroda; b) održavanjem specijalnih godišnjih kurseva za nastavnike srednjih škola-slaviste, i to pri Ministarstvima prosvete ili pri univerzitetima, uz potrebno odsustvo s platom za učesnike.

Skoplje

Milivoj Pavlović

II

Referati namenjeni opštoj diskusiji Rapports destinés à une discussion générale

1. Primena novih principa lingvistike i književne istorije u srednjoškolskoj nastavi slovenskih jezika i književnosti.

Application des nouveaux principes de la linguistique et de l'histoire littéraire dans l'enseignement des langues et des littératures slaves des lycées et collèges.

У школској литератури има довољно потврда да је примена у школама најчешће заостајала иза савременог стања науке, — а такво стање бивало је увек и у настави словенских језика. У принципу, пак, настава треба да иде у корак са науком, и да се временски непосредно примењују погодним методолошким средствима све нове тековине науке. — Како су наука о словенским језицима и проучавања посебних словенских језика у сталној динамици, то се овде ова потреба неминовно намеће. Ипак, остаје за дискусију питање до које се мере може улазити у детаље, и до кога степенa ученици могу пратити научне новине. Али је несумњиво да ће много пута резултати нових научних истина унети правилније погледе и јаснија схватања и других питања која су у вези са науком о језику. У сваком случају принципи социјалне и психолошке оријентације у проучавању језика могу унети нову динамику и у метод наставе, а тиме осигурати боље резултате.

Скопље

Миливој Павловић

2. Formalna i sadržajna strana gradiva koje obrađuje nastava maternjeg jezika u srednjoj školi.

Forme et fond mis en oeuvre dans l'enseignement de la langue maternelle aux lycées.

Настава матерњег језика у средњој школи проводи се обично формално-граматичким путем: ученици се уводе у гласовни систем и промене, у облике и њихову употребу, као и у друге области науке о језику, највише на исти начин на који се ради језик на универзитету.

Тако се обично проводи настава данашњег књижевног језика, а тако и настава старословенског језика, историје српскохрватског језика и његових дијалеката. Сасвим је редовна појава да се ученици уводе само у формалне особине првог словенског књижевног језика и формалне особине наших покрајинских говора и данашњег књижевног изражавања, а исто тако то да се не уводе у садржајну страну њихову.

Дечак од десет до двадесет година, ученик наше средње школе, није међутим дорастао посматрању чисто формалних особина језичких, бар не у почетној настави језика, и не у оноликој мери у коликој га настава нагони на то. Наша настава матерњег језика зато је готово редовно без довољног интереса за средњошколског ученика, а исто тако и без довољно поузданих практичних резултата.

Сматрамо да би ученици имали и много интереса и много користи кад би се настава матерњег језика задржавала на свим ступњевима, а нарочито на почетним, што више и на садржајној страни језика (функција и значење), управо на овој у првом реду. Другим речима, настава језика у средњој школи треба да буде увек и настава ствари, догађаја, доживљаја, датих ситуација, уопште прилика животних у којима ће се јављати и онда посматрати извесна језичка појава.

3. Postupnost u nastavi o osnovnim kategorijama gramatičkim.

Progression graduelle dans l'enseignement des données fondamentales de la grammaire.

У нашим средњим школама запажа се данас врло велика несигурност ученика у препознавању основних граматичких категорија. Несигурност у препознавању падежа, исто тако глаголских облика, службе појединих падежа, значења реченице и других основних појмова и разликовања општа је појава у нашим средњим школама.

Сматрамо да та појава има свој узрок не само у неподесним методичким поступцима односно у недовољном увежбавању и раду; та појава потиче можда и одатле на понеким школама, али њен главни извор свакако треба тражити у недовољној поступности наставе, дакле у једној нарочитој врсти методске грешке.

Настава падежа на нашим школама обично не зна уопште за какву поступност: у једном часу и наставници по школама и уџбеници језика обрађују свих седам падежа. За ученика од десет или нешто више година седам падежа претстављају међутим невероватно тешко градиво, такво које он за један школски час никако не може да усвоји.

На другом месту треба поменути да наша настава језика у основне категорије уводи ученика у највише случајева посредством неког клишеизираниог појма, неког „општег“ случаја, а не случаја „посебног“. Инструментал — да кажемо један пример — треба да буде наставом обрађен баш као инструментал, а не у неком другом свом значењу. У тај појам дакле треба увести ученика тако што ћемо га увести на првом ступњу у основну функцију његову, на другом ступњу неком у другу и онда у трећу итд. функцију. На тај начин настава језика би добила у одређености и већој сигурности: основне категорије граматичке постале би ученицима јасна и трајна својина.

4. Staroslovenski jezik i istoriski razvitak narodnog jezika u srednjoškolskoj nastavi.

Le vieux-slave et l'évolution historique de la langue nationale dans l'enseignement secondaire.

Slovnčni pouk materinščine v višjih razredih srednje šole ima namen, da opre znanje o sedanjem stanju jezika na zgodovinsko podlago. Izhodišče za tako izpopolnitev je stara cerkvena slovanščina kot najstarejši slovanski knjižni jezik in kot najboljša predstavnica nekdanjega skupnega prajezika. Učni načrt določa, da se mora učenec v V. razredu spoznati z najvažnejšimi glasovnimi in oblikovnimi posebnostmi tega jezika, da bi mogel pravilno razumeti stare slovenske in srbohrvatske jezikovne spomenike. Za VI. razred je predpisan kratek pregled zgodovinskega razvoja slovenskega in srbohrvatskega jezika.

Vprašanje je, ali zadostuje, da se poučuje stara cerkvena slovanščina v tem obsegu. Stari jezikovni spomeniki se lahko obravnavajo s povsem slovstvenega stališča, s tem da se jim odreja mesto in cena v tedanjem slovstvenem snovanju; za to res zadostuje znanje stare cerkvene slovanščine v predpisanim ozkem okvirju. Na iste spomenike pa moramo gledati tudi z jezikoslovnega vidika, opazujoč na njih sledove zgodovinskega razvoja. Za tako branje pa je treba nekaj več kakor zgolj mehanično znanje najvažnejših posebnosti stcsl. jezika. Za pravilno umevanje zgodovinskega razvoja slovenskega in srbohrvatskega glasovja in oblikoslovlja je vendarle potrebno nekoliko podrobnejše znanje stare cerkvene slovanščine.

Da bi bili možni povoljni uspehi, bi bilo treba pouk stare cerkvene slovanščine razdeliti na dve stopnji. Snov prve stopnje (V. razred) so osnovni pojmi stcsl. slovnice, ki omogočajo

branje in razumevanje najstarejših stsl. spomenikov (v redigirani šolski izdaji, deloma tudi v svoji prvotni obliki). Poleg teh tekstov naj bi čitanka obsegala tudi nekaj primerov cerkvene slovanščine raznih recenzij; ti bi bili obenem tudi že prehod v zgodovino slovenskega in srbohrvatskega jezika, ker že kažejo, kako je prvotni knjižni jezik polagoma odmiral in kako so vanj posegali s svojimi posebnostmi živi slovanski jeziki.

Na drugi stopnji (v VI. razredu) je treba pouk o zgodovini jezika pričeti ponovno s staro cerkveno slovanščino. V prejšnjem razredu pridobljeno znanje je treba razširiti in porabiti za ishodišče za učenje zgodovinskega razvoja slovenščine in srbohrvaščine. Ob starih slovenskih in srbohrvatskih spomenikih je treba pokazati razmerje med stsl. glasovjem in slovenskim ter srbohrvatskim ter poiskati tudi činitelje, ki so povzročili spremembe. Razlaga zgodovinskega razvoja sklanjatve in spregatve je mogoča le, ako jo naslonimo na staro cerkveno slovanščino.

Za vse to pa so potrebni primerni učni pripomočki. Potrebna je slovnica stsl. jezika, ki bi bila prirejena tako, da bi dajala tudi temeljno znanje o zgodovini slovenskega in srbohrvatskega jezika ter obnem odpirala poglede v zgradbo drugih slovanskih jezikov. Na ta način bi postala snov tudi za dijaka privlačnejša. Slovnici bi bilo treba priključiti primerno zgodovinsko čitanko jezika. Ta naj bi obsegala starocerkvenoslovenske in cerkvenoslovenske spomenike in pa stare slovenske in srbohrvatske tekste obenem z novejšimi, ki naj bi kazali razvoj jezika do naših dni.

Ljubljana

d-r Franc Tomšič

Старословенски језик данас се ради у петом разреду, у највише школа с мало или нимало успеха. У највише случајева наставници раде с ученицима парадигме именичких и других деклинација, исто тако парадигме глаголских облика, а уз то се задржавају на извесном броју гласовних промена.

За ученике тог разреда такав рад је врло заморан и обично без добрих резултата: нити ученици довољно уђу

у историјски развој нашег језика, нити се могу, ма и најмање, сналазити а још мање уживљавати у старим текстовима. Њихова младост при тој настави сасвим је заборављена: наставни поступци раде као да у учионицама седе ученици специјално заинтересовани за језик Ђирилов и језик наше историје.

Поставља се према томе питање: како поставити наставу старословенског и историјског језика да би ученици у њих ушли са што више воље и разумевања?

Сматрамо да ту наставу у првом реду треба померити у више разреде, можда у седми, или бар у шести; затим је везати са историјом књижевности и концентрисати с нашом политичком и културном историјом; најзад ограничити на нарочито изабране текстове, такве који ће исто толико ученицима отворати погледе у наш народни живот у прошлости колико и свраћати им пажњу на формалне особине првог словенског књижевног језика и историјског развоја наше домаће народне речи.

Београд

д-р Илија Мамузић

У више случајева, у времена даља од нашега доба и ближа њему, сувопарна и издвојена настава старословенскога језика сводила се на заморни вербализам и није доносила користи општем образовању. Напротив, ако би она била доведена у везу са народним језиком и другим словенским језицима (чије учење треба завести), — та би настава била живља и ефикаснија.

Уза систематику народног језика, нарочито у вишим разредима средње школе, треба дати историска објашњења формирања језика, истичући дијалекте као савремену фазу сталне језичке еволуције. Дакле, не би се предавала *историја* народног језика, већ би се давала објашњења историског момента, а то би било неопходно и за разумевање наставе старијих епоха књижевности.

Скопље

Миливој Павловић

III

Tehnička pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji

Questions techniques destinées à la discussion détaillée

1. Da li udžbenici za osnovne i srednje škole treba da budu dvojaki: jedni za učenike, drugi za nastavnike?

Les manuels destinés aux écoles primaires et secondaires doivent-ils être différents, selon qu'ils sont réservés aux maîtres ou aux élèves?

Није ни за кога тајна да има земаља које имају и данас засебне уџбенике за наставнике средњих школа и засебне уџбенике-потсетнике за ученике. Према томе, питање о двојаким уџбеницима није ни ново ни оригинално. Али се оно непрестано претреса и има словенских земаља у којима још није решено.

Може нам се рећи да су наставнички уџбеници непотребни, пошто наставници средње школе пролазе кроз највишу наставу, која им даје могућности да се упознају непосредно са тековинама науке и да их онда унесу у средњу школу било непосредно било путем својих уџбеника. Такав одговор имао би само привидне знаке тачности. Наставници средње школе имају могућности да прате науку само у врло уској области; међутим овде се тражи стално и узастопно праћење науке у свима њеним областима. То могу чинити само они људи којима је то једини посао и који се стално, са својим помоћницима, налазе у средишту и стварања и целокупног праћења науке.

Ако је, дакле, немогућно да појединци-наставници средњих школа стално освежавају своја научна знања у потпуности, било би неопходно или да то освежавање, од вре-

мена на време, добијају на каквим течајевима или да им се оно даје у облику приручне књиге. Ми мислимо да је ово друго много боље. Разуме се да би се сваких неколико година оно што се у њима даје ревидирало, како би се у њих унеле све неопходне новине.

У вези са тим наставничким приручницима налазили би се и ђачки уџбеници-потсетници.

Када би и једни и други уџбеници претстављали државна издања, било ми природно да прве састављају научници, професори универзитета, а друге — или наставници средње школе или они који их најбоље израде.

Овим би се отклониле две опасности: прва, да се знање наставника средњих школа сведе на ђачки уџбеник (како данас по неопходности често бива) и, друга, да се оно што се у средњој школи предаје укалупи за велики низ година и с тешком муком из средње школе избади и замени бољим.

Београд — Скопље

А. Белић

М. Павловић

Poglavitni razlog, ki govori za dve izdaji, je pravilnost izgovora. Ker je prvi namen ljudske šole, da nauči učence *pravilnega* branja, je potreba po dveh izdajah zlasti v ljudski šoli nujna. Premajhna jezikovna izobrazba ljudskošolskega učiteljstva, velike dialektične razlike slovenskega jezika, naš pravopis, ki je zgodovinski in etimološki (vendar ne v tolikšni meri, da ga poprečen izobraženec, zlasti iz starejše šole, ne bi imel za fonetičnega) ustvarjajo položaj, da prihajajo učenci v srednjo šolo in izgovarjajo *jedelj, bilj...*, ne ločijo ozkih in širokih *e* in *o*, ne izgovarjajo polglasnika (*ə*) itd. Vse to izvira od tod, ker se v ljudski šoli ne naučé, da je treba ločiti črko in glas, da imamo osem samoglasnikov, a zanje samo pet črk, da se *l* izgovarja na dva načina itd. Napaka je že v abecedniku, kjer so razvrščene besede le po črkah, ne po glasovih. Res je, da ni mogoče v abecedniku podajati fonetične transkripcije, dala pa bi se lahko učitelju v posebni izdaji. Tu bi lahko opozarjali učitelja tudi na dialektične posebnosti te ali one pokrajine, na bistvene razlike med narečnim in knjižnim izgovorom, na tvorbo glasov v knjižnem jeziku, ki jih ne poznajo vsa narečja itd.

V nemajhni meri bi učiteljeva izdaja lahko pomagala tudi pri poenotenju naglasa, ki je — kakor znano — tako različen v raznih narečjih. Skratka: učiteljeva izdaja ljudskošolskega berila bi veliko pripomogla do pravilnega knjižnega izgovora. Prav to nalogo, mimo drugih, ki se jih hočem niže dotakniti, bi vršila tudi v nižji srednji šoli.

Če je izdaja za učitelja na nižji stopnji najbolj važna zaradi pravilnega izgovora, ni nič manj važna v višjih razredih — a iz drugih vzrokov. Če je učitelj tako v ljudski ko v srednji šoli dosegel pravilno branje, mora čedalje bolj poglobljati berila z obravnavo: razložiti mora manj znane besede, razbrati glavne misli, mora berilo idejno izčrpati, govoriti o pisatelju, o pesniški vrsti itd. Res je, da se vse te stvari danes v srednješolskih berilih tiskajo in nakazujejo pod berilom, vendar bi marsikaj iz njih brez škode za učenca odpadlo, če bi imeli posebno izdajo za učitelja; tu bi se marsikaj, zlasti metodičnega, dodalo, a to v učenčevi knjigi doslej ni bilo mogoče.

Posebno važne so ustne in pismene vaje v zvezi z berili in pismene naloge (šolske in domače). Res so take vaje v nekaterih srednješolskih berilih, toda v knjigi, ki jo dobi učenec v roke, utegnejo biti samo nakazane, večinoma le z naslovom. Če bi imeli izdajo za učitelja, bi v njej veliko takih vaj vzorno rešili, dali podrobna navodila, kako naj se naredé itd. Zlasti za pravopisne vaje in narek (narek se danes vse premalo goji v nižjih razredih srednje šole) je potrebna posebna knjiga, kajti učenec, ki je le enkrat tako vajo (ki mora biti seveda izdelana) prebral, jo zna na pamet in vaja izgubi svoj pomen.

Tudi za domače čtivo, ki bodi pod učiteljevim vodstvom, bi veliko koristila posebna knjiga v učiteljevih rokah. Tu bi bil določen pravilen izbor, ne preobsežen, pristopne izdaje, posebno pa vse, na kar je treba opozarjati učenca pri branju tega ali onega dela: jezik, zgradba, misli, značaji itd. Določiti bi se dali tudi odlomki ali poglavja, ki jih kaže v šoli skupno brati. Naposled so še teme za pismene in govorne vaje, ki so z domačim branjem v zvezi.

Vse te naloge bi opravljalo berilo (čitanka), a dale bi se aplicirati tudi na slovnico in na slovstveno zgodovino. Vsekakor je potreba najnujnejša pri berilih za ljudske in srednje šole.

Kako bi se zamisel o dvojnih šolskih knjigah dala tehnično izvesti, je drugo vprašanje, a ni nerešljivo. Pri knjigah, ki gredo v velikih množinah, ne bi bilo posebnih težav; gmotne težave bi se pokazale pri knjigah za višje razrede, ki imajo majhno naklado, a če učiteljeva izdaja ne bi bila preobširna (tu se morda teksti iz učenčeve izdaje ne bi ponatiskovali), bi založništvo preneslo tudi to.

Tako bi posebna izdaja šolske knjige bila učitelju, zlasti mlajšemu, vodnik, svetovalec in metodični kaŕipot ter bi poglobila in poenotila pouk materinega jezika.

Ljubljana

d-r Mirko Rupel

Сматрам да би било подесно да уџбеници за основне и средње школе буду двојаки: једни за ученике, други за наставнике, али у исто време, с обзиром на југословенске прилике, бар оне средњих школа, мислим да то не би било практички изведиво, нарочито не у данашњем систему многих уџбеника приватног издања. У нашим приликама, и с обзиром на мале могућности и с обзиром на традицију која не зна за двојака издања, било би у први час довољно да се уз уџбенике за ученике објаве *уџуџсџва за наставнике*, и то упутства која би била заиста методичког, а не и стручног карактера. Оваква, методичка упутства, потребна су нарочито стога што наш наставник ни данас не добија на универзитету потребно педагошко и методичко образовање, па би му упутство уз литерарне и језичке текстове и правила врло подесно послужили као директива за наставне и васпитне поступке.

Београд

д-р Илија Мамузић

2. Letnji kursevi za usavršavanje srednjoškolskih nastavnika koji predaju sovenske jezike i književnosti.

Les cours de vacances pour le perfectionnement des professeurs de langue et littérature slaves dans les établissements secondaires.

Летњи курсеви су несумњива потреба за усавршавање средњошколских наставника. Њих средњошколски наставници желе и траже, јер осећају да заостају у својем обавештавању о новинама у славистичкој науци. С друге стране наставници се не осећају довољно сигурни у методском погледу свога рада. Из тога разлога летњи курсеви би добро дошли средњошколским наставницима. Њихов задатак би био: 1) да наставнике обавесте о новинама у славистичкој науци; 2) да им сврате пажњу на најзначајније књижевне појаве у нашој књижевности и другим словенским књижевностима; 3) да им изложе савремене дидактичке принципе у матерњој настави и 4) да им практички покажу сам наставни рад. Такви курсеви, добро организовани, били би од значаја и по духовно повезивање наставника матерњег језика и по саму славистичку науку и словенске књижевности.

Београд

д-р Илија Мамузић

3-4. Razmena profesora slavistike na višim i srednjim školama slovenskih i drugih zemalja. — Razmena studenata.

Echange des professeurs de slavistique dans les établissements d'enseignement supérieur et dans les lycées des pays slaves et étrangers. — Echange d'étudiants.

Uspeh nastave slovenskih jezika zavisi i od direktne saradnje pojedinih slovenskih univerziteta. U prvom redu nameće se organizovanje izmene nastavnika. S jedne strane takva izmena daje konkretni vid uzajamnoj saradnji, a vodi direktnom upoznavanju naučnih prilika i problema, koji se pri diskusijama živi i bolje mogu staviti u naučnu perspektivu. Saopštenja direktnih studija iz istorije a naročito iz dijalektologije pojedinih slovenskih jezika može, bilo stvarno bilo metodološki, stvoriti bliži kontakt i dati brži tempo u rešavanju opštijih problema slavistike.

Isto tako bilo bi neophodno upotpuniti i pojačati izmenu studenata, bilo stipendijama davanim studentima slavistike, bilo gostovanjima u studentskim domovima i menzama.

Da bi se ove zamisli, kao i zamisao o stalnoj izmeni knjiga naučnih, školskih a i beletrističnih, i uopšte o široko shvaćenoj saradnji univerziteta, naučnih ustanova i škola, potpuno ostvarile i da bi se njihovo ostvarenje zatim sve više produbljivalo, trebalo bi ustanoviti stalni Sekretarijat slavističkih kongresa, koji bi izrađivao predloge za planove, spremao programe, činio predloge i primao predloge za sve pojave u vezi sa nastavom slavistike.

S k o p l j e

Milivoj Pavlović

Balkanološka sekcija Section balkanologique

I

Lingvistička pitanja Problèmes linguistiques

1. Uvodno predavanje P. Skoka: „O važnosti Kopitareve i Miklošičeve slavistike za balkansku lingvistiku“.

Conférence inaugurale par M. P. Skok: „L'importance de l'oeuvre des slavistes Kopitar et Miklošič pour la linguistique balkanique“.

L'intérêt de Kopitar et de Miklošič pour les langues balkaniques et leurs rapports mutuels a été déterminé par ces trois facteurs :

a) leur occupation, comme censeurs officiels à Vienne, avec les livres slaves, roumains et grecs modernes,

b) leur conception d'une slavistique comme science essentiellement comparative,

c) leur enthousiasme romantique pour la poésie populaire.

En 1826 déjà, dans le volume 46 de *Wiener Jahrbücher für Literatur*, Kopitar envisageait une partie des rapports interbalkaniques qui sont d'ordre linguistique comme se basant sur la même forme linguistique („eine Sprachform“, comme il s'exprimait) traduite par divers matériaux linguistiques („dreyerlei Sprachmaterie“, dans sa terminologie). Par là, il a très bien entrevu l'importance des travaux ultérieurs entrant dans le cadre de la balkanologie, mais Miklošič, grand fondateur de la grammaire comparée des langues slaves, n'a pas suivi le point de vue de Kopitar. Conformément à son intérêt principal qu'il témoignait partout dans le domaine linguistique, il s'est concentré à explorer, d'après la

méthode de classification et d'enregistrement, le fonds lexicologique des langues balkaniques en tant qu'il est d'origine slave, turque, albanaise ou grecque.

Dans la communication, on s'attachera à donner un exposé raisonné des résultats auxquels a abouti le grand slaviste dans ses recherches lexicologiques interbalkaniques, tout en caractérisant en même temps l'apport considérable de ses études à la connaissance de la structure autonome de l'albanais, du roumain et du bulgare, ainsi qu'à celle du substrat balkanique et de l'influence qu'exerçaient les langues non slaves balkaniques sur la structure des langues slaves balkaniques.

Dans ses études balkanologiques, Miklošič attribuait une importance extraordinaire au roumain. C'est pour cela qu'il étudiait cette langue sous le double point de vue, non seulement au point de vue de sa structure et de ses dialectes, mais aussi au point de vue de ses migrations à travers les Alpes Dinariques et les Carpathes. Dans la communication on mettra en relief, sous ce rapport, ses vues méthodologiques.

En ce qui concerne la poésie populaire balkanique, on soulignera non seulement la fonction d'animateur que remplissait Kopitar vis-à-vis de Vuk Karadžić, mais on esquissera aussi ce qu'il y a d'interbalkanique dans l'oeuvre de Karadžić et dans les études particulières de Miklošič consacrées à ce domaine.

Z a g r e b

P. Skok

3. Pretklasični supstrat i njegov značaj za toponomastiku slovenskih jezika, a naročito južnoslovenskih.

Le substrat préclassique et son importance pour la toponomastique slave et particulièrement sudslave.

Две врсте супстрата. Супстрат и миксоглотија. Средоземци и преткласични Балкан. Трачко-илирски Индоевропљани и Пелазги — Пеласти. Досадања испитивања: археолошка (Шухарт), антрополошка (Рехе), историчка (Шахермајер), лингвистичка (Алесию, Барић, Георгијев, Јокл, Крае, Кречмер, Матееску, Оштир, Покорни, Скок, Тромбети). Илири, Трачани, Дарданци и Арбанаси. Штатмилерова теза. У западним, централним и источним деловима Балкана словенска племена затичу непогрчене и неполатињене старинце. Теренски називи и топономастички примери. Разликовање индоевропског од неиндоевропског на преткласичном Балкану. Келтски инфилтрати. Панилиризам одмењује ранији панкелтизам. Илирштина према словенштини. Преткласични анadolски и медитерански суфикси у данашњем говору.

Београд

М. Будимир

Ispitivanje južnoslavenske toponomastike toliko je već napredovalo, da se može pristupiti lučenju pojedinih predslavenskih slojeva, kao što sam to učinio nedavno na malom primjeru, prikazavši ih za obalu srednje Dalmacije (*Spomenica Artur Gavazzi*). Najvažniji je posao pri tome, da se predindoevropski sloj odijeli od prvog indoevropskog, t.j. ilirskog. Taj je posao u toliko olakšan, što se prama sačuvanim tragovima kod predindoevropskog sloja na Balkanu radi o sloju srodnom malo-

azijskom, a također i etrurskom; vjerojatno je naime, da su Etruščani, došavši u Italiju početkom prvog tisućljeća pr. Kr., naišli na jezično srodne elemente u svojoj novoj postojbini. Jokl je iznio (kod Eberta VI) nekoliko važnih jednadžbi, koje dokazuju, da je i na području Jugoslavije postojao nekoć živalj, koji je sa spomenutim elementima bio u uskom srodstvu.

Mnogo je važniji, već i po svom broju, ilirski sloj u toponomastici, dok tračkog sloja po mom mišljenju u Jugoslaviji nema. Ispitivanje ilirskih imena mjesta je dakako već po sebi važno te privlači pažnju mnogih na se i radi selidbe Ilira s Odre na Jadran, koja je arheološki ustanovljena, i radi centralnog položaja ovog indoevropskog jezika, koji stoga ima veza na razne strane. Za slovenske jezike pak imaju ta imena već u jezičnom pogledu veliku važnost i obzirom na refleks ilirskih glasova i glasovnih skupova i obzirom na kronologiju glasovnih promjena, o kojoj ću govoriti u drugom referatu.

Što se pak tiče gustoće ilirskih imena, mora se kazati, da su bila dakako mnogobrojnija, nego što ih danas vidimo u slavenskom plaštu: mnoga imena, koja su nam predana od starih pisaca, nijesu preuzeta od Slavena, a i mnoga mjesta, gdje su nađeni ostaci ilirskog naselja, ali im ne znamo ondašnja imena, imaju danas čisto slavenske nazive. Istina, treba istaknuti mnogobrojna mjesta, koja u starom vijeku nijesu bila još naseljena radi svog položaja u gorama ili radi svog lošeg zemljišta, pa su na njima Slaveni uopće prvi naseljenici. Gdje su pak Slaveni naišli na starija naselja, ukoliko ta nijesu bila već sasvim napuštena, oni su od prijašnjih naseljenika mogli čuti i preuzeti starije njihove nazive, ali i to se nije dogodilo svuda na jednaki način ni u isto doba. Treba imati na umu, da su se u nekim krajevima Iliri ne samo somatski, nego i jezično održali do dolaska Slavena, dok su se u drugim, osobito na obali i u blizini velikih centara, bili onda već romanizirali. Zato treba paziti, da li ilirska imena prelaze u iskonskom ili u romaniziranom obliku. Ali naročito u blizini obale održali su se mjestimice Romani odn. romanizirani Iliri još mnogo kasnije od dolaska Slavena. Izuzevši imena glavnih mjesta, tu su Slaveni preuzeli nazivlje manjih mjesta djelomice kasnije, već prema jakosti njihove infiltracije u romanski živalj. Stoga treba voditi o tome računa, da su u međuvremenu romanski nazivi podlegli onim roman-

skim glasovnim promjenama, koje spadaju u to vrijeme, a s druge strane prešavši u slavenska usta, nijesu mogli više sudjelovati kod onih slavenskih glasovnih promjena, koje su već bile prošle. Za sve ove slučajeve mogu se navesti vrlo instruktivni primjeri, koji nam daju i sliku toka slavenskog naseljavanja u nekim krajevima.

Zagreb

Antun Mayer

Y a-t-il des mots empruntés directement par les langues slaves balkaniques au thraco-illyrique du VIIe et du VIIIe siècles?

Le fait que le bulgare a emprunté non pas la dénomination grecque de la ville de Philippopolis, mais sa dénomination besse *Pulpudeva*, proprement „la ville de Philippe“ (voir là-dessus mon article dans ZONF, VII, p. 24 et suiv.) pose impérieusement la question de savoir s'il y a, dans les langues slaves balkaniques, des résidus linguistiques appartenant au thraco-illyrique, ancêtre de l'albanais actuel.

Dernièrement, M. Budimir, dans son explication du nom du dernier roi croate *Snačić* (voir *Jugoslovenski istoriski časopis*, II p. 127 et suiv.) s'est efforcé de le ramener à *snaci* „coloni“: mot supposé d'origine illyrique relaté par archidiacre de Split. S'il en est ainsi, on aurait des résidus prélatins même dans la partie occidentale de la péninsule.

La question posée se trouve en liaison très étroite avec l'autre vaste problème à résoudre: Dans quelles contrées et dans quelle mesure les Slaves ont rencontré, lors de leur établissement dans les Balkans, des populations échappées à la romanisation ou à la grécisation complètes, populations parlant encore leur langue maternelle au VIe et au VIIe siècles, au temps de la colonisation des Balkans par les Slaves?

Il est évident que la question posée ne peut être résolue qu'en combinaison avec l'étude de l'albanais et du grec moderne. Mais, quant aux Slaves balkaniques, il s'agit, au préalable, de déterminer tant bien que mal l'élément lexicologique qui peut venir en considération. Or, il faut dans les Balkans employer le

même critère de discernement que celui dont on s'est servi maintes fois en Sardaigne et dans d'autres contrées méditerranéennes (Wagner, Bertoldi, Terracini etc.) pour établir l'élément pré-roman. C'est-à-dire, il faut tout d'abord se limiter à l'explication de la terminologie non slave se rapportant aux plantes, aux animaux et au terrain particulièrement caractéristiques pour la région balkanique, terminologie pour laquelle on peut, déjà au point de vue sémantique, supposer une origine non latine et non grecque.

Voici quelques termes de ce genre qui seront examinés tour à tour: *garma* „trou dans les rochers côtiers du littoral dalmate“, *kras* „terrain carstique“, *brinje* „genièvre“, *maklo* „jonc“ (Macédoine), *der* „terrain inculte“ (mot čakave du Quarnero), *blor* = *balaur* „ophisaurus“ etc.

La communication sera terminée par une liste des termes thraco-illyriques passés au slave balkanique probablement sans intermédiaire du latin balkanique.

Z a g r e b

P. Skok.

L'illyrien langue centum?

La théorie traditionnelle voit dans l'illyrien une langue *satəm*. Récemment on a cru pouvoir affirmer que l'illyrien était *centum*. Un argument de poids a été tiré du fait que le vénète et le messapien étaient des dialectes *centum*. Pour le premier, ce caractère est assuré, mais rien ne permet d'affirmer que ce soit une branche de l'illyrien; pour le second, l'appartenance à l'illyrien est à peu près certaine, mais le caractère *centum* est loin d'être prouvé de manière définitive.

Il existe une opinion intermédiaire: l'illyrien serait une langue à deux dialectes, qui traitent de manière différente les gutturales indo-européennes. Mais la différenciation des langues indo-européennes en *centum* et *satəm* est certainement antérieure à l'immigration des Illyriens dans les régions où ils se trouvent à l'époque historique, et il est impossible de croire qu'une différence dialectale, si elle avait existé avant la séparation de l'indo-européen, n'aurait pas été effacée pendant la période de l'illyrien commun.

B u c a r e s t

A. Graur.

4. Neslovenski elementi u južnoslovenskim jezicima: a) grčki, b) rumunski, c) arbanaski, d) latinski i zapadno-romanski i e) turski elementi.

Les éléments non-slaves (grecs, roumains, albanais, turcs, latins et romans) dans les langues sudslaves.

Le fait que les Slaves balkaniques se sont établis dans la partie appartenant anciennement aux Balkans latins (région danubienne et l'Illyricum) où ils se sont très bien conservés jusqu'à nos jours, tout en évinçant de ces contrées l'ancienne population romane dont sont issus les Roumains actuels et dont provient une partie de l'élément latin de l'albanais et du grec moderne, nous oblige à chercher les méthodes permettant d'établir d'une façon sûre, parmi l'élément roman des langues slaves balkaniques, les mots qui leur proviennent du latin balkanique.

Il faut tout d'abord s'entendre sur ce qu'il faut penser sous le latin balkanique, sur ses sources et sur la possibilité de la connaître.

Cette entente une fois faite, les méthodes à employer dans la solution du problème posé se dessinent de la façon suivante:

a) Il est à rechercher si le mot slave d'origine latine fait partie du folklore des Slaves balkaniques. Les mots typiques de ce genre sont *calendae* > *koleda*, *characione* > *kračun*.

b) Il est à examiner si le mot slave d'origine latine est en usage dans tous les dialectes ou, au moins, dans la majorité des dialectes des Slaves méridionaux. Le mot typique de ce genre est *ratione* > *račun*.

c) Le phonétisme du mot slave d'origine latine est à rapprocher de celui des toponymes balkaniques non slaves d'origine latine ou latinisée. S'il y a accord, le mot en question sera à attribuer au latin balkanique; ainsi par exemple le phonème *č* > *tš* de *ratione* > *račun* est le même que dans *Ratiaria* > *Arčar*

et dans *Parentium* > *Poreč*. La présence de la métathèse des liquides dans les mots d'origine latine est particulièrement importante dans ces questions. Ainsi par exemple dans *calce* > *klak* elle est la même que dans *Malua* > *Mlava*.

d) Il est à rechercher si le mot slave d'origine latine appartient au lexique militaire du limes danubien. Ainsi par exemple *turan* > *turris*.

e) Il est à rechercher si le mot slave d'origine latine arrive aussi comme mot populaire en roumain, en albanais et en grec moderne; cela seulement dans le cas où le mot respectif slave ne peut pas être expliqué comme emprunt fait à ces langues balkaniques. Ainsi par exemple dans lat. *communicare* < rum. *comunecă*, slav. balk. *komkati*; lat. *compater* > slav. balk. *kum*, alb. *kumptër* ou *kundër*; lat. *corona* > slav. balk. *kruna*, rum. *cunună*, alb. *kunorë*.

Le résultat obtenu par l'emploi d'une méthode pourra être vérifié par d'autres méthodes etc. On arrivera ainsi à connaître les emprunts que les Slaves méridionaux ont fait au latin balkanique pendant les trois premiers siècles de leur arrivée dans les Balkans (VIIe-Xe siècle).

La communication sera terminée par une liste des mots en question.

Zagreb

P. Skok

Vom wissenschaftlichen Standpunkt gibt es natürlich keine Gradation in der Bedeutsamkeit einzelner Probleme, hier der Frage nach einzelnen Sprachschichten; dennoch ist wohl unbestreitbar, dass blosse Kultureinflüsse, also lat., griech. oder türkische ihre dominierende Bedeutung für wissenschaftliche Ausbeute einigermassen eigenbüst haben. Sind sie doch auch mehr oder minder schon bearbeitet. In den Vordergrund treten nunmehr Fragen der Urgeschichte der Südslawen, die auf ostromanisches und unromanisches Siedelland vorgestossen sind, ihr Volkwerden geht unter Aufsaugung ethnischer Unterschichten vor sich — der dalmatisch-urrumänischen, der uralbanischen und viell. auch anderer Splitter. Hier ist die Forschung vor viele Aufgaben gestellt und noch im Fluss.

Von diesem Standpunkt ist besondere zu begrüßen, dass H. Barić in Belgrad diesen Problemen seine Aufmerksamkeit zugewandt hat und wir hoffen, dass seine profunde Gelehrsamkeit hier das Dunkel weiter lichten wird. Die Verwirrung, wie sie auf prähellenischem Gebiet durch falsche Vorstellungen über die Urvölker des Balkans geherrscht hat, beginnt erfreulich zu weichen und dies wird wohl auch ermöglichen, zu besseren Erkenntnissen zu gelangen, zu Nutz und Frommen der Vorgeschichte aller Balkanvölker und ihrer Sprachen.

Br ü n n

Karl Treimer

1. Les Roumains et les Slaves du Sud ont vécu, depuis les temps les plus anciens, en voisinage immédiat, et, dans quelques régions, ils étaient même mélangés. Leurs langues témoignent d'emprunts réciproques qui sont la preuve la plus vivante sur la nature et l'intensité des rapports qui ont existé, au cours des siècles, entre ces deux peuples.

2. Ces emprunts se sont effectués au cours de deux périodes bien distinctes: l'une, plus ancienne, est celle des premiers contacts entre les Roumains et les populations sud-slaves, l'autre plus récente. La première présente un caractère général, aussi bien chez les Roumains que chez les Slaves; la seconde, plus régionale.

3. L'ancienneté de ces emprunts ne peut être attestée qu'approximativement, sur les témoignages historiques et à l'aide des moyens que nous offrent des faits linguistiques. Leur début chez les Roumains et les Sud-Slaves, date du temps où les uns et les autres se sont mieux connus en Dacie et au Nord de la Péninsule balcanique, donc à l'époque de la formation de l'un et l'autre de ces deux peuples. Cette ancienneté, pour l'influence slave chez les Roumains, résulte, en partie, du fait certain que les premiers éléments slaves de la langue roumaine existaient aussi bien chez les Roumains de la Dacie que chez ceux du Sud de la Péninsule balcanique: les Macédo-Roumains. Ces derniers, se séparant des Daco-Roumains, sont descendu en Epire et en Thessalie, avant le Xème siècle. Cette simple constatation, soutenue par des faits linguistiques, fixe, de façon définitive, la

période à laquelle ont commencé les relations linguistiques entre les Roumains et les peuples sud-slaves.

4. Pour déterminer le caractère de ces influences, nous devons bien connaître non seulement l'évolution des langues sud-slaves, mais aussi celle de la langue roumaine. Sous ce rapport, on peut dire, en général, que l'influence sud-slave sur la langue roumaine est de provenance bulgare, ce qui atteste une relation plus étroite entre le peuple roumain et le peuple bulgare. Par endroits, toutefois, elle a un caractère plus nettement serbe, aussi bien pour la période nouvelle que pour l'ancienne.

5. L'intensité de l'influence sud-slave sur la langue roumaine est incomparablement plus grande que celle de la langue roumaine sur les langues sud-slaves. Malgré cela, le caractère spécifique de la langue bulgare vis-à-vis des autres langues slaves, surtout de la langue serbe, sa voisine immédiate, ne s'explique que par une influence roumaine dans la période ancienne.

6. Quelles que soient l'ancienneté et l'intensité de ces influences, elle s'explique, sauf quelques exceptions, par un état de bilinguisme, qui a dû exister aussi bien chez les Roumains que chez la Slaves. Ce bilinguisme doit être considéré sous deux aspects: naturel et voulu, si nous voulons comprendre la véritable nature de l'influence slave chez les Roumains.

Bucarest

Th. Capidan

Zagadnienia sporne lingwistyki bałkańskiej.

Spornych zagadnień jest w lingwistyce bałkańskiej bardzo dużo; podawane jest w wątpliwość nawet samo istnienie związku tych języków, a nie ma również zgody zapatrywań, które języki należy do tego związku zaliczyć. Istotę tego związku językowego różni autorowie rozmaicie sobie wyobrażają, chociaż niezgodności zapatrywań są tu raczej pozorne i polegają często na nieporozumieniu, na co przytoczono w referacie charakterystyczne przykłady.

Referent podtrzymuje swą dawniejszą tezę, iż do związku języków bałkańskich należy jedynie język albański, bułgarski, grecki i rumuński oraz niektóre tylko dialekty serbo-chorwackie.

Co do chronologii bałkanizmów uważa, iż należy poświęcić szczególną uwagę językowi staro-cerkiewno-słowiańskiemu, w którym da się przeprowadzić dość ścisłą granicę między nienaruszonym przez wpływy bałkańskie językiem św. Cyryla i Metodego, a częściowo już zbałkanizowanym językiem późniejszych przepisywaczy. Tej rekonstrukcji czystego, klasycznego języka cerkiewno-słowiańskiego i wydzieleniu z niego cech bałkańskich jest poświęcona główna część referatu. Szczególniejszą uwagę zwrócił autor na użycie rodzajnika postpozytywnego i tendencję do zaniku bezokolicznika. Obie te cechy występują według referenta już w klasycznych zabytkach staro-cerkiewno-słowiańskich jako odbicie sposobu mówienia przepisywaczy, którzy działali 150 do 200 lat po pierwszym skodyfikowaniu języka cerkiewnego.

Referat kończą ogólne wnioski, jakie można wyciągnąć z analizy języka staro-cerkiewno-słowiańskiego co do chronologii, a również i genezy niektórych bałkanizmów.

K r a k ó w

Mieczysław Małecki

**5. Značaj graničnih jezičkih oblasti za stvaranje novih jezičkih osobina.
(Verovatno sa izletom na teren).**

Le rôle des régions linguistiques limitrophes dans la formation des nouveaux parlars. (Excursion éventuelle sur les lieux).

Dieses Problem ist ebenso von allgemeiner wie von besonderer Bedeutung. Immer nämlich geschieht es von Brennpunkten, dass die Spracheinheit geschaffen wird, immer an Rändern, dass solche ihre Eigenart als Sprachrückstand beim Schwanken oder gar völliger Absorption der Nachbarschaft hinüberretten. Jede sprachwissenschaftlich feststellbare Tatsache dieser Art ist ein Geschichtsdenkmal für sich.

Im Südslavischen muss ein solcher Vorgang in älterer Zeit vorausgesetzt werden, er tritt aber auch heute noch an der fremdstämmig besiedelten Sprachscheide in Erscheinung. Mir ist letzteres bei der Betrachtung einer südslavischen Sondersprache deutlicher geworden, u. zw. bei den verschiedenen Rotwelschformen, wie sie einige neuere Quellen allmählich zugänglicher werden lassen. Danach wird eine unverkennbare Sprachmischung bei einigen Schichten ihrer Sprecher deutlich sichtbar.

Br ü n n

Karl Treimer

Les traits communs des langues balkaniques, assez nombreux, ont donné un aspect général à ces langues, de manière qu'on a taché de faire instituer une linguistique balkanique. Cependant les processus embrassant les différentes langues de la Péninsule balkanique n'ont pas abouti à un résultat unique et définitif de mélange linguistique, n'ont pas emmené tous ces idiomes différents à une langue mixte. Il n'y a que des traits communs et des tendances parallèles, tandis que ces langues ont

gardé leur individualité et n'ont pas changé de type, sauf quelques parlers lymithrophes. — Or, une linguistique autonome, correspondant à un système linguistique défini, n'est pas admissible; au contraire, une discipline spéciale de linguistique, plutôt une méthode comprenant les études spéciales des symbioses linguistiques concrètes dans leur dynamisme historique, permettra à expliquer certains problèmes concernant ces langues, mais qui n'avaient jamais eu une histoire unique dans leurs rapports mutuels. Il y a des problèmes dits balkaniques, comme celui de l'article postposé, qu'il faut considérer sous un aspect différent.

Dans ce sens les études sur les zones lymithrophes sont très importantes, mais il ne faut pas croire que les résultats de symbiose correspondent à l'état géographique actuel. Les zones actuellement lymithrophes ne sont pas toujours les plus intéressantes. Le parler le plus important pourrait être celui de la Gornja Reka (Brod), et une excursion dans la direction de ce parler mixte serait très instructive.

Skoplje

Milivoj Pavlović

II

Istorija književnosti

Histoire littéraire

1. „Balkanski motivi“ u narodnoj poeziji Južnih Slovena.

Les motifs balkaniques dans la poésie populaire des Slaves du sud.

1. Obecné poznámky o „balkánských motivech“.
- 2.) Vzájemné vztahy lidových písní slovenských a jihoslovanských.
 - a) Cesty přejímání. Výklad historický.
 - b) Seznam balkánských motivů v lidové písni slovenské.
 - c) Rozbor motivů s hlediska srovnávacího.

P r a h a

d-r Anna Horáková

Albanische und serbisch-moslimische Epik
(Zum albanischen Lied über die Amselfeldschlacht).

Schon Prensusi hat (1911) die albanischen Lieder im Zehnsilbler für einfache Übersetzungen aus dem skr. erklärt. Obwohl E. Koliqi (1937) darin Themen sehen möchte, die fast allen Balkanvölkern gemeinsam sind und durch die albanischen Rhapsoden ihre „freie Bearbeitung“ erfahren haben, scheint das inzwischen bekannt gewordene Material bei näherer Prüfung den Schluss Prensushis im wesentlichen zu bestätigen. Koliqi ist aber insofern Recht zu geben, als die skr. Liederstoffe im alb. häufig eine Anpassung an die besondere Mentalität der Gebirgsbewohner Nordalbanien erkennen lassen. Sonst jedoch sind Bezeichnungen wie *kraina*, *krashnik* (einfache Entlehnungen aus skr. *krajina*, *krajišnik*), Motive der Lieder und Namen,

Metrik, charakteristische Stilmittel und Instrumentalbegleitung (*lahuta*) ebenso viele Beweise für eine einfache Übernahme der Heldenlieder von Mujo, Djerzelez usw. aus der skr. moslimischen Heldendichtung. Eingehendere Untersuchungen zu all diesen Fragen stehen leider noch aus.

Nach Aufhellung der angedeuteten Abhängigkeit müsste auch die Frage gestellt werden, wann und auf welchem Wege die Entlehnung erfolgt ist. Vielleicht gibt das alb. Kosovolied dafür gewisse Anhaltspunkte. Sowohl das skr.-moslimische Vorbild desselben als auch das albanische Kosovolied selbst — bei allen bisher bekannten Texten handelt es sich um ein und dasselbe Lied — lassen sich auf Grund glaubhafter Aussagen etwa 150 Jahre zurückverfolgen. Beide setzen bereits ein grosses, als Versuch einer Epopöe gedachtes christliches Kosovolied voraus, dessen Entstehung kaum über das XVIII. Jahrhundert zurückreichen dürfte. Wenn wir dies als terminus ante quem non ansetzen, ergäbe sich für die Übernahme ins alb. etwa die zweite Hälfte des XVIII. Jh. Ein solcher Datierungsversuch lässt sich auch durch gewisse politische und bevölkerungsgeschichtliche Umstände stützen. Ob er indes auch auf die gesamte nordalbanische Epik, soweit sie sich auf Grund der genannten Kriterien als Entlehnung erweist, ausgedehnt werden darf, muss erst besonders untersucht werden. In dem gesamten Prozess der Übernahme scheint der Sandžak von Novi Pazar (geographische Lage, alb. Siedlungen, Verbindung mit Bosnien) zu einem grossen Teile die Rolle des Vermittlers gespielt zu haben.

Belgrad

A. Schmaus

Section phonologique

Fonološka sekcija

2. Konservativne i inovacione tendencije u razvitku fonoloških sistema slovenskih jezika.

Tendances conservatrices et tendances novatrices dans l'évolution des systèmes phonologiques des langues slaves.

V slovanských jazycích — stejně jako v jazycích vůbec — závisí historický vývoj hláskový ze značné části také na funkce sémantématické. Tato funkce, která se projevuje příslušným stupněm notionality, resp. interjekcionalita jednotlivých sémantémů, uplatňuje se i v jazykové synchronii i diachronii. Ve vývoji hláskové se uplatňuje interjekcionalita tak, že příslušné sématémy nepodléhají tzv. normálním hláskovým změnám a to tím méně, čím je vyšší stupeň interjekcionalita. Je chybné vykládat tento jev tak, že zde jde o pouhý klamný dojem vznikající tím, že se mylně spojují četné samostatné a z různých dob pocházející jazykové útvary hláskově identické a mající stejný nebo podobný význam v zdánlivou vývojovou řadu — právě pro jejich hláskovou shodu. Předpoklad o stále novém tvoření ve „interjekcionální oblasti zásoby slovní“ opírá se především o mylné mechanicky naturalistické pojetí pravidelnosti hláskových změn; teleologickofunkční pojetí hláskových zákonů je odstraňuje. Časový konservatismus interjekčních sématémů souvisí s expresivností jejich hláskové podoby: v jazykovém povědomí existuje odpor proti každé hláskové změně, která by ohrozila dotavadí, hláskovou podobu pocífovanou vzhledem k příslušnému komplexu představ za zvlášť výstižnou, a tento odpor je tím silnější, čím o vyšší stupeň interjekcionalita a tím i expresivnosti hlás-

kové podoby jde. Tzv. normální hláskové změny postupují i tu ovšem bez překážek, jde-li o takovou výměnu hlásek, jež nezslabuje příslušnou expressivnost anebo ji ještě stupňují. — Příklady ze slovanských jazyků.

Bratislava

J. M. Kořínek

Фонологическата стойност на консонантния квантитетъ и на геминацията на съгласнитѣ звукове въ славянскитѣ езици.

Разглеждането на тая проблема предполага предварително точно опредѣляне на явленията консонантенъ квантитетъ и консонантна геминация. Безсъмнено между тѣхъ сществува опредѣлима съ просто ухо фонетичка разлика, която е свързана въ нѣкои случаи съ фонологическо, функционално значение.

Въ славянскитѣ езици, особено што се касае до геминацията на съгласнитѣ звукове, сщществуватъ разнovidни отношения между звуковия комплексъ и неговата фонологическа стойностъ.

Консонантниятъ квантитетъ въ славянскитѣ езици е рѣдко и сравнително ново явление. Условие за сществуване на удължена съгласна се явява изискването да бжде тя незаsegnата отъ сричковата граница, т. е. да лежи въ началото на сричката и, както е въ случая съ книжовнитѣ славянски езици, въ началото и на думата.

Консонантната геминация сщщо така нѣма праславянско потекло, но е доста добре застанена особено въ нѣкои отъ источнитѣ и южни славянски езици.

Условие за сщществуването на геминацията е да бжде тя засеgnата отъ сричковата граница, т. е. двата члена на групата да бждатъ раздѣлени отъ междусилабна пауза.

Удълженитѣ и удвоени съгласни сж различни по характеръ и заематъ различни позиции въ думата,

Едно сравнение между консонантния квантитетъ и геминация — отъ една страна — и вокалния квантитетъ и геминация — отъ друга — се явява наложително, понеже се установява между тѣхъ една свършшено права пропорция.

Общата теория на сричката, въ връзка съ практичното установяване на геминацията, улеснява настоящето изследване, чиято най-сжществена задача е да се означи въ всъки славянски езикъ фонологическата стойност на квантитета и на геминацията на съгласнитѣ звукове.

Диахроничното и синхронично разглеждане отъ функционално-структурно гледище на тия явления дава възможностъ да се опредѣлятъ най-подробно всички случаи, които притежаватъ или не притежаватъ фонологично значение, а това довежда до нови заключения въ областта на фонологическото изследване на славянскитѣ езици.

София

Ив. Лековъ

3. Problemi fonoloških sistema „jezičkih saveza“.

Problèmes des systèmes phonologiques des langues non-apparentées formant une „union linguistique“.

Les faits phoniques ne se prêtent pas à des influences des langues voisines que dans des conditions très spéciales. Un processus encore vivant, en état de virulence, peut entraîner avec lui le phonème correspondant de l'autre langue, de manière que les deux aboutissent à des résultats parallèles. Quelques faits de ce genre concernant les langues balkaniques ont été communiqués par moi dans une conférence au Cercle linguistique de Prague, le 12 mars 1939.

Skoplje

Milivoj Pavlović

4. Diskusija fonoloških pogleda u delima van Wijka i Trubeckoga u vezi sa diskusijom o zadacima fonološkog opisivanja slovenskih jezika i organizacijom tih ispitivanja.

Discussions des théories phonologiques exposées dans les oeuvres de van Wijk et de Troubetzkoï en liaison avec les discussions des problèmes concernant les études phonologiques des langues slaves et avec l'organisations de ces études.

K formulaci pojmu „foném“ a oblasti fonologie Trubeckého v *Grundzüge der Phonologie* (TCLP VII, Prague 1939).

Je třeba odmítnouti negativní způsob, kterým je problém závislosti pojmu „foném“ na pojmu „sémantická funkce“ vybudován na „fonologii v užším smyslu“. Tím že Trubetzkoy bere za východisko při určení pojmu pojem fonologické oposice ve smyslu zvukové oposice, která může v daném jazyce diferencovat *intelektuální* význam, zužuje tento pojem a tím ovšem i pojmy foném a fonologie z něho vyvozované. V základě se musí pojem fonologického protikladu vstahovat na každý rozdíl významový a proto se musí hledět i ve fonologické terminologii rovnou měrou i k významovým hodnotám mimointelektuálním¹⁾, jimž odpovídají v terminologii Trubeckého „varianty stylisticky relevantní“. Ostatně Trubeckého „fonologie v užším smyslu“ (jmenuje ji „Darstellungsphonologie“) předpokládá „fonologii v širším smyslu“, t. j. fonologii vůbec, který by zabírala i Trubeckého „Lautstilistik“, pokud se týká hláskových prvků fonologicku relevantních. Trubeckého „varianty stylisticky relevantní“ je třeba uznati za rovnocenný podklad fonologické teorie a nemají být nechávány stranou jako pouhé hláskové stylistické jevy,

¹⁾ Sémantématická funkce se projevuje příslušným stupněm notionality nebo interjekcionalit jednotlivých sémantémů, tímto stupněm je spoluurčována fonologická struktura, její fonetická realisace i historický vývoj.

jak se děje u Trubeckého; neboť konec konců „relevantní stylistické“ není nic jiného než „relevantní fonologicky“ — rozdíl není totiž nikterak podstatný, nýbrž závisí jen příslušné sémantématické funkci. Trubeckého definice fonému „Gesamtheit der phonologisch relevanten Eigenschaften eines Lautgebildes“ je neurčitá tím, že její smysl závisí na tom, jak pojmáme „phonologisch relevant“, a nepřesná proto, že v ní postrádáme jednoznačný odkaz na závislost fonologické relevance na sémátématické funkci.

Bratislava

J. M. Kořínek

K fonologickému zkoumání rytmickomelodické stránky řeči.

Prohloubení fonologického bádání vede k odstranění též mimofonologické oblasti zvukového plánu. Objevuje se znakovost rytmickomelodické stránky řeči v celém rozsahu: tato stránka náleží jednak do fonologie předmětné („Darstellungsphonologie“, jednak do fonologie výrazu a vyzvání: „Kundgabephonologie“, a „Appellphonologie“). Rytmickomelodické prostředky zaměřen předmětně slouží buď fonologii slovní nebo syntaktické. Je tedy třeba rozlišovat na př. přízvuk slovní, přízvuk větný a přízvuk jako znak rozčilení nebo jako znak výhrůžky. Přízvuk větný obměňuje přízvuk slovní; intonace výrazu a vyzvání obměňuje intonaci větnou. Rytmickomelodická stránka řeči užívá přirozených znaků, a to maximálně bezprostředně v plánu fonologie předmětné. Pokud rytmickomelodická stránka řeči užívá přirozených znaků relativně přímo, je má relativní universálnost a je obecně srozumitelná.

K tomu se připojuje kritický rozbor Trubeckého výkladů o fonologii věty (v jeho *Grundzüge der Phonologie*, str. 198—205) a autorův náčertek fonologie větného taktu.

Brno

d-r Pavel Trost

Lista autora pojedinih Odgovora

Liste des auteurs des Réponses

Slova L, K, N, B i F označuju sekciju: lingvističku, književnu, nastavnu, balkanološku i fonološku.

Rimski brojevi označuju vrstu teme na koju se odgovara, a sitni obični brojevi uz njih označuju broj pitanja u toj vrsti.

Obični brojevi označuju stranu ove zbirke.

Les lettres L, K, N, B et F désignent les sections (linguistique, littérature, enseignement, balkanologie et phonologie).

Les chiffres romains indiquent les catégories des thèmes auxquels se rapportent les réponses; les petits chiffres indiquent les numéros des thèmes dans les dites catégories.

Les autres chiffres ordinaires indiquent les pages de ce Recueil.

- Aleksić Radomir (Beograd), L₂ 42, N₂ 175.
- Arnautović Aleksandar (Beograd), N₁ 172.
- Barić Henrik (Beograd), L₂ 22, L₁₁ 49.
- Belić Aleksandar (Beograd), L₁ 12, L₂ 22, L₃ 25, L₄ 28, L₅ 31, L₈ 36, L₉ 42, L₁₀ 45, L₁₁ 49, L₁₂ 53, L₁₃ 58, L₁₄ 61, L₁₅ 65, L₁₆ 68, L₁₇ 71, L_{III}₁ 83, L_{III}₂ 89, L_{III}₃ 90, L_{III}₄ 93, L_{III}₅ 94, N₁ 172, N_{III}₁ 201.
- Bem Alfred (Prag), K₄ 111.
- Bošković Radosav (Beograd), L₆ 32, L₇ 33, N₂ 175.
- Budimir Milan (Beograd), L₄ 28, B₃ 209.
- Capidan Théodore (Bukurešt), B₄ 216.
- Cronia Arturo (Rim), L_{III}₁ 88, K₈ 118, K_{II}₁₀ 152, K_{III}₃ 169.
- Đordjić Petar (Beograd), L₁ 12, L₈ 36, N₂ 175.
- Fancev Franjo (Zagreb), K_{II}₁₀ 154, K_{II}₁₁ 156, K_{II}₁₂ 158, K_{II}₁₄ 165.
- Goleniščev-Kutuzov Ilija (Beograd), L₁₀ 45, K₄ 112, K₈ 118, K₁₄ 135.
- Gaur M. A. (Bukurešt), B₃ 212.
- Heidenreich Julius (Prag), K₁ 102, K₁₄ 133.
- Horák Jiří (Prag), K₂ 105, K₃ 108, K₁₂ 130, K_{II}₁ 138, K_{II}₅ 144, K_{II}₈ 147, K_{III}₂ 166.
- Horáková Anna (Prag), B_{II} 220.
- Hrabák Josef (Brno), K_{II}₁₃ 161.
- Isačenko Aleksandar (Ljubljana), L₃ 80.
- Ivšić Stjepan (Zagreb), L₃ 25, L₁₅ 65.
- Jovanović Dušan J. (Beograd), N₃ 179.
- Kolarić Rudolf (Ljubljana), N₂ 176.

- Kolbuszewski Stanisław (Riga), K I₄ 109, K II₉ 149.
- Kořinek Josef (Bratislava), F I₂ 224, F I₄ 227.
- Kurz Josef (Prag), L I₁₀ 46, L III₁ 86, L III₂ 89.
- Lekov Ivar (Sofija), F I₂ 225.
- Ljackij Evgenije (Prag), K I₁₄ 134.
- Małeckij Mieczysław (Krakov), B I₄ 217.
- Mamuzić Ilija (Beograd), N I₃ 180, N I₅ 186, N II₂ 195, N II₃ 196, N II₄ 199, N III₁ 203, N III₂ 204.
- Mathesius Vilém (Prag), L I₄₁ 49, L I₁₇ 71.
- Mayer Antun (Zagreb), L I₁ 19, B I₃ 211.
- Mazon André (Pariz), K II₅ 145.
- Medenica Radosav (Beograd), K I₁₀ 126.
- Miletić Branko (Beograd), L I₃ 25, L I₁₆ 68, L III₅ 94, N I₂ 175.
- Milewski Tadeusz (Varšava), L I₈ 38.
- Mukařovský Jan (Prag), K II₁₃ 163.
- Pavlović Milivoj (Skoplje), L I₃ 25, L I₉ 42, N I₂ 173, N I₃ 178, N I₄ 184, N I₆ 187, N I₈ 193, N II₁ 194, N II₄ 199, N III₁ 201, N III₃₋₄ 205, B I₅ 219, F I₃ 225.
- Pisani Vittore (Milan), L I₁ 14.
- Pletnjev Rastislav (Valjevo), N I₈ 190.
- Pražák Albert (Prag), K I₂ 106, K I₄ 111, K I₇ 115, K II₆ 146.
- Radošević Natalija (Beograd), L I₁₀ 45.
- Ramovš Fran (Ljubljana), L I₁ 17, L I₃ 23.
- Rospond Stanisław (Lavov), L III₃ 91.
- Rupej Mirko (Ljubljana), N III₁ 203.
- Sakač Stjepan (Rim), K II₁₁ 157.
- Schmaus Alois (Beograd), K I₁₁ 129, B II₁ 221.
- Skok Petar (Zagreb), B I₁ 208, B I₃ 212, B I₄ 214.
- Slovanský ústav (Prag), L IV (nove teme) 95.
- Słoński Stanisław (Varšava), L III₁ 85.
- Solovjev Aleksandar (Beograd), K I₁₄ 135.
- Stefanović Svetislav (Beograd), K I₁₂ 132.
- Stevanović Mihailo (Skoplje), L I₁₂ 53.
- Svencickij Ilarion (Lavov), K I₁₄ 136.
- Škerlj Stanko (Beograd), L I₁₃ 58.
- Tomšić Franc (Ljubljana), N II₄ 198.
- Trdina Silva (Ljubljana), N I₄ 184.
- Treimer Karl (Brno), L I₁ 12, K I₁ 104, K I₅ 114, B I₄ 215, B I₅ 218.
- Trnka Bohumil (Prag), N I₆ 187.
- Trost Pavel (Brno), F I₄ 227.
- Van Wijk N. (Leyden), L I₁ 15, L II₁ 73, L II₂ 75, L II₄ 82.
- Vydra Bohumil (Prag), N I₈ 189.
- Wollman Frank (Prag), K I₁ 103, K I₂ 107, K I₇ 116, K I₉ 121, K II₁ 143, K II₉ 148, K II₁₀ 152.
- Živković Sreten (Zagreb), L III₄ 93.

Садржај

	Страна
I. Покровитељ, Почасно претседништво и Почасни одбор III Међународног конгреса слависта (словенских филолога)	5
II. Извршни одбор Конгреса	7
III. Секције Конгреса и њихова претседништва	7
IV. Саопштење бр. 4 Извршног одбора	9
V. Одговори на питања изнета у Саопштењу бр. 3 Извршног одбора:	
<i>Секција за лингвистику:</i>	
Општа питања	11
Појединачна питања	72
Техничка питања	83
Нове теме	95
<i>Секција за историју књижевности:</i>	
Општа питања	101
Појединачна питања	137
Техничка питања	166
<i>Секција за наслову славистике:</i>	
Општа питања	171
Појединачна питања	194
Техничка питања	200
<i>Секција за балканологију:</i>	
Лингвистичка питања	207
Књижевна питања	220
<i>Секција за фонологију:</i>	
Општа и појединачна питања	223
VI. Листа аутора појединих одговора	229

Table des matières

	Page
I. Le Haut Patronage, les Présidents d'honneur et le Comité d'honneur du III ^e Congrès international des slavistes (philologues slaves)	6
II. Le Comité d'organisation du Congrès	8
III. Les Sections du Congrès et leurs présidences	8
IV. Communication N ^o IV du Comité d'organisation	9
V. Réponses aux questions publiées dans la Communication N ^o 3 du Comité d'organisation :	
<i>Section de linguistique :</i>	
Thèmes généraux	11
Thèmes spéciaux	72
Questions techniques	83
Thèmes nouveaux	95
<i>Section d'histoire littéraire :</i>	
Thèmes généraux	101
Thèmes spéciaux	137
Questions techniques	166
<i>Section d'enseignement :</i>	
Thèmes généraux	171
Thèmes spéciaux	194
Questions techniques	200
<i>Section balkanologique :</i>	
Questions linguistiques	207
Questions littéraires	220
<i>Section phonologique :</i>	
Thèmes généraux et spéciaux	223
VI. Liste des auteurs des Réponses	229

18—25 / IX / 1939

III МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС СЛАВИСТА
(СЛОВЕНСКИХ ФИЛОЛОГА)
IIIÈME CONGRÈS INTERNATIONAL DES SLAVISTES
(PHILOLOGUES SLAVES)

САОПШТЕЊА И РЕФЕРАТИ
COMMUNICATIONS ET RAPPORTS

ИЗДАЊА ИЗВРШНОГ ОДБОРА
PUBLICATIONS DU COMITÉ D'ORGANISATION
№ 2

БЕОГРАД—BELGRADE
VUKA KARADŽIĆA ULICA, BROJ 5
YOUgoslavIE

САОПШТЕЊА И РЕФЕРАТИ
COMMUNICATIONS ET RAPPORTS

СЕКЦИЈА ЗА ЛИНГВИСТИКУ
SECTION DE LINGUISTIQUE

MATTEO BARTOLI (Torino)

LE INNOVAZIONI PREETNICHE NELLO SLAVO

Intendo le innovazioni che siano sorte prima della diaspora dei linguaggi ario-europei dalla loro sede preistorica e che si trovino in linguaggi slavi.

In questa comunicazione si parlerà di due tesi ben distinte.

A una delle due si è accennato testé (Zbornik u čast A. Belića, pp. 198—200), e ora può essere provata con diverse decine di esempî. Si tratta della constatazione seguente:

Le innovazioni preetniche ario-europee giunte nello slavo, come queste:

paleoslavo *mĭgla*, posteriore al tipo lat. *nebula*
e „ *imę* „ „ „ „ *nōmen*

sono molto più rare che le fasi antiche ario-europee conservate nello slavo, come per esempio (fra esempî numerosi) i tipi seguenti:

męso, anteriore al tipo greco *κρέας*
e *snŭcha* „ „ „ „ *νός*

L'altra tesi concerne alcune coppie come queste che seguono:

měsęcĭ e *luna*, ambedue nel significato di „luna“,
šuj(ca) e *lěvŭ* „alla sinistra“,
znati e *věděti* „sapere“,

jara (russo eccles.) e *vesna* „primavera“ ed „estate“;
cioè coppie ario-europee di cui le due fasi convivono nello

slavo. Per es., le due fasi della prima coppia (*m* e *l*) si vedono in queste aree:

ceco <i>m</i> (e <i>l</i>), polacco <i>m</i> (e <i>l</i>), russo <i>m</i> e <i>l</i>			
sloveno <i>m</i> e <i>l</i> , croato <i>m</i> e <i>l</i> serbo <i>m</i> , bulgaro <i>m</i> ;			
germanico <i>m</i>	baltico <i>m</i> (e <i>l</i>), slavo <i>m</i> e <i>l</i>	tocario <i>m</i>	
celtico <i>l</i>	— —	armeno <i>l</i>	iranico <i>m</i>
latino <i>l</i>	greco <i>m</i> , luvio <i>m</i> (?) ,		indiano <i>m</i> .

Nel polacco e nel ceco il tipo *l* (*luna* e sim.) ha il significato di „chiarore“, „riflesso“ e sim.; nel paleoprussiano, quello di „astro“.

Nella sede preistorica dei linguaggi ario-europei l'idea di „luna“ era espressa almeno coi due tipi *m* e *l*. Quello è più antico di questo, come risulta sopra tutto da due indizi: dalla norma delle aree laterali e da quella dell'area maggiore. Un giorno, il tipo *m* era diffuso da un capo all'altro di quella sede; poi, da uno o più centri di essa, è irradiata l'innovazione *l*.

Ebbene, le quattro coppie su menzionate e altre ancora ci dicono che le innovazioni preetniche ario-europee (nel caso nostro, *luna*, *lěvŭ*, *vědēti* e *vesna*) sono più rare nelle aree slave orientali che nelle occidentali, e più rare nelle meridionali che nelle settentrionali.

Dalle due constatazioni può venire qualche lume alla preistoria dei linguaggi slavi, come si accennerà nella comunicazione. Intanto, su quelle otto coppie e su altre simili, si veda ciò che è detto e citato nell'*Archivio glottologico italiano*, vol. XXVI, pp. 7—9, 15, 145; XXX 52 sg., 62, 67 (19).

LÉON BEAULIEUX (Paris)

UNE NOUVELLE ÉTAPE DE L'ÉVOLUTION DU BULGARE

Les principaux points qui nous paraissent devoir être retenus comme caractérisant l'état actuel de l'évolution du bulgare sont les suivants :

A) dans le domaine de la morphologie:

1°) Un nouveau recul de la déclinaison. D'une part, dans la déclinaison substantive (formes simples, c'est-à-dire non accompagnées de l'article), on constate l'élimination progressive tout d'abord du *vocatif*, qui, resté jusqu'à présent très vivant, commence à être sérieusement menacé, aussi bien au masculin qu'au féminin. On dit couramment aujourd'hui: *господѣнъ Минѣстрѣ!* et même *господѣнъ начѣлникѣ!* — *госпожѣ Дѣро!* et même *госпожѣ Дѣра!* (nombreux exemples dans les pièces de Jordan Jovkov).

De même, on néglige de plus en plus de fléchir à l'*accusatif* les noms propres de personnes. On dit couramment; *снѣщи срѣщнахѣ господѣнъ дѣкторѣ Иванѣвъ.* Et on commence — fait vraiment caractéristique — à plaisanter les gens qui donnent à un nom de famille masculin la désinence régulière de l'*accusatif* *-ова*, en leur demandant s'ils parlent d'un homme ou d'une femme!

D'autre part, la déclinaison pronominale, la seule qui conservât jusqu'ici la flexion ancienne du génitif et de l'*accusatif* singulier, commence également à être délaissée: le pronom inter-

rogatif *кѡй?* et le relatif *кѡито*, notamment, sont en voie de perdre les formes fléchies *когѡ?, кому?, когѡто, комуто*, et des constructions comme *отъ кѡй?, отъ кѡито, на кѡй?, на кѡито* commencent à paraître normales à bien des gens. De même, les formes fléchies *всѣкиго, всѣкиму* sont ou bien abandonnées pour *всѣки*, tout simplement, ou bien incorrectement orthographiées *всѣки го, всѣки му*, par des gens qui, manifestement, ne les comprennent plus.

2°) L'abandon progressif de l'emploi du „pluriel second“ à désinence *-a (-я)* — ancien duel — pour les substantifs masculins construits avec un nombre cardinal. On dit de plus en plus: *следъ два месеци; чѣтири дни; петъ прозѡрци; сѣдемъ внѡци* etc. Et il nous est arrivé de rencontrer des personnes ayant fait des études secondaires qui se montraient fort surprises lorsqu'elles nous entendaient employer ces formes de pluriel second en *-a (-я)*, dont elles paraissaient ne pas soupçonner l'existence.

3°) L'incompréhension croissante de la valeur expressive des alternances phonétiques et une tendance à „niveler“ la langue en les annihilant, qu'il s'agisse du maniement des substantifs ou des verbes.

a) *substantifs*: on ne comprend plus que, dans un mot comme *минѡстъръ*, le premier *ъ*, appelé par la mutité du *ъ* final, n'a plus de raison d'être dès l'instant que celui-ci reprend sa valeur vocalique, quand le mot apparaît à la forme articulée, et l'on voit augmenter rapidement le nombre des gens qui disent et écrivent sans sourciller: *минѡстърътъ, минѡстѡра, рѡтъмътъ, рѡтъма*, etc.

b) *verbes*: on élimine tour à tour les alternances vocaliques caractéristiques des changements d'aspect: alors qu'à des formes perfectives à voyelle radicale brève s'opposaient des formes imperfectives dérivées à voyelle radicale longue — pf. *да приѡма*, impf. dérivé *приѡмамъ*; pf. *да дохѡдя*, impf. dér. *дохѡждамъ* — on voit se substituer à *приѡмамъ* — *приѡмамъ*, avec le même vocalisme que dans *да приѡма*, et à *дохѡждамъ* — *дохѡждамъ*, avec le même vocalisme que dans *да дохѡдя*.

On constate de même l'élimination progressive des alternances consonantiques qui, notamment dans la flexion du présent, opposent les formes à désinence dure laissant intactes les

gutturales terminales de la racine, aux formes à désinence molle entraînant la palatalisation de ces gutturales: ainsi, l'alternance accusée par la flexion ancienne de *стригá, стрѣжешъ* disparaît dans la flexion nouvelle *стрижа, стрѣжешъ*.

Observons d'autre part que l'opposition d'accent qui existait entre les formes du premier groupe — *стригá, стрѣжешъ* — a disparu en même temps que l'alternance consonantique dans la flexion *стрижа, стрѣжешъ*.

De même, dans le domaine de l'accentuation, il faut noter aussi la tendance à niveler l'accent des désinences en -ове au pluriel des substantifs masculins monosyllabiques, le nombre de ceux qui portent l'accent sur la voyelle finale s'accroissant assez rapidement au détriment des autres types d'accentuation.

Ainsi continue de s'affirmer l'une des tendances qui caractérisent le plus nettement l'évolution de la langue bulgare moderne, à savoir la tendance à uniformiser les traitements morphologiques, tant pour les formes nominales que pour les formes verbales.

4°) De nouvelles manifestations de la tendance générale de la langue à réduire et les formes et les constructions.

En ce qui concerne le verbe, par exemple, signalons un cas particulièrement frappant de l'élimination du *y* initial et de la labio-dentale *v* dans le suffixe de dérivation -ува-, à savoir dans des verbes dénominatifs tirés de substantifs à suffixes -ство ou -ствие: c'est ainsi que l'on dit de plus en plus: *чув-ств-амъ* au lieu de *чув-ств-ува-мъ, присж'т-ств-амъ* au lieu de *присж'т-ств-ува-мъ*.

B) Dans le domaine de la syntaxe, nous signalerons :

1°) des emplois abusifs de l'article, tant défini qu'indéfini: tendance, d'une part à généraliser, de façon en quelque sorte mécanique, au mépris du génie de la langue, l'emploi de l'article défini, jusqu'alors dispensé de façon si judicieuse et avec tant de logique; tendance, d'autre part, à employer de plus en plus, en valeur d'article indéfini à l'exemple du français et de l'allemand, le pronom *едѣнъ, еднá, еднó*, qui, autrefois, ne connaissait guère que la valeur numérale, le rôle d'article ou de pronom indéfini étant réservé, par les écrivains ayant vraiment le sens de la langue, aux pronoms *нѣкой* et *нѣкакъвъ*;

2°) des modifications apportées à l'ordre des mots dans la phrase: le pronom réfléchi *ce*, par exemple, se plaçant aujourd'hui, également sous l'influence des langues étrangères, après la négation, tandis qu'autrefois il la précédait: ainsi dans la diction на харѣзанъ конъ зж'битъ се не глѣдатъ (on tend à dire aujourd'hui... не се глѣдатъ);

3°) enfin, la désaffection marquée qui s'accuse dans la presse contemporaine à l'égard des temps „indirects“ du passé, et notamment des formes indirectes du conditionnel (щѣлъ да...), qui donnait autrefois aux titres et „manchettes“ des journaux une physionomie si caractéristique.

МИЛАН БУДИМИР (Београд)

КА ОБРАЗОВАЊУ СЛОВЕНСКИХ КТЕТИКА

Посматрајући семантику индоевропских израза за појам „имати—поседовати“, дошао је Меје до закључка да су ти изрази настали тек у време после и .-е . језичког јединства. Ову важну околност треба имати на уму при испитивању суфикса за обележавање припадности, чији је ктетички карактер хистероген. У ктетичке суфиксе убрајамо осим горњих и све остале код свих правих посесива и патронимика. Њихова важност за упознавање велике породице задружног типа, сачуване најдуже код Словена, и њихов однос према деминутивима и номина агентис. Релативна хронологија значења неких словенских ктетика.

ARTURO CRONIA (Bologna)

LINGUAGGIO POETICO E POESIA RIFLESSA

Lo studio del linguaggio poetico, considerato come espressione di una pura liricità, può avere vari vantaggi anche nel mondo della filologia slava.

Esso anzi tutto favorisce quella ricerca delle individualità artistiche, che finora non furono oggetto di speciali studi.

Considerato poi che lo studio della lingua di uno scrittore significa anche studio del pensiero suo e che la storia della lingua porta alla storia del pensiero, dalla ricerca analitica si passa alla ricostruzione sintetica.

Nell'illustrazione della poesia riflessa il linguaggio è un fattore valutativo di grande importanza perché riesce a sceverare l'arte dall'artificio, l'istinto dall'arbitrio e stabilisce anche i confini che separano la storia della letteratura dalla storia della cultura.

Sempre in sede di poesia riflessa lo studio del linguaggio contribuisce alla soluzione di quei problemi nodosi che sono la classificazione dei canzonieri miscellanei (tipo Canzoniere raguseo del 1507) considerati nella loro „forma interna“. Per arrivare a questa forma interna bisogna precedentemente aver dissodato il suo substrato storico, culturale, psicologico.

Infine nella ricerca delle fonti straniere in un'opera d'arte lo studio del linguaggio, tenuto pur conto dei „modelli“ letterari e dei prestiti e calchi linguistici, spinge lo sguardo sino a quelle particolari gradazioni di pensiero, di forma e di suono che caratterizzano le disarmonie di un'individualità artistica.

EDUARD ČECH (Praha)

FUNKCE SUFIXŮ - *икъ* A - *ьсѣ*
V SLOVANSKÝCH JAZYCÍCH

(Příspěvek k otázce zpodstatňování adjektiv a participií)

Už V. Jagić v „Entstehungsgeschichte“ str. 298 a sl. upozorňoval při rozboru lexikálního bohatství církevněslovanského jazyka na to, že kolísání v užívání některých sufixů slovesných i jmenných bude asi třeba vysvětlovat vlivem cizího jaz. území — v tomto případě vlivem českého jazyka na staroslověňštinu. (Vliv češtiny viděl na př. v užívání inf. -*ѣствовати* místo -*овати* nebo suf. -*ѣствне* místo -*ѣство*).

Kmenoslovné rozdíly mezi záp. a jihových. slovanskými jazyky se však nemusely projevovat jen v odchylné formě jednotlivých přípon, nýbrž i v jejich *odlišné funkci*, jak dokazuje historie sufixů -*икъ* a -*ьсѣ* v slovanských jazycích. Obě přípony měly převážně funkci substantivisovat adjektiva a participia (vedle funkcí jiných, jež v tomto stručném výtahu pomijím), avšak toto zpodstatňování se nedálo stejně v jazycích záp. a jihových.

Všechny slov. jazyky tvoří substantiva od adjektiv oběma uvedenými příponami — s tím rozdílem, že se sufixem -*ьсѣ* substantivisují převážně adjektiva, zakončená na jinou kmenovou hlásku než -*n*.

Zato při zpodstatňování part. perf. pas. se jeví podstatný rozdíl mezi jazyky záp. a jihových. V jazycích jihových. se tvoří substantiva z uvedených participií suf. -*икъ*, tedy sufixem, jímž se tvoří podst. jména od adjektiv, zakončených na -*n*, ve všech

slov. jazycích (na př. stsl. **ОУЧЕНИКЪ**, **МЪЧЕНИКЪ**, **ПОМАЗАНИКЪ**, **ИЗВОЛЕНИКЪ** a t. d.; dokladů je mnoho ve všech jihových. slov. jaz.), kdežto jazikům záp. je tento způsob substantivování part. perf. pas. úplně cizí. Na rozdíl od adjektiv se v češ. a pol. zpostatňovala tato participia vždy sufixem *-ьць*, jehož jazyky jihových. v této funkci užívají jen zřídka. (Př. odsouzenec, utopenec, stč. pomazanec (= Kristus), vyvolenec a t. d.; pol. pomazaniec, wybraniec, wygnaniec a t. d. Dokladů je spousta).

A přece najdeme v češ. i v pol. několik málo výjimek z uvedeného pravidla — avšak vesměs jde o výrazy z církevní terminologie! V češ. jde o jména *učeník*, *mučeník* a jen v stčeš. řídice doložené *vzvoleník* (= electus Christi), v pol. o slova *męczennik* a *zwoleńnik* (v stpol. - čes. *učeník*). Jen výjimečně najdeme v pol. ještě *uczennik*. Vedle těchto výrazů mohou citovat ještě zcela ojedinělé „*złorzeczenik*“ s bible Král. Žof. (Gen. III. 14.; podle dokladů z kmenoslovné monografie W. T. Doroszewského v Pr. fil. XIII (r. 1928), str. 1 a sl., tvar vzniklý nepochybně napodobením termínů *męczennik* a *zwoleńnik*. Stejně ojedinělý doklad, avšak již velmi pozdní, a to „*święcennik*“ uvádí Łoś z Trembeckého a vykládá jej jako rusism.

Uvážíme-li, že jde vesměs o doklady z oblasti křesťanské terminologie a při tom o výrazy, nad něž snad nebylo v církevní terminologii vůbec běžnějších, pak nelze tuším pochybovat o tom, že se tyto výrazy dostaly do češtiny ze staroslověnštiny a z češtiny opět do polštiny společně s jinými výrazy církevní terminologie. Potvrzuje to ostatně i historie těchto výrazů v staré češtině. Protože se svým složením lišily od typu v jazyku běžného, pochopíme, že tak snadno podléhaly analogickému přetváření podle takových forem, které byly v jazyku pravidlem. (Odtud tvary *učeník*, *učenník*, *učedlník*, *učedník* a t.d.).

Není bez zajímavosti, že se vedle citovaných tvarů se suf. *-ik* vyskytují jak v češ., tak pol. v stejném významu tvary se suf. *-ec*, odpovídající duchu obou jazyků. (V češ. *učenec* = žák!), *zvolenec*, v pol. *męczeniec* a *zwoleńiec*).

Podrobným studiem kmenosloví všech slovanských jazyků podaří se nám ještě objevit a osvětlit nejednu kapitolu vzájem-

ných jaz. vlivů, avšak bohužel právě kmenosloví čeká vlastně ve všech slovanských jazycích na detailní zpracování. Nepostačí ovšem jen rozklad slov, zachycující bohatost odvozovacích předpon a přípon v jednotlivých slov. jazycích a jejich etymologii, nýbrž bude třeba přihlížet zároveň velmi pozorně k jejich semantickému obsahu, a to nejen v určité době, nýbrž půjde o to, zachytit zároveň historii významu jednotlivých praefixů a sufixů od nejstarších dob do doby přítomné.

ERNST FRAENKEL (Hamburg)

ETYMOLOGISCHES UND SYNTAKTISCHES AUF DEM GEBIETE DER BALTISCHEN UND SLAVISCHEN SPRACHEN.

1) Die indogermanischen Sprachen zeigen vielfach Bedeutungswechsel von „Wald, Hain“ und „Sumpf“. Hierher gehören die Ableitungen der Wurzel *nem-*, für die Benveniste zu viele urverwandte Homonyma angenommen hatte. Von dieser Wurzel ist auch der lit. Flussname *Nėmunas* ausgegangen. Dieser bedeutet „sich durch Sümpfe ergießender Strom“ (vgl. griech. *νέμος*, lat. *nemus*, gall. *νέμητον*, afränk. *nimid*. Diese schon von Būga gegebene Etymologie stimmt zu der Beschreibung im *Słownik geograficzny* und zu Andeutungen in litauischen Volksliedern.

Wie die genannten Wörter auf Wz. *nem-* „biegen, beugen“ beruhen, so hängen die mit ihnen begriffsverwandten lit. *liekna(s)*, lett. *liekna* mit lat. *obliquus* „schräg, schief“ zusammen. Auch sie zeigen die Nuancen „Sumpf, Morast“ und „Wald, Hain, niedrige Wiese“; vgl. noch lit. *laūkas* „Feld“, apreuss. *laucks* „Acker“, lett. *laūks* „Waldblösse, Lichtung, freies Feld“, lat. *lucus* „(einer Gottheit geweihter) Hain“, ae. *léah*, ne. *lea* „meadow, field, open space“, ahd. *lōh* „niedriges Holz, Gebüsch, damit bewachsene Waldlichtung“.

Im Romanischen heissen die Tochterformen von lat. *palūdem* mehrfach „Wald“ (so alban. *pūt* und rumän. *pădure*). Wie lat. *palus* nach W. Schulze mit lit. *patvas* „blassgelb“, ahd. *falo* „fahl“, so ist abg. *blato* u. s. w., alban. *bal'te* (woraus rumän. *baltă*) „Sumpf“ mit lit. *bālas*, *bāltas* „weiss“, *bālti* „weiss, bleich werden“, abg. *bělō* „weiss“, masur. *biel-bieli* „niedriger,

sumpfiger Wald“ (mit ähnlicher Intensivierung wie russ. *белобел-чайный* „ganz weiss“) urverwandt. Dies wird durch den rumänischen Seennamen *Baltă Albă* (Bezirk Râmnic-Sărat) bestätigt. Lett. *balates kalns* in Tukum belegt E. Hauzenberga. Es besteht ausser aus *kalns* „Berg“ aus einem Element, das mit *bala* „facher Boden, lehmiges, baumloses Tal“, *bals* „Bleiche“ wurzgleich ist, und erinnert in semasiologischer Beziehung an lett. *purvakalni* „Sumpfberge“ (cf. *purvs* „Morast, Sumpf“).

2) Angstkalns und Senn halten lit. *puikūs* „stolz, hoffartig, schön, prächtig, vortrefflich“ für eine Bildung, die zu dem nach ihnen aus poln. *pycha* „Aufgeblasenheit, Stolz“ entlehnten lit. Subst. *puikà* dass. hinzugeschaffen wurde. Doch können die litauischen Wörter auch einheimisch sein, wobei nicht eine gewisse Kreuzung mit den polnischen Ausdrücken in Abrede gestellt werden soll.

Būga, Endzelin, zuletzt Stang haben balt. Beispiele zusammengestellt, die innerhalb der *ei-*, *ai-*, *i-* Reiche stehen und merkwürdigen *ui-* Diphtong zeigen. Namentlich bezeichnen diese gern physische oder moralische Defekte. Gehört lit. *puikus* zu diesen, so lässt es sich an die Sippe von lit. *piktas* „böse, schlecht“, *peikti* „verachten, schelten, tadeln“, *paikas* „eigensinnig, halsstarrig, schlecht, unnützlich, dumm, schwachköpfig“, preuss. *paikemmai* „wir betrügen“ anknüpfen. Die Verwandtschaft der Begriffe *stolz* und *dumm, töricht* tritt des öfteren in den idg. Sprachen vor. Selbst wenn mhd. *stolz* nicht auf lat. *stultus* beruhen, sondern mit *Stelze* ablauten sollte, so liessen sich doch anführen ai. *mūrkhá-* „töricht“, lit. *mūlkis*, lett. *muļkis* „Tor“, got. *untilamalsks* „unbesonnen, voreilig“ gegenüber asächs. *malsc* „stolz“, ferner eventuell lat. *gurdus* „dumm, tölpelhaft“ gegenüber abg. *grōdъ*, russ. *гордый* „stolz“, hochmütig“. Poln. *gardzić, wżgardzić* „verachten“ zeigt die gleiche Bedeutungsentwicklung wie lit. *peikti, peikėti* „contemnere“. Andererseits verhalten sich die metatonischen lit. *pėikėtisi, išsipėikėti* „sich erholen, wieder zu Kräften kommen“, *atsipėikėti* dass., *pėikyti* „heilen“ zu lit. *puikus* etc., neuengl. *stout* „stark, dick, kräftig“ zu afrz. *estout* „unbesonnen, kühn, anmassend, stolz“.

Mehrfach sind im Baltischen und Slavischen Ausdrücke für „stolz“ von der idg. Wz. *men-* „mente agitare“, die Meillet in seiner berühmten Dissertation eingehend behandelt hat, ausge-

gangen. Slavisches Lehnwort (cf. abg. *mađrǎ* „weise, klug“ ist rumän. *mândru* „stolz, hochmütig, schön, prächtig, herrlich“. Neubaig. *мждѣр* heisst ausser „verständlich, weise“ auch „brav, bescheiden“, kann daher im Endresultat die entgegengesetzte Bedeutung entwickeln wie rumän. *mândru*. Wie das letztere, so heisst auch lit. *māndras*, *mandrūs* „aufgeweckt, klug, munter, lebhaft“ und „eingebildet (poln. *dumny*), stolz, hochmütig, prächtig“. Es ist, von den slavischen Wörtern abgesehen, konform mit lett. *muōdrs* und ahd. *muntar*, die ihm wie diese auch bedeutungsmässig nahestehen. Dagegen lit. *mudrūs*, lett. *mudrs* sind trotz des gleichen Sinns anders einzuordnen. Schon Osthoff hat sie mit ai. *mud(ā)*, *móda-* „Lust, Freude“, *mudrá-* „lustig, fröhlich“ verglichen. Aus Kontamination der synonymen, aber unverwandten Wurzeln *mand-* und *mud-* erklären sich lit. *muñdras*, *mundrūs*, lett. *mundrs*. Freichlich ist bei eventuellen ostlitauischen Belegen ein Vorbehalt zu machen, da dort tautosylabisches *un* auch einem westaukštaitischen *an* entsprechen kann. Ausserhalb dieses Gebiets kann z. T. noch Einfluss des dtsh. *munter* in Erwägung gezogen werden, zumal nach Būgas Sammlungen *mundras*, *mundrus* überwiegend im Preussisch-Litauischen beheimatet zu sein scheint.

Lit. *muštrai* „munter, frisch“, lett. *muštrs* dass. sind wohl Entlehnungen aus nhd. *muster* „frisch, kräftig, tapfer“. Dies ist aus **munstbaere* „Freude bringend“ entstanden; vgl. die ebenfalls von Wz. *men-* stammenden nhd. *munst* „Freude“, ahd. *men-than*, *menden*, asächs. *mendian* „sich freuen“.

3) Von syntaktischen Erscheinungen, die leider im Baltisch-Slavischen viel zu wenig untersucht sind, treten das *Σχημα Πινδαρικόν* (Vorausgehen von singularischem Verb trotz nachfolgenden pluralischen Subjekts, da der Sprechende zunächst die Satzgestaltung nicht überschaut) und syntaktische Kontaminationen wie in den anderen idg. Sprachen, so auch in diesen Idiomen oftmals zu Tage. Die syntaktischen Kontaminationen, die auf der Kreuzung zweier gleichberechtigten Konstruktionen beruhen und bei denen die Wortstellung irrelevant ist, sind psychologisch vom *Σχημα Πινδαρικόν* streng zu scheiden. Sie sind naturgemäss weit zahlreicher in volkstümlichen Texten (daher oft in Afansjjevs *Русские народные сказки и легенды*) als in der gepflegten Literatursprache. Es werden nunmehr verschiedene Beispiele ihrer Entstehung nach untersucht.

А. ГРИГОРЬЕВЪ (Прага)

ОБРАЗОВАНИЕ ГЛАВНЫХЪ НАРЪЧІЙ ПОЛЬСКАГО ЯЗЫКА ВЪ СВЯЗИ СЪ ИСТОРИЕЙ ПОЛЬСКИХЪ, ФИНСКАГО И РУССКИХЪ ПЛЕМЕНЪ, ВОШЕДШИХЪ ВЪ СОСТАВЪ ПОЛЬСКАГО НАРОДА.

1. Начало образованія особенностей главныхъ польскихъ нарѣчій восходитъ къ очень глубокому времени, ко времени образованія племенъ, впоследствии составившихъ Польское государство и польскій народъ, т. е. до I вѣка по Р. Х.

2. Уже въ концѣ I вѣка по Р. Х. на лѣвомъ берегу Вислы, по нижней Бартѣ и верхней Одрѣ жили племена, впоследствии образовавшія польскій народъ.

3. Въ концѣ I вѣка по Р. Х. нѣкоторые изъ этихъ племенъ начали объединяться вокругъ Полянъ нижней Варты и общими силами въ союзѣ съ римскимъ императоромъ Домиціаномъ вели войну съ Чехо-Моравами.

4. Первоначальное объединеніе этихъ племенъ въ концѣ I вѣка по Р. Х. Тацитъ назвалъ „народами Эстіевъ“, т. е. „народами Аистовъ“, а Діонъ Кассій — „Лугіями Полевой страны“.

5. Въ результатъ этого первоначальнаго объединенія образовалась сѣверо-западная группа польскихъ нарѣчій Нича, состоящая изъ говоровъ Великой Польши, Куявіи, Кочевья, Крайны и Тухольскихъ Боровъ и не имѣющая „мазураканья“.

6. Въ концѣ 2 вѣка по Р. Х. благодаря Птоломею намъ извѣстны имена почти всѣхъ племенъ, упоминающихся потомъ въ памятникахъ 9—11 вѣковъ и вошедшихъ въ составъ Поль-

скаго государства и народа сначала на западной, а потомъ и на восточной сторонѣ Вислы: Бургунты-жители Крайны и Тухольскихъ Боровъ, Айлуайоны-жители Кочевья и Куявіи, Луги Оманы — Ляхи Поляне, Луги Дидуны — Ляхи Дѣдошаны, Корконты — Силезяне въ узкомъ смыслѣ, Уисбургіи — по р. Особалга-Особлага, а на восточной сторонѣ Вислы Сулоны — по р. Солѣ, Венеды — жители области Червенскихъ городовъ Финны — Мазуры, Гютоны — жители области позднѣйшаго города Гданска. Не всѣ изъ этихъ племенъ были польскими: такъ изъ восточно-бережныхъ Венеды были русскимъ племенемъ, а Финны — Финами финно-угорскаго типа.

7. Эти Финны, оставившіе свой слѣдъ въ видѣ „мазураканія“ какъ и въ польскихъ говорахъ на западѣ, такъ и въ русскихъ на востокѣ, первоначально занимали большую территорию на западной и восточной сторонахъ средней Вислы и жили здѣсь издавна, что видно изъ данныхъ ими топографическихъ именъ (напр.: Варшава, Радомъ, Краковъ, Висла), а также изъ именованія ими своихъ русскихъ сосѣдей на востокѣ „Венедами“, каковое имя тождественно съ именемъ Русскихъ „Вены“ у другихъ западныхъ Финновъ (Эстовъ и Финновъ-Суоми) и отъ нихъ стало извѣстно древнимъ греческимъ и латинскимъ авторамъ.

8. Впослѣдствіи Поморье и часто Крайна, Тухольскіе Боры и Кочевье отрывались отъ Польши, Мазовія долго сохраняла свою обособленность, а съ Великой Польшей тѣснѣе были связаны только Куявія, Силезія и Малая Польша. Поэтому звонкое произношеніе конечныхъ согласныхъ передъ слѣдующимъ словомъ развилось только въ областяхъ тѣснѣе державшихся въ то время собственной Польши: въ Великой Польшѣ, Куявіи, Силезіи и Малой Польшѣ.

9. Малопольское нарѣчіе образовалось на непольской первоначально основѣ и притомъ сначала на западной сторонѣ Вислы. Сѣверная часть его образовалась на финской основѣ, отъ которой все это нарѣчіе унаслѣдовало „мазураканіе“, замѣну славянскаго *х* финскимъ *к* и т. п.; а южная часть, главнымъ образомъ на югъ отъ верхней Вислы, образовалась на русской основѣ племени Венедовъ. Образование малопольскаго нарѣчія особенно усилилось со времени перенесенія политическаго центра Польши въ Краковъ въ 1320 г.

10. По мѣрѣ присоединенія къ первоначальной Польшѣ земель и на восточномъ берегу Вислы въ послѣднιά распространились вмѣстѣ съ польской колонизаціей польскія нарѣчія, образовавшіяся на западной сторонѣ Вислы. Такъ Куявское нарѣчіе еще до 1225 г. распространилось на Холмско-Добринскую землю, а малопольское на область первоначально русскихъ Червенскихъ городовъ.

11. Въ болѣе восточныхъ областяхъ, куда не достигала значительная польская колонизація изъ западной Польши, ополяченіе первоначально русскаго населенія происходило подъ вліяніемъ языка польской интеллигенціи (чиновниковъ, священниковъ, торговцевъ и т. п.), въ основу котораго легло великопольское нарѣчіе безъ мазураканія. Этимъ объясняется возникновеніе на русской территоріи на востокъ отъ Ржешова и Люблина польскихъ немазуракающихъ говоровъ.

А. ГРИГОРЬЕВЪ (Прага)

ОБРАЗОВАНИЕ СЛОВАЦКИХЪ НАРѢЧІЙ ВСЛѢДСТВІЕ ВЛІЯНІЯ ЧЕШСКИХЪ ГОВОРОВЪ НА РУССКІЕ

1. Отсутствіе во всѣхъ трехъ словацкихъ нарѣчіяхъ перехода мягкаго въ шипящій указываетъ на что говоры, изъ которыхъ потомъ выработались словацкія нарѣчія, первоначально не принадлежали къ западно-славянскимъ говорамъ.

2. Бóльшая близость къ чешскимъ нарѣчіямъ, особенно къ восточному и ганацкому, юго-западнаго словацкаго нарѣчія и меньшая близость къ нимъ средняго и восточнаго словацкихъ нарѣчій указываетъ на то, что совмѣстная жизнь говоровъ позднѣйшаго юго-западнаго словацкаго нарѣчія съ чешско-моравско-силезскими говорами началась значительно ранѣе, чѣмъ совмѣстная жизнь говоровъ средняго и восточнаго словацкихъ нарѣчій съ этими чешско-моравско-силезскими говорами.

3. Юго-западное словацкое нарѣчіе начало образовываться задолго до раздѣленія его территоріи по договору 1031 год. политической чешско-угорской границей на моравскую Словакію и угорскую Словакію. Получивъ свое начало въ 21 г. по Р. Х., оно въ теченіе 12 вѣковъ развивалось обособленно отъ средняго и восточнаго словацкихъ нарѣчій.

4. Среднее и восточное словацкія нарѣчія стали образовываться только послѣ переселенія въ среднюю и восточную Словакію Чеховъ и Западныхъ Словаковъ въ теченіе 13—16 вѣковъ.

5. Сохраненіе въ среднемъ и восточномъ словацкихъ нарѣчіяхъ нѣсколькихъ особенностей русскихъ нарѣчій, а въ юго-западномъ словацкомъ нарѣчій меншаго количества этихъ особенностей свидѣтельствуеетъ о возникновеніи этихъ словацкихъ нарѣчій на первоначальной территоріи русскихъ говоровъ, которая на западѣ включала въ себя среднее теченіе р. Моравы.

6. Эти выводы находятся въ согласіи съ историческими свидѣтельствами о томъ, что Русскіе жили еще въ 1569 г. на среднемъ Вагѣ и что въ 4 вѣкѣ по Р. Х. Рутенія доходила на югѣ до средняго Дуная.

А. ГРИГОРЬЕВЪ (Прага)

ОБРАЗОВАНИЕ ГЛАВНЫХЪ ЧЕШСКИХЪ НАРЪЧІЙ ВЪ СВЯЗИ СЪ ИСТОРИЕЙ ДРЕВНИХЪ ЧЕШСКО- СЕРБСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ

1. Современныя большія чешскія нарѣчія въ теченіе 13 вѣковъ общепризнанной жизни Чешскаго народа на территоріи Чехіи и Моравіи только видоизмѣнились подъ вліяніемъ какъ постепеннаго ихъ политическаго объединенія, такъ и особенностей языковъ уцѣлѣвшихъ здѣсь туземцевъ.

2. Основныя особенности этихъ нарѣчій были принесены въ Чехію и Моравію ихъ носителями изъ болѣ западныхъ мѣстностей чешско-сербской территоріи во время массоваго переселенія сюда чешско-сербскихъ племенъ Маробудомъ въ 8—2 годахъ до Р. Х. и Домиціемъ Агенобарбомъ въ 8 или 7 году до Р. Х.

3. Современныя территоріи главныхъ чешскихъ нарѣчій являются во многихъ случаяхъ только остатками тѣхъ территорій которыя они занимали въ концѣ I в. по Р. Х., т. е. черезъ столѣтіе послѣ выселенія изъ западныхъ мѣстностей, и которыя совпадали съ территоріями племенъ южной, придунайской части Суебіи, перечисленныхъ въ 98 году по Р. Х. Тацитомъ въ 41—43 главахъ своего труда о Германіи.

4. Современное юго-западное чешское нарѣчіе является потомкомъ нарѣчія Гермундуровъ Тацита, т. е. тѣхъ сербскихъ Сермунтовъ между низовьями Салы и Мулды, которые въ 8 или 7 году до Р. Х. были поселены Домиціемъ Агенобарбомъ въ южной части Маркоманиды на сѣверномъ берегу

верхняго Дуня, въ 98 году по Р. Х. жили по впадающимъ въ Дунай съ сѣвера рѣкамъ Верницу, Алтмюлу, Набу, Регену-Жезну и Илцѣ и по горамъ Шумавы и позже назывались Вандулами и Вандалами.

5. Среднее чешское нарѣчіе является потомкомъ нарѣчія Маркомановъ Тацита, западная часть которыхъ была въ 8—2 г. до Р. Х. переселена Маробудомъ въ сѣверо-западную Чехію и позже именовалась Богемами и Чехами и которые въ 98 г. по Р. Х. занимали среднее и верхнее теченіе Могана-Майна и сѣверо западную Чехію.

6. Восточное чешское нарѣчіе является потомкомъ нарѣчія Кладовъ, т. е. по-восточно-моравски Куадовъ и Квадовъ которые въ 98 г. по Р. Х. занимали сѣверо восточную Чехію, имѣя свой центръ въ горной Кладской котловинѣ, позже назывались Хорватами (Лѣсными) и принадлежали къ чешской вѣтви Западныхъ Славянъ, на что указываетъ не только ихъ чешское имя „Клады“, но также западно-славянское слово „гаёвый“ (лѣсной) въ имени ихъ короля Гаевомара и чешское слово *vitr* въ имени ихъ королевича Витродура.

7. Моравское ганацкое нарѣчіе является потомкомъ нарѣчія Марсигновъ, т. е. собственныхъ Мораванъ, которые въ 98 г. по Р. Х. заселяли западную, бѣльшую часть Моравіи по рѣкамъ Моравѣ и Иглавѣ и имя которыхъ у Тацита отражается въ современномъ нѣмецкомъ наименованіи Хшибныхъ горъ — „*Mars-gebirge*“.

8. Дудлебское чешское нарѣчіе является потомкомъ нарѣчія Наристовъ Тацита, которые въ 98 г. по Р. Х. жили въ Требонской равнинѣ, въ долинѣ рѣки Лужницы, богатой многими озерами и носящей имя „Блата“.

9. Юго-западное словацкое нарѣчіе, наиболѣе близкое изъ трехъ словацкихъ нарѣчій къ собственно чешскимъ, является потомкомъ нарѣчія Буровъ Тацита, имя которыхъ до сихъ поръ уцѣлѣло по р. Міявѣ на южномъ концѣ Бѣлыхъ Карпатъ, которые въ 98 г. по Р. Х. заселяли юго-восточную Моравію и юго-западную Словакію и образовались вслѣдствіе начавшагося съ 21 г. по Р. Х. смѣшенія поселенныхъ здѣсь римскимъ императоромъ Тиберіемъ чешскихъ войскъ бывшаго маркоманскаго короля Маробуда и кладскаго короля

Катвальды между рѣками Маромъ (Моравой) и Кусомъ (Малымъ Дунаемъ) на территоріи, раньше принадлежавшей Дакамъ, т. е. „Горцамъ“ восточно-славянскаго происхожденія.

10. Переживъ готское, гуннское и аварское владычества и теряя подъ вліяніемъ усилившагося со времени Карла Великаго (766—814 гг.) движенія нѣмцевъ на востокъ своихъ западныхъ, сѣверныхъ и южныхъ славянскихъ сосѣдей, чешскія племена Чехіи и Моравіи никуда не выселялись, а сжимались на этой территоріи, постепенно именуется другими именами (напр. Богемами-Чехами, Хорватами, Ганаками), но зато высылаютъ своихъ колонистовъ на восточно-славянскій востокъ, гдѣ постепенно отъ смѣшенія этихъ колонистовъ съ Восточными Славянами образуются современные Словаки.

J. HAMM (Zagreb)

GOTSKO - STAROCRKVENOSLAVENSKE PARALELE

Poredbenom proučavanju gotskog i starocrkvenoslavenskog jezika nije se dosad u slavistici posvećivalo mnogo pažnje. Gotški se jezik — pored tolikih drugih — upotrebljavao samo kao obično pomoćno sredstvo u rješavanju različitih pojedinačnih problema iz područja naše historijske fonetike ili etimologije (*kotb-
lč, stb^klo* i sl.), a ako se tu i tamo u drugim dijelovima gramatike i spominjao, bila je to redovito kakva napomena sporedne važnosti koja sa starocrkvenoslavenskim oblicima i konstrukcijama nije imala nikakve uzročne veze. Ovakav stav bio je u slavistici sve dotle razumljiv — ne želim time reći da je bio i opravdan — dok se podrijetlo starocrkvenoslavenske književnosti i glagoljske azbuke vezivalo isključivo uz svetu Braću i uz Carigrad, jer je vremenski razmak koji dijeli Codex Argenteus od sv. Braće kao i brzo nestajanje Gota potkraj šestoga stoljeća sasvim isključivalo mogućnost bilo kakvog gotskog utjecaja na najstarije starocrkvenoslavenske glagoljske spomenike. Međutim, kako se novijim istraživanjima dade dokazati ne samo da sv. Braća nisu sastavila glagoljice, nego također da je glagoljska književnost u svojim počecima bila pod utjecajem arijanizma koji su, kao što znademo, u šestom stoljeću na Balkanskom poluo-toku ispovijedali ostaci arijanskih gotskih plemena, postavlja se time i cijeli problem gotsko-starocrkvenoslavenskih jezičkih odnosa na jednu novu bazu. Primjeri kao što su Mar. 1. 16/17 ἦσαν γὰρ ἄλλεῖς erant enim piscatores — *wesun auk fiskjans* — *běšaeta bo rybarě*: καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἄλλεῖς ἀνθρώπων — *et*

faciam vos fieri piscatores hominum — *jah gatanja igqis wair-
 þan nutans manne* — *i sǫtivorio vǣ byti lovc̃ca ělověkomъ*, ili
 Mar. 13.19 ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως — *ab initio creaturae* — *fram ana-
 stodeinai gaskaftais* — *ot načęla zǔdaniju*: Iv. 6.64 ἐξ ἀρχῆς —
ab initio — *us frumistja* — *iskoni* (Nik. *isъrvъa*), pa Mar. 7.10
 ὁ κακολογῶν — *qui maledixerit* — *saei ubil qirai* — *iže zǔlo
 slovitъ*, Mar. 11.18 καὶ ἀποστέλλουσι πρὸς αὐτόν — *et mittunt ad
 eum* — *jah insandidedun du imma* — *posǔlašę kъ nemu*, ili
 scslav. *vinogradъ* u Mar. 12.1 ἀμπελώνα ἐφύτευεν ἄνθρωπος —
vineam pastinavit homo — *weinagard ussatida manna* — *vi-
 nogradъ ělkъ nasadi*, scslav. *misa* u Mar. 6.28 καὶ ἤνεγκεν τὴν
 κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πύνακι. — *et attulit caput eius in disco* — *jah
 atbar þata haubiþ is ana mesa* — *i prinese glavъ ego na misě*,
 pa interesantni odnos scslav. i got. dativa apsolutnog (por. na
 pr. Mar. 1. 32. 11. 11, L. 19. 36, 7. 6, M. 9.28 pa Mar. 2.15, L.
 1.8 i sl.) koji vapi za ovećom poredbenom studijom, i mnoge
 druge slične paralele pokazuju da među scslav. i gotskim tekstovima
 postoji cijeli niz dodirnih taćaka koje nikako ne mogu biti samo
 slučajne. Naravno, i ja sam sām daleko od pomisli da bi scslav.
 tekstovima trebalo traćiti uzor u Ulfilinoj bibliji, jer se njihov
 grćki praizvor ne da zanijekati, ali ipak — barem prema svojim
 dosadašnjim rezultatima — mislim da svakako treba pretpostav-
 ljati da autoru najstarijih scslav. prijevoda dikcija gotske arijan-
 ske biblije nije bila ni daleka ni strana. Poznato je da je i Ul-
 fila poznavao tri jezika, pa je tako i prevodilac scslav. biblije
 mogao pored slavenskog i grćkog jezika poznavati i gotski jezik
 koji se u crkvi bio dugo odrćao.

Pravi omjer i granice gotskog utjecaja na scslav. prijevod
 jevandjelja i drugih biblijskih knjiga moći će se — ukoliko to,
 naravno, dopuštaju fragmenti gotske biblije — pobliće odrediti
 istom poslije većeg broja specijalnih monografija, koje će m. o.
 u mnogoćem posredno poslućiti ne samo produbljenju etimolo-
 gije (n. pr. u vremenskom odredjivanju gotskih pozajmljenica),
 nego i dubljem proućavanju scslav. sintakse. Pred mladjom ge-
 neracijom slavista pruća se na ovaj naćin još jedno polje bu-
 dućeg naućnog rada.

STJ. IVŠIĆ (Zagreb)

ZA HRONOLOGIJU SLOVJENSKE DISPALATALIZACIJE DENTALA

Poznata pojava dispalatalizacije dentala *t* i *d* koja se najjasnije vidi u poljskim primjerima kao *tnę* prema inf. *ciąc* i *dnia* prema *dzień* nije hronološki utvrđena. Obično se uzima da je palatalizacije nestalo prije nego što je *t'* i *d'* prešlo u *ć* i *z*, a zbog primjera kao *letni* prema *lato* i *miedny* prema *miedz* poslije prijeglasa *ě* > 'a i *e* > 'o (Rozwadowski). Kako jednaku dispalatalizaciju pokazuje i prijelaz *ćn* > *tn* i *đn* > *dn* u hrvatsko-srpskim primjerima kao *srećna* > *sretna* i *međnik* > *mednik*, i kako sa jednakom dispalatalizacijom može protumačiti i dosad neobjašnjeno obličje hrvatskosrpske imenice *kaludar* pored *kaluđer*, koje se pokušalo objasniti disimilacijom *k-g* > *k-d* (Skok), dobiva se u obličju *kaludar* nov hronološki momenat.

WALERIAN KWIATKOWSKI (Wilno)

NOWE PODSTAWY PODZIAŁU ZDAŃ ZALEŻNYCH
(na tle badań nad t. zw. językiem aktowym Wielkiego Księstwa
Litewskiego)

Język aktowy, jako język aktów prawnych, w trosce o ścisłość ujęcia omawianych w danych aktach spraw, rozbudował dokładnie zasady wiązania ze sobą w logiczną konstrukcyjnie całość poszczególnych części zdania złożonego, zwłaszcza zaś zdań, wiążących się ze sobą systemem — wielokrotnej nieraz — zależności, używając w tym celu nie tylko wielkiej ilości spójników o wartościach semantycznych ściśle sprecyzowanych, ale też nadto t. zw. odpowiedników, pojawiających się w zdaniach nadrzędnych, a wartość semantyczną mających również tak dokładnie określoną, że mogły nawet same (bez użycia odpowiedniego spójnika) stanowić o charakterze podrzędności formalnie równorzędnego zdania, prz. „врадника не нашолъ (zd. przyzwalające)“, „однакъ же есми все то тивуну оповедаль“, „ораль есми на поли властномъ отца моего (zd. czasowe)“, „то пакъ мене самого збила“ itp.

Owa ścisłość prawnicza omawianych tekstów pozwala z dużą dozą prawdopodobieństwa wykazać, że dotychczasowy podział zdań zależnych, używany powszechnie przez gramatyków w oparciu li tylko o podstawy formalne, znajduje swe głębokie, a dla gramatyków pomocnicze uzasadnienie w postulatach logiki oraz psychologii.

Logicznie bowiem zdania dadzą się wiązać ze sobą w sposób bezwzględny i względny, w tym ostatnim wypadku — jeśli każde z nich ma zdolność do samodzielnego swego występowania, a łączność między nimi polega jedynie na tym, że jedno z nich ogranicza lub w specjalny sposób zabarwia sobą inne.

Zajdzie więc tu wypadek *zweżenia zakresu*, prrz. „коня подъ паномъ моимъ, на которомъ седель, ранили“, względnie *pogłębienia treści*, prrz. „прошу тебе, абысь до книгъ то вызналъ“. Zajść również może *zmiana w nastawieniu uczuciowym* mówiącego, jak: „не ведати, будетъ ли живъ“ (w zestawieniu z samodzielnym zd. pytajnym).

Bezpośrednia łączność zachodzi pomiędzy zdaniami przy bezpośrednim treściowym ich kontakcie.

Jeżeli kontakt ów polega na styczności o charakterze wyłączenie zewnętrznym, więc w czasie i przestrzeni, mamy zdania *czasowe* („подводы мають давати, коли увидять подвойдний листъ“) i *miejscowe* („собе корчъму збудовати маеть, кѣде будетъ воля его“). Przy styczności wewnętrznej, ujętej subiektywnie, wystąpią zdania *porównawcze* („били, какъ хотели“), względnie *sposobowe*.

Wszystkie tu wyliczone zdania należą do kategorii zdań spostrzeżeniowych. Inna ich grupa — to zdania wnioskujące, oparte więc ogólnie o zasadę przyczynowości. Podstawową kategorię wśród nich stanowią oczywiście zdania *przyczynowe* („я въ томъ невинна, бомъ не я старшая въ дому своемъ“). Jeżeli przyczyna jest tylko możliwa, otrzymamy zdania *warunkowe* („нехай дей листъ мой, если маеть, передъ правомъ положить“). Jeżeli z natury rzeczy nie wystarczająca, dochodzimy do kategorii zdań *przyzwalających* („ачъ есми дило засудили, предъ се тобе на роботу не пойдёмъ“).

Jeżeli przyczyna ujęta zostanie w sposób kategoriyczny (stając się treścią zdania nadrzędnego), w rezultacie otrzymamy t. zw. zdanie *skutkowe* („служебника въ упустъ укинулъ, што тотъ служебникъ мало не втонулъ“). Przy skutku nie spełnionym jeszcze, lecz ledwo zamierzonym, będziemy mieli do czynienia ze zdaniami *celowymi* („нехай дей тыхъ светковъ поставитъ, жебыхъ ихъ огледалъ“) itp.

W ten sposób wszystkie zasadniczo kategorie dotychczasowe zdań pobocznych znajdują swe logiczno-psychologiczne uzasadnienie.

Rola spójników i ich odpowiedników w budowie poszczególnych, tu omówionych, kategorii zdań, wyjątkowo ciekawa i bogata w zakresie języka aktowego, wymagałaby specjalnego omówienia i zilustrowania odpowiednimi przykładami.

WALERIAN KWIATKOWSKI (Wilno)

O T. ZW. JĘZYKU AKTÓW WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO

Język aktów W. Księstwa Litewskiego, stanowiący swoistą odmianę t. zw. ogólnie języka³ ruskiego, znany nam z dokumentów z czasów samodzielności Litwy oraz z okresu późniejszego unii jej z Polską (prawie do końca w. XVII), nie wzbudził dotąd zbyt wielkiego zainteresowania, powszechnie bowiem traktowany był jako „koiné“. Bliższe jednak i dokładniejsze zbadanie go w jego całości, t. j. we wszystkich jego przemianach czasowych, oraz odmianach przestrzennych i warstwowych, owo dotychczasowe mniemanie o jego sztuczności w niemałym stopniu podważa.

O ile bowiem w stosunku do zasobu jego leksykalnego można istotnie, zwłaszcza w odniesieniu do przysłówków (обечне, обличне, впойсроть, статечне itd.) a w znacznej mierze i do czasowników (спецификовати, активиковати, цытовати itp.) mówić o korzystaniu nieraz prawie żywcem z bogactw języka polskiego, za jego zaś pośrednictwem również i z łacińskiego, o tyle samodzielny system fleksyjny języka, o którym tu mowa, zdradza jego odrębność, samoistność i uwarunkowany całkowicie specyficznymi momentami rozwój stopniowy jego form.

Podział w zakresie rzeczowników na cztery odmiany: męską, nijaką i dwie żeńskie: na *-a* oraz spółgłoskową, z którą w znacznej mierze spłynęły dawne żeńskie na *-i*, przy pełnych formach liczby pojedynczej i mnogiej i utrzymujących się tylko

szczętkowo resztkach liczby podwójnej; prawie zupełny zanik niezłożonych form przymiotnikowych i ujednoczenie typu odmiany złożonej; utrzymanie w zakresie liczebników form „perwyjnadcat“ itp; stosunkowo duża wierność dawnemu podziałowi czasowników na klasy koniugacyjne z zastrzeżeniem olbrzymiego liczbowo rozwoju klasy czasowników na *-ati* — oto z grubsza charakterystyczne cechy owego systemu.

Oczywiście w całym szeregu form fleksyjnych spotkamy się z daleko posuniętą chwiejnością i różnaitością w zakresie końcówek. Do takich form należeć będą: w ns. msc. obok bezkońcówkowych rzeczowniki na *-o* typu: *Ивашко, Шмойло, маршалъко, потомъко*, ulegające w w. XVII znacznemu zanikowi; w gs. msc. wahania między końcówkami: *-a* i *-u* (*часу, саду, выроку, доходу, деспекту, трибуналу*, ale: *кута, двора, перема, екстракта* itd.), a w ds. msc. między *-u* i *-owi* (*маршалку і маршалкови, ураднику і урадникови, суду і судови* itp.). Bogatą pod tym względem (przykładowo) kopalnię stanowić będzie npl. msc. szczególnie zaś w zakresie końcówki *-owe* (*жиды і жидове, мещане і мещанинове, бояре, бояры і боярове, паны і панове, попы і попове* itp.). Z wielką różnaitością końcówek spotkamy się też w ls. (*у Новгородку, въ Купечове, у Кобрыни, при отцы*), lpl. (*въ Трокахъ, въ Троцехъ і у Троцохъ*), instr. pl. (*хрестіянми, съ Полочаны, светками, павет: перлы сажоный* itp.).

Podobnie w zakresie czasowników spotkamy: zanik *-t* w 3 sng., prz. *допускае, милуе, значы, види, откаже*, obok *pospolitych: чинить, тычемъ, милуетъ* itp. a w 1 pl. walkę trzech form: na *-т*, na *-то*, oraz na *-ту*, prz. *жодаемъ, чинимъ, становимъ; стережемо, беремо, йдемо; розумеемы, просимы* itd.

Wyliczanie zachodzących w tym względzie chwiejności zbyt daleko by zaprowadziło. Charakterystyczną jednak okoliczność stanowi ten szczegół, że z największą chwiejnością w użyciu form fleksyjnych spotykamy się najczęściej w wyrazach często używanych, nprz. *монастыр, лист, привилей* itp. Przemawia to (zgodnie z wypowiedzianym ustnie poglądem prof. Ułaszyña) przeciw sztuczności omawianego języka i świadczy o tym, z jakim trudem język aktów, utrzymując ciągle swą żywotność, poddawał się wpływowi form, obcych jego duchowi.

Ponadto wspomniane tu i nie wspomniane oboczności form fleksyjnych języka aktowego przy bliższym ich zbadaniu zawsze wykazują charakter swój dialektyczny, często związany z poszczególnym terenem (nprz. wpływy języka małopolskiego-ukraińskiego na terenach południowych W. Księstwa), a jeszcze częściej z odrębnościami językowymi poszczególnych warstw (język ludu, mieszczaństwa, niższego duchowieństwa, szlachty, magnatów itp.).

Z tych wszystkich względów język aktów W. Księstwa Litewskiego, oparty o naturalny rozwój żywej mowy owoczesnego społeczeństwa, dla badań słowianoznawczych przedstawia nie małą wartość.

NOWE OBSERWACJE O RUSKIEJ DYSPALATALIZACJI
SPÓŁGŁOSEK PRZED *e i*

W ostatnich kilku latach przeprowadził autor szczegółowe badania nad archaicznymi gwarami ruskimi na Podlasiu i w Chełmszczyźnie, częściowo też na Polesiu, na Huculszczyźnie i na Rusi Zakarpackiej. Badania te przyniosły szczególnie interesujące obserwacje do problemu ruskiej dyspalatalizacji spółgłosek przed *e i*. Okazuje się, że ruska twarda wymowa typu: *veze, nese, vozyty, nosyty* jest wynikiem swoistego procesu fonetycznego, wciąż jeszcze rozwijającego się w tych najdalej na północ (Polesie), na zachód (Podlasie) i na południe (Karpaty) wysuniętych, kresowych gwar ruskich.

Można tu obserwować rozmaite stadja tego procesu. Najbardziej archaiczną jest wymowa „półmiękką“, kiedy spółgłoski przed *e i* są tylko lekko spalatalizowane, jakby fonetycznie dostosowane do poziomu artykulacji językowej samogłosek *e i*. Jest to wymowa wyraźnie pośrednia między ogólnoruską twardą *ne—ny*, a rosyjską lub polską miękką *ne—ni*. Występuje ona regularnie w gwarach ruskich okolicy Zamościa i Biłgoraja: *kos'it'i, sid'it'i, zašv'it'it'i, s'ivoyj, p'es, t'eb'e, v'ez'en'ecky, s'erp, na b'er'ezi*, itp., chociaż przed *i* z ps. *ě* występuje pełna palatalizacja: *šćina, t'isto, v'idro, p'isok*, albo przed *a* z ps. *ę*: *šv'ina, p'ať, šadu*. Podobną półmiękką wymowę mają stare gwary huculskie, ale już tylko u spółgłosek przedniojęzykowych, np.: *d'eń s'id'i, z'ima*, podczas gdy wargowe są tu twarde nawet często przed *i* z ps. *ě*, np.: *p'isna* lub *pisna*. Spotyka się to także na Zakarpaciu przed wąskim *ě*, np.: *na b'er'ezi, t'ep'eť, dw'er'i*.

W innych gwarach ruskich Podlasia i Polesia widać dalszy rozwój fonetyczny tych połączeń: albo w kierunku ogólnoruskiej dyspalatalizacji, albo pod wpływem może sąsiednich gwar polskich i białoruskich w kierunku pełnej palatalizacji. W wyniku

skrzyżowania tych dwu przeciwnych tendencji doszło w różnych tamtejszych gwarach do bardzo rozmaitego układu wymowy spółgłosek przed *e* i także przed *é* (w wymowie *ê* lub *y i*) z nieakcentowanego dyftongu *iê* (z ps. *ě* i dawnego długiego *ē*).

Oto najważniejsze typy, układające się kolejno od północy i zachodu na południe i wschód:

1) miękkie są wszystkie spółgłoski przed *e*, *i*, *é*, np.: *úeze*, *t'eb'e*, *ńese* — *b'éda*, *métla*, *hnézdó* — *b'it'i*, *vožit'i*, *ženit'i*;

2) twarde są tylko wargowe przed *e*, np.: *beru*, *vezu*, wszystkie zaś inne miękkie: *veze*, *t'ebe*, *ńese* — *b'éda*, *métla*, *hnézdó* — *b'it'i*, *vožit'i*, *ženit'i*;

3) twarde są wszystkie spółgłoski przed *e* ale miękkie wszystkie przed *é i*: *veze*, *tebe*, *nese* — *b'éda*, *métla*, *hnézdó* — *b'it'i*, *vožit'i*, *ženit'i*;

4) twarde są wszystkie spółgłoski przed *e* także przed *é* ale miękkie przed *i*: *veze*, *tebe*, *nese* — *béda*, *métla*, *hnézdó* — *b'it'i*, *vožit'i*, *ženit'i*;

5) twarde są wszystkie przed *e é i*: *veze*, *tebe*, *nese* — *béda*, *métla*, *hnézdó* — *byty*, *vozyty*, *ženyty*;

6) dyspalatalizacja ogarnia nawet położenie przed akcentowanym dyftongiem *ie* (z *ě* i *ē*) np.: *dyéd*, *na stynŷe*, *syene*, *zyele*, *syem*.

Obniżenie samogłoski *i* do *y*: *biti*, *dīed* — *byty*, *dyéd*, nie jest powodem istotnym dyspalatalizacji spółgłosek, znane są bowiem również twarde połączenia spółgłosek przed *i*, także przed *iê*, np.: *piti*, *xoditi*, *stina*, *dīed*, *mnīe* itd.

Taki obraz rozwoju dyspalatalizacji spółgłosek przed *e i* — wciąż jeszcze nieskończony w archaicznych gwarach ruskich na Podlasiu, Polesiu i Huculszczyźnie — świadczy o niesłuszności ścierających się dotychczas w nauce dwu przeciwnych poglądów: 1) Szachmatowa i całej szkoły rosyjskiej, że ruska dyspalatalizacja zaszła równocześnie przed *e* i przed *i* po uprzednio rozwiniętej silnej palatalizacji, 2) St. Smal-Stockiego i jego uczniów, że ruska twarda wymowa *tebe*, *pyty* jest archaizmem prasłowiańskim.

Chodzi tu niewątpliwie o ruski fonetyczny proces dyspalatalizacji odziedziczonej z doby prasłowiańskiej „półmiękkiej“ wymowy spółgłosek przed *e i*, który rozwijał się stopniowo i w różnych połączeniach niejednocześnie: najpierw przed *e*, później przed *i*, najpierw przy spółgłoskach wargowych, później przy innych.

VERSCHIEBUNG DER AKTIONSART IN SLAVISCHEN
SPRACHEN UND DER URSPRÜNGLICHE SINN
DES AUGMENTES

In den slavischen Sprachen, wo man für die Unterscheidung der Aktionsart so empfindlich ist, hat man bekanntlich gegen das Perfektivum im bejahenden Imperativ ein Iterativum oder Frequentativum in einer negativen Verbindung. Und dieser Wechsel ist um so häufiger und regelmässiger, je weiter man in die ältere Stufe der Sprachentwicklung zurückgreift. So hat man im Russischen „*pusti pticu na volju*“ („gib dem Vogel die Freiheit“), aber negativ: „*ne puskaj*“; „*voz'mi etu knjigu*“ („nimm dieses Buch“), aber „*ne beri knjigi*“; „*sprosi, kak jego zovut*“ (frage wie man ihn nennt“), gegen „*ne sprašivaj*“ Aus der älteren Sprachperiode: „*a oružja ne snimajte s sebe*“ (Poučenie Vladimira Monomacha, XI. Jh.) („legen Sie nicht die Waffen ab“) gegen: „*snimite*“. Im Serbokroatischen: „*baci kamen u vodu*“ („wirf den Stein ins Wasser“), negativ: „*ne bacaj*“; „*skoči*“ gegen „*ne skači*“; „*uzmi*“ gegen „*ne uzimaj*“; Priče Solomunove IV. 2: „*ne ostavlajte zakona mojega*“ („verlasset nicht mein Gesetz“); positiv wäre: „*ostavite zakon moj*“. Auch im Čechischen hat man ein perfektives „*skoč*“, aber in der Negation das iterative „*neskákej*“ („springe — springe nicht“); „*hoď — neházej*“ („wirf — wirf nicht“); im altčechischen: „*miň ty řeči ne smúcej naših pánuov*“ (Kat. 2954), „*sed na poslednim miestě a nesědaj na prvniem*“ Ev. Seit st. Luk. IV. 8.) Im Kirchen-slavischen Mat. XXIII, 9: „*i oťca ne naricajte sebě na zemi*“ („καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὀμῶν ἐπὶ τῆς γῆς“).

Diese Erscheinung will man durch die in den europäischen Sprachen beobachtete Tendenz erklären, der Negation grösseren Nachdruck zu verleihen als der Bejahung (vgl. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik, II. 190).

Nun auch im Altindischen kann man eine Spracherscheinung beobachten, wo nach der prohibitiven Partikel (*mā*, gr. μή) Verbalformen mit sekundären Endungen vorkommen, die aber immer augmentlos sind: „*mā bhāih*“ = „fürchte nicht“, *mā kār-ṣṭh*“ = „mache nicht“. Die augmentierten Formen sind so vereinzelt, dass man sie nicht zu berücksichtigen braucht.

Von der Sprachpsychologie der slavischen Sprachen ausgehend wäre man also geneigt sein den Schluss zu ziehen, dass durch die Verbindung mit diesem Verbalpräfix, dem sogenannten Augment (im Altind. *a-* im Griech. ε, ie. **e*) der verbalen Handlung ursprünglich die Vorstellung der Perfektivierung angefügt wurde. Zahlreiche Belege aus dem Altindischen, besonders aus der ältesten Sprachperiode, können angeführt werden.

V. J. MANSIKKA (Helsinki)

ZUM HEILIGENKALENDER DER KARELIER

Zu den orthodoxen Kareliern, einem finnischen Stamm, der hauptsächlich in der autonomen Karelischen Republik der Sowjetunion und in einigen angrenzenden Gegenden des östlichen Finnland wohnt (zu ihnen werden ausserdem die sog. Ižoren in Ingermanland — Gouv. Leningrad — gerechnet), ist das Christentum durch die Novgoroder gekommen und zwar, wie man behauptet, im 13. Jh., wenn nicht früher. Von den Russen stammt auch ihre christliche Terminologie wie auch die ganze religiöse Ideenwelt mit ihren Legenden und Sagen und den mit dem Kalender zusammenhängenden kirchlich-volkstümlichen Bräuchen. Die Bezeichnungen der christlichen Heiligen und Festtage sind, soweit es sich nicht um Übersetzungen handelt, mehr oder weniger genaue Nachbildungen der russischen Benennungen, wie z. B. Pohrotsa (= Богородица), Spuassa (= Спасъ), Rostuo oder Rastava (= Рождество), Pokrova, Vlahošnja, (= Благовѣщеніе), Sviisoi (= Воздвиженіе), Ilja, Petru oder Pedri, Miikkula, Jyrki (= Юрий, Егоръ), Valassi oder Ulassi (= Власій), raadenitsa oder raatintsa (= радуница), praasnikka. Für Gott wird die einheimische, urfinn. Bezeichnung Jumala gebraucht. Übersetzt sind z. B. vieristä od. vieristy usw. von водокрещеніе (dabei ist = ristä = risty (auch = rista, = risto) ein altes slawisches Lehnwort = крестъ), äijärpäivä od. äijurpäivü = Великдень, kallis — (od. suur-) neljäs- päivä = великій четвергъ, muistinsuovatta = поминальная суббота, virporuhä = вербное воскресенье. Zu den übersetzten Bezeichnungen gehören weiter:

Emänpäivä, „der Tag der (Gottes) Mutter“ als Benennung des Tages Mariä Himmelfahrt, vgl. Госпоженка, Jumaltoman päivä, „der Tag der Gottesmutter“ als Bezeichnung des zweiten Weihnachtstages, Suuri praasniekka „der grosse Feiertag“ für Mariä Geburt, lihapyhänlasku „Fleischfastensonntag“, dem мясопустъ entsprechend, pyhälasku „Fastensonntag“, maitopyhälasku „Milchfastenanfang“, in welchen das pyhä (finn. „heilig“) die Fasten (das Gegenteil des argi „Nichtfastenzeit“) bedeutet. Neben svätki (= святки) gibt es für denselben Begriff — die Zeit zwischen Weihnachten und dem Epiphaniastage wie auch zwischen Johanni und Petri im Sommer — auch die Bezeichnung viändyöt — eine alte volksethymologische Bildung nach святки? Eine uralte Benennung des Ahnengeistes und des in die Weihnachtszeit fallenden Ahnenfestes hat sich in dem Wort synty „Родъ“ erhalten. Synnyn aika od. synnyn väli ist die Zeit zwischen Weihnachten und dem Feste der heiligen drei Könige, während welcher Zeit die synty = Geister herumwandern den ihnen lauschenden Menschen die Zukunft wahrsagend. Ihnen wurden die Vorabende vor Weihnachten und dem Epiphaniastage gewidmet, die daher resp. Rastavan synnynpäivä und Vieristän synnynpäivä heissen. Ist das synty nicht das karelische Echo des ostslawischen winterlichen родъ und рожаница (= радуница) - Festes, das den Toten der Familie gewidmet war?

Die Heiligen wie Ilja, Miikkula, Petro, Jyrki, Valassi (der Patron des Viehes, der karel. Волось), Frol und Lavr, Kuzmoi — Timjan, Nastassi, „Pokrova“ usw. treten als Patrone verschiedener Zweige des menschlichen Tuns und Treibens auf, in Funktionen, wie wir sie im ostslawischen Volksglauben antreffen.

ANTUN MAYER (Zagreb)

SLOVENSKI REFLEKSI ILIRSKIH GLASOVA I
RAZLIKE IZMEDJU BALKANSKO-ILIRSKOG
I VENETSKOG JEZIKA

Pri ispitivanju predslavenskog supstrata u toponomastici sjeverozapadnog okrajka Balkanskog poluotoka opažaju se neke nedosljednosti u slavenskim refleksima istih glasova, kao n. pr. glasa *f*, gdje nalazimo *Plomin* — *Flanōna*, ali *Hvar* — *Pharos*; zato je važno ustanoviti, u koliko su tu mjerodavne razlike između jezika balkanskih Ilira i jezika Veneta. Iako su te razlike danas općenito priznate, ipak ne postoji suglasnost u prosuđivanju njihove veličine, pa dok bi jedni još uvijek dopustili, da se radi o dijalektima istog jezika, drugi ih smatraju različnim jezicima, koji pripadaju pače i različnim skupovima indoevropskih jezika.

Prije su pridavali preveliku važnost poznatom mjestu kod Herodota (1,196) o ilirskim Enetima, ali se kasnije vidjelo iz prijegleda ličnih imena, kako ih je dao na pr. Krahe, da kud i kamo više jednakih imaju Mesapljani i balkanski Iliri, nego potonji i Veneti. Ako se k tome uzme u obzir, da su i lična imena u onom obliku, kakō se pojavljuju kod Veneta, ograničena s ove strane Jadrana skoro na samu Istru, a da ih inače samo sporadično ima u sjevernoj Dalmaciji i u gornjoj Panoniji, onda nema sumnje, da im je iradijacioni centar u Veneciji.

Sačuvani jezični materijal, iako je vrlo oskudan, dozvoljava nam ipak, da osim ove konstatacije utvrdimo i neke znatne glasovne razlike između venetskog i balkansko-ilirskog. Prelazeći ovdje preko pitanja guturala, koje sam nedavno obradio u op-

širnoj radnji (Glotta XXIV), istaknut ću samo, da venetski pripada bez sumnje kentum—jezicima. Vrlo je važna činjenica, da je indoevropska media aspirata *bh* u venetskom postala spirantom, naprotiv u ilirskom čistom medijom, iako prilično kasno, pa je zato i na Balkanu, osobito u starije doba, katkad zastupana slovom φ ili *f*; temeljnu ću razliku pokazati na nizu novih primjera. Indoevropsko *d* prešlo je u venetskom u *z*, dok se u ilirskom sačuvalo, ali za *d_i* ima, isto kao i za *t_i*, primjera asibilacije i u mesapskom i u ilirskom. Dok u ilirskom konsonantsko *u* nestaje iza dentala uopće, venetski je sačuvarao početni skup *sq-*. Iz skupa *kt* je u ilirskom preko *ht* nastalo *t*, dok je u venetskom taj skup još do kasnih vremena sačuvan, pa ako se kasnije i pojavljuje prosto *t*, može se taj prijelaz tamo pripisati romanskom razvoju; kako je pak dalmatsko-romanski sačuvarao latinski skup *kt*, radić će se na tom području o kronološkoj razlici. Na polju vokalizma je važno, da je indoevropsko *o* u venetskom sačuvano, dok je u ilirskom prešlo u *a*, osim slabljenja u stanovitim položajima, osobito uz likvide. Napokon venetski ne pokazuje nigdje čudnovati prijelaz diftonga *eu* u *o* iza dentala, kako ga ima mesapski, a može se mjestimice dokazati i za ilirski na Balkanu.

Z POLESKIEJ TERMINOLOGII TOPOGRAFICZNEJ

Polesie jako kraj wód, puszczy i bagien obfituje w nader bogatą terminologię topograficzną. Terminologia ta w części leśisto-bagiennej Polesia (powiat Łuniniecki, Stoliński i południowe części powiatu Kossowskiego w granicach Polski) związana jest przede wszystkim z lasem, na poprzecinanej natomiast tysiącem rzek, rzeczek i strumieni bezleśnej Pińszczyźnie z wodą. Dla ilustracji jak bogate i zróżnicowane jest to słownictwo niech posłużą terminy zanotowane od rybaków w sąsiadujących ze sobą miejscowościach na Prypeci: Bereżce (skrót B.), Stachów (skrót St.) i Kożangródek (skrót K.) oraz od mieszkańców błot i lasów z północno-wschodniej części powiatu Łuninieckiego.

A. Terminologia wodna: *Płéso* (St., B.), *plóso* (St., B., K.) — „rozszerzona część Prypeci zawarta między dwoma zakrętami.“

Poworót (St.), *kruczók* (St., B., K.) — „zakręt Prypeci“.

Wyr (St., B.), *wir* (K.) — „wir“.

Zatín (St., B.), *zatýu* (B.), *zahróba* (K.) — „zatoka“.

Perebóĵ (K.), *perewát* (B.), — „miejsce, w którym Prypeć przerwała się tworząc nowe koryto“.

Staryk (St., B.), *Starúcha* (St., B.) — „stare koryto Prypeci“.

Putchódnoje óz'ero (K.) — „jezioro powstające ze starego koryta Prypeci mające jeszcze w jednym miejscu łączność z rzeką“.

Zasúsznoje óz'ero (K.) — „jezioro powstałe ze starego koryta Prypeci z zatraconą już łącznością z rzeką“.

Pohnóĵ (K.). — „jezioro zarastające roślinnością“.

Záchod (K.) — „wejście z Prypeci na jej odnogę“.

Wýchod (K.) — „wyjście z odnogi na Prypeć“.

- Wýchod* (St., B.) — „ujście dopływu Prypecy“, np. *Wýchod Styriá*.
- Peský, peskí* (St., B.) — „piaszczyste wybrzeża Prypecy“.
- Kuriň* (St., B.) — „szałas rybacki nad Prypecią“.
- Wodá* (K.) — „obszar wód na którym uprawiają rybołówstwo rybacy z jednej jakiejś wsi“ np. *Kožán Horoděčka Wodá, Dréps'ka Wodá, Cyniáns'ka Wodá*, — od nazw miejscowości Kožangródek, Drebsk, Cna.
- Prist'* (St., B.), *prost'* (K.) — „ścieżka wodna wybita przez czółna na zarośniętych roślinnością odnogach Prypecy“.
- B. Terminologia leśna: *Batóto* — (bagno).
- Háto* — „bezleśne bagno“.
- Moch* — „bagno porośnięte sosną karłowatą“.
- Imszéczek* — „bagienko porośnięte sosną karłowatą wśród suchego lasu“.
- Łuh* — „bagno porośnięte karłowatą brzozą, łozą, lub wysokopienną olchą“.
- Łuzók* — „bagienko porośnięte karłowatą brzozą wśród suchego lasu“.
- Olós* — „bagno porośnięte wysokopienną olchą“.
- Alésznik* — „las olchowy rosnący na błocie“.
- Wýžar, wúžar, wižar* — „wypalone torfowisko wśród błot wypełnione wodą“.
- Hrud, hrudók* — „suchy łąd“.
- Óstrou* — „okrągła wyspa wśród błot“.
- Ostrowók* — „okrągła wysepka wśród błot“.
- Hradá* — „podłużna wyspa wśród błot“.
- Hrádka* — „podłużna wysepka wśród błot“.
- Prócma, niétra, tchtaň* — „trudno dostępne miejsce wśród lasów i błot“.
- Próciereb* — „miejsce wytrzebione w lesie“.
- Polánka* — „pólko wśród lasów i błot“.
- S'enakós, šenazác* — „koszona łąka“.
- Zimnik* — „zimowa droga przez zamrznięte błota“.
- Bród, brodók* — „bród“.
- Hrébla, hrébielka* — „grobla“.
- Bòr, ládo* — „las sosnowy na suchej glebie“.
- Lès* — „las liściasty na suchej glebie“.
- Niektóre terminy omawiał w swych pracach K. Moszyński.

STANISLAV PETÍŘA (Praha)

PŘÍPONY *-isko/ -išče* V SLOVANSKÝCH JAZYCÍCH

Jejich původ, význam, rozšíření a vzájemný poměr v slovanštině vůbec a v jednotlivých slovanských jazycích zvláště od dob nejstarších dodnes. Přehled dosavadních názorů. Zvláštní zřetel k češtině a k slovenštině a k jejich nářečím.

VITTORE PISANI (Milano)

LA DESINENZA DEL GENITIVO PLURALE, E GLI ESITI DI $-\bar{o}$ NELLE LINGUE SLAVE

La desinenza di genitivo plurale a cui ci riportano quelle delle diverse lingue indoeuropee è $-\bar{o}m$, in cui l'intonazione circonflexa biapicale spetta alla vocale (cfr. sanscrito $-aam$ da leggere talora per $-\bar{a}m$, l'analisi $-\acute{o}n$ ecc. da dare di $-\acute{o}n$ ecc.); l'intonazione è mostrata anche dal lit. \tilde{u} e dal serbocroato $-\hat{a}$. Appunto la pronunzia biapicale spiega gli esiti lituano e slavo: lì da $-\bar{u}om$ abbiamo $-\bar{u}o$, $\bar{u}\bar{y}$, quindi $-\tilde{u}$ (cfr. l'esito dialettale $-\psi$ da $-om$); similmente in slavo dobbiamo porre $-\tilde{u}m$ onde $-\bar{u}\bar{u}$, \tilde{u} .

L' $-\bar{u}m$ slavo da cui partiamo è analogo all' $-y$ da $-\bar{u}$ che troviamo in *kamy* = lit. *akmuo* ecc.; cioè, $-\bar{o}$ seguito o non da nasale ha dato in slavo $-\bar{u}$, quindi $-y$ ($-\tilde{u}$ se seguiva nasale; avanti $-d$ abbiamo invece $-a$ nel genitivo *raba* come lit. *výro* con $-o$ non $-uo$). Invece $-\acute{o}$ acutizzato ha dato slavo $-a$: *dva* : gr. $\delta\acute{o}\omega$; avanti nasale $-q$, *berq* da $-\acute{o}$ + $-m$ (cfr. gli accenti lituani *dù*, *berù*). Quindi $-\acute{o}$ dà gli stessi risultati che $-\bar{a}$, cfr. *žena*, *ženq* gr. $\vartheta\epsilon\acute{\alpha}$, $\vartheta\epsilon\acute{\alpha}\nu$.

РОСТИСЛАВ ПЛЕТЊЕВ (Ваљево)

О ЈЕЗИКУ НАШЕ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Увод

Месѿо филологије — између историје и социологије — (M. Weingart). — Школа и њен положај између стварности и теорија. Потреба проучавања особености језика школске омладине као душе њене културе. Језик професора и језик ђака. — Говор сталеза и говор социјалних групација у говору ученика. — Значајни радови на речнику појединих социјалних и сталешких група. Арго и школа (Rigot, L: Dictionnaire d'argot moderne; (аноним): L'argot de Saint-Cyr.; Rosel Harvard: A thesaurus of slang; Meier, Hallische Studentensprache; и. т. д.), Наш шатровачки језик и грађа Ж. Петковића „Језик наших шатроваца“.

I

Наша средња школа и арго. Панетрација аргоа у језик школске деце. Значај Београда као центра. Мушка и женска одељења у школи и арго.

1) *Лексикални материјал шатровачког језика:* називи за родбину (ћале, кева, швестерка); „*технички изрази*“ (лаф, даса, келинка, лорнути, икељнути, ждракати); спортски жаргон (*јун гас, бремзаши, тренираши*).

2) *Морфологија и синтакса ђачког аргоа.* Реченична мелодија.

3) *Значај аргоа као тајног језика.* Жудња за тајним, тајанственим „својим језиком“ код ученика и деце. Говори на „ци“, „ни“, „ру“, „Дув гипећ“. Саопштајни и изражајни моменти у стварању школског аргоа.

II

Стиваралачка моћ разреда као колективна. Стварање „својих“ речи у основној школи („прљавко“ — мастиљава оловка; „тешка наука“ — српско-хрватска, читанка; „благодат“ — ларма, шум, граја, весеље). Емоционални елеменат и динамика израза. Изумирање дечијих речи у гимназији под утицајем узраста и арга.

Средња школа и надимак. Живот надимка. Значење, историја и „психологија“ надимака. Личност и надимак (презиме и име, спољашњост и карактер), звук, облик, биће у надимку; род код надимка, средина и место. — Професорски и ђачки надимак.

Основна и средња школа и називи за оцене. Добре и рђаве оцене. Око и психа, емоционални елеменат, аналогија по звучности. Једанаест назива за једну оцену. Свеобележавајући изрази у моди.

III

Руска средња школа у Југославији. Девојачки завод. Гимназија. Кадетски корпус. Војнички жаргон место арга. Утицај српскохрватског језика на језик школске деце. Жаргон. Речи из „блатног“ језика („Бајкови језик“, „музика“). — Поређење српске и руске школе у погледу ђачког језика.

Надимак, називи за оцене, „технички термини“. Смисао и значај проучавања ђачког говора.

PARTYKUŁY-SPÓJNIKI JAKO ŚRODEK EKSPRESJI JĘZYKOWEJ I STYLISTYCZNEJ

Partykuły-spójniki spełniają nie tylko funkcję składniową ale i stylistyczną. I ta ich rola stylizacyjna powinna być więcej podkreślana w modnych dziś—tylko niestety tak jeszcze rzadkich-pracach stylistycznych. Jest rzeczą bowiem wiadomą, że każdy człowiek z upodobaniem posługuje się pewnymi powiedzonkami, wyrazkami, które pochodzą najczęściej z zakresu partykuł emfaticznych i wzmacniających. Jest to jeden z ważniejszych środków ekspresji stylistycznej, jeden z ważniejszych intensiwów językowych w ciągłej tendencji języka do wyrazistszego wypowiedania bogatej treści psychicznej.

Obok tej roli stylizacyjnej spełniają partykuły-spójniki funkcję ściśle syntaktyczną. Tu znów nasuwają się następujące tezy do bliższego historyczno-materiałowego rozpatrzenia: 1) Stan dawniejszy cechuje ubóstwo partykuł-spójników, a spotkane partykuły-spójniki, zazwyczaj niezłożone, spełniają różnorodną funkcję syntaktyczną, która była wtedy mało ustalona i sprecyzowana. 2) Stan późniejszy charakteryzuje bogactwo wtórnych, złożonych partykuł-spójników przy równoczesnym lepszym niż dawniej sprecyzowaniu ich zakresu funkcjonalnego.

Działo się tak dlatego, że spójniki nie tworzą same przez się stosunku równorzędności ew. podrzędności między zdaniem, gdyż nie mają określonej treści pojęciowej. Dlatego ten sam spójnik może łączyć różne zdania ew. do tego samego celu służyć może połączenie asyndetyczne. A zatem w języku, stojącym na niskim poziomie rozwoju form syntaktycznych, a takim jest język w początkowym stadium swojego rozwoju, przeważa połączenie asyndetyczne, ubóstwo partykuł-spójników oraz ich szeroki zakres funkcjonalny.

МІСЦЕВИ НАЗВИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ЕТИМОЛОГІЇ

Як при вияснюванні апелятивів, так і при розв'язуванні назов зустрічаємося з т. зв. „народною етимологією“, цебто з народною інтерпретацією звукового матеріялу, що його дає відповідна назва. І коли після праць Р. Смаль—Стоцького,¹⁾ В. Лева²⁾ й ін. кинуте вже деяке світло на українську народню етимологію апелятивів, широке поле народньої етимології місцевих назв тут — подібно зрештою й ув інших словянських мовах — стоїть відлогом. На цьому місці хочу подати декілька українських народніх пояснень місцевих назв та поробити відповідні висновки.³⁾

З уваги на те, чи народнє пояснення назви торкається однієї назви, чи теж певної групи (звичайно сусідніх) назов, ми відрізняємо два основні роди народніх етимологій у назвах:

- а) індивідуальні (відокремлені) та
- б) групові.

До перших залічимо нпр. такі пояснення:

Семигинів — Стрийщина (етим.: відособова назва до* Семигин⁴⁾) — в часі нападів татарських кожен „семий гинув“ у боротьбі з ними;

1) Пор. Р. Смаль-Стоцький: *Ukraińskie etymologie ludowe*, Prace Filologiczne, XII, 1927.

2) Пор. В. Лев: *Дещо з людової етимології*, Рідна Мова I, 1939.

3) Пор. мою працю: *Nazwy geograficzne Wojkowszczyzny*, Львів, 1939 стр. 190—6.

4) Пор. мою статтю: *Про місцеву назву „Семигинів“*, наша Батьківщина II, 1937.

Стрїлки — Самбїрщина (етим.: родова назва до *Стрїлка) — в часї татарських набїгів жив у цьому селї чоловік, що дуже цїльно „стріляв“ із лука й відбивав наступи татар на село;

Посїч — Долинщина (етим.: „вирубаний лїс“⁵) — татари „посїкли“ на цьому місці багато людей, що туди схоронилися;

Погорїлець — Долинщина (етим.: „спалений лїс“⁵) — татари підпалили в цьому місці лїси й таким чином „згорїло“ багато людей, що туди схоронилися. Як бачимо ці всі етимологїї в'яжуться в народній пам'ятї з важким татарським лихолїттям із XIII—XVII вв.

Крім цих національних переживань находять у народніх поясненнях вислів і соціальні невзгоди, як панщина: так нпр. село Якубова Воля в Дрогобиччинї (етим.: відособова присїйна назва) — виводить своє повстання від того, що дїдич Якуб наказав людям закласти на цьому місці оселю, що й сталося відповідно до його („Якубової“) волї.

Деякі народні етимологїї мають у собі відгомін давніх передхристиянських часів; так нпр. сьогочасне Теробовля (давнє: Теробовль — „горд Тероба“¹) — мало б походити від того, що тут був „терем“ (святиня) божка „Боввана“.

А ось ще докїлька інших індивідуальних етимологїй:

Бескид — Стрийщина: — скелисті гори, що в них не можна орати й тому вони „без скиб“;

Клімець — Стрийщина (з давнішого: *Клинець*): внаслідок адїдеації до особової назви „Клим“;²)

Дївче — частина Комарник у Турчанщинї (-**Дїльче*: назви гори *Дїл*): колись у часї зарази в селї жива залишишилася одним-одна „дивчина“ й ховала на цьому місці померших;

Самбїр (від особової назви):³) „самї бори“ були на цьому місці, чи пак росла верба „самбїр(ка)“;⁴)

1) Пор. *Nazwy geograficzne Wojkowszczyzny*, стор. 112.

2) Пор. мою статтю: *O nazwie miejscowej „Trembowla“*, *Język Polski* XXII, 1937.

3) Пор. *Nazwy geograficzne Wojkowszczyzny* стр. 115.

4) Пор. мою статтю: *O nazwie miejscowej Sambir*, *Język Polski* XX, 1935.

5) Пор. М. Скорик: *Походження назви міста Самбора, Лігоши Бойківщини*. V., 1935.

Д р о г о б и ч — (від особової назви: *Дорогобит): „Другий Бич“;
 Б о р и с л а в — (від особової назви): місцевість „славна з бо-
 рів“ і б. ін.

З групових народніх етимологій можемо тут навести передовсім вияснення староукраїнського літопису про назви в Києві: серед племені полян жили три брати: Кий, Щек і Хорив та сестра Либедь; найстарший брат був перевізник на Дніпрі й його місце назвали *Києвом*: гори, де мешкали два інші брати назвали від них Щековицею та Хоривицею, ймення ж сестри Либедь припало річці оподалік.¹⁾

Сусідні села в Самбірщині: *Білич* (від особової назви †Білик), *Терло* (рибна „терло“), *Тершив* (від особової назви *Терш) пояснює нарід тим, що клись у Самбірщині управляли багатомльону; в *Біличах* його „білили“ в *Сушици* (вид назви річки) „сушили“, в *Терли* — „терли“, в *Тершові* ткали.

Села в Стрийщині: *Тернавка* (від річки тієї ж назви), *Лавочне* (те саме) й *Волосянка* (те саме) нарід пояснює мовляв за часів панщини катували тут людей, а саме в Тернавці „тернували“ (-били терням), в Лавочному „лаували“ (-мучили на лаві), в Волосянці „волосували“ (тягнули за волосся).

Окремо, від цих народніх етимологій стоять т. зв. *вчені* народні етимології, тобто пояснення назв, що є вислід міркувань інтелігентів, як священників, кооператорів, вчителів ітп. Так нпр. назву *Днісїра* й *Дніїра* виводять від слова „дно“;²⁾ назву *Карпат* від того, що це гори „кирпаті“ (нерівні), назву села *Багновата* у Турчанщині від німецького *Wasch* — „потік“³⁾ ітп.

Побіч етимологій, що в'яжуться з назвою осель, маємо різні оповідання що в'яжуться з самою відповідною оселею. Це вже *їперекази* про оселі. Пригадати б тут переказ із літопису про засновини Києва св. апостолом Андреем, чи про засновини Холму королем Данилом. Серед простолюддя таких переказів дуже багато.

1) Про назви Кий і Либедь прр.: М. Тершаковець: Переказ про Кия, Щека і Хорива та їх сестру Либедь (епізод із українсько-германських взаємин давньої доби), Ювілейний Збірник Грушевського II, Київ, 1928.

2) Пор. А. Мусянович: „Рідна Мова“ II, 1934 стр. 35.

3) Пор. *Nazwy geograficzne Wojkowszczyzny*, стр. 195.

Ми робимо висновки:

1) Серед народніх пояснень географічних назов дається відрізнити дві їхні основні категорії: етимології індивідуальні та групові. Окремо стоять перекази про оселі.

2) Народні етимології звичайно дороблені до довільно інтерпретованого звукового матеріалу назви; це з наукового боку звичайні псевдології. Є тенденція лучити пояснення назв із народніми переживаннями в зв'язку з національним (нпр. Татари) чи соціальним (нпр. панщина) лихоліттям.

3) Самі собою належать народні етимології однаково до мовознавства, як до етнографії; тут вони займають місце в духовій культурі, поруч легенд, переказів, пословиць ітп. Нажаль досі дуже мало звернуто в славистиці уваги на народні етимології назв.

4) В висліді народніх етимологій може назва змінити свій первичний вид, пор. нпр. *Клинець* — *Климець*; тільки при допомозі історичного матеріалу можна відкрити такі трансформації.

DIE APPELLATIVE UND ONOMASTISCHE FUNKTION DES AKZENTES IM SLAVISCHEN

Unter den slavischen Sprachen, die einen beweglichen Akzent besitzen, gibt es manche, die Tendenz aufweisen, appellative und onomastische (in beiden Fällen lexikalische) Kategorien mit Hilfe des Akzentes voneinander zu unterscheiden. Es sind zu nennen:

Bulgarisch:	<i>kotél</i> (Appelativ)	:	<i>Kótel</i> (Ortsname),
	<i>samokóv</i> („)	:	<i>Sámokov</i> („)
	<i>peštéra</i> („)	:	<i>Pěštera</i> („)
	<i>lovéc</i> („)	:	<i>Lóvec</i> („) u. s. w. ¹⁾
Ukrainisch:	<i>kryvýj</i> („)	:	<i>Krývyj Potik</i> („) ‚Bojkengebiet ²
	<i>suchá</i> („)	:	<i>Súcha</i> („) ‚Bojkengebiet ³
	<i>ploskýj</i> („)	:	<i>Plóskyj</i> („) ‚Dniestrigebiet,
	<i>kutý</i> („)	:	<i>Kúty</i> („) ‚Huzulengebiet,
	<i>verbá</i> („)	:	<i>Kryvovérba</i> („) ‚Volodavagebiet
	<i>bajrák</i> („)	:	<i>Bájrak</i> („) ‚Poltavagebiet u. a.

1) St. Romanski: Le rôle fonctionnel de l'accent. Resumés des communications du IV Congrès International des Linguistes, Copenhague 1936.

2) Vgl. meine Arbeit: Nazwy miejscowe Bojkowszczyzny, Lemberg 1939, S. 164 ff.

3) Bulgarisches *Samokov* wird hier unterschieden: *samókov* (Appelativ); *Sámokov* (Ortsname).

Demgegenüber steht die serbischkroatische Sprache, wo die Akzentuierung der Appellativen und der Namen identisch ist, z. B.

gradište (Appellativ) : *Gradište* (Ortsname),
slätina („) : *Slätina* („)
pěc, loc. *pěci* („) : *Pěc* loc. *Pěci* („)
vis, loc. *visu* („) : *Vis* loc. *Visu* („)
rijèka („) : *Rijèka* („)
visokâ („) : *Visokâ* („), usw.

Was das russische Gebiet anbelangt, so lässt sich über dieses Thema momentan nichts bestimmtes sagen, da keine akzentuierten toponomastischen Sammlungen vorliegen.

Hier interessieren uns die Sprachen, die die oben erwähnte akzentologische Variierung der Appellativen und Namen aufweisen, vor allem die ukrainische Sprache. Vom heutigen, synchronistischen Standpunkt aus gesehen, hat der ukrainische (wie auch der bulgarische) Akzent bei ein-und-demselben Wort zwei verschiedene Funktionen: a) eine appellative Funktion zur Bezeichnung der Appellativen und b) eine onomastische zur Bezeichnung der Namen, wobei diese letzte Funktion durch eine Zurückziehung des Akzentes charakterisiert wird.

Es ist klar, daß eine solche Variierung in dem betreffenden Sprachsystem einen historischen Grund hat und phonetisch bedingt ist. Die Ortsnamen haben im Gegensatz zu den Appellativen eine ältere Stufe der Akzentverhältnisse bewahrt, z. B.:

ukr. <i>Krývvyj</i>	<i>krĩvʹbʲ</i>
„ <i>Súchyj</i>	<i>sũchʹbʲ</i>

Aus diesem Grund muss man die Namen von Typus *Krývvyj, Súchyj* als akzentologische Archaismen betrachten, die sich im Sprachsystem nur dank ihrer deutlichen onomastischen Funktion erhalten haben.

Zwecks Unterscheidung von Appellativen und Namen konnten ähnliche Verhältnisse verallgemeinert werden, wie es z. B. der ukr. ON *Zélena* (: Appell. *zeléna zelená* oder *zelénaja*) bezeugen kann. Die Ausgleichung der Alternationsverhältnisse zwischen den Appellativen und Ortsnamen wurde im Sprachsystem durch folgende Proportion motiviert:

suchà: : *Súcha* = *zelenà*: X,
woraus X = *Zélena*.

Auf diese Weise die rein phonetische Opposition *ursprünglich akzentuiertes X* : *nach vorne verschoben-akzentuiertes X* wurde im Sprachsystem funktionalisiert und ist in eine phonologische Opposition:

rückwärts-akzentuiertes X : *normal-akzentuiertes x*

übergegangen, als sich das Gefühl für die historischen Akzentverhältnisse verwischt hatte.

Ausser diesem Prozess der Erhaltung oder der sekundären Ekspansion der ursprünglichen Akzentverhältnisse, konnten auf die Zurückziehung des Akzentes in Namen noch andere phonetische Faktoren mitwirken, wie z. B. die allgemeine Rückverschiebung des Akzentes in der ukrainischen Sprache bei den Präpositionen vom Typus:

ukr. *mené* (serb. *mène*) — *do méne* (serb. *do mène*),
 „ *kohó* („ *kòga*) — *do kóho* („ *do kòga*),
 „ *johó* („ *njèga*) — *iz nóho* („ *iz njèga*) usw.

Die Ortsnamen die am häufigsten in den präpositionellen Ausdrücken gebraucht wurden, haben alle Voraussetzungen dafür gehabt, um den Akzentverschiebungen dieser Art zu unterliegen und auf diesem Grund konnten mit der Zeit entsprechend akzentuierte Nominativformen in den Ortsnamen entstehen, z. B.

Mězy Cháty — *Cháty* (: Appell. : *chatý*)
Na Slòbodi — *Slòboda* („ : *slobodà*) usw.²⁾

Gegen eine solche Interpretation könnten Namen sprechen, deren Akzent eine Identität mit den entsprechenden Appellativen aufweist. Auf nicht seltene Abweichung dieser Art müssten folgende Faktoren einen Einfluss ausgeübt haben:

Namen die aus rein-formellen Gründen einen identischen Akzent mit den Appellativen haben, z. B. *Horb* : *horb* (einsilbig), *Hórbyk* : *hórbyk* (zweisilbig paroxytoniert), *Mlýnyšča* : *młynyšča* (dreisilbig proparoxytoniert) usw. Von einer regressiven Akzentverschiebung kann bei diesen Namen keine Rede sein, da sowohl

¹⁾ Vgl. russ. *zelén, zelená, zelenó*, serb. : *zèlen, zelèna, zelèno* // *zelèn, zelenà, zelenò*.

²⁾ Vgl. *Nazwy miejscowe Bojkowszczyzny*, S. 157.

die entsprechenden Namen, als auch die Appellativen den Akzent möglichst weit vom Ende tragen. Diese Tatsache konnte als Grundlage zur akzentologischen Ausgleichung in einer (appellativen) oder anderen (onomastischen) Richtung dienen.

Hier ist auch die Ursache zu suchen, warum nach der allgemeinen Zurückziehung des alten Haupttons um eine Silbe nach dem Wortanfang zu im Serbischen sich die Tendenz zur obenbesprochenen Variierung nicht entwickelt hat.

Von den anderen Faktoren wären noch zu erwähnen:

Das Übergewicht der Form über dem Inhalt, das zum Schwund der Funktionalität des ukrainischen Akzentes in den Namen und infolge dieser Erscheinung zur Übernahme der Akzentuierung der entsprechenden Appellativen geführt hat.

Endlich ist auch die grosse Akzentfreiheit im ukrainischen zu nennen, die in mehreren Fällen eine willkürliche Akzentuierung ohne sichtliche Tendenz zu einer funktionellen Unterscheidung verursacht hat.

Zum Schluss möchten wir auch noch auf die Tatsache hinweisen, dass es — ausser dem Serbokroatischen — sehr wenige akzentuierte Materialsammlungen aus der Homo- und Toponymie der hier in Frage kommenden Sprachen gibt. Darum muss jede Arbeit auf diesem Gebiete zunächst mit einer solchen Materialsammlung, wie ich sie für das Ukrainische begonnen habe, einsetzen.

MIKOŁAJ RUDNICKI (Poznań)

L'HABITAT PRIMORDIAL DES SLAVES APRES L'EPOQUE I.-E.

L'auteur après avoir discuté les points de vue anthropologique se concentre à éclaircir le point de vue linguistique en se basant sur le fait que les questions i.-e., slave, germanique etc. sont purement et simplement des questions linguistiques.

Il aborde la question du côté de la toponymie et de l'anthroponymie, en constatant: 1) que les noms des fleuves: Visla et Odra et de leurs affluents sont slaves, c'est-à-dire qu'ils contiennent: a) les racines; b) les suffixes; c) les significations; d) les changements phonétiques, qu'on peut et qu'on doit envisager comme slaves; 2) que les noms des fleuves qui se jettent entre la Vistule et l'Odra inférieures immédiatement dans la Baltique sont aussi slaves; le même vaut pour les affluents; 3) que les noms de la Sprewa (= Spree) et de l'Elbe, affluent de l'Elbe sont aussi slaves; 4) que le nom allemand (et germanique) des Slaves à savoir Wenden, vhall. Winida-, de Tacite Venedi, nord. vinpr. etc. n'a pas de caractère illyrique: au contraire on en peut constater plusieurs formations (± 10) à maints suffixes, qui représentent des formations suffixales tout à fait conformes aux principes de la morphologie slave; qu'il y a beaucoup de noms ethniques chez Ptolémée et Tacite, qu'on peut traiter comme slaves, à savoir: Δούγιοι = Δόνγιοι, Δοῦνοι : Ἰδοῦνοι : Ἰδοῦνοι, Κορκονοί, Λοῦτοι, Βοῦροι, Οἰέλται, Φαρόδεινοι(!) Εἰλιγγαί, Lenovii, Rugii (?).

Il est bien naturel, qu'il n'y avait pas dans ces temps lointains de nom commun pour les Slaves.

La tradition historique, qu'on peut rapporter aux terrains, qui étaient slaves au moyen âge sans aucun doute, confirme que ces terrains aussi dès les temps préhistoriques étaient slaves et n'ont pas changé leur caractère ethnique. La notion *Germania* était purement et simplement géographique. Les auteurs grecs et latins ne connaissaient pas les peuples au delà de l'Elbe et de la Mer Baltique jusqu'à la Mer Noire. Strabo le confesse nettement. Tacite colore son ignorance avec des mots „mutuo metu et montibus“ (Germ. cap. 1.) et dans le chap. 46 compte au nombre des Germains les Venèdes = Slaves, ce qui prouve le mieux qu'il ne sait pas ce qu'il dit. Seuls les noms de la Vistla, Visla et celui de Οὐιαδοῦα, Σβηβος sont sûrs; on les constate depuis la 12ème année avant notre ère: Vistla, Visla, et depuis le IIème siècle (Οὐιαδοῦα, Σβηβος).

Les noms des métaux à savoir ceux de l'or, de l'argent et du fer semblent indiquer les bassins de l'Odra et de la Vistule comme terrains de l'habitat primordial des Slaves. Le nom de l'or indique le bassin du Danube moyen comme point de départ de la culture slave, le même vaut pour l'argent: slave srebro, emprunté par les Germains et dissimilé en Siläbra- et par les Baltes cf. lit. *sidäbras*, vpruss. *sirablis*, letton *sudrabs*. Le nom préslave de l'or à savoir **ghol-to-* fut emprunté par les Aryens cf. sanscr. *haṭakan* **ghol-to-ko-m*, sanscr. *hiranyam*, av. *zaranyam*: préslv. **ghel-en-* c'est-à-dire que les Slaves ont fait la connaissance de l'or avant le départ des Aryens pour l'Asie; les Germains connurent le fer non pas par l'entremise des Slaves, mais directement des Celtes ou des Illyriens, c'est-à-dire qu'ils se liaient déjà immédiatement avec eux.

Les grandes masses de Slaves, qu'on peut constater au seuil de l'histoire sur les terrains de Sleswig et de Mer Baltique jusqu'à la Grèce du Sud, de l'Elbe et de l'Adriatique jusqu'au Dnièpre réclament un pays spacieux et fertile comme leur point de départ. Les bassins de l'Odra et de la Vistule répondent à ces conditions.

Bibliographie. SO. VI — XVII; Annales Acad. Scient. Fenn. XXVII, 263—272; Atti del III. Congresso Internat. dei Linguisti (Roma, settembre 1933); Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, t. VI. (1938, Mélanges Émile Boisacq — Bruxelles 1938, p. 225—9.)

АЛ. СТОЈИЋЕВИЋ (Љубљана)

ЗА УВАЖЕЊЕ КАШИЋЕВЕ И БОХОРИЧЕВЕ ГРАМАТИКЕ

Ова расправа је прилог о првој граматици српхрв. језика: Б. Кашића, *Institutionum linguae illyricae libri duo*, Romae 1604, која има велику историјску вредност као почетак граматичке интерпретације српхрв. (књижевног) језика. Значај њен је утолико већи што она претставља релативно добар почетак. Тиме она подиже општи значај старинској граматичкој радњи, која је у словенској науци недовољно уважена, те је ова грана славистике, *историја граматике*, занемарена.

Шири и принципијелан значај ове граматике долази по Кашићеву односу ка Бохоричу, који је 20 година раније објавио прву граматику словеначког језика: *Articae horulae successivae...* Wittenberg 1584. Кашић се користио Бохоричевом књигом радећи своју. Из те чињенице излази да за старију епоху граматике појединих словенских језика, поред познатог уплива граматике туђих језика (н. пр. класичних, немачког) и црквенословенског језика, може доћи у обзир и уплив такође са стране граматике и других словенских језика.

Да би се уважио труд старих граматичара и да би се олакшале студије из области историје словенске граматике, потребно је да се старинске граматике учине лако приступачним, тј. да се за ретке и тешко приступачне приреде модерна критичка издања. Са тога стајалишта, од југословенских граматика, прва је потреба да се приреди ново издање Кашићева дела.

Толико о циљу ове расправе и ефекту који се од ње жели.

О Кашићевој граматици имамо два прилога: И. Маџун, *Razvitak slovenske slovnice*, 1. Bohoričeva slovnica prisposobljena s najstarijom hrvatskom, t.j. s Kašičevom, *Književnik*, II (1865); М. Шрепел, *Latinski izvor i osjena Kašičeve gramatike*, *Rad CII* (1890).

Маџунов је прилог углавном кратак приказ садржине двеју најстаријих граматика на словенском југу. Да Маџун није дубље ушао у ствар, види се већ по томе што он није приметио да се Кашић користио делом својега претходника, нити му је пало на ум да се запита, да ли је Кашић знао за Бохоричево дело. Међутим постоји веза у садржини и обради међу првим граматикама словеначког и српскохрватског језика. То је у овој расправи откривено.

Шрепел је доста опширно изложио садржину Кашићева дела, настојећи да истакне да је Кашићу као основа и узор за обраду градива домаћег језика послужила латинска граMATИКА Алда Мануџија (Aldus Manucius): *Institutiones grammaticae* (1508), од које је Шрепел имао у рукама једно од потоњих издања (1581), испор. *Rad CII*, стр. 177-8. Кашић се на једном месту своје књиге позвао на поменутога аутора, што је Шрепелу дало повода да, без довољно разбора, тај уплив преувелича, приписујући му и такве ствари које нису специјална одлика Мануџијева дела, већ су му заједничке са другим латинским граматикама (испор. н. пр. „U pomenu razlikuje kao i Aldo Manucije dvije species: substantiv i adjektiv“ (стр. 183), „Kašić (je) u opće i optativ i konjunktiv uveo u svoju gramatiku samo zbog smisla latinske gramatike Alda Manucija“ (стр. 190). То је учинио и Бохорич, без Мануџија!). Ипак је Шрепел, под пресијом Кашићева текста, био принуђен да више пута остави на миру Алда Мануџија и да се позива на латинску граматику уопште. Да би се утврдио степен Мануџијева уплива на Кашића, ваљало би најпре утврдити однос Мануџијева дела ка осталим латинским граматикама, да би се добило оно у чем се он разликује од других. Шрепел се тога није сетио. Мени пак није било стало до тога, нити ми је то било могуће, пошто Мануџијеве књиге нисам имао у рукама. — Када

се говори о упливу на Кашића, мора се дакако истаћи на прво место уплив латинског језика и граматике, али не специјално граматике Алда Мануџија, н. пр. падеж аблатив (који се у српхрв. граматикама повлачи до 19. столећа), форма акузатива једнине именица мушкога рода, као и придева и придевских заменица, увек је равна генитиву једнине, никад номинативу (тј. неразликовање форме тога падежа за живо и неживо), неразликовање неодређеног и одређеног вида придева, класификација именица, итд. Главне заблуде и главне врлине Кашићеве књиге немају везе с Алдом Мануџијем. Колико ми је из Шрепелова описа Мануџијево дело познато, могу тврдити да је ближи и важнији однос Кашићев ка Бохоричу од односа ка Мануџију. Мануџијева је књига написана као катекизам (питања и одговори), што код Кашића није случај; Мануџијево је дело подељено на четири књиге, Кашићево — на две. Засебну књигу у Мануџија чини синтакса, док у Кашића има само неколико (13) правила из синтаксе, која правила управо претстављају прерађен избор из Бохоричеве синтактичке интерпретације оченаша и уопште из Бохоричеве синтаксе. О томе и о даљој вези између Кашића и Бохорича испор. у расправи.

Шрепелово излагање садржине Кашићеве граматике не задовољава, није поуздано. Кашићева интерпретација је често непотпуно и неверно претстављена. Ово је показано на већем броју примера, не у намери да се побија Шрепел, већ да се да прилог за познавање Кашића и да се укаже на потребу новог издања Кашићеве граматике.

Најзад су у овој расправи истакнуте и кратко обрађене три тачке из Кашићеве граматике, и то оне у којима је он имао највише успеха, а које су овде издвојене и посебно третиране, делом с обзиром на њихову актуалност, делом у намери да се прикаже Кашићево језичко осећање, па смисао за опажање и резонување о језику, као и смисао за класификацију језичкога градива. Дакле: 1. класификација именица, 2. напомене (адмониције) уз деклинацију именица, 3. Значење аориста.

VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ (Zagreb)

GLAGOLSKI RJEČNIK
CRKVENOSLOVENSKOG JEZIKA IZ G. 1754

Tu se prikazuje rukopisni rječnik krčkoga glagoljaša Ivana Kraljića, u kojem su crkvenoslovenske riječi (uzete iz glagoljskog misala i brevijara) tumačene latinskim i hrvatsko-srpskim (čakavskim) riječima. Dodaju se podaci o životu i radu autora (*oko 1707, † 1762) i određuje se praktična namjena i relativna vrijednost rječnika. Trebalo bi da se štampa radi leksičkog blaga.

E. TANGL (Beograd)

DIE STELLUNG DES ENKLITIKONS
IM SERBOKROATISCHEN IM HINBLICK AUF DIE GLEICHE
FRAGE IN DEN ANDEREN SLAVISCHEN SPRACHEN

Besser als die anderen slavischen Sprachen hat das Serbokroatische die aus der indogermanischen Ursprache ererbte Gewohnheit, das Enklitikon an der zweiten Stelle des Satzes einzufügen, bis auf den heutigen Tag erhalten und in Anlehnung an den Satzrhythmus in eigenartiger Weise weitergebildet. Gerade diese auf dem Grundsatz der Zweitstellung aufbauende Weiterentwicklung führt aber in manchen, einstweilen noch seltenen Fällen zur Einordnung des Enklitikons an der dritten oder einer späteren Stelle des Satzes und bewirkt damit praktisch die wenigstens teilweise Aufgabe des Zweitstellungsprinzips.

KLASYFIKACJA SŁOWIAŃSKICH NAZW MIEJSCOWYCH

Słowiański materiał toponomastyczny nie doczekał się dotąd jednolitej, a ogólnie uznanej klasyfikacji. Prace słowiańskim nazwom miejscowym poświęcone stosują różne podziały, co ogromnie utrudnia orientację w zasobie nazw miejscowych nie tylko ogólnosłowiańskim, ale też temu czy innemu językowi słowiańskiemu właściwym. Niedomagania klasyfikacyjne w omawianym zakresie rozpatrywał już autor częściowo w artykułach: „Rzekomo patronimiczne nazwy miejscowe. Znaczenie przyrostka *-ic*“ (Język Polski XXI, 1936, 33—42); „Rzekomo dzierżawcze nazwy miejscowe. Znaczenie przyrostków *-ów*, *-owa*, *-owo* oraz *-in*, *-ina*, *-ino*“ (ibid. XXII, 1937, 104 — 11); „Nazwy miejscowe kulturalne“ (ibid. XXIV, 1939, 1 — 5). Obecnie przedstawia całość zagadnienia. Poddawszy krytycznemu oświetleniu dotychczasowe próby na tym polu (Palacký, Miklosich, Wojciechowski i i.), dzieli słowiańskie nazwy miejscowe na następujących 8 gromad: 1. nazwy topograficzne (np. pol. *Biała*, *Roztoka*, *Dąbrowa*; serb. *Planina*, *Izvor*, *Vrbnik*), 2. kulturalne (np. pol. *Osiek*, *Wola*, *Kościelec*; serb. *Gradište*, *Trg*, *Sveti Petar*), 3. etniczne (np. pol. *Brzeżany*, *Rakojady*, *Czechy*; serb. *Doljani*, *Zagorci*, *Kumani*), 4. dzierżawcze (np. pol. *Witowa*, *Potulino*, *Domaradz*; serb. *Petrova*, *Negotin*, *Budimlje*), 5. patronimiczne (np. pol. *Ractawice*, *Bohdanowce*, *Mikulińce*; serb. *Pribojevići*, *Vladimirci*, *Ljubinci*), 6. służebne (np. pol. *Kuchary*, *Bobrowniki*, *Strzelce*; serb. *Ribari*, *Kovači*) 7. rodowe (np. pol. *Bolesty*, *Dmochy*, *Wszebory*; czes. *Bludy*, *Doloplazy*, *Vicemily*), 8. zdrobniałe (np. pol. *Zborówek*, *Rogalinko*, *Janowiczki*; czes. *Janovec*, *Hostinek*, *Hajánky*). Ustalenie klasyfikacji będzie miało pierwszorzędne znaczenie dla rozwoju ciągle jeszcze zaniedbanych badań nad słowiańskimi nazwami miejscowymi, ważnych zarówno dla językoznawstwa, jak i dla historii.

MATE TENTOR (Zagreb)

LEKSIČKO PODUDARANJE ČAKAVŠTINE, SLOVENSKOG
(SLOVENAČKOG) JEZIKA I KAJKAVŠTINE

Čakavski grad Cres i njegov govor nema u historijsko doba nikakih (ni geografskih ni kulturnih) veza sa slovenskim jezikom, a ipak ima obilje riječi, koje su mu zajedničke sa slovenskim jezikom i kajkavštinom, dok Vukov govor tih riječi ne poznaje.

To će podudaranje potjecati iz njihova bliskoga života u pradomovini.

ИВ. ТОДОРОВЪ (София)

ДВОЙНО АКЦЕНТУВАНЕ ВЪ БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИКЪ

Едно отъ характернитѣ явления въ българския езикъ, що се отнася до неговото ударение, е развиването на второ, респ. трето ударение въ една и съща дума при нѣкои именни и глаголни форми и категории. Този интересенъ фактъ изъ българската акцентология не е останалъ незабелязанъ, а сж вече на лице и нѣколко опита (Д. Молеровъ, Н. Алексиевъ, М. Малецки, Л. Милетичъ и К. Мирчевъ), за да се разкрие причината, която предизвиква появата на вторично ударение. Трѣбва обаче да се отбележи, че при тѣзи опити не се е държало достатъчно смѣтка за всички възможни условия, при които днесъ се открива вторично ударение, та предложенитѣ обяснения не задоволяватъ.

Исключимъ ли композитивнитѣ образувания, то отъ досега известния намъ материалъ се очертаватъ следнитѣ три акценти схеми:

1) *Схема.* $\underline{\quad} - \underline{\quad} - \underline{\quad}$ (mèsečina). Най-често двойно акцентуване се наблюдава при четирирични думи. Но, както показватъ примѣритѣ br'ǎgovèto, срх. brêg, brêga, р. béreg, bérega, ч. břeh; prǎgovèto, срх. prǎg, prǎga, р. poróg, poróga, ч. práh; ùlicàta, срх. ùlica, р. úlica; krivinàta, срх. krivina, р. kriviná, вторичното ударение може както да предхожда първичното (старото) ударение, така и да се развие задъ него. Тази констатация е вѣрна и за глаголнитѣ форми, при които намираме двойно акцентуване, но тука, противно на сжществителнитѣ, гдето първото ударение въ повечето случаи е и пър-

вично, вторичното ударение въ най-честитѣ случаи се развива въ началото на думата, а първичното ударение запазва старото си мѣсто: *nàsledíte*, срх. *nasléditi*, р. *nasleditŭ*; *pòmislète* (*imperativus*).

2) *Схема* $\underline{\quad}\underline{\quad}$ (*pràporèc*). Друга акцентна категория образуватъ нѣколко съществителни, или глаголни форми, независимо, дали изгласятъ на съгласна, или на гласна: *žìlavèc*, ср. срх. *žìlav*, р. *žìla*; *pa istinà*, срх. *ìstina*, р. *ìstina* и глаголитѣ форми *gòniš't'èm*, *zàlinèj*.

3) *Схема*. $\underline{\quad}\underline{\quad}\underline{\quad}$ (*fòtografija*). Най-сетне, ако и въ сравнително малко на брой случаи, двойно акцентувани се срѣща и въ нѣколко петосрични думи като *Jòvanovica*, *zàkaterète*, но за отбелязване е, че при тѣхъ вторичното ударение се явява презъ две срички.

Не правятъ изключение отъ набеязанитѣ акцентни схеми и чуждитѣ думи. Така, натъкваме се на примѣри като *bùtovèto*, т. *but*; *àngelèto*, гр. *ἄγγελος*; *k'èratà*, гр. *κερατᾶς*; *čjòrba-žijata*, т. *çorbaci*; *àfendikòto*, гр. *ἀφεντικó*.

За обяснението на вторичното ударение досега се изхождаше отъ четирисричността на думата, т. е. вземаше се предъ видъ само акцентната схема $\underline{\quad}\underline{\quad}\underline{\quad}$ (*lèdovèto*), но последнитѣ две акцентни схеми ($\underline{\quad}\underline{\quad}$ *žìlavèc* и $\underline{\quad}\underline{\quad}\underline{\quad}$ *zàkaterète*), както и по-внимателниятъ разборъ на случаитѣ отъ първата категория, ни сочатъ, че главната причина за появата на второ, респ. трето, ударение въ една и съща дума се крие въ посрѣщането на две противоположни акцентни тенденции. За доказателство могатъ да послужатъ *veselète se*, но—*nàtočete* (софийско).

ADAM TOMASZEWSKI (Poznań)

DYSPALATALIZACJA SPÓŁGŁOSEK *ś ź ć ś* W JĘZYKACH ZACHODNIO-SŁOWIAŃSKICH

Języki zachodnio-słowiańskie wykazały wielką wrażliwość spółgłosek *s z t d* przed następnymi pełnogłoskami palatalnymi, co w rezultacie doprowadziło nawet do pewnego zróżniczkowania oblicza poszczególnych języków.

W języku staroczeskim było zapewne miękkie *ś ź*, bo zaszła po nich přehláska. Zmiękczyły się też *t d* przed *i* oraz *ě*, lecz podczas gdy połączenia *ti di*, *tě dě* dały w całej rozciągłości *ti di*, *tě dě*, to przed *e* ($\leq e \text{ } \upsilon$) miękkość zanikła.

W językach łużyckich *s z t d* przed palatalnymi samogłoskami dały najpierw *ś ź ć ś*. Później *ś ź* zdyspalatalizowały się podobnie jak w języku czeskim. *Ć ś* utrzymało się w górnołużyckim, natomiast w dolnołużyckim przeszło w *ś ź* (w XIII wieku jeszcze *t d*: niem. *Cottbus* a dzisiejsze *Chošebuz*, *Denkwitz* a *Dženikecy*, lecz u Jakubicy 1548 i Mollera 1573 już *ś ź*, Muka „Laut-u. Formenlehre d. ns. Sprache“, str. 198).

Zabytki połabskie wykazują nieliczne przykłady z *ś ź* np. *šonü*, *šlod*, *žornü*. Na ogół bowiem kontynuanty prasłow. *s z t d* zdyspalatalizowały się „przed *e* \leq prasł. *e ě*, *a* \leq prasł. *ę jǫ*, *aĭ* \leq prasł. *i*, *ar* \leq prasł. *ir ř*, *a* \leq prasł. *ɔ* oraz przed *ə* i *ě* powstałymi z redukcji wymienionych samogłosek“ (Lehr—Spławiński, Gramatyka połabska, str. 88). Z tego widać, że na utrzymanie się *ś ź* wpłynęło głównie drugorzędne rozszerzenie następującej samogłoski. *T d* zapewne nie wyszły poza *ť d*.

Na gruncie polskim *s z t d* przed palatalnymi samogłoskami dały ostatecznie średniojęzykowe *ś ź ć ń*. Przejście *s z* \cong *ś ź* odbyło się chyba za pośrednictwem zmiękczonej *s' z'*, co jest zresztą tak nieznaczną zmianą, że z pewnością nastąpiła ona niespostrzeżenie. Natomiast na podstawie zabytków można wnioskować, że *ć ń* pojawiły się prawdopodobnie pod koniec XII wieku.

Dialekty pomorskie wykazują dziś wyłącznie *s z c ɟ* na miejscu pol. *ś ź ć ń*. W sprawie istnienia *ś ź* w dawnej pomorszczyźnie wyraża się F. Lorentz może zbyt krytycznie, pisząc: „Nie ma jednakże dowodu, że *s z* były w pomorszczyźnie miękkie..., atoli jest jednak bardzo prawdopodobne, że rozwinęły się one w podobny sposób jak *c ɟ*“ (Gramatyka pomorska, str. 460—1); mimo to na str. 455 wyraźnie zaznacza: „*ś ź*, przeszły, w pomorszczyźnie na powrót w *s z*“, i takiego zdania jest też ogół językoznawców. Co do powstania *c ɟ* (\leq *ć ń* \leq *ł d*) nie ma Lorentz żadnych zastrzeżeń. Zatrata palatalności w *ć ń* nastąpiła na Pomorzu dość późno, gdyż zapiski z XIII w. zaświadcniają istnienie *ć ń*. Zresztą tylko gwary wschodnio-pomorskie przeprowadziły zmianę *ł d* \cong *ć ń*, bo gwary zach.-pom. zachowały *ł d*, jak to ostatnio wykazał Lehr-Spławiński („Zachodnia granica językowa kaszubszczyzny w wiekach średnich“, *Slavia Occid.* XVI). Niewątpliwie równocześnie z dyspalatalizacją *ć ń* \cong *ł d* nastąpiła zatrata palatalności w *ś ź*.

Procesem dyspalatalizacji *ś ź* \cong *s z* objęty był cały obszar od Czecho-Słowacji poprzez Łużyce, zachodnią Wielkopolskę aż po Kaszuby. Niezaprzeczalnym dowodem wspólnoty procesu dyspalatalizacyjnego na wymienionym terenie jest zachowana po dziś dzień w zachodniej Wielkopolsce wymowa *syto*, *sytko*, *sy-tůvė* ‘sito, sitko, sitowie’ (**sito*, **sitko*, **sitovje*) oraz *sara* ‘siara, pierwsze mleko krowy po ocieceniu się’. *Sito* służy przede wszystkim do przesiewania mąki, a *sitko* do cedzenia mleka. Obie formy znajdujemy też w słowniku dolno-łużyckim Muki: *syto*, *sytko* ‘das Sieb’, nie podaje ich natomiast słownik kaszubski Ramuła, może dlatego, że Pomorze do cedzenia mleka używa *cocki* (*căcka*) lub *cezédła*. Pol. *siara* (**sěra*) reprezentuje osobliwą oboczność do *szary* (**sěro*), którego *š* razem z *š* w D. L. sg. *musze* odnajdujemy we wszystkich językach zach.-słowiańskich. *Siara* ma odpowiedniki w česk. *síra*, gł. *syra*, dł. *sera*, kasz. *sara*; tu należą też pol. *sóró* ‘Teer, Wagenschmiere’, gdyż *siara* jest bar-

dzo tłustym mlekiem, którego chyba można było używać jako smarowidła do wozów.

Wymowa *syto*, *sytko*, *sytóve* utrzymała się na małym skrawku zachodniej Wielkopolski po linię Brenno (pow. leszczyński), Obra, Tuchorza, Jabłonka Stara, Łowyń, Stoki (pow. międzychodzki), Stołuń. Zamiast *sitowia* używa Śląsk nazwy *śit*.

Sara obejmuje znacznie większą przestrzeń, bo łączy się wprost z kasz. obszarem językowym: od Bukówca Górnego (Leszno) przez Wolsztyn, Lewice, Prusim, Nowa Wieś (Szamotuły), Boruszyn (Oborniki), Mirosław (pod Ujściem), Morzewo, Młotkowo (Wyrzysk), Świekatowo (Świecie), Osieczna (Starogard). Górny Śląsk zna tylko *sarę*, podobnie jak reszta Polski.

Za przeprowadzeniem w zach. Wielkopolsce dyspalatalizacji *ś* mogłaby też przemawiać forma *osiołka* [*uśośuka*] zamiast og.-pol. *osetka* 'kamień do ostrzenia kosy' ze względu na rozprzestrzenienie jej w pn.-zach. części tej dzielnicy (od Podmokli przez Nową Wieś Zbąską, Tuchorzę, Grodzisk, Duszniki, Szamotuły na Czarnków). Prostu uważać by można owo *ś* za produkt pomieszczenia *s* i *ś* z okresu cofania się *s* przed og.-pol. *ś*.

Formy *syto* i *sara* reprezentują niewątpliwie archaizm z epoki, gdy zachód Wielkopolski objęty był procesem dyspalatalizacji *ś* (zapewne też *ź*, bo *ć* i *ś* ze względu na stan w językach łużyckich nie potrzeba tu włączać) na równi z dialektami czeskimi, łużyckimi i pomorsko-kaszubskimi. Na Śląsku procesu tego widać wogóle nie było, bo granica zachowania *ś* *ź* idzie nawet na południe od ściślejszej granicy językowej polsko-czeskiej. Oprócz śladów dyspalatalizacji *ś* można na krańcach zachodniej Wielkopolski znaleźć jeszcze inne dowody, które wyraźnie wskazują, że obszar ten został poniekąd językowo podbity od strony centralnej Wielkopolski.

KARL TREIMER (Brünn)

DAS SLAWISCHE ROTWELSCH

Unzweifelhaft ist Rotwelschforschung schwierig, es liegt am Stoff, der Illiteraten zu Urhebern, Literaten zu Bearbeitern hat, an unzulänglichen Quellen und unzulänglichen Bezwingern. Empfundene Mängel der Bearbeiterkompetenz ist daher zuzuschreiben, wenn Jagić sein Werk unvollendet liess. Dennoch ist keine Ursache zur Mutlosigkeit da, die sl. Rotwelschforschung ist nicht erlahmt und wenn auch streckenweise Brache vorherrscht, ist Pionierarbeit anderswo natürlicher Ausgleich. Das tschech. Rotwelsch (vgl. mein gleichnamiges Buch, Heidelberg 1837) führt augenblicklich die Argotforschung überhaupt und das Slowakische, das früher nur auf ein knappes Glossar beschränkt war, ist nun doch wenigstens deskriptiv so weit wie die Hantyrka vor 100 Jahren, nämlich auf rund 400 Vokabeln gestiegen, diese aber sind zugleich in meiner Schrift sprachwissenschaftlich grossenteils schon verarbeitet. Si. Rotwelschforschung ist wie wissenschaftliche Arbeit überhaupt einmal reiner Selbstzweck, sondersprachliche Erkenntnis, sie hilft aber zugleich den korrespondierenden Gebieten, wie dies z.B. fürs Magyar. bei mir deutlich und durch letzte Gergobehandlung ausgedrückt wurde (Tagliavini, Arch. Roman. XXII, 146 ff., Meanrini-Tagliavini, Arch. Rom. 1938, 242 ff.)

Hat also sl. Rotwelschstudium andere Forschung angeregt, so bedeutet das scheinbar unbedeutende, kleinliche Gebiet zugleich auch grundsätzlich das notwendige Anbahnen neuer sprachwissenschaftlicher Einsichten: diese Kleinforschung be-

deutet nämlich Erfassen von Generationsrede und allgemeiner Vulgärsprache, u. zw. unbeschadet der standessprachlichen Interessen. In dem ausgedrückt schon vorliegenden tschech. Rotwelsch, wie weit meine Fortsetzung und Vervollständigung von Jagić' „Geheimsprachen bei den Slaven“ der Öffentlichkeit vorliegt, erscheinen als Träger der slovak. *prízvuky* Rastelbinder, Wandergelzer, Kürüczen, Hausierer aller Art, d. h. jüngere Leute, ebenso bei der tschech. *Hantýrka* Schelme, Krämer, vazierende Scholasten und Soldaten. So war ja füglich auch die Masse etwa der Wikinger jugendlichen Alters — ihre Skaldensprache habe ich im zitierten Werk als hergehörig erklärt. Die Existenz der Generationssprachen bedeutet also Auffindung eines speisenden Quells für die Gemeinsprache, die Durchdringung des Stoffes, daher bessere Durchdringung der massgebenden Gesetze im Sprachleben.

Die Darstellung des Stoffes erfolgt im weiterem der jeweiligen landschaftlichen Zugehörigkeit entsprechen, d. i. also nach den Einzelslavin, demnach Polnisch mit Rückverweisen auf das Tschech. und Slowak., Russisch, Slovenisch, Serbokroatisch und Bulgarisch gesondert. Das Slovenische mit nicht voll erschlossenem Material steht dabei leider zurück, wie ja das noch viel kleinere Lausitz-Wendische in Wahrheit überhaupt stumm bleibt. Wiederholung von bereits Erkannten und Bekannten bleibt dabei ausser Betracht, der Wunsch nach Registern und Wortlisten mag denn im folgenden wenigstens für das Südsl. erfüllt werden und zugleich auch einen Beitrag zu vertieften Einsichten auf frielich bescheidenem Gebiet — aber die Wissenschaft kennt hierarchisches Bewerten nicht — für das Kongressland darstellen. Flüchtigeren Benutzern würde solch eine Arbeit natürlich das vollkommenste Ideal und ein erfülltes desideratum bedeuten, an sich ist jedoch diese Art der Darbietung alles andere denn eine Panazee, rein mechanisch und ohne tiefere Einsicht. Jagić ist es gleichwohl gelungen, dieser veralteten Art in seiner Abhandlung manches abzugewinnen.

LE TYPE VERBAL *lěje* — *lǐjati*

Ce type verbal très rare en slave a un correspondant baltique, mais qui n'est pas clair (E n d z e l i n, *Lett. Gramm.*, p. 672): la flexion *leju*, *lěju*, *liêt* du lette et du lituanien dialectal diverge de la flexion *lieju*, *liejau*, *lieti* du lituanien, qui ne répond pas davantage à la flexion slave. Toutefois, on admet (T r a u t m a n n, *Balt.-slav. Wörtl.*, p. 156) que le *-ie-* de lit. *lieju*, secondaire comme le *-ě-* de bulg. *lějál*, r. *směját'sja*, est pour un plus ancien *-é-* gardé dans le prétérit dialectal *lējau*: un présent *lěje-* doit donc être balto-slave, accompagné d'un prétérit * *lǐjā-* que conserve le slave, et d'un thème *lěi-* des formes nominales que conserve le baltique. Dès lors, si lett. *leju* n'est pas primitif, il est risqué d'identifier lett. *smejuōs* à skr. *smáyate* par opposition à sl. *směje se*: la comparaison des langues indo-européennes révèle des thèmes verbaux, lat. *hī-scō* et sl. *zi-ne-*, *hia-re* et sl. *zǐja-ti*, lit. *(ap)žió-ti*; mais chaque langue a développé ses formations de présent et skr. *méhati* „il urine“ n'a avec lat. *meiō* et *mingo*, v. lit. *minžu*, de commun que la racine verbale.

Le présent slave, et sans doute balto-slave, * *lěje-*, avec son *-ě-* qui ne s'applique pas par la forme „dissyllabique“ de la racine — et les différences d'intonation ne paraissent jouer ici aucun rôle—, doit être interprété dans le système verbal du balto-slave, et directement du slave. On observera:

1° Que les présents de ce type, sauf *směje-se* isolé, s'opposent à d'autres présents, *lěje-* à *lǐje-*, inf. *liti*, *zěje-*, *rěje-* aux

perfectifs *zine-*, *rine-*; et de même lit. *lieju* à *lija*, *lýti* „pleuvoir“, intransitif.

2° Que la flexion *lěje-*, *lĭja-* ne représente qu'une variante du type *piše-*, *pĭsa-*, le cas où la racine verbale se termine par un *-j-*, comme la flexion *pljuje-*, *plĭva-* le cas où la racine se termine par un *-u-*; et de même en baltique.

Il faut donc admettre un développement spécial du type des présents en *-je-* en balto-slave: ce type productif fournissait des présents qui s'opposaient à d'autres, en slave *črŭplje-*, inf. *črŭpati*, itératif-duratif, à *črŭpe-*, *črĕti*, *jemlje-*, inf. *imati*, imperfectif, à *ime-jęti*, en lituanien *švięčia*, inf. *švięsti*, à l'inchoatif *švińta*, *švistī*, etc.; opposition qui se retrouve ailleurs, cf. lat. *meiĭō* et *mingō*. Le système a entraîné la création, sur la base de sl. *lĭje-*, *liti*, lit. *lĭja lýti*, d'un présent * *lej-je-*, à vocalisme radical *-e-* caractéristique du type *piše-*. Le traitement d'une sonante géminée, dans des formes dérivées ou des emprunts, est connu en slave dans le cas de *n* géminé: le germanique *penning* a donné *pĕnędzĭ*, un groupe slave *-gn-* a donné *-ĕn-* dans *pomĕnōti* et les adjectifs du type *kamĕnŭ*. Le groupe géminé *-iĭ-* du germanique, avec un traitement tout différent de celui du slave, résulte de même d'innovations morphologiques dans des cas comme got. *twaddje*, génitif de *twai* „deux“, par addition de la désinence *-je* au thème *twai-* (gén. * *twai-je*, *þri-je*, dat. *twai-m*, *þri-m*), ou got. *daddjan* „allaiter“ (sl. *dojiti*), qui est **daj-jan* fait sur le modèle de *ligan*: factitif *lag-jan*, en partant de la racine **dhej-*.

WIKTOR WĘGLARZ (Kraków).

O ROZWOJU PRASŁ. *kt* + *i* ~ *tj*

Grupie prasłowiańskiej *kt* w pozycji przed samogłoskami palatalnymi (*i*) przypisuje się rozwój fonetyczny podobny do rozwoju *tj* \cong *št* / *c* / *č* / *ć*, np. **noktb* \cong *nošt* / *noc* / *noč* / *noć* (cf. **světja* \cong *svěšta* / *świeca* / *svěča* / *svijeća*). Supozycji tej przeczy wszakże: 1° typ *plektetb* \cong *pletetb* / *plecie* itp.; 2° rozwój *tj* + *i* jest wtórny wg *tj* + *U* (samogłoska tylna) np. *svěšti* / *świecy* wg *svěšta* / *świeca*, pro. **světi* \leq **světji* (v. autora Metafonie tylnojęzykowych na tle palatalizacji *Slavia* XV 512).

Zdaje mi się, że tego rodzaju rozwój grupy *kt* + *i* nie byłby możliwy bez podobnego rozwoju grupy *ktj*, występującej obocznie w tych samych paradygmatach. W rozwoju tej grupy *k* nie odegrało żadnej specjalnej roli (cf. tu łac. typ *ratio*, *actio* \cong *racjo*, *akcjo*). Ginie ono następnie bez śladu, zapewne poprzez x. Znaczyłoby to zatem że typ *nošt* / *noč* itd. stanowi substitucję pierwotnego *noktb*, będąc nowoutworzonym wg Gpl. **noktjū* \cong **no(k)št̃b* / *no(k)cj̃b* (cf. litew. *naktis* : *nakczyū*), a więc podobnie jak np. *deska* utworzono w polskim wg Gpl. *desk* \leq *d̃b̃sk̃b*, pro *cka* \leq *d̃ska* \leq *d̃b̃ska*. Byłoby to zresztą to samo co w *ber̃q̃št̃b* / *ber̃q̃c̃b* pro **ber̃q̃tb*, wg Gpl. *ber̃q̃št̃b* / *ber̃q̃cj̃b* (cf. łac. *ferentem* : *ferentium*; litew. *ber̃q̃ti* : *ber̃q̃czyū*).

Tam, gdzie z jakichkolwiek powodów nie doszło do wyrównań pozostało *tb* np. *gostb* (cf. łac. *hostium* : *noctium* \cong *nokcjum*). Potem, gdy *'z* \cong *b*, wówczas stary Gpl. *no(k)št̃b* / *no(k)cj̃b* zostaje zastąpiony przez nowy *nošt̃bj* / *noc̃bj* analogicznie do typu

gostbj : *gostbje*. Zgodnie z rozwojem **nokt̃* / *nokti*, **pekt̃* / *pekti* \cong *nošt̃* / *nošti*, *noct̃* / *noci*, *pešt̃* / *pešti*, *pect̃* / *peci*, idzie rozwój inf. *pekti*, *mokti* \cong *pešti*, *mošli* / *peci*, *moci*, jak również typ *d̃bkti*, *d̃bkt̃ere* \cong *d̃bšti*, *d̃bšt̃ere* / *d̃bci*, *d̃bcere*.

Wywodom tym nie przeczy rzekomo specyficzny rozwój grupy *kt* np. we francuskim, gdzie łac. *noctem*, *conductum*, *constructum* \cong *nuit*, *conduit*, *construit*. Typ ostatni jest nowotworem wg praes. *construo* : *construit* : *construitum* (*laudat* : *laudatum*), za którym poszły następnie dwa inne.

СЕКЦИЈА ЗА ИСТОРИЈУ КЊИЖЕВНОСТИ
SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE

S. BANOVIĆ (Zagreb)

VUKOVA NARODNA PJESMA „ŽENIDBA KRALJA VUKAŠINA“
NIJE NASTALA POD UTJECAJEM PRIČE O STARO-
FRANCUSKOM JUNAKU BUEVES D'HANSTONE

U nauci općenito poprilmjene dokaze ruskih slavista *Veselovskoga* i *Halanskoga*: da je Vukova narodna pjesma „Ženidba kralja Vukašina“ postala pod utjecajem priče o starofrancuskom junaku *Bueves d' Hanstone* (u pjesmotvoru „chanson de geste“) preko talijanskoga zbornika „I reali di Francia“, — treba podvrći temeljitoj i opreznoj kritici oslanjajući se: 1) na historijska svjedočanstva o pogibiji bugarskoga junaka vojvode Momčila; 2) na narodne pjesme bugarske o toj pogibiji kao na vrela narodna iz prve ruke; 3) na maćedonske pjesme o tom motivu, koje čine prelaz od bugarskih na srpsko-hrvatske; 4) na samonikli duh i pravila naše narodne ekipe i 5) na moralno shvaćanje i mentalitet našega puka.

Kad nam grčki pisci Nikifor Grigora i car Jovan Kantakuzin, savremenici vojvode Momčila, složno svjedoče: da je Momčilo, pritisnut od turske i grčke vojske (koju je predvodio sami car-pisac J. Kantakuzin), god. 1345. poginuo ispred svojega grada *Perithóron-a* od kojega mu vrata izdajom iznutra zatvoriše, — pa kad vidimo, da mu t'ako smrt bez izuzetka prikazuju sve narodne pjesme bugarske, maćedonske i srpsko-hrvatske, onda je stalno: da su one ovaj prikaz smrti Momčila uzele iz historije same, a ne nikako iz pričanja o Bovu od Antone, koji nije ni poginuo ispred zatvorenih vrata svojega grada već daleko od njega u šumskoj zasjedi, u koju je upao

prema dogovoru njegove izdajne žene i njezina ljubavnika Dodona.

Kad vidimo da sve bugarske i srpsko-hrvatske narodne pjesme smrt Momčilovu pripisuju izdajnome sporazumu njegove žene i kralja (cara) njezina miljenika, koji je Momčila pogubio, pa kad uzmemo u obzir svjedočanstvo samoga cara J. Kantakuzina, *da je on, iza smaknuća Momčilova, njegovu ženu najsrdačnije primio pod okrilje i dopustio joj da slobodno iz grada Momčilova odnese sobom što god hoće*, — onda vidimo, da je iz ovakova postupka protivnikova narod crpio prilično opravdanu sumnju u tajni dogovor i izdaju žene Momčilove. Ne može se nikako uzeti, da je narod uzimao izvana ono, što mu je kod kuće dala sama historijska istina.

Sve narodne pjesme bugarske i srpsko-hrvatske znadu istinu, da se vladar, koji je pogubio Momčila, nije oženio njegovom izdajnom ženom, dok naprotiv u francuskoj priči i njezinim talijanskim izdanjima Dodon odmah iza izdajnog pogubljenja muža uzimlje za ženu njegovu izdajnu udovicu. Duh i mentalitet naše narodne epike, posve oprečan romanskome ljubavnome shvaćanju, pri ovome posve odstupa i od historijske istine, te je prema svojim stalnim pravilima izdajnu ženu Momčilovu osudio na smrt u najgroznijim mukama, kako u Vukovoj pjesmi tako i u svim njezinim varijantama, pa namjesto izdanje žene uzdiže do najveće etičke visine neobičnu ljubav između brata i sestre, koja je stalna karakteristika naše narodne poezije, — a o čemu u francusko-talijanskim pričanjima o Bovu od Antone nema ni spomena, kao ni onome zlosnutnome snu Momčilovu prije njegove pogibije, koji se prema ukusu i pravilima naše epike nalazi malo ne u svima varijantama ove naše narodne pjesme.

Kako se sadržaj brojnih bugarskih narodnih pjesama o izdajnoj smrti Momčilovoj sa srpsko-hrvatskim pjesmama slaže ne samo u bitnosti nego i u sporednostima (kao što je na pr. ono komično kušanje Momčilova ruha i oružja), očito je, da je ovaj motiv došao među Srbe i Hrvate iz bugarskih strana preko Maćedonije, gdje prvi put pjesme namjesto grčkoga ili turskoga cara uzimlju kao napadača i zavodnika zloglasnoga kralja Vukašina, što nam najbolje pokaziva narodna maćedonska pjesma „*Momčila vojvoda, njegova žena i kralj*

Vukašin“, koju nam je priopćio Rus Jastrebov u svojoj knjizi „Običaji i pjesme turačkih Srba iz Prizrena, Peći, Morave i Dibra“ (na str. 70—73.), a koja čini prelaz od bugarskih na srpske narodne pjesme ovoga motiva, među kojima je ona Vukova postigla vrhunac ljepote, a vanredni njezin opis kraja svjedoči, da je zaista nikla negdje u blizini „Pirlitora ispod Durmitora“ vješto izrabljujući sličnost imena Pirlitor i Perithórion.

Kao jedan od glavnih poticaja ove pjesme bez sumnje je prema narodnom vjerovanju bilo razjašnjenje: kako se je najveći srpsko-hrvatski narodni junak Kraljević Marko mogao roditi od duhovne rđe i neuglednog kržljavca kakav bijaše Markov otac, u pjesmama omraženi „žura“ Vukašin („A Marko se turi na ujaka, — Na ujaka vojvodu Momčila“), što je istaknuto i nekim drugim varijantama ove izvrsne narodne pjesme.

ЛЕОНИД АНДРЕЕВ — ПРЕДСТАВИТЕЛЬ РУССКОГО ЭКСПРЕССИОНИЗМА

Родиной экспрессионизма принято считать Германию, но анализ произведений Л. Андреева дает право утверждать, что экспрессионизм в литературе предвосхищен им задолго до того, как достиг он полного своего расцвета в годы, следовавшие после войны. Так как у Андреева нашли себе выражение не один, а несколько литературных стилей, то нашему рассмотрению будут подвергнуты только те вещи, в которых экспрессионизм воплощен ярко и выпукло. Вне рассмотрения останутся таким образом произведения, как драмы „Дни нашей Жизни“ или „Gaudeamus“, некогда имевшие столь шумный успех на сцене и столь мало ценимые самим автором. Характерными произведениями в экспрессионистическом духе следовало бы назвать такие вещи, как драмы „Царь-Голод“, „Жизнь Человека“, „Черные Маски“, отчасти „Анатома“, и такие рассказы, как „Стена“, „Елеазар“, „Красный Смех“, „Иуда“.

Проблематика произведений роднит Андреева с таким предшественником экспрессионизма, как Стриндберг; тут прежде всего надо иметь в виду его драму „Путь в Дамаск“, где также некоторые детали драматической техники напоминают „Жизнь Человека“. Стилистически Андреев близок к другому предшественнику экспрессионизма — Пшибышевскому. Тут очень интересно сближение Андреевского „Океана“ с поэмой Пшибышевского „Nad morzem“. От „Океана“ и „Черных масок“ ведут отдельные нити к Эдгару По, писателю, которого Андреев очень любил.

При сравнении с немецкими экспрессионистами бросается в глаза родство с Георгом Кайзером, среди драм которого особенно „Газ“ напоминает драму „Царь-Голод“.

Общие черты у обоих писателей, характерные для экспрессионизма: постановка мировых проблем; вместо символизации — алгебраизация, т. е. сведение конкретных вещей к отвлеченным понятиям; схематизм, ведущий к устранению индивидуальных черт, вплоть до безыменности героев (в „Царе-Голоде“ и „Газе“ нет индивидуальных героев, а только „Инженер“, „Рабочий“, „Мать“, „Сын“ и т. д.); строгий геометризм как в архитектонике драмы, так и в декорации; гиперболизация, сплошь и рядом подчеркнутая резкой антитезой; повторяющиеся лейтмотивы; патетизм; введение элементов античной драмы: хора и протагониста в массовых сценах; своеобразная ритмизация речи, повтор (чаще всего троичный) и синтаксические параллелизмы, подчеркивающие общий геометризм архитектоники. Кроме того, следует отметить общую обоим драматургам тему двойника и расщепления личности, свойственную также другим экспрессионистам. Наиболее показательны в этом отношении: у Кайзера драма „Корал“ и „Пожар оперы“, у Андреева — „Черные маски“. Эта тема встречается у Стриндберга, как прием символической абстракции и у Пшибышевского, как тема патологическая.

ARTURO CRONIA (Bologna)

PER LE NUOVE STORIE DELLE LETTERATURE SLAVE

Punto di partenza: il principio attualistico della storiografia moderna, la quale afferma che ogni generazione rivede e scrive di nuovo la storia dei secoli passati sulla base non solo di nuovi documenti, ma anche di nuovi indirizzi di pensiero.

Le nuove storie delle letterature slave dovranno perciò rispecchiare o attuare l'indirizzo letterario che predominerà all'epoca in cui saranno scritte. Oggi la corrente estetizzante va per la maggiore. Uno sguardo a tutti i *neo-* e agli *-ismi* delle letterature contemporanee porta alla constatazione che il fattore artistico, assoluto o relativo, mediato o immediato, è determinante nella creazione poetica sia in versi che in prosa. Risultati analoghi porge il bilancio della storia e della critica letteraria contemporanea. Non vi sono più argomenti vecchi e argomenti nuovi, esistono „animi vecchi e animi nuovi“. A questi nuovi animi incombe il compito di svecchiare con criteri estetici le storie delle singole letterature slave. Queste nuove ricostruzioni saranno storie della letteratura artisticamente intesa e non storie della cultura. La cultura sarà il substrato da cui germoglia la spiritualità artistica. I periodi antichi delle letterature slave essendo essenzialmente pre-artistici o extra-artistici saranno oggetto di speciale falcida. „Vittime“ particolari le letterature slave minori.

Le nuove storie delle singole letterature slave faciliteranno la ricostruzione di una storia complessiva di tutte le letterature slave. Qui però è determinante il dilemma, ormai vizioso, del-

l'unità culturale slava. Esclusa questa, la storia delle letterature slave non sarà altro che un capitolo della „storia universale“ della letteratura, un manuale delle „collezioni di cultura“. Ammessa questa, sarà indicabile il metodo sincronico-ideografico e anche qui dovrà agire „in atto“ il criterio del livellamento estetico. Passeranno così in seconda linea i secoli grigi delle ricostruzioni e delle imitazioni, primeggerà l'età moderna delle creazioni. Qualora poi si parta sillogisticamente dalla premessa maggiore che si scrive una storia delle letterature slave perchè esiste effettivamente un'unità culturale-letteraria slava, il perno di siffatto quadro sarà la surricordata comunanza o reciprocità spirituale. Ma questa è una forza unificatrice che spesso vacilla e porta a degli inevitabili paradossi.

VESELIN ČAJKANOVIC (Beograd)

ÜBER DEN URSPRUNG UND DIE ENTWICKELUNG DER SERBISCHEN HELDENDICHTUNG

Alle serbischen Heldenlieder kann man, ihrem Inhalte nach, in drei Gruppen verteilen: 1. Ahnenlieder im engeren Sinne (*laudes maiorum*, κλέα ἀνδρῶν); 2. Lieder mit *epischen* Motiven; 3. Lieder mit *Märchenmotiven*. Die Lieder der ersten Gruppe sind zeitlich und inhaltlich die primitivsten und ursprünglichsten. Sie präsentieren uns den Ursprung und den Zweck der serbischen und überhaupt aller Heldendichtung. In den Liedern der zweiten Gruppe erreicht die Heldendichtung ihren Höhepunkt. Es werden bearbeitet viele alten Motive und Zyklen aus der Mythologie der indogermanischen Völker. In den Liedern der dritten Gruppe ist ein Rückgang der ganzen Gattung zu beobachten: obwohl oft von einem grossen literarischen Werte, sind sie ganz entfernt von dem wahren Zweck der Heldendichtung.

КОНСТАНТИН ЧЕХОВИЧ (Львів).

ДО ПРОБЛЕМИ РИТМІЧНОЇ АНАЛІЗИ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ВІРША

Ритмічна аналіза віршів з ділянки слов'янської версифікації іде помилковими шляхами, коли послугується виключно метротонічними схемами. Слов'янські поети складають свої поезії не тільки на схемах силябічної і тонічної версифікації, але також на схемах музикально-ритмічних тактів, які не мусять мати ані завсіди однакового числа складів, ані правильного чергування граматичних наголосів. Наукова аналіза вимагає відріжнення метрики від ритміки, при чому ритмічна аналіза мусить уживати музичного (нотного) письма, відповідно модифікованого для читання без мельодії.

Приклади з новішої української, чеської і польської літератури доказують необхідність такої аналізи.

EUPHROSINE DVOIČENKO—MARKOFF (Bucarest)

L'INFLUENCE DE LA LITTÉRATURE RUSSE SUR LA LITTÉRATURE ROUMAINE

La littérature russe commence à être connue en Roumanie dans la première moitié du XIX-ème siècle, après les occupations militaires russes dans les Principautés roumaines et surtout après l'annexion de la Bessarabie en 1812.

Le premier traducteur et imitateur des oeuvres littéraires russes, c'est le poète bessarabien *Constantin Stamatî* (1786—1869) qui débute en 1830 avec la traduction d'une ode connue du poète russe, *G. R. Derjavine*: „Богъ“ (Dieu). La traduction fut publiée sous le titre de: „Lauda lui Dumnezeu“ (L'éloge de Dieu) dans la revue de Jassy: „Albina Românească“¹⁾ et eut un grand succès en Roumanie et en Bessarabie, étant réimprimée, avec quelques modifications, deux fois dans la revue „Săptămână“²⁾ et dans *l'Antologie valaquo-moldave* de I. Hinculov.³⁾

Ensuite, c'est le poète russe V. A. Joukovski qui inspire l'écrivain bessarabien dans les oeuvres: „Fiica lui Decebal“ (La fille de Decebal) et „Păgânul și fiicele sale“ (Le païen et ses filles) — oeuvres, considérées longtemps comme ses propres ouvrages, écrites sous l'influence du folklore roumain, *Ossian* ou

1) „Albina Românească“, 1830, nr. 12, p. 52.

2) „Săptămână“, 1853, nr. 7, p. 49.

3) Я. Гинуловъ: „Собрание сочинений и переводовъ, въ прозѣ и въ стихахъ, для упражненія въ валахо-молдавскомъ языкѣ“, Санктъ-Петербургъ 1840, p. 81—86.

Byron.¹⁾ En effet, ce n'étaient que des imitations localisées des oeuvres de *Joukovski*: „Эолова арфа“ (La harpe de Éole) et „Двѣнадцать спящихъ дѣвъ“ (Les douze vierges dormantes).²⁾

De la même manière, la comédie bien connue de l'écrivain russe *D. I. Von-Vizine*: „Недоросль“ (Le Mineur) était imitée, localisée et modifiée par *Stamati* dans son oeuvre satirique: „Cum era educația nobilior romani in secolul trecut“ (Quelle était l'éducation des nobles roumains dans le siècle passé).

Stamati a connu de près le grand poète russe, *A. S. Pouchkine*, pendant le séjour de celui-ci en Bessarabie (1822—1824)³⁾. Il traduit, avec quelques modifications, le poème de Pouchkine: „Кавказскій плѣнникъ“ („Le prisonnier du Caucase) sous le titre de: „Prizonierul la Cerchezi“ et imite les contes romantiques du poète russe dans son oeuvre principale: „Ciubăr Vodă“⁴⁾.

D'une manière tout à fait personnelle, *Stamati* modifie la poésie du grand poète russe, *M. I. Lermontov*: „И скучно, и грустно“ (Je m'ennuie et je suis triste) dans son oeuvre: „Bă-trânețele“ (La vieillesse) et traduit, en changeant la fin de la poésie du poète russe „Плѣнникъ“ (Le prisonnier) sous le titre de „Hăulitul inchisului“ (Les plaintes du prisonnier).

C'est par les traductions des 30 fables de *I. A. Krylov* et des 6 fables de *I. I. Khemnitzer*, ainsi que par la localisation de la satire russe du *Baron Brombeus* (*O. I. Senkowski*): „Большой приемъ у Сатаны“ (La grande réception chez Satan)⁵⁾ qu'on peut achever la liste des traductions et des imitations tirées de la littérature russe par *Stamati*.

Un autre écrivain, bessarabien d'origine, qui a subi une grande influence de la littérature russe (en faisant ses études

1) B. P. Hasdeu: „Costache Stamati“ („Rev. Nouă“, I. p. 210) N. Iorga: „Un poet basarabean“ („Sămănătorul“, 1906, p. 521) Ch. Drouhet: „Cavalerul Stamati“ („Viața Românească“, 1921, nr. 11, p. 203.) P. Haneș: „Scriitorii basarabeni“, București 1920, p. 225. J. Negrescu: „Figuri culturale din trecutul Basarabiei“, Chișinău, 1926, p. 17).

2) E. Dvoicenco: „Viața și opera lui C. Stamati“ București 1933. pp. 82—93.

3) E. Dvoicenco: „Pușkin și România“, București, 1937, pp. 14—15, pp. 40—41; „Complectări la viața și opera lui C. Stamati“, București 1939, pp. 5—11.

4) P. Haneș, op. cit., p. 242.

5) Sous le titre de „Pompoasa audiența la Satana“.

dans les écoles russes), c'est le grand fabuliste roumain *Alecu Donici* (1806—1866).

Il s'établit en Moldavie, à Jassy, où il entre en contact avec le mouvement littéraire de *Mihail Kogălniceanu* (1817—1891), lui aussi inspiré dans ses oeuvres historiques par le grand historien russe *N. M. Karamzine*. *Donici* est connu dans la littérature roumaine surtout comme celui qui a introduit le genre de *Krylov* dans la littérature naissante de la Roumanie, en donnant aux fables russes la belle forme roumaine. Mais il était aussi le traducteur (avec un autre écrivain roumain, *C. Negruzzi*) des satires russes d'*Antiochus Kantemir* et du poème de *Pouchkine*: „Цыгане“ (Les Tziganes), avec laquelle il débute en 1837, l'année de la mort tragique du poète russe.

La traduction eut un grand succès.

Un des plus grands poètes de Roumanie *Vasile Alecsandri* (1819—1890) en emploie des passages entiers dans son oeuvre „*Istoria unui galben*“ (L'histoire d'un louis d'or).

L'année de la mort de *Pouchkine* fut marquée en Roumanie par le début d'un autre grand écrivain roumain, *Costache Negruzzi* (1808—1868) qui, réfugié en Bessarabie pendant la révolution grecque de 1821, y avait fait la connaissance du grand poète russe, connaissance, qui avait décidé sa carrière poétique.¹⁾ C'est pour ça qu'il débute par des traductions des oeuvres de *Pouchkine*: „Черная шаль“ (Le voile noir)²⁾ et „Кирджали“ (Kirdjali) et imite les poésies du poète russe: „Простишь ли мнѣ ревнивыя мечты“ (Puisses-tu me pardonner ma jalousie) et „Мой другъ, забыты мной слѣды минувшихъ лѣтъ“ (Mon ami, j'ai oublié les traces des années passées) dans ses: „Gelozia“ (Jalousie) et „La Maria“ (A. Marie). L'inspiration de *Pouchkine* est évidente, de même, dans les oeuvres les plus connues de *Negruzzi*: „Aprodul Purice“ (L'Ecuyer Purice)³⁾ et „Alexandru Lăpuşeanu“.⁴⁾

La Bessarabie étant sous la domination russe, il n'est pas étonnant que presque tous les auteurs roumains, bessarabiens

1) C. Negruzzi: „Păcatele tinereţilor“, Bucureşti 1872, pp. 217—220. P. Haneş, op. cit. p. 29.

2) Elle même inspirée par la chanson moldave.

3) N. Iorga: „Histoire des relations russo-roumaines“, Jassy, 1917, p. 285.

4) Al. Iordan: „Al. Puşkin, „Boris Godunov“ (in „Mişcarea“, 1937.)

d'origine ou ceux qui ont visité cette province, ont été plus ou moins influencés par la littérature russe.

Bogdan P. Hasdeu (1838—1907) même, le grand écrivain et savant roumain, qui est connu comme un russophile, écrit ses premières oeuvres en russe, en imitant *Pouchkine* et *Lermontov*¹⁾ et garde, pendant toute sa longue et féconde activité, les traces de l'esprit russe, étrange et capricieux, qui le rendent si peu compréhensible dans le milieu roumain.

Un autre facteur de l'influence russe dans les Principautés roumaines c'étaient les occupations militaires russes, qui imposaient aux Roumains la connaissance plus profonde du pays protecteur.

Ce fut le grand animateur *Gheorghe Asachi* (1788—1869) qui traduisit, en 1832, avec cette intention, l'histoire russe de *I. K. Kaïdanov*²⁾ un traité du christianisme³⁾ et la poésie de *Joukovsky*: „Сельское кладбище“ (Le cimetière de village) sous le titre „Cimitirul satului“.

C'est à la même époque que le roman russe de *Th. V. Bulgarine*: „Иванъ Выжигинъ“, (Jean Vyjiguine), ayant un grand succès en Russie, commence à être connu dans les pays voisins. Il est traduit deux fois en roumain: en 1840, par *Pitarul Theodosie*⁴⁾, et en 1852—54, par *Dimitrie Vasilevici*⁵⁾.

C'est avec une imitation anonyme de l'oeuvre de *Pouchkine*: „Мятедь“ (La tempête) sous le titre de „Rătăcirea“ (L'erreur), en 1854⁶⁾, que l'influence de la littérature russe sur la littérature roumaine dans la première moitié du XIX-e siècle prend fin.

Après cette date, c'est à dire après la guerre de la Crimée, l'influence russe cesse de pénétrer dans les Principautés roumaines.

1) E. Dvoicenko: „Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu“, București, 1936.

2) „Istoria imperiei rasiene“. A voir „Curierul Românesc“, 1832, № 91, p. 358.

3) „Invățătura cristiana (1836).

4) A voir „Albina Rom.“, 1840, p. 133.

5) Jașii, 1852—54, 4 vol.

6) Dans „Calendarul pentru ducatul Bucovinei pe anul mânturii 1854“ (A voir L. Marian: „Contribuțiuni la ist. lit. românești din veacul al XIX-lea“, Ch., 1927, pp. 85—92).

C'est à peine vers la fin du siècle, qu'elle recommence en Roumanie, mais déjà indirectement, par les traductions françaises et allemandes.

Elle augmente de plus en plus jusqu'à nos jours, quand on peut la distinguer assez bien chez plusieurs écrivains contemporains, comm: *Octavian Goga*¹⁾, *Mihail Sadoveanu*, *Liviu Rebreanu*, *Ionel Todoreanu*, *Nichifor Crainc* et *I. Brătescu-Voinești*.

Mais l'étude de cette influence est encore prématurée. Elle sera, sans doute, la préoccupation des générations qui viendront après nous.

¹⁾ O. Goga: „Fragmente auto-biografice“, București f. a. p. 33.

ŠTA SU ZAČINAVCI ?

Izraz *začin(j)avac* u povijesti književnosti javlja se po prvi put g. 1501, kad ga je Splitsanin Marko Marulić u posveti „Judite“ upotrijebio u ovom ulomku: „Evo bo historiju tuj svedoh u versih, po običaju naših *začinjavac* i jošće po zakonu starih poet, kim ni zadovoljno počitati, kako im je bilo prošlo da mnoge načine opkladaju, neka je vičnije inim, ki budu čtiti...“ U starijem čakavskom obliku *začin(j)avac*, isti se izraz potvrđuje još iz vokabulara Iv. Tanclinger-Zanotti-ja (1679), u novijem štokavskom obliku *začin(j)alac* u rječnicima Jak. Mikalje (1649), Ard. Della Belle (1728) i Joakima Stulića (1810). Mikalja ga objašnjava našim izrazom spjevalac, talij. cantore, latinskim cantor; psaltes, musicus, Zanotti s. v. *cantore* stavlja ga upored s izrazima „pivalac, pojak, spivalac, pivatelj, pivac, zapojnik, klikavac, pivateljnik“, Della Bella isto s. v. *cantore* s izrazom pjevalac; Stulić u lat. i talij. dijelu svoga Rječosložja ima ga s. v. *cantor* odnosno *cantatore* među izrazima: pjevac, pjevač, pjevaoc, pripjevaoc, pjevaonik, pjesnioc, pjetelj, pjevnik, pjevalac, popjevalac — popjevaoc, (začinjalac — začinjaoc), pevec, popevač.

Sam izraz *začin(j)avac* upravo je radna imenica od glagola *začin(j)ati*, iterativuma od perfektivuma *začeti* s temeljnim značenjem: grčki ἀρχεῖν, latinski *incipere*. Prema tome je začinavac upravo onaj koji začina, a u naročitoj svojoj upotrebi onaj koji začinje — počinje pjevati, t. j. koji u zbornom pjevanju pjesan intonira da bi je zbor zatim prihvatio dalje pjevati. A u takvoj službi slavenski glagol *-četi* (s prefiksom *na-*, *po-*, *za-*) potvrđuje

se već u starom crkvenoslavenskom prijevodu Davidova psaltira, gdje ga u ps. 146/7 imamo u ovom primjeru: Начьнѣте гвѣ къ исповѣданіи пойте Богу нашемоу въ г҃слехъ. Crkvenoslavensko начьнѣте stoji tu prema grčkom ἐξάρξατε, latinskom *praecinite*; ckslov. начьнѣте imaju ovdje i svi hrv. glagoljski psaltiri, najstariji hrvatski psaltiri pisani živim narodnim jezikom: *počnite, začnite*.

Glagoli *začeti* i *početi* sa istim značenjem u hrvatskoj se književnosti, koliko znam, potvrđuju u „Regulama sv. Benedikta“, glagoljskom tekstu sa samoga početka 14. vijeka. Za objašnjenje postanka izraza *začinavac* taj je tekst važan po tome, jer ga on kao predskazuje. Naime pojam *začinavac* u njemu se još opisuje riječima: pëvac.... ki začne, što stoji prema latinskom cantans.... qui incipit. I to što u samostanskim službama pëvac ili opat počne ili začne, ostala samostanska braća to pjevaju odnosno i otpijevaju na to.

Upotreba perfektivuma začeti i iterativuma začinati sa značenjem praecinere i dalje cantare uopće, u hrvatskoj se književnosti od kraja 15 pa dalje 16—18 vijeka potvrđuje sa stotinama sasvim sigurnih primjera. U toj službi poznaju ih svi leksikografi, a od književnika jednako Splitsani, Dubrovčani, Hvarani, Zadrani, primorski protestanti pa i Bosanac fra Matej Divković. A kad su Ivan Gundulić u 17 vijeku u „Osmanu“ (isp. *dva začinju, u sve glase skladno ostali odpijevaju*) pa Fr. Žic u 20 vijeku u opisu nekih pučkih običaja sa otoka Krka (isp. dva bi začinjali, a svi drugi bi njima odgovarali ono ča su oni prija rekli) pučko pjevanje u kolu prikazali gotovo jednakim rječima, ta jednakost opisa ne dolazi možda odatle, što bi se Žic bio poslužio Gundulićevim riječima, već od jednakosti predmeta.

Sve to pokazuje, da je *začinavac* prvenstveno pëvac-pëvac (praecantor-cantor), pored toga on je kao intonator pjevanja mogao biti i improvizator pjesni koja se pjeva. Ali kao što se ne može uvijek razabrati da li *pëti* znači cantare ili i versus facere, versificare, tako je često bivalo i s glagolima *začeti-začinati*, kad su postali sinonimima glagolima *pjeti-pjevati*. Kad n.pr. Džore Držić kaže:

Umiru u tancu, kad budeš ti *začet'*
prislátku pjesancu, kom budem ja *vazet'*

pa kad je neki anonim, možda u isto doba, prilazio sv. Jeronimu s invokacijom:

Veliko jest brime, ko ćutim na sebi,
hteći, Jerolime, *začet'* pisan tebi,

tada je jedno i drugo *začeti* etimološki sasvim isto, ali nije isto semantički, jer Držičevo je praecinere-cantare, anonimovo versificare. U vezi s time ništa nije neobično, što je pod izvjesnim pogodbama i njihova radna imenica *začinavac* uz cantor-cantatore mogla značiti i versificator. Možda i samo versificator, koji se, kako kaže Marulić, u svom poslu zadovoljavao, da neko djelo stavi u stihove upravo onako, kako se dogodilo. Takvi začinavci-versifikatori su na pr. pjesnici, koji su prozom pisane svetačke legende okretali u stihove, i onda ih, kako Farlati potvrđuje za splitsku stolnu crkvu u slučaju legende sv. Juraja, „canoro modulamine“ recitali vjericima na Jurjev-dan. U slučaju „Judite“ Marulić baš tako versificiranje nije htio da nasljeđuje: u svojoj epopeji on je dođuše prema običajima naših začinavaca i historiju udovice Judite sveo u verze, ali je pri tome slijedio zakone „onih starih poet, kim ni zadovoljno počitati, kako im je dilo prošlo, da mnoge načine opkladaju, neka je vičnije onim, ki budu čtiti, naslidujući umitelnu sredbu raskošna kuhača, ki na gospockoj trpezi ne klade listo varene ali pečene jistvine, da k tomu pridaje saprana i paprana i inih tacih stvari da slaje bude onim ki su prišli blagovati“.

Literatura: Marulićevi začinavci u dalekoj prošlosti i u bliskoj sadašnjosti. Leksička studija.

А. ФЛОРОВСКІЙ (Прага)

ЧЕШСКІЕ ЭЛЕМЕНТЫ ВЪ СТАРО-РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ ТРАДИЦИИ

1) Докладчикъ прослѣживае́тъ основныя формы и этапы взаимодействія между чешской и русской литературной традиціей на протяженіи X—XVII вѣковъ. Учѣтывая сравнительную слабость и неравномѣрность чешскаго литературнаго вліянія на Руси за это время, докладчикъ придаетъ серьезное значеніе соотвѣтственнымъ фактамъ какъ съ точки зрѣнія уясненія источниковъ вліяній, испытываемыхъ русской книжной средою, такъ и съ точки зрѣнія установленія силы экспансіи, радіаціи чешской литературы въ старое время.

2) Обозрѣвая русскую литературную традицію за X—XVII вѣка, можно констатировать три основныя момента, когда русская литература входила въ непосредственное соприкосновеніе съ литературной традиціей чешской, а именно: 1) X—XII вв., 2) XV и начало XVI ст., 3) конецъ XVI и XVII вв. При хронологической близости двухъ послѣднихъ моментовъ они все же различаются между собою общей культурной обстановкой и той средой, какая оказалась съ русской стороны активной при усвоени чешскаго литературнаго матеріала.

3) Первый этапъ (X—XII вв.) связа́нъ съ Южной (Кіевской) Русью, передавшей тогда же чешскій матеріалъ и сѣверной, Новгородской Руси. Въ смыслѣ матеріала этотъ этапъ характеризуется усвоеніемъ русской книжной средою свято-вацлавской чешской житійной традиціи (краткое первоначальное житіе, легенда Румпольда въ слав. переводѣ, житіе св.

Людмилы) и м. б. нѣкоторыхъ молитвъ (наблюденія А. И. Соболевскаго). За этой активной литературной взаимностью, облегченной тѣмъ что эти чешскіе литературные памятники были памятниками усвоенной и на Руси церковно-славянской языковой традиціи, стояли болѣе или менѣе живые религиозно-культурныя и политическія связи между Русью и Чехіей.

4) Вторая волна чешскаго литературнаго вліянія на Руси обнаружилась въ XV—XVI вв.; воспринявшей ее средою была среда бѣлорусская, т. е. среда обывателей западно-русскихъ областей, вошедшихъ въ составъ вел. княжества Литовскаго. Чешскій матеріалъ усвоенъ былъ этой средой въ порядкѣ непосредственнаго перевода на ряду съ матеріаломъ польскимъ; различеніе этихъ двухъ источниковъ представляетъ извѣстныя трудности въ виду близости языковъ польскаго и чешскаго въ эту эпоху и въ виду сильнаго чешскаго вліянія на языкъ польской письменности. Въ этой области надлежитъ учитывать два ряда явленій: вліяніе чешской Библии въ западно-русской средѣ (дѣло Фр. Скорины и др.) и чешское вліяніе въ области повѣствовательно-поучительной, т. е. въ основѣ своей свѣтской литературы (повѣсть о Тоудалѣ рыцарѣ, сказаніе о Сивиллѣ, м. б. житіе Алексія челоуѣка Божія). Нужно учитывать и то обстоятельство, что въ XV и XVI вв. имѣли мѣсто довольно интенсивныя связи между Чехіей и литовско-польскими областями русскаго расселенія, такъ что не было недостатка въ живыхъ посредникахъ въ переносѣ чешскихъ культурныхъ явленій въ русскую среду. Въ этой обстановкѣ понятны и слѣды чешскаго языковаго вліянія въ западно-русской рѣчи той эпохи.

5) Третья фаза относится къ концу XVI и къ XVII вв.; она иллюстрируется такими памятниками, какъ украинскій Люцидарій въ переводѣ съ чешскаго и повѣсть о королевичѣ Брунцвикѣ. Послѣдняя ведетъ въ московскую среду, которая въ XVII в., а потомъ и въ XVIII была очень воспримчива къ историко-авантюрнымъ романамъ западно-европейскаго происхожденія.

6) Въ русской литературной традиціи въ XVI—XVII вв. извѣстны были тексты, имѣвшіе своимъ содержаніемъ чешское прошлое, въ частности въ сборникахъ встрѣчается очеркъ, извѣстный подъ названіемъ „Исторія вкратцѣ о Бохомѣ, еще

есть о землѣ чешской“. Эта исторія имѣется и въ текстѣ старорусскихъ переводныхъ „Космографій“. Текстъ этотъ восходитъ къ извѣстной „Хроникѣ свѣта“ Мартина Бѣльскаго, впервые изданной въ 1551 г. и получившей извѣстность на Руси (и въ Москвѣ) еще въ XVI в. и тутъ переведенной. Бѣльскій и былъ основнымъ источникомъ для информации по исторіи Чехіи. Не исключено, что отъ него усвоенъ русской традиціей и разсказъ объ Иванѣ, пустынникѣ чешскомъ, извѣстный какъ въ составѣ Хронографовъ и Космографій, такъ и отдѣльно въ сборникахъ (здѣсь — въ болѣе архаическомъ по языку текстѣ).

7) Наличный матеріалъ не позволяетъ пока положительно говорить о чешскомъ влияніи въ области театра на Руси. Кромѣ возможной связи игры о царѣ Максимилианѣ и чешской драмы о Доротѣ нѣтъ прямыхъ данныхъ такого рода. Однако, на лицо извѣстныя предпосылки въ этой области, въ частности въ связи съ театромъ чешско-моравскихъ іезуитовъ. Черезъ школу послѣднихъ въ Оломоуцѣ и Прагѣ прошло въ XVII—XVIII вв. немало воспитанниковъ изъ Бѣлоруссіи и Украины (главнымъ образомъ василіане, члены уніатскаго монашескаго ордена). Кромѣ того, чешскіе іезуиты въ Москвѣ, представлявшіе католическую миссію въ 1684—1719 гг., въ своей школѣ устраивали спеціальныя представленія силами и своихъ русскихъ воспитанниковъ. Петръ Великій обратилъ вниманіе представителей русской школы въ Москвѣ на этотъ іезуитскій опытъ, но имѣлъ ли онъ какое-либо отраженіе въ русской практикѣ, остается неустановленнымъ.

ELIE GOLENISTCHEFF-KOUTOUZOFF (Beograd)

TWO EPIC TRAVELS IN HERZEGOVINA

My travels in the mountains of Herzegovina (1933 and 1934) with M. Parry, Professor of the Harvard University (Cambridge — U.S.A).

Ideas of prof. Parry concerning the epic poetry of ancient and modern nations. The problem of the form as the most important one in the future investigations of epic songs. Similar expressions, epithets and „clichés“ in the Greek, Old French, Russian and Yugoslav epic poetry.

Our experiments with Yugoslav bards (*guslari*). Psychology of the *guslari*. Last survival of the „epic life“ in the Yugoslav mountainous-regions. Differences and similarities of the primitive and cultivated poets. Characteristics of family, religion, clan and province, and their deep influence on the creation and execution of popular songs. The secondary importance of the subject. Composition as the principle of originality (Veselovskij).

Collections of documents, books, photographs, recitative — instruments (*gusle*) etc. collected and bought by Prof. Parry for Slavonic studies in Harvard. Epic poetry among Yugoslav emigrants in U.S.A. Is it possible to continue studies of Slavonic popular poetry in America?

K. GORSKI (Wilno)

LA LITTÉRATURE POLONAISE DU XVIIIe SIÈCLE EST-ELLE CLASSIQUE?

Il y a deux choses que je voudrais obtenir comme résultat de cette prélection. D'abord — c'est de chasser une fois pour toutes les termes: pseudoclassicisme et pseudoclassique de notre histoire littéraire; puis — définir le caractère artistique de notre littérature dite „stanislavienne“ (seconde moitié du XVIIIe s.). Cette époque s'appelle chez nous classique ou bien pseudoclassique; ces termes donnent une fausse idée de la littérature polonaise du XVIIIe siècle. Le terme *pseudoclassique* n'est pas d'origine polonaise: on le trouve également en Russie et en Allemagne. Il était formé sous l'influence du romantisme en opposition contre le classicisme français; on l'emploie dans un sens très large et parfois indéfinissable.

Il me semble que l'unique voie qui puisse nous mener à la clarté c'est la distinction précise du XVIIe et du XVIIIe s. français. L'un et l'autre est nommé chez nous classique ou bien pseudoclassique. On ne discerne pas assez les différences entre le caractère de ces deux périodes littéraires et c'est ici qu'il faut chercher la cause de tous les malentendus.

Le siècle classique de Louis XIV (surtout la production des années 1660—1685) d'après les idées des érudits français M. Henri Peyre (*Qu'est-ce que le classicisme*, 1933) et M. René Bray (*La formation de la doctrine classique en France*, 1927) n'était pas un siècle rationaliste ou la tendance morale prédominait. Les traits caractéristiques du classicisme — l'intellectu-

alité, l'universalité et la suprématie de la tendance psychologique et de l'idéal esthétique au didactisme morale, suffisent à comprendre la différence fondamentale entre le classicisme du XVIIe. siècle et la littérature française du XVIIIe.

Les auteurs du XVIIe siècle s'acharnaient à comprendre l'homme qu'ils observaient avec fidélité et qu'ils voulaient pénétrer jusqu' à la profondeur de son âme. Les écrivains du XVIIIe dédaignaient l'intérêt psychologique; ils posaient une thèse philosophique à la base du drame, ils inventaient une fable qui servait d'illustration pour la-dite thèse, ils inventaient des caractères conformes aux situations qu'exigeait la fable de la pièce. Les écrivains du XVIIe s. c'étaient des psychologues et des artistes, les écrivains du XVIIIe ne sont que des réformateurs, des moralistes et des publicistes. Toutes les oeuvres littéraires, du XVIIIe siècle, n'importe de quel genre, sont imprégnées de didactisme. C'est le siècle de la satire et de l'utopie. On combat les choses telles qu'elles sont, on les peint telles qu'elles devraient être. La littérature française du XVIIIe s. c'est justement l'opposé du classicisme. A la place de l'universalité classique — entre l'actualité des problèmes politiques et sociales, à la place de psychologie — le didactisme, la satire, la morale, à la place de la poésie — la prose philosophique et rationaliste. C'est la raison pourquoi certains critiques allemands comme par exemple R. Unger donnent à la littérature française du XVIIIe siècle le nom de *pseudoclassique*.

Le développement de la littérature polonaise du XVIIIe s. passe par deux stades. Les premières soixante années, l'époque des rois de Saxe, c'est la persévérance du baroque dégénéré et en même temps l'infiltration toujours grandissante de l'influence française. La Pologne de Stanislas Auguste brulait les étapes dans son évolution rapide.

La littérature polonaise de cette époque a un caractère bien différent de celui du classicisme; son esprit se manifeste surtout dans la paraphrase de *L'Art poétique* de Boileau, refaite par Franciszek Ksawery Dmochowski. Selon lui la satire, la tragédie, la comédie et même l'épopée doivent enseigner la vertu et condamner le vice. Boileau parle plusieurs fois de l'amour dans la poésie, Dmochowski omet tous ces passages

dans sa paraphrase. Dmochowski n'est plus classique; c'est le représentant de l'esthétique du XVIIIe siècle.

La littérature polonaise de l'époque de Stanislas Auguste possède un caractère esthétique bien différent du classicisme français du XVIIe s. Les tentatives de retourner à un classicisme rigoureux vers la fin du XVIIe s. en France comme en Pologne (les classiques de Varsovie) sont restées sans résultat. Les classiques de Varsovie font plutôt un retour au classicisme français qu'au classicisme antique — ils restent à leur insu sous l'influence de la tradition littéraire du XVIIIe siècle.

La littérature polonaise de la seconde moitié du XVIIIe siècle n'est pas une littérature classique dans le sens du siècle de Louis XIV. Le caractère esthétique des écrivains polonais, comme Krasicki, Trembecki, Zablocki, Niemcewicz, peut être déterminé de la meilleure façon avec le terme de la littérature du siècle éclairé. Si quelqu'un veut la désigner avec le nom de classicisme, il faudrait le prier qu'il ajoute une apposition; ce serait alors le classicisme polonais. Mais il vaudrait mieux de réserver ce dernier terme pour l'école littéraire des classiques de Varsovie. En tout cas il est nécessaire éviter le nom de pseudo-classicisme, puisque ce terme disqualifie la littérature du XVIIIe siècle, mais il ne définit pas l'époque littéraire en question qui est cependant assez riche et intéressante.

FR. ILEŠIĆ (Zagreb)

PRVI JUGOSLOVENSKI PREVODI IZ HENRIKA SIENKIEWICZA

Obraditi sam mogao samo hrvatske i slovenačke prevode. Vreme: 1880—1884 (1887).

A. Hrvatski prevodi

I. Prevodi kao takvi: 1). Što je prevedeno. 2). Što su prevodioci znali o Sienkiewiczu. 3). Odakle su prevodioci znali za Sienkiewicza. 4). Po čemu su pravili izbor Sienkiewiczovih dela koja su onda preveli.

II. Koje su okolnosti bile pogodne primanju poljske literature kod Hrvata u ono doba.

B. Slovenački prevodi

I. Prevodi kao takvi: 1). Što je prevedeno. 2). Odakle je Slovincima došla pobuda za prevodjenje Sienkiewicza.

II. Što je kod Slovenaca bilo pogodno primanju prevoda iz poljske literature i što je tome bilo protivno.

Kraszewski je utirao put Sienkiewiczu. Turgenjev.

ZDENĚK KALISTA (Praha)

REVISE LITERÁRNÍCH HODNOT ČESKÉHO BAROKA V RÁMCI JEHO DĚJIN DUCHOVNÍCH

Z nejvýznamnějších názorových změn, které se odehrály v poslední době v československé literární historiografii, je změna v poznání i zhodnocení údobí českého baroka. Tato změna, kterou rozličně připravili svými pracemi Arne Novák, F. X. Šalda, Josef Vašica a jiní badatelé, je především kusem širšího revisního hnutí, které je možno pozorovati nejen v československém prostředí, ale i v současném Německu, Itálii, Polsku, Francii a jinde a které má raziti cestu lepšímu chápání barokního fenoménu v literatuře, než s jakým se setkáváme u podstatou svou mu cizího literárního dějepisectví staršího liberalismu. V československém životě přistoupily k všeobecným podmínkám tohoto nového hnutí podmínky speciální ještě potud, že rozchod se starou monarchií rakousko-uherskou, která, jsouc svými kořeny spiata s údobím barokním u nás, vrhala jistý stín odporu i na duchovou produkci epochy pobělohorské, uvolnil konečně obzor pro pozorování klidnější, než jakého byla schopna pokolení cele zaujatá bojem se starým státem, a také že katolicism, dodávající základní tón našemu písemnictví v letech 1620—1740, se v posledních letech hluboko včlenil do našeho života jako důležitý konsolidativní prvek v historii obnoveného státu.

Ale také příčiny, utkvívající ve vědecké práci československé samé, působily velmi podstatně na nové chápání a nové hodnocení písemnictví českého baroka. Nedávno zemřelý veliký historik Josef Pekař ukázal ve svých pracích, dotýkajících se ho-

spodářských a sociálních dějin údobí pobělohorského, jak mohutnou vitální sílu osvědčil národ československý i za velmi těžkých vnějších podmínek po válce třicetileté až do vlády Marie-Terezie a jak na jeho houževnatosti a zdatnosti hospodářské spočívala vlastně do značné míry celá politika soustátí habsburského. Toto zjištění — třebaže tu šlo o okolnost vzhledem k danému tématu vnější — nemohlo nemít ohlasu i v posuzování literárního života, který dotud byl považován spíše za výraz národního tělesa odumřelého. Pekař sám podepřel je ještě několika studiemi z oboru duchových dějin selských, které ukázaly, že vskutku široké vrstvy společnosti národní žily v době, pokládané dotud za dobu úplného „Temna“ nikoli nepozoruhodným životem vnitřním.

Ještě větší význam pak než rámcové spíše práce z oboru českého života hospodářského a sociálního měly a mají pro revisi dosavadních názorů na naše písemnictví doby barokní nové výsledky, k nimž docházeli badatelé, obírající se novým odvětvím dějezpytné práce, t. zv. dějinami duchovými (Geistesgeschichte). Jejich úsilí, jehož předchůdci byli už starší badatelé, jako byl Ant. Rezek, J. V. Šimák a j., podařilo se především ukázati, že náboženský život pobělohorských Čech, který byl dotud považován za více méně uniformovaný vítězstvím protireformačního katolicismu na Bílé hoře, nebyl ve skutečnosti tak nezajímavý a tak jednotný, jak by se zdálo; že vedle oficiálního katolictví, v jehož rámci však se také uplatňovaly různé velmi zajímavé osobnosti i proudy dosti odlišného duchového života (španělská mystika, mystika nizozemského původu, odezvy domácích tradic doby gotické a j.) byly tu pozoruhodné stopy poloheretického jansenismu (a to nejen v okolí hr. Fr. A. Šporka, na nějž upozornil kdysi Vlček), kvietism, i zajímavé odezvy silícího racionalismu osvícenského ve vrstvách lidových, považované dotud za zbytky starého evangelicismu předbělohorského. Hlavně však došlo se — pokud jde o náboženský život český — k pevnějšímu výkladu celé soudobé religiosity, který mnoho z toho, co dříve bylo odmítáno s rozhořčením, chápe a vykládá jako nutný útvar dobový, podmíněný okolnostmi, v nichž současný člověk český žil. — V jisté souvislosti s životem náboženským pak upozorňuje současný historik, obírající se duchovými dějinami českými, i na jiné momenty, které byly dotud přezírány: tak na příklad na široké pro-

storové citění českého člověka doby barokní, jež — na rozdíl od do značné míry provinciálního citění české renesance — otevírá se pod vlivem událostí válečných (1618—1648), přivedších do Čech spousty cizinců, imigrace ve službách protireformačního katolicismu, bohatých styků zahraničních, otevíraných znovu společenstvími rozličných církevních řádů a institucí, působením českých misionářů v dalekých krajích zámořských i jiných ještě okolností širokému obzoru světovému a jeho mnohotvarým popudům.

Že všechny tyto okolnosti měly svůj vliv i na literární produkci soudobou a musí býti brány v úvahu i při jejím posuzování, je na bíledni. Náboženská literatura, která stala se — vedle literatury historické — hlavní součástí literární produkce české v době barokní (souvisí to s proměnami, uvozenými u nás válkou třicetiletou, v tom jmenovitě s naprostým téměř vymizením inteligence měšťanské a z řad nižší šlechty), nejeví se dnes už jen nudným přemítáním jediného obsahu, nýbrž panoramatem značně rozrůzněným a ne nezajímavým vzhledem k rozličným útvarům citovým i úvahovým, jež tu postihujeme. A pochopíme leccos i z toho, v čem doposud byla spatřována znamení špatného vkusu, jako deformaci, vzniklou pod tlakem úsilí o vyjádření nových popudů, přicházejících do českého prostředí se všech stran světových, pro něž doposud zde nebylo výrazových prostředků. (Krásně to lze postihnouti srovnáním korespondence dvou vrstev rodových: paní Zuzany Černínové z Chudenic a jejího syna Humprechta Jana.) Český pozorovatel dnešní doby může dokonce s jistou pýchou ohlédnouti se nazpět na české písemnictví doby barokní, jež je mu zřetelným svědectvím, jak jeho národ i v době na venek proň nejhorší, dovedl zmáhati úkoly začasté velmi složité a udržovati se stále v živých souvislostech s ostatním evropským životem a jeho výsledky.

ДРАГ. КОСТИЋ (Београд)

ДАТИРАЊЕ СТАРОСЛОВЕНСКИХ КЊИЖЕВНИХ СПОМЕНИКА О КИРИЛУ И МЕТОДИЈУ

Ближе и поузданије датирање основних, старословенских прославних списа о Кирилу и Методију (два Житија: *ЖК* и *ЖМ*, две похвале: *ПК* и *ПКМ*, и три службе: *СК*, *СМ* и *СКМ*, према издању проф. А. Теодорова-Балана „Кирилъ и Методи“, Соф. I, 1920, II, 1934) отежано је највише тиме што се ни једноме од њих не зна писац. Међутим, по узајамној повезаности и зависности њиховој, било би довољно да се и за један само утврди име писцу, поуздано. Сасвим поуздано, наравно, онда само ако га каже сам писац а не који познији преписивач, по традицији, можда и погрешној.

Мени је пошло за руком да утврдим име писцу за једну Службу (*СМ*) сасвим поуздано, па и за још једну (*СК*) доста вероватно (в. *Byzantinoslavica* VII, стр. 189 до 211). Према акростиху, уобичајеном за те списе, нарочито састављане под почетним те и најјачим утицајем грчковизантинског узора. Под утицајем толиким, да је и за Службе помишљано (Воронев) да су првобитно састављене на грчком па тек превођене, препеване, што је сасвим неоправдано кад се зна да Кирил и Методије нису ни канонисани за свеце у грчкој цркви (Лавров), у чијим им синаксарима нема ни помена.

Постојање акростиха за *СКМ*, као скупну вероватно и најмлађу, утврдио је још први издавач А. Горски, као: КОУ-РИЛА ФИЛОСОФА И БЛАЖЕНА МЕТОДИИ ПОУЖ. На жалост, без имена писца. При васпостављењу акростиха, на-

рочито кад се не запажа тако лако као у *СКМ*, од које су нађени само чисти „канони“ и то од по четири кратке стихире у „песми“ а с најкраћом означком уводног ирмоса и само са завршним „богородичним“ — треба имати на уму да, по правилу (в. Л. Мирковић: Правосл. литур. I, 223/4) „песма друга“ уопште и не постоји, а да у акростих улазе само почетна писмена унутрашњих стихира, посвећених директно свецу чија је Служба, без обзира на стихире ван канона као и на особено обележене (ирмосе, седалне, кондаке, икосе и богородичне), уплетене у каноне.

Тако би се за *СК* само из почетних писмена стихира 33, 34, 35—37, 38, 39 и 40 у два последњим „песмама“ (8 и 9) добио акростих: САВ-А ПЋЛ(Ћ). Али, пошто је и такв, само парцијалан акростих, добивен са знатним натезањима: 1) за оба А у имену САВА очуван текст има Ћ (34: ЋКОЖЕ, 37: ЋКО уместо потребнога АКО, могућнога уосталом); 2) за Ћ опет у ПЋЛЋ има ИА (39: ИАКО, разумљиво за препис с првобитног глагољичког текста); 3) за Л се, преко правила, морало узети почетно слово из завршнога „богородичног“ (40: ЛОУЧАМИ), да би се 4) за предикат добио мање обичан облик перфектни ПЋЛЋ уместо презентнога ПОЋЖ; најзад 5) кад претпоставку: да се име САВА (чак и без натезања са Ћ уместо А) могло сложити и *случајно*, оправдава очигледна случајност слагања почетних писмена у стихирама 23 (СЋНЕМЋ), 24 (ИКО) и 25 (ВЋЗЛЮБИВЋ) у САВ... — то би се и цео „акростих“ у *СК* могао сматрати и за *случајан*, те онда и име „писца“ САВА, иако се тако заиста звао један од ученика словенских апостола, за не поуздано.

Међутим, за *СМ* се без икаква натезања, само с допуштеним узимањем и по два почетна слова у стихири 7 (БР-АНЋ) и 19 (ТЃ) и с два поправкама очигледних преписачких омашака противу метра у првобитним тринаестерцима, у ст. 22 (ОТЋ ЗАПАДА уместо ТЫ ОТЋ ЗАПАДА) и 23 (ЋЖЕ СЛОУЖБЖ ... ПРИИЋТЬ уместо ИЋЖЖЕ...) — добива правилан и потпун акростих:

ДОБРО, МЕТОДИ, ТЃ ПОЋЖ КОНСТАНТИН(Ћ).

Овај КОНСТАНТИН, писац Службе св. Методију, несумњиво је иста личност с познатим „учеником Методовим“ Константином, кога је године 894 као презвитера (јеромонаха)

„бедио“ (потстицао) „брат му Наум“ да преводи Поучителна јеванђеља, године пак 906 и сам цар Симеон, већ као „епископа бугарскога“, да преведе Четири слова против Аријанаца, а он нам је и иначе познат као први стихотворац (Азбучна молитва, Проглас Јеванђеља и др.) старословенски. Узимајући средину између двеју наведених година његова књижевног деловања, можемо за његову *СМ* дати временску одредбу: *око 900 године*.

Тако бисмо онда према *СМ* за цео низ осталих почетних старословенских списа, међусобно повезаних и одредљивих, тј. за *ЖК* и *ЖМ*, *ПК* и *ПКМ*, *СК*, (*СМ*) и *СКМ*, поред заједничке им карактеристике: а) да су их све писали Словени, и б) ученици Кирила и Методија — могли додати и ове посебне одредбе о времену и месту њихова постанка:

I. Писани су у Панонији (узетој као заједничко име и за Моравску па и за Хрватску):

1) *ЖК*, за живота „брата“ Методија, у VIII деценији IX века;

2) *ПК*, као „блажење“ покојника, можда још и о првој годишњици („памети успења“) смрти Кирила-Константина (870), свакако не само пре *СК* него и пре *ЖК* можда, с обзиром на величину овога списка за чију је композицију и израду требало много више времена него за *ПК*, те такође у VIII деценији IX века; по традицији, обележена је *ПК* као спис Климентов од познијих преписивача;

3) *СК*, по мање поузданом акростиху, „спевана“ од Саве; несумњиво позније од *ЖК* и *ПК*, ипак још можда у VIII деценији IX века, свакако за живота Методија који се у њој нигде не спомиње;

4) *ЖМ*, ускоро после смрти Методијеве (885) а пре прогона ученика, у IX деценији IX века.

II. Писани су на Балкану (на истоку):

5) *СМ*, око 900 године, од Константина, у Бугарској;

6) *ПКМ*, после 900 године; према стилским особеностима (омиљена фраза СРЪДЪЧЬНОЮ СЕЛО на пр.) мање вероватно него за *ПК* да је од Климента, коме је приписују неки познији преписивачи;

7) *СКМ*, после 900 године, свакако у Бугарској, ако се тј. само ње тиче МИЗИЈА која се истиче уз Панонију и Моравску као земља која слави Кирила и Методија.

ДРАГ. КОСТИЋ (Београд)

СТАРОСТ НАРОДНЕ ЕПИКЕ НАШЕ

И према теренском проучавању данашњег стања народнога песништва нашега (Прилози проучавању н. поез., Гласник Етногр. муз. у Београду, Zbornik za nar. ž. i ob. и др.), и према уметничком реалистичком приказу народнога живота у „локалних“ приповедача наших, новијих и најновијих (Гр. Божовић, Бр. Ћопић, Душан Ђуровић и др.) може се уопште и за наше народно песништво рећи да претставља стихом фиксирану *усмену хронику*, и то: лирско („женско“) ужу, више локалну (репортажу), а епско („мушко“) ширу, садржајем и личностима значајнију те и општију, народну. Како у садашњости, тако, свакако много више, у прошлости, у време цветања усмене књижевности.

С таквим схватањем, не би се уопште ни само за народну епiku нашу, нарочито као хронику не искључиво јунаштва и господства него пре свега чојства, старост њена смела одмицати временски много од старости и самога језика народнога. Најмање би се смела одређивати прецизнијим временским мерилем, какво је овде већ и половина века. Претерано је те и промашено вршити то *даширање* народне епике наше хиперкритичким научним методом Историје, на основу само „несумњивих“ писмених („архивских“) докумената кад „архиву“ њену претставља усмена, и упесмљена, традиција. Тим се методом заиста и могло доћи само до закључака: 1) да „поуздано доказано“ народне епике наше није било пре XVI века (Маретић); 2) да се гусларска десетерчака

епика наша наместо „старије“ бугарштичке развила преко неке дванаестерачке тек у XVII веку на терену ускочком (Серенсен). Две очите заблуде које се, на жалост, и данас одржавају у школским уџбеницима нашим.

За процену старости народне епике наше, главног саставка народне историске традиције, некад добро називане и „живом старином“, може се оправдано употребити само научни метод Археологије, која и у једном само шкрбаку налази читав и веродостојан докуменат. А таквих „шкрбака“ народне епике наше, уз писмене помене и напомене о њој, има данас већ доста откривених и прочитаних.

I. Међу *мајџеријалне* доказе за већу старост народне епике наше долазе: 1) одломци стихованог слога скривени у прозном разноликих писмених споменика Старе књижевности наше. Главни од њих наведени су у чланку „Старост народног епског песништва нашег“ у Јужнословенском филологу, књ. XII (1933). То су: а) „Плач Миличин“ (ЈФ. XII, стр. 34) од 11 у основи десетерачких стихова у „Похвали Кнезу Лазару“, у Руварчевој (Глас Скак. 136) и Вукомановићевој (Гласник Судр. XI), обе с краја XIV века, као могућан одломак основне савремене песме о преносу Лазарева тела с Косова у Раваницу (г. 1391), очуване у једној сасвим понародњеној версији коју претставља Вукова песма „Обретенције главе Кнеза Лазара“ (књ. II, бр. 52);

б) низ од 20 мање поуздано бугарштичких а чешће видно осмерачких стихова у епитафу кесара Хреље Драговоље (ЈФ. XII, стр. 59) на његовој кули у манастиру Рили, из прве половине XIV века;

в) испрекидани низови десетерачког и мешовитог стиха основне савремене песме о бекству св. Саве у Св. Гору, нарочито споменуте у Доментијанову Ж. св. Сим. (стр. 24) а попрожене и препричане у Теодосијеву Ж. св. Саве (стр. 6 до 21) по бележењу с краја XIII века (ЈФ. XII, стр. 63/64);

г) низ од 6 бугарштичких стихова с разнословним припевима, очуван у Дом. Ж. св. Сим. (стр. 27) као остатак ту и нарочито споменуте песме о бекству св. Саве у Св. Гору, по бележењу из половине XIII века.

На основи и само ових трагова за народну епiku нашу карактеристичких десетерачких и бугарштичких стихова, дошло би се до закључка: да нам је народно епско песништво („усмена књижевност“) бар толико стара колико и писана Стара књижевност, заснована трудом св. Саве почетком XIII века. Са схватањем пак да уопште и јављање „фонетских“

десетераца уместо ортографски исправних византиских два-наестераца (7/5) још на пр. у познатој Азбучној молитви Константина, епископа бугарскога (IX/X в.), и то у толикој мери да је проф. И. Франко (у Јагићеу Архиву XXXV, стр. 151 и д.) за основни њен стих и огласио десетерац, као и јављање бугарштичког стиха (7/8) уместо византиских петнаестераца (8/7) у старословенским Службама Кирилу и Методију, посебним и заједничкој (в. *Byzantinoslavika* VII, стр. 194/6) — доказује и постојање неког снажно развијеног, „живог“, народног песништва, епског (према типски „епским“ стиховима). Тако би се старост тога песништва, ето, прелазећи границе нашега народнога песништва, изједначавала са старошћу опште нам изворне писане књижевности — Старословенске.

2) Овим траговима народне епике наше треба додати и писмене спомене о гулама, инструменту примитивском а карактеристичком првенствено за њу.

а) Такав један спомен имамо из године 1379 (десет година пре „Косова“) у Охриду на епитафу Остоје Рајаковића „погуслом“ Угарчића, сродника краљу Марку и зета жупана Гропе. Адвербијална одредба пред његовим надимком казује да га је млади покојник добио „по гулама“ тј. у песмама певаним о њему за живота му, од којих једна као да се и очувала (в. ЈФ. XII, стр. 39/50);

б) Из истога времена а с оближњег терена (Јужна Србија) у најстаријем препису „српске“ Александрије (рукопис с краја XIV в. у Београду, НБ. бр. 757) имамо насликану свадбу Александрову, и на њој међу „глумцима“, певачима уз пратњу неке врсте харфе, неке врсте тамбуре, на првом месту најближе гостима једног певача (то се види по отвореним устима) — уз гусле (исто, стр. 73);

в) Теодосије у Ж. св. Саве, крајем XIII века, у похвалу краљу Стефану Првовенчаном истиче како он негдаже на трапезџ прѣдсѣдѣше, тимпани и гоуслами... благородних веселаше (исто, стр. 71);

г) У препису из XIV века и записа уза „Слова о св. Тројици“ од св. Климента, епископа величкога (IX/X в.), записивач у што већу похвалу св. Клименту пореди његову вештину да уводом „слова“ придобије слушаоце са вештином „хитрог песнотворца“, који сѣстроивь златы гоусли гоудениемъ же гласномъ велико сѣбориште събереть (исто, стр. 48).

И према овим споменима, да и не наводимо друге и даље (Несторов Летопис на пр.), долазимо до истога закључка о старости нашег народног песништва, и епскога.

II. На такву већу старост његову указује већ и *садржина* његова. Не само с обзиром на личности историске о којима пева почев од „цар-Немање“, него нарочито с обзиром на њиме сликани живот и друштво, изразито средњевековно, феудалско, „предтурско“. За то су нам доста и два примера само, и то ван оних познатих из Вукових зборника, по један за сваку врсту народног епског стиха.

1) У Босанској Вили за г. 1889 (бр. 1/3) у чланку „Дабрица и град Коштун (Коштур)“ објављена је десетерачка песма „Видак чобанин и Нино од Коштуна“, забележена на терену опеваног догађаја. Песма је потпуно још локална и примитивска.

Видак чобанин напаса стадо од 2700 оваца уз помоћ седам најамника, наоружаних копљима, на планини Снјежници (близу Стоца у Херцеговини). Нино (Нинослав) од Коштуна, тврђаве средњевековне, одржане и сад у рушевинама, тражи од Видака да му плати „траварину“ за 12 година у износу два товара сира и товар масла топљена. Видак, знајући да су све планине „краљевске“ (односно „бановске“ у Хуму) и да осем двору нема коме да плаћа траварине, и не обзире се на тражњу Нинову. Овај пак шаље на њ капетана Јована из Приморја са 30 другова (хајдука), наоружаних копљима. Ноћним препадом Јован успе да побије пет најамника а Видака зароби и свеже, овце потера као плен. Видакова два најамника у повратку из Мостара, куд их је Видак послао за опанке и нова копља, нападну из заседе Јована, ослободе Видака, те заједно с њим побију и растерају отмицаре, Јована заробе. Видак кажњава Јована тиме што му, као сваком отмичару средњевековном, отсече десницу и уреже оба уха, и тако га враћа Нину.

По пуном даху старине средњевековне што веје из ове песме, више него на пр. и из познатих Вукових („Предраг и Ненад“, „Бог ником дужан не остаје“ и др.), смемо закључити да она постанком песме *основне*, како за овај препев забележен у XIX веку тако и за непознате нам раније, не би могла бити млађа од споменутих Вукових, типски средњевековних, „предтурских“.

2) У познатом Богишићевом зборнику под бр. 47 објављена је бугаршtica песма забележена од Дубровчанина Ђорђа Матејића у половини XVIII века у Приморју. Зове се: „Како се Никола Радановић одвргао од свог господара“. По основном мотиву, типском за феудалско друштво средње-

ковно, то је управо мотивска „песма о верном слози“, везана за историске личности „предтурског“ доба с почетка XV века, за босанске подринске племиће: кнеза Павла Раденовића („Бана Павла“), као тип доброг („верног“) господара, и кнеза Петра Ковачевића (Диничића), као тип рђавог („неверног“) господара. (Таква карактеристика њихова у песми одговарала би и историској стварности, по Скак. Гласу 168. стр. 151—154). По песми тој, бан Павле пита „слугу“ свога Николу Радановића (названог његовим презименом): зашто је оставио моћнијега господара па дошао да „служи“ њега. Никола му каже „по истини“, како га је Петар, док се није оженио, „хранио“ не као „слугу“, него као „брата рођенога“, а после га вређао и понижавао. Није га узео за „младог деверка“, како се надао; кад су сватови стигли двору па он притрчао да скине невесту с коња, отера га; кад су сватови сели за трпезу, Петар га и не понуди да и он седне међу њих, него му нареди да их служи вином; најзад, кад је он једини смео место Петра да изађе на мегдан зулумћару „Турчину Загоранину“, погубио га и донео Петру, уз отсечену главу, и „жаркулу“ с „круном бисерном“ и „прстенцима“ раније погубљених вереника, Петар нити га награди, нити му захвали, него му још невеста узме сав накит и наружи га; стога, толико понижен, одбеже господара Петра и неће више да зна за њега и његове писмене поруке да му се врати.

За ову песму с темом кроз феудалском, и поред „Турчина Загоранина“ који је заменио ко зна кога старијега домаћега зулумћара „ритера“, као што су и бан Павле и кнез Петар ко зна које старије и другде локализоване — још је мање вероватно да је морала за постанак свој и појаву чекати тек „половину XVI века“ као време „поуздано доказано“ за постојање наше народне епике.

III. На дубљу старост наше народне епике указује и сам *језик* њен, „књижевни језик“ усмене књижевности. Пре свега потпуном *израђеношћу*, коју језик писане књижевности наше дуго још неће достићи. Главна његова одлике је *архаичносћ* у свима изразима његовим, у песништву епском и најновијем. (Јер архаизми у једној песми народној не морају указивати и на старост њену, али указују и у њој на старост песништва којем припада). Примера тих за архаичност у разноликим из-

разима њеним имамо у преобиљу. За навођење његово по сећању биће нам довољно и само једна књига Вукова зборника, најпознатија, „Друга“. Готово сви ти изрази архаичности језичких одржали су се донекле и у обичном народном језику ван песништва, али тада само у покрајинским говорима; у песништву, та се ограничења губе.

Архаичност је та у усменом „књижевном језику“ изражена: 1) у *речнику*, у избору речи одн. значења њихових, првобитних а изгубљених у обичној употреби. Тако је: а) придев *убав-а-о*, одржан само још у говору Јужне Србије, устаљен као епитет у песмама и с других терена (познати стих „На убаву на пољу Косову“ из песме под бр. 33, забележене од Рашка Колашинца), јер се тај придев и раније а ван песама употребљавао и у Срему (поток *Убавац* код Крушедола), и у Подрињу (*Убавцем* зове г. 1530 Курипешки притоку Дринину Увац), и другде. Вук у Рјечнику каже: *убав-а-о*, (ријетко се говори, него се чује у пјесмама)“. — б) Именица *јунак*, изведена од придева *јун-а-о* тј. млад-а-о, значила је првобитно човека млада, па тек онда храбра и по томе војника (ово у XV в.); у бр. 3 питају анђели ђакона Стевана, не као војника, ни у вези с његовом храброшћу, него као *млада* свештеника: Или си се *јунак* помамио, Те ти сијеш бјелицу шеницу?; — в) У бр. 2 завршни стих казује нам како се, после Божјег опроштаја грешницима у Инђији, „опет свијет *наслиједи*“ тј. поступно намножи, као награди, у истом оном значењу у коме и св. Сава у почетку XIII века у Житију Симеонову говори о „*наслеђењу* светог овог манастира (Студенице) преподобним оцем Симеоном“, тј. како га је поступно саградио и украсио; — г) У бр. 5, 33 и др. употребљен је глагол *убоши*, за који Вук у Рј. има само durch *Stechen verwunden, ringo, ringendo laedo*, у првобитном значењу *убиши* ножем, заклати: Те *убоде* вранца на ливади; Да *убоде* свога сина Марка; — д) Придев *честийи-а-о*, изведен од им. *честй* (удес, срећа), значио је првобитно исто што данас *срећан-а-о*, а такво баш значење има у познатом устаљеном стиху: „Честита (срећна) ћу њега учинити“, док данас пре свега значи *поштен-а-о*, раније и *поштован-а-о* (на пр. у титулисању султана, паша, у XV в., у вези свакако и са значењем *срећан-а-о*, које се и у турским титулама истиче); — њ) Слично томе *срећа*, у данас само покрајински (око Тимока и др.) одржаном првобитном значењу удеса (сусрета), налази се врло често у народном песништву: Тако цару Бог и *срећа* даде, Ни улови срне ни кошуте, у 11, 24, 29 и др; — е) Сасвим по поимању средњовековног феудалског друштва нашега долази реч *слуга* у значењу племића вазала врло често

у народној епици нашој: Вако царе бану говораше: *Слуго моја, бане Милутине!* у 30, и у 7,24 и др.; — ж) По истом поимању и реч *држава*: Даћу теби земљу Скендерију, *У државу* за живота твога, у 28, 30 и др.; — з) Па и старинска адвербија *разма*, *поклем* и др. много се чешће јављају у пеништву народном него у обичном језику: *Разма* један калуђере стари, у 29 и др.; *Поклем* сте ми врата оборили, у 71 и др.

2) И у *фразеологији* народне епике наше осећа се архаичност, те како. За неку се фразу то утврђује и писменим документима. Тако, а) за познати став: Да ми није *од људи срамоша*, Да ми није *од Боги грехоша* (у 15 и др.) имамо потврде да је тако некако сформиран био још у XIV в. Кад Лазареви синови (у Руварчевој „Похвали“) моле царицу Милицу да пренесе очево тело, служе се овом десетерачки услованом фразом: Не лепо јест, мати, и не стројно, *И ош Бога и ош човек зазорно!* (ЈФ. XII. 30); — б) У бр. 38 каже Милош Обилић Марку и Рељи пред сукоб с Љутицом Богданом: *Боље нам је сва три погинуши, Нег' срамотно данас побјегнуши*. А исто то каже (у Руварчевој „Похвали“) и кнез Лазар „благородним“ својима на збору пред бој на Косову, овако: *Луче јест нам на брани мачнују кончину побјеши, Нежели плешта врагом нашим подати* (ЈФ. XII, 54), а пре тога још, у половини XIV в. (у „српској“ Александрији), такође у стиховима и то десетерачким, и цар Александар каже Маћедонцима пред бој с Даријем: *Боље јест нам на боју умреши Н'жели пред Перси бежашти* (ЈФ. XII, 54); — в) Позната устивана крилатица јуначка: *Не бојим се никога до Бога*, мало престилизована, урезана је као витешко гесло на стећку босанскога војводе Влатка Влађевића (пре 1415, Скак. Глас 168, стр. 140), — г) У Теодосијеву Ж. св. Саве (стр. 11) попрожена фраза: *И на силне коње васажд...* неодољиво потсећа на чести стих: *И на силне коње уседоше*, како је то запазио још Св. Вуловић у Годишњици VII, стр. 122.

3) И у *синтакси* наћи ће се у народној епици, чешће неголи и у приповеткама и пословицама народним, видних архаизама. Тако се а) осећа конструкција *dat. cum inf.*, поред опште познатог: Да је *коме сташти* па *видешти*, и у стиховима: Чудан адет бјеше у Латина: *Свадбовашти роду ђевојачком* (бр. 88), и: Ко је мудар и ко је паметан; *Томе*, свекре, ваља *разумјешти* (исто), па и ван те црногорске песме: Но ми не би *умријешти* с миром (бр. 77), и др.; — б) Иначе „изгубљени“ *локашив без предлога*, налази се у народној епици не само у значењу временском (слично: зими, лети): Нашли су га *јушру* у ерђели (бр. 34), Па отиде *ноћи* без мјесеца (бр. 7), Те ми вези *полуноћи*, снахо, (бр. 87), него и у значењу

места, нарочито у песмама црногорским: Кад је био *друму* у планину (бр. 7), Синоћ *ѿољу* легох под чадором, Ја кад бише *ѿољу* под Жабљаком (бр. 88), поред много чешњих а теренски неограничених примера: Тебе ј' нашо отац игумане У сандуку *води* под обалом, или: Сједи млада *кули* на пенџеру (бр. 13), где се истакнути облици могу, и згодније, тумачити као посесивни дативи (под обалом *воде*, на пенџеру *куле*); — в) И облици *двојине* јавиће се чешће у „књижевном“ неголи у обичном језику народном, нарочито у стиховима, као: У *руку* му књиге салтијери (бр. 18), Док цар Стјепан на *ногу* стајаше (бр. 19), и др.; — г) Кад у бр. 34 кнез Лазар каже: Чујете ли, сва српска господо, Шта говори госпођа Милица *Јер* не градим нигђе задужбине! — осећа се стара синтактичка конструкција са *језе*, како је гласила и у време кнеза Лазара. Итд.

4) И у *облицима* глаголским и именским васкрсавају у усменом „књижевном“ језику они старији, потиснути већ из писменог новим. Тако, а) за 3 л. ј. аориста: *Ушр* сузе са бијела лица (бр. 1), Који *сашр* земљи зулумћара (бр. 68); — б) за 1 л. мн. у презенту: Да *зашворим* седмера небеса, Да *ударим* печат на облаке (бр. 1), Да *закољем* твоје мушко чедо, И од чеда крви да *уграбим*, Да *ѿошкројим* твоје бјеле дворе (бр. 3), иако је у два последња стиха могао да се употреби и нови облик (без: *да*); — в) за 3 п. мн.: *Госјодаром* редом чашу даје (бр. 19), Те ставио *сужњем* вечерати (бр. 20), Не би *Турком* ручка осолили (бр. 49), Глас дадоше старим *свешћеником* (бр. 57); — г) за 6 п. мн.: Злаћенима да пободу *ножи* (бр. 33), Можемо ли с *Турци* бојак бити (бр. 49), ... међу *госјодари* (бр. 75); — д) ба 7 п. мн.: На *шешких* га *мука(х)* уморио (бр. 17), На *ѿлећи(х)* му зелена долама (бр. 80), уз споменуте већ примере за 7 п. дв.: у *руку*, на *ногу*; — њ) па и за модални локатив једнине од придева: *Зле* га сео, Предраг харамбаша (бр. 15), По четири (копља коњ скаче) *добре* у напредак; и др.

5) И за *акцентуацију* налазимо да се са основним *ришмом* епског десетерца а то је с *ѿевачким*, куд и камо више слаже *сшара* неголи нова, с обзиром на коју само и могао је Маретић рећи да „акценат (разуме се: нови) никако не утиче на ритам десетерачки“. Певачки ритам тај, с обзиром на његове „ударе“ (слабији на трећем а јачи на деветом слогу) као и на стварно „главни прелом“ (пред деветим слогом, приметно отегнутим ако би био и под кратким — говорним — акцентом или и без акцента) најочигледније би се дао претставити смехом: 1234/5678//910 (Пошетала царица Ми — лица). Ту је, видимо, главни карактеристикон епског десетерца, певачког и казивачког, поред силабизма (и ту, ако се деси мањи број слогова, помаже се у певању понављањем

згодног самогласника: Ваљаане, коње и јунаке, у бр. 29) не толико у првом прелому (обично иза четвртог слога: Кад се шћаше / по земљи Ср//бији, али и после шестога: По Србији земљи / да пре // врне), него у другом, пред трохејским „завршком“ који увек чине само девети и десети слог. Поред дуљења деветог слога, на њега (тога ради) пада чешће и акценат говорни, а ту опет *много чешће по сѝарој неголи њо новој акценѝуацији*. Тако, ако примера ради узмемо три песме што их је Вук забележио од три одлична гуслара: од Рашка (бр. 31 Женидба кнеза Лазара), од Милије (бр. 43 Бановић Страхиња) и од Тешана (бр. 66 Марко и Муса), прве две по певању а трећу по казивању (рецитовању), па у првих стотину стихова од сваке обратимо пажњу на јављање говорног акцента (за невољу и квантитета: Проговара српски цар Стјè—пāне) у „завршку“ — добићемо овај преглед процентуалног слагања са „завршком“ акценѝуације *нове* (први број, број у загради с помоћу квантитета) према *сѝарој* (други број): I 40°/(57): 97°%; II 47°/(66): 89°%; III 39°/(63): 90°%. Овај нам преглед очито доказује да се основни певачки ритам епског десетарца нашега формирао под утицајем *сѝаре* акценѝуације, опште до XV века.

Према свему изложеном пак, утврђује се за народну епику нашу, као најкњижевнији израз Усмене књижевности наше, да је стара бар колико и писана Стара књижевност наша, заснована трудом св. Саве крајем XII и почетком XIII века. Стога их, да поменемо узгред, с обзиром на и овде истицано им узајамно утицање, и не треба више у историји народне књижевности наше проучавати одвојено сваку за се, него заједно и упоредно.

KAREL KREJČÍ (Praha)

T. ZV. KULTURNÍ A HISTORICKÉ TRADICE A JEJICH VÝZNAM PRO SROVNÁVACÍ DÉJINY LITERATUR SLOVANSKÝCH

Historická nebo kulturní tradice vzniká tehdy, jestliže některý historický nebo legendární fakt nabývá symbolického významu a v této formě působí na generace pozdější.

Nositelům tradice může být osoba (Libuše, Boleslav Chrabrý, Petr Veliký, Napoleon), hnutí (tradice husitská, slavjanofilská, polská tradice revoluční), událost (tradice grunwaldská, trad. r. 1848) atp.

Původ tradice může být umělý, nebo spontánní. Největší počet umělých tradic vytvořila církev kanonisacími světců, jejichž motivem a cílem bylo často symbolické zdůraznění ideje, hnutí nebo směru, které světec reprezentoval. Př. světci z panovníckých rodů, symbolisující vítězství křesťanství v politické organizaci Evropy (sv. Václav, Štěpán, Ludvík); oslava obránců moci církevní v konfliktu s mocí světskou (sv. Stanisław Szczepanowski, Jan Nepomucký), světci protireformační. Četné jsou i umělé tradice původu politického, literárního atp.

Tradice spontánní vznikají podáním v širokých vrstvách lidových. Tak touha širokých vrstev po znárodnění křesťanství dává tradiční váhu postavám, symbolisujícím spojení myšlenky náboženské a národní (Jeanne d'Arc, Jan Hus); z lidových vrstev vychází tradiční apotheosa zbojníka, jako ochránce chudých proti bohatým (Robin Hood, Stěnka Razin, Janošík).

U většiny tradic motivy umělé a spontánní působí zároveň. Tradice umělá, má-li se stát skutečně tradicí, musí pronik-

nouti do širokých vrstev a tam se spontánně šířiti. Tradice spontánní bývá zpravidla šířena, posilována i přetvořována také uměle (př. tradice svatováclavská, tradice josefinská).

Různí činitelé, kteří mají vliv na vývoj tradice, způsobují, že jedna a táž tradice může míti několikery, často různý a protichůdný obsah.

Tradice může míti charakter čistě národní (tradice napoleonská, symbolisující moc a vojenskou sílu Francie), nebo širší slovanský, evropský, světový (tradice cyrilometodějská, tradice velké revoluce francouzské, tradice neznámého vojína). Je také řada tradic analogického obsahu, representovaných u různých národů různými postavami (tradice svatých knížat a králů, zbojníků a j.). Do této kategorie zjevů patří velké tradice všelidské, jako tradice promethejská, faustovská a j.

Pro literární vědu mají tyto tradice význam především tím, že vyvolávají a zvláštním způsobem zabarvují celou řadu literárních faktů.

I. Nositel tradice se stává předmětem kultu. Vzniká literatura panegirická, biografie, životopisné romány, historická i beletristická zpracování tradičního děje, oslavné básně atp.

II. Historický fakt je tradicí deformován. Dochází k tradiční idealisaci ústředního motivu, a tomu jsou přizpůsobeny i složky ostatní. V sympatickém světle se jeví vše, co nositele tradice podporovalo, v nepříznivém, co mu nepřálo. Vedle tradičních hrdinů tvoří se jako protiklad tradiční zrádce (Jidáš Iškariotský, Vuk Branković, Milota z Dědic), nebo nepřítel (Gero).

III. V pozdějším vývoji se hledají analogie, dokazující pokračování tradice, což často vede k deformacím dalším.

IV. Využívá se uvědomělá snaha, v tradici pokračovati.

V. Proti tradici vzniká často reakce, která vytváří řadu faktů nových.

Protitradiční reakce vzniká z různých důvodů:

1. Tradice se jeví svým obsahem některé době nebo hnutí nepohodlnou a vzniká snaha po jejím odstranění. Někdy dochází k zajímavým pokusům, nepohodlnou tradici odstraniti vytvořením nebo oživením tradice jiné, v některých prvcích shodné, obsahem však rozdílné (Jan Hus—Jan Nepomucký).

2. Tradice bývá revidována ve jménu historické pravdy ve spisech vědeckých, ale i beletristických, usilujících o odstranění

idealisující deformace (krakovská škola historická, Pekařovo pojetí husitství).

3. V literatuře se projevuje často snaha, protitradičním pojetím aktualizovati opotřebovaný motiv (Shawova Jeanne d'Arc, apologie Jidáše Iškariotského v polské a ruské literatuře poč. XX. stol.).

Studium vzniku a vývoje takových tradic má velký význam pro srovnávací dějiny literární, zvláště pak pro dějiny literatur slovanských. Ukazuje na shody a rozdíly kulturního vývoje a na vzájemné působení tradic jednotlivých národů.

Příklady z kulturních dějin česko-polských: 1. tradice Panny Marie Vítězné. 2. tradice selských rebelií. 3. tradice českobratrská a mesianistická.

М. С. ЛАЛЕВИЋ (Београд)

БУГАРШТИЦЕ И ТУЖБАЛИЦЕ

Једно од нерешених питања наше науке јесте питање бугарштица. Ја сам у три своје расправе (објављене у Прилозима проучавању народне поезије, год. II св. 1, год. III св. 1, год. IV св. 2) покушао да уђем у неколико основних питања, па су сва моја настојања и сав мој рад ишли путем да утврдим идејну, формалну и стварну везу између бугарштица и тужбалица, као и да укажем да бугарштице не треба узимати, како се досад чинило, као благо простога народа и сл.

Проучивши њихов облик и садржај, запазио сам да је несумњива не само веза, него и заједнички извор, јер је и форма и садржај једне и друге врсте песама у толикој подударности, да се не можемо отети мисли да је у својој основи то одиста иста врста песама. Свакако се може узети да су, бар у свом основном облику, потекле из једног заједничког извора, и то с истог извора етичког и психичког, а отуд и етничког. Несумњиво је морао постојати један основни тип, заједнички за обе врсте песама, из којег се временом раздвојише у тужбалице и бугарштице, што у основи има да значи исто, јер су то два рода названа у књижевности са два имена, ма да није било много разлога да се и од првих времена тако круто издвоје.

Да ли је тај првобитни облик имао дужи, прави бугарштички стих, дакле шеснаестерац са цезуром од две врсте, главном и споредном, на утврђеним местима, или краћи, прави тужбалички, са цезуром која одговара споредним це-

зурама бугарштичког стиха, — то не треба да претставља никакве тешкоће, јер су и једне и друге песме, бугарштице и тужбалице, таквог облика да се лако може увидети да типичне бугарштице од 16 слогова с правилном главном и споредним цезурама у потпуности одговарају двама стиховима тужбаличким, а да се рефрен у тужбалицама непрекидно задржава зато што се тужбалице на глас певају, па зато и долази после сваког стиха, управо после сваког осмерца, што одговара половини шеснаестерца бугарштичког, док се рефрен у бугарштицама јавља обично (дакле не редовно!) после свака два стиха сем последњег, што указује на његову несадржајну вредност, а особито на то да су оне могле бити само попеване, а никако певане као тужбалице. Како се из тога види, стих се једне врсте песама углавном лако може прекомпоновати у стих друге врсте песама, па се свака правилна бугарштица може згодно окренути у осмерачку тужбалицу, а исто тако свака тужбалица у бугарштички шеснаестерац. Отуда се и по самом облику на исти начин могу и певати обе врсте оваквих песама, а да се не поремети ни тон ни утисак.

Сем тога, заједничке су одлике ових двеју тако сродних врста песама у изразито удешеној игри речи, у честом удвајању предлога и атрибута, у упадљивом сиромаштву описа, у отсуству радње и митолошких елемената, дакле у општој неразвијености. Ту је даље попевање без инструментата, и за једне и за друге песме, па проклињање онога коме се обраћа, без обзира да ли је жив или мртав, онда честе екскламације и низови питања и сл.

Како пак није било никакве ни идејне ни формалне сметње, ове две врсте песама су се могле допуњавати и преливати, ма да треба узети да су тужбалице ближе основном типу, с обзиром на стих. На ово особито упућује општа неразвијеност једних и других песама, што долази из особине тужбалица, које су увек праве импровизације, а бугарштице и не изгледа да су икад и имале такав живот, судећи по облику у ком су сачуване, чак и код првих забележача. И једне и друге су у сваком новом попевању или певању имале и нове измене стиха, што опет наводи на импровизацију, а отуд и на тужбалице као вероватно основни облик или облик најближи основном.

После тога, јасно проиходи да ни тужбалице ни бугарштице никад нису биле, нити су данас, у одређеном, фиксираним облику, сталном облику стиха, благо простога народа које се баш у том облику преноси; оне то нису никад биле ни постанком својим, ни развојем и животом својим; ни једне ни друге никад нису интензивно живе нити тако данас живе на устима простога народа; ни једне се ни друге нису преносиле у одређеном облику, јер немају фиксирану и устаљену садржину (бар тужбалице), ни фиксиран стих у свим случајевима (бугарштице).

Из тога даље проиходи да бугарштице и нису могле ни бити дело простога народа, него једино оног друштвеног реда који се издигао од народа, оног полуобразованог грађанства нашег које је знало шта је лепа књижевност, али и које је знало и тон народне песме, жеље народне и тугу народну. Бугарштице се, дакле, могу узети, ако не као праве уметничке песме, ма да то за неке, и то не мали број, већ знамо, а оно бар као полууметничке, у сваком случају не-народне, не производ простога народа, како се узима за остале наше народне песме, десетерачке и сл.

T. MATIĆ (Zagreb)

JEDAN HRVATSKI PRIJEVOD MOLIÈROVE KOMEDIJE „L' AVARE“

U arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu čuva se rukopis prijevoda Molièrova *L' Avare* od poznatoga hrvatskog humoriste Vilima Korajca. Počevši od F. K. Frankopana, koji je još za života Molièrova s francuskoga preveo početak komedije *George Dandin*,¹⁾ mnogo su se u nas, osobito u osamnaestom vijeku u Dubrovniku,²⁾ prevodile ili upravo prerađivale Molièrove komedije, no *L' Avare* je za čudo bio dosta slabe sreće: u starijoj hrvatskoj knjizi sačuvao mu se samo trag u komediji *Andro Štitikeca*, u koju je *L' Avare* ušao kao glavna komponenta kontaminacije triju Molièrovih komedija.³⁾ Kako je u osamnaestom vijeku u isusovačkim školskim kazalištima uopće već bio poznat Molière,⁴⁾ sva je prilika, da su i neke komedije, što su se prikazivale u hrvatskim isusovačkim kolegijima, a od kojih su se

1) Matić, Ein Bruchstück von Molières *George Dandin* in der Übersetzung F. K. Frankopans (Archiv f. slav. Phil. XXIX, Berlin 1908.).

2) Matić, Molièrove komedije u Dubrovniku (Rad 166, Zagreb 1907); Kolendić, Dubrovačka komedija „Vukašin aliti ljubav pitur“ (Južni pregled X, Skoplje 1936.).

3) Radatović, Petar Kanavelović kao pisac komedija (Prilozi sa književnost IX, Beograd 1929.).

4) Deanović, R. Bošković i teatar (Šišićev Zbornik, Zagreb 1929); Weiß—Nägel, Jezuitské divadlo na Slovensku v XVII. a XVIII. storočí (Pamiatke trnavskej univerzity 1635—1777, Trnava 1935., osobito str. 277); Gołąbek, Komedje konwiktowe Ks. Franceszka Bohomolca w zależności od Moljera (Rozprawy Polskiej akad., wyd. filol., LX); Windakiewicz, Teatr kolegijów jezuickich w dawnej Polsce (ibid. LXI).

sačuvali samo natpisi, bile u vezi s djelima velikoga francuskog komediografa; osobito bi nas u tom pogledu zanimao „Avarus quidam, illyrico idiomate“, prikazan 1774. u požeškom isusovačkom kolegiju,¹⁾ to više što su se poslije ukinuća isusovačkoga reda (1773.) upravo u knjižnici toga kolegija našle Molièrove komedije u tri egzemplara.²⁾

Korajčev prijevod komedije *L' Avare* nastao je u doba, kada je K. bio profesor u đakovačkom sjemeništu (1863—1878), i to svakako u ranijim godinama njegova boravka u Đakovu, tako da je to jedan od prvih hrvatskih prijevoda iz Molièra poslije Preporoda. Za razliku od prijevoda Molièrovih komedija iz starijega doba, K. je ostao uopće vjeran francuskom originalu, a preuđšavanja prema domaćem milieu i aluzijâ na suvremene prilike, kojih su pune dubrovačke prerade Molièrovich komedija, ima u njega posve malo. K. je u prevođenju rado posezao za riječima i prirječjima što su u običaju u svakidašnjem narodnom govoru, pa je doista često misao originala živo i vjerno iznio u našem ruhu. Dakako, mnogo je u K. ostalo neizbrušeno i nedotjerano: izricanje misli ne doseže uvijek ni snage ni ljepote originala, a osobito smeta, što je prevodilac katkada neispravno shvatio smisao francuskoga teksta. Konverzacija dramskih lica ne teče u Korajčevom prijevodu osobito živo i glatko, no ako ćemo biti pravedni, ne smijemo zaboraviti, da niti dijalog Molièrovih komedija nema gipkosti ni lakoće modernih drama, a pogotovu da hrvatski dramski stil u Korajčevo doba nije bio izrađen kao danas.

Korajčev prijevod Molièrova *L'Avare* ima svakako svoje značenje u povijesti hrvatske prevodilačke književnosti. K. je već u prvom početku shvatio nastojanje suvremenoga hrvatskog kazališta (Šenoa), da se poslije odlaska njemačkih glumaca sa zagrebačke pozornice (1861) drama oslobodi i duha njemačkoga pa da se preorjentira u smjeru francuskom i slavenskom. A osim toga Korajčev prijevod ima za svoje doba još jednu neospornu odliku: već u osvitlu francuske orijentacije hrvatskoga kazališta K. je Molièra prevodio s originala, a time se još i u kasnije doba nijesu mogli pohvaliti svi naši prijevodi iz lijepe književnosti zapadnih evropskih, pače i slavenskih naroda.

¹⁾ Matić, Isusovačke škole u Požegi (Vrela i prinosi V, Sarajevo 1935, str. 38—41).

²⁾ Državni arhiv u Zagrebu: spis a. C. C. 1774 D 186.

СВЕТОЗАР МАТИЋ (Београд)

„БОРБА РЕЧИМА“ У НАРОДНОМ ЕПУ

У „јуначким“ песмама физичкој борби, двобоју, обично претходи борба речима. Сасвим је природно да се у ратничкој песми често казује осећање јуначког поноса. А врло често се силази из поноситог става на ступањ сурове инвективе: речи које се иначе лако не смеју изрећи, и од којих се човек, савлађујући се, уздржава, просипају се лако пред бој. У састојцима те „борбе речима“ има, као и иначе у народном епу, шаблонскога, општих места, заједно са рђавом употребом, коју шаблони са собом доносе. Али ти шаблони су само шаблони језичке употребе, а не шаблони технички. Борба речима се састоји из општих места која потичу из саме животне истине и стварности.

Састојци борбе речима потичу из социјалних одлика епскога доба, и у главном из разликовања класне, верске или личне надмоћности („бољег рода“, „боље вере“, „бољи јунак“). Слични том класном разликовању јесу састојци „борбе речима“ који потичу из потчињеног положаја жене. Чак и сама реч „жена“ у „борби речима“ јесте увредљива. Женски радови на том културном ступњу сматрају се за понижавајуће, те и они чине један састојак „борбе речима“.

JOSEF MATL (Graz)

CHARAKTER UND BEDEUTUNG DER DEUTSCH-SLAVISCHEN LITERARISCH-KULTURELLEN BEZIEHUNGEN VOM 14. BIS ZUM 17. JAHRHUNDERT

Gerhard Ritter hat am VII. Internationalen Historikerkongress in Warschau 1933 in seinem Vortrag über die Ausbildung deutscher und westeuropäischer Geistesart im konfessionellen Zeitalter (erschieden: *Historische Zeitschrift* 149, S. 240—52) die These vertreten, dass die Geistesart der modernen abendländischen Nationen, der Franzosen, Engländer und Deutschen, ihre entscheidende Ausprägung in 16. und 17. Jh., im Zeitalter der konfessionellen Kämpfe erfahren hat. Die Entwicklungsverhältnisse bei den Slaven hat Ritter nicht in den Kreis der vergleichenden Betrachtung einbezogen. Bei einer vergleichenden Betrachtung der literarisch-kulturellen Entwicklung der slavischen Völker drängen die bisher auch in der slavistischen Forschung verhältnismässig wenig beachteten Fragen zur Beantwortung: 1.) Welche Rolle und Bedeutung hat das Zeitalter der konfessionellen Kämpfe in dem Prozess der „Verwestlichung“, in dem Prozess der Erhöhung, dauernden Bindung und Ausrichtung der Kulturformen und Kulturbedürfnisse der West- Ost- und Südslaven an die der mittel- und Westeuropäischen Völker?; 2.) Welche Bedeutung haben die deutsch-slavischen literarisch-geistigen Beziehungen in diesem Prozess? — und schliesslich 3.) Welche Rolle und Bedeutung hat diese Verwestlichung und Ausrichtung der Kulturbedürfnisse und Kulturziele für die Entwicklung und Ausprägung der na-

tionalen Neu- und Hochkultur, der nationalkulturellen Eigenart und Verselbständigung der slavischen Völker.

Unterschiede in den Wegen und Wirkungen der deutsch-slavischen Kulturbeziehungen im Mittelalter und in der Neuzeit. Die Erregungswellen der geistig-religiösen, politisch-sozialen Reformideen, Kämpfe und Polemiken schlagen in der beginnenden Neuzeit auch nach Südosteuropa hinüber, überfließen sogar die Grenzen der westlichen abendländischen „lateinischen“ und der östlichen byzantinoslavischen Kulturwelt, zerstören zum Teile diese Grenzen und wirken sich in ihren letzten Ausläufern über das ukrainische orthodoxe Kollegium des Mohyla (Mogyła) über Kiew und Moskau bis zur geistigen Hochburg der Orthodoxie, zur Klosterrepublik des Hagion Oros, Athos, aus. In dieser Zeit des 15.—17. Jh. entstehen neue kulturellgeistige Kommunikations- bzw. Zirkulationsräume zwischen Mittel- und Südosteuropa, neue kulturell-geistige Verdichtungs-, Umschlags-, bzw. Vermittlungsplätze (Höfe kirchlicher und weltlicher Fürsten, Hochschulen, Ordenskollegien, Druckereien), die westliches humanistisches reformatorisches und gegenreformatorisches, barockes Bildungsgut, Bildungsbedürfnisse nach Osten bis nach Novgorod-Moskau einerseits, in die kroatisch slawonisch-syrmische Militärgrenze anderseits verpflanzen¹⁾. Die Wirkung der politischen Dynamik (Türkengefahr und Notwendigkeit der christlich abendländischen Abwehrfront, Konzentrierung der politisch militärischen Abwehrkräfte im deutschen Staat und im polnischen Staat) auf die Ausbildung neuer kultureller Zirkulationsräume, einer neuen gesellschaftlichen Struktur und neuer Bildungszentren. Kulturelle Neubindung der nördlichen Südslaven und Magyaren an Wien und ihre literarischen Auswirkungen. Unionsbestrebungen bei den orthodoxen Serben und Ukrainern und ihre Bedeutung für den Prozess der Barockisierung. Gegenbewegung gegen die Unionsversuche und ihre Bedeu-

¹⁾ Details und Beweise in meinen Studien: „Die Kulturwelt der Slaven und das deutsche Geistesleben. I. und II., Zeitschrift für deutsche Geistesgeschichte 1937. — „Die Bedeutung der Universität Graz für die kulturelle Entwicklung des europäischen Südostens“. Festgabe anlässlich der Feier des 350 jährigen Bestandes der Karl-Franzens-Universität Graz, 1936. — „Der deutsche Anteil am Aufbau der ukrainischen und grossrussischen Kultur 14—17. Jh., Südostdeutsche Forschungen, München 1939.

tung für den Prozess der nationalen Assimilation bzw. Dissimilation, für die Ausbildung des serbischen bzw. ukrainischen nationalen Bewusstseins. — — Damit wird einerseits eine neuen kulturell-geistige Dynamik in West-Ost-richtung zwischen Mittel- und Südosteuropa wirksam, in der Hauptsache getragen zunächst von deutschen und italienischen Bildungs- und Kunstzentren (Wittenberg, Leipzig, Frankfurt a. d. Oder, Königsberg, Altdorf, Freiburg, Ingolstadt, Basel, Zürich, Genf, Wien, Graz, Padua, Bologna, Rom; Wiener Hof, Deutsche Druckzentren in Köln und Leipzig, Druckereien in Amsterdam, Wien, Tyrnau, Graz, Krakau; italienische Druckereien in Venedig, Ancona, Rom, Loretto, Padua, Florenz); in der Weiterwirkung, Weitervermittlung und Umformung nach vorhergehender nationaler Einverleibung der westlichen Kulturwerte, dann getragen von den Bildungszentren der Sudetenländer (Prag), Polens (Krakau) und des Baltikums. Andererseits entsteht in Südosteuropa selbst aus diesen Anregungen und Beziehungen eine neue kulturell-geistige Dynamik durch Herausbildung neuer höherer Bildungsbedürfnisse, neuer kulturtragender nicht nur geistlicher sondern auch weltlicher adeliger und bürgerlicher Gesellschaftsschichten, ein neues Aufwachen und Fruchtbarwerden höherer geistig künstlerischer, literarischer Interessen, Energien und Potenzen. Die besondere Form der sozialen Struktur und der sozialen Dynamik der einzelnen Volksgebiete (das Fehlen eines gesellschaftlich und wirtschaftlich entwickelten Renaissancebürgertums in Südosteuropa) bedingen Verschiedenheiten in der Aufnahme in dem Fruchtbarwerden westlicher kultureller Äusserungsformen, z. B. in Polen und in der Ukraine, ähnlich bei den Slovenen und Kroaten kein kulturtragendes städtisches Bürgertum, daher keine Grundlage für eine Theaterentwicklung im 15. bis zum 17. Jahrhundert ausserhalb des jesuitischen Schuldramas; Dagegen repräsentatives Barockdrama am Zarenhof in Moskau, organisiert von Deutschen. Staatliche und kirchliche Faktoren als autoritative Träger westlichen Bildungsgutes z. B. Vermittlung westlichen lateinischen, germanisch-romanischen Kultur-gutes durch Übersetzungen westeuropäischer Literatur in dem russischen „Gesandtschaftsamt“ (posol'ski prikaz) in Moskau — mehr als 100 Jahre vor Peter dem Grossen. Unhaltbarkeit der These, dass erst Peter d. G. Tore nach dem Westen aufgerissen habe.

Welche Bildungswerte wurden nach Südosteuropa übertragen? Einwirkungen deutscher religiösgeistiger Sektiererbewegungen des 14. Jh. (Waldenser, Begharden) auf die Anfänge des Husitentums. Weg und Wirkung lutherischer und calvinischer Lehren sowie der kosmopolitischen Jesuitenbildung, des humanistisch antiken Bildungsgutes, barocker Kunstformen in Literatur, Philosophie, Theater und Baukunst, deutscher mittelalterliches und barocker Mystik nach Südosteuropa — bei gleichzeitiger Übertragung westlicher mittelalterlicher Philosophie und westlicher mittelalterlicher ritterlicher und neuer Renaissanceerzählungen bis zu den Ukrainern und Grossrussen.

Ergebnisse dieser Beziehungen für den Kulturaufbau der Slaven: Die slavischen Völker schufen unter den westlichen Einwirkungen und Anregungen die Grundlagen einer nationalen Literatur, indem sie die Volkssprache zur Literatursprache erhoben und ihre Verwendung über den kirchlich erbaulichen Bereich hinaus ausdehnten. Das historische Bewusstsein im allgemeinen und das nationalhistorische Bewusstsein im besonderen, das Bewusstsein der nationalkulturellen Eigenart wird geweckt und vertieft: Das tschechische, polnische, ukrainische, grossrussische, slovenische, kroatische, südslavische und allslavische Bewusstsein in den grammatischen und historiographischen Werken. Es wurden die Grundlagen einer neuen nationalen Hockultur gelegt, die Altkultur wurde zurückgedrängt bzw. in der Tracht, im Volkslied, in der Volksmelodie und Volkskunst, in den religiösen Volksschauspielen, durch barocke Formen Motive, Geisteshaltung, überschichtet und infiziert. — Bedeutung dieser Literatur- und Kulturbeziehungen für die Kulturentwicklung Europas: Erweiterung des Wirkungs- und Geltungsbereiches der lateinischen und deutschen Sprache als Kultursprachen in Südosteuropa; Übertragung scholastischer Denkrichtungen, humanistischer und barocker Denkinhalte, Lebens- und Kunststimmungen bis zu den orthodoxen Ostslaven, damit Beginn der Entbyzantinisierung und kulturellen Laizisierung Südosteuropas. Die Kulturwellen im konfessionellen Zeitalter nach dem Südosten bilden eine Vorbereitungsperiode der weiteren Verwestlichung einerseits, der weiteren nationalkulturellen Verselbständigung und Individualisierung der südosteuropäi-

schen Völker anderseits, die in der folgenden Aufklärungsepoche (Hauptausstrahlung vom französischen Kulturboden einerseits, vom österreichisch-deutschen Josefinismus andererseits, Umformung der Aufklärungsideen für die nationalen Aufbauziele), dann in der Epoche des klassisch romantischen nationalen Idealismus (Hauptausstrahlung von gesamtdeutschen Kulturboden: Volkstumsidee, organische völkische Auffassung der Sprache, der Dichtung, der Geschichte, des Rechtes, der Wissenschaft, völkische Missionsidee) eintritt.¹⁾

¹⁾ Vergl. darüber *J. Matl*, Die Bedeutung der deutschen Romantik für das nationale Erwachen der Slaven. Deutsche Hefte für Volksforschung 1934; ferner *derselbe*: Goethe bei den Slaven. Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven 1932.

PIERRE PASCAL (Paris)

UNE PROVINCE DE LA LA LITTÉRATURE RUSSE: LA LITTÉRATURE DES VIEUX-CROYANTS

La littérature des vieux-croyants constitue, depuis la deuxième moitié du XVIIe siècle, une véritable province de la littérature russe. Elle est nombreuse. Elle comprend des genres divers: homélies, théologie, polémique, épîtres, suppliques, biographies. Elle porte des caractères originaux: large emploi de la langue vulgaire. Elle a donné naissance à quelques chefs d'oeuvre: la *Vie* de l'archiprêtre Avvakum. Elle a subsisté selon des modes particuliers. Pour ces diverses raisons, trop négligées jusqu'ici dans les histoires et par les critiques, elle mérite un examen plus approfondi: il en ressortira sans doute qu'elle occupe dans la littérature russe une place comparable à celle qu'occupe dans la littérature française la littérature de Port-Royal.

ДРАГОЉУБ ПАВЛОВИЋ (Београд)

МАРИНИЗАМ У ПЕСМАМА ИВАНА БУНИЋА,
ДУБРОВАЧКОГ ПЕСНИКА XVII ВЕКА

Насупрот досадашњем опште примљеном мишљењу да је овај наш „најбољи дубровачки лиричар XVII века“ показао много оригиналности у изграђивању свога песничког стила и да је од савремених италијанских песника на њега извршио изванредан утицај само Г. Кјабрера, може се лако доказати:

1) да је несравњено више него Г. Кјабрера на Бунићеву лирику утицао Ђ. Марини и његова песничка школа; —

2) да песме И. Бунића имају не само ове битне особине маринистичког песничког стила, него да међу њима има и таквих које су само мање или више слободни преводи одговарајућих песама савремених маринистичких песника (Ђ. Марини, Франческо Балдучи, Прети и др.); —

3) да због тога треба извршити потпуну ревизију досадашњих судова о оригиналности и вредности Бунићеве лирике.

РОСТИСЛАВЪ ПЛЕТНЕВЪ (Ваљево)

ЧУВСТВО ПРИРОДЫ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ВЪ ТВОРЧЕСТВѢ НОВЫХЪ ПИСАТЕЛЕЙ

(Достоевскій и природа)

Чувство природы и природоописание. Значение романтизма для постановки проблемы чувства природы в истории литературы (Лансонъ, Эйхендорфъ). Что такое природа в литературном произведении? Библиографическія замѣчанія (Хумбольдтъ, Лапрадъ, Бизе и др.). Борьба за методъ в Россіи показала, что важнѣе примѣненіе, чѣмъ самъ методъ. Цѣль историко-литературнаго изслѣдованія — опредѣленіе мѣста писателя в эволюціи литературы. Форма и идея. — Вальцель. — Возможность путемъ анализа чувства природы у новыхъ писателей опредѣленія міроощущенія писателя и его стилистическихъ особенностей. Значение чувства природы для пониманія основъ „эстетики“ у писателя. Міропониманіе и космосъ в литературномъ произведении. Синтетическій методъ при изученіи чувства природы даетъ лучшій результатъ.

Взглядъ науки и критики на природу в творчествѣ Достоевскаго; ошибка критики. Воспоминаніе и природоописание у Д. Значение сентиментально-гуманитарной школы для стиля первыхъ произведеній Д. Зло и добро в космосѣ. Двѣ формы и два символа зла: 1) — Уничтоженіе свободы „я“ — міръ, какъ мертвый механизмъ, и 2) — Поль и сладострастіе, побѣда низшаго „я“ надъ высшимъ „я“. Насекомое, какъ символъ зла. Литературное вліяніе (Ф. Шиллеръ и О. Бальзакъ). Красота и Добро. Земля и человѣкъ. Культъ

земли и литература. Мнѣніе А. Дитериха (*Mutter Erde*). „Почвенничество“ и Земля; Земля-Богородица. Вліяніе духовной литературы (св. Отцы) на идеи и стиль Д.-Солнце, какъ символъ жизни и Добра, его особое значеніе для Д. Роль солнца въ фразеології писателя и описаніяхъ природы. Жизнь и литературныя вліянія (Ч. Диккенсъ и Б. Челлини). Столкновение въ стилѣ религіознаго и „западнаго“ сентиментализма. Развитие экстагическаго міроощущенія въ произведеніяхъ Д. Иконографически-условный стиль и принятіе міра. Исихасты и стиль любовнаго міропріятія. Эпилептикъ и его стиль. Введение религіознаго видѣнія — экстаза въ природоописание у Д., какъ новость въ русской литературѣ XIX в.

В. РОЗОВЪ (Загребъ)

КАТОЛИЧЕСКОЕ ВЛІЯНІЕ ВЪ МОСКОВСКОЙ РУСИ ВЪ XV—XVI ВѢКАХЪ

До сихъ поръ проникновеніе западнаго вліянія въ Московскую Русь, а именно въ формѣ іезуитско-католической образованности, относили обыкновенно къ царствованію Алексѣя Михайловича, при которомъ она была занесена сюда изъ югозападной Руси.

На самомъ дѣлѣ католическая образованность начинаетъ оказывать вліяніе на сѣверовосточную Русь гораздо раньше, уже съ конца XV вѣка. Виновникомъ его былъ доминиканскій священникъ Веніаминъ, хорватъ изъ Далмаціи или Приморья, человѣкъ хорошаго рода, незаурядныхъ способностей, значительнаго образованія того типа, который можно назвать католическимъ гуманизмомъ. Въ концѣ XV в. онъ прибылъ въ Новгородъ и сдѣлался близкимъ человѣкомъ извѣстному архіепископу св. Геннадію.

Еще недавно въ Веніаминѣ видѣли только одного изъ помощниковъ Геннадія по составленію его знаменитой Библии. Но въ послѣднее время нашли возможнымъ связать съ нимъ рядъ анонимныхъ сочиненій и явленій русской общественно-политической жизни, что бросаетъ на его дѣятельность на Руси совершенно новый свѣтъ.

Веніаминъ, оказывается, стоялъ сзади Геннадія и Іосифа Волоцкаго во время ихъ борьбы съ жидовствующими и за неприкосновенность церковныхъ имуществъ въ качествѣ идеологическаго вдохновителя, совѣтника и умѣлаго публициста.

Мало того. Онъ былъ идеологомъ іосифлянскѣй партіи, которая въ XVI в, овладѣла верховнымъ управленіемъ русской церкви и оказала огромное вліяніе на ея развитіе, внося въ ея жизнь много явленій, до тѣхъ поръ Руси совершенно неизвѣстныхъ. Эги явленія глубоко укоренились въ русской церкви, сильно измѣнивъ ея строй, и кристаллизировались въ русскомъ старообрядчествѣ.

Обычно эти явленія разсматриваются, какъ специфически русская особенность, результатъ монгольскаго ига и вызванныхъ имъ огрубѣніи русскаго народа и оторванности его отъ остальной Европы. Между тѣмъ связь іосифлянства съ католическимъ западомъ устанавливается достаточно отчетливо. Оно напротивъ было продуктомъ возобновленныхъ при Іоаннѣ III сношеній съ Западной Европой и утвердилось въ Московской Руси лишь послѣ упорной и весьма беззащитной борьбы съ традиционнымъ греческимъ вліяніемъ, котораго поборниками были заволжскіе старцы, истинные представители древнерусскаго православія и старой русской культуры.

„ОТВѢТЪ ГОСУДАРЕВЪ“

(Полемическое сочиненіе Ивана Грознаго противъ протестантовъ)

Въ 1570 г. въ составъ польскаго посольства, прибывшаго въ Москву, находился и Янъ Рокита, членъ общества Чешскихъ братьевъ.

Царь Иванъ пожелалъ узнать отъ такого компетентнаго лица сущность протестантскаго ученія и написалъ на него свои возраженія. Царскій отвѣтъ Рокитѣ былъ напечатанъ въ 1582 году въ Польшѣ Іоанномъ Ласицкимъ въ сборникѣ *De Russorum, Moscovitarum et Tartarorum religione*.

Еще Ждановъ считалъ это сочиненіе апокрифомъ, но находка А. Поповымъ въ 1874 г. и изданіе имъ въ 1878 г. его русскаго текста поставили его подлинность внѣ сомнѣній. Тѣмъ не менѣе до сихъ поръ еще никто изъ историковъ Ивана IV не использовалъ этого сочиненія. Между тѣмъ оно имѣетъ важное значеніе для характеристики какъ самого государя, такъ и уровня богословской мысли на Руси въ его время.

Изученіе его показываетъ, что латинскій переводъ довольно точенъ. Изрѣдка онъ уменьшаетъ количество цитатъ изъ Св. Писанія, находящихся въ русскомъ текстѣ. Кромѣ того, и сама мысль автора неоднократно на латинскомъ языкѣ выступаетъ яснѣе, чѣмъ на церковнославянскомъ.

Иванъ Грозный въ этомъ трудѣ является предъ нами человекомъ весьма начитаннымъ, отличнымъ знатокомъ Св. Писанія, съ умомъ находчивымъ и логическимъ. Какъ богословъ, по своему прекрасному знанію православнаго ученія и глубинѣ возраженій противъ протестантскихъ нововведеній онъ нисколько не уступаетъ современнымъ ему католическимъ ученымъ, полемизировавшимъ противъ лютеранства и кальвинизма. А это должно въ значительной степени измѣнить наши представленія о богословской образованности старой Москвы.

ZOÉ ROZOV (Zagreb)

LES NOUVELLES DE KARAMZINE: „LA PAUVRE LIZE“
ET „NATHALIE, FILLE DU BOYARD“ ET LEUR
INFLUENCE SUR LA LITTÉRATURE RUSSE DU XIXe SIÈCLE

L'importance des nouvelles de Karamzine dans l'histoire de la littérature russe est plus grande qu'elle ne fut affirmée par Bielinski.

Karamzine était le premier des écrivains russes qui commence à décrire la vie intérieure des hommes, c'est a. d. „la vie du coeur“; son maître fut J. J. Rousseau. Les nouvelles de Karamzine: „La pauvre Lize“ et „Nathalia, fille du boyard“ sont sorties de la même source des idées de J. J. Rousseau, celle de „La nouvelle Héloïse“. Elles se complètent mutuellement et leurs influences se croisent dans la littérature russe.

Karamzine est le premier qui ait introduit dans notre littérature ce couple des amants sensibles dont les prototypes étaient Julie et St. Preux: la victime et son séducteur. Ce couple entre dans notre littérature avec des changements apportés par Karamzine qui a bien marqué le contraste de la nature et de la civilisation dans ses personnages et qui a changé leurs conditions sociales ayant placé le héros dans une classe supérieure à celle de l'héroïne.

Nous voyons des relations pareilles entre les personnages dans: „Le prisonnier du Caucase“ de Pouchkine, „L'Eda“ de Baratynski, „Le chef de la station de poste“ de Pouchkine, dans les romans de Dostoïevski et de L. Tolstoï.

„La nouvelle Héloïse“ d'après l'interprétation de Karamzine a créé chez nous l'histoire d'une fille séduite. Nous la trouvons d'abord chez Pouchkine („Chef de la station de poste“), puis, sous l'influence de Pouchkine, dans les oeuvres de Dostoïevski.

Pour l'évolution des sujets de Karamzine les nouvelles de Pouchkine sont d'une importance capitale: ce sont les mêmes nouvelles corrigées et améliorées par un génie.

Pouchkine parodie les aventures de la pauvre Lize dans „La demoiselle paysanne“ et il ressuscite l'histoire de l'enlèvement de „Nathalie fille du boyard“ dans celui de Macha („La chasse-neige“) et Dounia dans „Le chef de la station de poste“.

Le poème de Maïkov „Machenka“ est un nouveau degré dans l'évolution de l'histoire de la fille séduite qui nous mène vers les „Humiliés et offensés“ de Dostoïevski: la malédictio et le pardon de la séduite par son père est un lien qui lie le roman avec ce poème.

Les influences du „Chef de la station de poste“ et de Karamzine se croisent dans „Les humiliés et offensés“ et dans „Les pauvres gens“ de Dostoïevski, où le rôle du père abandonné est joué par Dievouchkine et celui de la fille séduite par Varenka. L'histoire de Lize, fille du paysan-esclave séduite par le prince dans „L'adolescent“ et l'histoire d'une prostituée, appelée aussi Lize, dans „L'esprit souterrain“ présentent les variations du même sujet: „La pauvre Lize“.

„Les nuits blanches“ n'est qu'une variante améliorée du sujet de „La pauvre Lize“ d'après la méthode de Pouchkine avec un dénouement heureux.

Le thème éternelle de „La pauvre Lize“, séduite et abandonnée par son amant avait aussi inspiré Tourguenev: („Zatchi“ et „Le rendez-vous“).

Ce sujet à la thèse se développe dans la littérature russe pendant tout le XIX-ème siècle jusqu'à L. Tolstoï.

Il est bien connu que son roman „La Résurrection“ fut inspiré par un épisode de la vie réelle, mais dans les détails et dans le développement de l'histoire d'une femme de chambre séduite par le prince nous reconnaissons facilement les traits traditionnels de „la pauvre Lize“.

D. STREMOOUKHOFF (Strasbourg)

LA GENÈSE DE LA POVEST' O VAVILONSKOM CARSTVE

Bien que la *Povest' o Vavilonskom Carstve* ait été étudiée par A. Veselovskij et Ždanov, le noyau historique de la troisième partie („L'Ambassade du Tsar Léon, Basile dans le Saint-Baptême, à Babylone“) n'a guère été éclairci jusqu'à présent. Veselovskij, en s'appuyant sur le témoignage de l'archevêque de Novgorod, Antonij (XIIIe siècle), a cru voir dans l'empereur byzantin de notre *povest'* Léon VI le Sage, devenu le centre de toute une littérature d'oracles. Nous croyons cependant pouvoir établir que la *povest'* a pour héros central Basile Ier, fondateur de la dynastie macédonienne.

Dans notre *povest'*, le „signe“ rapporté de Babylone est double: il y est question de la couronne de Nabuchodonosor et d'un parchemin qui nous apprend que celle-ci est destinée à l'empereur Léon, Basile dans le Saint-Baptême. Nous trouvons dans ce récit un amalgame de traditions et de légendes qui s'inspirent du livre d'Esdras et viennent se greffer sur des événements — historiques ou légendaires — de la vie de Basile.

I. — Le thème du manuscrit retrouvé est d'autant plus facilement adapté à Basile que nous apprenons par les historiens byzantins, qu'un écrit mystérieux contenant la généalogie de l'empereur avait été trouvé dans sa bibliothèque. Cette généalogie faisait de Basile Ier un Arsacide et introduisait l'idée de légitimité chère à l'Iran. Léon VI déclarait que son père descendait d'Artaxerxès Longuemain et Constantin Porphyrogénète donnait à Basile Alexandre le Grand pour ancêtre. Ainsi la gé-

néalogie de Basile établissait un lien de succession entre Babylone et Byzance.

II. — En ce qui concerne le thème de la couronne de Nabuchodonosor, nous croyons y trouver un écho des légendes sur la couronne du roi David. Selon les historiens arméniens, cette couronne, ravie par Nabuchodonosor, aurait été transmise plus tard par Sapor II à Constantin le Grand. Le thème de la couronne, quelque peu modifié, s'adapte à Basile Ier en liaison avec des bruits selon lesquels cet empereur aurait reçu une couronne d'Achort Ier le Bagratide, roi d'Arménie.

III. — La nouvelle mystique du couronnement, qui paraît se faire jour sous le règne de Basile Ier ainsi que les vellétés de l'empereur de se faire couronner une seconde fois, créent une atmosphère propice à la naissance de notre *povest'*. La campagne de Basile Ier contre les Pauliciens en 870—871, avec le déplacement des armées impériales vers l'Euphrate, donne un cadre général au récit.

IV. — Il est probable que notre *povest'* se forme au Xe—XIe siècle. Au XIIe siècle le nom de Léon vient s'accoler à celui de Basile, peut-être à cause du fait que la généalogie de Basile est proclamée par Léon VI. Le nom de l'impératrice Alexandra de la *povest'*, reflète, comme l'a déjà supposé Veselovskij, celui de l'empereur Alexandre. Ainsi nous retrouvons dans la *povest'* les noms des trois empereurs de la dynastie macédonienne.

Si Veselovskij a qualifié la *Povest' o Vavilonskom Carstve* (en particulier sa troisième partie) de fragment d'épopée byzantine, nous ajouterons, après avoir précisé son origine, qu'il s'agit d'un cycle qui avait pour héros l'empereur Basile Ier.

КИРИЛЛЪ ТАРАНОВСКІЙ (Бѣлградъ)

КЪ ВОПРОСУ ОБЪ АВТОРСТВѢ
„ИМНА ПЬЯНОЙ ГОЛОВѢ“

Въ нашумѣвшей полемикѣ вокругъ сатиры Ломоносова Гимнъ бородѣ дѣятельное участіе принималъ авторъ отвѣтнаго Имна пьяной головѣ, скрывшійся подѣ псевдонимомъ Христофора Зубницкаго. Ломоносовъ заподозрилъ въ авторствѣ Имна Тредіаковскаго. Уже Перетцъ указалъ, что „слогъ этого стихотворенія, живой и легкой, даже слишкомъ развязный для Тредіаковскаго, особенно въ послѣднихъ строфахъ (8—11), такъ же мало похожъ на Тредіаковскаго, какъ и стиль Гимна бородѣ“ (*Ломоносовскій сборникъ*). Произведенный нами ритмическій анализъ показываетъ, что ритмомъ Имна Т. никогда не писалъ. Четырехстопный трохей Имна даетъ слѣдующія данныя:

Ударенія на нечетныхъ слогахъ:

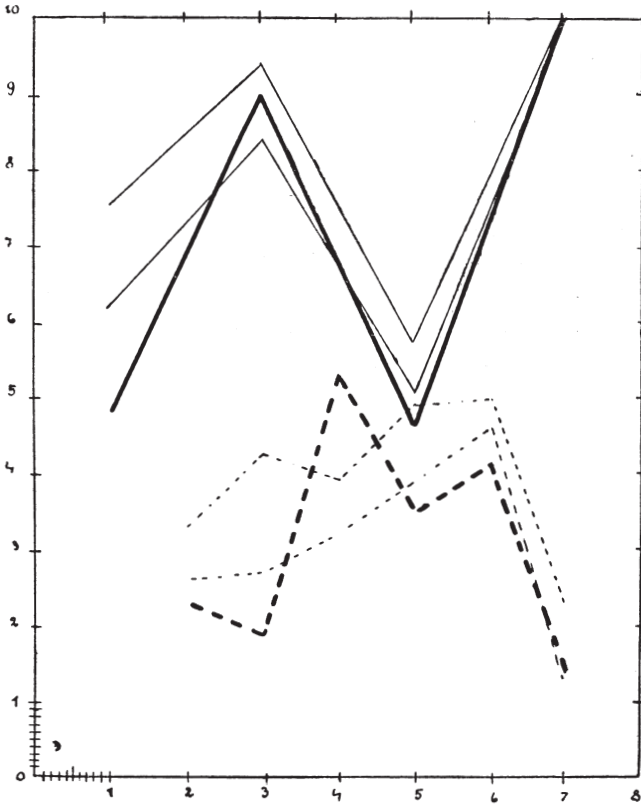
1.	3.	5.	7.
47'—%	90'2%	46'2%	100%

Словораздѣлы (передъ слогами):

2.	3.	4.	5.	6.	7.
22'7%	18'9%	53'—%	34'8%	40'9%	12'9%

Сопоставимъ эти цифры съ четырехстопнымъ трохеемъ Т. Нами разобраны слѣдующія произведенія: 1) *Ода шор-*

жесїивенная о сдачѣ города Гданска, 2) Ода хорешическая (переложение 143 псалма), 3) Переложение псалмовъ (по изд.

1752 г.). Приводимъ максимальныя и минимальныя величины для удареній и словораздѣловъ:

У д а р е н і я :

	1.	3.	5.	7.
max.	74'6 ^o / _o	93'8 ^o / _o	56'8 ^o / _o	100 ^o / _o
min.	62'— ^o / _o	83'8 ^o / _o	50'— ^o / _o	100 ^o / _o

С л о в о р а з д ѣ л ы :

	2.	3.	4.	5.	6.	7.
max.	33'1 ^o / _o	41'8 ^o / _o	39'1 ^o / _o	49'2 ^o / _o	49'5 ^o / _o	22'6 ^o / _o
min.	26'3 ^o / _o	26'9 ^o / _o	32'1 ^o / _o	38'7 ^o / _o	45'8 ^o / _o	12'3 ^o / _o

Ударность третьяго и пятаго слога И м н а ниже минимума Т. Словораздѣлъ передъ четвертымъ слогомъ значительно превышаетъ максимумъ Т., а словораздѣлы передъ вторымъ, третьимъ, пятымъ и шестымъ ниже его минимума. Ритмъ И м н а совпадаетъ съ ритмами Т. только въ ударности третьяго слога и въ словораздѣлѣ передъ седьмымъ (см. диаграмму).

Какъ показали Перетцъ (op. cit.) и Берковъ (*Ломоносовъ и литературная полемика его времени 1750—1765*) И м н ъ происходитъ изъ окруженія Сильвестра Кулябки, но приписывать авторство самому Сильвестру (Берковъ) или „какому-нибудь бойкому секретарю Сильвестра“ (Перетцъ) нѣтъ достаточныхъ основаній. Мы можемъ только утверждать, что авторомъ не былъ Тредіаковскій.

КИРИЛЛЪ ТАРАНОВСКІЙ (Бѣлградъ)

О ВОЗМОЖНОСТИ ДАТИРОВКИ „РАЗГОВОРА СЪ АНАКРЕОНОМЪ“ ЛОМОНОСОВА

Разговоръ съ Анакреономъ является своего рода исповѣдью жизненной философіи Ломоносова. Если въ одахъ Л. преобладаетъ торжественный паѳосъ, въ Разговорѣ мы видимъ живое, человѣческое лицо поэта. Исслѣдователи затруднялись приурочить это произвѣденіе къ опредѣленному времени; первое упоминаніе о Разговорѣ находимъ въ Запискахъ Семена Порошина, воспитателя Павла Петровича (1844, стр. 109), гдѣ указано, что онъ, Порошинъ, 31 октября 1764 года читалъ Разговоръ Великому Князю.

Пекарскій первый пытался датировать Разговоръ. По поводу заключительныхъ стиховъ: „Великая промолви Мать и повели войнамъ престать“ — П. высказываетъ предположеніе, что Разговоръ „написанъ Ломоносовымъ, когда Имп. Елисавета намѣревалась оказать вооруженное содѣйствіе своей союзницѣ Австріи, т. е. въ 1747 г.“ (*Исторія Акад. Наукъ*, т. II, 869—870). Этого одного указанія недостаточно, т. к. „подобный призывъ встрѣчается въ одахъ Ломоносова, принадлежащихъ къ разнымъ годамъ“, напр., въ 1759 и 1761 годахъ (*Сочиненія Л.*, прим. Сухомлинова, т. III, 370—361).

Въ пользу предположенія Пекарскаго говоритъ еще то, что Л. въ 1747 году перевелъ изъ Анакреона стихотвореніе („Ночною темнотою покрылись небеса“), близкое по тема-

тикѣ Разговору, 3 ст. ямбомъ, которымъ написана и первая часть Разговора.

Таблица употребительности разныхъ размѣровъ у Л. указываетъ на повышенный интересъ Л. къ ритмическимъ экспериментамъ въ 1747 году. Приводимъ эту таблицу:

	3 ст. ямбъ	4 ст. ямбъ	5 ст. ямбъ	6 ст. ямбъ	Разност. ямбы	4 ст. трохей	Анапесто- ямбич. стихи
1738—39	5	284	—	—	—	146	10
1741—46	—	2540	—	280	—	—	—
1747	48	302	16	410	6	20	—
1748	4	244	—	16	10	—	—
1749—50	—	694	—	1844	56	—	—
1751—56	—	460	—	2583	—	—	—
1757—60	—	570	—	286	66	120	—
1761—64	—	1260	—	1402	—	—	—

Здѣсь бросается въ глаза преобладаніе 4 ст. и 6 ст. ямбовъ. Если не учитывать произведенія полемическаго характера (Гимнъ бородѣ — 1757 г., 120 строкъ 4 ст. трохея и притчу Свинья въ лисьей кожѣ, направленную противъ Сумарокова, — 1760 г., 66 строкъ вольныхъ ямбовъ), почти всѣ произведенія, написанныя другими размѣрами, кромѣ 4 ст. ямба, являются своего рода ритмическими экспериментами, послужившими примѣрами для теоретическихъ работъ Л. (1739 г. — *Письмо о ѳравилахъ російскаго стихохворства* и 1747 г. — *Ришорика*).

Разговоръ также оставляетъ впечатлѣніе такого ритмическаго эксперимента; онъ написанъ четырьмя разными размѣрами: 3 ст. (72 стиха), 6 ст. и 4 ст. ямбомъ и 4 ст. трохеемъ (40 стиховъ). Къ сожалѣнію, это количество слишкомъ мало для статистическаго анализа, основывающагося на законѣ большихъ цифръ. Все же совпаденіе тематики (анакреонтическій мотивъ), ритмической разнообразности и намека на историческую обстановку — даетъ намъ право, съ немалой вѣроятностью, приурочить это замѣчательное произведеніе къ 1747 году.

KARL TREIMER (Brünn)

JANKO KALINČÁK ALS STILKÜNSTLER

Eine richtige wissenschaftliche Erforschung des slovakischen Schrifttums hat es, dies ist leider offen einzugestehen, eigentlich gar nicht gegeben. Bei aller Anerkennung Vlčeks u. a. hat sie vornehmlich den in der tschechischen Literatur wirkenden Erscheinungen gegolten. Dementsprechend war es auch um unser Wissen betrübend bestellt und erst das 20. Jahrh. brachte einen gewissen Wandel in solchen Dingen. Da ist an Pražáks Ausführungen auf dem 1. Slavistenkongress zu erinnern, vgl. Sbornik prací I. sjezdu slov. filologů v Praze 1929, Bd. II, S. 283 ff., und von der Zukunft weiter anhaltende Besserung zu erhoffen.

Beim Slowakischen und seiner anscheinend unbeträchtlichen literarischen Produktivität ist neben den ungünstigen materiellen Bedingungen — geringerer numerisch-volkswirtschaftlicher Durchschlagskraft der Nation — auch die politische Ungunst einer Grenzbastion ohne richtiges politisch-geistiges Zentrum hervorzuheben. Dabei hat aber die slovakische Literatur trotzdem gerade zu Zeiten ausgeprägter Sterilität des sie sonst versorgenden tschechischen Schrifttums, so im 9. und 18. Jarh., eine erstaunliche Ergiebigkeit bekundet, als Nährboden des Aks. und einer überraschend reichen Volksliteratur. Aber auch in den Zeiten des Bachregimes regte sich das Slk. kräftig und man ist berechtigt, Janko Kalinčák als eine der besten Begabungen jener Zeit und der slovakischen National-

literatur überhaupt anzusehen, dies ob der glücklichen Wahl seiner Sujets wie auch ob der sorgfältig entwickelten Diktion einer erst im statu nascendi befindlichen Schriftsprache.

Unter Kalinčáks zahlreichen Werken erfreut sich bis zum heutigen Tage besonders sein Sittengemälde „Reštaurácia“ grösster Wertschätzung, treten doch die angeführten Vorzüge der Wortkunst des Dichters (ohne etwa wie in seiner „Orava“ leichten Tadel herauszubeschweren) hier gesteigert in Erscheinung.

Welche sind diese Mittel im einzelnen?

Welche sind die Impulse dazu?

BEDŘICH VÁCLAVEK (Olomouc)

VZÁJEMNÉ VLIVY MEZI UMĚLOU A LIDOVOU LYRIKOU ČESKOU V XIX STOLETÍ

Zvláštní situace české poesie na zač. 19. století: Za přerušeni literární tradice české v 17. a 18. století udržovala lidová slovesnost kontinuitu literárního vývoje. Proto čerpala obrozenská poesie z tohoto tehdy jedině živého zdroje básnické tradice české a také sbírání a studium lidové písně (stojící nejprve pod vlivem Herderovým, později bratří Grimmů) bylo nesené zájmem estetickým, básnickým.

Společenské pozadí vlivu lidové písně na umělou lyriku: Nebylo vyšších vzdělaných vrstev, národnost se uchovávala jen v lidu venkovském, z něhož také pocházela většina básníků. Navazovali nejprve na píseň kramářskou (německy: Bänkelgesang), kterou znali z četných tisků, později teprve na lidovou píseň v užším slova smyslu (ústní). Po V. Hankovi se stává zakladatelem školy F. L. Čelakovský svou básnickou metodou „ohlasů“ lidové písně české i slovanské; vzdává se vyslovování vlastních zážitků a rekonstruuje v duchu objektivním lidovou píseň na vyšším básnickém stupni. Brzy vzniká v této metodě u jeho pokračovatelů rozpor mezi básnickou osobností a látkou, zvláště u romantiků. K. J. Erben jej řeší tím, že opouští užší pole písně lidové a zpracovává veškerou lidovou slovesnost epického rázu. K. H. Mácha, první český básník, pocházející z velkoměsta, vnáší však do české poesie princip samostatné básnické tvorby z vlastního prožitku a potřeby subjektivního výrazu a ukončuje v jádře podřízení české lyriky principu „ohlasů“. V r. 1848 zužit-

kovává K. Havlíček lidovou píseň pro účely politické, ale pak se umělá česká lyrika stále více rozchází s písní lidovou, projevujíc spíše (na př. u V. Háalka) vliv poloumělé písně městské. Později se v ní projevuje vliv lidové písně buď již jen jako zá-měrný archaism (J. Sládek) častěji však ryze formálně, tímto způsobem však až do doby poslední: lyrickou kantilénou pís-ňovou nebo gnómičnou formou lidových říkadel. Pro vytvoření novodobé české poesie měla však lyrika lidová význam zásadní.

Souběžně s tímto dosti známým zjevem probíhá však i proces opačný: vnikání umělých básní do lidového zpěvu, zlidovo-vání umělé české lyriky. Z let 1783 až 1910 máme zjištěno 175 těchto písní zlidovělých. Hlavní jádro jejich tvoří „ohlasy“ písně lidové od V. Hanky (16 písní), Čelakovského (19) a básníků jeho školy (J. Vacek-Kamenický, 12) i úpadkových pokračova-telů v jeho principu „ohlasů“ (J. V. Pícek, 16 písní), politické písně Havlíčkovy (7) a lyrika Háalkova (13 písní). Společenské kořeny zjevu: rozklad feudální vesnice, pronikání vlivu města do vesnice; rozkvět umělé literatury a pokrok školství, rozkvět čes-kého měšťanstva, které vytváří i nové typy písní (společenské a vlastenecké). Umělé písně se šíří do lidové tradice kramářskými tisky (hlavně písně baladické, méně, písně lyrické), pak společenskými zpěvníky, vznikajícími od r. 1848 pro potřeby měšťanstva a na-hrazujícími zvolna tisky kramářské (hlavně písně vlastenecké), dále komposicemi umělých skladatelů a opisy v lidových ruko-pisných zpěvnících. Zlidovělé písně se šíří nejprve kolem center vzdělanosti, ale pronikají pak i do prostředí folklorně uzavřených, ba ojedinele i do tradice polské a německé. Některé se v tra-dici udržely i nad 100 let, jiné časem vymizely. Epické písně se udržely (obvykle za podpory tisků kramářských nebo opisů) zpravidla málo změněné, velmi mnoho byly variovány písně lyrické, nezměněny celkem zůstávaly písně vlastenecké. Vedle drobných změn v úpravách školních a v společenských zpěvní-cích zasahovali do písní hlavně kramářští upravovatelé, obvykle jen mechanicky (přemontování písně, kontaminace, ohlasy, parodie, modernisace, aktualizace). Pronikavější jsou změny v ústní tradici lidové. Vycházejíce od drobných změn, jejichž příčinou bývá zapominání, přizpůsobování textu nápěvu, látkové asociace a pod., rozvolňují tyto změny původní báseň časem úplně a vtiskují ji do látkového i výrazového kánonu ústní lidové písně.

Tento proces, který lze nazvatí typisací látkovou i výrazovou, znamená obyčejně básnické zdokonalení písně.

Obecné závěry: Studium těchto vztahů ukazuje nutnost věnovati pozornost zpěvu všech vrstev národa a přihlížeti k změně společenských nositelů lidového zpěvu, jimiž po lidu venkovském, sel-ském, je stále více lid městský a v poslední době i průmyslové dělnictvo. Jednotlivé tyto vrstvy mají své vlastní prostředky rozptylu písní, své vlastní variační typy, způsoby a prostředky a vytvářejí konečně i vlastní své písně. Zároveň je patrné, že pojetí lidové písně jako „gesunkenes Kulturgut“ je nesprávné, protože jde o dvojí proces: vzájemný: „vzestupu“ lidové písně do literatury umělé a „sestupu“ umělé lyriky do ústní tradice lidové. V tomto druhém procesu pak není lid činitelem jen receptivním, nýbrž tvůrčím.

MELIČKI I RECITATIVNI STADIJ HOMEROVOG HEKSAMETRA I NARODNOG DESETERCA

Na grčkim amforama VI i VII stoleća hor predvodi horovođa sa lirom u ruci, kao što su horove vodili Alkman u svojim Partenijama i docnije Pindar u olimpijskim, pitijskim, nemejskim i istmičkim horovima. Kad su aodi — kako ih još Odi-seja opisuje¹⁾ — napustili pevanje u strofama, kako su ga primili od hora, oni još uvek prate sebe pevajući uz formingu. A kada je i ona postala suvišna, ne pevaju više, već rapsodi recituju stihove širokoga eposa.

Prelaz meličke prirode stiha u recitativnu lagan je i dug, ali i značajan za rađanje eposa, ma da se čini da razlika između govora i pevanja nije bila velika²⁾. Događaj nije samo u unošenju jedne nove metričke forme, već — što je glavno i odlučno za stvaranje jednog novog roda — nastaje jedan nov stil.

Homerov heksametar, kakav je do nas dopro, prešao je svoju meličku fazu: on je samo u svome recitativnome metru mogao da bude ruho jednoga eposa. U svome prehomerskome obliku on se pevao³⁾ deljen samo jednom jedinom cesurom, najčešće u trećoj stopi. Primera pevanih heksametara imamo dovoljno u oba Eposa a i kod Tragičara.

1) Demodokos — 75, 90, 260.

2) v. Platon, Ion, 535 BC; Aristofan, Nefelai; 1370; E. Norden, Kunstprosa, str. 294, 859.

3) Plutarh, De musica, c. 3, p. 1132 C; Wilamowitz, Timotheos, 89 id. Čak i Katul je spevao svoju Pirnu pesmu LXII u samim meličkim heksametrima sa jednom cesurom.

Metrička forma se izmenila iščezavanjem melodije koja je stihom vladala, a to je bila posledica unošenja trostruke cezure¹⁾ u ritam stiha koji je time od meličkog postao recitativan — kao i kod Hildebrandslied-a — govoren, bez pratnje instrumenta koji je sada postao suvišan. To je bio veliki napredak „vom Singen zum Sagen“²⁾ — „Der rhythmisch geformte Klang siegte über Tanzeswirbel und Tönerausch, und über den Klang wuchs der Sang, und über den Sang das Dichterwort, und über das schönste Wort stieg der Gedanke empor.“³⁾

Interesantan je ovaj proces čak i u srednjevjekovnoj himnici. U najsnažnijoj i najviše pevanoj himni srednjega veka, u „Dies irae“ Tome da Celano, u stihovima gde je savršeno jedinstvo ritma i melosa protiče stih u čistoj melodiji, na pr.:

Qui_Mariam_absolvisti,
Et_latronem_exaudisti

dok je, naprotiv, u sledećoj strofi melos rastrgan dvema cezurama:

Quaerens || me | sedisti | lassus

ili u „Doxologiji“:

Suscipe || de | pre | cationem | nostram

Time je dakle pesma aoda počela da se gubi: recitativni stih se razleva i stvara široku reku eposa. Pesnici ne uzimaju više formingu, već štap govornika u ruke. Heziod nam kaže da su mu Muze dale štap govornika⁴⁾.

Naša narodna poezija je na ovome putu zaostala; njen epski stih je još uvek čisto meličke prirode, sa jedinom cezurom posle četvrtog sloga i dolazi do izražaja tek u guslarevoj melodiji, koja je sva u strogoj metričkoj formi troheja i u sukobu je sa slobodom akcenta koji je proizvoljan kao u prozi. Naši pevači su još uvek aodi — sa guslama — nisu rapsodi već improvizatori⁵⁾, a pesme im odgovaraju prehomerskim pevanim malim eposima i junačkim baladama; pevaju se, ne recituju se.

1) Πενθήμερης ἐφθήμερης ἰ κατὰ τρίτον τροχαῖον.

2) Wilamowitz, Kultur d. Gegenw. I 8, s. 93.

3) K. Joel, Geschichte der griechischen Philosophie, I, s. 186/7.

4) Udahnule mu αἰοιδὴν θέσπειν ἰ naredile mu ὑμνεῖν μακάριον γένος.

5) To potvrđuje ἰ Gesemann, Die serbokr. Literatur, Handb. d. Literaturwiss.

Potrebno je spomenuti i to, da je u razvoju grčkog eposa pevani heksametar sa jednom cezuroom u trećoj stopi, dotično pesma aoda pevana uz formingu (koja odgovara našoj junačkoj baladi pevanoj uz gusle) samo prelazni stadij. Predhodile su, naime, horske pesme strofičkog karaktera. Igri je ritam zakon, a ritam uslovljava muziku, pevana poezija zahteva strofu¹). Razvoj je dakle ovaj: Strofička pesma, junačka pesma pevana uz formingu i gusle, pesma govorenog stiha epske širine.

Pesma aoda ostala je ipak u osećanju svoga horskog porekla i svoje strofičke forme. Bugarštice nose i danas svoj eminentno strofički karakter, a u deseteračkima nas opominje na to guslarevo pevanje u intervalima i preludijima.

I dok je tako razvoj grčkog eposa došao do svoje najviše faze u Ilijadi i Odiseji, u našoj tradicionalnoj poeziji deseterac još nije prešao svoju meličku fazu i mi smo ostali bez jedne epopeje kao što su Ilijada i Nibelungen. Iz jedne ili druge proširene epske pesme epos se nije mogao da razvije, jer se epos od junačke balade ne razlikuje nizanjem i gomilanjem epizoda, već svojim stilom. U prelazu meličkoga stiha u recitativni stvara se ne samo jedna nova metrička forma, već se rađa život jednog novog stila. Na toj činjenici se i pokazuje apsudnost Lachmanove teorije kao i onih uzaludnih pokušaja da se iz broja kosovskih pesama sačini kosovska epopeja.

¹) (Fr. Nietzsche, Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik, Taschenausg., I, 78.).

WALTHER WÜNSCH (Graz)

DER MUSIKWISSENSCHAFTLICHE BEITRAG ZUR ERFORSCHUNG DER SERBOKROATISCHEN VOLKSEPIK

Die serbokroatische Volksepik hat nicht nur innerhalb der slawistisch ausgerichteten philologischen, historischen und volkskundlichen Forschungen ihre Bedeutung, sondern sie regt durch ihre altertümlich anmutende innere und äussere Gestaltung auch verschiedene, ausserhalb der Slawistik stehende Wissenschaftszweige an. Sie gehört als eine gegenwärtig noch lebendige Volkskunst in die vergleichende Völkerkunde: durch ihre über dem Alltag stehende ethisch-völkische Auswirkung im Leben der Hirten und Bauern bildet sie für die Erforschung des deutschen und germanischen Festes, der in diesem Feste stehenden Erzählungen, wie der Leich oder die Ballade u.ä.m., ein wertvolles Vergleichsmittel. Von grösstem Werte aber ist diese heute noch klingende Volksepik für die Erforschung der epischen Kunst selbst. In allen Abstufungen vom montenegrinisch-dinarischen Heldenliede oder dem zentralbalkanischen Epos bis zu den Reimdichtungen moderner Guslaren oder dem Buchepos, Abstufungen, die heute noch nebeneinander zu finden sind, erkennen wir einen wichtiden Werdegang epischer Volkskunst, den wir für die weitere abendländische Kunst nur aus historischen Belegen erschliessen können. Auf diese Weise können wir in einer Reihe vom echten Epos bis zum Buchepos alle künstlerischen, soziologischen und völkischen Grundlagen der Epik verfolgen. Die epische Vortragstechnik an sich zeigt uns wiederum, wie es überhaupt möglich ist, hunderte von Verszeilen in kunstvoller Weise improvisatorisch und eindrucksvoll darzustellen. Schliesslich finden wir im Epensänger selbst

eine volkskünstlerische Persönlichkeit, zu dessen künstlerischer, soziologischer und völkischer Auswirkung im weiteren abendländischen Volksmusikleben keine Entsprechung zu finden ist.¹⁾ Das den Epengesang begleitende Instrument, sei es die Gusle, gadulka oder lirica, zeigt in Spielweise und Herstellungsart alte und ursprüngliche Spielmannspraxis.²⁾ Das begleitende Guslespiel und der damit verbundene musikalische Tonraum der epischen Gesänge, die einzelnen Tonhöhen, Tonsysteme und Funktionstöne zeige eine uralte musikalische Kunst, die etwa an die Gregorianik erinnert, zugleich auch das Problem des Sprachgesanges berührt. In der Engmelodik montenegrinisch-epischer Melodien hat sich arteigene slawische Melodieführung erhalten. Neben dieser musikalischen Gestaltung ist aber auch das Zusammenwirken von Musik und Sprache besonders beachtenswert, wobei auffallend gerade die musikalische Melodieführung trotz des anscheidenden gehobenen Sprechgesanges gegen den natürlichen Sprachakzent geht. Physikalisch-technische Tonhöhenmessungen ergaben einen grossen Unterschied zwischen gesprochenen und gesungenen Zehnsilblern³⁾, wobei die gesprochene Verszeile einen grösseren Umfang hatte als die episch rezitierte. Diese Untersuchungen bieten nicht nur für die Erforschung der epischen Vortragstechnik grundlegende Erkenntnisse, sondern führen uns auch in das Gebiet der Sprachforschung.

So besitzen wir im südslawischen Volksepos, das in seiner Ganzheit nicht nur vom historischen, volkskundlichen oder musikalischen Blickfeld aus untersucht werden kann, eine wertvolle Volkskunst, die für die abendländische Kulturforschung von grösster Bedeutung ist. Die Musikwissenschaft kann, da diese Kunst etwa der abendländischen Musikpraxis des 8.—10. Jahrhunderts entspricht, einen nicht unwesentlichen Beitrag zur Epenforschung bieten. Die Untersuchungen über die musikalisch-rezitativen Vortragweise wiederum führen uns über das Grenzgebiet von Musik- und Sprachforschung zu den Problemen der musikalischen und sprachlichen Melodik, Akzentverteilung u.a.m.

1) Wünsch, Heldensänger in Südosteuropa, Leipzig 1937.

2) Wünsch, Die Geigentechnik der südslawischen Guslaren, Brünn 1933.

3) Wünsch, Über Physikalisch-technische Messungen in Prilozi za proučavanje narodne poezije. Beograd 1938, November.

МИЦКЈЕВИЧ И ЊЕГОШ

У своме осамнаестом предавању од 2 марта 1841 године Адам Мицкјевич је говорио у Француском колежу о животу и обичајима Црногораца, па је том приликом рекао по неколико речи и о последњим владарима црногорским Петру I и Петру II. Како је већ утврдио г. Хенрик Батовски (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 1934, XIV, 1—5) Мицкјевич се за ова своја предавања послужио Вуковом књигом, *Montenegro und die Montenegriner*, која је изишла 1839. И то се несумњиво види по многим местима у томе предавању. Али има једна ствар у којој се Мицкјевич никако не слаже с Вуком, а то је баш у ономе што се односи на Петра II. Вук у својој књизи веома хвали Његоша у сваком погледу: и као патриоту, и као песника, и као културног човека и најзад као човека који и спољашњом лепотом превазилази друге. Све што Вук говори о Његошу сама је похвала. Било би природно да је и Мицкјевич Његоша хвалио, кад је већ Вука читао и кад се његовим делом служио. Међутим, Мицкјевич нема ниједне похвале за Његоша. Он једино каже за њега да је вешт, али не каже да је песник, затим подвлачи како је Његош ишао на почетку своје владе у Петроград и добио новац од руског цара, па просипљући тај новац по Црној Гори покушава да оснује жандармерију, судове и сенат. Али у тим покушајима још није успео. Пред француском демократском публиком, која никако није волела руског цара као претставника аутократије, тако гово-

рити о једноме малом владару значи у ствари нападати га. У Мицкјевича нема ни труни симпатије за Његоша, а ми бисмо то могли очекивати само да је Мицкјевич мало боље познавао владика Рада. Откуда то да Мицкјевич не само не прими она лепа обавештења о Његошу која му је пружао Вук, него да чак напада Његоша? И то свакако неоправдано:

Обавештења која је имао Мицкјевич о Његошу нису била Вукова, него су потицала свакако од друге једне личности, од самозваног црногорског кнеза Николе Васојевића. Четрдесетих година прошлога века Васојевић у Паризу ступи у присну везу с вођом пољске емиграције кнезом Адамом Чарториским и преко овога покуша да уз помоћ француске владе изведе једно велико дело: да постане кнез у Црној Гори. У вези с том својом акцијом написа он маја месеца 1840 године и посла француској влади један мемоар у којем је хтео да покаже Французима три ствари: да је црногорски народ способан за самосталан политички живот кад би био уједињен под једним црногорским кнезом који не би био под штетним руским утицајем; да тадашњи владика, господар у Црној Гори, нема никакве власти и да је плаћеник Русије; и најзад да је једини потомак старе црногорске кнежевске династије он, Никола Васојевић. Тиме се Никола Васојевић препоручио француској влади да њега доведе за кнеза у Црној Гори. Овај мемоар Васојевић је и штампао марта месеца 1841 у једном париском часопису. Васојевић је своју акцију повео свесрдно помогнут од пољске емиграције у Паризу, од које је добио и доста новаца за то. Он се морао добро знати с Мицкјевичем, јер га видимо да присуствује његовим предавањима, па је сасвим природно што се Мицкјевич за обавештења о Црној Гори и Црногорцима могао обраћати и њему. И Васојевић је успео да Мицкјевич о Његошу не каже оно што је о њему рекао Вук, него да га претстави онако како је Васојевићу ишло у прилог. Мицкјевичеве тврдње које се односе на Његоша и његову владавину у Црној Гори слажу се потпуно с оним што је Васојевић написао у своме мемоару. Зато Његош није привукао нимало Мицкјевичевих симпатија.

СЕКЦИЈА ЗА НАСТАВУ СЛАВИСТИКЕ
SECTION D'ENSEIGNEMENT

АЛЕКСАНДАР БОГДАНОВИЋ (Скопље)

ЗНАЧАЈ ИНТЕРНАТА ЗА НАСТАВУ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Настава матерњег језика је основа целог васпитног система као и општега образовања. Према томе није довољно да ученик стекне онолики квантитет и онај степен познавања матерњег језика колико је довољно из осталих предмета који се уче у средњој школи. Матерњи језик треба да буде основа за асимиловања свих других материја, целокупне наставне грађе; а како се у школама учи језик који се говори у кући и којим се служимо у друштвеном саобраћају, мисли се обично да је то лако. Међутим тешко се учи матерњи језик, јер се он мора савладати и у свој својој системи и у детаљима; он мора постати сигурна основа како за разумевање свих предмета, тако и за изражавање врло разноврсних знања. Без обзира на дијалекатске разлике, чак и код ученика чији је кућевни дијалекат основа књижевном језику, мора се он савесно, добро и темељно учити. Да би се ово постигло, нису довољни часови који се у средњој школи одређују за наставу тога предмета. Искуство показује да, бар у нашим школама, само даровитији ученици постижу довољан успех. Али желим да из свога искуства нагласим да се може далеко бољи успех постићи у школама са интернатским уређајем. Радећи као васпитач у три школе, а као шеф интерната и васпитач у једној школи, у разним крајевима наше земље, дошао сам до закључка да је успех наставе уопште, а нарочито наставе књижевног језика далеко бољи у школама које су имале интернате, и код оних ученика који су били у интернату.

У таквим школама се међу ученицима механички све појединачне особености језика у великој мери нивелишу, а у сваком случају брже него код ученика који нису становали у интернату. Ово се не односи само на карактеристичне дијалекатске црте, већ уопште, јер се не може рећи да се негде, у неком крају говори дијалектом који би био идентичан са књижевним језиком, већ их само има који су у основи књижевнога језика, али и они имају своје особености по којима отстају од књижевног језика.

У интернатима су ученици подвргнути надзору, те им је и време учења тачно одређено. Они тамо и своје домаће задатке и друга вежбања раде савесније него остали ученици. При томе они овоме своје послу посвећују већу пажњу. Они стекну у већој мери социјални дух другарства, а то је основа за потсвесно формирање језика уопште, па и књижевног језика. Ученици који су провели неколико година у интернату течније и одрешитије говоре, а пишући праве мање грешака.

Ако упоредимо наше школе са француским школама, где се интернатима даје велика улога, морамо констатовати да је у њима писменост и владање књижевним језиком на много већем степену него код нас, иако је француска ортографија огромна тешкоћа у настави књижевнога језика, нарочито када се упореди са нашим веома упрошћеним фонетским правописом. Овоме је објашњење уопште у дугој традицији књижевнога језика у Француској, у много бољим приликама у којима се изводи настава књижевног језика него што је случај код нас; али несумњиво да у доброј мери треба тај успех објашњавати и интернатским уређајем школâ. Ово би био један доказ више, и са наставне стране, да треба пропагирати завођење интерната у већем обиму по нашим школама. Разуме се, уколико буде уређење интерната савремене, утолико ће више успеха бити и у настави уопште, и у настави књижевнога језика специјално.

JAN HÚSEK (Brno)

OTÁZKA SLAVISMU NA STŘEDNÍCH, ODBORNÝCH A VYSOKÝCH ŠKOLÁCH U JEDNOTLIVÝCH NÁRODŮ

Nejen z rasové povinnosti, ale i z praktické potřeby mají se Slované navzájem znáti. Je smutná pravda, že se navzájem studují z neslovanských příruček a naučných slovníků.

O to, aby se šířila mezi slovanskými národy vzájemná znalost slovanských jazyků, mají se starati zejména také sjezdy slovanských filologů. Jazyku se však učíme tak, abychom z jazyka poznávali národní duši, protože jazyk jest její výraz. Slavistika musí obsáhnouti celý habitus hmotné (materiální), duchovní (psychické) a společenské (sociální) národní kultury.

Tuto znalost si musí odnášeti abiturient střední a odborné školy do života s vysvědčením o vykonané maturitní zkoušce. To však je povinnost středoškolských profesorů, kteří ovšem si musejí zase z vysokých škol přinášeti solidní slavistické vědomosti teoretické i praktické a hlavně lásku k předmětu. Na školské správy třeba naléhati, aby se reformovaly v těchto intencích střední, odborné i vysoké školy, jejich organizační statuty a jejich učebné osnovy.

Tak třeba celé vyučování národnímu jazyku mateřskému, a to jak mluvnici, tak literární dějiny, poetiku a stylistiku postavit na srovnávací základ slovanský, zejména na vyšším stupni. Z toho plyne požadavek, aby se vyučování mluvnici národního jazyka neukončovalo čtvrtou třídou a na vyšším stupni aby se jí vyučovalo jen příležitostně (na př. jako úvod k čtení starých textů, při opravách úloh a pod.). Jsou-li soustavné mluvnice pro

učitele, pro žáky mají být vhodné cvičebnice, zpracované ovšem na onom srovnávacím principu slovanském. Není přece možno, aby vycházeli ze středních a odborných škol absolventi, kteří neumějí čísti v obojím písmě (latince i azbuce) atd. Stejně je potřebí zreformovati čítanky, úvody do poetiky, stylistické čítanky, výbory ze souvislé četby atd. A k tomu ovšem využití pomůckami budou fonografické desky, středoškolský rozhlas.

A jako filologie, tak by se měla zreformovati také učebná osnova historie s archeologií a kulturními dějinami a geografie s antropogeografií a etnografií, tak aby se žáci středních a odborných škol seznámili s habitem materiální psychické a sociální kultury slovanské. Zvláště na otázky církevního a kulturního schismatu, slovanských diferenciací, t. ř. slovanských sporů a pod. si musí středoškolák odnášeti bezpečně a správné vědomosti. A slovanský zorný úhel se musí uplatňovati také v ostatních předmětech, jako na př. v dějinách umění (v kreslení, hudbě a zpěvu), ba i ve vědách přírodních, má-li slavistika t. j. nauka o Slovanstvu pokročiti především u Slovanů samých.

Trvá-li Slovanstvo jako rasová, jazyková i etnografická skupina (srov. Buschanovu „Völkerkunde“), potom přes rozdílné politické a kulturní dějiny musí se Slovanstvo studovati jako jednotný celek. A toto musejí zvláště činiti především Slované sami nikoli snad z nějakého všeslovanského romantismu, nýbrž z prostého vědeckého systému. Nejlépe přitom vycházeti z tripartičního rozdělení, z nejbližšího sousedství a největší příbuznosti, tak aby se nejprve poznali západní Slované mezi sebou, Jihoslované a východní Slované a potom tyto skupiny navzájem. Tak si toho žádá pedagogické-didaktická zásada: od známějšího k méně známému. Zejména pohraniční přechodná pásma mezi Slovany měla by být mostem, kde se intensivně studuje sousední jazyk a celý habitus. Pomůcky k cíli jsou ony vyzkoušené a již Kollárem navrhované: exkurse, zájezdy, prázdninové studentské tábory, navázání osobních a písemných styků atd. „Poznejme se! Milujme se!“ razili si kdysi hesla naši čeští buditelé. Tato hesla by se měla rozšířiti na celé Slovanstvo.

Proto třeba vnést do škol všech typů u všech slovanských národů nejen co nejvíce slavismu (t. j. slavistických studií), ale i slovanského humanismu, který by nahradil jako výchovný prostředek humanismus antický, anebo aspoň s ním byl paralelně pěstován.

ЕСТЕТИКА ЈЕЗИКА

Књижевни се језик разликује од народних говора потребом да буде уједначен до највеће мере и да директно служи као средство књижевности уопште, а поезији и драми напосе. У овоме правцу језик има везе са уметношћу, и може се сматрати као супстрат уметности.

Пре свега као средство књижевности језик подлежи естетским принципима. Као што су цртеж, линије, светла и сенке, боје — општи материјал сликарства, тако је језик средство вокалне музике. Певање у хору или соло не може бити без негованог језика, а драма се још мање може замислити без савршеног изговора и потпуно добре дикције. Ако се пева уз нејасно изговарање, онда слаби естетски утисак, а исто је тако и у драмском приказивању и у беседништву. О овоме питању већ је писано више пута и у нашој лингвистичкој литератури, и истичемо један чланак проф. А. Белића из часописа „Наш језик“ (1933, 1938). Говорећи о позоришном језику са естетске тачке гледишта, г. Белић каже: „Говорни књижевни језик, акценат и све остало што уз то иде (ритам прозе и стиха, количина гласа итд.) морају бити код свих претставника позоришта — савршени као што сваки уметник мора пре свега владати материјом своје уметности, мора умети цртати, посматрати, имати осећање боје, перспективе, ако је сликар и сл.; тек после тога долази висока уметност. Тако и код позоришних уметника. Владање гласом и језиком мора бити основица у уметничкој вештини глумаца; друго је способност уживљавања у типове које претстављају и прожив-

љавања њихових унутрашњих стања“. Књижевни језик има права да буде у пуној мери негован и третиран са естетске тачке гледишта. Навешћу још једно мишљење у истом духу. „Књижевни језик је носилац уметничке књижевности, поезије и прозе, а исто тако и беседништва. Код романтичара врло често је језик, као изражај, био занемараван, да не би трагање за одређеним изражајним формама ометало слободу стваралачке емоције или мисли. Напротив, у школи „уметности ради уметности“ полагало се на изражавање, на облик и на песничке појединости. — Форма не значи све, али форма може значити много у песничком стварању и у белетристици уопште, а у томе правцу књижевни језик може унети много лепоте у општи утисак о песничком делу; даље — у сваком књижевном делу много пута песничке појединости, епитети, компарације, сами собом довољно означају естетске вредности чак и у случајевима када сама основна тема нема веће дубине, или пак када ти елементи сами собом индиректно исказују неформулисану тему песме... Уз белетристику у овоме правцу треба увек прибрати и беседништво, и у њему често се делује на слушаоце чисто спољашњим ефектима, логиком излагања, јачином експресије, оригиналношћу казивања и поређења, динамиком фраза, бојом гласа. Отуда у беседништву често спољашња језична средства морају одговарати у пуној мери садржају, али често та спољашња средства постају главним сугестивним моментом“ (М. Павловић, Естетика језика, XX Век, I, св. 3).

У естетском неговању књижевног језика морамо се пре свега задржати на питању изговора. Естетика захтева прецизан изговор, како вокала тако и сугласника. Од таквог изговора зависи правилно разумевање било онога што се говори, било онога што се гласно чита. Исто тако су значајне дужине и акценти код оних језика код којих су ови елементи карактеристични. Од јасног и прецизног изговора зависи оно што се назива музиком језика, што даје објективну лепоту многим језицима, од којих се нарочито истичу они са нормалним вокалним системом и са музичким акцентима и мелодичном дикцијом.

Суштину, основну естетску вредност при читању, рецитовању и драмском приказивању чини психолошко тумачење

текста, иза кога долази сама интерпретација. Као што говорник проживљава своју мисао, тако исто треба да при репродукцији, добар читач (као и добар глумац) проживљава мисао и осећање самога писца односно његових радних лица у драми. При томе нарочито треба водити рачуна да рељеф реченице треба да одговара динамици мисли или динамици осећања. У томе правцу, као што је већ истицано, не треба губити из вида да и у читању, као и на позорници, имамо водити рачуна о темпу (у зависности од динамике осећања), о интензитету којим се истакнуте речи изговарају са појачањем, о тонској висини, која се комбинује обично са интензитетом, и о боји гласа, која (тремоллом или другим средствима) интерпретира најинтимније ниансе које уносе у правој мери емоционалну колоратуру.

Рецитоване се, при овоме, издваја чак и као засебна уметност, која је врло блиска драми, па чак и тежа утолико што у драми свако драмско лице изражава своја проживљавања, а добар рецитатор *сам* се мора уживљавати у све ситуације и све личности. Чак је у више махова, у новије доба код Руса и Пољака, јако неговано хорско рецитоване, па је о томе писао и М. Крлежа. Хорско рецитоване је веома сугестивно и показује снажни импулс колективног проживљавања емоција.

О овим питањима има више дела у француској, италијанској а и немачкој научној литератури; нарочито пак истичемо чланак Ј. Мукаржовског *Próza K. Čapka jako lyrická melodie a dialog* (*Slovo a slovesnost*, V, 1).

Овако разграната улога језика уз естетику истиче потребу да се и у настави обрати много већа пажња лепом изговору, лепом читању уопште, правилној интерпретацији прозних и стихованих текстова, да се језик у много већој мери негује са естетске тачке гледишта.

М. ПАВЛОВИЋ (Скопље)

ЛЕТОВАЊА УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА У КРАЈЕВИМА ЈЕЗИЧКИ ИЗРАЗИТО ДИНАМИЧНИМ

Књижевни језик не треба да остане статичка способност културног човека. Није довољно постићи правилност у облицима, нормалан изговор и добро грађене реченице, уз велики број речи. Потребно је да језик као способност постане активни садржај свести, да стекне дубок и сигуран корен у језичком осећању, да се, тако рећи, идентификује са индивидуалношћу субјекта, онако исто као што се заменица *ја* идентификује са субјективним осећањем своје личности.

Такво језичко осећање не стиче се у школи и из књига. Да грађа матерњег језика не би често остала само врло правилна грађа, слична сјајним геометриским фигурама, потребно је да је ученик оживотвори у некој живој језичкој средини. Та средина може бити родитељска кућа, своје село, ужи завичај, — и ту способност може ученик већ понети долазећи у школу. Али деца из градова, нарочито из великих градова, и из многих крајева где језик не показује много динамичности, остаће са књижевним језиком који ће бити правилан, али ће у себи увек носити отисак нечега вештачког, сухог, без унутрашње снаге. Такви ученици могу сав свој језички материјал оживети и претворити га у једну динамичну снагу у појединим крајевима своје земље, где би проводили летњи одмор.

Избор места где се проводи лето, разуме се, обично се условљава здравственим разлозима. Обично се летује или на мору, или по логорима, у планинским крајевима. Али, осем у

случајевима да је лекар прописао борављење у неком другом одређеном месту, може се указати на корисност да се ученички табори и летовалишта формирају у оним крајевима који ће позитивно деловати на претварање језичке статике у језичку динамику. Сви крајеви у овоме погледу нису истога значаја, ма да су уопште сви дијалекатски типови, сви дијалекти, њихови огранци и локални говори интересантни — сваки у своме правцу — за науку о језику. Ја овде не мислим нарочито на оне дијалекте који чине основицу књижевноме језику на супрот осталима. Разлика између дијалеката у њиховој динамичности, у књижевном творачком потенцијалу може се поставити према другим мерилима, и она се стварно другаче и испољава. Наиме, дијалекти или дијалекатски крајеви где је проживљена скорашња мешавина показују мање дијалекатске сочности и слабију моћ у творби речи; извесна стагнација се осећа и код дијалеката где је стабилизација мешавине извршена и где је дијалекат добио тип скристалисане дијалекатске синтезе. Напротив, крајеви дијалекатски релативно чисти, или само са извесном мером мешавина, показују нарочиту динамичност у речнику, у продуктивности форманса, у извођењу речи, а нарочито у семантичним појавама, у сликовитости изражаја, у живости фразе. У таквим дијалекатским крајевима изгледа — када се слуша слободан говор између мештана — да све ври, кључа, пенуши се, да се богатство језичког осећања, набрекло и сочно, прелива и сугестивно запљускује све који слушају. Такве средине чудноватом снагом делују на слушаоца, преносе своје богатство израза и изражајности, уносе динамику стваралачког полета, препоручају цео унутрашњи живот. То су они исти крајеви у којима је и сам фолклор живљи и ношња народна типичнија, и сав народни живот свежији.

Оваквих крајева имамо у свима дијалекатским типовима. Да поменем само неке од њих српскога или хрватскога језика. У строштокавској зони такав је говор Галичника и околине. У средњештокавској зони би се то могло рећи за говор Запања. У великој зони новоштокавских говора има таквих језички веома динамичних крајева, а нарочито: околина Рудника и Ваљева, Босанско Подриње, Херцеговина, Далмација. Динамику своје врсте имају и острвски чакавски говори, и

поред све своје архаичности. То би био доказ да архаични говори не морају због те своје особине губити своју изражајну свежину.

Није неопходно да ученик буде у крају где се говори типом који је директно везан за еволуцију књижевног језика. Потребно је уопште да се осети живи, сочни, творачки говор народних слојева, оних творачких средина у којима се народни језик ствара као колективна снага и живи као колектив, где се осећа како је свако појединачно језичко осећање урасло у општи творачки склоп, и како се из свих појединачних стварања, у виду бујице, разлива заједничко језичко осећање и пени таласаво, немонотно језичко изграђивање, у вечитом стварању и вечитом покрету. То се осети, и то делује на младу свест ученика; пробуђено, оживљено осећање, ма са које стране долазио импулс, наставља унутрашњу динамику код новог субјекта и изнутра оживљава његов језички садржај. Ово расуђивање није резултат теоретисања, већ се ослања на конкретна запажања о ученицима, који су се, после великог школског одмора, враћали као препорођени, и то не само с обзиром на језик, него уопште. Значи да је пробуђено језичко осећање у њима постало општа динамична снага, која своју уморност преноси уопште на ученикову психу, а затим и на цео организам.

Ако се пак летује у динарским крајевима, чији су предели изразито лепи а говори пуни богатства, — ученик ће добити бржим темпом живу основу књижевног језика, нарочито у погледу на акценат и фразеологију.

Разуме се, оваква летовања треба да буду у правом смислу проведена у живој средини, и ученици треба махом да буду са својим вршњацима, са онима са којима ће имати директан и присан додир, да се блискост у годинама, схватањима, потребама, жељама и тежњама испољи у језику и да се оживотвори језички садржај свести.

МИРКО ПАВЛОВИЋ (Тетово)

УПОЗНАВАЊЕ УЧЕНИКА СА НАРОДНИМ ЈЕЗИКОМ И ЊЕГОВИМ ДИЈАЛЕКТИМА

Један образован човек треба да стварно познаје свој језик, а то се не постиже учењем самога школскога језика. Образован човек треба да осети народно јединство према сродности дијалеката, па да у томе нађе основицу за јединство народне културе и књижевнога језика. Отуда је још за време школовања корисно да ученици путују у разне крајеве нашега народа, и да сами стекну осећање за народне дијалекте, и да управо осете језик само као збир свих дијалеката једнога народа. Обично се путује само ради задовољства, а нарочито ради тога да се ужива у природним лепотама; али овоме треба додати и корист и уживање да се упознаду поједини крајеви и у овоме изложеноме правцу. Тако ће ученици не само разумети, него и осетити шта су дијалекти у једноме језику, какве су њихове карактеристике, какви су њихови међусобни односи, и у чему је у суштини (а не само по форми, некад и у пркос неких формалних разлика) њихова веза и њихово јединство у народној језичкој целини.

Директно упознавање дијалеката на терену потпомоћи ће и онај део школскога програма који предвиђа учење о основама главних дијалекатских разлика у народном језику. Другаче је знање које се стекне само теориски и на текстовима о особинама појединих дијалеката, а другаче ако се веже за стварни утисак о појединим дијалектима које ученици чују како изгледају када се њима слободно говори или када се

на тим дијалектима певају чисте народне песме. Ово познавање послужиће да би се боље разумела и прошлост језика, и дела писаца који су у прошлости писали разним дијалектима.

При леговањима и другим ученичким путовањима у крајеве који су занимљиви са језичке тачке гледишта, ово упознавање не треба да се ограничи на врло површне утиске, ма да се не може од ученика тражити неко проучавање. Стога треба наставник матерњег језика да се обавести који ученици имају у изгледу да предузму таква путовања, па да их заинтересује за дијалекте, а нарочито за то да забележе понеку народну песму и извесне речи, које буду осетили као нове и занимљиве. За ово треба да им да најпотребније упуте, а по њихову повратку да претресе, на неком часу, њихове утиске и допуни их или по потреби коригује. Тако ће ученици боље осетити шта су то према књижевном језику дијалекти; како се њихов живот везује за културни језик и народну заједницу; шта су то архаизми а шта провинциализми. Њихово знање добиће стварну подлогу, а развиће се и смисао за учење језика уопште, а народнога књижевног језика напосе.

СЛОБОДАН ПОПОВИЋ (Београд)

СЛОБОДНИ КЊИЖЕВНИ ПОКУШАЈИ КАО СРЕДСТВА ЗА РАЗВИЈАЊЕ МЛАДИЋЕВОГ ИНТЕРЕСА ЗА НАСТАВУ МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Настава матерњег језика и књижевности на вишем ступњу у средњој школи је стваралачка ако васпитач не само познаје душевни развој ученика, њихово разумевање књижевних дела и чиниоце од којих зависи тај развој, него и помаже њихову творачку активност и формирање правилног погледа на свет, и има у виду друштвене проблеме пред које се ставља омладина. Чврстим спајањем наставе матерњег језика и књижевности са унутрашњим животом младих природа продубљује се њихово искуство о животу и људима.

За психологију младости, науку о васпитању и методику наставе могу имати највећу вредност литерарни састави у којима се изражава душевна особеност младих писаца. У задатке књижевног васпитања спадају: увођење младића у област књижевних вредности и развијање њихових творачких снага. Али остварење тих задатака има за претпоставку познавање психичког живота младежи. А резултати се показују у слободним књижевним покушајима појединих ђака који имају особиту љубав према књижевности и доживљују радост када себе и друге приказују у саставима, када обликују свој узаврели унутрашњи живот. Њихово слободно литерарно стварање може бити значајно за њихов духовни развитак. Таква грађа је драгоцену за науку о младости, теорију васпитања и методику наставе.

Испитивање литерарних покушаја наше младежи из разних крајева и друштвених средина показује нам да има

искрених радова који приказују психичку ситуацију младих писаца и васпитачу олакшавају налажење педагошких и методичких поступака којима се помаже остварење задатака наставе и васпитања. Многе младе природе у својим покушајима посредно казују своје доживљаје које, иначе, никад не би изразиле васпитачима. Тиме дају могућности наставнику да методе свог предавања матерњег језика и књижевности подеси према њиховој душевној особености. Младићске исповести могу бити поуздана основа за избор и распоред лектире у средњој школи. Многобројни литерарни покушаји младића јасно показују васпитачу да у настави мора поћи од савремених књижевних дела у којима се обрађују проблеми данашњег друштвеног живота и да младим бићима он може помоћи да схвате уметничке вредности, ако познаје услове под којима се она развијају. У слободним књижевним радовима извесни ученици испољавају своје литерарне интересе и наставник, упознат на тај начин са стварношћу, има могућности да у настави и васпитању примењује методе којима се помаже развој духовног живота и сузбијају ниже тежње и нагони код омладине.

Вежбање појединих ученика у самосталним књижевним радовима појачава њихов интерес за наставу матерњег језика и књижевности. Тиме што вежба младеж у самосталном и брижљивом посматрању и суђењу и дубље је уводи у књижевност, васпитач који познаје психичку особеност ученика у појединим фазама развића, спречава формирање типа младића дилетанта, литерарног брбљивца, неспособног за самостално опажање и мишљење.

Развијање књижевног интереса код једног ученика потпомаже се вежбањем у слободним литерарним саставима, особито причама у којима он описује и разјашњава своје доживљаје, ослобађа се душевних немира, даје конкретна опажања о себи и другима, слика карактере. Та причања нису формална вежбања већ изражаји стварне потребе једног ученика: он у њима тежи да схвати и оцрта своју личност и туђе карактере. Овим покушајима се продубљује његово разумевање и сопственог и туђег душевног живота, а то је од значаја за његово самоваспитање и живот у заједници.

Природна тежња младића за разјашњењем душевних збивања и поступака изражава се не само у дневницима и

поетским саставима него и у приповеткама, и задовољава се ако их професор народног језика потстиче на те прозне покушаје и поклања много пажње и систематском богаћењу њихових језичних знања и бистрењу њихових појмова, те им тиме олакшава савлађивање сметњи на које наилазе при тражењу израза за своје доживљаје. Тим радњама се потпомаже развитак њиховог говора и разумевања уметничких дела. Стога су неопходна слободна усмена и писмена вежбања у стилу. Појачава се интерес ученика за причања и аз наставу матерњег језика и књижевности, када се вежбају у описивању доживљаја које су имали у појединим случајевима у стварном животу.

Радна настава матерњег језика и књижевности има за претпоставку учениково стицање непосредног искуства о животу и људима. Ово условљава успех у расправљању о књижевним вредностима. Ученици који се вежбају у самосталним књижевним огледима о писцима често изражавају много разумевања и критичког смисла у расправљању с друговима и утичу на духовни развој разредне заједнице којој припадају. Приповедачким покушајима у вези с тим расправљањем, и после довољног посматрања, олакшава се младићево разумевање сложених уметничких дела и снажи његов интерес за наставу матерњег језика и књижевности.

Од наставе матерњег језика и књижевности много зависи какав ће став заузети ученик према уметничком стварању и творевинама народне културе, и какав ће се поглед на живот и људе образовати код њега. Радна настава матерњег језика и књижевности пружа ученицима могућности за стваралачке доживљаје и потстицаје на слободно литерарно обликовање тих доживљаја и избор тема за књижевне саставе. Самосталним прозним покушајима који захтевају јаче напоре преношења у душевна стања личности, творачку имагинацију, продубљује се разумевање уметничких дела. Радости због успеха у тој активности постају извори учениковог трајног интереса и љубави према народном језику и књижевности.¹⁾

¹⁾ Извод из наше књиге *Два прилога методици наставе књижевности и психологији младости*. 11 св. Савремене педагошке библиотеке, Београд, 1938.

N. D. STOÏLKOVITCH (Beograd)

RÉCITATION COLLECTIVE DANS L'ENSEIGNEMENT DE LA LANGUE MATERNELLE

Le but de l'enseignement de la langue maternelle est de constituer la base de l'instruction générale et la faire devenir le moyen de toute activité psychique. En d'autres termes, cet enseignement doit développer chez les élèves la langue littéraire. — Pour parvenir à ce but, la langue scolaire, qui n'est qu'une introduction dans la langue littéraire, doit posséder la régularité dans tous les sens: régularité de prononciation, d'écriture, de formes, de syntaxe. — D'autre part la langue littéraire doit être uniforme. — En outre, la langue littéraire doit être possédée et maîtrisée définitivement par tous les élèves, de sorte que chacun d'eux puisse s'en servir sans hésiter. — Il s'en suit que l'enseignement de la langue maternelle doit développer chez les élèves la langue littéraire en une aptitude psychique d'une intensité assez élevée. Mais dans l'enseignement scolaire on rencontre beaucoup de difficultés pour arriver aux résultats positifs, parceque le nombre de leçons est insuffisant et le nombre d'élèves en classe quelquefois trop grand. C'est pourquoi, quoique le meilleur procédé du travail scolaire soit la méthode individuelle, nous croyons qu'elle demeure quand même insuffisante, et voici pourquoi nous nous permettons (comme on a déjà fait dans „Гласник“ de la Société des professeurs de l'Enseignement secondaire de Beograd) de recommander la récitation collective. Dans notre pratique nous nous sommes assurés que cette lecture puisse avoir de très bons résultats non seulement dans l'enseignement primaire, mais aussi dans l'enseignement secondaire.

Dans la classe d'une école, aux moments de la lecture collective — non exagérée, bien entendu, — se forme une bonne humeur spéciale, souvent une vraie allégresse; c'est ce procédé, qui produit sur les élèves les mêmes effets que la musique où la fanfare exercent sur les soldats en marche. Ceci encourage des élèves méfiants. Au commencement ils n'accompagnent qu'à demi-voix leurs camarades plus audacieux, mais pendant des leçons suivantes on remarque souvent qu'ils deviennent plus courageux et souvent même les devanciers. De telle sorte un enseignement pareil puisse être de toute importance, au point de vue pédagogique en général.

Cette lecture collective suggère aussi une prononciation précise, ce qui est important spécialement pour l'enseignement des langues vivantes. Les bons écoliers acquièrent assez vite une bonne prononciation, mais les élèves plus arriérés, lisant aussi à haute voix à côté de leurs bons camarades, y parviennent également avec succès.

Faut-il mentionner que de cette manière on pourrait s'acquérir une prononciation mauvaise si préalablement le professeur n'aurait pas réussi à établir, au moins chez quelques bons élèves, les effets acoustiques précis et l'articulation bien soignée. Parallèlement les élèves affirment la régularité des formes morphologique. Enfin et surtout la lecture en groupe consolide dans le sentiment linguistique de tous les élèves non seulement les significations réelles des mots, mais aussi les clichés des phrases et établit spécialement le rythme de la parole. De telle sorte la lecture pourrait donner sa mesure à l'éducation esthétique, et cela à deux points de vue: en développant le sentiment pour la mélodie de la parole et en acquérant la conception de la mélodie même de la langue. Il est à remarquer qu'il ne faut pas faire des exercices de lecture collective exclusivement sur des vers, mais aussi sur des morceaux choisis en prose, car les uns et les autres sont également importants. — Par une expérience personnelle nous savons que les lectures et récitations des vers le plus souvent manquent de rythme naturel qui correspondrait au sujet littéraire. D'habitude on lit d'une manière monotone ou affectée, ou bien avec prétention. D'autre part on parle ordinairement d'une façon indolente et sans mélodie dynamique.

Il ne faut pas exagérer avec des exercices de la lecture collective de peur qu'ils ne deviennent banaux. Il faut qu'ils demeurent amusants et que les élèves les considèrent comme une sorte de divertissement. Enfin cette méthode ne doit pas mener à l'anarchie, mais à un travail collectif bien discipliné. C'est le professeur qui doit „conduire“ les élèves et préciser la mesure; c'est lui qui doit arrêter la lecture de temps en temps; c'est lui aussi qui doit écouter attentivement et corriger les fautes de prononciation des élèves.

C'est un travail très utile, pour ne pas dire indispensable, dans la première et la deuxième année de l'enseignement secondaire, mais on peut l'appliquer avec succès aussi dans la troisième et quatrième année d'étude et quelquefois même dans le cours supérieur, en y ajoutant des explications esthétiques.

En terminant ce court exposé qu'il nous soit permis d'ajouter qu'en appliquant la lecture collective il ne faut jamais et nulle part oublier la méthode individuelle, qui est et qui doit rester la méthode principale de l'enseignement de la langue maternelle.

БАЛКАНОЛОШКА СЕКЦИЈА
SECTION BALKANOLOGIQUE

HENRYK BATOWSKI (Cracovie)

PROJET D'UN DICTIONNAIRE DE LA COMMUNAUTÉ BALKANIQUE

1) Les liens unissant entre eux les peuples balkaniques dans plusieurs domaines furent déjà examinés par des savants de marque, comme feu Cvijić, MM. Jorga, Romanski, Skok, de même quelques autres d'en dehors des Balkans (MM. Ancel, Sanfeld). Plusieurs domaines scientifiques, embrassant les Balkans comme unité, notamment la linguistique balkanique, l'histoire des relations interbalkaniques, le folklore comparé balkanique, etc., ont donné la base de la nouvelle science : balkanologie. Cette base fut exposée dans l'excellent article introductif de MM. Budimir et Skok dans le Ier volume de la Revue internationale des études balkaniques (1934).

2) Il est à espérer qu'on commencera bientôt à étudier les autres domaines scientifiques relatifs aux Balkans, des domaines dont on ne s'occupait que très peu jusqu'aujourd'hui. On comblera ainsi certaines lacunes dans l'ensemble de problèmes de la balkanologie. Quelques unes de ces lacunes sont visées dans le programme de la section balkanologique du IIIe Congrès International des Philologues Slaves. Il me semble que la question essentielle serait ici : de préciser l'état actuel de la balkanologie et d'organiser systématiquement son développement futur, en tenant compte de tous les domaines de recherches.

3) C'est pourquoi je crois qu'il serait de la plus grande utilité d'entreprendre la publication d'un Dictionnaire de la communauté balkanique. Ce Dictionnaire devrait contenir des articles

synthétiques exposant la communauté balkanique dans tous les domaines de recherches, comme: anthropologie, droit, économie nationale, folklore, géographie humaine, histoire de relations politiques, linguistique, littératures, questions sociales etc., toujours présentés du point de vue comparatif. On pourrait prendre pour modèle le programme du Dictionnaire des antiquités slaves, dû au grand historien polonais M. Bujak, avec cette différence, que le Dictionnaire balkanique s'occuperait de même de questions contemporaines.

МИЛАН БУДИМИР (Београд)

КЛАСИЧНО ПОРЕКЛО ИЗРАЗА *ЖУПАН* И *СТОПАН*

Жуџа и *жуџан* су позајмљени ромејски архаизми, а *стџоџан* припада романским сточарима са конзервативне периферије и планине.

МИЛАН БУДИМИР (Београд)

СТАРОБАЛКАНСКИ МОТИВИ КОД ВУКА

Калимахови Јамби о неспретном просцу и о препирци међу стаблима налазе се код Вука у више варијаната.

МИЛАН БУДИМИР (Београд)

СТАРОБАЛКАНСКА ТЕХНИКА У СРЕМЧЕВИМ ДЕЛИМА

Многа Сремчева дела, нарочито она већа и познатија показују класичну приповедачку технику. То важи у првом реду за начин како се расплиће чвор и решава ситуација.

N. CARTOJAN (Bucarest)

ROMANS DE CHEVALERIE DANS LES LITTÉRATURES BALKANIQUES

Les romans courtois et les romans de chevalerie rédigés en France entre le XIIe et le XVe siècle ont été de bonne heure portés en Italie par les pèlerins et les chanteurs. Traduits, remaniés, mis en vers, ils ont connu outre-monts une vogue inespérée.

De l'Italie ils ont passé l'Adriatique sur les côtes dalmatines de la Yougoslavie et dans le littoral de la Grèce et les îles vénitienes de l'Archipel.

Je passerai en revue les romans chevaleresques dans les littératures balkaniques et dans la littérature roumaine et j'insisterai surtout sur *le roman d'Alexandre le Grand*, sur *Paris et Vienne* et sur *Pierre de Provence et la belle Maguelonne* pour apporter là-dessus de nouvelles contributions.

RAMIRO ORTIZ (Padova)

IL „RITORNO DEL MARITO“

Riferendomi, per ciò che riguarda la classificazione dei motivi principali e secondarii delle poesie appartenenti al ciclo del „Ritorno del Marito“ a miei lavori precedenti, quali: „Sul tema folclorico del „Ritorno del Marito“ (Tentativo di classificazione) pubblicato nella miscellanea offerta al Prof. Nicola Jorga in occasione del suo 60° compleanno (Cluj, Cartea Românească, 1931); „Su due motivi secondari: il „giuoco“ e la „scelta del cavallo“ nelle poesie appartenenti al ciclo del „Ritorno del Marito“ negli atti del III Congresso di Tradizioni Popolari di Trento e „il *romance* di Moriana“ in „Zeitschrift für romanische Philologie“ ed ora in „Varia Romanica“, Firenze, „La Nuova Italia“, 1932; mostro come nella poesia popolare bulgara si trovi una interessante novità: la sostituzione (nella poesia intitolata „Giorgio l'infermo“) di una malattia inguaribile alla partenza del marito. L'infermo nè guarisce nè muore e la donna è costretta dai parenti a chiedergli il permesso di passare a nuove nozze, il che egli accorda, covando però nell'animo pensieri di vendetta. Manda perciò la sorella dall'arrotino e dal maniscalco perchè gli arrotino la spada e gli ferrino il cavallo. Costoro tentano la sorella (scena della „tentazione“ spostata dalla moglie alla sorella) sicchè il marito deve vendicarsi e della moglie che ha osato fargli una così sfacciata proposta, e dei parenti che l'hanno spinta a ciò, e dell'arrotino e del maniscalco che han tentato di sedurgli la sorella. Osserviamo poi come nella poesia bulgara troviamo più frequente il tema della donna infe-

dele, che è punita colla più atroce delle morti (spalmata di pece e accesa per far da fiaccola ai convitati) anche quando („La bigama“) al nuovo matrimonio è stata costretta dai parenti ed al marito che improvvisamente ritorna rivela l'agguato che gli han teso i cognati, salvandogli così la vita.

Il tener presenti le varianti balcaniche è ad ogni modo di somma utilità e per il ripetersi in questa di motivi e situazioni che potremmo ritenere caratteristiche dell'occidente in quanto legate ad istituzioni o forme letterarie caratteristicamente occidentali, e per lo stato puro in cui in essa troviamo alcuni temi secondari come per esempio quello della „scelta del cavallo“ conservati sollo allo stato di „relitto“ nella poesia popolare dell'occidente. Nella poesia popolare neo-ellenica per esempio il cavallo, benchè vecchio, dice al padrone di voler fare un ultimo sforzo per salvar dalle nozze con un turco che l'ha rapita la padrona che gli portava la biada nel grembiale e lo abbeverava di sua mano. Questa riconoscenza del cavallo spiega il persistere di questo motivo, benchè allo stato di „relitto“, nelle poesie popolari del tipo p. es. del „Bel Bernardo“ o in quella portoghese della „Noiva desertora“, dove il „meninho“ che ritorna nel momento che la fidanzata si sposa con un altro, chiede alle zie che n'è avvenuto del „caval bianco“ che ha lasciato loro in consegna con altre cose nel giorno della partenza.

Una cosa molto difficile a spiegare è la perfetta somiglianza delle varianti rumene di „Dan“, „Vlad“ ecc., da me pubblicate e studiate per la prima volta nel mio „Medioevo rumeno“ (Roma, Istituto per l'Europa Orientale, 1928) con quelle occidentali soprattutto spagnuole del tipo della „Viudita“ o della „Ausencia del esposo“. Il Puşcariu, discutendone con me amichevolmente, mi manifestò un giorno i suoi dubbi sulla pura popolarità di quelle poesie. Le ragioni che il Puşcariu adduceva non erano, a dir vero, convincenti, eppure il suo fiuto critico gli faceva intravedere la verità. Le forme troppo moderne di „căpitaneasă“ e „maioreasă“ che si riferiscono a gradi militari moderni si spiegano facilmente colla tendenza all'ammodernamento della poesia popolare di tutti i paesi. Nelle poesie popolari francesi (e piemontesi) appartenenti al ciclo di „Clotilde“ d'argomento affine alla famosa leggenda di „Barbe-Bleu“, al colpo di spada, con cui il fratello dell'ultima moglie uccide il feroce coga-

to è sostituito „un coup de pistolet“, e, nello stesso ciclo del „Ritorno del Marito“, a proposito delle „señas del esposo“, si parla di un fazzoletto ricamato che il soldato partito per la guerra porterebbe „in punta della spada“ (!!) mentre da principio doveva evidentemente trattarsi di un pennoncello o di una „mancha“ portata in punta della lancia, divenuta col tempo un'arma desueta. Però, in fondo, il fine discernimento del Pușcariu aveva visto giusto e, a furia di cercare, ho trovato una poesia del Bolintineanu („Soția dorobantului“) quasi identica a quella di „Dan“ diffusa particolarmente negli ambienti militari, poesia che probabilmente rappresenta il tramite, per cui questo motivo del „Ritorno del Marito“ è passato nella poesia rumena, sia che, come persona colta che conosceva diverse lingue, il Bolintineanu l'avesse desunto dalla letteratura popolare dell'occidente, sia che, come macedo-rumeno di origine, l'abbia desunto da quella macedo-rumena o magari „judio-española“ dei dintorni di Salonicco o di Adrianopoli.

RAMIRO ORTIZ (Padova)

„LA FANCIULLA GUERRIERA“

Tratterò soprattutto di una poesia: „La Guerriera“ pubblicata da N. Tommaseo ne' suoi „Canti Illirici“ (ed. a cura di Domenico Bulferetti). Milano, Libr. ed. milanese, 1912, pp. 353 sgg.

„La Guerriera“ è, con la poesia popolare portoghese intitolata „Romance de Dom Martinho de Avisado“ che è la più ricca di motivi secondarii, e con quella cinese di „Mou-Lan“ pubblicata da G. Margouliès („Deux poèmes sur la jeune-fille partie à la guerre pour remplacer son père“ in „Revue de Littérature comparée“, VIII, 1928, pp. 304—305) ch'è la più antica che conosciamo, una delle più sviluppate e artistiche. Mancano i motivi secondarii della „maledizione“ alla donna che non ha saputo concepir figli maschi e delle „difficoltà“ che il padre fa alla figlia per dissuaderla dal travestirsi da uomo (come nella poesia portoghese) ma contiene quelli del „sospetto“ e delle „prove“ (che mancano in quella cinese). La sua particolarità consiste nel „riconoscimento“ che non solo è „volontario“ ma assume una particolar forma di scherno per il giovine innamorato della fanciulla che non ha saputo riconoscerla per donna; „O Omer, giovin cavaliere, ti cresce egli nel campo (il grano) come a me le poppe nel seno?“ Son parole soltanto e bisogna dar lode al poeta popolare che ha saputo quì attenuare una nota che da principio doveva essere un po' grossolana perchè accompagnata dal gesto. Anche in questo caso però si tratta di un „re-litto“ di un tema di „riconoscimento involontario“, in cui, nello

sforzo di maneggiare la spada, per la rottura di un bottone, i seni della fanciulla travestita da „klefta“ le escon fuori dal corpetto troppo strettamente abbottonato. La maggior parte poi delle poesie rumene di questo tipo del „riconoscimento volontario“, sostituisce a questa non troppo naturale esposizione di seni, lo scioglimento dei capelli da parte della fanciulla, motivo che da principio fu delle poesie, in cui il riconoscimento è involontario come nei cantari cavallereschi italiani (in quelli francesi manca questo particolare) del „Rubion d'Anferma“ dell'„Aspramonte“ e nei poemi del Pulci, dell'Ariosto e del Tasso. In genere possiamo dire che, malgrado questa ed altre interferenze di minor conto, il „riconoscimento involontario“ è caratteristico dell'area occidentale e quello „volontario“ di quella orientale e balcanica. Ciò rappresenta una ragione di più per non eliminare il diretto influsso tassesco del riconoscimento di Clorinda dovuto alla rottura dei lacci dell'elmo e allo spargersi al vento delle chiome dorate (*Ger. lib.*, III, 21) nella poesie del Bolintineanu: „Fata dela Cozia“ e „Maria Putoianca“. La poesia cinese di „Mou-Lan“ ci mostra inoltre che in origine questo motivo del riconoscimento non ebbe l'importanza che assunse di poi, quando al motivo della „Fanciulla guerriera“ s'innestò l'altro del semplice „travestimento“ e quindi del „sospetto“ e delle „prove“, di origine psicologica diverso in quanto destinato a mostrar l'astuzia femminile che supera le più difficili prove; tutti motivi che mancano nella poesia cinese, dove, di conseguenza, il riconoscimento avviene nel modo più semplice e naturale, quando, tornata a casa, la fanciulla depone le armi e riveste con perfetta naturalezza le vesti femminili.

M. PAVLOVIĆ (Skoplje)

LES PROVERBES DES LANGUES BALKANIQUES CONSIDÉRÉS AU POINT DE VUE LINGUISTIQUE

Les études balkanologiques ont démontré les faits de symbioses très intéressantes au point de vue morphologique et syntaxique spécialement. Les études nouvelles élargissent le domaine d'intérêt balkanologique et augmentent le nombre de traits marquant les influences mutuelles entre les unes et les autres langues de ce territoire. Ces influences dépassent de beaucoup le domaine de syntaxe, surtout dans certains rapports. On a déjà fait ressortir les faits de phraséologie, qui marquent les mêmes clichés dans un nombre très important, que j'ai augmenté d'exemples constatés en étudiant les rapports entre les dialectes de différentes langues sur le territoire de la zone archaïque štokavienne de la Macédoine et les parlers des zones limitrophes. A ce propos je tiens à faire ressortir aussi les proverbes qu'on rencontre sur ce terrain, et qui montrent, dans une proportion écrasante, l'identité de sujet, les mêmes détails, les comparaisons correspondantes, l'ordre des mots identique. Tout ceci démontre la même psychologie qui provient des mêmes conditions sociologiques avec le bilinguisme ou même trilinguisme, et qui peut se manifester quelquefois comme conséquence du bilinguisme resp. trilinguisme des générations précédentes. — Les rapports entre les diverses langues de ce territoire ne représentent pas le même degré de rapprochement. Les plus proches et presque identiques sont les proverbes de beaucoup de parlers locaux, et surtout de celui d'Ochride, avec les proverbes aromounes; celles des parlers grecs

ont moins de faits de correspondance, aussi comme celles des parlers albanais; les ressemblances le moins accentuées ont été attestées vis-à-vis la langue turque. Dans ce complexe de rapports mutuels on peut distinguer les différents degrés d'intensité de symbiose culturelle et de symbiose linguistique. Les exemples que je me permettrai à communiquer au Congrès seront suffisants à soutenir les constatations faites ci-dessus.

SEVER POP (Cluj)

L'INFLUENCE SLAVE DANS LA TERMINOLOGIE DE
QUELQUES NOMS DE FÊTES ROUMAINES D'APRÈS
L'ATLAS LINGUISTIQUE ROUMAIN I

Les cartes de l'Atlas Linguistique Roumain I montrent de nombreux cas d'influence des langues slaves sur la langue roumaine. Nous croyons actuellement que cette influence n'est pas seulement de nature lexicale, mais qu'elle s'est exercée également sur les phénomènes de phonétique et dans le domaine des calques linguistiques.

Dans la terminologie religieuse, cette influence a laissé des traces considérables. Cela est dû au fait que, pendant plusieurs siècles, les Roumains ont employé dans l'église la langue slave ecclésiastique. Tandis que la terminologie fondamentale du christianisme roumain est d'origine latine, la terminologie de l'organisation ecclésiastique et celle qui concerne le service divin ont toutes deux été empruntées aux Slaves du Sud.

Pour ce qui est des termes compris dans le questionnaire de l'Atlas linguistique roumain, les cartes montreront l'expansion des mots slaves dans le domaine de notre langue, de même que les modifications sémantiques qu'ils ont subies. L'interprétation des cartes permettra aux slavistes de reconnaître des termes slaves qui sont venus par la langue ecclésiastique à côté d'autres venus par contact direct entre les Roumains et les îlots de Slaves du Sud qui ont existé ou existent encore aujourd'hui dans les parties méridionales de la Roumanie. Une autre série de termes est certainement venue par les déplacements au Nord du Danube

de la population des Slaves du Sud, au cours du siècle dernier, déplacements dus à des circonstances politiques bien connues. Il se pourrait que cet examen des cartes de l'Atlas Linguistique Roumain I nous aide à identifier certains éléments de slave du Nord qui ont pénétré dans la langue roumaine peut-être même avant la séparation des divers dialectes roumains.

Dans ma communication, je me bornerai à étudier les noms de quelques fêtes particulièrement importantes et cela pour trois motifs :

a) Comme les 700.000 fiches environ de l'Atlas ne sont pas encore transposées sur les cartes, l'orientation dans ces matériaux demandera encore de longues années.

b) Une étude de la terminologie religieuse roumaine doit comprendre d'autres termes que ceux que nous trouvons dans l'Atlas.

c) Par l'illustration de quelques noms de fêtes il me semble que je peux attirer l'attention sur la valeur de l'Atlas Linguistique Roumain et sur la nécessité d'une étroite collaboration entre nos recherches et les recherches dialectales si riches dont les langues slaves ont été l'objet.

Dans ma communication, je projeterai les cartes suivantes : *Crăciun* (lat. Natalis), *Florii* (Lat. Dies Palmarum), *Rusalii* (Lat. Rosalia), *Sărbătoare* (lat. Feriae), *Sfântul Vasile* (lat. Sanctus Basilius), *Bobotează* (lat. Epiphania), *Pasti* (lat. Paschae), *Sfântul Cheorghe* (lat. Sanctus Georgius), *Inălțarea Domnului* (lat. Ascensio), *Sfântul Petru* (lat. Sanctus Petrus), *Sânziene* (lat. Sanctus Johannes), *Fecioara Maria* (lat. Virgo), *Adormirea Maicii Domnului* (lat. Assumptio), *Sfântul Dumitru* (lat. Sanctus Demetrius), *Sfântul Nicolae* (lat. Sanctus Nicolaus), *Sfinți* (lat. Sancti), et *Sfânt* (lat. Sanctus).

La présentation de ces cartes de l'Atlas Linguistique Roumain I permettra de constater dans quelle mesure la langue slave ecclésiastique a influencé la langue roumaine et de quelle façon les termes latins disparaissent même de nos jours pour être remplacés par des termes slaves qui ont pénétré dans la langue populaire et surtout dans le langage de l'élément roumain des parties méridionales du pays.

P. SKOK (Zagreb)

LE TRAITEMENT DE L'ASPECT DU VERBE SLAVE EN ROUMAIN

Comme suite à l'article paru dans le dernier volume de *Dacoromania* (Cluj), IX (1936—1938, pp. 214—219) sous le titre: „Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux en roumain“, on passera en revue une série des emprunts roumains faits au lexique verbal des Slaves méridionaux pour établir les changements sémantiques roumains provoqués par l'aspect verbal slave.

Ces changements seront, tour à tour, typisés et expliqués. On arrivera ainsi à voir la manière dont s'opère le passage de l'aspect morphologique, qui est typique en slave, dans une langue qui ne le connaît pas du tout.

En liaison avec le problème en question, on traitera la question de savoir pourquoi les Roumains ont emprunté les suffixes verbaux slaves *ngti* > roum. *ni*, *-ovati* — *ujg*, *-ajati* > roum. *ăi* qui sont très caractéristiques pour l'aspect du verbe slave.

EMILE TURDEANU (Paris)

GEORGES BRANKOVIĆ ET LES PAYS ROUMAINS

L'histoire des relations de Georges Branković avec les pays roumains est loin d'être étudiée dans toute son étendue. Non seulement on n'a pas encore eu recours à toutes les sources documentaires qui la concernent, mais elle n'a même pas été envisagée selon son importance réelle. La riche monographie que M. Radonić a consacrée à notre écrivain¹⁾, représente la base de toute discussion sur Georges Branković. Cependant, pour ce qui est des rapports avec les pays qui ont fourni à Branković les premiers éléments culturels, dans cette étude on n'a pas cru nécessaire de consulter quelques documents roumains qui se trouvent pourtant à Belgrade. Un article substantiel de M. Radojčić²⁾ marque le terme le plus avancé que l'on ait atteint au sujet de ces relations. Le jugement que l'on y porte sur la formation spirituelle de Branković en rapport avec les milieux transylvain, valaque et serbe qu'il traversa, ne laisse pas d'être judicieux et, à notre avis, tout à fait juste. On n'aurait souhaité à cette analyse qu'une base documentaire mieux explorée dans ses ressources inédites.

Tout récemment³⁾, nous avons établi la paternité littéraire de Georges Branković sur trois écrits roumains, de caractère religieux,

1) *Др. Јов. Радонић*, Гроф Ђорђе Бранковић и његово време, éd. de l'Académie Royale Serbe, Belgrade 1911, 776 pages + VIII planches.

2) *Др. Никола Радојчић*, О хроникама грофа Ђорђа Бранковића, dans les Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Belgrade, VI (1926), pp. 1—45.

3) Emile Turdeanu, *L'oeuvre inconnue de Georges Branković*, dans la *Revue des Études Slaves*, Paris, XIX (1939), sous presse.

qui se trouvent dans deux manuscrits de l'Académie Royale de Belgrade. L'un de ces manuscrits (Doc. 168/8°) est, de toute évidence, l'autographe même de Branković. Il fut composé dans la prison de Vienne, en 1690. L'autre manuscrit¹⁾ offre la copie au net du brouillon; il est dû à une autre main. Écrit en vue d'être imprimé, comme il résulte de la préface qui l'accompagne, ce recueil comporte trois ouvrages divers: 1° Un *Livre de prières*, 2° Un *Catéchisme* en 44 chapitres, et 3° le début d'un opuscule intitulé: *Aux vrais voyageurs*, dont on conserve seulement treize paragraphes. Il s'agit donc d'une oeuvre d'édification et de défense orthodoxe, que Georges Branković voulut mettre à la portée des Roumains de Transylvanie, à la veille de la conversion au catholicisme d'une partie d'entre eux. Elle apporte aussi un trait nouveau à la connaissance des préoccupations de Branković et de ses relations avec le peuple roumain.

Mais d'autres matériaux inédits parlent encore des liens qui l'attachaient à la Transylvanie roumaine et à la Valachie. Ces documents roumains, dont on signale ici pour la première fois l'existence, se trouvent en plus grande partie à l'Académie Royale de Belgrade et quelques-uns à la Bibliothèque Nationale. Ce sont surtout des papiers restés de l'héritage du soi-disant despote. Ils peuvent être classés, selon l'affaire à laquelle ils ont trait, en trois groupes assez restreints: 1° Papiers concernant l'église orthodoxe de Transylvanie à l'époque où Sabbas Branković (1656—1679), le frère aîné du prétendu despote, en était le métropolitain, et où Georges Branković lui-même résidait à Alba-Julia, entre deux missions diplomatiques au service du prince Michel Apaffy. Parmi ces papiers, une mention spéciale est due au document portant la signature 333/12° de l'Académie Royale: daté du 28 février 1669, il témoigne de l'adoption, par l'église roumaine de Transylvanie, dès cette époque, de certains enseignements calvinistes. Tous les points qui forment l'objet du synode de 1675, considérés jusqu'à présent comme „le *premier* synode de Sabbas Branković pour diriger le clergé dans le sens calviniste“²⁾, se retrouvent dans les décisions prises à cette date par

1) Décrit en quelques mots par Lj. Stojanović, Каталог збирке рукописа Српске краљ. академије, Belgrade 1903 n° 236, p. 226.

2) N. Jorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, I, II-e éd., Bucarest, 1929, 3. 67.

le métropolitain et nombre de ses protopopes. Le document reste aussi une remarquable source folklorique, par l'énumération des principales superstitions à combattre, et dont maintes sont disparues aujourd'hui.

2° Papiers concernant la propre vie de Georges Branković. Parmi eux, notons une liste des propriétés achetées en Transylvanie et le laissez-passer délivré par le voévode Constantin Brâncoveanu, le 2 Mai 1689, pour „sieur Georges et ses hommes, qui vont à . . . “. L'endroit où l'on devait inscrire la localité, resta blanc. On sait que Georges Branković se dirigeait vers la Serbie, afin de soulever le peuple serbe contre la domination turque. Il disposait, pour cette tentative, de l'appui secret du voévode, et des mesures durent avoir été prises en ce sens, car, d'après un autre document, on voit que le 24 du même mois, Branković signe un reçu pour tout un troupeau de bétail, grand et petit. La transaction se fit au monastère de Cozia ou à celui de Govora, car les hégoumènes de ces couvents figurent parmi les témoins.

3° Diverses chartes émanées des voévodes valaques, et surtout de la chancellerie de Șerban Cantacuzène; quoique provenant en bonne partie de l'héritage de Branković, elles n'ont, apparemment, rien à voir avec sa biographie.

De tous ces documents dont l'espace ne nous permet pas de dresser le registre complet, et dont les données intéressent aussi bien l'histoire des relations de Georges Branković avec les pays roumains, que l'histoire interne de la Valachie, nous espérons donner bientôt une publication intégrale.

ФОНОЛОШКА СЕКЦИЈА
SECTION PHONOLOGIQUE

PRZYCZYNNKI DO POLSKIEJ FONOLOGII

Jak wiadomo, polskie ϵ i ϱ rzadko tylko zachowały się w dzisiejszej polszczyźnie jako samogłoski nosowe. W wymowie warstw kulturalnych mamy dziś ϵ tylko w pozycji przed spółgłoskami szczelinowymi, gdy w wygłosie, przed l i $ł$ występuje, $e \leq \epsilon$, zaś przed zwartymi i afrykatami grupy en en em etc. Skoro więc dźwięk ϵ związany jest dziś z jedną tylko pozycją (przed szczelinową), w której do tego, jak wiemy, nie mogą występować grupy typu eN (mówi się *bęzyna*, *kęsul*, *benzyna*, *kon-sul*), to można mieć poważne wątpliwości, czy w dzisiejszej polszczyźnie kulturalnej istnieje samodzielny fonem ϵ . Nie ulega natomiast wątpliwości, że istnieje fonem ϱ , ponieważ dźwięk ϱ występuje nie tylko przed szczelinowymi, ale także w wygłosie, gdzie ma funkcję całkiem inną niż *-o*, *-om* itd. (por. voc. sing, *renko*, instr. sing. *renkō*, dat. plur. *renkom*).

W wymowie półinteligenji krakowskiej i poznańskiej dawne polskie ϵ zachowuje się jak wyżej, ale wygłosowe ϱ przeszło w *-om* (*idom drogom*). Ponieważ w śródgłosie dawne ϱ zachowuje się tak jak ϵ , trudno dziś mówić o samodzielnych fonemach ϵ , ϱ w popularnej wymowie krakowskiej i poznańskiej.

Z zagadnieniem fonemów ϵ i ϱ łączy się problem istnienia czy też braku fonemu \mathfrak{n} w wymowie warszawskiej. Skoro bowiem mówi się tam *renka* ale *Irenka*, *monka* ale *skowronka* (i oczywiście *domku*, *pasemko* etc.), to widać z tego, że wprawdzie dźwięk \mathfrak{n} może występować tylko przed k , g , ale w tej samej pozycji może też istnieć n . Co więcej różnica między \mathfrak{n} i n może mieć funkcję diakrytyczną, bo co innego znaczy *i renka*, a co innego *Irenka*.

Dokładne przedstawienie całego zagadnienia wymagałoby o wiele więcej miejsca¹⁾.

¹⁾ Pod nieco innym kątem widzenia rozpatrywał tę samą sprawę N. Trubieckoj w RES V (1925) 24—37.

POGOVOR

U ovoj knjizi objavljuje se sve ono što je Izvršnom odboru stiglo do 15 maja o. g. Sve ono što pretstavlja dopune u *Zbirci odgovora na pitanja* i u *Saopštenjima i referatima*, a što je stiglo posle određenih rokova, biće objavljeno u III knjizi izdanja Izvršnog odbora (*Dopune*).

Treća knjiga biće razaslata prvih dana septembra.

Prilozi koji zbog zakašnjenja nisu mogli ući ni u jednu od ovih knjiga razdavaće se u početku Kongresa, kada će svi učesnici dobiti i sve ostalo što se bude ticalo rada na Kongresu (programe, rasporede predavanja, priredbe i ekskurzije itd.).

IZVRŠNI ODBOR

A V E R T I S S E M E N T

Ce livre contient tout le matériel qui avait été reçu par le Comité d'organisation avant le 15 mai. Tout ce qui est arrivé après les délais fixés pour la première et la deuxième publication (*Réponses aux questions; Communications et rapports*) sera publié dans le IIIe livre des éditions du Comité d'organisation: *Supplément*.

Ce troisième livre sera expédié au commencement du mois de septembre.

Dans le cas où certaines réponses aux questions ou communications seraient reçues par le Comité après la publication du troisième livre, on les fera imprimer au dernier moment, pour les remettre aux membres du Congrès en même temps que le livret concernant l'organisation du travail du IIIe Congrès (programme; horaire des séances, discussions et communications; receptions et excursions etc.).

COMITÉ D'ORGANISATION

Lista autora pojedinih saopštenja i referata

Liste des auteurs des Communications et Rapports

Slova L, K, N, B i F označuju sekciju: lingvističku, književnu, nastavnu, balkanološku i fonološku.

Brojevi označuju stranu ove zbirke.

Les lettres L, K, N, B et F désignent les sections (linguistique, littérature, enseignement, balkanologie et phonologie).

Les chiffres indiquent les pages de ce Recueil.

Banović Stjepan (Zagreb), K 83.	Ham m Josif (Zagreb), L 29.
Bartoli Matteo (Torino), L 7.	Húsek Jan (Brno), N 169.
Batowski Henryk (Kraków), B 187.	Ilešić Fran (Zagreb), K 107.
Beaulieux Léon (Paris), L 9.	Ivšić Stjepan (Zagreb), L 31.
Bogdanović Aleksandar (Skoplje),
N 167.	Kalista Zdeněk (Praha), K 108.
Budimir Milan (Beograd), L 13, B 189,
B 190, B 191.	Kostić Dragutin (Beograd), K 111,
K 115.
Burghardt Oswald (Münster), K 86.	Krejčí Karel (Praha), K 123.
Cartojan Nicolae (Bucarest), B 192.	Kwiatkowski Walerian (Wilno), L
32, L 34.
Cronia Arturo (Bologna), L 14, K 88.	Kuraszkiewicz Władysław (Lublin),
L 37.
Čajkanović Veselin (Beograd), K 90.	Lalević Miodrag (Beograd), K 126.
Čech Eduard (Praha), L 15.	Lesný Vincenc (Praha), L 39.
Čehovič Konstantin (Lwów), K 91.	Mansikka Viljo Johannes (Helsinki),
L 41.
Dvoičenko - Markoff Euphrosine
(Bucarest), K 92.	Matić Svetozar (Beograd), K 131.
Fancev Franjo (Zagreb), K 97.	Matić Tomo (Zagreb), K 129.
Florovskij Antonij (Praha), K. 100.	Matl Josef (Graz), K 132.
Fraenkel Ernst (Hamburg), L 18.	Mayer Antun (Zagreb), L 43.
Goleniščev—Kutuzov Ilija (Beo-
grad), K 103.	Mihajlović Zagorka (Beograd),
N 171.
Górski Konrad (Wilno), K 104.	Ortiz Ramiro (Padova), B 193, B 196.
Grigoriev Aleksandr (Praha), L 21,
L 24, L 26.	Ossowski Leszek (Lwów), L 45.
	Pascal Pierre (Paris), K 137.

- Pavlović Dragoljub (Beograd), K 138.
 Pavlović Milivoj (Skoplje), N 174,
 B 198.
 Pavlović Mirko (Tetovo), N 177.
 Petíra Stanislav (Prahá), L 47.
 Pisani Vittore (Milano), L 48.
 Pletnjev Rostislav (Valjevo), L 49,
 K 139.
 Pop Sever (Cluj), B 200.
 Popović Slobodan (Beograd), N 179.
 Rospond Stanisław (Lwów), L 51.
 Rozov Vladimir (Zagreb), K 141, K 143.
 Rozov Zoé (Zagreb), K 144.
 Rudničký Jaroslau (Berlin), L 52,
 L 56.
 Rudnicki Mikołaj (Poznań), L 60.
 Skok Petar (Zagreb), B 202.
 Stieber Zdzisław (Lwów), F 209.
 Stojičević Aleksandar (Lubljana),
 L 62.
- Stojiljković Nadežda (Beograd),
 N 182.
 Stremouhov Dimitrij (Strasbourg),
 K 146.
 Štefanić Vjekoslav (Zagreb), L 65.
 Tangl Eberhardt (Beograd), L 66.
 Taranovski Kiril (Beograd), K 148,
 K 151.
 Taszycki Witold (Lwów), L 67.
 Tentor Mate (Zagreb), L 68.
 Todorov Cvjetan (Sofija), L 69.
 Tomaszewski Adam (Poznań), L 71.
 Treimer Karl (Brno), L 74, K 153.
 Turdeanu Emile (Paris), B 203.
 Václavek Bedřich (Olomouc), K 155.
 Vaillant André (Paris), L 76.
 Vitezica Vinko (Beograd), K 158.
 Węglarz Wiktor (Kraków), L 78.
 Wünsch Walther (Graz), K 161.
 Živanović Đorđe (Beograd), K 163.

Садржај

Table des matières

I. СЕКЦИЈА ЗА ЛИНГВИСТИКУ
SECTION DE LINGUISTIQUE

	Strana
<i>Matteo Bartoli</i> : Le innovazioni preetniche nello slavo	7
<i>Léon Beaulieux</i> : Une nouvelle étape de l'évolution du bulgare	9
<i>Милан Будимир</i> : Ка образовању словенских ктетика	13
<i>Arturo Cronia</i> : Linguaggio poetico e poesia riflessa	14
<i>Eduard Čech</i> : Funkce sufixů <i>-ikъ</i> a <i>-ьсь</i>	15
<i>Ernst Fraenkel</i> : Etymologisches und syntaktisches auf dem Gebiete der baltischen und slavischen Sprachen	18
<i>A. Григорьевъ</i> : Образование главных нарѣчий польскаго языка въ связи съ исторіей польскихъ, финскаго и русскихъ племень, вошедшихъ въ составъ польскаго народа	21
<i>A. Григорьевъ</i> : Образование словацкихъ нарѣчий вслѣдствие вліянія чешскихъ говоровъ на русскіе	24
<i>A. Григорьевъ</i> : Образование главныхъ чешскихъ нарѣчий въ связи съ исторіей древнихъ чешско-сербскихъ племень	26
<i>J. Hamm</i> : Gotsko-starocrkvenoslavenske paralele	29
<i>Stj. Ivšić</i> : Za hronologiju slovjenske dispalatalizacije dentala	31
<i>Walerian Kwiatkowski</i> : Nowe podstawy podziału zdań zależnych	32
<i>Walerian Kwiatkowski</i> : O t. zw. języku aktów wielkiego Księstwa litewskiego	35
<i>Władysław Kuraszkiewicz</i> : Nowe obserwacje o ruskiej dyspalatalizacji spółgłosek przed <i>e, i</i>	37
<i>V. Lesný</i> : Verschiebung der Aktionsart in slavischen Sprachen und der ursprüngliche Sinn des Augmentes	39
<i>V. J. Mansikka</i> : Zum Heiligenkalender der Karelrier	41
<i>Antun Mayer</i> : Slovenski refleksi ilirskih glasova i razlike između balkansko-ilirskog i venetskog jezika	43
<i>Leszek Ossowski</i> : Z poleskiej terminologii topograficznej	45
<i>Stanislav Petira</i> : Přípony <i>-isko/-išče</i> v slovanských jazycích	47
<i>Vittore Pisani</i> : La desinenza del genitivo plurale, e gli esiti di <i>-ō</i> nelle lingue slave	48

	Strana
<i>Росѣислав Плейѣев</i> : О језику наше средње школе	49
<i>Stanisław Rospond</i> : Partykuły-spójniki jako środek ekspresji językowej i stylistycznej	51
<i>Ярослав Рудницький</i> : Місцеві назви в українській народній етимології	52
<i>Jaroslau Rudničkyj</i> : Die appellative und onomastische Funktion des Akzent-tes im Slavischen	56
<i>Mikołaj Rudnicki</i> : L'habitat primordial des Slaves après l'époque i. -e. .	60
<i>Ал. Сіюжућевић</i> : За уважење Кашићеве и Бохоричеве граматике . . .	62
<i>Vjekoslav Štefanić</i> : Glagolski rječnik crkvenoslovenskog jezika iz g. 1754	65
<i>E. Tangl</i> : Die Stellung des Enklitikon im Serbokroatischen im Hinblick auf die gleiche Frage in den anderen slavischen Sprachen	66
<i>Witold Taszycki</i> : Klasyfikacja słowiańskich nazw miejscowych	67
<i>Mate Tentor</i> : Leksičko podudaranje čakavštine, slovenskog (slovenačkog) jezika i kajkavštine	68
<i>Цв. Тодоровъ</i> : Двойно акцентуване въ българския езикъ	69
<i>Adam Tomaszewski</i> : Dyspalatalizacja spółgłosek ś ź ć ź w językach zachod-nio-słowiańskich	71
<i>Karl Treimer</i> : Das slawische Rotwelsch	74
<i>André Vaillant</i> : Le type verbal <i>lěje — lĭjati</i>	76
<i>Wiktor Węglarz</i> : O rozwoju prasł. <i>kt + i ~ tj</i>	78

II. СЕКЦИЈА ЗА ИСТОРИЈУ КЊИЖЕВНОСТИ

SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE

<i>S. Banović</i> : Vukova narodna pjesma „Ženidba Kralja Vukašina“ nije nastala pod utjecajem priče o starofrancuskom junaku Bueves d'Hanstone .	83
<i>Oswald Burghardt</i> : Леонид Андреев — представитель русского экспрес-сионизма	86
<i>Arturo Cronia</i> : Per le nuove storie delle letterature slave	88
<i>Veselin Čajkanović</i> : Über den Ursprung und die Entwicklung der serbi-schen Heldendichtung	90
<i>Константин Чехович</i> : До проблеми ритмічної аналізи слов'янського вірша	91
<i>Euphrosine Dvoičenko—Markoff</i> : L'influence de la littérature russe sur la littérature roumaine	92
<i>Fr. Fancev</i> : Šta su začínavci?	99
<i>А. Флоровскій</i> : Чешские элементы въ старо-русской литературной традиции	100
<i>Elie Golenistcheff-Koutousoff</i> : Two epic travels in Herzegovina	103
<i>K. Górski</i> : La littérature polonaise du XVIII ^e siècle est-elle classique? . .	104
<i>Fr. Ilešić</i> : Prvi jugoslovenski prevodi iz Henrika Sienkiewicza	107
<i>Zdeněk Kalista</i> : Revise literárních hodnot českého baroka v rámci jeho dějin duchovních	108
<i>Драг. Косић</i> : Датирање старословенских књижевних споменика о Кирилу и Методију	111
<i>Драг. Косић</i> : Старост народне епике наше	114
<i>Karel Krejčí</i> : T. zv. Kulturní a historické tradice a jejich význam pro srov-návací dějiny literatur slovanských	123

	Strana
<i>М. С. Лалевих</i> : Бугарштите и тужбалице	126
<i>Т. Матић</i> : Jedan hrvatski prijevod Molièrove komedije „L'Avare“	129
<i>Свештозар Машић</i> : „Борба речима“ у народном епу	131
<i>Јозеф Маг</i> : Charakter und Bedeutung der deutsch-slavischen literarisch-kulturellen Beziehungen vom 14. bis zum 17. Jahrhundert	132
<i>Pierre Pascal</i> : Une province de la littérature russe: la littérature des vieux-croyants	137
<i>Драгољуб Павловић</i> : Маринизам у песмама Ивана Бунића, дубровачког песника XVII века	138
<i>Росѣиславъ Плейневъ</i> : Чувство природе и его значенiе въ творчествѣ новыхъ писателей	139
<i>В. Розовъ</i> : Католическое влiяние въ Московской Руси въ XV—XVI вѣкахъ	141
<i>В. Розовъ</i> : „Отвѣтъ Государевъ“	143
<i>Zoé Rozov</i> : Les nouvelles de Karamzine: „La pauvre Lize“ et „Nathalie, fille du boyard“ et leur influence sur la littérature russe du XIX ^e siècle	144
<i>D. Stremoukhoff</i> : La genèse de la Povest' o Vavilonskom Carstve	146
<i>Кирилъ Тарановскiй</i> : Къ вопросу объ авторствѣ „Имна пьяной головѣ“	148
<i>Кирилъ Тарановскiй</i> : О возможности датировки „Разговора съ Анакреономъ“ Ломоносова	151
<i>Karl Treimer</i> : Janko Kalinčák als Stilkünstler	153
<i>Bedřich Václavek</i> : Vzájemné vlivy mezi uměloa a lidovou lyrikou českou v XIX století	155
<i>V. Vitezica</i> : Melički i recitativni stadij Homerovog heksametra i narodnog deseterca	158
<i>Walther Wunsch</i> : Der Musikwissenschaftliche Beitrag zur Erforschung der serbokroatischen Volksepik	161
<i>Борђе Живанових</i> : Мицкјевич и Његош	163

III. СЕКЦИЈА ЗА НАСТАВУ СЛАВИСТИКЕ
SECTION D'ENSEIGNEMENT

<i>Александар Богданових</i> : Значај интерната за наставу књижевног језика	167
<i>Jan Hüsek</i> : Otázka slavismu na středních, odborných a vysokých školách u jednotlivých národů	169
<i>Загорка Михајловић</i> : Естетика језика	171
<i>М. Павловић</i> : Летовања ученика средњих школа у крајевима језички изразито динамичним	174
<i>Мирко Павловић</i> : Упознавање ученика са народним језиком и његовим дијалектима	177
<i>Слободан Појових</i> : Слободни књижевни покушаји као средства за развијање младићевог интереса за наставу матерњег језика и књижевности	179
<i>N. D. Stoilkovitch</i> : Récitation collective dans l'enseignement de la langue maternelle	182

IV БАЛКАНОЛОШКА СЕКЦИЈА
SECTION BALKANOLOGIQUE

	Strana
<i>Henryk Batowski</i> : Projet d'un dictionnaire de la communauté balkanique	187
<i>Милан Будимир</i> : Класично порекло израза <i>жуџан</i> и <i>сџоџан</i>	189
<i>Милан Будимир</i> : Старобалкански мотиви код Вука	190
<i>Милан Будимир</i> : Старобалканска техника у Сремчевим делима	191
<i>N. Cartojan</i> : Romans de chevalerie dans les littératures balkaniques . . .	192
<i>Ramiro Ortiz</i> : Il „Ritorno del Marito“	193
<i>Ramiro Ortiz</i> : „La fanciulla guerriera“	196
<i>M. Pavlović</i> : Les proverbes des langues balkaniques considérés au point de vue linguistique	198
<i>Sever Pop</i> : L'influence slave dans la terminologie de quelques noms de fêtes roumaines d'après l'Atlas Linguistique Roumain I	200
<i>P. Skok</i> : Le traitement de l'aspect du verbe slave en roumain	202
<i>Emile Turdeanu</i> : Georges Branković et les pays roumains	203

V ФОНОЛОШКА СЕКЦИЈА
SECTION PHONOLOGIQUE

<i>Zdzisław Stieber</i> : Przyczynki do polskiej fonologii	209
--	-----

18—25 / IX / 1939

III MEĐUNARODNI KONGRES SLAVISTA
(SLOVENSKIH FILOLOGA)

IIIÈME CONGRÈS INTERNATIONAL DES SLAVISTES
(PHILOLOGUES SLAVES)

ODGOVORI NA PITANJA — SAOPŠTENJA I REFERATI
RÉPONSES AUX QUESTIONS — COMMUNICATIONS ET RAPPORTS

DOPUNE
SUPPLÉMENT

IZDANJA IZVRŠNOG ODBORA
PUBLICATIONS DU COMITÉ D'ORGANISATION
N° 3

BEOGRAD—BELGRADE
VUKA KARADŽIĆA ULICA, BROJ 5
YOUgoslavIE

ODGOVORI NA PITANJA — SAOPŠTENJA I REFERATI
RÉPONSES AUX QUESTIONS — COMMUNICATIONS ET RAPPORTS

D O P U N E
S U P P L É M E N T

A.

**ODGOVORI NA PITANJA
RÉPONSES AUX QUESTIONS**

Sekcija za lingvistiku

Section de linguistique

I

Opšta pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji

Problèmes généraux destinés à une discussion approfondie

2. Uperedni metod koji se danas praktikuje u različnim oblastima slovenske gramatike: njegove dobre strane i njegovi nedostaci.

Méthode comparée actuellement pratiquée dans les divers domaines de la grammaire slave: ses avantages et ses défauts.

V zásadě srovnávací metoda se již osvědčila a osvědčí se i v budoucnu, když bude prohloubena stálým zřetelem k tomu, jaké místo má srovnávaný jev v dané jazykové struktuře, a rozšířena o srovnávání jazykových struktur a jejich podstatných znaků.

Je však třeba dobře si všimati i dosavadních nedostatků a chyb této metody, jaké se projevovaly zvl. v pracích slavistických. Jsou to podle mého mínění hlavně tyto:

Jevy jednotlivých jazyků nebo nářečí slovanských se prostě promítají do praslovanštiny; ta se pak projevuje jako jazyk neobyčejně bohaté stavby, zvl. morfologické, s četnými dubletami a pod., který vývojem jen ztrácel jazykové prostředky (chyba ta je v srovn. ide. jazykovědě již dlouho opuštěna, ale v slavistice se stále ještě vyskytne, na př. často u Iljinského). Ovšem i jev omezený na jediný jazyk nebo nářečí může býti přežitkem starého stavu, na př. jako periferní archaismus, ale je třeba velmi důkladně zkoumati podmínky, zda může jíti o takovýto jev.

Ani jevy stejné nebo obdobné v různých jazycích slovanských nelze beze všeho bráti za výsledek společného výcho-
diska; i takové jevy mohly vzniknouti samostatným vývojem.
V obou případech je právě jejich poměr k struktuře dobrým krite-
riem: inovace odpovídají tendencím dané struktury, kdežto
přežitek (survival) se vymyká soudobé struktuře (a je znakem
struktury daleko starší).

Vždy však je nutné hleděti podrobně k historii jednotlivých
slovanských jazyků (na př. novočes. dat. refl. zájmeně *si* bychom
beze všeho ztotožnili s praslovan. dat. *si*, kdybychom nevěděli,
že v starších obdobích čes. jazyka snad vůbec neexistoval).

Vůbec je třeba dbáti při rekonstrukci praslovanštiny nej-
starších fází všech slovanských jazyků, pokud nám jsou známy,
t.j. nepřeceňovati (k tomuto účelu) jazyk staroslověnský a nez-
tráceti nikdy se zřetele především také fakta staroruská a staro-
česká, jako nezbytný doplněk, zejména v otázkách syntaktických
(na př. pro otázku nominálních vět, spony a pod.); v této věci
chybuje na př. jinak vynikající praslovanská mluvnice Meilletova-
Vaillantova.

Konečně je třeba pamatovati na to, že jevy spisovných jazyků
nemohou vždy representovati příslušné jazykové celky pro účely
srovnávací a pro rekonstrukci starších předhistorických období;
spisovné jazyky mají svůj autonomní život, který se ovšem ne-
vymyká studiu srovnávacímu (v. dále), ale je třeba jej odlišovati
od vývoje příslušného celku. Srovnáváním jevů především jen
spisovných jazyků a nedbáním přitom na rozdíly dialektické
zjednodušuje se nebo i podstatně mění získaný obraz o poměru
příslušných celků i o rekonstrukci starších fází (na př. spis. rus.
formu reflex. slovesa na *-ся*, *-сь* lze beze všeho ztotožňovati s
formou stsl., se *sg*, a nelze podle ní vytušiti daleko složitější vý-
voj této formy ve východoslovanské skupině, srov. má Genera
verbi v slovanských jazycích I.). V této věci na př. zčásti chy-
buje zvl. srovnávací mluvnice Vondrákova.

Rozšíření metody srovnávací si představujeme především tě-
mito směry:

Srovnávací metodu je možno s úspěchem uplatňovati i pro
studium speciálních problémů spisovných jazyků slovanských a
jejich mnohonásobných vzájemných vztahů, které nejsou totožné

s poměrem těch jazykových celků, příslušnými spisovnými jazyky representovaných. Takovéto srovnávací studium osvětlí jednak pronikavěji otázky vzniku a vývoje jednotlivých jazyků spisovných a vlivů jiných jazyků slovanských na něj (přitom je třeba dbáti o to, jakou funkci přejaté prvky mají a jaké je vůbec příslušné funkční zatížení spisovného jazyka v příslušné době), jednak odhaluje jisté totožné nebo obdobné vývojové tendence vyplývající ať z týchž funkcí spisovného jazyka, ať z týchž mimojazykových vlivů (ovšem často se takové tendence neomezují na spisovné jazyky slovanské).

Jak jsme již na počátku naznačili, je nutno při srovnávání jednotlivých jevů dbáti jejich místa v příslušné struktuře jazykové a při event. rekonstrukci pak i o celkový obraz příslušné struktury. Z toho plyne dále, že je třeba neomezovati se při komparaci na jednotlivé jevy jazykové, nýbrž srovnávati i strukturní vztahy samy, nosné pilíře příslušné struktury, a to jak za účely rekonstrukčními, tak i pro hlubší osvětlení stavu i vývoje jednotlivých jazykových struktur samých (přitom zvláště poučné je rozličné místo stejného nebo obdobného jevu v struktuře různých jazyků, srov. dále thesi prof. V. Mathesia).

Komparační metoda se nemůže omezovati jen na jazyky geneticky příbuzné, nýbrž má zkoumati i jazykové jevy (se zřetelem k příslušným strukturám) a struktury samy i jazyků sousedících v době současné nebo minulé čili nejen rodin jazykových (skupin genetických), nýbrž i jazykových svazů (skupin geografických); — srov. k tomu thesi (2) v sekci balkanologické. Nesmí se zanedbávati ani srovnávací studium takových jazyků, které po jistou dobu byly v poměru funkčním, totiž v rámci jednoho jazyka se, pro jistou funkci, nejčastěji pro funkci jazyka spisovného, užívalo jazyka jiného.

Brno

Bohuslav Havránek

Vedle metody komparační, která na základě faktů navzájem podobných zjišťuje genetickou příbuznost jazykových jevů v různých jazycích slovanských, je třeba usilovně propracovávat komparační metodu charakterologickou, která zjišťuje, čím se příbuzné

jevy jazykové v různých slovanských jazycích od sebe liší, a snaží se tím poznat vtaštní jejich funkci v struktuře jazyka, o který jde. Srovnávací metoda charakterologická vychází nutně od rozboru synchronického, ale dospívá ve svých vrcholných stadiích i k diachronickému obrazu strukturálního vývoje jazyka. Tím přispívá i k opravě výsledků komparační metody genetické v tradičním slova smyslu, která často chybuje tím, že sleduje vývoj jen jednotlivých jevů jazykových místo vývoje celých struktur.

P r a h a

Vilém Mathesius

4. Odnos funkcije, značenja i forme reči u proučavanju celokupnosti slovenske gramatike.

Les rapports entre la fonction, la signification et la forme dans l'étude de divers domaines de la grammaire slave.

Je jistě třeba kromě rozlišení formální a sémantické stránky jazykových prostředků mluvnických, zcela nesporného a samozřejmého, rozlišovati ještě po stránce sémantické základní gramatický význam příslušného jazykového prostředku a jeho různé využití jiné (okasionální). Nazývati snad takoveto využití „funkcí“ na rozdíl od „významu (značenje)“, terminologicky omezeného na základní mluvnický význam nebo rozlišovati význam funkční a gramatický nepokládám za vhodné; funkci jazykového prostředku je bez pochyby také jeho základní gramatický význam.

Není vždy otázkou tak jednoduchou, co je základním gramatickým významem: je zde značný rozdíl mezi tvary příznakovými a bezpříznakovými v příslušných opozicích. Na př. forma *nesl jsem, viděl jsem* má zřejmě gram. význam „minulého děje“ (děje zařaděného do minulosti); poněvadž zde jde o příznakovou formu proti bezpříznakovým *nesu, vidím*, není pochyby o jejich gramatickém významu: avšak formy *nesu, vidím* mají nejen význam přítomný, nýbrž také event. atemporální (*vidím* „jsem vidoucí“), minulý atd. Anebo *budu prosit* ve výrazu přání je zřejmě využití (okasionální), ale atemporální *vidím* nelze pokládati na okasionální využití. Gramatickým významem forem výrazů bezpříznakových je právě nedostatek jistého gramatického významu. Je tedy rozlišení výrazů příznakových a bezpříznakových ve stavbě morfologické podstatně důležité pro určení gramatického významu.

K otázce poměru formy (funkcí): jistě nelze uvažovati o gramatických významech daného jazyka bez zřetele k repertoáru jeho forem a ani funkční linguistika nepřehlíží formy samy a jejich studium, ale určení zásoby forem jednotlivých jazyků (a zvl. jejich vzniku) byla dosud věnována neúměrně větší pozornost než funkcím těchto forem. A přece odhaliti mluvnickou stavbu daného jazyka prostě nelze z pouhého repertoáru tvarů bez studia jejich funkcí, a to platí stejně pro mluvnici synchronickou jako diachronickou.

Brno

Bohuslav Havránek

8. Pitanje glagolskog vida praslovenskog jezika: njegova morfologija. Odnos među perfektivnim i perfektiziranim glagolima, imperfektivnim i imperfektiziranim, i njihov značaj za razumevanje slovenskog glagolskog vida.

L' aspect verbal du slave commun: sa morphologisation. Les rapports des verbs perfectifs et perfectivisés, imperfectifs et imperfectivisés; leur importance pour la question de l'aspect verbal slave.

V praslovanštině (a v nejstarších fázích slovanských jazyků) existoval jen poměr sloves perfektivních a imperfektivních jako znak celého slovesného systému. Nebyl jim poměr násobenosti a nenásobenosti děje; existoval sice výraz pro děj determinovaný a nedeterminovaný, ale jen jako lexikální příznak malé skupiny sloves (na př. *letěti* — *lětati*).

V poměru sloves perfektivních a imperfektivních jde o korelaci dokonavosti, v níž sloveso perfektivní je příznakové a imperfektivní bezpříznakové. Proto obvykle má sloveso dvojí formu, pf. a impf. (řídcké případy, kdy vidové dvojici neodpovídá dvojí forma, jsou jednak přežitky staršího stavu jednak slovesa nově vzniklá, zpravidla cizího původu); produktivním prostředkem pro perfektivisaci sloves je prefixace, pro imperfektivisaci je derivace (využito je ovšem i starších dublet v jazyce již zděděných, na př. *sěsti* — *sě/eděti*).

Tato korelace dokonavosti děje je inovace slovanského slovesa; východisko její sotva lze hledati v systému gramatickém (nemá patrně žádného spojení ani s poměrem prézentu a aoristu, tím méně s poměrem prézentu a injunktivu), nýbrž spíše je v soustavě slovotvorné; zde podle mého mínění — v souhlase s výkladem van Wijkovým, Milewského a Kuryłowicze, nechávám-li stranou to, v čem se rozcházejí a v čem s nimi nemohu souhlasiti — je jedním pramenem prefixace sama, blíže určující nebo omezující děj, a druhým dvojí formy slovesné téhož základu, z nichž jedna zhruba vyjadřovala spíše děj jednorázově; přitom ovšem nesmíme zapomínati, že prefixace je jev poměrně pozdní (tím si vysvětlíme shody a rozdíly v té věci mezi jazyky baltskými a slovanskými).

9. Kriteriji za grupisanje promene imenica i glagola u praslovenskom jeziku i u savremenim slovenskim jezicima.

Les critères du groupement des flexions nominale et verbale en slave commun et dans les langues slaves modernes.

Mnoho nedorozumění v otázce klasifikace morfologických typů skloňování a časování vzniká tím, že se neurčovalo (a často ani k tomu nehledělo), zda jistá klasifikace vychází ze staršího, někdy předhistorického stavu či se zakládá — synchronicky — na stavu té které doby, pro niž má platiti (na př. známé Miklosichovo—Gebauerovo třídění sloves podle kmena infinitivního předpokládá při řadění sloves typu *běžati* do III. třídy stav starší, než je prsl. změna $\bar{e} > \bar{a}$).

Vývojem se zřejmě typy flexe přeskupují (již v prsl. na př. typ *otъcb, otъbca* atd., v nejstraším období českém změnilo se zařazení stahováním, později tzv. přehláskou). Proto klasifikace typů skloňování a časování podle rekonstruovaného východiska určuje právě jen společné východisko určitých typů, nikoli jejich rozvrstvení v morfologické stavbě dané doby; to osvětluje jenom třídění synchronické. Pro takové třídění důležité indicie poskytují innovace, ale do pozadí ustupují přežitky ze stavby starší.

Příklad. Pro třídění skloňovacích typů u substantiv v nové češtině je podstatným kriteriem tvar (zakončení) nominativu sg. jakožto pádu bezpříznakového, totiž to, zda je bez koncovky či má koncovku a jakou (vzhledem k pádům ostatním, jako *sud* k *sud-u*, *ryb-a* k *ryb-y*...), ale není tvar ten kriteriem jediným. Nadřađen je mu rod, srov. nom. sg. *moř-e* n., *růž-e* f., *vůdc-e* m., ale akus. sg. *moře*, *růži*, *vůdce*, instr. sg. *mořem*, *růží*, *vůdcem* nom. pl. *moře*, *růže*, *vůdcové*... a u mask. ještě životnost a neživotnost. Dále je určen typ skloňování tvarem nom. jen u nominativů s koncovkou, nikoli u nominativů bez koncovky; u nich

je určení typu doplnití ještě tvarem některého pádu jiného (gen. sg.). — Pro třídění časování sloves v nové češtině je podstatným kritériem zakončení 3. os. sg. (na *-e, -í, -á*). 3. os. sg. má obdobné postavení mezi tvary finitními jako nominativ sg. mezi pády; nemá však funkci pojmenovávací, tu má u slovesa infinitiv. Brává se často v slovanské mluvnici právě infinitiv za základní kritérium pro třídění konjugace, ale proti tomu mluví i důvody émantické i formální: infinitiv není sám zároveň součástí konjugace, je vně systému finitních určitých tvarů, tvarů slovesných v pravém slova smyslu; jeho tvarem je v slovan. jazycích zpravidla určena jen část participií, nikoli tvoření finitních tvarů (přesentních), na př. v češt. při stejném typu inf. vyskytají se různé finit. tvary (přes.), jako k inf. *bráti, psáti* l. sg. *beru, píší, k dělají, láti* l. sg. *dělám, laji* — v sloven. ještě i *bežal* s přes. tvary na *-í* — a při různých typech infinitivu bývají opět stejné tvary přítomní, jako *nesu, beru* k inf. *nésti, bráti*), *prosím* i *trpím* k inf. *prositi, trpěti* atd. — Vezmeme-li tedy v češt. za základní kritérium infinitiv, další třídění se různě kříží; vezmeme-li za základ 3. sg. na *-e, -í, -á*, další třídění postupuje štěpením bez křížení. — (O metodicky-didaktickém významu synchronického třídění slov. v thesi II, I v sekci „za nastavu slavistike“).

Brno

Bohuslav Havránek

10. Složena pridevska forma u praslovenskom jeziku i njeno osnovno značenje. — Da li je upotreba dva pridevska vida u praslovenskom jeziku prirodna ili nakalemljena?

La forme déterminée de l'adjectif en slave commun et sa signification fondamentale. Au point de vue des origines, les deux aspects de l'adjectif en slave commun se basent-ils sur la nature de cette composition ou sont ils calqués d'après d'autres langues?

О взаимоотношениях славянских и балтийских сложных форм имен прилагательных.

Раскрытие первоначального значения сложных форм может осуществиться только по данным документированным или современными или древними нормами употребления. Формальные особенности литовского языка принуждают нас исходить во всех положениях из эмфатической функции.

Что в случае субстантивизации имя прилагательное как в славянских, так и в балтийских языках, принимает часто сложную форму, объясняется развитием функции „члена“ по следующим этапам: эмфаз — постоянное свойство — специальное предметное значение. Но надо опять подчеркнуть, что субстантивизация в сложной форме не так обязательна для литовского языка, как для славянских языков. Так, напр., имя существительное *artimas* „ближний“ в постилье Даукши допускает совершенно свободное употребление обеих категорий форм. Сложные формы надо рассматривать также как случаи простого эмфаза.

Из того, что в предикативной функции имя прилагательное в славянобалтийских языках употребляется обыкновенно в краткой форме, следует заключить, что имя прилагательное функционально не обладает особой самостоятельностью, но приближается в этом отношении к причастию, т. е. падает в сферу глагольности. В славянских языках формальная граница причастия между функциями номинальной и вербальной

в значительной мере утрачена, но в литовском языке обе эти категории функций причастия определяются как раз употреблением простых или сложных форм. Простая же форма присуща причастию именно в случае глагольности, т. е. в различных партиципиальных конструкциях, как, напр., *modus relativus, accusativus duplex*; предложения, сокращенные при помощи причастия итд. Предикативное употребление по своей грамматической природе примыкает также к этой группе случаев, так как кратким формам имен прилагательных, как известно, присущи и формы времени и мы смело можем сопоставлять случаи как *mes buvom palaiminti* и *mes buvom laimingi*: в обоих случаях произошло значительное ограничение первоначальной номинальной функции имени прилагательного и причастия. Но и в предикативном употреблении все же теоретически следует предположить, что возникает необходимость подчеркивать иногда самостоятельную функцию прилагательности. Литовский язык, где случаи употребления сложных форм в функции сказуемого очень редки, безусловно подтверждает мнение, что в таких случаях причина—эмпаз. Иначе обстоит дело в русском языке, где сложные формы означают постоянный признак (ср. *маишь больна* и *маишь больная*), или где грамматическая спецификация кратких форм ведет к нарушению семантического и стилистического параллелизма между ними и сложными прилагательными, см. В. В. Виноградов, *Современный русский язык*. II, стр. 237—240.

Любопытно, что также в морфологическом ограничении категорий кратких или полных прилагательных балтийский и славянский языки между собою расходятся. Все главные модели чисто относительных прилагательных (*рыбий, лейнный, кожаный* итд.) в современном русском языке не образуют вовсе кратких форм. Судьба кратких форм литовского языка в этих случаях указывает на совершенно противоположное развитие. В литовском языке целый ряд имен прилагательных или совершенно стали соотноситься с полными формами и сделались самостоятельными лексемами, или же эта соотносительность является очень слабой. Исключительно в простой форме упогребляются, напр., некоторые типы основ на *-iõ-*, возникших повидимому в более поздний период развития литовского языка: а) *dangujejis (tèvas)* и б) композита как

vienturtis, bebernis итд. Некоторыи другии типы допускают применение параллельных полных форм только в редких случаях, таковы, напр., основы съ суффиксами *-iškas* (*kūniškas*), *-inas* (*varinas*), *-tinis* (*viršutinis*) итд. Несомненно в части перечисленных случаев причиной является морфологическая структура, так, напр., в типе *dangujėjis* неудобным ощущалось чередование многих слогов с одинаковым начальным согласным звуком (gen. **dangujėjo*). В других случаях причина несомненно скрывается в функции. Все эти прилагательные являются относительными прилагательными, которые выражают постоянное свойство, неподдающееся субъективной оценке. Понятно поэтому отсутствие эмфатической сложной формы, и если в русском языке, напр., в прилагательных, морфологически принадлежащих к разряду предметно-относительных слов (напр. с суффиксами *-овый* или *-ский*), не образуются краткие формы, то это повидимому объясняется только общей славянской тенденцией к устранению категории кратких форм.

Достойным особого внимания фактом балтийских языков является наконец и то обстоятельство, что даже целые грамматические группы ограничиваются здесь только краткими формами. Такова именно категория среднего рода. Это тем более удивительно, что формы среднего рода въ литовском языке сохранились только в субстантивном употреблении; но ведь субстантивизация как раз тяготеет к употреблению сложных форм. Можно было бы думать, что употребление кратких форм находится в соответствии с конечным процессом разрушения форм среднего рода в литовском языке, но если принять во внимание, что формы среднего рода здесь являются прежде всего изолированными остатками старины, то гораздо правильнее видеть в этом подтверждение тезиса, что субстантивизация имен прилагательных при помощи местоимения *-jo* является одним из последних этапов в развитии функций сложных форм и что поэтому литовский тип *visa gera* или *vadenti gera piktū* является более архаичным, чем современное русское *все хорошо* или тип со специальным предметным значением - *живошное*.

Тарту

Пейтер Арумаа

13. Postanak apsolutnih glagolskih konstrukcija (apsolutnih participa apsolutnih gerundija) u slovenskim jezicima.

Les origines des constructions verbales absolues (gérondif et participe absolu) dans les langues slaves.

Připojuji jen zcela stručnou poznámku: nesmíme zapomenuti, že všech participií se mohlo užívat v predikátu v nejstarších fázích slovanských jazyků a že zde původně šlo o samostatnou větu s nominálním predikátem (srov. k této otázce příslušná místa v mých *Genera verbi v slovanských jazycích II*, 1937, kde odkazy na další literaturu, zvl. na stati Trávníčkovy).

B r n o

Bohuslav Havránek

II

Referati namenjeni opštoj diskusiji Rapports destinés à une discussion générale

1. Da li se dijalekti praslovenskog jezika mogu odrediti ne samo na osnovu dvojnih ili trojnih glasovnih pojava, nego i na osnovu paralelnih oblika u svima delovima gramatičke strukture?

Est-il possible de déterminer les dialectes du slave commun non seulement d'après les doubles ou triples traits phonétiques, mais aussi d'après le parallélisme des formes dans toutes les parties de la grammaire slave?

Morfologická stavba praslovanštiny v poslední její etapě se podstatně liší od soudobé stavby hláskové: je značně stabilisována a skoro jednotná přešla do jednotlivých jazyků slovanských, protože je právě do značné míry inovací praslovanskou; rozdily se vyskytají jen v jednotlivých prostředcích (buď tím, že ojedinele novotvar vedl k dubletní formě, jako instr. sing. *o*-kmenů na *-omъ* a *·omъ* — anebo že jde o residua starší, jako *nesy/nesa*, *dušę/dušě*).

Hláskový systém naopak byl dlouho v praslovanštině bez vývoje a teprve v posledním období podléhal podstatným změnám (plynoucím ze dvou tendencí, jasně vystižených van Wijkem), které daly zčásti různé výsledky.

Proto „dialekty“ praslovanštiny, resp. nejstarší fáze jednotlivých jazyků slovanských (nářečních skupin) jsou charakterisovány znaky hláskovými (srov. k tomu m. j. můj článek v Travaux du Cercle lingu. VIII, 1939).

Brno

Bohuslav Havránek

III

Tehnička pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji Questions techniques destinées à la discussion détaillée

1 Izdavanje potpunog staroslovenskog rečnika.

La question de l'édition d'un Dictionnaire complet du slave cyrillo-méthodien.

Dovolují si navrhnouti, aby pro budoucí staroslověnský slovník byly přijaty směrnice M. Weingarta (*Symbolae grammaticae in honorem I. Rozwadowski*, II, str. 243—245), v nichž předkládám k úvaze tyto změny:

1.) *Rozsah* slovníku budiž jen staroslověnský, zahrnující celý materiál klasických textů staroslověnských (index verborum) a jen těchto textů.

Znamená to vypustit texty církevněslovanské, u Weingarta uvedené sub b), c), d), z nichž ostatně měl být materiál „příbrán jen pro doplnění obrazu a ke srovnání“, „zachycen jen výběrově a v charakteristických případech“ a jeho „výrazy a vazby . . . graficky odlišeny od staroslověnských“ (str. 245).

Omezením na texty čistě staroslověnské octne se práce na nutně bezpečné a jasně vymezené půdě. Podnik bude také proveditelnější: chtít méně znamená i zde dosáhnout více. Ostatně nic nebrání, aby tento rozsah byl považován jen za první etapu práce. Není ovšem pochyby, že ani v tomto omezeném měřítku nebude slovník prací malou, i když přípravy k němu v Praze od Weingartova článku citelně pokročily.

2.) *Zpracování* budiž provedeno podle návrhu M. Weingarta s tím, aby tlumočení každého významu se dělo u překladů především v jazyce, z něhož bylo překládáno, t. j. řecky, nebo latinsky, nebo starovysokoněmecky.

Nebylo by vhodné omezovati staroslověnský slovník pouze na texty tzv. stsl., totiž nejenom vzniklé, nýbrž i rukopisně zachované z nejstaršího období; pro tyto památky stačí speciální glossáře, třebaže by bylo jistě záhodno spojit v jednom glossáři texty evangelské a pod. Úlohou slovníkového zpracování nejstaršího období — předsymeonovského — je právě zachytiti slovní zásobu tohoto období v rozsahu co nejširším (lexikální jazykové prostředky se neopakují tak často jako jevy hláskové a morfologické, aby byly vyčerpány, alespoň relativně, malým počtem památek); proto mají v tomto zpracování lexikálním míti místo také památky jistě nebo pravděpodobně vzniklé v oné nejstarší době, pokud by se slovník takový omezil na dobu předsymeonovskou.

Ideálem ovšem by bylo pomýšleti společnou prací příslušných institucí i na slovník církevněslovanského jazyka vůbec.

Za naléhavý úkol slavistiky považují však také zpracování lexikální zásoby období symeonovského, poněvadž právě toto období položilo základ k slovní vrstvě jazyka církevněslovanského potřebné pro speciální účely jazyka spisovného, která pak do značné míry přešla i do nových spisovných jazyků slovanských.

Brno

Bohuslav Havránek

**2. Predlog o organizovanju slovenske filološke i lingvističke bibliografije.
Projet d'une organisation nouvelle d'une Bibliographie philologique et
linguistique slave.**

Není pochyby o tom, že dnešní stav trojí linguistické bibliografie slovanské není uspokojivý (nehledíme-li ani k nestejnému vycházení a zvl. k rozdílným zásadám při jejich sestavování, prostě ani nebývá všude tato trojí bibliografie snadno přístupná, na př. některé semináře slovanské nemají, pokud vím, *Bibliografii č-sl. prací linguistických*).

Je třeba opět soustřediti bibliografii linguistickou v jediné publikaci a dohodnouti se o té věci, pokud to dnešní poměry dovolují, co nejdříve. Nejdůležitější směrnice: jest si přát, aby vycházela za každý rok a včas, byla alespoň zčásti věcně rozříděna (s indexem jmenným) a obsahovala i stručná résumé, event. i potřebnou kritiku, zvl. u prací zřejmě bezcenných.

Brno

Bohuslav Havránek

Скоро све савремене филолошке и лингвистичке библиографије запостављају читаву нову научну област, коју бисмо могли назвати — лингвистичко проучавање књижевности. Књижевно-историске библиографије такође не поклањају довољно пажње радovima те врсте. И наравно, врло велики део материјала остаје уопште нерегистрован. Зато би било неопходно да све периодичне библиографске публикације заведу одговарајућу рубрику, која би, у грубим цртама, обухватила следеће проблеме: 1) књижевнога језика, 2) стилистике (језик појединих дела, писаца, литерарних школа итд.), 3) метрике (науке о структури стиха), 4) живе уметничке речи (деклама-

ција појединих писаца, глумаца и читавих школа, позоришни изговор и дикција итд.). (Научно проучавање живе уметничке речи, на широј основи, води се напр. у Русији — Институт живог слова. — То је код Словена једини већи подухват те врсте).

То би тек био први корак. Даља би потреба била да се објаве исцрпне библиографије из појединих грана, које би обухватиле све што се до данас писало о тим питањима. Као пример споменућемо књигу М. Штокмара: Библиография работ по стихосложению (Гос. Изд. Худ. Лит. 1933), која обухвата руску, малоруску и белоруску библиографију.

Уколико једна од словенских установа, у смислу предлога проф. Белића, узме на себе издавање целокупне словенске периодичне библиографије, било би добро да та иста установа оснује едицију и ретроспективне библиографије по појединим питањима.

Београд

Кирил Тарановски

4. Način izdavanja starih jezičkih spomenika.

Systeme à adopter pour l'édition des anciens textes slaves.

Je na čase pořiditi pro důležitější slovanské památky vydání důkladnější než jsou vydání diplomatická, a pozitivnější než vydání rekonstruovaná.

Vydání diplomatická, jež text a varianty prostě opisují, připojující někdy ještě údaje paleografické, zůstávají, přes všechnu svoji užitečnost a někdy i nevyhnutelnost (zejména jako texty průpravné a prozatímní) v podstatě na povrchu: podávají syrový materiál, ale čtenáře nechávají před branou, jíž se proniká k skutečnému filologickému a věcnému pochopení památky. To diplomatická vydání ponechávají vlastním silám každého čtenáře.

Na druhé straně rekonstruované texty *edičním* účelům nevyhovují: i když mohou mít význam pro konkrétní problémy textologické — ovšem jen při jejich plné zralosti a ještě jen v omezeném počtu případů — zůstávají texty fiktivními, hypotetickými.

Po některých osobních zkušenostech s vydáním klasického textu staroslověnského a ruských textů XV.-XVII. století považuji mezi uvedenými dvěma krajními eventualitami za nejvhodnější kritická vydání, opatřená textovým komentářem — v podstatě podle zásad, jež navrhli na I. sjezdu slovanských filologů A. Meillet a A. Mazon pro texty staroslověnské a jež A. Vaillant v svém vydání spisu *De autexsio* od Methoda Olympského doplnil a uplatnil i pro pozdější text církevněslovanský.

V takovém vydání je úkolem vydavatelovým nejen přesnost celého rukopisného materiálu, nýbrž největší možné proniknutí textu a takové jeho kritické osvětlení, aby ho v náležitém porozumění mohl užívat filolog i nefilolog, slavista i neslavista.

Znamená to u přeložených textů vydávat je vždy s originálem, z něhož bylo překládáno, u všech starších, porušených

nebo vůbec méně jasných textů s překladem do některého jazyka nového.

Slovanský text budiž podáván vždy jen ve znění skutečně doloženém, a tam, kde je možno voliti mezi několika rukopisy, ovšem ve znění nejdůležitějším (původní znění nejlépe zachovávajícím). V tomto textu buďtež hrubé a zřejmé omyly podle možnosti (ovšem s nutným taktem) opraveny přímo a znění rukopisu uvedeno v kritickém aparátu, v němž buďtež uvedeny také všechny ostatní navrhované emendace a textově kritické poznámky.

V textu budiž provedena interpunkce a rozvedeny zkratky a ligatury podle zjištěného pravopisu písaře; vložené části slov buďtež umístěny v závorkách < >. Při všech těchto vydavatelových zásazích do textu je třeba úzkostlivě dbáti, aby všechny, i nejmenší odchylky vydání od rukopisu byly naprosto jasně vyznačeny a aby byla tak přesně rozhraničena realita od hypotézy.

Originál je třeba ovšem v mezích možnosti podati v redakci totožné nebo blízké slovanskému překladu, a kriticky jej zpracovati se zřetelem k tomuto překladu. Oba texty se tak navzájem užitečně osvětlí. Originál ukáže smysl nejasných a porušených míst v slovanském překladě, povede k jich opravě, ukáže překladatelskou a stylistickou techniku slovanských překladatelů a poskytne i důležité předpoklady pro mluvnický i slovníkový rozbor slovanského textu. Sám pak originál může býti slovanským překladem nejednou osvětlen podobně.

Kritický aparát, u překladu připojený i k originálu, musí obsahovati:

1.) důležitější údaje paleografické, významné pro jazyk a interpretaci textu;

2.) varianty (z pravopisných jen interpretačně důležité, obecné budou uvedeny v úvodní charakteristice), paralelní místa s prameny, narážky na texty biblické a citáty;

3.) emendace chyb překladu a opisu;

4.) budiž tam také zaznamenána a pokud možno vysvětlena každá nejasnost, nedbalost nebo jazyková nesprávnost textu, každá jeho nepravděpodobnost či věcný rozpor (u překladu i rozpor s originálem nebo odchylka od něho) a vše, co ukazuje na nějaký zásah do původního znění.

Proto musí vydavatel proniknouti i do obsahu vydávané památky a ovládnouti její odbornou problematiku.

Celý kritický aparát budiž při vši účelnosti co nejúplnější, jasný, úsporný, avšak čitelný a ne nadměrně hutný.

To jsou celkem zásady, jež se již osvědčily ve filologii klasické. Jsou to zásady obecné, jež bude třeba přizpůsobiti jednotlivým zvláštním případům. Vydání tohoto druhu jsou ovšem obtížnější a odpovědnější než vydání diplomatická. Proto také je asi možno s nimi prakticky počítat jen pro texty důležitější nebo nejdůležitější. Naléhavá jsou však taková vydání pro všechny texty staroslověnské: bez takovéto předběžné práce ediční by nemohl budoucí staroslověnský slovník spočívat na pevných základech.

P r a h a

Jan Frček

IV

Nove teme

Thèmes nouveaux

O latiničkoj transkripciji ćirilovskih imena u bibliografskim katalozima.

Les noms cyrilliens et leur transcription en caractères latins dans les catalogues bibliographiques.

La frequente constatazione dei gravi inconvenienti causati nelle ricerche bibliografiche dalla diversità dei criteri seguiti — quando non addirittura dalla mancanza di qualsiasi criterio stabile — nella trascrizione di nomi slavi in cataloghi di biblioteche o in indici bibliografici m'ha indotto ad affrontare la questione al II° Congresso Internazionale delle Biblioteche e di Bibliografia, tenutosi a Madrid e Barcellona nel Maggio del 1935.

Ho allora messo in evidenza i danni che derivano da un simile stato di cose non solo nei riguardi delle opere slave in caratteri cirillici, ma anche in quelli — caso assai più frequente — di opere slave tradotte in lingue a caratteri latini, registrate nei cataloghi secondo la trascrizione adottata dal traduttore caso per caso e quindi spesso incerta e variabile — specialmente per certi nomi — e causa di possibili confusioni, dispersioni ed errori in segnalazioni bibliografiche.

Ho proposto allora l'adozione generale da parte di tutte le biblioteche d'un sistema unico di trascrizione e il raggruppamento sotto lo stesso nome, uniformemente trascritto, di tutte le segnalazioni bibliografiche ad esso relative, a prescindere completamente dall'effettiva trascrizione seguita nel testo. Sotto o accanto al nome riportato in questa trascrizione uniforme ho poi naturalmente suggerito di riprodurre, per elementare dovere di precisione bibliografica, il nome stesso quale esso appare nella

sua trascrizione concreta, caso per caso, riportandolo, s'intende, anche in altra scheda, secondo l'ordine alfabetico che ne risulta, per rinvio alla scheda generale. P. es.: *Chestoff*, v. *Šestov*.

In questo modo, è chiaro, nessuna dispersione è più possibile e la ricerca bibliografica è per ogni autore regolata da norme precise e inequivoche.

Come sistema di trascrizione uniforme ho suggerito quello che è già, in sostanza, internazionalmente in vigore nelle pubblicazioni di carattere scientifico e linguistico e che si basa sulla corrispondenza tra l'alfabeto cirillico e l'alfabeto latino nella lingua serbo-croata, integrato quest'ultimo da norme convenzionali nei riguardi delle lettere che non usa la lingua serbo-croata. Un sistema, cioè, semplice, sicuro, che dà, mediante l'ausilio di pochissimi ed elementarissimi segni diacritici, una corrispondenza esatta e costante, lettera per lettera, tra alfabeto cirillico e alfabeto latino, malgrado la maggior ricchezza del primo.

La mia proposta fu allora accolta all'unanimità e formò uno dei voti del Congresso.

Lo stesso tema richiamò successivamente l'attenzione della XIII^a. Conferenza Internazionale della Documentazione a Parigi nel 1937, tanto che fui invitato a dare chiarimenti in proposito e a presentare nuove proposte concrete alla XIV. Conferenza, che si tenne a Oxford l'anno scorso, e alla successiva riunione del Comitato ISA 46 della Documentazione a Londra, in confronto con altri sistemi di trascrizione proposti o adottati in talune grandi biblioteche straniere, sopra tutto nella *Library of Congress* di Washington, e col sistema seguito nell'Unione Sovietica.

Le mie considerazioni furono allora oggetto di nuove ampie discussioni e alla fine il Comitato della Documentazione, perfettamente convinto dell'assoluta opportunità di addivenire a un criterio unico internazionale di trascrizione non soltanto nei riguardi bibliografici e biblioteconomici, ma anche in quelli scientifici, industriali e commerciali, decise di far sue le mie proposte e sottoporle al giudizio di tutti gli enti aderenti alla „Documentazione“ mediante apposita circolare in tre lingue, che fu a tutti inviata dal „Deutscher Normenausschuss“ di Berlino in data 21 Marzo u. s.

L'adozione d'un sistema unico per tutti di trascrizione urta in realtà, in qualche caso concreto, contro scogli insormontabili,

quando si tratta di biblioteche che abbiano già un loro diverso sistema di trascrizione (come, per esempio, quella di Washington) e che non possono più, per ovvie ragioni, sostituirlo con un altro. Ma l'inconveniente non è irrimediabile e può essere facilmente riparato mediante un opportuno sistema di schede o norme di rinvio, che colleghi le due trascrizioni, facendo costante riferimento alla trascrizione generale.

Tutte queste considerazioni ed altre di dettaglio, relative ad altri aspetti della questione, sono state da me svolte in varie relazioni e pubblicazioni, alle quali mi richiamo nel riepilogare l'argomento in questa sede di studî slavistici:

1°) *Sull'unificazione della trascrizione dei nomi slavi originariamente scritti in caratteri cirillici nei cataloghi delle biblioteche a caratteri latini* (nella riv.: „L'Europa Orientale“, Roma, XV, 1935);

2°) *Sulla questione della trascrizione dei caratteri cirillici in caratteri latini e viceversa* (Sofia, Čipev, 1936. № 1 della „Bibliotekina Bulgara“. Pubblicato anche nella „Rivista Italo-Bulgara di Letteratura, Storia, Arte“, Sofia—Roma, VI, 1936);

3°) *Ancora sulla trascrizione dei nomi cirillici in caratteri latini sotto l'aspetto biblioteconomico e bibliografico* (nella „Revue Internationale des Études Balkaniques“, Belgrade, III, 1938);

4°) *Sur l'état actuel des systèmes de transcription des noms slaves cyrilliques dans la documentation bibliographique* (in: „International Federation for Documentation. XIV.th Conference. Oxford—London, 1938. Transactions. The Hague 1938).

5°) *La questione della trascrizione dei caratteri cirillici alla XIV.-a Conferenza Internazionale della Documentazione a Oxford e alla riunione del Comitato „ISA“ 46 a Londra.* (nella riv.: „L'Europa Orientale“, XVIII, 1938. Tradotto anche in serbo-croato sotto il titolo: *O latiničkoj transkripciji ćirilice*, nella „Hrvatska Revija“, XII, 1939).

R o m a

Enrico Damiani

V

Izveštaji Komisija izabranih na ranijim Kongresima Rapports des Commissions nommées par les anciens Congrès

Izveštaj Komisije za izdavanje ćirilo-metodskih izvora.

Rapport de la Commission pour l'édition des sources cyrillo-méthodiennes.

Планътъ на издаванетоъ тия извори и изследванията върху тѣхъ, изработенъ отъ комисията, избрана отъ 4-ия международенъ конгресъ на византологитѣ въ София и на 2-ия международенъ конгресъ на славиститѣ въ Варшава въ 1934 година. — Досегашната работа на комисията. — Изданията, които се готвятъ. — Прѣчкитѣ, които комисията срѣща при изпълнението на своя планъ. — Поменъ за починали членове на комисията. — Предложение за изборъ на нови членове.

София

Сѣоянъ Романски

Sekcija za istoriju književnosti

Section d'histoire littéraire

I

Opšta pitanja namenjena iscrpnoj diskusiji

Problèmes généraux destinés à une discussion approfondie

4. Sukobljavanje narodnih i stranih elemenata kao stvaralački činilac u razvoju slovenskih književnosti.

Le conflit entre les éléments nationaux et étrangers comme facteur de création dans l'histoire des littératures slaves modernes.

Statt von einem „Konflikt“ oder Kampf der volkhaften und fremden Elemente empfiehlt es sich zunächst, von diesem Verhältnis als einem Spannungsverhältnis zu sprechen, um bereits im Ausdruck das dynamische, entwicklungsgeschichtlich bedeutende und schöpferisch fruchtbare Moment anzudeuten. Die Lösung des Spannungsverhältnisses erfolgt im Wege der geistigen Auseinandersetzung, der als letztes Ziel die Klärung und Bewusstwerdung des eigenen völkischen oder persönlichen geistigen Wesens vorschwebt. So gefasst, darf aber der Begriff des Spannungsverhältnisses nicht auf die obige Gegenüberstellung beschränkt bleiben, sondern muss auf die Gesamtheit des völkischen Geisteslebens ausgedehnt werden, soweit es dichterische Ausdrucksform gewinnt. Spannungsgrad und Spannungsvielfalt erweisen sich viel stärker und verwickelter bei den grossen schöpferischen Individuen als bei den Vertretern literarischer Modeströmungen. Das Verhältnis der Generationen kann zwar manchmal annähernd mit der obigen Gegenüberstellung zusammenfallen, erhält aber in der Regel seinen besonderen Charakter und seine eigentliche Qualität durch die Verquickung mit den durch die bishe-

rige literarische Entwicklung gegebenen innervölkischen geistigen Spannungen. Anders spiegeln sich die Vorgänge, wenn der Blick vorwiegend auf die literarisch schaffende Oberschicht gerichtet ist oder auch die Übergangszonen einbezieht, die zur Volksliteratur hinleiten; eine vollgültige Wertung erfordert auch die Berücksichtigung des Umfangs und der Art der literarischen Wirkung bei den verschiedenen Schichten des Publikums.

Wenn der Begriff in diesem Sinne ausgeweitet wird, kann er sich gerade in der Geschichte der südslavischen Literaturen als fruchtbar erweisen unter der Voraussetzung, dass trotz der vielfach erforderlichen geteilten Blickrichtung die Hauptaufgabe nicht aus dem Auge verloren wird: die nationale Literatur als dichterischen Ausdruck des völkischen Wesens in seiner geschichtlichen Entwicklung zu erkennen und zu deuten.

So ist der in der obigen These angedeutete Gesichtspunkt geeignet, um

1) der mechanischen Auffassung des literarischen „Einflusses“ entgegenzutreten (Beispiele Njegoš, Penčo Slavejkov);

2) die Periodisierung statt an Hand der für andere Literaturen aufgestellten Kategorien im Anschluss an die besonderen geistigen Entwicklungsbedingungen des einzelnen Volkes durchzuführen (Beispiel: die serbokroatische Literatur des XIX. Jahrhunderts);

3) in methodologischer Hinsicht die in der Literaturgeschichtsforschung sonst häufig getrennt verwendeten oder sogar mit dem Anspruch des Erstgeburtsrechts auftretenden Betrachtungsweisen organisch zu ordnen und zu verbinden (kulturgeschichtliche und soziologische, geistesgeschichtliche und stilgeschichtliche Methode).

Belgrad

A. Schmaus

10. Zadaci i metode savremenih terenskih ispitivanja tradicionalne poezije

Buts et méthodes des recherches actuelles faites sur le terrain même de la poésie populaire slave.

Práce zkoumající tradice na terénu dosáhly u slovanských národů již velmi důležitých výsledků. (Srov. jen práce Murkovy o jihoslovan. lidové epice, práce Millerovy školy v Rusku a novější práce sovět. badatelů o bylinách a pohádkách). Naším úkolem je tyto výsledky prohlubovat a rozšiřovat. Velmi cenné jsou na př. biografie tvůrců lidové poesie. Dnešní badatelé, kteří se zabývají těmito biografiemi, musí dbáti uměleckého výběru těchto tvůrců. Je třeba sledovat jejich umělecký vkus, přípravu a pod. Je třeba zevrubně vystopovat celou uměleckou osobnost takových lidových básníků. U pohádkáře musíme znát jeho sklon nebo odpor k lidové lyrice a k jejím druhům, tedy i znáti, zda není pohádkář sám zpěvákem. U gramotných lidových tvůrců je důležité vědět, co četli a co jim z přečteného nejvíce utkvělo v paměti. V lidové poesii má značnou úlohu „sociální objednávka“, podstatně větší než v literatuře knižní. Proto je velmi důležité rozpoznávat, co je dílem tvůrce samého a co je nutno přičíst na vrub celého vesnického kolektiva. Všechna fakta folkloru můžeme rozdělovat na aktivní kolektivní fakta a pasivní. Mezi aktivní kolektivní fakta lidové poesie zařazujeme na př. ony obřadové písně, které musí znát každý vesničan, nebo rus. častušky, které zná všechná mládež té nebo oné vesnice. Mezi pasivní kolektivní fakta ruské byliny, jihoslovenské epické písně a nářky nad mrtvým, které znají zpívat jen jedinci z vesnice, ale jež celý vesnický kolektiv pokládá za své. (Pokládá je za svůj regionální nebo dokonce za svůj národní majetek.) Takové rozdělení nemůže ovšem být zcela přesné, protože fakt sám kolísá mezi touto aktivitou a pasivitou. Příklad: pohádkář vypravuje pohádku, kterou

posluchači vyprávět nedovedou, není jim však neznámá. Znalost textu jim však dovoluje nejenom povzbuzovat vypravěče, ale někdy dokonce ho i opravovat, doplňovat a usměrňovat. Z toho pro badatele vyplývá, že je velmi důležité, všimnout si všech jemných odstínů aktivity kolektiva při tvorbě lidové poesie.

Jedním z nejaktuálnějších problémů lidové poesie je úkol prozkoumávat nejrozmanitější funkce lidové poesie a stanovit hierarchii ve struktuře, kterou tyto funkce tvoří v každém zvláštním díle lidové poesie. Je ovšem samozřejmé, že bádání touto funkcionálně strukturální metodou se dá provést s nejlepšími výsledky pouze na místě samém (v určitém kraji, vesnici a pod.). Každý badatel ve folkloru musí nyní počítat s velkým vlivem městské poesie na lidovou. Je třeba si především všimnout, jak se městská poesie přetváří v lidovém kolektivu. Důležité je, aby badatel zaznamenal všechny obměny v tomto přetvořovacím procesu a zkoumal cesty, kterými tzv. vysoká poesie přichází mezi lid. Vliv tzv. vysoké poesie na lidovou je třeba probírat právě tak, jako vliv tzv. vysokého umění na folklor vůbec. Děje se tak zpravidla cestou přímou, tj. knihami školními, školou a četbou vůbec, nebo prostřednictvím tzv. nižších městských vrstev.

Zvláštním úkolem je bádání na poli divadelních projevů ve folkloru slovanských národů. Tato práce se týká divadelních her (vánočních, velikonočních atp.) právě tak jako svatebních obřadů, sklízňových slavností, jako na př. jsou dožínky, vinobraní atd. Badatel může zkoumat na místě samém divadelní kostýmy, divadelní prostor, kolektivní tvorbu obecnstva při lidovém divadelním projevu, divadelní pohyb, přednes atd. Bohužel lidové divadlo slovanských národů, bohaté svéráznými divadelními postupy je málo prozkoumáno, zvlášť jako jednotlivá struktura divadelního projevu.

P r a h a

Petr Bogatyrev

II

Referati namenjeni opštoj diskusiji

Rapports destinés à une discussion générale

10. Značaj katoličke obnove („kontrareformacije“) za stvaranje zajedničke književne osnove srpskohrvatske.

Importance de la réaction catholique (contre-réforme) pour la formation d'une base commune de la littérature serbocroate.

Povodom knjižice Flacius od Mije Markovića g. Fr. Fancev kaže da nauka dosad ne poznaje Hrvata protestanata, koji bi bili, koji bi ostali u banskoj Hrvatskoj, pa i javno djelovali na daljem širenju reformacije među Hrvatima (Hrv. dnevnik od 5-V-1938).

U svome referatu ne ograničujem se samo na hrvatsko područje pod banskim žezlom, jer je to bilo najmanje područje (reliquiae reliquiarum olim regni Croatiae), nego se obzirem i na druga područja, u kojima stanovahu katolički Hrvati i hrvatski se govoraše, pa nazivalo se to u starija doba i dalmatinski, ilirski, slavonski, jer je to kod katolika bilo isto što i hrvatski; proširujem pitanje ne samo na 16, nego i na 17 i 18 vijek za dokaz opstanka i reformacije i protureformacije kod Hrvata. Neka se por. i moj članak u praškoj Slaviji 1939, u kojem sam protiv nazorâ isusovca o. Miroslava Vanina iznova utvrdio na temelju svojih radnja u Radu, knj. 220 (1919) i u zagrebačkom Nastavnom vjesniku XXII (1913): „Rimskopapinska protureformacija u jugoslav. zemljama“ i „Karakteristika i ocjena književnog rada i ličnosti B. Kašića“, da je B. Kašić u svojem propovjedničkom i književnom radu pored pogibelji za katolike u „ilirskim“ stranama od shizmatika i muslimana u turskom carstvu imao upravo i izrijekom *Lutera, protestantske (luteranske) i kalvinske* propo-

vjednike i protestantske prijevode biblije u našem narodnom jeziku, tako da njegovo djelovanje treba uistinu uzeti kao protureformacijsko, kao protulutersko. U Osijeku, okolici osječkoj, Podravini i Srijemu nalazio je Kašić heretike protestante i kalviniste, njihove propovjednike, s kojima je o vjeri raspravljao, dakako, „dalmatinski“, „ilirski“; prema tome reći ću, da su oni mogli biti i Hrvati, pored Nijemaca i Mađara. On je i gdje koju crkvu, protestantima „oskvrnjenu“, očistio i preosvetio. Po podacima se njegovim vidi, da su luterani, iako privremeno, bili osvojili neka slavonska sela i hramove i da su imali svoje pastore. I Kašićeve knjige i hrvatske i latinske, u kojima se spominju i pobijaju poluvjerci (heretici, luterani, kalvinisti), dokazuje da je on bio pisac ne samo katoličke obnove, nego i pravi *pisac protureformacijski*, jer im je namjena i težnja bila upravo protureformacijska.

Na osnovu novih podataka iz izvještaja o misijama, koje su oo. Isusovci vršili u hrvatskim zemljama, — a ove ću podatke iznijeti detaljno u svom usmenom referatu — dolazim do zaključka da se može govoriti o reformaciji i o protureformaciji kod Hrvata, jer je bilo i župa i pastora protestantskih, jer je bio i pokret i protivupokret kako vjerskokrkveni tako i književni kod Hrvata.

Z a g r e b

Marijan Stojković

Sekcija za nastavu slavistike Section d'enseignement

II

Referati namenjeni opštoj diskusiji Rapports destinés à une discussion générale

1. Primena novih principa lingvistike i književne istorije u srednjoškolskoj nastavi slovenskih jezika i književnosti.

**Application des nouveaux principes de la linguistique et de l'histoire
littéraire dans l'enseignement des langues et des littératures slaves
des lycées et collèges.**

Předmětem vyučování mateřskému jazyku na střední škole je především současný spisovný jazyk, neboť hlavním cílem tohoto vyučování je bezpečné a vědomě správné a vhodné jeho užívání.

Starší směry lingvistického bádání tím, že předmětem jejich bádání byl vývoj jazyka a hlavně starší jazyková stadia a zvl. spisovný jazyk jakožto jazyk „umělý“ se vůbec nepokládal za vhodný předmět bádání, neměly skoro, čím by přispěly k vlastnímu jádru jazykového vyučování. — Význačným předmětem dnešního lingvistického bádání se stal právě současný jazyk, a to nejen jazyk lidový, nýbrž i jazyk spisovný (jeho speciální funkce a příslušné jazykové prostředky jim sloužící). Proto mohou tyto nové směry poskytovat i bezpečný odborný poklad pro vlastní jádro vyučování jazyku mateřskému na střední škole.

Jejich význam pro toto vyučování se m. j. týká zvl. toho, že odhalují v současném stavu spisovného jazyka jeho záko-

nitou stavbu (strukturu). Dříve se jevil současný stav jazyka jako pouhá destrukce pravidelné stavby jazykové v minulosti a tím vznikala klamná představa o hodnotách jazykových; poznávání zákonité stavby i v soudobém jazykovém stavu učí správnému názoru na jazyk, vede k lepšímu jeho hodnocení a ovšem racionalisuje správné jeho užívání. Srov. na př. jen otázku třídění deklinace a konjugace podle soudobého stavu v 9. thesi v sekci linguistické.

Jako doklad využití současných směrů linguistických pro vyučování jazyku mateřskému na střední škole dovoluji si uvést *Cvičebnici jazyka českého pro I. — IV. třídu středních škol*, kterou v čtyřech svazcích v l. 1933—1936 za mého vedení sestavili prof. L. Kopecný, Ed. Starý a Al. Získal.

Brno

Bohuslav Havránek

Balkanološka sekcija

Section balkanologique

I

Lingvistička pitanja

Problèmes linguistiques

2. Zajedničke crte balkanskih jezika kao osnovica balkanološke lingvističke discipline.

Les traits communs des langues balkaniques en tant que le fondament de la linguistique balkanique.

Znaky balkánských jazyků, které je mohou charakterizovat jako jazyky náležející k jednomu jazykovému svazu, jsou exponenty jejich sblížení, tedy jejich nového vývoje a nikoli výslednice starého stavu. Ptá-li se nyní lingvistické bádání nejen, o d k u d vznikají jevy jazykové, nýbrž také na to, k a m vývoj směřuje, stalo se tvoření nových jazykových celků, totiž tvoření znaků společných takových nových celků zvlášť vítaným předmětem jazykovědného zkoumání.

Pokud se lingvistika ptala především po původu jazykových jevů, soustřeďovala se i při zkoumání jevů jazykových svazů na řešení problému východiska takových znaků, hledajíc je hlavně v jevu jednoho jazyka příslušejícího do jazykového svazu a rozšíření jeho představovala si jako vliv tohoto jazyka na ostatní. A když jeho východisko nebylo možno zjistiti v některém jazyce příslušného celku, v jeho historických faktech, překládala hledaná východiska do období předhistorických a hledala je event. v tzv. substrátu. Nechci a nemohu popírati leckteré dobré

a pravděpodobné výsledky tohoto postupu, ale zapomínalo se často na to, že může jít i a patrně také jde často i o jevy prostě nové a neomezené svým východiskem jen na jediný jazyk.

Sbližování jazyků nemusí postupovati jen přejímáním jevů jednoho jazyka do jazyka druhého (i přitom je dobře všimati si nejen jevů přejímaných, nýbrž i těch, které se nepřejímají, poněvadž vždy při přejímání jde o výběr, o němž rozhoduje i jazyk, který přejímá), nýbrž může dojít k němu i vývojem konvergentním, totiž že pozitivním i negativním výběrem z jednotlivých jevů příslušných jazyků vzniká nová struktura společná a odlišná od všech dosavadních v příslušných jazycích.

Uvedu jediný příklad: takto lze nejnázne vysvětlovati synkretismus pádové stavby v balkánských jazycích. Nemohu totiž souhlasiti s názorem Sandfeldovým proneseným v jeho vynikající knize *Linguistique balkanique*: „*assurément personne ne va prétendre que le rencontre de la déclinaison thrace avec la déclinaison slave ait donné comme résultat: pas de déclinaison*“. Naopak pokládám právě za velmi pravděpodobné, že styk rozličných synthetických deklinací, které existovaly v jednotlivých balkánských jazycích, právě vedl k „*pas de déclinaison*“ a to postupem, který se často projevuje při sbližování jazyků nebo jiném jejich soužití, že se totiž v každém ze zúčastněných jazyků odstraňují ty jevy, které příslušníkům druhého jazyka činí veliké obtíže). Jednotlivé jevy zjednodušování deklinace splýváním forem pádových nebo i významů pádových vyskytovaly se ovšem již v jednotlivých balkánských jazycích (zvl. v balkánské latině), ale ke shodné balkánské stavbě pádové došlo podle mého mínění právě tím, že využitím jednotlivých jevů zjednodušujících deklinací vznikla nová společná zjednodušená struktura pádová, taková, že ulehčovala sbližování oněch jazyků, vzájemné jejich užívání. — Realisace shodné pádové stavby není ve všech balkánských jazycích shodná (někde se užívá prostředků synthetických, jinde analytických), ale shodu morfologické struktury jazykové určují především shodné gramatické významy (shodné jejich oposice); ty tvoří významovou stavbu morfologickou a nikoli formální prostředky významy ty vyjadřující. A po této stránce významové má právě pádová stavba shodně ve všech balkánských jazycích oposici „*nom.-akus.: gen.-dat.*“ a oposici „*nom.: akus.*“ (tato

druhá opposice existuje významově zčásti bez vyjadřujících forem, zčásti má i výrazové prostředky).

Konvergentní vývoj předpokládá určitou míru bilinguismu, resp. trilinguismu, ale třeba si přitom uvědomovati, že ani zdaleka nemusí jíti o bilinguismus nebo trilinguismus projevující se ve všech vrstvách příslušných jazyků. Na vývoj jazyků mají vždy význačný vliv obchodní, administrativní a kulturní centra a cesty, a proto jde jen o to, zda bilinguismus nebo trilinguismus existoval či existuje v takových centrech a při takových cestách; sotva lze popírati jejich existenci zvl. v obchodních centrech na Balkáně.

Brno

Bohuslav Havránek

Fonološka sekcija Section phonologique

1. Uvodno predavanje N. van Vejka.

Conférence inaugurale par M. N. van Wijk.

L'étude comparative des systèmes phonologiques des langues slaves.

Les systèmes phonologiques des langues slaves se prêtent excellemment à des études comparatives et historiques, vu la courte durée de la période intermédiaire qui sépare les langues historiques du slave commun, vu aussi le fait que la différenciation progressive des langues est contrebalancée par un esprit très conservateur.

L'évolution linguistique très rapide qui commença vers la fin de l'unité slave, et qui fut suivie d'une différenciation géographique assez radicale, fut occasionnée sans doute par des changements sociaux, dont nous ne savons que très peu. C'est dans la dernière période du slave commun que se développe la tendance à ne tolérer que la sonorité ascendante des syllabes; grâce à cette tendance, beaucoup de mutations phonétiques et phonologiques eurent lieu, les mots subirent des changements structureux, qui influencèrent sur les intonations, en créant un certain nombre de variantes combinatoires nouvelles; quelques-unes de ces variantes s'éloignèrent de plus en plus de leur point de départ, s'approchant en même temps des intonations opposées; ceci donna lieu à des confusions, l'ancien système fut disloqué, et, pour le restaurer, des regroupements d'intonations, d'accents et de quantités furent indispensables; cependant, ces reconstructions du système prosodique furent effectuées de façons différentes dans chacune des langues slaves. Le sens de l'évo-

lution fut déterminé non seulement par des forces inhérentes au système slave, mais encore par des tendances empruntées à d'autres langues. La monotonie et l'accent libre caractérisant le russe et le bulgare oriental ne sauraient être expliqués que dans le cadre de la ligne linguistique eurasiennne; la polytonie kachoube, séparée de celle du slave commun par une période intermédiaire monotonique, doit sa naissance au voisinage des langues baltiques; l'accentuation macédonienne ressemble à un tel degré à celle du grec et du latin qu'il faut l'expliquer par des influences grecques ou romanes, et le système prosodique de la plupart des langues slaves de l'Ouest, caractérisé par l'accent initial, par l'absence d'intonations et par la conservation de la corrélation de quantité, ressemble tellement à l'ancien système germanique qu'il semble exclu qu'il soit entièrement indépendant de celui-ci. En polonais et dans les langues sorabes le système occidental subit plus tard des changements assez radicaux. La polytonie slave ne fut conservée jusqu'à présent qu'en serbocroate et en slovène; le dialecte čakavien est plus conservateur que les autres dialectes de ce groupe en tant qu'il a conservé non seulement les corrélations de quantité et d'intonation, mais encore l'accent libre qui frappe en général la même syllabe des mots qu'en slave commun.

Grâce à la chute des jers, toutes les langues slaves ont renoncé à l'application rigoureuse du principe des syllabes ouvertes. Cependant, une certaine prédilection pour la sonorité ascendante des syllabes continue à se manifester dans différentes langues; d'autre part, le *fester Anschluss*, caractérisant toute une catégorie de voyelles des langues germaniques modernes, n'existe pas en slave.

Vers la fin de l'unité slave et dans la période succédante, le système des voyelles subit des changements énormes; quelques nouveaux phonèmes surgirent (*y, ě; ě, ě; b, v; ř, l*). Plus tard, les langues slaves tendirent à se débarrasser de toute voyelle ne cadrant pas avec la structure simple d'un système triangulaire ou quadrangulaire; plusieurs langues et dialectes revinrent, après une évolution assez compliquée, à la pyramide de cinq phonèmes, c.-à.-d. au système du slave commun; toutefois, dans certaines langues ce trait archaïque ne s'étend pas aux oppositions prosodiques.

Dans le domaine du consonatisme, les langues slaves s'accordent à maintenir la corrélation de voix et à développer beaucoup moins les catégories des labiales des vélares que celles des dentales (les sifflantes y comprises) et des chuintantes, les spirante, et demi-occlusives dentales et chuintantes occupent une place considérable dans les systèmes consonantiques. Une métamorphose assez radicale du système eut lieu dans ces langues où les variations de timbre, extra-phonologiques en slave commun, furent phonologisées. Ceci eut lieu dans plusieurs langues slaves; en russe la corrélation de timbre continue toujours à être un des traits les plus caractéristiques du système phonologique.

L'évolution des langues est dirigée par le jeu varié de forces conservatrices et de forces novatrices. Pour expliquer celles-ci, il faut tenir compte des tendances inhérentes aux lignes linguistiques et aux substrats ethniques, mais aussi de ressources propres dont dispose chaque langue pour la régénération perpétuelle de son système. La phonologie diachronique doit bien distinguer entre tendances héréditaires et tendances acquises soit par emprunt soit par évolution autonome.

Leyden

N. van Wijk

3. Problemi fonoloških sistema „jezičnih saveza“.

Problèmes des systèmes phonologiques des langues non-apparentées formant une „union linguistique“.

O existenci „jazykových svazů“, tj. geografických skupin jazykových, není dnes pochyby; potvrzuje to už i zřízení balkanologické sekce. Jiná je otázka, možno-li mluvit právem o fonologickém systému jazykového svazu: vždyť fonologický systém existuje jako celek jen pro daný jazyk (resp. nářečí) a sotva lze naléztí systém shodný do všech podrobností v jazycích sousedících, i když zřejmě prošly konvergentním vývojem (v. thesi 2 v sekci balkanologické).

Hledáme-li shody nebo rozdíly mezi fonologickou stavbou jazyků příslušejících k jednomu jazykovému svazu, musíme hledětí především k podstatným znakům jistého fonologického systému, resp. jeho dílce; podstatným znakem jeho jsou opposice (resp. korrelace), z nichž se skládá systém, nikoli členy těchto opposicí (fonémata) samy o sobě a tím méně jejich fonetická realisace (pokud ovšem nevyklučuje účast hlásky v příslušné opposici). Proto stejné opposice určují zásadní shodu fonologického systému nebo jeho dílce a není k takovéto shodě (ovšem ne totožnosti) třeba identity všech fonémat — v. období v srovnávání morfologických struktur (jde opět o opposice a nikoli o jazykové prostředky, které je realisují, v. thesi 2. v sekci balkanologické).

S toho hlediska na př. v jazycích příslušejících k balkánskému jazykovému svazu (rumunských, slovanských v jazyce novořeckém a v části albánštiny) zaručuje jednu shodu jejich fonologického systému stejná korrelace tonická (monotonická, korrelace síly, Stärkekorelation) bez korrelace kvantitativní. Druhou shodu, třeba že zasahující menší okruh, jen jazyky slovanské, rumunské a část albánštiny, lze právem vidětí v existenci dvojí opposice kvalitativní (Eigentonkorrelation) v systému vokalikém:

kromě korrelace měkkosti (vokál měkký nebo přední: vokál neměkký nebo zadní) existuje u vokálů neměkkých ještě korrelace světlosti (vokál světlý, nelabialisovaný: vokál temný, labialisovaný) — na př. *i* : *á(ɤ)*, *u* a *á(ɤ)* : *u*. Tyto stejné opposice určují zásadní shodu těchto vokalických systémů, i když v dalších podrobnostech se různí.

Pozn. Mařeckého fonetické určení hlásky, která je střídnicí starých jerů v zetských nářečí, jako *ä*, a to hlásky, která je palatální v poměru k *a*, není patrně správné; srov. popis Stefanovičův.

Za druhé je třeba pamatovati na to, že shodné znaky fonologických systémů jazykového svazu nezabírají vždy naprosto stejné území (zvl. na periferii jazykového svazu se snadno setkáváme s rozdíly danými udržením staršího stavu, srov. v našem případě odchylný vokalický systém fonologických archaických nářečí bulharských); isofony takových shod bývají různé, některé mají širší rozsah (jako v našem případě tonická korrelace), jiné menší (jako v našem případě shoda v korrelacích kvalitativních). Jde zde — stejně jako při určování struktury jazykové (a ovšem i fonologické) nářečního nebo jazykového celku — o znaky společného jádra příslušného území jazykového svazu (totiž o znaky zasahující značnou část tohoto příslušného území) a nikoli o rozdíly obkličující toto jádro (o pás měnicích se isofon).

Pozn. Fakt, že v našem příkladě při shodě v korrelacích kvalitativních vokalického systému balkánského jazykového svazu zůstala nová řečtina mimo hranice této shody, potvrzuje jen skutečnost, že novořečtina leží nejen geograficky na periferii tohoto svazu, nýbrž právě pro své exklusivní postavení, které na Balkáně měla (a vliv s tím spojený) neprocházela vždy společným konvergentním jazykovým vývojem balkánským. Srov. i některé její rozdíly v znacích morfologické struktury balkánského jazykového svazu.

Konečně je třeba nezapomínati na to, že i po stránce fonologické charakteristické znaky vznikajícího nebo existujícího jazykového svazu musí se hledati právě ve společných innovacích.

B.

**SAOPŠTENJA I REFERATI
COMMUNICATIONS ET RAPPORTS**

SERCIJA ZA LINGVISTIKU
SECTION DE LINGUISTIQUE

MIRKO DEANOVIC (Zagreb)

PROJEKTIRANI LINGVISTIČKI ATLAS MEDITERANSKIH NAZIVA I NEKI SLAVENSKI JEZICI

Dosad imamo lingvističkih atlasa samo za pojedina jezična područja. Budući da su oni mnogo pomogli razvoju jezičnih istraživanja, možemo se koristiti tim iskustvom i na osnovu istih metoda proučavati također neke leksičke pojave izvan granica pojedinih jezika. Na geografskim se kartama može veoma praktički slijediti rasprostranjenost riječi i u inojezičnim teritorijama. Tako će na pr. novi „Atlas der schweizerischen Volkskunde“, koji obuhvata sva četiri jezična područja republike, korisno poslužiti i lingvističkoj geografiji (cfr. „Vox romanica“ 1, 1936, 370—382; 2, 1937, 136—156., „Schweiz. Archiv für Volkskunde“ XXXVI, 1937/38, 237—280).

Poznato je da sredozemni bazen zbog geografsko-historičkih razloga ima mnogo zajedničkih obilježja, koja se često odrazuju u duhovima i jezicima njegovih stanovnika najraznoličnijih rasa. More usko povezuje sve te primorce, kojima je ono jedan od glavnih izvora života. Odatle od milenijâ sličan način života i mišljenja, odatle i zajednički nazivi za najobičnije pojmove i stvari u vezi s tim elementom. Zato će biti dobro ako se za nekoliko točaka toga bazena ustanove današnje rasprostranjenje (aires), oblici i značenja nekih starinskih mediteranskih izraza, koji se odnose na brodove, plovidbu, ribanje, pomorsku trgovinu, vjerovanja, javne i privatne tradicije, običaje, faunu i floru.

Kako su Jadransko i Crno more dijelovi Mediterana, mnoge od spomenutih pojava nahodimo i kod tri slavenska naroda

na tim obalama. U primorju Jugoslavije, Bugarske, Ukrajine i kod Bugara u Trakiji odavna su se uvriježile posuđenice za nekoliko pojmova i predmeta preuzetih iz starijih mediteranskih jezika. Stoga bi taj atlas, koji zahvaća i te sredozemne krajeve, bio od interesa i za studij rječnika i civilizacije spomenutih slavenskih jezika. S primorja su neki od tih termina prešli i u zaleđe, tako da ih susrećemo na pr. oko jezerâ usred Balkana.

U priopćenju će se za to dati nekoliko karakterističnih primjera.

Taj sam nacrt lingvističkog atlasa iznio u „Archivum romanicum“ (XXI, 1937, 265—282) i u „Vox romanica“ (III, 1938, Nr. 2). Odobrila ga je Société linguistique de Paris i zaključila da će sudjelovati u njegovu ostvarenju (BSLP, XXXVIII, 1937, p. XXV); jednako se dosad izjavilo više od dvadesetak odličnih lingvista, većinom romanista. Sada je na dnevnom redu V Internacionalnog kongresa lingvista u Bruxellesu (28. 8.—2. 9. 1939) a iznosi ga se i ovdje kako bi se za nj zainteresiralo i što više slavista.

VILLEM ERNITS (Tartu)

ELEMENTY ESTOŃSKIE W JĘZYKU ROSYJSKIM I INNYCH JĘZYKACH SŁOWIAŃSKICH

Styczność językowa Estończyków z Rosjanami a na południowo-wschód od Estonii z silnie już zrusyfikowanymi szczepami pierwotnie białoruskimi datuje się już od samego wyodrębnienia się ludu estońskiego z prarodu nadbałtycko-fińskiego a Rosjan oraz Białorusinów ze wspólnoty prasłowiańskiej, może przez wspólny okres praruski. Z Polakami stykali się Estowie w końcu XVI i w początkach XVII stulecia w czasie panowania Polski w południowej Estonii. Obecnie Estonia ma pośrednie stosunki — co prawda czasami bardzo ograniczone — ze wszystkimi narodami słowiańskimi, szczególnie zaś z Polską. Poza tym Estonia posiada na swych wschodnich rubieżach ok. 90.000 Rosjan, wśród których, głównie na południowo-wschodzie Estonii, spotyka się liczne cechy białoruskie. Polaków mamy obecnie w Estonii ok. 7.000, z których większość (5000) stanowią robotnicy sezonowi.

W gwarach rosyjskich w Estonii udało mi się skonstatować na podstawie źródeł literackich i własnych obserwacji ok. 400 wyrazów zapożyczonych z języka estońskiego, zaś w gwarach Rosjan zamieszkujących pogranicze rosyjsko-estońskie — ok. 70 wyrazów. Niektóre zapożyczenia estońskie sięgają nawet dalszych obszarów rosyjskich aż do Syberii, zaś dwa wyrazy (myza—mąjatek ziemski i kilka—nazwa ryby) weszły do rosyjskiego języka literackiego, ostatni zaś wyraz nawet do języków polskiego i ukraińskiego. Do północnych gwar polskich weszło kilka wyrazów estońskich oraz kilkaset nazw miejscowości, nazwisk rodo-

wych oraz imion, figurujących w różnych księgach, katastrach ziemskich i innych dokumentach polskich z okresu panowania polskiego w Estonii. Do innych języków słowiańskich przeniknęła pewna ilość estońskich nazw, głównie miejscowości i to w ostatnich czasach.

Opracowanie tych zapożyczeń daje nader skomplikowany obraz wielkiej ilości odpowiedników dźwięków estońskich, częściowo nieznanych w językach słowiańskich a oddawanych przy pomocy najbliższych odpowiedników słowiańskich. Warto przy tym zaznaczyć wielką zgodność pomiędzy poszczególnymi językami słowiańskimi, głównie rosyjskim oraz polskim, co tłumaczy się naturalnie wspólnym pochodzeniem i wspólnymi cechami fonetyki języków słowiańskich. Ponieważ zapożyczenia te nastąpiły w różnym czasie, to dają one możliwość ustalenia dawniejszych form wyrazów oraz nazw miejscowości, nazwisk i imion estońskich, dając również przyczynki do fonetyki oraz historii dźwięków estońskich. Niekiedy przejawiają się w tych zapożyczeniach tendencje fonetyczne języka estońskiego w nieco przejawionej formie, jak gdyby rozwój fonetyczny robił przy zapożyczeniach pewne skoki. Można też zauważyć pewne wpływy fonetyki estońskiej w tendencjach t. zw. mazurzenia, depalatalizacji oraz przenoszenia akcentu na pierwszą zgłoskę wyrazu, zwłaszcza w t. zw. gwarze pskowskiej, występującej również w południowo-wschodniej Estonii. Warto jeszcze zaznaczyć, że olbrzymia ilość zapożyczeń odzwierciadla t. zw. stopień mocny fonetyki oryginałów estońskich.

W zakresie morfologii tych zapożyczeń (głównie rzeczowników) możemy zanotować bardzo obfitą sufiksację słowiańską oraz wcielanie wyrazów estońskich bezrodzajowych do kategorii rodzajów słowiańskich. Ciekawe są formy bezokolicznikowe zapożyczeń pochodzących z III-ej osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego lub z bezokolicznika estońskiego.

Można spotkać również w pewnej mierze zjawiska t. zw. mieszania języka t. j. zapożyczeń w formach deklinacyjnych i konjugacyjnych języka estońskiego, włączonych do rozmów rosyjskich.

Z punktu widzenia semasjologicznego ciekawe są pewne zmiany znaczeń nazw miejscowości, które to zmiany można ustalić na podstawie dawnych zapisów tychże miejscowości w innych językach. Również dają się tu zaobserwować t. zw. etymologie

ludowe słowiańskie przy oddawaniu podobnie brzmiących nazw estońskich.

Bardzo ciekawe są te zapożyczenia w sensie kulturalnym bo odzwierciedlają wpływy bardziej rozwiniętej kultury estońskiej na kultury swych sąsiadów wschodnich. Można tu skonstatować również pewnego rodzaju rolę pośrednią Estonii w procesie przyswajania sobie elementów kultury zachodnio-europejskiej, przeważnie germańskiej, i przekazywania ich swym bezpośrednim sąsiadom wschodnim. W czasach niepodległej Estonii można zaobserwować przenikanie pewnych pojęć i wyrazów kulturalnych z języka estonskiego do gwar rosyjskich w Estonii.

Na podstawie powyższego można stwierdzić, że język estoński nie był i nie jest tylko biernym odbiorcą wpływów kulturalnych z innych języków, lecz był i jest również czynnikiem wpływającym na języki i kultury sąsiednich narodów.

ИВ. ГОШЕВЪ (София)

РЖКОПИСИТЪ НА „ЦЪРКОВНИЯ
ИСТОРИКО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИ МУЗЕЙ
ПРИ СВ. СИНОДЪ“ ВЪ СОФИЯ

Като имаме предвидъ голѣмото значение на славянскитѣ и грѣцки стари ржкописи за славянското езикознание, желяемъ да обърнемъ внимание на ученитѣ слависти, делегати на конгреса, върху старитѣ славянски и грѣцки ржкописи, намиращи се въ „ржкописния отдѣлъ“ на синодалния църковенъ музей въ София, който музей, основанъ презъ 1921 г. и откритъ за посещения и за научна работа въ него презъ 1938 г., е още малко познатъ на учения свѣтъ. Въ съобщението си ще изнесемъ подробни сведения за самия музей, чийто ржкописенъ отдѣлъ съдържа около 900 екз. стари славянски и грѣцки ржкописи, произхождащи отъ X-ти до XIX-ти вѣкове; ще се спремъ на най-важнитѣ отъ тия писмени паметници, нѣкои отъ които сж рѣдки по значение и красота. Ще се спремъ повечко и на *двайта глаголически листъ*, които преди 7—8 години проф. Йорданъ Ивановъ намѣри въ подвързията на ркп. № Л^{3/6} отъ библиотеката на Рилския манастиръ (отъ нѣколко години тоя важенъ ржкописъ се намира въ Синодалния църк. музей въ София). Текстътъ на тия „*Глаголически Рилски листи*“ ние разчетохме и приготвихме за печатъ още преди три години, заедно съ текста на негативнитѣ глаголически отпечатъци по подвързийнитѣ дъсчени кори на сжщия ржкописъ, които Е. Спространовъ оповѣсти (безъ разчитане) презъ 1902 г. въ

своя „Описъ на рѣкописитѣ въ библиотеката при Рилския манастиръ“. Ние, обаче, се въздържаме да публикуваме тия тѣй важни новооткрити глаголически текстове, като очакваме вече нѣколко години да ги публикува тѣхния откривателъ, когото не еднѣжъ замолвахме да стори това. И, ако сега изнасяме една малка частъ отъ тѣхъ, това правимъ, защото сме убедени, че подобни новооткрити текстове не бива дълго време да оставатъ неоповестени.

Ето, за примѣръ частъ отъ въпросния текстъ, който заема последнитѣ редове въ дѣснатя колона на единия отъ пергаментнитѣ листове:

- 1 . . . бѣ мои троице: т(ъ)и
- 2 во съвѣси немощь в(ъ)се
- 3 го рода чѣа . о тайнѣ срѣц(ъ)
- 4 нашихъ . (т)ъи въ свои
- 5 памѣт(и) (в)жсѣнѣи съ
- 6 дрѣжиши в(ъ)сѣхъ дѣла
- 7 са . и словеса и мѣисл(и)
- 8 еже ест(ъ) к(ъ)то ч(ъ)то (н)асъ
- 9 оуспѣл(ъ) въ в(ъ)се житѣе
- 10 свое и с(ъ)тво(ри)лъ ил(и)
- 11 добро или зъл(о) в(ъ)сего
- 12 на (.) . твоєѣ
- 13 же благодѣтъѣ . азъ
- 14 грѣшнѣи . оуведѣвъ те
- 15 бѣ бже мой . каѣ съ въ
- 16 (с)ѣлъ зъл(о)бѣи . ѣже
- 17 с(ъ)творихъ . к(ъ)тебѣ при
- 18 ми съгрѣш(ъ)лъ . и хотѣ
- 19 (пра)во слоужити тебѣ .
- 20 припадаѣ моѣ ти
- 21 съ . помози ми гѣ бѣ
- 22 мои . ѣ сѣ(и) ма по мѣсти
- 23 твоѣи . помози ми ѣ
- 24 сѣлъ съ . и поучъ съ в(ъ)
- 25 оправданьихъ твоихъ .
- 26 сѣтъ бѣ . сѣи крѣпче .
- 27 сѣтъ бѣ смр(ъ)т(ъ)не помѣ(оу)
- 28
I н(асъ).

Тоя глаголически текстъ, който ние считаме за писанъ не по-късно отъ X—XI в., е писанъ надъ черта. Въ скоби поставяме ония букви, които въ оригинала не личатъ ясно или изцѣло сж унищожени отъ времето. Въ оригинала сж унищожени и много надредни знаци: ние не ги попълняме, а предаваме само ония, които сж се запазили.

Въ връзка съ това наше съобщение ние желяемъ да направимъ и предложение за обсъждане на нѣкои конкретни мѣрки, осигуряващи едно по-близко сътрудничество между Балканскитѣ хранилища на стари славянски писмени паметници.

B. HÁLA (Praha)

L'ARTICULATION DES CORDES VOCALES ET LA FORMATION DE LA CONSONNE *H* SONORE

Les moyens et méthodes employés en phonétique dite expérimentale permettent bien d'explorer l'action de différents organes phonateurs pendant l'articulation des phonèmes; seulement cette façon de recherches scientifiques est quelquefois assez difficile et cela surtout pour les organes qui ne sont pas assez accessibles, comme par exemple les cordes vocales qui, profondément cachées dans la boîte laryngienne, échappent à des investigations expérimentales. Et pourtant leurs positions et leurs mouvements ne forment que la phase fondamentale de la voix humaine; elles sont, en plus, capables de produire certains sons, d'ailleurs assez rares, comme p. ex. en slave la consonne *h* sonore, dont la formation et le développement intrigue, depuis longtemps déjà, non seulement les phonéticiens, mais aussi les linguistes et les physiologistes.

Le premier pas dans l'exploration des cordes vocales a été réalisé, dans le siècle passé, par un éminent physiologiste tchèque, Czermak qui, par son invention du miroir laryngoscopique, a facilité l'observation directe des cordes vocales.

Ensuite, au commencement de notre siècle, en 1913, un Allemand, Unschold, a publié une série de photographies représentant plusieurs positions des cordes vocales.

Enfin, pour obtenir non seulement des phases de mouvements, mais aussi les mouvements eux-mêmes, un Italien, le professeur Panconcelli-Calzia de l'Université de Hambourg a entre-

pris une série d'expériences avec la cinématographie (normale et stroboscopique).

J'ai essayé d'approfondir les procédés de M. Calzia et de les rendre utiles pour la linguistique et cela en premier lieu pour la linguistique slave. En collaboration avec un spécialiste en cinématographie (le Dr Honty de l'Institut de Physique à l'Université Charles de Prague) je suis parvenu à réaliser un film qui représente:

- 1° La position des cordes vocales pendant la respiration;
- 2° leur position pour l'articulation de l' *h* sonore;
- 3° leur position pour l'articulation des voyelles (sonores);
- 4° les vibrations des cordes vocales pendant l'émission de l' *h* sonore et des voyelles.

J'espère que la reproduction de ce film éveillera l'intérêt des illustres savants réunis dans ce Congrès et qu'elle leur permettra de se faire une idée juste sur l'organe le plus important de la parole humaine: les cordes vocales.

FRANJO HERIČ (Prag)

O KOPITARJEVEM PRAVOVISU

Jernej Kopitar (1780—1844) je v svojem delu *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, izdanem v Ljubljani 1808, prodal ne le zgodovino slovenskega pravopisa, ampak je tudi dal nova pravila za slovenski pravopis. Uzor je mu bil nemški gramatik *Johann Christoph Adelung* (1732—1806) in je dobro poznal njegovi deli *Umständliches Lehrgebäude der Deutschen Sprache, Leipzig 1782*, 2 sv. in *Vollständige Anweisung zur Deutschen Orthographie, Leipzig 1788*, kar je videti iz primerjave citatov, vzetih iz njegove gramatike in iz obeh Adelungovih gramatičnih del.

Kopitar razlikuje elementarno (fonetično) ortografijo od gramatikalne (etimologične) ortografije ter se odloči za etimologično ortografijo za slovenski jezik. Tudi razlikuje nepravilno izreko od pravilne izreke ter zahteva za pravilno izreko, da se etimologično pravilno pisane besede tako izgovarjajo kako so napisane, iz česar sledi, da njegov pravopis ne pozna niti asimilacije niti elizije soglasnikov. Le eno izjesno pozna, da se *l* na koncu besede sicer piše, toda se *v* izgovarja.

Primeri:

- a) golob, gospod, jug, cev, vitez, jež;
- b) gib: gibek gibka, slad: sladek sladka, nog: noget nogta, lov: lovec lovca, niz: nizek nizka, tež: tezek težka;
- c) oddeliti, izzvati.

ВАСИЛЬ ЛЕВ (Львів)

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ „КРЕХІВСЬКОЇ ПАЛЕЇ“

I. а) *Опис рукопису, характер і зміст.*

Обемистий рукописний список Палеї, названий Крехівською від місця її приналежності до монастирської бібліотеки в Крехові у Львівському воевідстві (Польща), складається з 574 карт досить грубого, шорсткого паперу, оправленого в книгу in 4-to, з двояким водяним знаком: воляча голова з хрестом поміж рогами та меч із гадюкою довкруги. Дослідами над текстом рукопису занявся Др Іван Франко і поробив пагінацію олівцем (з деякими дрібними похибками), 1141 сторін. Та він використав рукопис як джерело апокрифічних уступів, які він опублікував у I, II тт. Памяток українського письменства.¹⁾

Одначе тут важний рукопис як цілість. Є це Толкова Палея, повна, пізнішої редакції, оснута (за поглядами Істріна) на першій т.зв. Колеменській редакції 1406 р. Вона обіймає змістом історію жидівського народу від сотворення світа аж до Соломона, оперту на біблійному джерелі. Дальший зміст Крехівської Палеї (К.П.) перадає коротко за біблією історію жидівства після Соломона. Опісля йдуть короткі оповідання з римської історії, часи Христового народження, перші му-

¹⁾ Апокріфи і легенди, з українських рукописів зладив, упорядкував і пояснив др І. Франко. Т. I. Апокріфи старозавітні (Львів, 1896), т. II. Апокріфи новозавітні (Львів. 1899).

ченики та події до смерти Константина Великого, про собори та ересі. На стор. 1096—1098 оповідається про дива природи (двоглова дитина, шостиногий пес і т. п.), та про югословянську русалку Вілу. Потім згадується про Бохмита (магомеданську віру), далі про початки словянства, про перших словянських апостолів, Кирила й Методія і про винайдення письма першим апостолом. Тут поміщена диспута філософа (Кирила) з єретиком Козарином, жидовином і латинянами. Вона взята з житія Кирила-Константина.²⁾ Перечисленням перших Христових мучеників і хронологією подій та панувань володарів і згадкою про 1399 рік кінчається Крехівська Палея. Вона як усі Палейі переповнена релігійно-догматичною полемікою з жидівством та інвективами на нього (перед усім у властивій палейній частині) і пророцтвами та прообразами Нового Завіту.

Дата 1399 вказує на якийсь оригінал-список Т. П., на основі якої переписав свою Крехівську Палею якийсь незнаний автор.

б) *Характєр йсьма.*

Письмо рукопису Кр. Палейі півустанове одноціле крім останніх 22 старінок, де письмо дрібніше, старанніше, виконане яснішою фарбою. Мова одначе та сама. В тексті (серед рядків) і на маргінесі розмірно не багато корект дещо відмінно, яснішою фарбою. Це переважно поправки текстуальних похибок, дуже мало мовних і всі майже річеві. Письмо читається поволі ізза нерозривного писання слів, малих відступів серед рядків, виношування букв над рядок, а то й цілих складів; часто пишеться над лінією замість цілого складу тільки приголосівку.

Прикрас поза зовсім простими ініціалами, писаними киноварією та деяких киноварних наголовків тавогож письма як і текст, немає. Часто не зроблено відступу між розділами, навіть новою лінією. Вязаних букв кілька: *ау, шр, рѣ, шв, ор*. Ця писарська простота виходить із інтенції автора К. П. тільки

²⁾ Dümmler-Miklosich: Die Legende von heiligen Cyrillus. Denkschriften der K. Akademie der Wissenschaften. Wien, 1870, Bd. XIX, стр. 214—229.

переписати твір великого об'єму. Саме переписування забрало багацько праці, а прикрашувати письмом рукопис не було потреби й часу.

в) *Правопис, мова.*

Правопис середнеболгарський і з елементами східнослов'янськими, українськими. Юсів немає. Перед голосівками пишеться *ї* в суміш із *и*, знаком *є* означається преїотоване *е*.

Мова староцерковна з багатьома признаками руськими й українськими, які найбільше проявилися в звучні. Характеристичні риси мови, вже хочби тільки деяких явищ із обсягу звучні дають субстрат до висновків про оригінал К. П.

II. *Мовні й признаки Крехівської Палей з обсягу звучні.*

А. Голосівки.

- 1) Вокалізація глухих (єрів).
- 2) Сонанти.
- 3) Получення г + ъ, ь, л + ъ, ь.
- 4) Повноголосся.
- 5) Зміна початкового *је-* на *о-*.
- 6) Змішання звуків *є — ъ* (*е — ё*).
- 7) Виміна: *ѡ — є, ѣ*.
- 8) Перехід ненаголошеного *а* часом наголош. *ѡ в є*.
- 9) Заміна *є* на *и*.
- 10) Заміна *ѣ* на *и*.
- 11) Змішання *ы* з *и*.
- 12) Взаємна виміна *о — а* й *о — є*.
- 13) Перехід ненаголошеного *о* в *и* (*о ≥ оу, ъ*).
- 14) Початкове *и-*.
- 15) Вставне *е*.

Б. Приголосівки.

- 16) Паляталізація приголосівок.
- 17) Диспаляталізація приголосівок.
18. Затрата дзвінкости.
- 19) Приподібнення (асиміляція) приголосівок.
- 20) Мішання *с — щ* (*ц — ч*).
- 21) Мішання *ж — з, љ — с* (*ж — з, ш — с*).

- 22) Прасловянська група *dĭ.
- 23. Переставка зауків або складів.
- 24) Вставлення нової приголосівки.

III. *Висновки.*

Дата 1399, що знаходиться при кінці рукопису, вказує найвише на список Толкової Палей, з якої переписував автор К. П. Цей список північного походження, про що свідчать великоруські признаки в мові К. П. (ро-, ло-, е = ѣ, е ≥ ѡ, љ, љ, љ, љ; ч > с і с > ч; ж > з і з > ж; ш > с і с > ш). Однак численніші признаки української мови в К. П. (їе ≥ о-, є ≥ е, ѡ ≥ е, и ≥ ѣ, ы > и і и > ы, о > а і а > о, о ≥ у (ѡ), и † тт, вставне е, ч, ж, ш), вказують, що переписано її (з північного оригіналу), а не зложено самостійно на українських землях. Якщо ж Палей повстали на руських землях, то тільки на московських, не українських. Тут тільки їх переписували.

HERBERT LUDAT (Berlin)

KIETZE UND WIEKEN ALS ZEICHEN FÜR DIE FRIEDLICHE EINDEUTSCHUNG DER GEBIETE ZWISCHEN ELBE UND ODER IM MITTELALTER

Die Frage, wie die Wiedereindeutschung der ostelbischen Landschaften im Mittelalter vor sich gegangen ist und wo die slavischen Bevölkerungsreste geblieben sind, hat bisher keine einhellige Antwort gefunden. Besonders die nichtdeutsche Forschung glaubte immer wieder den gewaltsamen und blutigen Verlauf des deutschen Ostdranges betonen zu müssen. Dabei wurde der auch in der deutschen Forschung oft nicht genügend beachtete Unterschied zwischen den militärisch-politischen Vorgängen und den völkischen, kulturellen und wirtschaftlichen Entwicklungen übersehen und beide grundsätzlich auseinander zu haltende Prozesse in unzulässiger Weise vermengt. Auch in der deutschen Forschung herrscht noch nicht über alle Vorgänge im ostelbischen Lande volle Klarheit und Einhelligkeit und die brandenburgischen Gebiete zwischen Elbe und Oder gelten zuweilen noch immer als ein Bereich der gewaltsamen Wiedereindeutschung und der Vertreibung der Slaven. Schuld an dieser Auffassung tragen die Quellenlage und der Forschungsstand.

Einerseits unterrichten uns die annalistischen und urkundlichen Quellen verhältnismässig gut über die politischen und militärischen Vorgänge, die von der Mitte des 12. Jahrhunderts bis zum Ende des 13. Jahrhunderts zur vollständigen Besitznahme des brandenburgischen Territoriums durch die Askanier führten, andererseits lassen uns die mit der politischen Deutschwerdung

einsetzenden Quellennachrichten über den völkischen Wandlungsprozess weitgehend im Unklaren. Das Ausmass der slavischen Besiedlung zu Beginn der Besitznahme des Landes durch die deutschen Landesfürsten und die weiteren Schicksale dieses slavischen Volkstums müssen vorwiegend auf indirektem Wege mit Hilfe neuer Forschungszweige erschlossen werden. Die Frage lautet: sind auf brandenburgischem Gebiet die Slaven durch die deutsche Landesherrschaft ausgerottet worden oder sind sie auf friedliche Weise im deutschen Volk aufgegangen.

Namenforschung und Siedlungsforschung haben zu dieser Frage wichtige Teilergebnisse beigetragen, aber sie haben noch viele unerfüllte Aufgaben hinterlassen. Der Referent sucht durch Erforschung eines bisher völlig ungeklärten und strittigen Problems ein weiteres Beweisstück für den friedlichen Verlauf der Eindeutschung der Slaven auf brandenburgischem Gebiet zu geben.

In den sogenannten Kietzen im Gebiet zwischen Elbe und Oder hatte die ältere Forschung spezifisch slavische Siedlungen erkannt, über deren Charakter aber man sich nicht klar war. Während die einen meinten, es handele sich um slavische Fischerdörfer aus unbestimmter Zeit, wollen andere in ihnen eigens für die Ansetzung der vertriebenen Slaven bestimmte Siedlungen erkennen. Eine erstmalige Durchforschung des gesamten Quellenmaterials ergab zunächst, dass nur ein Teil der als Kietze bekannten Siedlungen aus der mittelalterlichen Kolonisationszeit stammte und der grössere Teil einem modernen, von der Lage der mittelalterlichen Kietze abgeleiteten Spottbegriff seine Bezeichnung verdankte. Die urkundlich nachweisbaren, alten Kietze dagegen besaßen auffallend gleiche Merkmale: sie lagen an bedeutenden, schon im Mittelalter strategisch wichtigen Plätzen, meist in unmittelbarer Nähe einer noch nachweisbaren Burg, und führten oft bis in die Neuzeit hinein ein rechtliches, wirtschaftliches, soziales und kirchliches Eigenleben mit eindeutig slavischen Zügen, und auch völkisch liessen sich in diesen Kietzen bis in das 15. Jahrhundert noch slavische Bevölkerungsreste nachweisen.

In diesen Siedlungen sind demnach keine von den Deutschen angelegten Zwangssiedlungen für die Slaven, sondern vielmehr die alten slavischen Suburbien zu erblicken, die die deutsche Landnahme in völkischer, rechtlicher, wirtschaftlicher, kultureller Hin-

sicht in vollem Umfange respektiert hatte. Neben ihnen und rechtlich streng getrennt von ihnen entstanden die Gebilde einer neuen Zeit: die deutschen Städte und Dörfer, während die slavische Bevölkerung in der deutschen Landesherrschaft lediglich eine neue Obrigkeit bekam, die die alten Zustände unverändert aufrecht erhielt.

Die Frage nach der Herkunft der Bezeichnung Kietz, für die der Referent eine Ableitung vom slavischen Wort für „Hütte“ *chyža* vorschlägt, führte zur Aufdeckung verwandter Siedlungen, der Wieken, die in ihren äusseren und inneren Merkmalen, in ihrer Rechtsstellung und Sozial- und Wirtschaftsstruktur den Kietzen entsprechen und sich aus pommerschem und mecklenburgischem Kolonisationsgebiet in direktem Anschluss an das Verbreitungsgebiet der Kietze nachweisen lassen. Der Referent sieht in ihnen gleichfalls Reste ehemaliger slavischer Suburbien und damit einen Beweis für den friedlichen Vorgang der Wiedereindeutschung verschiedener ostelbischer Gebiete im Mittelalter, wobei er abschliessend auf die grundsätzlichen Unterschiede zwischen den Kietzen und Wieken zu sprechen kommt.

MILOŠ MLADENVIĆ (Beograd)

SLOV. *SEBĀRĀ* UND SEINE BEDEUTUNGSENTWICKLUNG

Von der Bedeutung des alb. *sĕmbĕr* ‚Halbspänner‘ ausgehend, führt Jokl, Festschrift Miletić, 131 ff. urslav. **sĕbĕrĕ* (serb. *sĕbar*, russ. *sjĕbr*) auf idg. **sĕm-bur* ‚halbe Abgabe leistend, bzw. empfangend ‚Halbzinsmann, Halbbauer‘ zurück. Formell einwandfrei, ist dieser Deutungsversuch aus dem Grunde abzulehnen, weil dem Slavischen idg. **sĕm-* ‚Hälfte‘ — fremd ist. Auch steht, trotz G. Meyer, Ngr. Stud. II 57, K. Jireček, Arch. für slav. Philol. XXII 212 nicht fest, daß von „Häftner“ als der Grundbedeutung des slav. Wortes auszugehen sei, mag auch die Bedeutungsübereinstimmung der balt., ngr., ugr. und alb. Formen dafür zu sprechen scheinen, da die ältere Bedeutung des slav. Wanderwortes nach dem Nachweis der altrussischen Quellen „membre d’un m ě m e village“ (Niederle, Manuel de l’antiquité slave II, 172), „copropriétaire de la collectivité familiale“ (Vaillant, Slavia XI, 39) ist.

Ist die in diesem semantischen Zusammenhang von Vaillant l. c. konstruierte Grdf. **sĕm-b-r* (zu lett. *sĕime* ‚familie‘) der slav. Akzentverhältnisse halber nicht haltbar, so steht es nichts im Wege für slav. **sĕbĕrĕ* ein Kompositum **sĕm-bh_or-* anzusetzen, dessen erstes Glied **sĕm-* ‚eins, derselbe‘ (lat. *semel* usw.), das zweite **bhur-* ‚tragen, gebären‘ (got. *bĕrnsjōs* ‚Eltern‘ usw.) ist, vgl. Oštir, Etnolog IV 7 A., dessen Auffassung des slav. *sĕbĕrĕ* als voridg., alteurop. Reliktwortes (zu thrak. ζιβυρθίδης γνήσιοι) wohl aufzulassen ist.

JOSIP NAGY (Zagreb)

JEZIČNE I STILISTIČKE OSOBINE ISPRAVA

Ispravama, kako je dobro poznato, smatramo pisana svjedočanstva o događajima pravne naravi, sastavljena u nekim stalnim oblicima. Oblici se prilagođuju sadržini isprava, dakle pravnom poslu. Uz to imaju neke oznake, koje su u vezi s dobom i postankom.

Kao i sve ostale isprave, tako i hrvatske i srpske — hrvatske i srpske ne po svojoj sadržini nego po jeziku — podvrgnute su dojmu pravnog posla, dobe i mjesta postanka. To se vidi na jeziku. Kojekakve oznake nijesu uvijek odraz govora, vremena i mjesta, nego prilagođivanje pravnom poslu, na koji se odnose.

А. ПОГОДИНЪ (Бѣлградъ)

ФАТЬЯНОВСКАЯ СРЕДНЕРУССКАЯ КУЛЬТУРА И ЕЯ ЗНАЧЕНІЕ ДЛЯ ВОПРОСА О РОДИНѢ ИНДОЕВРОПЕЙЦЕВ И ФИННОУГРОВ

В послѣднее время чрезвычайно оживился интересъ к вопросам древнѣйшихъ этническихъ отношеній и культурныхъ связей индоевропейскихъ и финноугорскихъ народовъ. Лингвисты, археологи и антропологи выдвинули рядъ соображеній о томъ, откуда могли вести свое начало первобытныя культуры и языки этихъ группъ, и каждый годъ приноситъ новыя книги и статьи по этимъ вопросамъ, которыя весьма часто находятся въ непримиримомъ противорѣчїи между собой. Очевидно, въ смыслѣ методологическомъ здѣсь не все обстоитъ благополучно, и прежде всего слѣдовало бы установить основныя линїи въ вопросахъ о томъ, что такое „прародина индоевропейцевъ“, можно-ли говорить о „пракультурѣ“, какъ о чемъ-то реальномъ, можно ли предположить, что культура и народъ — два понятїя, покрывающїя другъ друга, и т. д. В теоретической разработкѣ этихъ вопросовъ сдѣлано очень мало, а безъ созданїя твердой теоретической основы для науки „праэтнологїи“ они не могутъ быть разрѣшены. Особенно же важно сотрудничество археологїи и изслѣдованїя „праязыка“.

Какъ одинъ изъ примѣровъ того, что я имѣю въ виду, я хочу отмѣтить значеніе двухъ культуръ Европейской Россїи, которыя стоятъ на рубежѣ неолита и перваго знакомства съ металлами. Одна изъ этихъ культуръ — Фатьяновская (въпервые изслѣдованная Уваровымъ и названная такъ по деревнѣ Фатьяново въ Даниловскомъ уѣздѣ б. Ярославской губ.), другая Трипольская (по д. Триполье на Днѣпрѣ) въ Южной Россїи. Фатьяновская культура,

характеризуемая каменными бевыми топорами изящной формы и сосудами с выпуклым дном (т. наз. бомбовидными), распространена по среднему течению Волги и ее притока Оки; она представляет поразительное скопление предметов близ впадения в Волгу Камы. Трипольская культура — неолитическая с расписным орнаментом. Фатьяновская культура исследована в последнее время по преимуществу финскими археологами А. М. Тальгреном (в целом ряд работ) и кроме того А. Эйрэпэ (Eurasia Sept. VIII—1933). Кому могла принадлежать эта культура? Нет никакого сомнения, что ее можно приурочить к финноугорскому миру. Этот последний, в отличие от индоевропейского, отличается своей консервативностью и устойчивостью. Если здесь и происходили передвижения (например к Балтийскому морю или за Урал), то эти передвижения все-таки не могут идти в сравнение с неугомонностью индоевропейских народов, которые уже в древнейшее время заняли Малую Азию (Хититы), дошли до Туркестана (Тохары) и Индии и Персии, заняли Балканский и Апенинский полуострова, всю Европу, Швецию и т. д., а потом уже на глазах истории заселили Америку, Австралию и теперь аннектируют Южный и Северный полюсы.

Поэтому, если можно установить, что финноугорский мир был в смысле языка так ск. завоеван индоевропейским (исследования Колиндера и в последнее время очень интересная работа Елизаветы Ростек в „Wörter u. Sachen“ 1937), то это значит, что к финноуграм пришли индоевропейцы, — разумеется, не все. Такой постановкой вопроса не определяется окончательно „родина“ индоевропейцев, но устанавливается несомненно, что на своих путях эти последние где-то остановились около финноугров. Археология устанавливает связь Фатьяновской культуры с южнорусской, и мы не далеки от Трипольской тоже неолитической культуры III тыс. Эта последняя, вероятно, принадлежала индоевропейцам и представляла один из этапов на их пути на Восток. То, что мы склонны считать „прародиной“, следует ограничить понятием о временном скоплении племен, а поэтому исследование таких стоянок может дать картины лишь отдельных древних этапов в культурной жизни этих народов. Исследование „пракультур“ индоевропейского „пранарода“ гораздо сложнее исследования „пракультур“ финноугров, и пока оно нам не доступно.

СЛУГА И СТАВИОЦА

У средњовековној српској држави титулу *великог слуге* носио је и Прибац Хребељановић, отац кнеза Лазара. Пре него што је постао кнез, Лазар је био *сѣавилац*. Шта значе те титуле? После скорашње косовске прославе то питање још више привлачи нашу пажњу.

Сѣ. Новаковић је у својој расправи Византијски чиновници и титуле у српским земљама XI—XV века (Глас 78, 1908, 248—252) налазио да је *слуга* исто што и *δομέστικός τῶν σφολῶν* на цариградском двору, да је, према томе, „био старшина над службеницима који су били спремни за све заповести царева“. *Велики слуга* је *μέγας δομέστικός*; имао је „значање врховног војводе над војскама“. Новаковићево мишљење доноси *К. Јуречек* у својим студијама *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien I*, 1912, 17 (= *Историја Срба IV*, 1923, 27). Упор. и *Т. Тарановски*, *Историја српског права у Немањинској држави I* (1931) 199.

За *сѣавиоца* је *Ил. Руварац* писао: „Но шта је управо његова служба била, то не знају ни други па не знам ни ја“ (О кнезу Лазару, 1888, 12—13). *Сѣ. Новаковић* (на н.м. 252—254) је истицао да „међу византијским дворским службама имају две службе око саме царске трпезе, у којима би се могао тражити образац за ставиоца“: *ὁ δομέστικός τῆς τραπέζης* и *ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης*. Упор. *К. Јуречек*, *Staat* 17 (= *Историја Срба IV*, 1923, 27) и *Т. Тарановски*, *op. cit.* 199.

У једном српском рукопису XIV—XV века налази се ова белешка која казује значење и једне и друге титуле: „слѣга глѣе начелѣствовѣющоу виномѣ и ставнаѣца иже начелѣствоуѣть въ магюпѣници“. Белешка стоји поред текста у коме се говори о Јосифу и његовом тумачењу снова у египатској тамници. У тексту су употребљене обе титуле, па је белешка стављена да им објасни значење. За старешину над пехарницама из Светог писма (*ὁ ἀρχιεπινοχός*, *piscerna*) у тексту се каже да је *слуга*, а за старешину над хлебарима *ὁ ἀρχιστοποίος*, *pistor*) да је *сѣшавилац*.

Према томе, *слуга* је исто што и босански *пехарник* (из 1240, 1249 год.), исто је што и *енохијар* цара Уроша (из 1362 год.) и *servitor supra* деспота Јована Драгаша (из 1376 год.). Слуга је био и Прибац, чије је име забележено у бревији Лавре атонске: Πρίμψου τοῦ πικέρρη Σερβίας (Споменик 56, 1922, 17). То ће свакако бити отац кнеза Лазара.

Као што је било великих казнаца, великих тепчија и великих војвода, тако је било и *великих слугу*. Тиме што се уз титулу стављало *велики* означавало се да она припада дворском достојанственику (в. *К. Лиречек*, Staat 16 = Историја 25). Да *велики слуга* није био „врховни војвода над војскама“, сведочи ватопедски акт који је нашао В. Мошин. У томе се акту помиње Раул као μέγας δομέστικός Σερβίας (Југословенски историски часопис III, 1937, 153 нап. 23, 449). Не може бити сумње да тај Раул није могао бити врховни заповедник српске војске. Он је свакако био велики слуга (пехарник). Своју титулу је дословно преводио на грчки, па је тако изгледало да је много већи достојанственик но што је у ствари био.

J. SCHRÖPFER (Olmütz)

ÜBER WESEN UND HERKUNFT DES ALTBULGARISCHEN DATIVS IN GENITIVISCHER FUNKTION

Im Abg. findet sich ein Dativ in genitiv. Funktion, der als Dat. posses. im eigentlichen und übertragenen Sinne („die Berge der Wüste“), als Dat. subj. und obj., qual., expl., augm., Bereichskasus und sogar nach unechten Präpositionen statt des Genitivs adnominal und als sympathetischer Dativ, auf Sachen übertragen, adverbial auftritt. Dieser Gebrauch führt schließlich zum vollständigen formalen inhaltlichen Synkretismus von Genitiv und Dativ im Bulg., wovon nur die genit. und ablat. Funktion ausgenommen bleiben. Durch diesen Vorgang wird das im Idg. typisch ausgebildete System der grammat. Kasus (Nom., Genit., Akk.) stark getroffen. In den anderen Balkansprachen finden sich gleiche oder ähnliche Erscheinungen. Bei der Frage nach der Herkunft halte ich mich an folgende Grundsätze: Auffällige Züge einer Einzelsprache sind zunächst aus dieser zu erklären, dann aus den Sprachen des Sprachstammes, dem sie angehört, unter Ausschluß der eines fremden Einflusses verdächtigen Erscheinungen. Ist die auffällige Erscheinung im ganzen Sprachstamm vereinzelt, so kann sie nur dann als ohne fremden Einfluss entstanden gelten, wenn in den benachbarten Sprachstämmen nicht Ähnliches vorkommt. Kommt sie in diesen aber vor und ist die Beeinflussung auf Grund gewisser anderer inner- und außersprachlicher Kennzeichen wahrscheinlich, so hat sie als erwiesen zu gelten. — Die Erklärung soll daher zunächst aus dem Indogerm. versucht werden, da das Bulgarische und das Slavische dazu nicht allein genügen. —

Die formale Analyse der uridg. Kasusformantien ergibt, daß sich zwischen Genit. und Dat. die wenigsten Synkretismen finden. Aus der syntaktischen Analyse des zu erschließenden Sprachzustandes vor der Völkertrennung geht hervor, daß. Gen. und Dat. miteinander auf einem kleinen Gebiet konkurrierten (der Dat. symp. mit dem Gen. der Zugehörigkeit und der Dat. fin. mit einem Gen. in bestimmten Fällen, ferner bei Verben für „sein“ und „werden“). Im allgemeinen ist der Dat. gefühls- und interessebetont, der Gen. zeigt mehr kühl-sachliche Feststellung an. (Doch kann nach H. Winkler der auf die Spitze getriebene Begriff der Beteiligung in den der Zugehörigkeit übergehen).

Die Züge des idg. Systems der gramm. Kasus treten bei einem Blick auf die Verhältnisse in den nichtidg. Sprachstämmen noch deutlicher hervor. Während der uridg. Gen. ein klar ausgeprägter Bereichs- und Zugehörigkeitskasus mit deutlicher formaler Kennzeichnung ist, haben nur wenige der uralaltaischen Sprachen mit ihren sonst so zahlreichen Suffixen einen kasuellen Ausdruck dafür; sie behelfen sich mit bloßer Voranstellung des Rectums, mit possess. Umschreibung (*der Vater — sein Haus = des Vaters Haus*), das dem Bulg. räumlich nicht ferne Ungarische kann dazu den Besitzer in den Dativ setzen. Andere Sprachen benützen Wörter wie „Besitz, Sache“, einige kaukasische Sprachen, deren Träger bekanntlich zu Kleinasien und dem Balkan Beziehungen haben, bauen den Gen. auf der Dativform auf. — Im idg. Dat. steht die Person oder Sache, der der Verbalbegriff gilt oder der sich die Verbalhandlung zuneigt. Er ist der Kasus des Interesses und der Beteiligung. Die flektierenden semitischen Sprachen müssen ihn mit der Partikel *li* „zu“ u. a. umschreiben. Vielen afrikanischen Sprachen ist der Dativbegriff gänzlich fremd. Die uralaltaischen kennen ihn; der Ausdruck für ihn ist aber stark lokal gefärbt. In vielen Sprachen im Süden und Osten des idg. Gebietes besteht ein Dativ, dessen Form aber den determinierten Akk. mitbezeichnet, was auch die angrenzenden idg. Sprachen angenommen haben. Im Ägypt. und Koptischen sind Gen. - und Dativform zusammengefallen. Das Semitische, ebenfalls unweit des Balkan, kann die Dativumschreibung für den Gen. (und für den Acc. determinatus) benützen; ähnlich das Sumerische für den Genitiv.

Nach dieser Betrachtung erkennt man in den idg. Sprachen leicht wo der idg. Typus in Gen. und Dat. bewahrt ist. Eine eingehende Betrachtung des Gebrauches und der Formen des Gen. und des Dat. in den einzelnen slav. Sprachen zeigt, dass in ihnen der gen. Dativ nach Art des Abg. nur vereinzelt vorkommt, und zwar nur unter kirchenslav. Einfluß, und nirgend in das System der Sprache eingegangen ist. Nur in dem dem Bulgar. benachbarten Serbokroat. gewinnt eine ähnliche Sprachgewohnheit schrittweise Raum. Die übrigen idg. Einzelsprachen zeigen bei genauer Analyse im ältesten Stadium ihrer überlieferten selbständigen Entwicklung genaue Scheidung zwischen Gen. und Dat. in Form und Syntax, außer dem Altpers., Phryg., Altarmen. und dem sehr spät überlieferten Alban. Im weiteren Verlauf ihrer Entwicklung aber, den ich im Hinblick auf Gen. -und Dativ - Form und Funktion verfolgt habe, zeigen einige eine Entwicklung zu dem formalen oder funktionellen Zusammenfall, bzw. zum Gebrauch des Gen. (Dat.) für den Dat. (Gen.), teilweise bis zur Aufsaugung des einen Kasus. Es sind dies, abgesehen von dem stark hamitisch beeinflussten Irischen, das spätere Griechisch, das Latein christl. Inschriften auf der Balkanhalbinsel und das Rumänische, also lauter Balkanidiome und Nachbarn des Bulg., wozu noch das Mittel- und das Neuarmenische mit ganz derselben Entwicklung kommen. Der verschiedene Entwicklungsstand des Serbokroat. und der übrigen Balkansprachen erklärt sich daraus, daß die Serbokroaten als geschlossene slav. Einheit ohne großen Bruch in ihrer Sprachtradition der endemischen Tendenz grösseren Widerstand leisten.

Nimmt man die durch Archäologie, Ethnologie und Anthropologie und auch weitere sprachliche gemeinsame eigenartige Züge erschlossenen Beziehungen zwischen Vorderasien und dem Balkan hinzu, so wird man zugeben müssen, daß die Ähnlichkeiten in der Sprachform mit einer Ähnlichkeit des dinarischen und des vorderasiatischen Typus zusammenstimmen und daß der nichtidg. genit. Dat. des Abg. und der übrigen Balkansprachen auf der Sprach- und Denkform des voridg. Substrates beruhen muß.

M. VASMER (Berlin)

JAKOB GRIMM UND DIE SLAVEN

Auf Grund der im Grimm-Nachlass der Preussischen Staatsbibliothek in Berlin vorgefundenen Briefe slavischer Gelehrter an Jakob Grimm und anderer Quellen werden die Beziehungen Grimm's zu slavischen Gelehrten, besonders zu P. Šafařík, I. Snegirev, A. Hilferding, A. Afanasjev behandelt. Der Vortrag bildet einen Auszug aus einer im Druck befindlichen Publikation des Verfassers: Bausteine zur Geschichte der deutsch-slavischen geistigen Beziehungen, Teil 1.

VÁCLAV VÁŽNÝ (Praha)

O DOKUMENTÁRNÍ HODNOTĚ LINGUISTICKÉHO ATLASU
POLSKÉHO: M. MAŁECKI I K. NITSCH, ATLAS JEZYKOWY
POLSKIEGO PODKARPACIA

Jedním z nejzajímavějších a nejpodněnějších děl polské jazykovědy v minulém desetiletí je jazykový atlas vydaný před pěti lety Polskou Akademií věd: *M. Małeckí i K. Nitsch, Atlas jezykowy polskiego Podkarpacia. Część I. Mapy (celkem 500 č.); II. Wstęp, objaśnienia, wykazy wyrazów. Kraków 1934.*

Polské Podkarpátí je území velmi rozličné historické minulosti, různorodých vrstev kolonisačních a nářečí s hlediska historického i dnešního dialekticky značně rozrůzněných, a přece ukazujících na oblast goralskou jako na určitý celek, především vzhledem na charakteristické spojitosti slovníkové, projevující se zvláště výrazně v atlasovém podání. Autory vábil i problém jazykových zvláštností polského Podkarpátí i možnost přibrati několik míst z jiných jazyků slovanských, což mělo býti i důležitou zkušeností pro povahu budoucího Atlasu jazyka polského, jenž podle zcela správného názoru autorů Atlasu polského Podkarpátí musí býti zpracován i se zřeteli na jiné jazyky slovanské.

V této stati ukážeme, s jakým výsledkem obstály při našem zkoumání otázky:

1. Jaká je dokumentární hodnota materiálu sebraného v Atlasu s hlediska jedné obce.

2. Jaká je dokumentární hodnota hláskoslovných, morfologických a zvláště slovníkových isoglos, které můžeme vyčísti z map Atlasu, t. j. do jaké míry odpovídají podle našich anebo jiných studií jazykové skutečnosti.

V duchu svého pracovního programu všímám si z jazykové oblasti Atlasu především území na Slovensku a těžím nejen z výsledků svých pozorování a zápisů, ale i svých slovenských spolupracovníků.

1. Slovníkový materiál Atlasu z jedné obce v plném rozsahu srovnal jsem s materiálem našim na dokladech ze dvou obcí v bývalé Spišské stolici na Slovensku: a) ze *Ždiaru* (pol. *Żdziar*, v Atl. bod 10); v okrese Kežmarok; b) z *Niž. Ružbach* (*Dolne Družbaki*, v Atl. bod 36) v okr. Stará Ľubovňa.

a) V prvním případě s údaji Atlasu srovnávám podobným způsobem sesbíraný a zapsaný materiál svého slovenského spolupracovníka dra *Ladislava Šimoviče* a *svůj*. Tedy zde se ověřuje materiál polského explorátora materiálem sběratele slovenského (Šim.) a českého (Vž.).

Srovnání všech tří materiálů poskytuje asi takový výsledek:

Nehledíme-li k některým rozporům v zápisech Atlasu a našich (týkajících se chyb anebo možností chyb, jichž si sami autoři Atlasu byli vědomi, vlivem nejisté výslovnosti expertovy anebo nepřesného poslechu — anebo souvisících s nesprávným posuzováním fonemat v cizí řeči, t. j. jinou analysou slyšeného projevu u polského explorátora a jinou u českého anebo slovenského podle jejich běžného vlastního systému fonologického), *s hlediska lexikálního naprostá shoda mezi všemi explorátory byla z 500 bodů ve 386·5* (t. j. 380 celých a 13 z polovice v případech, kde se bod skládá ze dvou anebo více otázek). *Podobně je slovníkový materiál Atlasu ověřen oběma explorátory i v dalších 39 bodech* až na to, že v nich jeden anebo druhý explorátor anebo někde oba dva uvádějí kromě stejného slova anebo výrazu i nějaké synonymum zvláštní. Tím se zvyšuje počet shodných odpovědí podle všech tří explorátorů na $425·5$ z $500 = 85·1\%$.

Dále se shoduje materiál Atlasu s mým — proti Šim. — ve 36 bodech (kde Šim. buď neuvádí doklad anebo má jiný anebo kde proti jeho dokladu ani Atlas ani já nemáme dokl.). Tedy lexikální shoda Atlasu s mým materiálem je ve $461·5$ z 500 bodů = $92·3\%$.

Proti mému materiálu shoduje se materiál Atlasu se Šim. jen v $5·5$ bodů. Tak shoda Atlasu s materiálem Šim. s hlediska slovníkového je ve 431 bodech = $86·2\%$.

Můj materiál se shoduje se Šim. — kromě společné shody všech ve 425·5 č. — ještě ve 27 bodech (kde Atlas buď nemá doklad anebo má jiný anebo kde Šim. a já nemáme dokl. proti Atlasu), tedy celkem ve 452·5 z 500 bodů = 90·5%.

Rozpor mezi všemi třemi explorátory byl jen v 6 případech z 500, t. j. jen 1·2%, a to: a) ve 3 případech v každém materiálu je jiné slovo; b) v jednom případě je částečná shoda mezi mnou a Atlasem; Šim. nemá dokl.; c) v jednom případě podává Atlas i Šim. jiný dokl. a já nemám dokl.; d) v jednom příp. Atlas nemá dokl. a já sporný.

Při druhé podrobné revisi, z Niž. *Ružbach*, s údaji v Atl. srovnávám materiál svůj.

Až na menší anebo větší rozdíly zápisové, obdobné jako při zápisech ze Ždiaru, *úplná shoda slovníková mezi materiálem Atl. a mým jeví se ve 468·5 z 500 bodů = 93·7%*. Větší anebo menší *rozdíly jsou asi ve 31·5 bodů = 6·3%*.

Srovnáme-li výsledky této naší podrobné revise materiálu Atlasu ze dvou míst s podobnými poznatky *Judovými* při zjišťování dokumentární hodnoty Linguistického a etnografického Atlasu Itálie a Švýcarska anebo se zkušenostmi na jazykové oblasti rumunské (srov. Sever Pop, *L'atlas linguistique de la Roumanie*, *Revue de linguistique romane*, IX, 1933, str. 104), musíme uznati, že dokumentární hodnota zápisů Atlasu z jednotlivých obcí podle této zkoušky je skutečně pozoruhodná.

2. Všimneme si jako ukázky několika významnějších isoglos hláskoslovných, morfologických a zvláště slovníkových, které bychom mohli vyčísti z map Atlasu, a srovnáme je s výsledky dosavadního i nového našeho zkoumání, abychom si zjistili, do jaké míry asi odpovídají jazykovým skutečnostem.

b) Jeden z nejvýznamnějších dialektických znaků polských *mazuření*, týká se na oblasti Slovenska především Oravy a Spiše; v hornotrenčanském okrese Čadca, jazykově velmi diferencovaném, ve skupině čtyř čistě polských obcí jediná obec Skalité zachovala mazuření. Doklady Atlasu z Čierného (bod 7) a z Vysoké nad Kysucou (bod 21) vystižně ukazují dva zvláštní typy realizací původních tří řad souhlásek sykavých v okr. Čadca. — I v Oravě i ve Spiši *doklady mazuření Atlasu se zcela shodují s doklady našimi*, jenom že naše doklady s hustější sítí míst dokresluji ještě obraz podaný Atlasem.

Podobně co se týče hranice *r* — *ř* proti jednotnému *r* anebo *r* — *š*, *ž*, doklady Atlasu jsou na celé oblasti Slovenska zcela v souhlase s našimi doklady, třebaže — pochopitelně — při své malé hustotě nemohou stačiti na určení isoglosy *r-ř* — *r-š*, *ž* — *r*, která může býti určena jen přesnou monografickou studií.

b) Z isoglos morfologických, zajímavých pro jazykové pohraničí polsko-slovenské, ukážeme na dvě: 1. osoba sg. *bede*, *stúke*, *šeze* ap. — *bedem*, *budem*, *šežim*, *sedřim* ap.; 1. os. pl. *bežemy*, *úzeyemy* ap. — *bedyma*, *úzeyma* ap. — *bežeme*, *vežeme* ap.

První morfologický slovakism, 1. sg. — *m*, *bedem* ap., náležitě doložený v Atl. v obou bodech z Čadecka, charakterisuje nejen slovenskou anebo polsko-slovenskou, ale i jazykově polskou oblast okresu Čadca; rovněž v Oravě je správně doložen v Hladovce (bod 13) proti Pochoře (16), kde už je normální stav polský (*bede* ap.); podobně ve Spiši srov. ve Ždiaru (10) *bedym* ap. proti Ružbachům (36) a Kači (37) s náležitou formou polskou *bede* ap.

Doklady Atl. z Oravy jsou vesměs v naprosté shodě s našimi.

Ve Spiši menší rozpor je mezi Atl. a mými doklady z Ružbach (36).

Podobně potvrzují naše doklady stav tvaru 1. os. pl. v Atl. až na doklady z Polhory.

c) Nejcenějším přínosem Atlasu jsou samozřejmě lexikální isoglosy, které můžeme vyčísti z jeho map. Podle svých starších (publikovaných i nepublikovaných) statí a novějších studií sledoval jsem většinu isoglos typických zvláště pro jazykové vztahy polsko-slovenského pomezí a mohu s radostí konstatovati skvělé výsledky Atlasu pol. Podkarpatí, co se týče dokumentární hodnoty v této věci. Tak můžeme si v naprosté shodě dokladů ověřiti materiál map č.: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 34, 38, 42, 43, 60, 61, 64, 67, 70, 72, 77, 81, 85, 90, 91, 92, 96, 98, 101, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 114, 115, 116, 119, 125, 126, 127, 128, 131, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 146, 147, 156, 161, 163, 164, 165, 169, 171, 173, 174, 175, 178, 180, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 196, 201, 202, 210, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 227, 228, 230, 233, 237, 238, 244, 254, 259, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271,

275, 279, 280, 284, 285, 286, 287, 290, 291, 292, 293, 300, 301, 304, 305, 306, 309, 311, 322, 336, 337, 338, 339, 343, 346, 347, 351, 353, 357, 358, 359, 360, 362, 364, 371, 373, 392, 393, 399, 401, 403, 404, 405, 409, 410, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 422, 425, 430, 433, 442, 448 a j.

Některá poměrně ojedinělá slova, která uvádí Atlas, označili naši explorátoři za neznámá anebo známá s určitým omezením anebo v jiném významu. Tak bylo asi v 10 případech.

Jestliže tedy máme prosouditi hodnotu Atlasu jazyk. polského Podkarpacia s toho hlediska, do jaké míry se mu podařilo dokumentárně zachytiti a vymeziti podobu dnešního jazykového období v polském Podkarpatic, musíme doznati, že se autorům jejich dílo — v rámci možností daných pracovním postupem a systémem jazykového atlasu — znamenitě podařilo. Revise materiálu místního anebo podrobnější zkoumání na větších oblastech (hlavně zatím v Oravě a ve Spiši) převážnou většinou potvrdilo bezpečný základ slovního pokladu zkoumané oblasti. Znamenity dílčí atlas Maľeckého a Nitschův je jistě velmi slibným úvodem k připravovanému Atlasu jazyka polského, který očekáváme jako nejskvělejší dar polské jazykovědy slovanské vědě.

PAUL WIRTH (Berlin)

DIE UMFORMUNG DES SORBISCHEN DURCH DAS DEUTSCHE

Kaum eine andere slavische Sprache ist so weitgehend von der Nachbarsprache umgeformt worden, wie das Sorbische vom Deutschen. Das Sorbisch ist fast ausschließlich nur noch Bauernsprache, Haussprache und z. T. noch Sprache der religiösen Praktik. In diesen Bezirken wird das Sorbisch noch angewendet. In Dingen der Technik, der Wissenschaft, der Kunst, der Verwaltung, des Rechtslebens, der Politik, des Verkehrs, des Geldwesens usw. wird naturgemäß überwiegend die deutsche Sprache angewendet. Mit diesen Dingen kommt der wendische Bauer vor allem in der Stadt in Berührung, und die ist deutsch. Berichtet er dann in seinem Kreis darüber, wird er alle einschlägigen termini einfach aus der ihm als zweiten Muttersprache bekannten deutschen Sprache übernehmen. Man kann also dann nicht mehr von deutschen Fremdwörtern im Sorbischen reden. Der wendische Bauer weiß zwar, dass diese Wörter nicht sorbisch sind, er empfindet sie aber nicht als fremd. Zudem ergibt sich so, daß die wendische Sprache aus sich heraus nicht mehr schöpferisch ist. In diesen Fällen ist dann eine oft merkwürdig anmutende Mischsprache zu beobachten, ja ein bewußtes oder unbewußtes Übergehen zum reinen Deutschsprechen.

Dadurch aber, daß jeder Wende das Deutsch als zweite Muttersprache zum Teil besser, zum Teil ebensogut, zum Teil fast ebensogut beherrscht, ist das Sorbisch auch in seinem letzten Gebiet als Bauernsprache unter stärkstem deutschen Einfluß.

Sogar der Lautstand wird umgeformt. Man sieht in der Umwandlung von anlautendem *ch* zu *k* im Os., in der Entpalatalisierung des *l'* in gewissen Gebieten, in der Palatalisierung des *ch* nach hellen Vokalen u. a. deutsche Umformung. In der Syntax wäre etwa die Bildung des Passivs mit *wordwac* im Os. und *hordowas* im Ns., der Verlust des prädikativen Instrumentals, der Gebrauch des Artikels usw. zu nennen. Die Ausrichtung gewisser Präpositionen, die deutsche Präfigierung sorbischer Verben, Lehnübersetzungen, Genuswechsel und vielleicht der allmähliche Schwund des Duals wären hierbei noch zu nennen.

Die Redegepflogenheit zeugt des weiteren von der mühelosen Realisationsfähigkeit beider Sprachen durch den Sprecher mit der Tendenz nach dem Deutschen. Abgesehen von Interjektionen, Adverbien (*fajn, ganc, fort, gut*, u. a.), Flüchen, versieht der Wende individuell in verschieden starkem Maße seine wendische Rede mit wirksamen deutschen Redeteilen, wendet er als besonders effektiv erachtete deutsche Wörter an, auch in Fällen, wo ihm die sorbische Bezeichnung mühelos zur Verfügung steht. Das deutsche Wort hat in so einem Falle für ihn eine erwünschte emotionale Nuance. Beredtestes Zeugnis aber legen von diesem Tatbestand die vielen Lehnwörter selbst in der täglichen bäuerlichen Umgangssprache ab. Die Grenze zwischen dem Lehnwort, dem deutschen Fremdwort und dem aus der zweiten Muttersprache in der ersten einfach verwendeten Wort ist nicht immer klar zu ziehen. Lautliche und chronologische Kriterien müssen hierbei neben psychologischen entscheiden. Es ist selbstverständlich, daß im bäuerlichen Leben mit neuen Kulturrerrungenschaften auch die entsprechende deutsche Bezeichnung übernommen wird. Interessant ist hierbei die Tatsache gewisser Teillehnwörter (*cuchtswinjo, motorkoleso, groskólnja* usw.). Heute werden diese Bezeichnungen aus der normierten deutschen Schriftsprache übernommen. Früher kamen diese Bezeichnungen aus den angrenzenden deutschen Mundarten, wobei dann die entsprechenden Karten dieser Worte ein buntes Bild ergeben. Es erfolgte noch eine lautliche Angleichung, Bedeutungswandel setzte ein, und volksetymologische Umdeutungen sind feststellbar. Auch indigene Wörter wurden verdrängt, wenn die bezeichnete Sache eine kleine Veränderung erfuhr. Das Wort konnte sich in einem verengerten Begriffsumfang bzw. durch Bedeutungswandel noch eine Zeitlang

halten. Davon sind alle Sachgebiete erfaßt, etwa die Kleidung. Sogar die Terminologie des Spinnens und Webens, die, soweit sie noch bekannt ist, den am meisten ursprünglichen Charakter hat. Natürlich ist in all diesen Dingen ein generationsmäßiger Unterschied zu bemerken. Die Sprachgeographie lehrt des weiteren, daß die Schriftsprache wenig wirksam war, daß die Peripherie des sorbischen Sprachgebietes dem Eindringen des deutschen Wortgutes am meisten geöffnet war. Daneben scheint es, daß das Ns. verhältnismäßig mehr Lehngut aufweist und daß der äußerste Südosten des Os. für deutsche Lehnwörter ganz stark aufnahmefähig ist. Dieser Südosten ist wirtschaftlich, verkehrstechnisch und kulturell nach der Stadt Löbau ausgerichtet. Löbau, selbst deutsch, hat überwiegend deutsches Hinterland, sodaß der wendische Bauer hier stärkste Berührung mit dem Deutschen hat.

So stellt das Sorbisch ein sprachpsychologisch äußerst interessantes Gebiet dar, da man hier am lebendigen Sprecher Vorgänge psychologisch beobachten kann, die sich im Laufe der Sprachgeschichte mehrmals wiederholt haben mögen.

SEKCIJA ZA ISTORIJU KNJIŽEVNOSTI
SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE

АЛЕКСЪЙ ДУРАКОВЪ (Врање)

ПОЭЗИЯ БАРАТЫНСКАГО

Баратынскій и пессимизмъ. Жизнеощущеніе поэта. Философія Баратынскаго. Любовь и счастье. Смерть — чудодѣйственная сила, управляющая жизнью. Баратынскій — пророкъ и нашъ современникъ. Грядущее челоуѣчество и его гибель въ стихотвореніи „Послѣдняя смерть“. Баратынскій и Тютчевъ. „Послѣдній поэтъ“. Миссія поэта въ творчествѣ Баратынскаго.

PŮVODNÍ PODOBA STARORUSKÉ ZÁDONŠTINY

Půl druhého století po tom, kdy tatarské jho dolehlo na ruská knížetství, došlo dne 8. září 1380 na Kulikově poli, jihozápadně od Moskvy, k bitvě mezi vojskem tatarským, vedeným chánem Mamajem, a vojskem ruským, z velké části moskevským, jemuž veleli veliký kníže Dmitrij Ivanovič a jeho bratranec Vladimír Andrejevič. Byla to těžká a krvavá bitva, o níž přes všechny ztráty ruské letopisy jednomyslně praví, že byla pro Rusy vítězná. Mimořádného mravního významu jí dodala okolnost, že byla prvním významným a úspěšným vzepjetím ruské vůle proti cizímu podmaniteli.

Také literární žeň z této bitvy vzešla je podivuhodně rozsáhlá a rozmanitá. Jest to 1.) vyprávění letopisné, 2.) ohlas lyricko-epický (t. zv. Поведание¹⁾), a 3.) zpracování beletristické (t. zv. Сказание¹⁾), toto dochované v takovém počtu opisů v přemnohých knihovnách ruských i v knihovnách zahraničních, že je možno říci, že naše látka, doložená ještě v dalších formách až do XIX. století, dosáhla v ruské literatuře úspěchu neobyčejného.

Každé z uvedených tří zpracování je doloženo v různých redakcích, zpracování lyricko-epické v redakcích dvou: v *kratší*, dochované v jednom rukopise XV. stol. dnes v Leningradě (L)²⁾, a v *delší*, v čtyřech rukopisech XVI.—XVIII. stol., dnes v Moskvě

¹⁾ Podle terminologie Šambinagovy, Повѣсти о Мамаевомъ побоищѣ 1906. —

²⁾ Diplomatické vydání jeho pořídil P. Simoni, Сборникъ отдѣл. рус. яз. и слов., С, 2, Пгр., 1922.

(M). Obě redakce se liší od sebe rozsahem i tónem: L, jež nese název *Zádonština*¹⁾, je kratší a elegická, M je delší a vyznívá oslavně: dochází k tomu tak, že po prvních dvou třetinách, rozsahu v nichž redakce M odpovídá redakci L, obsahuje M ještě (v poslední své třetině) líčení tatarské porážky a ruského vítězství na Kulikově poli. Vyjádřeno slovy, jichž užívá M, je redakce L Жалость, redakce M Жалость и Похвала.

Která z obou redakcí odpovídá rozsahu původní skladby? Je redakce L torso, nebo vznikla redakce M doplněním kratší skladby původní? To je první otázka, jež vzniká existencí obou redakcí. Odpovídáno bylo na ni pravidelně ve směru eventuality první; že původní skladba měla rozsah redakce M a že redakce L není ukončena. Pro zjištění původního znění skladby bylo pak používáno metody t. zv. svodného textu. t. j. z dochovaných rukopisů byly podle volného uvážení vydavatelova a bez bližšího odůvodnění vybrány různé části a složeny tak, že vznikl pestrý text, jenž obsahoval věrohodné prvky jednotlivých rukopisů, ovšem v celkovém rozsahu redakce M. Tak pod názvem *Zádonština* vznikl svodný text I. I. Sreznevského, do češtiny přeložený Erbenem, Buslajevův a v tomto století Šambinagův, jež otiskuje nedávná chrestomatie Gudzijova.

Podoba, v níž se v těchto svodných textech *Zádonština* objevila, byla taková, že ji A. Brückner nazval „hudlařskou o-havností“ (ZslPh, XIV, 1937, str. 49).

V své nedávno dokončené literárně historické a jazykovědecké studii o *Zádonštině* přezkoumal jsem uvedené názory a metody a zjistil jsem, že je třeba se od nich vrátiti k výchozímu bodu, totiž k textům. Protože metoda svodného textu, zejména jak v uvedených případech byla prováděna, k archetypu vésti nemůže, bylo třeba zjistiti původní podobu *Zádonštiny* jinými cestami, totiž rozbořem textologickým, doplněným rozbořem estetickým a jazykovým. Podrobný rozbor obou redakcí lyricko-epických, opřený o rozbor a srovnání s druhými dvěma kategoriemi kulikovských textů ukázal, že na rozdíl od obecně přijatého mínění jest z redakcí L a M starší redakce L. Redakce M vznikla tak, že k L byl kromě nového úvodu připojen — nápadně

¹⁾ Ruský *Zadonščina*. Tvar *Zádonština* je v češtině ustálen od překladu Erbenova.

kostrbatě a proti logice vyprávění — dodatek, jenž redakci L doplňuje tím, co pozdější době v ní chybělo, totiž důkladným vylíčením tatarské porážky a oslavou vítězných ruských vojevůdců. Estetický rozbor redakce L ukazuje ji rovněž jako skladbu původní, z níž redakce M byla odvozena. L se jeví jako ukončený celek značných hodnot estetických, pevné a logické stavby, proti němuž redakce M. interpolovaná (asi po r. 1480) na základě pozdějších letopisů nebo jejich pramenů, je nápadná svou kompoziční roztříštěností a uměleckou podřadností svých přidavků. Jen L nese název *Zádonština* a vše nasvědčuje tomu, že tento název náleží jen tomuto znění.

V této původní, rukopisně *doložené* podobě se naše skladba zcela liší od *fiktivních* textů, které pravidelně a k její škodě představovaly a představují textovou tvář *Zádonštiny*. Na rozdíl od nich leningradský rukopis, jenž je poměrně velmi dobře zachovaným a pečlivým opisem tohoto původního znění, dochovává skladbu, jež patří do klenotnice starého ruského písemnictví.

V této podobě, jak ukázal nedávno prof. A. Mazon, není *Zádonština* také bez významu pro nové hodnocení *Slova o polku Igorevě*.

MAXIME HERMAN (Lille)

MAETERLINCK ET PRZYBYSZEWSKI

Przybyszewski selon toute probabilité a connu pour la première fois personnellement l'oeuvre de Maeterlinck par l'intermédiaire du critique polonais Miriam-Przesmycki qui, en 1894, lui envoya sa traduction de pièces choisies de Maeterlinck, précédée d'une importante introduction. Przybyszewski étudia dans cette introduction l'essentiel des idées du jeune Maeterlinck; il lut ces drames choisis. Un peu plus tard, en 1898 et 1899, il vit jouer à Cracovie d'autres drames encore, notamment *Intérieur* (en 1899). C'est surtout par l'introduction de Miriam-Przesmycki que Przybyszewski s'initia aux théories esthétiques de Maeterlinck.

Toute sa vie Przybyszewski resta fidèle à des idées que, sans doute, il avait puisées pour une bonne part dans Maeterlinck (rôle du subconscient, l'homme conçu comme symbole concret d'infinis mystérieux, conception non métaphysique du transcendant, „mystique scientifique“...)

Le théâtre de Maeterlinck a influencé tout particulièrement *Les Hôtes (Goście)* de Przybyszewski. *Les Hôtes* ont été écrits peu de temps après la représentation d'*Intérieur*, après une conférence que l'auteur polonais fit à cette occasion sur *La mystique de Maeterlinck*. Cette courte pièce ressemble, presque en tous points, par le sujet, les symboles, l'atmosphère, le pessimisme fataliste, aux premières pièces de Maeterlinck. Plus tard, comme Maeterlinck d'ailleurs, Przybyszewski donnera plus d'importance au monde extérieur et renoncera à quelques-uns de ces procédés.

ЕВГЕН ГРИЦАК (Перемишль)

БІБЛІОГРАФІЯ ПЕРЕКЛАДІВ ІЗ СЕРБСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

Маю на увазі не цілу територію, на якій появлялись українські друки, а тільки Галичину, Буковину, й Закарпаття і то тільки за ХІХ століття (точніше 1801—1893) і частинно 1893—1913, бо за ці роки є докладна галицько-українська бібліографія, а саме І. Е. Левицького і бібліографія творів І. Франка.

Статистика перекладів. Перші переклади з сербської мови появились у 1837 р. з нагоди відродження українського письменства в Галичині заходами поета М. Шашкевича („Русалка Дністровая“). Тоді було велике захоплення сербськими народніми піснями та велетенською національно-культурною працею пробудника новітнього сербського письменства Вука Стефановіча Караджіча, якого працю українські культурні діячі звеличували і ставили собі її за зразок.

За увесь час, який тут обмірковую, себто за 92 роки, а радше за 56 років, як беремо рік 1837. (відродження письменства), появилось друком 132 назви творів, з цього 117 сербських і 15 хорватських у перекладі на українську мову.

Хронологічно представляється статистика так:

у 1830-их рр. 8 назв творів, у 1840-их 23, у 1850-их 7, у 1860-их 11, у 1870-их 17, у 1880-их 27, у 1890-их 34, у 1900—1913 п'ять, отже найбільш перекладів появилось у 1890-их роках, а далі в 1880-их і 1840-их.

Що йперекладно? а) Літературні ділянки і теми.

Найбільш перекладано народні сербські пісні (67 на 132, отже майже 50%), що ними захоплювалась ціла Європа і які українці дуже високо цинили та щиро їх відчували, бо доля українського народу була подібна до долі сербського (укр. народні пісні й думи та їх тематика: напади турків і татар і турецька неволя). У першу чергу перекладали українські поети величну сербську епопею „Косове поле“ і винятки з неї, як „Суд Марка Королевича“ (Кральєвич), „М. Королевич і Лютиця Богдан“, „Сон цариці Милиці“ й ін., а далі сербські народні легенди, казки, оповідання й загадки. З народніх пісень найчастіше друковано: Заручена з Воєводою Степаном, Дівчина і риба, Дівчина до рожі, Смерть милих, Три тузі, а з нар. легенд: Діякон Степан і Жінка багатого Гавана. До народніх творів належить теж у перекладах деяка скількість із 30 оповідань і 12 казок. Решта це здебільш ліричні поезії сербських і хорватських поетів (18), одне довше оповідання „Кара Фейзія“, „Листки“ Ф. Мажуранича і дві наукові статті. Із оповідань двічі перекладано „Нещасне весілля“, три твори про Гайдуків („Гайдуки“ і „Гайдукова мати“) двічі „Мати“ (казка королеви Наталії). Крім цього в тематиці перекладів багато уваги присвячено Чорногорі і героїській боротьбі чорногорців із турками.

б) Автори: — Усіх письменників, сербських і хорватських, зазначено 18, а ними є ось ці: Адамов П. (Маркович Пає), Войнович Іван, Гарашанін Мілютін І., Джорджевич Владан, Йованович Волод. М., Кукулевич Іван, Лазаревич Лаза К., Лазаревич Радмил, Мажуранич Фран, Мушицький Лукіян, Ненадович Любомир, Никашинович-Врщанин Богдан (Бождар), Новак Вячеслав, Обренович Наталія, Прерадович Петро, і Радичевич Бранко (Ніч у ніч.). Деяки виступають частіше в укр. перекладах, а це: Мажуранич (два твори), Ненадович (4), Новак (2), Прерадович (2), зате при 35 творах не зазначено сербських авторів, бо це були вільні перерібки. Двох авторів Іван Франко зукраїнщив, подаючи їх прізвища: Груй Новаченко і Лука Йовович (Л. Жоцић).

Перекладачі. — Усіх перекладачів сербських і хорватських творів є 24, що переклали разом 98 творів, анонімних було 20, псевдонімів 14. Першими перекладачами були: М.

Шашкевич (переклав 6 нар. пісень, з яких 4 друковано двічі) і Яків Головацький (23, деякі друковано кілька разів), що написав теж першу розвідку про сербські нар. пісні.

Найбільш заслужені перекладачі це поет і драматург Михайло Старицький, що видав єдину більшу збірку перекладів п. н. „Сербські народні думи і пісні“ в 1876 р. в Києві і поет Володимир Масляк, що переклав 5 сербських пісень, але найкраще перекладав І. Франко. До визначніших перекладачів належать ще: Ст. Руданський, О. Кониський і Б. Дідицький, більш відомі є теж І. Головацький, Др. М. Зобків, П. Полянський, П. Скобельський і С. Шехович. Деякі перекладачі це популярні письменники, як О. Авдиківський, Д. Вінцовський, Іс. Пасічинський, Ол. Павлович, решта це мало замітні.

Загальна характеристика. — У підсумках треба сказати, що перекладів із сербської літератури мало, бо крім народніх дум перекладано тільки окремі поезії та оповідання, казки і легенди і то в журналах і часописах, а не перекладано більших творів в окремих книжках. Переклади здебільш вільні, а переважна їх частина це перерібки і тому автори перерібок часто не подають прізвищ сербських і хорватських письменників. Роблять це і тому, що часто не перекладають з оригіналу, тільки з другої руки — себто із перекладів сербських і хорватських творів на інші мови, бо справжніх знавців сербської мови між ними мало. —

А. ЈЕЛАЧИЋ (Скопље)

СРПСКА РЕАЛИСТИЧКА ПРИПОВЕТКА ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ XIX СТОЛЕЋА КАО ИЗВОР ЗА СОЦИЈАЛНУ И КУЛТУРНУ ИСТОРИЈУ СРБИЈЕ

Књижевна дела прошлости могу да буду посматрана са најразноврснијих тачки гледишта. Тако, на пример, она могу да послуже и као извор за познавање културног и социјалног живота неког народа или неког дела народа, неке државе, покрајине и т. сл. у време њихова постанка. У томе погледу дела која спадају у наративну епiku, нарочито романи и приповетке, могу да буду од велике користи за познавање живота народног. Дела реалистичког смера у томе предњаче, то се по себи разуме, делима свију других праваца.

На низу примера, црпљених из српских реалистичких приповедака друге половине XIX столећа, референт илуструје ово опште неоспорно тврђење и приказује какве све драгоцене податке може из тих дела да извуче за познавање социјалне и културне историје српског народа историчар који уме и по фрагментарним изворима и по ономе, што није историски извор у ужем смислу те речи, реконструисати прошлост једног народа.

НИКОЛА МИРКОВИЋ (Београд)

О КУЛТУРНОЈ И КЊИЖЕВНОЈ УЗАЈАМНОСТИ СРБА И БУГАРА

У средњем веку оба су народа, српски и бугарски, поред своје сродности, имали и заједничку вишу културну подлогу: Византију. Међутим, Бугари су овој у сваком погледу, и временски и просторно, били ближи. Отуда се код њих и много раније развија и изражава словенска трансформација византијске културе него код Срба, и кроз цео средњи век, мање више, културне односе између оба народа карактерише струјање с истока на запад, а никако обратно: ширење књижевности Симеоновог и Петровог доба на запад; прелаз богумилства у Рашку и Босну; појава тзв. Ресавске школе по доласку бугарских избеглица из Трнова у Деспотовину у XIV и XV веку.

У турско доба културна сарадња је дуго времена ништавна: оба народа су нивелисана у положају *раје* и налазе се унутар једног великог државног организма, где оба примају исте утицаје, те немају један другом шта да дају. Тек са појавом католичке пропаганде, концем XVI и у XVII веку, настаје обрат; али сада струја утицаја иде са запада, са приморја, на исток (устанак Павла Држића 1595; њипровачко средиште католичког покрета, фра-Петар Злојутрић из Соли; дух и језик католичке бугарске књижевности XVII века). Појава се наставља у XVIII веку када бугарски крајеви, истина, појачавају исељеницима српску средину у Војводини, али културно донекле улазе у круг утицаја тамошњих настојања и оста-

рења, што се продужује све до у прву половину XIX века (Јован Рајић — по оцу пореклом из Видина — снажно делује својом Историјом; утицај Доситеја Обрадовића; Сима Милутиновић; Вук Ст. Караџић; привлачност Србије кнеза Милоша за Бугаре; Срби као бугарски учитељи и будитељи — Константин Огњановић, Милан Рашић; српски утицаји на почетке бугарске драме и позоришта).

Од 50-их и 60-их година прилике се мењају. Бугари се обраћају непосредно Русији и преко ње добијају и одјеке западно-европске културе, не више претежно са запада, као у XVIII веку. Шта више, они на тај начин пре него Срби долазе у додир са новим реалистичким и социјално-критичким идејама руског друштва 60-тих година и стицајем околности добијају могућности да их скоро први пренесу међу њих (знатни утицај Љубена Каравелова на српску омладину 60-их и 70-их година).

Од 1878 на даље културна сарадња је, углавном, слаба, слабија него раније. Узрок је: оба су народа забављена собом, и црпе из истих извора — са европског Запада. Посредовања више нема, јер није потребно. Оживљавање културне узајамности, у циљу „узајамног упознавања“, ипак се увек може утврдити приликом сваког политичког зближавања.

ВЛАДИМИР МОШИН (Београд)

АРЕНГЕ СРПСКИХ ПОВЕЉА

Средњовековна исправа, а нарочито владалачка повеља, претставља не само историско-правни извор, већ и књижевни споменик који је по својем језику, фразеологији и стилистици органски везан за осталу књижевност дотичног доба. Питање о повељи као књижевном споменику добива нарочити интерес у вези с питањем о могућности ауторства издавача повеље као што то може да буде код Немањине ктиторске повеље Хиландару или код Душанове повеље о с. Лушцу. Са тог гледишта највећи значај има аренга. То је уводни део повеље који треба да служи као општа мотивација правног акта за разлику од наратије и петиције, где је наведена конкретна мотивација.

Различита гледишта на правну, историску и литерарну вредност аренге.

Са правног гледишта аренга претставља споменик средњовековне политичке књижевности, уколико тумачи опште правне принципе и државноправне појмове.

Историски елеменат у српским аренгама.

Аренга као споменик религиозно-моралне књижевности.

Питање о ауторима аренга.

Типови аренге: груписање по издавачу, по канцеларији и по адресату.

SVET. STEFANOVIĆ (Beograd)

ZUR BAUOPFERSAGE

In einer zuerst serbisch, dann auch deutsch erschienenen Studie behandelte ich dieses Thema ausführlich und principiell nach der Methode der vergleichend-kritischen Motivenforschung, und untersuchte eine überaus grosse Zahl der balkanischen — albanischen, griechischen, serbischen, rumänischen, makedonischen, bulgarischen Versionen der Sage, nach ihren konstituierenden Motiven hin. Nachträglich wurden dann in derselben Weise auch die ungarischen Varianten behandelt. Zuletzt berührte ich das Thema anlässlich einer italienischen Studie von Giuseppe Morici, die einige neue Daten gebracht hat, leider aber blieb dem ital. Verfasser unsere Literatur der Frage unbekannt. In meinem Referate wurden dann auch weitere Motive der Sage in Betracht gezogen, die in der slovenischen Legende vom heil. Mathias vorgefunden worden sind.

Grundsätzlich wurden zwei Typen der Sage bei den süd-slavischen und den übrigen balkanischen und nachbarlichen Völkern festgestellt: der Typus des geopfertem Kindes, und der Typus des geopfertem Weibes oder erwachsenen Mannes überhaupt als Variante des letzteren. Der Typus des geopfertem Kindes, charakteristisch und poetisch am schönsten behandelt in der serbischen Volkspoesie, führt in die uralten, althebräischen und altirischen Sagenquellen zurück. Der Typus des geopfertem Weibes zeigt mehr romantischen Charakter und entwickelt sich in der romantischen Richtung hin, bis zu den Legenden von dem Thema des Vertrags des Menschen mit dem Teufel, das auch wohl

in die uralten Zeiten zurückgreift, dichterisch aber am wertvollsten vertreten in der Faust-Sage sowie in der Cyprianus-Justina-Sage und der Sage vom Ritter, der sein Weib dem Teufel verschreibt, worüber demnächst ausführlicher in meinen von der Serb. Akademie zu veröffentlichenden Studien zu den südslavischen Marienlegenden und ihren Quellen zu lesen sein wird.

Literatur: Stefanović, *Legenda o zidanju Skadra in Studije o nar poeziji*, Beograd, 1933.

Die Legende vom Bau der Burg Skutari, *Revue des études balkaniques*, Beograd, 1934.

Prilozi proučavanju nar. poezije, Beograd 1936.

G. Morici, *Annali dell'Istituto superiore orientale di Napoli* 1937.

Stefanović Referat darüber in *Prilozi p. n. p.* Beograd, 1938.

SVET. STEFANOVIĆ (Beograd)

ZUR CRESCENTIA-KAISERIN VON ROM-SAGE

Zuerst behandelte ich diese Sage als Thema der vergleichenden Literatur in meiner erschöpfenden Studie, die in Romanischen Forschungen 1911 erschienen ist, und fast gleichzeitig mit der französisch erschienenen aber nach anderen Prinzipien ausgearbeiteten Studie von A. Wallensköld nach ihren Typen und ihren Quellen durchgeforscht wurde. Später trug prof. Hilka einige neuere Materialien zu der Sage bei. Auch Prof. Ezio Levi brachte einiges in seinen Kommentaren zu den italien. Marienlegenden bei. Noch einmal kehrte ich zum Thema zurück in einem serbisch erschienenen Beitrag zur Crescentia-Sage in der jugoslavischen Literatur zurück.

Die serbischen resp. jugoslavischen Varianten wurden gefunden in der mazedonischen populären Variante der Repsima, in den serbischen und kroatischen Übersetzungen — Divković, Gasparotti — der Marienlegenden, sowie in der Übersetzung eines ragusanischen Dichters des italienischen Mirakels von der heil. Guglielma, von A. Pulci.

Auch diese Legende wurde nach der Methode der kritisch vergleichenden Motivenforschung untersucht, und ihre Quellen in viel frühere Zeiten verlegt als die rein literarisch vergleichende historische Methode nachzuweisen im Stande war. In meinen letzten Beiträgen wurde die Legende in ihrer Verbindung mit der Legende von der heil. Thekla, Justina im Osten, der heil. Dymna, Osmana und zahlreichen anderen im Westen, hin untersucht. Das Thema gehört dem Kreise der unschuldig verfolgten

Frau resp. Mädchen, das schon in den ersten christlichen Jahrhunderten ausserordentlich verbreitet wurde, und dem Gelobniss der Jungfraulichkeit das in diesen Zeiten sich stark entwickelt hat, entsprungen ist. Sehr reich und in verschiedenen Formen ist dieses ursprüngliche Thema einer dem Gott verlobten Jungfrau vorgebildet und weiter ausgebildet in den unübersehbaren Variationen der von einem inzestuösen Vater verfolgten Tochter, einer der untreue verklagten Frau, usf.

Durch das Incest-Motiv berührt sich diese Sage mit der Constantia-Manekine (Mädchen ohne Hände), durch das Motiv der Verstümmelung mit den alt-christlichen Legenden vom heil. Johannes Damascenus, der heil. Eufimie, von der Nonne der die ausgestochenen Augen von der heil. Jungfrau Marie wiedergegeben werden, usf.

Von der ausserordentlich reichen Literatur werden hier nur die hauptsächlichsten Werke erwähnt:

A. Wallensköld, *La femme chaste convoitée par son beau-frère*, separat und mit kleinen Abweichungen als Einleitung zu der Ausgabe von *La bonne Florence de Rome*, in 2 Bänden, für die Société des anç. textes français, 1907—8.

Sv. Stefanović, *Die Crescentia-Florence-Sage in Roman*. Forschungen 1911, und *Die Sage von der Crescentia Kaiserin von Rom* in jgsl. Literatur, serbisch, in der Zeitschrift *Život i Rad* 1936.

Prof. A. Hilka, *Zum Crescentia Stoff*, im *Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, CXXXIII (1915). — Hilka, in *Jahresberichte der schles. Ges. f. vaterl. Kultur*, 90, Breslau 1913.

Däumling, *Studien über den Typus des Mädchens ohne Hände*, München, 1915.

K. Schmeing, *Flucht- und Werbungs-Sagen in der Legende*, in *Jostes Forschungen und Funde*, Bd. III, Münster 1911.

Zu vergleichen auch die neueste Beowulf Ausgabe von Prof. Klaeber, Chicago 1936, insbes. die Literaturangaben zu der Offa-Thrydo Episode, bekanntlich die älteste nationale Form der Constantia-Sage im Westen, worüber auch Sv. Stefanović in *Englische Studien*, 1934 zu sehen ist.

МИХАИЛЪ СТОЯНОВЪ (София)

ДОСТОЕВСКИ И БЪЛГАРИЯ

Най-важнитѣ етапи въ руско-българскитѣ отношения презъ последнѣото столѣтие сж „Освободителната война“ презъ 1877—78 г. и „Дневникътъ на писателя“ на Достоевски, съ оная грамада отъ оригинални политически статии, посветени на борбитѣ на южнитѣ славяни, и на България въ частност, за независимостъ и свобода, извоювани съ толкова жертви и страдания.

Въ действителностъ, тия два етапи не трѣбва да се разглеждатъ самостоятелно, защото именно Достоевски разгадава най-дълбоката смисълъ на „Освободителната война“, наречена новъ кръстоносенъ походъ въ името на Христа, подета отъ простия руски народъ, интелигенция и аристокрация, въ името на висши, нравствени, расови и човѣшки цели.

Достоевския е най-страстния защитникъ на „Освободителната война“ и прочитането на манифеста за войната го хвърля въ религиозенъ екстазъ: той забравя жена си на улицата, влиза въ ближната църква, да благодари на Бога съ гореща молитва за великата роля, която Той е отредилъ на руския народъ въ съвременната и утрешна сѣдба на цѣлото славянство и на цѣлото човѣчество.

Достоевски утвърждава, че цѣлиятъ руски народъ, въ прѣки своята „Непросвѣтеностъ“, схваща „Освободителната война“ като дълбоко-национално дѣло, защото знае, че се бие за неволни братя по кървь и во Христѣ, поробени отъ друговѣренъ завоевател. Случаитѣ, които увежда великиятъ писателъ за рускитѣ доброволци изъ срѣдата на простия руски народъ доказватъ стихийниятъ подемъ на цѣлата руска земя

въ името на висши, безкористни и безсмъртни дѣла и въ тоя безкористенъ подемъ Достоевски съзира утрешната велика сждба на своята родина и на своя народъ.

Достоевски атакува съ изключителна стремителностъ и страсть спекулативнитѣ приеми на западно европейската дипломация, способна да отрича дори и въ парламента факта за десеткитѣ хиляди избити българи следъ Априлската революция — деца, жени, старци — пазейки курса на своитѣ ценни книжа и той хвърля проклятие надъ цѣлата тая западно-европейска цивилизация, щомъ се купува тя на такава кървава цена. Но, отношенията на Достоевски къмъ Европа не е отрицателно: той нарича страната на „святитѣ чудеса“ и въпрѣки своето подробно означено — въ отдѣлна статия — славянофилство, той блѣнува за солидарно европейско човѣчество, за братство между народитѣ, въ името на вѣчнитѣ нравствени закони.

Въпрѣки великата си любовъ къмъ поробенитѣ българи, въпрѣки благоприятния, отчасти, край на „Освободителната война“, Достоевски далечъ не се увлича отъ утрешнитѣ руско-български политически отношения: той предвижда, дори до последни подробности, крайното разногласие между България и Русия, добавяйки меланхолично, че „тия нѣща иначе да станатъ и не могатъ“.

Но, следъ столѣтие, когато южнитѣ славяни и специално България, минатъ презъ мжчителниятъ пжтъ на единъ рабски европеизъмъ, той се надява да се домогнатъ и тѣ до расовото съзнание за своята утрешна сждба, която ще се заключава въ славянската и европейска солидарностъ.

Съ абсолютна увѣреностъ утвърждава Достоевски, че „Освободителната война“ означава духовното величие на руския народъ, защото е способенъ тоя народъ за висши дѣла, защото е призванъ да играе първенствующа роля нъ утрешната сждба на човѣчеството.

Достоевски вѣрва въ тоя свѣтълъ утрешенъ день. Несравнениятъ психологъ — пневматологъ прозира въ утрешнитѣ суждбини на своя народъ и на своята раса, той говори едновременно и съ велика любовъ за цѣлото европейско човѣчество, защото рано или късно то трѣбва да бжде съединено чрезъ братска любовъ.

МИХАИЛЪ СТОЯНОВЪ (София)

ГЕНИЯТЪ НА БОТЕВА И ЗАГАДКАТА НА НЕГОВИЯ БУНТЪ

За всички българи — критици отъ най разнообразнитѣ идейни лагери и читатели отъ най различна възраст — Христо Ботевъ е безусловно най-даровития български поетъ, единственъ него наричаме ние „гений“ и по-вече отъ всѣки другъ; Христо Ботевъ е въ сърцето и душата на младитѣ и на старитѣ.

Христо Ботевъ е написалъ двадесетина стихотворения и само половината отъ тѣхъ носятъ оня изключителенъ печатъ на безсмъртието, който веднага се разгадава както отъ младия читателъ, тъй и отъ литературния ученъ.

Понятието „гений“ за поетъ е, не ще и дума, твърде рисковано: защо е несъмнено първия руски поетъ именно Пушкинъ, а не Лермонтовъ, или Гоголь, или Достоевски, или Толстой? Лермонтовъ ни открива страхотни бездни, Гоголь е удивителенъ писателъ, Достоевски е единствения въ свѣтовната литература романистъ-психологъ, а Толстой е автора на славянската Илиада. И въпрѣки това, тия великани на руската литература сж само деца на Пушкина, негови ученици, пжтници по неговитѣ пжтища, до края степенъ увѣрени едновременно въ изключителността на гения на своя баща, готови да засвидетелствуватъ тая увѣреностъ съ крилати слова.

И Христо Ботевъ за българската литература презъ течение на цѣлото столѣтие, отъ първия български поетъ отъ епохата на възраждането, до день днешень, носи печата на сжщата изключителна, най-дълбока творческа индивидуалностъ, която събира въ спектѣра си, утвърждава и разгадава цѣлата българска съвременна литература.

А впрочемъ, не само за последното столѣтие на българската творческа експанзия е любопитенъ „гения“ на Христо Ботева, защото ако се върнемъ хиляда години назадъ, до аскетическото подвижничество на Константина Философа, нареченъ Св. Кирилъ, до проститѣ слова на Климента Охридски, до непоколебимата увѣреностъ на Черноризеца Храбра, до изобличенията на Презвитеръ Козма, до словата на Патриархъ Ефтимий и Григория Цамблакъ, не можемъ веднага да не отгадаемъ оная вътрешна структура на старата и нова българска литература, която налага като несъмнено оригинална, национална, чисто българска творческа стихия.

Тая стихия — най пълно изразена въ пѣснитѣ на Христо Ботева — означава творчески устремъ на цѣлъ народъ презъ течението на последното столѣтие, както и на цѣлото последно хилядилѣтие по етапитѣ на историческата му сждба.

„Генияленъ“ поетъ не означава, следователно, носителя на съвършенни поетични и художественни качества; твърде често подобни поети сж незначителни за възхода на националната литература.

Необходимо е онова най-пълно превъплощение въ ра-совата стихия на своя народъ, презъ дадена епоха отъ неговото съществуване, или дори презъ течението на хилядилѣтната му история, оня поетиченъ резонансъ, който рисува и обезсмъртява първенствующите елементи въ душата на своя народъ.

Пушкинъ означава „всѣчовѣчностъ“, кристална „простота и правда“, „висшъ нравственъ законъ“.

Христо Ботев означава една стихийна борба въ името на самобитностъ, свобода и правда.

Въ тая смисълъ литературната наука е длъжна да разгадава ядренитѣ поетични явления не само въ перспективата

на краткия земенъ път на творческата личностъ, а въ протежението на епохи, столѣтия и хиледилѣтия. Трудността е, че се борави не съ цифри, а съ образи, картини.

Всѣки народъ, съ значение за човѣшката културна история, означава една несъмнена творческа оригиналность.

За българската литература отъ историческата епоха до день днешенъ, Христо Ботевъ е най-любопитно изражение; поради това, той трѣбва да бжде изучаванъ въ единъ по-значителенъ мащабъ.

J. TORBARINA (Zagreb)

METODOLOŠKO ISPITIVANJE IZVORA DUBROVAČKO-DALMATINSKE KNJIŽEVNOSTI

Da bi se mogao dati konačan sud o kulturno-historijskoj važnosti stare dubrovačko-dalmatinske književnosti, potrebno je proučiti izvore i strane uzore pisaca. Historici te književnosti uzimali su u obzir četiri glavna izvora: 1) talijansku književnost, 2) grčke i rimske klasike, 3) provansalske trubadure i 4) narodnu poeziju.

1. Glavni je i prvi neposredni izvor i uzor dubrovačko-dalmatinskih pisaca talijanska književnost onoga vremena i djela onih starijih talijanskih pjesnika, koja se po svojoj vitalnosti mogu mjeriti s djelima bilo kojeg tada živog pisca.

2. Kod proučavanja klasičnog utjecaja nije dovoljno pokazati na sličnost neke hrvatske pjesme s kojom klasičnom, niti se može pobijati taj utjecaj ako se samo istakne premoćni utjecaj talijanskih petrarkista. Treba uporediti naše djelo (1) s klasičnim uzorom, (2) s eventualnim suvremenim talijanskim prijevodom i (3) sa suvremenom talijanskom preradbom ili adaptacijom, da bi se moglo utvrditi da li se radi (1) o neposrednom ili (2) posrednom klasičnom utjecaju ili je pak (3) taj klasični utjecaj toliko indirektan da, takoreći, uopće ne postoji, već se radi o specifično talijanskom utjecaju.

3. Naši „trubaduri“ nemaju veze s provansalskom književnošću. Ono malo „trubadurštine“ što je s Petrarkom prešlo u Dubrovnik i Dalmaciju, treba smatrati sastavnim dijelom talijanske književnosti.

4. Često se kod nas precjenjuje „narodni element“ u pjesmama „od kola“, u pjesmama spjevanim „na narodnu“ i njima sličnim. Tu treba oprezno postupati i odvojiti ono što je zaista narodno od tuđih primjesa, naročito od utjecaja talijanske pučke pjesme (poesia popolareggiante). To se sve odnosi na liriku u širem smislu i — u manjoj mjeri — na dramu i epiku.

Zaključak: Pored neznatnog elementa narodne i pučko-varoške poezije, postoji vrlo jak i neposredan talijanski, mahom petrarkistički, utjecaj, zatim beznačajan i posredan utjecaj klasika, dok se o utjecaju provansalskih trubadura, neposrednom ili posrednom, ne može ozbiljno govoriti.

H. de WILLMAN-GRABOWSKA (Cracovie)

LE VOYAGE D'AFANASSII NIKITINE ET LA POUSSÉE VERS L'ORIENT EN RUSSIE MÉDIÉVALE

La conviction maintes fois exprimée par de nombreux Russes que leur pays forme un monde à part trouve son origine dans un passé éloigné. A l'Europe occidentale qui, dès le début du moyen âge, malgré la diversité des nations et des courants politiques, malgré même des guerres fréquentes, formait une entité de civilisation et en avait conscience, la Russie opposait son isolement et son incompréhension des choses d'Occident. Deux facteurs y ont contribué; c'était le joug des Tatares et la civilisation byzantine. Le premier posait des obstacles politiques et économiques aux relations avec l'étranger; la seconde, par ses caractères spécifiques, empêchait la formation de cet esprit de curiosité bienveillante qui préside au rapprochement et aux relations entre les peuples.

Mais ce n'est pas pour rien que les Russes avaient été autrefois mêlés aux expéditions des Normans. Il leur en est resté un penchant à l'expansion au-delà de leurs frontières. L'Occident demeurant — en règle générale — inaccessible et envisagé avec une sorte de méfiance, l'imagination populaire se tournait vers l'Orient, et tout naturellement vers cet Orient où la poussait sa religiosité. De là ces „stranstvovania“, ce „palomnitchestvo“ — ces pèlerinages vers la Terre Sainte; quelquefois réalisés, plus souvent projetés. A la Russie qui n'a pas connu les croisades ils ont inspiré le goût pour les pays lointains. D'autre part la première frayeur passée, on s'est mis à regarder un peu attentive-

ment les moeurs et la culture des conquérants tatares: les uns l'ont fait en vue d'une libération possible, les autres par curiosité, et d'autres encore pour essayer d'en tirer quelque gain. Les Tatares, comme tous les peuples de l'Asie, sont commerçant nés. Dès que, après les premiers raids, se furent établies des façons de vivre un peu moins féroces, un échange des produits a eu nécessairement lieu. Des marchands russes se rendaient dans les campements tatares sur le Volga et pénétraient même dans les steppes de l'Asie. Les nomades ne s'opposaient pas à cette pénétration pacifique. Ils n'avaient pas de forteresses à prendre ni de grandes villes jalousement gardées; leur habitat n'était pas leur propriété depuis des siècles, on le quittait facilement pour un autre. Aussi aucun sentiment d'exclusivité territoriale ne les guidait dans leurs rapports avec les étrangers et cet état de choses encourageait l'esprit d'entreprise des marchands russes. Comme tous les marchands du monde, surtout ceux des temps passés, comme autrefois les Phéniciens, plus tard les Indiens, les Arabes et dans les temps modernes les Anglais, ainsi à la fin du moyen âge russe les marchands étaient les précurseurs des ambassades, les aventuriers ont donné à la Russie des pays entiers — toujours à l'est de la métropole.

Le voyage en Perse et dans l'Inde de l'habitant de Tver', Afanassii Nikitine¹⁾, est très significatif à cet égard. Chronologiquement il précède Vasco da Gama et ce fait seul est déjà bien caractéristique pour l'expansion orientale de la Russie du XVème siècle. Pour le fond et pour la mentalité de l'auteur le mémoire est non moins caractéristique. Tandis que les Portugais et à leur suite les autres Européens arrivaient aux Indes en conquérants, porteurs des vastes plans — partiellement même réalisés — de l'empire du monde, Nikitine y allait presque sans le savoir, sans le vouloir précisément, en ne cherchant qu'un petit gain personnel, et, telle est l'ironie des choses, en ne le trouvant même pas. Les Occidentaux se croyaient supérieurs aux Indiens et commettaient souvent l'erreur de les mépriser; l'attitude de Nikitine était très simple, même modeste, comme modestes étaient ses

¹⁾ Publié dans le *Сборникъ русскихъ лѣтописей* par Sreznevski, trad. en allem. et pourvu d'une bonne introduction par K. M. Meyer, utilisé en anglais par Major dans son livre sur l'Inde etc.

buts. La haine des infidèles, c'est-à-d. des musulmans, était le premier mobile qui a poussé les chevaliers et les aventuriers portugais dans leur voie des découvertes. Le marchand de Tver', au contraire, ne semble nourrir aucune hostilité ni à l'égard des Tatares — le XVème s. ne se souvenait plus de souffrances du XIIIème — ni, en général, à l'égard des musulmans. Il occupait parmi eux, en Perse et dans l'Inde, une situation inférieure, était protégé par eux ou seulement toléré. Cette situation justement lui aurait permis de pénétrer jusqu'au fond de la culture de deux peuples qui se disputaient alors l'Inde. Son intelligence n'y a pas suffi. Il ne comprenait rien à ce qui se passait de grand et de décisif sur la péninsule. Rendons cette justice aux conquérants occidentaux qu'ils n'y comprenaient pas beaucoup plus même plus tard. Ce que Nikitine nous a laissé, ce sont quelques tableaux vivants et pittoresques des cours indiennes. C'est précieux. Mais ce qui est encore plus précieux, ce sont les conclusions qu'on peut tirer du Mémoire sur les traits généraux de l'expansion russe vers L'Orient. Elle était le fait des petites gens et un fait tout naturel entre les voisins: tels étaient alors les Russes et les Etats tatares aux environs de la Caspienne, et, par leur intermédiaire ou simplement à travers eux, les Etats plus lointains. Afanassii Nikitine s'est rendu avec ses bateaux par le Volga dans „la Tartarie“ en une entreprise commerciale et tout à fait habituelle. Elle appartenait à celles qui jouissaient d'une certaine protection du gouvernement: il est permis à Nikitine de se joindre à l'envoyé russe ou tatar, comme sans doute il a été permis de le faire à beaucoup d'autres. C'était probablement l'usage. Au moins rien dans le Mémoire ne laisse supposer que l'auteur crût ses projets être quelque chose d'extraordinaire. Ainsi le commerce avec l'Asie et les relations pacifiques à pied d'égalité avec les nations orientales ont tenté d'assez bonne heure l'activité du „tiers état“ russe. On n'y a pas prêté suffisamment attention. Au même moment où des Russes moyens pénétraient au fond de la Horde, allaient en Perse ou, au moins établissaient des relations régulières avec les peuples de bordure, Ivan III rêvait de reprendre la succession de Byzance: grandiose erreur politique. Il n'a pas été donné suite aux tendances vers l'expansion naturelle du peuple russe.

POGOVOR

Pri doštampavanju ove knjige postalo je jasno da se III-ći Medjunarodni kongres slavista ne može održati.

Medjutim Isvršni je odbor odlučio da se sve pripreme koje se tiču naučnog dela ovog kongresa dovrše i da se u narednoj knjizi o Kongresu iznese i sve ostalo što se Kongresa tiče: ne samo novi prilozi koji su Odboru stigli posle 20 avgusta, nego i sve ono što je Izvršni odbor imao na umu kada je Kongres ovako spremao.

U toj, četvrtoj knjizi biće saopšten i potpuni spisak prijavljenih učesnika Kongresa i potpuni i opšti registar stvari i autora priloga naštampanih u svima knjigama Izvršnog odbora.

Šta će još Izvršni odbor smatrati kao svoju dužnost da preduzme prilikom definitivnog likvidiranja ovog Kongresa, to će biti naknadno javljeno svima učesnicima Kongresa.

IZVRŠNI ODBOR

A V E R T I S S E M E N T

Alors qu'on achevait d'imprimer ce livre, il devint évident que le III-e Congrès International des Slavistes ne pourra avoir lieu.

Cependant le Comité d'organisation a décidé de terminer tous les préparatifs qui ont trait à la partie scientifique du Congrès et de publier dans le livre suivant tout ce qui se rapporte au Congrès: non seulement les nouveaux matériaux que le Comité a reçus après le 20 août, mais aussi tous ses projets.

Ce quatrième livre comprendra la liste complète des membres adhérents au Congrès et le registre général des matières et des auteurs des réponses des communications et des rapports publiés dans les trois livres du Comité.

Toutes les décisions ultérieures du Comité relatives à la liquidation des affaires du Congrès seront communiquées aux membres en son temps.

LE COMITÉ D'ORGANISATION

Lista autora pojedinih odgovora, saopštenja i referata Liste des auteurs des Réponses, Communications et Rapports

Slova **O** i **S** označuju — odgovore ili saopštenja. Slova **L**, **K**, **N**, **B** i **F** označuju sekciju: lingvištičku, književnu, nastavnu, balkanološku i fonološku.

Rimski brojevi označuju vrstu teme na koju se odgovara, a sitni obični brojevi uz njih označuju broj pitanja u toj vrsti.

Obični brojevi označuju stranu ove zbirke.

Les lettres **O** et **S** désignent — Réponses ou Communications. Les lettres **L**, **K**, **N**, **B** et **F** désignent les sections (linguistique, littérature, enseignement, balkanologie et phonologie).

Les chiffres romains indiquent les catégories des thèmes auxquels se rapportent les réponses; les petits chiffres indiquent les numéros des thèmes dans les dites catégories.

Les autres chiffres ordinaires indiquent les pages de ce Recueil.

Arumaa Peeter (Tartu), O L ₁₀ 16.	Mladenović Miloš (Beograd), S L 73.
Bogatyrev Petr (Praha), O K ₁₀ 35.	Mošin Vladimir (Beograd), S K 104.
Damiani Enrico (Roma), O L IV 28.	Nagy Josip (Zagreb), S L 74.
Deanović Mirko (Zagreb), S L 55.	Radojičić Đorđe (Beograd), S L 77.
Durakov Aleksej (Vranje), S K 93.	Pogodin Aleksandar (Beograd), S L 75.
Ernits Villem (Tartu), S L 57.	Romanski Stojan (Sofija), O L V 31.
Frček Jan (Praha), O L III ₁ 21, III ₄ 25;
S K 94.	Schmaus Alois (Beograd), O K I ₄ 33.
Gošev Ivan (Sofija), S L 60.	Schröpfer Johann (Olomouc), S L 79.
Hála Bohuslav (Praha), S L 63.	Stefanović Svetislav (Beograd), S K
105, 107.
Havránek Bohuslav (Brno), O L I ₂ 7,
I ₄ 11, I ₈ 13, I ₉ 14, I ₁₃ 19, II ₁ 20, III ₁
22, III ₂ 23, NII ₁ 39, B I ₂ 41, F I ₃ 48.	Stojanov Mihail (Sofija), S K 109, 111.
Herić Franjo (Praha), S L 65.	Stojković Marijan (Zagreb), O K II ₁₀ 37.
Herman Maxime (Lille), S K 97.	Taranovski Kiril (Beograd), O L
III ₂ 23.
Hrycak Evgenij (Przemysl), S K 98.	Torbarina Josif (Zagreb), S K 114.
Jelačić Aleksej (Skoplje), S K 101.	Vasmer Max (Berlin), S L 82.
Lev Vasif (Lwów), S L 66.	Vážný Václav (Praha), S L 83.
Ludat Herbert (Berlin), S L 70.	van Wijk N. (Leyden), O F I ₁ 45.
Mathesius Vilém (Praha), O L I ₂ 9.	Willman—Grabowska Helena
(Kraków), S K 116.
Mirković Nikola (Beograd), S K 102	Wirth Paul (Berlin), S L 88.

Sadržaj

Table des matières

A

ODGOVORI NA PITANJA RÉPONSES AUX QUESTIONS

SEKCIJA ZA LINGVISTIKU — SECTION DE LINGUISTIQUE

	STRANA
I Opšta pitanja — Thèmes généraux	7
II Pojedinačna pitanja — Thèmes spéciaux	20
III Tehnička pitanja — Questions techniques	21
IV Nove teme — Thèmes nouveaux	28
V Izveštaji Komisija — Rapports des Commissions	31

SEKCIJA ZA ISTORIJU KNJIŽEVNOSTI — SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE

I Opšta pitanja — Thèmes généraux	33
II Pojedinačna pitanja — Thèmes spéciaux	37

SEKCIJA ZA NASTAVU SLAVISTIKE — SECTION D'ENSEIGNEMENT

I Pojedinačna pitanja — Thèmes spéciaux	39
---	----

BALKANOLOŠKA SEKCIJA — SECTION BALKANOLOGIQUE

I Lingvistička pitanja — Problèmes linguistiques	41
--	----

FONOLOŠKA SEKCIJA — SECTION PHONOLOGIQUE

I Opšta i pojedinačna pitanja — Thèmes généraux et spéciaux	45
---	----

B

SAOPŠTENJA I REFERATI COMMUNICATIONS ET RAPPORTS

SEKCIJA ZA LINGVISTIKU — SECTION DE LINGUISTIQUE

<i>Mirko Deanović</i> : Projektirani lingvistički atlas mediteranskih naziva i neki slavenski jezici	55
<i>Villem Ernits</i> : Elementy estońskie w języku rosyjskim i innych językach słowiańskich	57

<i>Ив. Гошевъ:</i> Ръкописитѣ на „Църковния историко-археологически музей при св. Синодъ“ въ София	60
<i>B. Hála:</i> L'articulation des cordes vocales et la formation de la consonne <i>h</i> sonore	63
<i>Franjo Herić:</i> О Kopitarjevem pravopisu	65
<i>Василь Лев:</i> Мовні особливості „Крехівської Палей“	66
<i>Herbert Ludat:</i> Kietze und Wieken als Zeichen für die friedliche Eindeutschung der Gebiete zwischen Elbe und Oder im Mittelalter	70
<i>Miloš Mladenović:</i> Slav. * <i>seǫbrъ</i> und seine Bedeutungsentwicklung	73
<i>Josip Nagy:</i> Jezične i stilističke osobine isprava	74
<i>A. Погодинъ:</i> Фатьяновская среднерусская культура и ея значеніе для вопроса о родинѣ индоевропейцев и финноугров	75
<i>Ђорђе Сї. Радојичић:</i> Слогуга и ставнакца	77
<i>J. Schröpfer:</i> Über Wesen und Herkunft des altbulgarischen Dativs in genitivischer Funktion	79
<i>M. Vasmer:</i> Jakob Grimm und die Slaven	82
<i>Václav Vážný:</i> O dokumentární hodnotě linguistického atlasu polského: M. Matecki i K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia	83
<i>Paul Wirth:</i> Die Umformung des Sorbischen durch das Deutsche	88

SEKCIJA ZA ISTORIJU KNJIŽEVNOSTI — SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE

<i>Алексѣй Дураковъ:</i> Поэзія Баратынскаго	93
<i>Jan Frček:</i> Původní podoba staroruské Zádonštiny	94
<i>Maxime Herman:</i> Maeterlinck et Przybyszewski	97
<i>Евген Грицак:</i> Бібліографія перекладів із сербської мови на українську	98
<i>A. Јелачић:</i> Српска реалистичка приповетка друге половине XIX столећа као извор за социјалну и културну историју Србије	101
<i>Никола Мирковић:</i> О културној и књижевној узајамности Срба и Бугара	102
<i>Владимир Мошин:</i> Аренге српских повеља	104
<i>Svet. Stefanović:</i> Zur Bauopfersage	105
<i>Svet. Stefanović:</i> Zur Crescentia-Kaiserin von Rom-Sage	107
<i>Михаилъ Сїояновъ:</i> Достоевски и България	109
<i>Михаилъ Сїояновъ:</i> Геніяты на Ботева и загадката на неговия бунтъ	111
<i>J. Torbarina:</i> Metodološko ispitivanje izvora dubrovačko-dalmatinske književnosti	114
<i>H. de Willman-Grabowska:</i> Le voyage d'Afanassii Nikitine et la poussée vers l'Orient en Russie médiévale	116
POGOVOR — AVERTISSEMENT	119
LISTA AUTORA — LISTE DES AUTEURS	121

18—25 / IX / 1939

III МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС СЛАВИСТА
(СЛОВЕНСКИХ ФИЛОЛОГА)

IIIÈME CONGRÈS INTERNATIONAL DES SLAVISTES
(PHILOLOGUES SLAVES)

ГОВОРИ И ПРЕДАВАЊА
DISCOURS ET CONFÉRENCES

ИЗДАЊА ИЗВРШНОГ ОДБОРА
PUBLICATIONS DU COMITÉ D'ORGANISATION

№ 4

БЕОГРАД—BELGRADE
VUKA KARADŽIĆA ULICA, BROJ 5
YUGOSLAVIE

**ГОВОРИ И ПРЕДАВАЊА
DISCOURS ET CONFÉRENCES**

УВОДНА РЕЧ

ПРЕТСЕДНИКА ИЗВРШНОГ ОДБОРА А. БЕЛИЋА У IV КЊИГУ
ПРИПРЕМНИХ РАДОВА ОКО III МЕЂУНАРОДНОГ КОНГРЕСА СЛАВИСТА

(МЕСТО ПОЗДРАВНОГ ГОВОРА НА КОНГРЕСУ)

Полијтичке прилике у Европи — рај између Немачке, с једне, Пољске, Велике Британије и Француске, с друге стране — онемогућиле су да се Трећи међународни конгрес слависта одржи. Оне не доушљају, у исто време, да се сагледа рок у којем би се могао одржати. Међушим сјрема за овај Конгрес и све оно што га чини повременим сасјанком прејиставника наше науке — даје му временски карактер. Он је и замишљен од одговорних фактора за овај Конгрес и сјреман од свих учесника према ономе сјању које је у нашој науци владало до 18 септембра 1939 г. Друго време, када ће се моћи одржати нови конгрес слависта, — имаће, вероватно, нове задатке који ће истицају из сјања науке које буде владало у то време. Све је то намећнуло Извршном одбору задатак: не само да одложи Трећи међународни конгрес слависта него да га и пошјуно научно ликвидира. А то значи: да су околности у којима се налазимо сјавиле преј Одбор задатак да што свестјраније изнесе све побуде којима се руководи да овоме Конгресу да — макар и по пријремама само — друкчији карактер него што су имали досадашњи славистички конгреси. Њиме би се обележиле, надамо се, бар главне црте прејекрејнице на којој је била славистичка наука у оно време када је Конгрес прејбало одржати; а овим ће се извешјајем, макар и нејошјуно, сјасији бар један део од онога што је

овај неодржани Конгрес требало да значи у развијку наших погледа на многобројна питања савремене словенске лингвистике, науке о словенским књижевностима и дидактичне стране њихових дисциплина у средњој школи.

Извршни одбор, налазећи се у овом тренутку пред ситрашном перспективом пустоши и уништења који ће задесити народе оних који би учествовали у овом Конгресу, узбуђен садашњошћу и узнемирен за блиску будућност, жели да ново време у којем ће бити одржан Четврти међународни конгрес слависта означи епоху пријатељских узајамних односа међу народима света, а нарочито Словенима, која ће једино зајемчити и нов поље славистичке науке. Скрушен пред посматрањем онога што се збива, он ће чекајући, чувајући савесно све оно што се окупило око Трећег конгреса, да му време допусти да заставу Четвртог конгреса преда у руке оних које духовна заједница овог Конгреса нађе за достојне. Када ће се земље-учеснице у овом Конгресу или њихови представници јавити са овом жељом — што зависи од будућности која је данас сасвим непозната.

1.

Научени искуством првих двају славистичких конгреса, Прашког од 1929 год. и Варшавско-краковског од 1934, — Извршни одбор Трећег међ. слав. конгреса, још у лето прошле године, донео је одлуку да овај Конгрес буде више радни неголи репрезентативни. Истина, није малена корист што се претставници славистичких студија узајамно упознају на овим конгресима и што из аутопсије познају каткада први пут предмете својих студија, — али много је знатније од овога да научници словенски бар колико-толико уједначе свој рад у најразличнијим правцима и да се увере — колико штете трпе славистичке студије од тога што се науке о словенским језицима и књижевностима — мање или више — у различним словенским земљама самостално развијају, без довољнога или — боље да речемо — довољно дубокога и познавања сличних предмета код других словенских народа и непосреднога праћења онога што се код других словенских народа ради.

С друге стране, Извршни одбор овог Конгреса сматрао је да свака земља која изјави готовост да прими конгрес,

тим узима обавезе да оствари оне одлуке конгреса које се јаве као неопходна потреба славистичке науке даног времена, а које не би тражиле сувише велике материјалне жртве. Ти послови би морали бити завршени или остварени до идућег конгреса или тако осигурани да се њима не би имао бавити идући конгрес.

Као и досада, и овај Конгрес имао је да обухвати као главне науке славистике — проучавање књижевности и све дисциплине које су са њим у вези, словенску лингвистику, са свима лингвистичким и филолошким гранама њеним; али сем тога, и наставну страну славистичких дисциплина у школи. Та секција, по замисли Извршног одбора, имала је да обухвати не само међусловенске односе, тј. питања о упознавању словенске омладине у средњој и вишој школи са народима, језицима и књижевностима других словенских средина, него и расправљање о настави матерњег језика и домаће књижевности у средњој школи и њихову односу према другим сродним дисциплинама у њој. Уверење да су сличне прилике у овом правцу код различних словенских народа обећавало је несумњиве користи од овог расправљања.

Из овога се види да је у извесном правцу овај Конгрес претстављао сужавање онога што се каткада сматрало да улази такође у круг славистичких студија (историја, историја права, словенске старине, етнографија и сл.). Али је због ограничавања на оно што претстављају славистичке студије у правом или уском смислу речи, овај Конгрес добио могућности да се дубље и свестраније посвети њима. Ту његову жељу показује и његова тежња да у обиму славистичких студија издвоји и засебне секције. Тако је познати фонолошки покрет, који добија све више општелингвистички карактер, издвојен у засебну Фонолошку секцију; односи балканских словенских језика према несловенским на Балканском Полуострву и обрнуто — издвојени су у Балканолошку секцију; била је намера да се на самом Конгресу издвоје у радне јединице и претставници других студија које се по својем карактеру издвајају у целине: а) секција за проучавање народне усмене књижевности; б) секција за проучавање дисциплина на граници између језика и књижевности (стилистика, метрике и сл.); в) секција за проучавање диференцијалних односа међу несловенским

језицима средњих школа и словенским домаћим језицима итд. Из великог интересовања за теме које је предложио Извршни одбор и из великог броја пријављених учесника у Конгресу, којих је број достигао импозантну цифру од 400, било је јасно да би и други ужи одбори или секције за поједине научне дисциплине или групе сродних предмета морале бити још одређене.

2.

Радни карактер овога Конгреса могао се — без непотребних лутања — постићи само тако, ако се питања унапред изнесу, и ако се да могућности да сваки учесник Конгреса упути великом конгресном форуму оне опште проблеме за које би желео да буду претресени. Својим питањима Извршни је одбор хтео само да покаже карактер тема најразличније врсте за које је сматрао да треба да добију заједничко и многобројно учествовање у дискусији. Око њих и сличних питања, која би са стране дошла, имала се усретсредити учена пажња конгресних учесника. Она би свакако изазвала живу дискусију за коју је Извршни одбор био спреман да се заложи свима својим средствима да остане у што испржнијем облику у аналима конгресним.

Истина је да Извршни одбор није сматрао да се на састанцима конгресним могу дефинитивно решити сва стављена питања, јер то никада на конгресима не бива; он је чак био врло скроман у својим очекивањима у том правцу. Али је полагао нарочито на то да се ставе питања онако како то одговара доспелом стању савремене науке; да се чују мишљења о њима и оних људи који се, можда, нису нарочито њима бавили, али чије богато знање и искуство може по неку страну изнесених проблема корисно осветлити. Све то заједно, изнесено у радовима конгресним, чинило би саставни део средстава наше науке у даљем развоју њеном. Ако се у њима и не би налазила дефинитивна решења, радови овога Конгреса служили би као потстицај за многа питања из најразличнијих области славистике.

Све је ово неодржавањем овога Конгреса осујећено. Али Извршни одбор, веран својој основној замисли, желео је да од свега овога спасе највише што се спасти може. Зато је

узео да наштампа, у доста измењеном облику, и овај мој говор којим би Конгрес био отворен; зато поред три досадашње књиге конгресних питања, одговора на њих и различних саопштења, објављује и IV књигу сличне грађе. Зато је, најзад, одлучио да објави доцније све оно што буде добио поводом изнесених питања и све оно што су учесници Конгреса спремили да на Конгресу објаве. Извршни се одбор нада да ће га сви, у интересу наше науке и из обзира према овом Конгресу тужне судбине, за који је Извршни одбор утрошио много труда и времена, — својски и радо помоћи.

3.

Нико не може порећи да је рад на славистичким студијама у различним словенским земљама,² а нарочито у Чехословачкој и Пољској, био у великом полету после светског рата. Ослобођење тих словенских земаља од туђе власти дало је широки простор развоју њихову. Читав низ нових часописа, посвећених или широком обиму целокупне славистике или појединим гранама њеним, нове серије славистичких издања, поникле при новим универзитетима словенским, новим уставима и новооснованим друштвима, подмлађене старе колекције издања и велики број засебних испитивања — избацило је на површину наше науке толико нове грађе да је каткада било тешко снаћи се у њој: као да је набујала снага, много десетина година спречавана да се објави, чекала само — слободан излаз или насилни продор!

Лингвистичка наука за време светског рата од 1914 г. претрпела је кризу. Историска школа која је дотле суверено у њој владала наишла је и у делу Ф. де-Сосира и у другим делима на знатне допуне и на нове погледе који су много година стављали пред испитиваче сасвим ново схватање и метода испитивања језичких и ново ограничавање језичког материјала. И као што обично бива у прелазним временима, то је донекле помутило разумевање појава или га је упутило ка извесној једностраности. Појавиле су се струје у језичком испитивању које су сводиле главну садржину језичког испитивања на систему гласова и њихових односа (фонологија), а, с друге стране, обарало се немилосрдно све што се раније радило или што се радило са које друге тачке гледишта. Јавила се потреба

за ревизијом наших главних језичких схватања и њихове основице. Ово нас је упућивало, на првом месту, да дамо многим темама, изнесеним у саопштењима нашим, начелни или принципски карактер. Ми смо били свесни тешкоће тога потхвата. Јер је оно тражило од учесника Конгреса непосредно служење и целокупношћу грађе обухваћене даним питањима и чисто лингвистичком страном њиховом, тј. оним што је у основици питања те врсте и у другим језицима. То је водило или требало да одведе, на првом месту, ка утврђивању односа лингвистичке стране извесних питања према историској страни њиховој (таква је донекле тема о глаголском виду, тема о особинама заменица и сл.).

То нас је, с друге стране, упућивало да ставимо на дневни ред овог Конгреса и основно питање које мора интересовати сваког испитивача ма кога језика на свету — о односу функције, значења и облика. Истина, то се питање не тиче искључиво словенске граматике или словенских језичких испитивања; али Извршни одбор сматрао је за потребно да и ту тему стави на дневни ред, нарочито онда када је од једног врло уваженог члана Конгреса добио приватно питање: чиме треба да се руководи испитивач словенских језика у својим испитивањима и класификацији језичких појава — формом (морфологијом, структуром), значењем (семантиком, лексичком страном) или употребом (функцијом). Колико је било разлога да се то учини, види се најбоље и по добивеним одговорима.

Али све ово показивало је, колика је потреба да се и у најситнијим језичким питањима не занемари теорија језика, која се каткада назива филозофијом језика, што често доводи до погрешног схватања ове врло важне или, још боље да речемо, основне језичке дисциплине. Да је овај Конгрес успео да докаже и само њен стварни значај, и то би — по нашем дубоком уверењу — оправдавало напоре који су око њега учињени. Јер питање би се тичало, на првом месту, облика и њихова значаја. Видело би се јасно да се чудотворна моћ морфологије, која је владала целим језичким испитивањем и излагањем све до покретања литвистике као науке почетком XIX в., протезала и протеже до данашњег дана на испитиваче језика, и поред свих напора — у току више од сто година — да се од ње ослободе. И неки од оних који данас устају

да говоре, тако рећи у последње дане, о словенским језицима, на основу свеукупности лингвистичких особина њихових — у ствари су — макар и потсвесно — вођени чудотворном магијом „форме“, иако јој дају учено име структуре или још како друкчије. Овим се не жели и најмање умањити значај морфологије која је за све флексивне језике, а за данашње словенске језике, још увек флексивније од других савремених индоевропских језика, — од огромног значаја; али тај значај мора бити правилно одређен; иначе ће доносити више штете него користи.

Сем ове недовољне примене теориских лингвистичких основа на испитивање језичког материјала, још су две сметње које ометају узајамност, лаку и брзо остварљиву, словенских испитивања и познавања словенске грађе. То је, пре свега, неуједначеност метода испитивања и разноликост примене језичких критерија у класификацији мање или више исте језичке грађе у различним славистичким средиштима. Тим питањима — посвећен је највећи део тема, јер се помишљало са негодовањем на све заобилазне путеве којима се мора служити сваки словенски испитивач док дође до правилне оцене оне словенске грађе која му је потребна за дано питање.

Методолошким питањима посвећене су неколике теме (под бр. 2, 3 и 12). Ово не значи да се овим ишло на сужавање слободе научних испитивања, већ на то да се покаже да је прави метод само на правом месту применљив. Познато је на пр. да је последња епоха развитка индоевропске лингвистике избацила међу осталим стварима и принцип да се системи језичких појава у току времена не мењају, већ само појединачна садржина њихова. То је водило ка методу поређења појединачних факата у различним језицима. Међутим се показало да се и *начин* стварања самих система мењао, не само оно чиме се он обележавао као систем него много више и много дубље и како се обележавао као систем. То је водило ка сасвим новоме посматрању појединачних факата и њихову месту у целокупном систему језичком. Примера за то из различних словенских језика има много и они би несумњиво много боље показали, него ово неколико општих речи, шта се овде имало на уму.

Тек онда када се слични методи — а сваки језички проблем тражи свој метод, тако да је наћи потребан метод у целом послу и најважније — примене на материјал словенских језика сличне врсте, моћи ће се јасно видети који је део тог материјала најкарактеристичнији за дане појаве.

Слично је овоме и тежња да се за сличне појаве словенских језика нађу и једнаки критерији и да се терминологијом не замрачује њихов узајамни однос, већ олакшава. Јер кад се после примене истих критерија издвоји оно што иде у одређене категорије, — јасно ће бити како треба разумети преосталу грађу. У овоме захтеву имају две ствари: а) претпоставка да су се словенски језици, бар у већини случајева, слично развили (исп. деклинацију код свих словенских језика сем бугарског и конјугацију код свих словенских језика; в. теме под бр. 9, 12, 15, 18) и б) да принцип класификације треба органски да се јави, као оно по чему су се издвојили језички факти, наравно, према ономе што о томе сведочи какав заједнички граматичко-лингвистички знак. Ово друго би искључивало могућне тешкоће при примени онога што је изнесено под првом тачком овога захтева.

Нема никакве сумње да би око овога било и извесних неслагања; али би и сама препирка око тога претпостављала све дубље улажење претставника једног словенског језика у особине другог. Већ овим би се напори словенских научника управљали све више у истом правцу: ка утврђивању сличних особина различних словенских језика и, вероватно, откривању истих унутрашњих мотива. Да би то доводило и до сличног назива новооткривених лингвистичких појава, то се по себи разуме.

У уједначавању терминологије главно је да су бар исти принципи при стварању нових назива. Разуме се да би се у том правцу морало водити рачуна о особинама грађења нових речи у појединим словенским језицима; али, и поред извесне разлике у том правцу међу њима, има увек — међу многим сличним начинима — могућности да се изабере оно што је — по унутрашњим знацима — најприближније и што најбоље обележава сличне диференцијалне односе.

Нема никакве сумње да у средишту словенске граматике стоји глаголски вид. Она је њиме скроз прожета, тако да у основици системе свих глаголских облика који имају

прворазредни значај у реченици — стоји та особина словенске граматике, коју — у знатно смањеним размерима — познају још једино балтиски језици, а остали индоевропски језици дају само наговештаје о њој. Позната је велика научна литература посвећена овом питању. Али и поред ње глаголски вид све се више огртао магловитим велом у новим испитивањима и претио је чак да постане нешто сасвим несхватљиво помоћу обичних граматичких средстава. Појавила се граматичка француска школа са својим тумачењем глаголског вида, прихватљивим за француско језичко осећање, али неприхватљивим за осећање словенско (Мазон, Меје и др.); после ње дошло је тумачење немачке школе (Херман, Кошмидер и др.), које је покушавало да једном метафором објасни видску разлику, иако оправдања за њу нема у осећању оних који владају тим граматичким системом по рођењу. Али све је то сасвим разумљиво. Када се узме да је један од врло истакнутих словенских испитивача (Травњичек), у своме великом делу о глаголском виду, издатом међу угледним издањима једне словенске Академије (чешке), рекао да он, и поред тога што јасно осећа у сваком посебном случају разлику између оба глаголска вида, не може дати његове дефиниције, тј. није у стању да одреди њихово значење, то значи да у том послу има несумњиво великих тешкоћа. Зар је чудо после тога што се страни научници муче око тога значења и довијају на различне начине да га претставе себи и своме народу? Истина, један од страних испитивача (Агрел) открио је — по мом мишљењу потпуно тачно — значења појединих видских категорија, али и то, будући непотпуно и у облику сирове грађе, није помогло да се у овом значајном питању природе словенских језика пође даље. Чак се подигла бура у научној славистичкој критици против појединих тачних констатација његових.

Било је сасвим природно да извесни испитивачи, нарочито странци (на пр. Guillaume, исп. његов чланак *Immanence et transcendence dans la catégorie du verbe*, *Journal de Psychologie*, 1933, 355 — 372 и — засебну књигу *Temps et Verbe*, *Collection publiée par la Société de linguistique de Paris*, t. XXVII), дођу до закључка да је словенски глаголски вид нешто што се не подаје непосредној језичкој анализи и непосредном по-

сматрању, већ да тумачење за њ треба тражити у сложеним односима потвести!

Све је то, и много штошта друго, износило пред Извршни одбор потребу да се овом толико важном, толико сложеном и тако тешко савладљивом појаву словенских језика — поклони и на овом Конгресу достојна пажња (тема бр. 8). Тежња Одбора била је сасвим проста: да се задржи на најелементарнијем питању глаголског вида — на његовом значењу. Истина, говори се већ много времена и има цео низ теорија о пореклу глаголског вида словенског — има их које се предлажу и овом Конгресу, — али како се о томе може с успехом говорити када нисмо начисто и с најелементарнијим питањем глаголског вида, о његову значењу? Можда досадашње колебање у дефиницији глаголског вида и зависи од тога што се свима глаголима словенским не може дати иста дефиниција која би обухватала све особине које има једна група тих глагола. Али то не значи, можда, да им се не може дати заједничка дефиниција у којој би се водило рачуна о оправданим отступањима појединих глаголских категорија...

Ми немамо довољно речи којима бисмо истакли огромни значај глаголског вида за целокупност језичке системе словенских језика и целокупност језичких испитивања о свему што се и најмање налази у вези са словенским глаголом. То се у словенској лингвистици не истиче довољно. Находећи се у зависности од савремене модерне лингвистике која се тиче језика без глаголског вида у словенском смислу, словенска граматика је глаголски вид мало занемарила. Међутим ту словенска граматика мора ићи својим путем и дати у својим испитивањима и у самим глаголским системима оно место глаголском виду које му припада.

Пре свега није могућно одредити у потпуности значење времена словенских глаголских система, ако се тачно не одреди удео у њима глаголског вида. И поред тога што је српскохрватска граматика имала изванредних претставника, којима се смело може подичити и пред лицем овог Конгреса, ипак система глаголских времена са синтаксичке и семантичке стране није у њој давана како треба. А каква је то штета за словенску граматику може разумети само онај ко добро зна да српскохрватски језик употребљава још увек у пуном јеку и

аористе и имперфекте! Да ли се може говорити о пореклу глаголских облика прасловенског језика, ако се не зна право њихово значење? Јер не треба никад заборавити: иако се *по називу* поклапа на пр. имперфекат и аорист словенских језика са сличним облицима индоевропског прајезика, по садржини — они се не поклапају. Аорист и имперфекат словенског прајезика — резултат су нових прилика створених увођењем системе глаголског вида у само срце словенског глагола, у оно место његова организма откуд потиче управна снага његова система. Од глаголског вида и комбиновања глаголских времена са њим потичу и оне толико важне особине глаголских облика које се јављају у неправој (или транспонованој) употреби глаголских финитних облика. Колико би све то бацило светлости на различне основинске системе индоевропског прајезика, оличене у индиској или грчкој системи! Како је с правом уздисао Ј. Вакернагел за словенским научницима који би — према словенском глаголу — бацили светлост и на особине многих других индоевропских облика! Ето зашто је потребно, и у интересу даљег позитивног развитака великих области словенске граматике и могућне помоћи разумевању особина индоевропских језика — исцрпно, стварно и систематско испитивање словенског глаголског вида. Извршни одбор је само сматрао да ревизију тога питања треба почети спочетка; то јасно показује и стилизација његове теме.

Читав низ појава (о придевском виду, о глаголским прилозима и стварању апсолутних глаголских облика) показује у различним словенским језицима толико сличности у самом развиту да, готово материјално, показује различне етапе кроз које су ти глаголски облици пролазили. Овде се помишљало на то да се изношењем тих заједничких особина и потстицањем да се и нови случајеви изнесу на видело, — истакне принципски значај њихов за такве појаве уопште, којих има и у другим индоевропским језицима. Као што се некад, у време када су Лескин, Бодуен-де-Куртене и други отпочињали свој рад, осећао значај појава словенских језика за стварање младограматичарског покрета и новог, здравога схватања историских појава у индоевропским језицима, тако није на одмет ни сада, нити икад кад се да прилика за то, истичати да значајни развитак различних словенских језика, који

је толико у духу индоевропског прајезика, може са коришћу послужити као паралела или објашњење за много штошта у развиту тих језика. У тим појавима може бити каткада и нечега још више. Тако на пример, за неке од наших испитивача несумњиво је да је тајна постанка т.зв. апсолутних реченица, које су апсолутне само по форми, јер се по правилима конгруенције делова реченице не слажу са главном реченицом, у ономе у чему се те реченице ипак слажу са главним реченицама, што је од формалне конгруенције много значајније и много ближе везано са даном главном реченицом: у значењу, и то, у овом случају, у синтаксичком значењу дане партиципске реченице, позајмљене из оне везе њезине где је оно потпуно оправдано; а тај, готово самостални живот *значења* читаве синтагме, потпуно измењеног у даној реченици, у *нашој свесћи*, којим се изазива и употреба облика или синтагме изван њихових формалних веза — од толиког је значаја за развитак наших погледа на језичке појаве — да је заслуживао да буде изнесен пред овакав научни скуп.

Нека ми буде опроштено ово мало отступање од општег карактера овог говора; али ја сам баш њиме хтео показати колико је принципски важнога у материјалу словенских језика.

И друге су теме имале овај општи карактер, било према другим индоевропским језицима, било према испитивањима у самим словенским језицима. По један пример за сваку од ових група питања то ће јасно показати. Позната је ствар, како се реченице деле у нашој науци према испитивањима истакнутих научника као што су Бругман, Делбрик и др. Али пошто у словенској реченици, као у свакој реченици свих језика на свету, господари глаголска система — овим се не одређује ниуколико однос предиката према субјекту, већ показује чиме се најбоље обележава карактер или врста реченица —, а глаголска система има двојаких својих особина у словенским језицима: а) систему вида и б) формално безвременско обележавање начина, — то је за словенску науку од првостепеног значаја да се утврди: да ли особине словенске глаголске системе помажу поменуто систему реченица или траже да се она, за словенску граматику, измени. И ту, као и свугде другде, ма како психолошке или логичке категорије биле занимљиве и, у извесном правцу, дубоке, вреди правило: да основне језичке категорије морају истицати из

језичког материјала дане језичке групе, а не из каквог другог, на пр. материјала какве друге језичке средине или какве друге дисциплине.

Што се пак тиче самог језичког материјала даног језика, хтело се на неким темама (на пр. груписања споредних реченица и сл.) показати: колико је важно — не само у случајевима појединачних облика — тачно разликовати шта у словенским језицима припада даној језичкој конструкцији као таквој, а што се у њој јавља као другоразредни пратилачки моменат. Ништа у језику није опасније него оно значење које припада појединим или ма којим елементима синтагме или реченице приписивати произвољно даном облику, или реченици или самој синтагматској или реченичној конструкцији као таквим. Такво неисправно гледање у стању је за десетине година да укочи развитак каквих студија у позитивном правцу.

Ето то су биле мисли којих су се придржавали Извршни одбор и они чланови Конгреса који су учествовали у стављању поменутих тема. Они су сматрали да овакви конгреси морају имати заједничког интереса за све учеснике једне врсте. Ако се деси да сви учесници те врсте не осете заједницу тог интересовања у даним питањима, остављена је слобода да се изнесу друга још општија питања. Осећало се у различним научним срединама да се у специјализовању и обрађивању засебних питања сувише далеко отишло. Тако и мора бити када се наука почне јако развијати. Али и наука мора имати своје *temento* као и све друге ствари у људској заједници. Та опомена, по мишљењу Извршног одбора, треба да се понавља — од времена на време — на оваквим конгресима. А она гласи: ниједан испитивач ма како мале области научне, ниједан творац у великој радионици лингвистичке мисли не сме да занемари никад целину, ма како ситно питање разрађивао; он не сме заборавити никад да и он разрађује ту целину и доприноси усавршавању њених метода, отварању нових видика и полагању нових путева ка високим и стално далеким циљевима научне истине. Можда ће то одузети и нешто времена и нешто труда од онога што би се могло употребити за нову грађу; али удубљивање у предмете испитивања једино зајемчава скраћивање лутања и себи и другима.

Овом приликом су зато увучена у круг славистичких студија и испитивања која су на граници језика и књижевности, на граници славистике и других дисциплина (фонологије, балканологије). Потребно је да међу испитивачима језика и књижевности дође до потпуног споразума о стилистици, метрици и сл. предметима испитивања. Полазили ми од свога предмета као књижевни историци или лингвисте, наша се испитивања морају поклапати. У стилистици или метрици, ако се научно раде, нема књижевне тачке гледишта и лингвистичке као нешто засебно. Оне се сливају у њој. За основицу њену књижевни историк мора бити лингвиста, а за потпуно извођење њено мора лингвиста бити естетичар и књижевни историк. И балканологија улази у славистику оним делом својим у којем се испитују односи заједнички другим језичким срединама са словенским; ту мора балканолог бити на потпуној висини славистичких студија, управо слависта и обрнуто; иначе ће све што се ради у том смислу носити печат дилетантизма. Иако осећамо да фонологија има својих општијих интереса него што јој може пружити један славистички конгрес, Извршни је одбор створио засебну Фонолошку секцију због тога што је та дисциплина и израсла из словенске лингвистике и што има засада још и својих посебних словенских лингвистичких интереса; али он никада није сметао с ума да она за славистику има само толико значаја колико се њени резултати правдају стварношћу словенских језичких система и колико стварно помажу да се они разумеју.

4.

Овај Конгрес требало је да се обележи истицањем упоредног испитивања словенских књижевности и проналажењем идеја водиља у целокупном књижевном стварању словенских народа, са узајамним односом између њих, потстакнутим са најразличнијих страна. Откривање извора творачке снаге и духовних потстицаја у књижевним делима словенским провлачи се кроз општа питања и кроз тежње овог Конгреса: да се од проучавања појединачних словенских књижевности приђе заједничким моментима проучавања живота и развитка словенских књижевности као што је то случај са словенском лингвистиком. Иако међу словенском лингвистиком и науком

о словенским књижевностима не може бити право поређења по видљивим или опипљивим знацима те узајамности, ипак и само назирање могућности проналажења макар и најдавније духовне или културне основице општесловенске давало би овим испитивањима нарочиту привлачност. Природа питања и тема предложених Конгресу показивала је јасно да се изашло из првобитне или припремне епохе проучавања словенских књижевности као мање или више филолошких дисциплина које су се бавиле само историским условима појаве извесног дела, његовим текстом и издањима, евентуалним потстицајима, добивеним из других дела, и сличним питањима. У центру је данашњих интересовања, обелодањених у прилозима и темама овог Конгреса, идејна и стварна страна књижевности и њен уметнички облик, везе њене по садржају и облику са далеком прошлошћу и свима манифестацијама човечије творачке књижевне снаге, ма с које стране и ма у које време оне долазиле и наметале се радозналости словенског духа и његовој сталној тежњи за новим сазнањима.

И сувише је очевидна, да би се могла скрити, сложеност ових питања. Иако је некадашња словенска заједница стварност, о чијем дугом трајању сви словенски језици имају у себи несумњивих доказа, — питање је да ли се она у духовном правцу за више од хиљаду и које стотине година, за које се време различни словенски народи налазе у новим приликама, на новим сместиштима и под новим поднебљем, није потпуно изменила и добила сасвим нови карактер. Да ли је толико изношена осећајност словенска, са свима својим многобројним преливима и танчинама, за коју се у хиперболи износило да чује и како трава расте, и која се тако типично јавља у народној поезији — нешто друго него сличне особине и код других суседних народа или нешто у себи завршено што је потекло од помињатих давних основа? А значај емотивног елемента и његова облика — од огромног је домашаја за разумевање саме суштине књижевног стварања. Да ли се по знацима који се огледају у словенском стилу, у облицима књижевних родова, у ритму, толико гипком и толико карактеристичном за различне поетске производе, и другим органским деловима књижевних творевина, како народних тако и појединачних, — може открити

ишта што би дало органску основицу упоредној књижевности словенској, макар и са те стране? Или се она оснива једино на утицајима, непосредним и посредним. Да ли се неки велики словенски писци, за које се сматра да сваки од њих носи у себи у синтези особине духа свога народа (Мицкевич, Пушкин, Шевченко, Његош, Прешерн и др.), могу с коришћу употребити да би се — макар и у најмањој мери — та узајамност поуздано одредила или треба тражити мање сложена мерила у народној књижевности словенских народа, иако је она толико неједнака и толико у зависности од онога што је крепило или уништавало њен велики полет и њен унутрашњи смисао...

Велики културни центри, Византија и Рим, по ономе што је — са истока или запада — ушло у правоверне претставнике њихове, а преко њих и у књижевна дела њихова, да ли за словенске народе значе оно, у правом смислу речи, што и догма *filioque* или непризнавање њено? То је велико питање које се десетинама година провлачи кроз учене расправе, али које је још увек сачувало своје потпуно право на поновно стављање.

У узајамном укрштању великих идејних и културних струја, долазиле оне са запада или истока, или се укрштале између себе или са оним што је било у словенским земљама — од богомилства или „жидовствујушче“ јереси све до многобројних често и кратковечних најразличнијих књижевних покрета садашнице, колико је било потстицаја код Словена за књижевно стварање, захваљујући накалемљавању поменутих струја на оно основно, кашто потпуно развијено, а кашто и закржљало, што је чинило унутрашњу карактеристику националног стварања? Неједнакост резултата код различних Словена у том правцу — како треба разумети?

Све су то питања која истичу из тема које су дате и на којима ће се потрудити још генерације испитивача словенских књижевности. Нека би конгреси као што је овај обележили макар сваки пут међе до којих се дошло или тачке које су завршене, па ће њихово држање бити многоструко оправдано.

Али словенске књижевности са својом садржином, са својим типовима и са уметничким проживљавањем свих многострукости које пружа живот у свом сталном успону ка духов-

ном усавршавању и налажењу великих циљева књижевног стварања — имају своје нарочите особености. Да ли оне потичу у првом реду од социјалних и историских услова који су на пр. дали једно обележје пољској књижевности за више од сто година? Или се ипак у борби за одржавање народа и његових особина пробијају у књижевност прастаре, макар и на тренутак другим приликама обустављене, општечовечанске тежње, комбиноване са оним схватањем живота које је прирођено свакој народној средини. Да ли је сва сета Миткова у Коштани одјек борбе човека са судбином коју су опевали толики генијални књижевници и музичари, или је само оријенталски талас човечанског заноса лепотом и његово разочарење пред њеном пролазношћу и трошношћу, талас који је захватио и један део наше земље? Ми смо и сувише навикли на то да књижевни и културни покрети, пресађивани код Словена, дају тако нешто ново и оригинално да се каткада питамо: да ли ти покрети могу носити иста имена код њих? Барок, сентиментализам, романтизам, натурализам и сл. покрети — распадају се на чудне варијанте код Словена. Шта условљава те промене и како се оне развијају?

Тешко је овде ставити довољно тема и питања, толико их има и толико се они додирују између себе.

Нема никакве сумње да географске прилике, етнографска прошлост народа и сви услови у којима се живот њихов кретао и креће — дају тип човеку извесног краја, нарочито споља. Али етнографске наносе не треба мешати са оном скривеном концепцијом живота и свега његова збивања коју успевају обично само највећи таленти једног народа да оваплоте у блиставим типовима својим, које им даје обележје нечег нарочитог и опет општечовечанског. Веза једног и другог често је такве природе да заслужује у интересу духовних особина човекових и његове психологије на свима ступњевима развитка човечијег друштва, — да буде свестрано испитана. Да ли су словенски књижевници подједнако открили ту тајну природе словенског човека, која је од тако исто дубоког значаја за књижевна дела као што је важно једном уметнику ликовних вештина открити онај унутрашњи жижак који објасњава свако велико дело природе. Да ли данашње словенске књижевности, поред све разлике у садржини и облику својих

култура према културама других, несловенских народа, сарађују само — заједнички са њима — на изградњи општечовечанског типа и друштва и његова највишег претставника, човека или имају и значајних својих примеса? Које су главне црте тих тежњи и шта је у њима самосвојно, а шта општечовечанско? Да ли у томе правцу, подједнако са коришћу за своје народе, словенски књижевници воде своје читаоце ка великом циљу највише цивилизације? Јер, по себи се разуме, и књижевност сваког словенског народа, поред своје високе намене да уметничким приказивањем природе и живота забави и очара, има — као свако уметничко дело — и задатак да *подигне*. Да ли је то дизање у складу са оним што осећа, како мисли и како ради сваки од тих народа; да ли његова књижевна дела не значе каткада за њега нешто страно, рођено под туђим поднебљем и пренесено вештачки на њихову земљу? Који су критерији таквога процењивања? .

Или нас упоредно разматрање природе човекове и свега што је са њим у вези упућује да потражимо демаркациону линију где другде, а не између целина, крајева и земаља или њихових група природом омеђених и свим осталим што прати блиске крајеве и удаљава далеке. Да ли нас велика руска књижевност на пр., са својим типовима, њиховом филозофијом живота и начином осећања, не гони да је донекле издвојимо од свих осталих словенских књижевности? Или сувишан, управо прекомеран модернизам извесних словенских, макар и мањих књижевности, значи да је народна струја у њима ижевела под утицајем општеевропских? Да ли утицај велике руске књижевности на словенске књижевности има више унутрашњег образложења неголи на друге велике европске књижевности или утицај тих књижевности на словенске, само зато што је за прво код других Словена било погоднијег земљишта неголи за друго или обрнуто?

Сем ових тема, у којима кулминара заједнички интерес слависта, и то подједнако у питањима разлика као и сличности, има их много којима се стручњачки стављало питање о карактеру каквог периода књижевног или о значају различних културних прилика за тај карактер. Мислимо да би и оне, својом принципском страном,

побуђивале знатно шире интересовање него што би то на први поглед изгледало.

Најзад, да још једном поменемо питања стила и метрике у вези са књижевним карактером, особинама књижевног стварања код словенских народа. Одавно су се научници трудили да овим студијама даду компаративни карактер. Можда у свему нису успели, што се научни методи њихова времена нису потпуно прилагодили засебном карактеру предмета тих студија код Словена. Нови покушаји обећавају већи успех, који би се несумњиво осетио и у предавањима која би на Конгресу била одржана.

Засебне теме, објављене у великом броју, само би допуниле значајну слику научних тежњи испитивања књижевних дела на овом Конгресу која се већ пре његова држања јасно оцртавала.

5.

Једна од разлика између Трећег међународног конгреса слависта и досадашњих била би и у томе што би се на овом Конгресу узела знатно озбиљније у претрес, поред других питања средње школе и њена односа према познавању словенских народа, језика и њихове књижевности, питања наставе матерњег језика и домаће књижевности у средњој школи. Пре свега, Конгрес би се позабавио о питању наставе поменутих дисциплина у средњој школи према стању њихова научног испитивања код словенских народа. Када би се утврдило да везе међу једним и другим нису ни довољно присне ни довољно дубоке, природно би било да се заустави на питању како да се оне успоставе.

Нема никакве сумње да је целокупни напорни рад око сазнања научних истина лингвистичких словенских дисциплина и дисциплина о словенској књижевности *in ultima analysi* у томе да њихов напредак постане заједничко добро једне цивилизације и да помогне правом културном подизању њених претставника где год је то могуће. Нарочито, ако се пође од данас несумњиве истине да је познавање једног језика, и то матерњег, услов брзог и успешног савлађивања теориско-практичким путем и свих других језика, па, наравно, и оних који су у средњој школи; затим — ако се узме такође да је познавање књи-

жевности — у исто време и познавање свога народа у пре-секу, његових тежњи и идеала, и националних и општечовечанских, — онда је јасно шта учење матерњег језика и књижевности за осам или девет година средњошколске наставе могу дати. А ако се тако гледа на ствар, онда је јасно да један научни конгрес треба да се позабави и судбином главних предмета свога проучавања и његових резултата у националној школи.

Ми се не можемо бавити исцрпним стањем поменутих дисциплина у средњој школи; то би нас сувише далеко одвело и не би дало ништа друго него оно што се намеће и по самој логици ствари: да веза између високе, праве науке и науке у средњој школи мора бити увек жива и непосредна; иако то не значи још да сва, и најмања, колебања којима се често подвргава научна мисао треба да се огледају у средњошколској настави, оно ипак императивно захтева: да се оно што је наука створила као дефинитивно за извесно време или што је несумњиво исправила у схватању предмета наших дисциплина — мора појавити и као основица средњошколског учења. Ово нарочито вреди за националне предмете, као што су књижевни језици и домаће књижевности, јер они морају чинити средиште сваке културне обуке грађанина једне земље.

Нема никакве сумње да у основици схватања онога што треба да пружи наставу о матерњем језику у средњој школи мора бити — матерњи језик као средство за исказивање мисли и матерњи језик као обележје једног народа и једне културе. Свако ко разуме шта то значи, разумеће у исто време и како смо далеко од тога у средњој школи! Схоластичка граматика, са привидним допунама које не значе много, а која још и данас влада обуком матерњег језика у школама — нема са тим много везе. То не би било тешко показати; али ћемо на овоме месту то оставити.

Шта садржи онај прост захтев исказан у почетку? Он тражи реформу наставе матерњег језика у којој би се пошло од онога што језик значи, што он јесте и како се употребљава. Кад бисмо рекли само философија језика или апстракција синхроничне граматике, то би звучало претешко, кад се има на уму средња школа; али кад се рече да се мора полазити свугде од оног осећања, разумевања и проживљавања

језичких система и језичких факата која су потпуно у моћи или како и колико су у моћи односног узраста, онда смо рекли главну садржину поменутог научног захтева. Ни историска граматика, ни узалудна гимнастика памћења различних засебно узетих парадигми, ни логичарска или психолошка априорна тумачења — не могу ту помоћи. Научна истина о језику како се данас до ње може доћи мора бити тако транспонована да децу у средњој школи води не у музеј мртвих објеката већ у лабораторију нечега што је живо и продуктивно и што испуњује све многоструке односе у језику који су обухваћени његовим системима. Нека нико не мисли да су то апстракције до којих узраст средње школе не може доћи: то су све „стварности“ извесне врсте, повезане одређеним значењем и променом његовом која их увек прати; а то су величине које су лако приступачне гипком и осетљивом средњошколском ученичком узрасту.

Тешко је овако у три или неколико речи изнети огроман значај за средњу школу стављања учења матерњег језика на праву основицу, како се у изнесеним темама замишља. Али је несумњиво да она мора обухватати суштину језика као таквог; то ће дати и разумевање свих других језика школске обуке као таквих; затим она мора сматрати као прву дужност — савлађивање матерњег књижевног језика и његових лепота; и, најзад, познавање језика као одлике народа и његове књижевности према другим народима у садашњости и прошлости.

Нека нико не мисли да се овим иде ка новом оптерећивању средње школе. Ово је само вапај — надајмо се не у пустињи! — да се од једног предмета којему се поклања много труда и много пажње у средњој школи, а који је постао извор досаде и готово непријатељства према њему оних ради којих се све то врши, — постане извор поуке, сталног размишљања и сазнања која ће ученицима средње школе отворати нове видике и подизати љубав ка свему што је народно и њихово властито.

Исто тако стоји ствар са књижевношћу у средњој школи. Ако је циљ предавања тога предмета морална и књижевна култура, онда би књижевна дела по својој садржини и по висини своје уметничке обраде морала бити у средишту

средњошколске обуке. Историја књижевности и познавање облика књижевних дела ишли би тек у други или даљи, знатно даљи ред, онолико колико је то најпотребније за једног културног човека. Ако средња школа учини да ученици заволе добру књигу; — да знају да одвоје добру књигу од рђаве и да се тако спријатеље са њом да им постане мио друг и пратилац у животу, онда је настава књижевности постигла свој главни задатак. То би претпостављало да се такав претставник средњошколске обуке свикао да ужива у лепотама добре књиге, и по стилу, по садржини и обради. И овде ваља поменути да би уз то морало ићи и савлађивање књижевног језика, које баш у књижевном смислу, естетском и стилистичком, треба да се постигне координованим напорима наставе језика и књижевности у школи.

Ако примимо овакву концепцију учења књижевности у средњој школи, она повлачи за собом, очевидно, многобројне захтеве о томе: како да се примени. Јер књижевност постаје тако не само средство образовања, већ и васпитања. А васпитање деце различног узраста, различног искуства и способности ставља и само цео низ питања о којима се мора водити рачуна при распореду и обради грађе из науке о књижевности у средњој школи. Нема никакве сумње да би ту — поред националне књижевности — велико место заузела и инострана књижевност. И то не као познавање имена великих претставника њених, већ одломака њених дела или чак и потпуних дела њених у одличним преводима.

Ми се нећемо даље задржавати на развијању појединости овакве концепције средњошколске обуке, уколико се оне тичу науке о књижевности и науке о језику, већ упућујемо на многобројне теме ове врсте и одговоре у припремним књигама о Конгресу.

Ово су најглавније мисли којима се руководио Извршни одбор када је замишљао програм Трећег међународног конгреса слависта. Ја не знам да ли ми је довољно пошло за руком да покажем да му је увек општи интерес лебдео пред очима. Када је приступао питањима словенске лингвистике, он је темама својим, које служе само као пример његова схватања, хтео да побуди пажњу учесника Конгреса ка оном што је подједнако блиско свакоме од слависта ко се језиком

бави; када је давао теме из књижевности, његова је тежња била да потстакне, макар само и принципски, питања која морају бити на уснама свих који се баве словенским књижевностима као целином или појединим гранама њиховим. Најзад, у питањима школске обуке Извршни одбор сматрао је као неопходно да подигне свој глас у корист онога што је не само главно у поменутих струкама него што је и понос савремене науке. Време је већ да споредно и формално уступи место у средњој школи ономе што је стварно, живо и стваралачко у поменутих наукама, јер оне треба да образују срце средњошколске обуке.

*

Све ове пријеме и све лепе наде Извршног одбора изјавиле су се. Конгрес је морао бити оћказан и Бог зна када ће нов, Четврти међународни конгрес слависта моћи бити сазван. Већ и за време самих пријема осећало се да се тежки облаци надносе над човечанством. Они никад нису добро утицали, па ни овог пута, да се научна мисао вине у оне висине које јој допуштају да се скристалише у своје најсавршеније облике. Извршни је одбор зашто могао учинити само онолико колико се највише могло. Он је уложио своју најбољу вољу и најчистије расуђивање да што више допринесе позитивним резултатима Конгреса. Овако му остаје једина утеха да му се у овим тежким временима дала бар могућност да несметано изнесе шта је желео предузети и да изјави своју најдубљу захвалност на великом одзиву слависта из многобројних земаља да на Конгрес дођу, и речју и делом, по њиховим речима, засведоче своју оданост оним високим тежњама словенске науке које су великим делом ушле у програм рада овог Конгреса.

L'ÉTUDE COMPARATIVE DES SYSTÈMES PHONOLOGIQUES DES LANGUES SLAVES

La phonologie n'existe que depuis 1928, quand ses principes fondamentaux furent formulés dans cinq thèses soumises au premier congrès des linguistes par le prince N. Troubetzkoy, M. R. Jakobson et M. S. Karcevski. Les initiateurs de cette nouvelle science furent donc des slavistes de nationalité russe. Cela n'a rien d'étonnant, vu le fait que les langues slaves, nées d'une langue-mère commune à une époque très peu éloignés de la période historique des peuples et des langues, ont développé chacune ses propres particularités structurales, qui se prêtent d'autant plus à une comparaison typologique et historique que la différenciation est contrebalancée par un esprit très conservateur, grâce auquel un type linguistique slave nettement déterminé s'est maintenu jusqu'à nos jours.

Il faut supposer que, dans la période précédant les migrations des tribus slaves, le peuple qui parlait le slave commun traversait une crise sociale et nationale très grave. Nous n'insisterons pas sur la question de savoir si cette crise fut occasionnée en premier lieu par les exploits et les conquêtes des Goths et des Huns ou bien par le rayonnement de la civilisation gréco-romaine ou bien par un surpeuplement qui stimula l'élan colonisateur; il suffit de constater que l'expansion rapide du peuple slave, historiquement attestée dès le commencement du VIe siècle, ne peut guère être expliquée qu'en supposant des changements radicaux survenus dans le monde slave de ce temps-là. Or, ce mouvement, qui doit avoir eu un caractère éminemment social, s'accompagnait d'une évolution linguistique rapide, obéissant à des tendances inconnues jusque là. Une de ces tendances, qui eut des conséquences très graves pour la structure phonologique

des langues slaves, visa à la suppression de toutes les syllabes fermées, en entendant par ce terme les syllabes où le phonème le plus ouvert est suivi d'un autre son quelconque. L'application rigoureuse de ce principe structural amena la liquidation de toutes les diphtongues descendantes et de tous les groupes tautosyllabiques composés d'une voyelle suivie de *m, n, l, r*; beaucoup de consonnes qui se trouvaient à la fin d'une syllabe passèrent à la syllabe suivante, tandis que d'autres consonnes tombèrent dans la même position; à la fin des mots ce fut là la seule possibilité pour se débarrasser de la syllabe fermée. Par ces différents processus les mots subirent des changements de structure, qui provoquèrent automatiquement des innovations d'accentuation et de ton, consistant d'abord dans le développement de nouvelles variations combinatoires extra-phonologiques. Cependant, quand la variante combinatoire d'une intonation ou d'un accent s'éloigne de plus en plus de son point de départ, elle court le risque de se confondre avec l'intonation ou l'accent opposé et de provoquer ainsi un regroupement phonologique; et si dans une période donnée les conditions structurales d'une langue sont favorables au développement d'un certain nombre de variations de ce genre, une reconstruction radicale du système prosodique en sera la conséquence nécessaire. Voilà ce qui est arrivé dans la période qui succéda à celle de l'unité slave. Les variantes combinatoires qui finirent par faire concurrence aux intonations primitives sont désignées dans la littérature scientifique par les noms de circumflexus nouveau et acutus nouveau; elles contribuèrent beaucoup à embrouiller le système prosodique, et, pour remédier à ce mal, chaque langue suivit ses propres voies. Je n'insisterai pas sur les autres tendances, inhérentes au slave commun, qui contribuèrent elles aussi à modifier l'ancien système prosodique et à créer les différents systèmes des langues historiques; je me bornerai plutôt à dresser un tableau sommaire des systèmes modernes et à les comparer au système primitif, que je vais exposer d'abord.

Le slave commun distinguait entre deux quantités et, dans les syllabes longues, entre deux intonations. L'accent pouvait frapper une syllabe quelconque du mot. La plupart des slavistes admettent la polytonie aussi pour les syllabes longues atones, mais cette opinion fut contestée par M. Kuryłowicz. En effet,

dans celles des langues modernes qui ont conservé la polytonie, celle-ci se trouve être neutralisée dans les syllabes atones. Dans la période de transition qui sépare le slave commun des langues historiques, la polytonie fut introduite aussi dans les syllabes brèves, mais ce ne fut là qu'un état passager. Toutefois le dialecte štokavien du serbocroate et certains parlers slovènes restaurèrent plus tard l'ancienne opposition des intonations brèves en créant une nouvelle catégorie de brèves ascendantes, qui entra en opposition avec le type plus ancien des brèves descendantes.

Les deux langues que nous venons de mentionner, le serbocroate et le slovène, sont les seules langues slaves qui aient conservé l'ancienne opposition des deux intonations longues. Il est vrai que, historiquement parlant, ni la longue ascendante ni la longue descendante des temps modernes ne continuent les deux intonations du slave commun; dans les deux langues, le système prosodique a subi plusieurs modifications et regroupements, mais les multiples péripéties de l'évolution linguistique n'ont jamais mis obstacle à la conservation du type polytonique. C'est là un trait conservateur du serbocroate et du slovène, trait d'autant plus remarquable que le territoire serbo-croato-slovène a reçu sa langue de tribus slaves qui envahirent le pays et se mêlèrent à une population plus ancienne qui n'était pas du tout slave.

Puisque la polytonie serbo-croato-slovène ne s'étend pas au delà de la frontière linguistique, abstraction faite de certains parlers albanais, on ne saurait la placer dans le cadre d'une „ligue linguistique“, comme dans le cas du kachoub septentrional, qui doit sa polytonie actuelle au voisinage des langues baltiques. Outre le groupe serbo-croato-slovène, le kachoub septentrional est le seul dialecte slave qui soit polytonique dans son état actuel; cependant, la polytonie kachoube est séparée de celle du slave commun par une période intermédiaire où ce qui est actuellement une corrélation d'intonation était une corrélation de quantité. L'acutus actuel („scharfer Ton“) frappe les anciennes syllabes longues, le circonflexe („dehnender Ton“) frappe les anciennes syllabes brèves accentuées, allongées selon une règle à peu près identique à celle du lituanien (**mētas* > *mētas*, etc.) C'est là un processus tout à fait unique en slave; pour l'expli-

quer, il faut que nous fixions notre attention sur le fait que le kachoub confinait pendant beaucoup de siècles au vieux prussien, langue polytonique comme le lituanien et le lette. Ces trois langues constituent la famille baltique, qui était polytonique dès les temps les plus reculés. Or, au cours des siècles la polytonie a pénétré aussi dans le territoire de quelques langues limitrophes; ainsi se développa la ligue baltique polytonique, qui englobe actuellement non seulement la famille baltique, mais encore l'esthonien et le kachoub septentrional; je n'insiste pas sur la question de savoir si la polytonie scandinave doit être expliquée elle aussi dans le cadre de la ligue baltique.

Le problème des ligues linguistiques („Sprachbünde“) est encore plein de mystères. Une ligue linguistique se compose d'un nombre de langues appartenant à des familles différentes. Ce qui les rattache l'une à l'autre ce sont la contiguïté géographique et certains traits linguistiques communs rayonnant en dehors de leur territoire primitif. Pour le moment nous ne savons à peu près rien sur le fonctionnement des forces favorisant une interdépendance si remarquable et déterminant le choix des traits distinctifs aptes à servir de ciment à une construction si vaste. Cependant, ces traits distinctifs peuvent être constatés par une observation simple des faits; c'est là la preuve convaincante de l'existence des ligues linguistiques.

L'étude des ligues linguistiques fut stimulée fortement par l'entrée en scène de l'école phonologique, qui découvrit bientôt que ce sont très souvent les corrélations phonologiques qui fournissent les traits caractéristiques d'une ligue. Dans un petit livre extrêmement intéressant, M. R. Jakobson a démontré que la monotonie qui remplaça l'ancienne polytonie en slave oriental et dans la partie orientale du territoire bulgare se rencontre aussi, ensemble avec la corrélation de timbre consonantique, dans beaucoup d'autres langues de l'Europe orientale et de l'Asie. Ce groupe de langues fut appelée par M. Jakobson „ligue eurasienne“.

Pour ne pas perdre le fil de mon exposé, interrompu pour une digression sur les ligues linguistiques, je n'insisterai pour le moment que sur le premier trait distinctif des langues eurasiennes, c.-à-d. la monotonie. Dans le territoire entier du slave oriental, l'accent libre resta à sa place, mais la polytonie et les

quantités furent abandonnées. Le même „eurasisme“ se trouve en bulgare oriental. En Macédoine il y a quelques systèmes prosodiques différant peu l'un de l'autre et caractérisés eux aussi par l'absence d'intonations et de quantités, mais l'accent fut fixé sur la pénultième et sur l'antépénultième, probablement sous l'influence du grec ou d'un dialecte roman. Le slave occidental renonça à la polytonie, mais la corrélation de quantité fut conservée; plus tard le polonais, le kachoub méridional et les langues sorabes l'abandonnèrent; en kachoub oriental elle fut transphonologisée en une corrélation d'intonation; mais en tchécoslovaque elle existe jusqu'à nos jours. Malgré différents déplacements d'accent, l'accentuation libre fut conservée en kachoub septentrional; on peut supposer que ceci fut favorisé par l'entrée de ce dialecte slave dans la ligue baltique, caractérisée elle aussi dès les temps les plus éloignés par l'accent libre. Dans les autres dialectes du slave occidental se développa un accent initial, transporté plus tard en polonais sur la pénultième. Il ne me semble pas exclu que la monotonie et l'accent initial doivent leur naissance à l'influence des langues germaniques, qui se servaient de cette accentuation plus rigoureusement au moyen âge qu'à présent. Le hongrois aussi se caractérise par l'accent initial, la monotonie et la corrélation de quantité.

Quoique j'aie passé sous silence le polabe et les autres langues léchites éteintes depuis longtemps, mon exposé des systèmes prosodiques n'est pas resté si bref que j'aurais voulu. Que l'importance extrême des faits prosodiques et la netteté des grandes lignes de leur évolution me servent d'excuse! Je promets d'observer une plus grande concision dans l'exposé des autres faits phonologiques.

Grâce à la chute des jers, toutes les langues slaves ont renoncé à l'application rigoureuse du principe des syllabes ouvertes. Cependant, on peut constater jusqu'ici une certaine prédilection pour cette structure syllabique, prédilection qui se manifeste entre autres dans la répartition des groupes de consonnes sur les syllabes. En comparant une langue slave à une langue germanique, on remarque un contraste très net consistant en une prépondérance de groupes de consonnes postvocaliques dans les syllabes allemandes, etc., tandis que de tels groupes sont relativement rares en slave, et le „fester Anschluss“, caractérisant

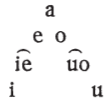
dans les langues germaniques modernes une catégorie importante de voyelles limitée aux syllabes fermées, n'existe pas en slave.

Passons au vocalisme! Vers la fin de l'unité slave et dans la période de transition qui lui succéda, le système des voyelles subit des changements énormes. Les diphtongues se transformèrent en monophthongues, et les deux pyramides des monophthongues longues et brèves furent disloquées à un tel degré qu'elles ne purent être rétablies que par un jeu compliqué de regroupements, d'abrègements et d'allongements. En dehors de ces deux groupes de cinq voyelles de nouvelles voyelles surgirent: le *ǰ*, qui fut incorporé sans difficulté dans les deux pyramides:

$$\begin{array}{ccc} & a & \bar{a} \\ e & o & \bar{e} \quad \bar{o} \\ i & y \quad u, & \bar{i} \quad \bar{y} \quad \bar{u} \end{array}$$

le *ě*, les jers (*b*, *ѵ*), les voyelles nasales (*ę*, *o*) et, dans une partie du territoire slave, les liquides sonantes (*ʃ*, *ʒ*). Toutes ces voyelles se maintinrent pendant un certain temps: en bulgare, par exemple, elles furent conservées jusqu'à l'époque des premiers manuscrits; mais il y eut partout une tendance à se débarrasser de toute voyelle ne cadrant pas avec la structure symétrique d'un système triangulaire ou quadrangulaire. Aucune langue moderne ne distingue plus entre les deux jers, et dans les langues ou dialectes qui en ont conservé un, celui-ci tient sa place dans le système vocalique entre *i* et *u*. Le *ě*, récalcitrant d'abord, finit pourtant par se conformer aux règles structurales du système. Les voyelles nasales, conservées le mieux en polonais, renoncèrent même dans cette langue à leur existence indépendante, en adoptant la fonction de variantes combinatoires de phonèmes réalisés aussi par des groupes de voyelle + *n*, *m*. Il est vrai que les liquides sonantes existent jusqu'ici dans quelques langues slaves; c'est que ces consonnes à fonction vocalique diffèrent des autres voyelles à un tel degré que dans les systèmes phonologiques elles occupent une place isolée vis-à-vis de la pyramide des voyelles. Plusieurs langues et dialectes distinguent entre deux ou même trois *e* et *o*, mais de tels systèmes vocaliques sont sujets à se simplifier par la confusion de phonèmes prochement apparentés. Dans beaucoup de parlars

russes et aussi dans la langue commune, le système triangulaire composé de sept phonèmes:

renonça à deux phonèmes, $\widehat{i}e$ et $\widehat{u}o$ se confondant avec e et o , et des processus pareils eurent lieu dans d'autres langues aussi. Dans tous ces cas les langues reviennent au système primitif des voyelles du slave commun; toutefois, dans la plupart des langues la concordance n'est qu'incomplète, le serbocroate étant la seule langue slave où le système triangulaire de cinq voyelles s'accompagne de l'ancienne corrélation d'intonation.

Dans le domaine du consonantisme comme dans celui des voyelles, chaque langue slave est caractérisée par ses innovations spécifiques; il y a pourtant un certain parallélisme, et ce qui est le plus remarquable, se sont quelques tendances conservatrices communes à toutes les langues. La corrélation de sonorité fut conservée partout, l'opposition entre consonnes sonores et sourdes ne cédant jamais la place à celle entre douces et fortes; l'aversion pour les consonnes aspirées caractérise toujours encore les langues slaves. En général, l'opposition entre sifflantes et chuintantes, qui s'était développée dès l'époque de la première palatalisation des vélaires, resta intacte; il est vrai qu'une fusion totale ou partielle des deux séries a eu lieu dans certains dialectes; mais ces processus s'expliquent facilement par l'influence de langues non-slaves ou bien par des conditions spéciales; ainsi le fameux mazurisme polonais, pour lequel plusieurs savants ont recouru à l'hypothèse d'un substrat ethnique, fut occasionné plutôt par le développement d'une série de spirantes et demi-occlusives palatales, qui fit concurrence aux sifflantes et aux chuintantes. En slave commun, les catégories des labiales et des vélaires étaient beaucoup moins riches que celles des apicales et des chuintantes; ce contraste fut conservé dans les langues historiques, qui ont en général une certaine aversion pour les spirantes et demi-occlusives; labiales et vélaires. Il est vrai que dans plusieurs langues g devient γ et qu'ainsi la corrélation de sonorité s'étendit à la catégorie des spirantes vélaires (γ : χ); cependant,

dans la plupart des langues l'appui que lui donnait le χ ne suffit pas à empêcher γ de devenir h ; dans d'autres langues χ lui-mêmes devint h , et dans certains dialectes serbocroates cette consonne finit par se réduire en zéro.

Une modification assez radicale du système des consonnes eut lieu dans celles des langues slaves où se développa la corrélation de timbre. Il faut supposer que le slave commun tendait déjà à une prononciation mouillée des consonnes devant les voyelles prépalatales. Cependant, ce n'était là qu'une mouillure extra-phonologique, qui ne fut phonologisée que dans la catégorie des vélares, dont les variantes mouillées finirent par devenir des demi-occlusives et des spirantes chuintantes ou palatales: \check{c} , $(d)\check{z}$, \check{s} ; c , $(d)z$, $s(\check{s})$ ($< c^{\wedge}$, dz^{\wedge} , s^{\wedge}). Des consonnes palatales et palatalisées se développèrent aussi dans les groupes composés d'une consonne suivie de i , mais un système de correspondances corrélativement liées l'une avec l'autre ne fut pas créé, excepté les couples n : n^{\wedge} , l : l^{\wedge} , r : r^{\wedge} . Plus tard quelques langues slaves réalisèrent une corrélation de timbre s'étendant à la majorité des phonèmes consonantiques. En russe une telle corrélation embrassant douze couples de phonèmes existe jusqu'à nos jours. Dans plusieurs autres langues slaves, des processus similaires eurent lieu, mais les conditions spécifiques de leur évolution favorisaient moins la consolidation et la conservation de la corrélation de timbre. En polonais le système des oppositions de timbre fut disloqué par la différenciation progressive des membres de certains couples de corrélation, tandis qu'en tchèque l'évolution eut lieu dans le sens inverse, une partie des anciennes consonnes mouillées renonçant à leur mouillure et se confondant ainsi avec leurs partenaires durs. Dans le cas de l'opposition r : \check{r} , le tchèque suivit la même voie que le polonais; par un processus pareil les dentales n^{\wedge} , t^{\wedge} , d^{\wedge} , corrélativement liées avec n , t , d , s'éloignèrent encore plus de ceux-ci, en devenant des palatales (\check{n} , \check{t} , \check{d}). Je doute cependant que l'aperception des oppositions n : \check{n} , t : \check{t} , d : \check{d} diffère à un tel degré de celle des oppositions n : n^{\wedge} , t : t^{\wedge} , d : d^{\wedge} , qu'on trouve en russe, qu'on ne saurait pas se servir du terme „corrélation“ pour désigner les oppositions tchèques aussi bien que celles du russe. Le groupe serbo-croato-slovène, très conservateur pour ce qui concerne le système prosodique,

se caractérise encore par l'absence absolue d'une corrélation de timbre consonantique.

J'ai essayé dans la présente conférence de dresser un tableau très succinct de quelques catégories phonologiques du slave commun et de leur évolution ultérieure. Je voulais démontrer ainsi le jeu varié des forces conservatrices et des forces novatrices dirigeant ensemble l'évolution des langues. Les forces conservatrices sont une survivance du slave commun; les forces novatrices tirent leur origine de sources différentes; pour les expliquer, il faut tenir compte des tendances inhérentes aux ligues linguistiques et aux substrats ethniques, mais aussi de la régénération perpétuelle du système de chaque langue, régénération dépendant en premier lieu des ressources dont dispose la langue elle-même. L'histoire des systèmes phonologiques est encore pleine d'obscurité; je crois que les succès futurs de la phonologie diachronique dépendront pour une bonne part de la façon dont on réussira à distinguer entre tendances héréditaires et tendances acquises soit par emprunt soit par évolution autonome.

(Leyden)

N. van Wijk

OBČI MOMENTI IZ RAZVOJA SLOVENSKEGA JEZIKA

Prva stoletja, ki so jih alpski Slovani, predniki današnjih Slovencev, preživljali v svoji novi domovini, nam nudijo zelo skromne jezikovne vire, ki se po vsebini omejujejo celo samo na osebna in krajevna imena, vendar pa pomagajo jezikovne relacije med alpsko slovanščino in obema sosednima neslovanškima jezikoma, namreč staro bavarščino in retoromanščino (staro furlanščino) v dovolj izdatni meri, da si ustvarimo točno rekonstrukcijo prvotnega slovenskega glasovnega sestava. Ta je bil še povsem praslovanski in niti z najmanjšim znakom ne kaže na kako praslovansko dialektično potezo. Vsi zlogi so še odprti, le skupina *tort*, ki je v nemetatezirani obliki obstojala še do konca VIII. stoletja, se zdi, da je imela edina zaprti zlog. Res je sicer, da beremo za ξ in ϱ običajno zapisano *en* ali *an*, ali videti v tem še neasimilirano *en*, *an*, ki naj bi šele v IX. stoletju prešlo v ξ , ϱ , bi bilo zelo zunanje pojmovanje, ki mu tudi vezava s poljščino in z nekaterimi bolgarskimi dialekti (v vseh teh slovanskih jezikih ima namreč začetni ϱ - vedno protetični *v* - in ponekod se tudi govori *en* za ξ) prav nič ni v oporo. Važne so za presojo notranje jezikovne situacije, ne pa približne, po tujcih napisane grafije za tuje glasove. Kajti postanek psl. ξ in ϱ je le en del splošne psl. asimilacije vokalov s sledečimi sonornimi konzoni. Po naravi teh konzontanov je ne le opravičljivo, marveč edino možno in upravičeno, da se je najprej monoftongiral sklop tipa $e + i$, $e + u$, kaj kmalu za njim $e + n$ in naposled šele $e + r$. Ta zadnji primer je zares že praslovansko dialektičen, saj ni dal enotnega slovanskega rezultata. Časovno pa je zanj ugotovljeno, da se je proces izpreminjevanja sklopa $e + r$ završil nekako na meji VIII. in IX. stoletja. Iz tega sledi, da za neasimilirani sklop $e + n$ v IX. stoletju ni možnosti obstanka. Dalje

je mlajša sporadična in deloma na posebno situacijo vezana razčlemba ξ v $e + n$ fiziološko umljiva in tudi v drugih jezikih dovolj pogostna, kakor razčlemba vseh komplicirano artikuliranih glasov, pa naj si so členi za skupen in enoten glas neke dobe še tako ozko med seboj in vase povezani; za \acute{n} je na primer palatalnost prav tako inherentna kot je nazalnost za ϱ in kako pogosto se je \acute{n} razvil v $\acute{i} + \acute{n}$ ali $\acute{n} + \acute{i}$. Dejstvo protetičnega v -je očevidno v zvezi s tem, da obdrži nosnik ϱ svojo prvotno *o*-jevsko barvo, dočim je brezprotetična oblika doma tam, kjer se je ϱ razvil v u ; tako se $v\varrho$ - za ϱ - izkaže za mlajši pojav in ne za praslovanski dialektični. Kar je za ξ in ϱ rečeno, velja — upoštevajoč seveda naravo drugačnega sklopa — tudi za *tort*, da je namreč tudi tu jezik že odpravil zaprti zlog; prememba *tort* v *trat* zahteva že po svoji naravi dokajšnjo razvojno dobo, saj ne gre za enostavno metatezo, marveč za podaljšavo, ki je utemeljena v vsrkanju kvantitete enega zloga po novem vokalu *a*. Tudi obširno ozemlje, ki ga ta pojav zavzema (zapadna in južna slovanščina), govori za to, da gre še za psl. razvojno težnjo. Še v VIII. stol. zapisano *tart* moramo zato brati nekako *tařt* t. j. tudi tu je bil zlog, kakor povsod drugod, odprt.

Izmed drugih pomembnih in značilnih psl. pojavov je opozicija palatalnih in velarnih glasov prvotni slovenščini pravtako še vedno lastna. Razlika i : y , b : \bar{b} , palatalna komponenta v \acute{e} je prav do IX. stoletja najbrž eksistirala; seveda je polagoma nastopalo že tipično slovensko odpravljanje te razlike, pri tem glasu prej, pri onem pozneje, kakor je pač večja ali manjša intenzivnost že v podedovani psl. osnovi bila utemeljena. Ob koncu X. stoletja imamo pač že samo ϱ iz b in \bar{b} , samo trdi i za psl. \acute{i} in y in trdi e iz \acute{e} . Obenem s tem je zginevala palatalna afekcija konzonantov in začno se zato tudi izpremembe v prvotnih izrazito palatalnih konzonantih, kot pri \acute{t} , \acute{d} , \acute{s} , \acute{z} , malo pozneje tudi pri \acute{f} , \acute{n} , \acute{l} . Tu mislim na podatke, ki nam jih izkazujejo brižinski spomeniki s konca X. stoletja. Ta prvi večji slovenski jezikovni vir ima že izrazite slovenske poteze in se tako od prvotne osnove, kakršno nam imena in izposojenke tja do IX. stoletja prikazujejo, že bistveno razlikuje. Pripomnim, da je vsako razvojno mejo treba imeti za časovno obsežno, saj to zahteva že dejstvo, da ob vsaki dobi govore isti govor vsaj tri človeške ge-

neracije. Upošteva je ta osnovni vidik, moramo brižinske spomenike staviti že v drugo razvojno epoko slovenskega jezika.

Karakteristično za drugo razvojno epoko je izobraževanje takorekoč vseh slovenskih individualnih črt, od katerih hočemo omeniti samo najpomembnejše. Slovenščina dobi z onemitvijo fonetičnih šibkih reduciranih vokalov *ɨ* in *ɛ* sposobnost za artikulacijo zaprtih zlogov; s tem se je tudi prvotno število zlogov reduciralo. Glasovi so izgubili nekdanje nasprotje *palatal*: *velar*; vsi vokali postanejo trdi, palataliziranih konzonzantov ni več, palatali pa teže za tem, da svojo mehko naravo kakorkoli že odpravijo. Obenem moremo zasledovati proces raznazalizacije prvotnih nosnih *ɛ* in *ɔ*. V ti dobi so se spočela tudi nova akcentska in kvantitetna razmerja. Za nekdanjih šest različnih psl. akcentov dobi slovenščina sčasoma le še tri; poudarjeni zlog in dolžina sta deloma že sovpadla (pod nepremakljivima metatonijskima *ˆ* in *ˈ*), izguba nepoudarjenih dolžin (bodisi s skrajšanjem bodisi s pritegnitvijo poudarka, kakor na pr. v tipu *zvézda*), podaljšanje tipa *bôg* in premik akcenta v tipu *zlatô* je rodilo, da se je edini kratki poudarek *ˈ* (iz skrajšanega starega dolgega *ˈ* in iz. psl. metatonijskega *ˈ* na kračinah) naposled omejil le še na zadnji ali edini besedni zlog, potem ko se je v notranjosti besede tudi izvedlo načelo, da si poudarek in dolžina odgovarjata (*kráva*, *vólja*). Vmes so se tudi akcentske narave izenačevale (prim. že prej omenjeni *ˈ* iz dvojnega psl. vira, dalje postanek enotnega slovenskega *ˆ* in *ˈ*). Vse to rodi novo razvojno gibalno, ki je za vokalizem slovenskega jezika odločujoče prav do današnjih dni; kvantiteta in kvaliteta vokala sta si odslej v nerazdružljivi medsebojni zavisnosti; kjer je dolžina, tam postaja vokal napet in se do različnih mej zožuje, kjer je kračina, ji odgovarja nenapet vokal. Tako moremo že za XIII. stol. izpričati *u* za *o*, za XIV. stol. *a* ali *e* za *ə*; to so rezultati, ko so do danes ostali neizpremenjeni. Zavisno od zgodnjega ali nekaj mlajšega postanka dolžine (prim. dolenjsko *bûx*: *vúola*) in zavisno od prožnosti vokala samega, moremo za XIV. stol. izobrazbo te relacije smatrati za utrjeno, čeprav je v nekaterih dialektih šele pozneje privedla do prav izrazitih zoženih oziroma razširjenih glasov; treba je še pripomniti, da je v nekaterih mogla razvojna smer v mlajši dobi kreniti še v kako svojevrstno izpremembo, ali to osnovne povezanosti vokala z dolžino in kračino ne zanika,

marveč jo drugi členi celotnega razmerja le kot mlado dialektično novost portrjujejo in razni situacijski pogoji vsako tako svojevrstnost kaj preprosto obrazlože.

Celo v sestavu soglasnikov je v ti drugi razvojni epohi zaznamovati več važnih izprememb poleg že prej omenjene osnovne, ki je rodila otrditvev nekdanj palataliziranih soglasnikov. Tako spadajo v zgodnjo dobo otrditvev *ć* iz *č* v *č*, končni *-ř* v *r*, otrjevanje *ń* v *n* ali pa njegovo razvezavanje v *in* (za današnji dialektični *ĩ* in *ř* beremo še v XVI. stol. *in*); večina govorov je pričela za prvotno enojni *ŷ* v različnih situacijah govoriti *v* in na enakšen način sta se porazdelila *j* in *ĩ*; star je tudi pojav *r* < *ž* in na zgodnjo dobo kaže tudi obsežnost, ki je lastna razvoju *g* > *γ*. Onemitev šibkih *ʋ* in *ʒ* je povzročila kopičenje konzonantov in nastajanje novih konzonantskih skupin, kakršne jeziku doslej niso bile znane. To je privedlo do redukcije soglasnikov, do najrazličnejših asimilacij, adaptacij, disimilacij, diferenciacij itd.

In tudi v oblikoslovju novi glasovni pojavi niso ostali brez vpliva. Tako je na prim. *o*-jevska deklinacija v slovenščini v svoji osnovi ostala sicer trdna in je obdržala svoje historične končnice. Ali iz prvotne dvojne, trde in mehke, je morala nastati naposled ena, kajti pojavi otrditve so vzeli upravičbo dvojnosti, odtod težnja, da se v sklonih, ki so sprva imeli različne končnice, samo ena posploši. Tako so nekdanje mehke končnice izpodrinile trde (acc. pl. *-e* za razliko do nom. pl. *-i*; lok. pl. in posredno tudi sing. *-ih*, *-i* še ob naslonitvi na adjektivno sklanjo) ali pa narobe (*-om* za *-em*). S popolno ali delno glasovno identiteto končajeve se začena tudi izravnava funkcijske razlike (gen.-acc.; dat. -lok. *-i*, *-ê*, *-u*; nom. -acc. pl. *-ove* in *-ovi*; pri nevtrih nom., dat., lok pl. in instr. sing.: *-a*, *-am*, *-ah*, *-am* in prehod k maskulinom). Medsklonski zvezni vplivi zblížujejo pri množinskih imenih vse tri spole, kar more naposled privedi do dialektične maskulinizacije ali femininizacije nevtra. Enakšna struktura, pri kateri je odločilnega pomena še akcent, združi vsa maskulina v eno fleksijo t. j. *u*-jevska in *i*-jevska moška sklanja kot samostojni prenehata, s čimer se s p o l kot najpomembnejši faktor nominalne sklanje utrdi; proti tako nastali moški enotni sklanji izgrajuje jezik tudi enotno žensko in srednjo in kar se oblikovno odteguje, ostane kot izjema zase ob strani (nekdanje konzonantske osnove obdrže sicer razmerje *tele*: *telet-*, v končnicah

pa se povsem uravnajo po *o*-jevski ozir. *a*-jevski sklanji; zase stoje *kri*, *oče*, *dan*, *oči*, *duri*, *prsi*, pa tudi samo deloma). Tudi sestavljena in zaimenska sklanja dobivata stike z nominalno (lok. pl. *-ih*; instr. pl. *-mi*, obenem s privzemom končnice *-mi* od *u*-jevskih in *i*-jevskih imen). Pridevniška sklanja se izoblikuje tako, da sta glavna padeža (nom. in acc.) vseh spolov in števil enakšna kot v nominalni sklanji, da je ves singular ženskega adjektiva enakšen nominalnemu, drugi skloni pa so enakšni pronominalnim (*dobrega: tega*; v XVI. stol. *dobriga: tiga*; koroško *dobraha: taha*; *dobrih: tih* itd.; tukajšnji *tiga, tih* je nepoudarjena enklitična oblika). Pri ženskih imenih ni bilo take zbliževalne oblike med *a*-jevsko in *i*-jevsko fleksijo, kakršna je družila vse moške sklanje (nom.-acc. sg.). Zato so tu izpremembe omejene in možne le v okviru medsklonskih vplivov iste sklanje; različnosti med mehko in trdo sklanjo je že zgodnje posploševanje odpravilo (gen. sing. *-e*, dat. -loc. *-i*; nom. acc. pl. *-e*).

Kakor v drugih slovanskih jezikih, tako je tudi v slovenščini določna sklanja pridevnika, pojmovana že kot pridevniška, izpodrinila imensko adj. sklanjo (razen v nom. in acc. sing. masc.) Jezik pa bi že zaradi razlikovanja v akcentuaciji moral priti v kolizijo med določno in nedoločno obliko, kar je pač stalno vzdrževalo potrebo po jasnem razlikovanju med obema; v oblikovnem pogledu se je to doseglo s tem, da je določna oblika dobila določilno členico, proklitični zaimek *ta: stâr* proti *ta-stâri*, *mlâd* proti *ta-mlâdi*, *bôs* proti *ta-bôsi* itd. V kosih padežih je pravilno *stârega*, *mlâdega*, *bôsega* ob *ta-stârega*, *ta-mlâdega* itd. v razmerju do nom. *stâr*, *mlâd* rodilo težnjo po stabilizaciji tega poudarka v določni, onega v nedoločni rabi. Tu je vir najraznovrstnejšim analogijam in tudi najbolj živahnim razlikam med posameznimi dialekti. Do kraja je ta težnja v oblikah knjižnega govora izvedena; zanj velja načelo, da imajo vse oblike razen nom. sing. masc. isto akcentuacijo, tisto namreč, ki jo izkazuje nom. sing. fem., če gre za nedoločno rabo; v določni rabi pa prevladuje nasploh dolgi padajoči poudarek, le pri tipu *mlâdi* se še krepko drži rastoči poudarek. Tako imamo nedol. *stâra*, *-o*, *-ega*, *-ih*; *bôsa*, *-o*, *-ega*, *-ih*; *globôka*, *-o*, *-ega*, *-ih* itd. proti *ta-stâr*, *-ega*, *-ih*; *ta-zelên*, *-ega*, *-ih*; *ta-dôber*, *-brega*, *-ih* itd. Ker pa je knjižni purizem smatral obliko *ta-stari* za germanizem in je opustil določilno členico *ta*, je knjižni jezik sploh

zgubil določno obliko, samo v nom. sing. masc. jo še ima (*dobri*), mora jo pa zato akcentuirati tako, kakor zahtevajo nedoločne oblike, torej *dǫbri, bǫsi, stǎri, mladi*.

Pri oblikah glagolskega sistema so se izvršile izredno velike izpremembe; označene so s tem najbolj, da pozna ob koncu te dobe slovenščina samo še prezens, imperativ, infinitiv in pri nedovršnikih, če so enostavni, še supin.; vse druge oblike so izumrle in zanje nastopajo sestavljene oblike (*naj delam, bom delal, sem delal, bi delal* itd.); od participov se uporablja oni na *-l* drugače redko še samostojno, je pa tudi takrat, kar velja tudi za druge, pravzaprav že adjektiv, prezentni na *-oč* in *-e* se uporabljata brez sklanje kot gerundij. Vpliv prezenta atematičnih glagolov je preobrazil sedanjik tematičnih. Pomenski dotiki so ponekod odpravili glagole VI. vrste in jih prepeljali v V. vrsto. Glagolski vid v splošnem ni doživel posebnih izprememb, kar je umljivo, saj je nastala oblikovna revščina morala akcijsko diferenciranje še posebej poudarjati.

Takšno je bilo stanje slovenskega jezikovnega razvoja nekako v XV. stoletju. Od tega časa nam počasi pritekajo obširnejši jezikovni viri in po njih moremo ugotavljati najnovejše razvojne smeri. Tretja doba sega nekako od XV. stoletja dalje. Za njo je značilno, da vladajo v glasovnem oziru še vedno iste težnje, ki so se rodile v prejšni dobi, da pa se seveda razvijejo takorekoč v ekstremno smer: 1) v dolgih zlogih se vrši zoževanje vokalov ali pa njihovo diftongiranje na prim. $\bar{e} \rangle ie, \bar{\tau} \rangle ou, a\bar{u}; \bar{\tau} \rangle e\bar{i}, a\bar{i}; \bar{a} \rangle \bar{a}; \bar{u} \rangle \bar{u}$ itd., po različnih dialektih različno, a zavisno vedno od istega faktorja, namreč od dolžine in napetosti; 2) v kratkih zlogih se visoki vokali *i, ê, u* običajno in najbolj pogosto spremenene v *ə*, nižji vokali tipa *e* in *o* pa v *a*; zavisno od kračine nastopa obenem čedalje bolj pogosto redukcija *ə* in novo skrajšanje nekdanjega števila zlogov, novo kopičenje konzonantov z najrazličnejšimi redukcijami, stičnimi izpremembami itd. Vsa intenzivnost se osredotočuje na akcentuiranem zlogu in zato vsi drugi pešajo in doživljajo, kakršna je že njihova narava in situacija, nove izpremembe. Tudi pri soglasnikih ki niso v takem sklopu, marveč še v samostojni prvotni legi, se to pešanje izraža kot izprememba v njihovi nekdanji komplicirani obliki: *t* se razvije v *ʒ* (reducira se sredinska zapora), *ʃ* običajno preide v *l* ali v *j* (*ǰ*), *ň* v *ǰn*, *ř* ali *ǰ*, *r* postaja v mnogih

primerih nezveneč; semkaj je šteti še dialektični premik *b, d, g* > *f, s, x*; dalje *k* v *q, γ* > *h, šč* > *š, čr* > *č*. K stičnim vplivom je treba pridati še dialektično mlado palatalizacijo *k, g, x* v *č, j, š*. — Od akcentskih mlajših pojavov pridejo v poštev dialektični premik kratkega podajočega " s končnega zloga na zlog pred tem, drugod novo podaljševanje takšnega zloga (na prim. štaj. *pêš* < *pès*) ter pojav, da se intonacija dolgo poudarjenega zloga uveljavi kot intonacija vse besede (*kráva* > *krávà*; *okô* > *òkô, òko*). — V oblikovnem sestavu prodira spol kot izpreminjevalni faktor še bolj v ospredje; opaziti je pogosto težnjo, da se vsi samostalniki zvrste v moško in žensko skupino (pri slednji stoje *i*-jevske osnove vendar še vedno kot samostojna vrsta ob strani), nevtrata pa prehajajo ali v moško, redkeje (v pasu od Koroškega do Prekmurja) tudi v žensko vrsto. Medsklonski vplivi trajajo še dalje in rode že oblike kakor *oč* (za *oko*), *ušeso* (za *uho*), *teletó* (za *tele*), *semen* itd., vse seveda še le v ožjih dialektičnih mejah. Izgublja se dvojina, v kolikor je v stalnih izrekih vezava s števnikom *dva, dve* mehanično ne vzdržuje; taka zveza je celo rodila vpeljavo spolnega razlikovanja pri glagolski spregi enotnih oblik na prim. *greva* proti *greve, -i*; *padeta* proti *padete, -i*; *dasta, -e, -i*. Glasovne izpremembe (zoževanje, diftongiranje, redukcija) spočno dejstvo, da se padeži med seboj razlikujejo večkrat samo po različnih vokalnih in konzonantskih alternacijah in po intonaciji in ne po končnicah na prim. *ùðù* nom. sg., *ùàl* nom. pl., *ùùòl* dat. sg., *ùl* instr. pl. (po Dolenjskem); *grâp* nom. sg., *grôp* nom. pl., *grûop* lok. sg. itd. — Vsi ti novi pojavi v knjižnem jeziku ne pridejo do veljave razen toliko, kolikor so v svoji začetni obliki bili že v prejšnji razvojni epohi spočeti in naznačeni.

Tako moremo v razvoju slovenskega jezika razločevati tri razvojne epohe: 1) prva nam izkazuje še neizpremenjeno praslovansko podedovano osnovo z malenkostnimi izpremembami; traja nekako do X. stoletja; 2) v drugi se pojavljajo velike in zelo značilne preobrazbe, tako v glasovnem sistemu, kjer je najbolj značilno strjevanje glasov in poenostavljanje njihove artikulacije, kakor tudi v oblikovnem, kjer prevladuje mehanično analogično izenačevanje in posloševanje; dalje se pa pojavi še čisto nov izpreminjevalni faktor: posebna intenzivnost dolgih zlogov in zavisnost vokalne kvalitete od kvantitete; 3) v tretji dobi, ki traja

nekako od konca XV. stoletja dalje, vidimo delovati vse te nove faktorje v nezmanjšani meri do ekstremnih meja. Druga doba je v razvojnem pogledu najpomembnejša, saj je tudi njen rezultat ustvaritev posebnega slovanskega jezika, slovenščine. V tretji razvojni dobi pa je slikovitost slovenskih dialektov nastala. Čeprav slučajno, vendar je zanimivo, da imamo za drugo dobo oba mejnika kolikor toliko izkazana; na njenem začetku so brižinski spomeniki, na njenem koncu pa konservativni dolenjski osrednji dialekt, kakor se ga je doma naučil v začetku XVI. stoletja prvi slovenski pisec Primož Trubar, tvorec slovenskega knjižnega jezika. Seveda je treba pa vedno imeti na umu, da jezik vedno živi in da je njegova najznačilnejša lastnost nestalnost; zato so tudi zgornje tri razvojne epohe, ki polagoma, zdaj in tu hitreje, drugod i drugič pa počasneje, druga v drugo prehajajo, smatrane bolj kot časovna razvojna jedra kot pa časovno res med seboj razmejene dobe.

Ljubljana

Fran Ramovš

DIE ZEITLICHE BESTIMMUNG DER URSLAWISCHEN PERIODE

Schon als jungem Studenten blieb mir F. Kluges Verweis (Vorgeschichte der altgerm. Dialekte: Pauls Grundriß I² 360) auf „das höchst bedeutsame Zusammentreffen des *m*-Suffixes in got. *wulfam*, abg. *vlъkomъ*, lit. *vilkams*“ eingeprägt: diese gemeinsame Neuerung des Germanischen, Slawischen und Baltischen mußte, so schloß ich, da es sich um ein Kasussuffix handelt, sehr alt sein, andererseits konnte sie, da ähnlich wichtige Übereinstimmungen zwischen den genannten Sprachgruppen sonst fehlen, erst zu einer Zeit stattgefunden haben, als diese Sprachen sowie die sie redenden Stämme schon deutlich von einander geschieden und ihre Eigenarten unverkennbar waren, selbst wenn die germ. Lautverschiebung und die erste slaw. Palatalisierung noch nicht durchgeführt gewesen sind. Das hohe Alter der Einführung der *m*-Suffixe wurde mir auch dadurch bestätigt, daß an ihnen die germ., slaw. und balt. Auslautgesetze voll in Erscheinung traten, was unwiderleglich beweist, daß noch vor deren Wirkung, deren Anfänge wir auf den lat. Inschriften niederrheinischer Germanen, wie in *Aflims*, *Vatvims* schon beobachten können, die *m*-Suffixe eingeführt wurden. Eine nähere Fixierung dieses Zeitpunktes war bei dem damaligen Stande unserer wissenschaftlichen Erkenntnis der vorgeschichtlichen Zeitläufte nicht zu erzielen.

Ihre Erweiterung kam von einer jung aufstrebenden Wissenschaft, der Vorgeschichte, die uns vielfach in den Stand setzte, unbestimmte, vage Zeitbestimmungen für alte Lautvorgänge, wie sie in unseren älteren Werken üblich waren, durch bestimmtere Angaben zu ersetzen, die den Vorzug haben, an nachgewiesenen vorgeschichtlichen Kulturen einen Rückhalt zu besitzen.

Die Geschichte des germ. Wenden-Namens darf als allgemein bekannt vorausgesetzt werden. Schon aus dem Altertum mit

sogen. grammatischem Wechsel überliefert (Tacitus: *Venethi*, Plinius: *Venedi*, ahd. *Winid*, Pl. *Winida*), diente er den Germanen zur Bezeichnung der Slawen. Dies war jedoch nicht von allem Anbeginn der Fall, da er ursprünglich den Venetern, die wir später in Nordostitalien antreffen, eignete. Diese sind uns in der sogen. Lausitzer Kultur faßbar, ja noch mehr, man hat die Ausstrahlungen dieser Kultur nach Venetien, Jugoslawien, Albanien und Süditalien, d. h. nach den historisch beglaubigten Sitzen der Veneter, Balkan-Illyrer und Messapier nachweisen können. Um die Mitte des 2. vorchristlichen Jahrtausends saßen also an der mittleren Oder, an der Ostgrenze der Germanen, Illyrer oder, wie ich genauer sagen möchte, an der germ. Grenze Veneter und weiter östlich Illyrer, beide Stämme Träger der Lausitzer Kultur. Als diese um 1200 v. Chr. nach Süden abzogen¹⁾, übertrugen die ostwärts vordringenden Germanen den Namen der Veneter auf ihre neuen östlichen Nachbarn, die Slawen.

Die Ansetzung der Veneter im West- und der Illyrer im Ostteile des Gebietes der Lausitzer Kultur dürfte kaum einem Widerspruch begegnen. Einerseits hat man nämlich wichtige grammatische Übereinstimmungen zwischen Germanisch und Venetisch nachgewiesen, so die Umbildung des Akkus. Sing. ven. *mexo*, ags. *mec*, got. *mik* nach dem Nominativ ven. *eço*, aisl. *ek*, as. *ec*, *ic*, got. *ik*, sowie die Verwendung des gleichen Identitätspronomens *selbo-*, ja sogar seine gelegentliche Doppelsetzung. Diese Übereinstimmungen bezeugen eine längere Grenznachbarschaft, verbunden mit einem gewissen sprachlichen und kulturellen²⁾ Austausch (vgl. Krahe: Hirt-Festschrift II 570); sie fallen umso schwerer ins Gewicht, als die venetischen Sprachreste recht spärlich sind, dazu aus einförmigen Inschriften bestehen. Andererseits haben Jokl (bei Ebert VI 45) und Krahe (IF. 46,271 ff) Übereinstimmungen des

1) Außer den einschlägigen Artikeln in Eberts „Reallexikon der Vorgeschichte“ (bes. „Lausitzische Kultur“ von H. Seger) vgl. Menghin, Hirt-Festschrift I 59 ff; B. Frh. v. Richthofen, Die Bedeutung der Lausitzer Kultur für die Vorgeschichte der Donauländer und das Illyriertum ihrer Volkszugehörigkeit: Mannus 27,69 ff; Pittioni, Die Urnenfelderkultur und ihre Bedeutung für die europäische Geschichte, bes. S. 190 ff des Sonderdrucks von Pokornys Aufsatz „Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier“ (aus der Zs. celt. Phil., Bd. 20 u. 21).

2) Für diesen ist besonders bezeichnend ven. *ahsu-* wohl „Herme“ (Sommer, IF. 42,118) = germ. **ansu-*, aisl. *oss* „Gott, Ase“.

Balkan-Illyrischen besonders mit dem Baltischen, das auch sonst gewöhnlich im Westen und Norden der slaw. Urheimat angesetzt wird, nachgewiesen.

Nun hat Kretschmer (Glotta 12, 1923, 278) die messap. Götternamen *laidehiabas logetibas* (PID. 526) überzeugend als Dative Plur. erklärt, Sommer aber (IF. 42, 1924, 123. 126 ff) ebenso ven. *andeticoḃos* „den Andetikern“ und *louzeroḃos* „liberis“; diesen letzteren möchte ich den Götternamen *Vibebos* auf einer bei Warmbad Villach i. J. 1934 von R. Egger gefundenen lat. Inschrift des 1./2. nachchristlichen Jahrhunderts zuzählen. Das Venetische und das Illyrische verwendeten also *-bhos* als Suffix für den Dativ- Ablativ Plur. ebenso wie das Italische, Keltische und in etwas abweichender Gestalt das Arische¹⁾ im Gegensatz zum Slawischen (*-mō*) und Baltischen (lit. *-mus*, *-ms*, lett. *-m*, apr. *-mas*, *-mans*), wo im Anlaut des Suffixes *bh-* durch *m-* ersetzt ist. Genau denselben Wechsel finden wir bekanntlich im Instrumental Plur., wo sich einerseits ai. *-bhiḥ*, arm. *-bḳ'*, *-vḳ'*, air. *-b* (wohl aus urkelt. *-bis*), andererseits slaw. *-mi*, lit. *mis*, lett. *-mis*, *-mi* aus *-mīs* gegenüberstehen; hier aber tritt zur letzteren Gruppe, die *centum-* / *satəm-*Scheide durchbrechend, das Germanische, das sonst keine näheren Beziehungen zum Slawischen und Baltischen aufweist, hinzu. Aber noch mehr! Das Germanische hat die Instrumentalendung *-mis* auch bei den *o-* Stämmen eingeführt, obwohl diesen das *bh-* Suffix ursprünglich nicht zukam, während Slawisch und Baltisch beim alten Stand der Dinge verharren, vgl. ai. klass. *vykāiḥ*, aber ved. *vykēbhiḥ* und arm. *gailo-vḳ'*, av. *vāhrkāiš*, gr. *λόκοις*, lat. *lupts*, lit. *vilkaīs*, aksl. *vlaky*²⁾). Diese Neuerung des Germanischen wurde gewiß durch den Zusammenfall des Dativs und des Instrumentals Plur. begünstigt; ursprünglich müssen wir für das Germanische nicht bloß im Instr. *-mis*, sondern auch im Dat.- Abl. *-mus* ansetzen, die aber durch den lautgesetzlichen Schwund des *i* und *u* in dritter Silbe schon

¹⁾ Das *ī* im Ar. (ai. *-bhyaḥ*, av. *byo*) erinnert an den Wechsel in Futurum: gr. *-σω*; ai. lit. *-sīo-*.

²⁾ Nach Pedersen KZ. 38, 325 ist idg. *ōis* über **-ūis*, **-ūūs* zu sl. *-y* geworden. Ich vermute eher Schwund des zweiten Bestandteils des Langdiphthongs in *-ōis* — ähnlich wie in lat. *ōs*, ai. *āḥ* aus idg. **-ōs* für **ōus* — aus **-ōs* entstand dann (mit Verdampfung des *ō* wie in *-os* > *o*) **-ūs*, woraus nach Abfall des *-s* regelmäßig *-y* wurde. Zur Frage vgl. Hujer, Slovanská deklinace jmenná (Rozpravy české akademie III 33), S. 160 ff. 75.

früh meist zusammengefallen sind; die wenigen zweisilbigen Fälle haben sich ihnen später angeschlossen. Einen Beweis dafür haben wir z. B. in den ags. Doppelformen *đáem* und *đám* sowie in altfränk. *thām* „diesen“: *đáem* geht, wie der *i*-Umlaut lehrt (urgerm. *ai* > ags. *á*, durch *i*-Umlaut *áe*) auf den urgerm. Instr. **þai-miz*, idg. **toi-mis* (:**toi-m̥ts*, woraus aksl. *těmi*) zurück, dagegen weisen *đám*, *thām* keinen Umlaut auf, sie sind also aus dem urgerm. Dativ **þai-muz*, idg. **toi-mus* (aksl. *těmъ*, lit. *liemus*, *liems*) bezw. noch älterem **toi-mos* (entsprechend sonstigem *-bhos*, dem auch apr. *mas* entspricht) abzuleiten. Bezeichnend für den gegenseitigen sprachlichen Austausch ist die gemeinsame Verdampfung von *-mos* zu *-mus* im Germ., Slaw. und Balt. (mit Ausnahme des Altpreuß.); analog ist nur die slaw. Verdampfung des *-o* vor *-s* im Nom. Sing. der *o*-Stämme. Vor *-mos*, *-mis* ist der Stammaslaut der *o*-Stämme dagegen nur im Westgerm. zu *u* und im Nordgerm. zu *o* verdampft, sonst erscheint er regelrecht als *a* bezw. *o*: ahd. *tagum*, aisl. *ormom* gegenüber got. *dagam*, aksl. *rabomъ*, lit. *výrams*.

Bei diesem Stand der Dinge dürfen wir auch im Dat.-Abl. - Instr. Du., wo das Slaw. *-ma* und das Lit. *-m* gegenüber ai. *bhyām* und av. *-bya* aus uriran. **-byā* als Suffix verwenden, sowie im Instr. Sing., wo dem slaw. *-mъ* und lit. *-mi* das gr. *-φι* und arm. *-b*, *-v* gegenüberstehen, ebenso im Germ. Ersetzung des ursprünglichen *bh*-Anlauts im Suffixe durch *m*- vermuten, mögen auch ältere Anschauungen, daß vom Instr. Sing. auf *-m* im Germ. noch Spuren nachzuweisen sind, durch Osthoff IF. 20, 163 widerlegt worden sein.

Germanen, Slawen und Balten ersetzten also in den mit *bh*- anlautenden Kasussuffixen den *bh*-Anlaut durch *m*-. Das ist eine so auffallende Neuerung, daß nicht anders als an gemeinsamen Ursprung gedacht werden kann. Nun aber waren, wie wir gesehen, die Germanen von den Slawen und Balten bis zum 13. vorchristlichen Jahrhundert durch Veneter und Illyrer geschieden, diese aber haben an den alten *bh*- Suffixen festgehalten. Der einzig mögliche Schluß daraus ist, daß jene Neuerung erst dann eingetreten sein kann, als Germanen, Slawen und Balten nach dem Abzuge der Veneter und Illyrer unmittelbare Grenznachbarn wurden, da dann erst die Ausbreitung der entsprechenden Lautwelle ermöglicht wurde. Wo der Ausgangspunkt dieser Lautwelle

lag, ist schwer zu sagen, immerhin möchte ich folgende Vermutung aussprechen. Ein spontaner Wandel von *bh* zu *m* ist ungewöhnlich, kommt auch weder im Germ. noch im Slaw. oder Balt. vor; Hirt dachte (IF. V 251, XVII 51, Idg. Gramm. III 53 f. 61 f. 66 f. 133) darum überhaupt nicht an einen Lautwandel, sondern an die Ersetzung einer Postposition durch eine andere, eine Annahme, die für einen Fall glaubhaft wäre, aber nicht, wenn sich derselbe Vorgang noch dreimal wiederholen sollte. Im Thrakischen ist jedoch der Wechsel *b—m* nicht eben selten, vgl. z. B. τοῦ Μάργου, τινὲς δὲ Βάργων φασίν Strabo 7, 318, oder Βενδῆς: Μενδῆς, Δόβηρος: *Domerus*, Δραβήσκος: heute *Drama* usw. Die Richtung dieses Wandels steht allerdings von vornherein nicht fest: Bertoldi (Glotta 21, 261) findet, daß im größeren Teil der Fälle *m* die Priorität habe, doch ist nach Kretschmer (Glotta 24, 47) in Βενδῆς aus etymologischen und in Δόβηρος und Δραβήσκος aus zeitlichen Gründen *b* der ältere Laut; die Bedingungen für die beiden Lautwandel seien freilich unklar. Leider ist uns ein Kasussuffix mit anlautendem *bh-/m-* aus dem Thrakischen nicht bekannt. Es wäre nicht ausgeschlossen, daß der Wandel der *bh-* Suffixe in *m-* Suffixe zuerst im Thrakischen stattgefunden habe, dessen ursprüngliche Sitze im Süden des Slawischen anzusetzen sind, und von dort aus auf das Slawische, Baltische und weiter auf das Germanische übergegriffen habe.¹⁾

Bedenken erregen könnte die hier vorausgesetzte Wanderung oder Entlehnung nicht eines Suffixes als solches, da auch in frühen Zeiten Suffixe wandern konnten, wie u. a. das Beispiel von lat. *-ārius*, das zu den Germanen und von diesen zu den Slawen gelangte, zeigt, wohl aber die eines Kasussuffixes, also eines Flexionselementes. Dem muß jedoch entgegengehalten werden, daß grundsätzlich ein solcher Unterschied unstatthaft ist, solange das Kasussuffix klar hervortritt und nicht durch eine engere Verbindung, wie z. B. beim Gen. und Dat. Sing. der *ā-*

¹⁾ R. Loewe, der dem „germ. Pluraldativ“ in KZ. 48, 76 ff eine ausführliche Behandlung zuteil werden ließ, erklärt (S. 97) den Wandel einerseits durch Assimilation an *m* in Wörtern, die diesen Laut enthielten, andererseits durch Dissimilation in anderen *bh* enthaltenden Wörtern. Pisani dagegen denkt (Atti Accad. Lincei VI/IV 580) an Verdrängung des *bh* im Dat. Plur. (ai. *tēbhyaḥ*) durch das *m* des Dat. Sing. (ai. *tasmāi*), worauf dieses seinen Bereich weiter ausgedehnt hätte.

Stämme durch Kontraktion mit dem Stammauslaut undeutlich geworden ist. So möchte ich in diesem Zusammenhange erwähnen, daß im Altindischen eben die *bh*- Suffixe (dazu das Suffix *-su* des Lok. Pl.) noch eine solche Selbständigkeit besaßen, daß am Stammauslaut, also im Inlaut, vor ihnen dieselben Sandhi-Erscheinungen zu beobachten sind wie vor selbständigen Wörtern. Die lautgesetzlichen Inlautverbindungen in **manadbhis*, **manatsu*, **havidbhis*, **haviḥṣu* wurden nämlich, da man die Suffixe noch deutlich unterschied und den Stamm leicht herauschälen konnte, durch **manas-bhiḥ*, *manas-su*, *haviṣ-bhiḥ*, *haviṣ-ṣu* ersetzt und nach den jüngeren Lautgesetzen (*-as* > *-ō*, *-iṣ* > *-ir* vor *bh*) wie *K o m p o s i t a* behandelt; vgl. Thumb-Hirt, Handbuch des Sanskrit,² S. 136. In unserem Falle aber handelt es sich überhaupt nicht um die Neuaufnahme eines Suffixes¹⁾, sondern um die lautliche Umgestaltung eines schon vorhandenen bei Angehörigen von Stämmen, deren sprachliche Verständigung noch nicht ausgeschlossen war.

Nun gilt es, das hier gewonnene Ergebnis in die Sprachgeschichte des Slawischen und Baltischen einzubauen. Es ist schon längst bekannt, daß die Arier am Anfange des 2. Jahrtausends v. Chr. in Vorderasien im Mitanni-Reich auftauchen, und die Ausgrabungen von Mohenio Daro haben gezeigt, daß sie gleichzeitig an den Pforten Indiens erschienen. Wir dürfen also schließen, daß sie gegen das Ende des 3. Jahrtausends ihre nördlicheren, in der Nachbarschaft der übrigen Satem-Stämme gelegenen Sitze verlassen haben.²⁾ Nach diesem schon historisch greifbaren Abzug der Arier und der aus anderen, nicht zuletzt auch sprachlichen Gründen vorauszusetzenden frühen Abwanderung der Armenier

¹⁾ Es sei mir hier gestattet, wenigstens anmerkungsweise darauf hinzuweisen, daß in ähnlicher Weise der Genetivausgang der *o*- Stämme auf *-ī* — der kein nichtig. Fremdkörper zu sein braucht — unter den Sprachen der Apennin-Halbinsel um sich gegriffen haben dürfte. Diese Annahme wird besonders dadurch nahegelegt, daß im Messapischen das *-ī* an den Stammauslaut angefügt wird (z. B. *dazima-ihī*, d. h. *dazima-ī*), also ganz anders als bei den lat. (und kelt.) *o*- Stämmen, wo der Stammauslaut vor *-ī* schwindet (vgl. hiezu bes. v. Kienle, WuS. 17,106 ff), aber ganz gleich wie bei den lat. *ā*- und *ē*-Stämmen, wo wir noch *-āī*, *ēī* antreffen, und wo die Übertragung des Genetivausgangs von den *o*- Stämmen allgemein zugegeben wird.

²⁾ Die vielen sprachlichen Berührungspunkte zwischen Arisch und Slawisch waren schon früher vielfach aufgefallen. Vgl. jetzt Arntz, Sprachliche Beziehungen zwischen Arisch und Baltoslawisch, Heidelberg 1933.

verblieben am Nordostflügel der Indogermanen die Balten und Slawen: hier waren die Vorbedingungen für ein engeres Zusammenleben dieser zwei Satem-Stämme, d. h. für die baltisch-slawische Spracheinheit gegeben. Von den übrigen Satem-Stämmen befanden sich die Thraker südlich und die Illyrer westlich von ihnen, doch, wie es scheint, aus geographischen Gründen — etwa durch Sümpfe oder Gebirge getrennt — nicht in allzu engem Verhältnis. Zu dem hier entworfenen Bilde passen nun die sprachlichen Tatsachen. Dazu gehört erstens die Vertretung der idg. sonantischen Nasale und Liquidae. Sie wurden bekanntlich im Slawischen und Baltischen durch den Vokal *i*, seltener durch *u* gestützt: *in, im, ir, il, un, um, ur, ul*, wobei die Verteilung der Stützvokale in beiden Sprachzweigen in der Hauptsache übereinstimmt. Dieselbe Stützung durch *i* finden wir unter den idg. Sprachen nur bei den Liquiden noch im Thrak., Illyr., Alb. und Kelt. (*ri, li*). Für das Keltische war diese Erscheinung auffallend, hier gewinnen wir in den Illyrern die Brücke zum Baltisch-Slawischen. Daß dieselbe Stützung in den übrigen Sprachgruppen nicht auch bei den sonantischen Nasalen erfolgte, erklärt sich daraus, daß die Entwicklung bei diesen älter ist, darum auch an verschiedenen Punkten die Stützung hier durch *i*, dort durch *u*, anderswo durch *a* gleichzeitig eintrat, während die Liquidae der Stützung durch Vokale länger entbehren konnten als die klanglich schwächeren Nasale (vgl. v. Kienle a. a. O. 102), wie denn im Altind. die sonantischen *r* und *l* erhalten sind. Daraus folgt, daß die Sonderentwicklung der sonantischen Nasale im Slaw. und Balt. zu ihren ältesten Gemeinsamkeiten gehört; von hier griff sie auf die Liquidae über. Da für idg. *br, bl* (vor Vokal) ai. *ir* (neben *ur*) und für idg. *brə, blə* ai. *ir* (neben *ūr*) erscheint, so darf man vermuten, daß diese Entwicklung noch vor dem Abzuge der Arier nach Süden einsetzte. Wenn also die Stützung der sonantischen Liquidae von den Slawen und Balten auf die Illyrer und Kelten übergegriffen haben dürfte, so ist die Bestimmung der Lautwellenrichtung bei dem anderen hier zu besprechenden Lautwandel, dem Übergang der Mediae aspiratae zu Mediae, nicht mehr möglich, da dieser eine weit größere Anzahl von Sprachen erfaßt hat. Von den Ariern kann er jedenfalls nicht ausgegangen sein, da er nur die Iranier erfaßte; man könnte ihn für sehr alt halten, da die Armenier auch daran teilnehmen, doch muß die

Möglichkeit zugegeben werden, daß dieser Lautwandel stellenweise auch unabhängig erfolgte, da die Mediae aspiratae sich bloß im Altind. behaupteten, was beweist, daß ihre Aussprache ziemlich unbequem war; auch darf nicht übersehen werden, daß sie im älteren Thrak. und Illyr. noch vorhanden gewesen zu sein scheinen. Dagegen ist die Ersetzung des Genetivs der *o*-Stämme durch den Ablativ wieder eine Neuerung, die das Slawische und Baltische — auch hier das Altpreußische ausgenommen, das also eine ausgesprochene Randstellung einnahm — von allen anderen idg. Sprachen abhebt, somit eine gemeinsame Sonderentwicklung voraussetzt. Zu dieser mögen noch die Anfänge der zusammengesetzten Adiektivdeklinaton, des besonderen Verbalaspekts, der Metatonie, dann einige von Specht jüngst (KZ. 62, 248 ff) erkannten Neuerungen gerechnet werden, auch gewisse syntaktische Eigentümlichkeiten, von denen der prädikative Instrumental vielleicht auf eine finnische Substrateinwirkung zurückgeht¹⁾; Finnen waren auch im Norden und Osten Nachbarn der Balten. Beiden Stämmen gemeinsam ist nach Specht ferner die Neigung, die alten aus dem Idg. ererbten Stammesklassen bei den Nomina auszugleichen und im geraden Gegensatz zum Armenischen das Geschlecht als wichtigsten Klassenunterschied an ihre Stelle zu setzen; diese Neigung hat sich im Slaw. stärker ausgeprägt als im Balt. Besonders beweisend ist aber das Vokabular: die Übereinstimmung zwischen balt. und slaw. Wörtern erstreckt sich nicht, wie so oft zwischen anderen idg. Sprachen, bloß auf die Wurzeln, sondern in viel höherem Maße auf die Laute, die Ablautstufe, den Akzent, bei den Nomina auch auf das Geschlecht, was uns durch Trautmanns Baltisch-slavisches Wörterbuch besonders zum Bewußtsein gebracht worden ist. Nach dem Erscheinen dieses gediegenen Werkes, so meint Specht a. a. O. mit Recht, sollte es keinem Zweifel mehr unterliegen, daß das Baltische und Slawische einst eine gemeinsame Entwicklung gehabt haben, die man nur durch die Annahme einer baltisch-slavischen Ursprache erklären kann.

Wenn also die Anfänge der baltisch-slavischen Spracheinheit bis zur Wende vom 3. zum 2. vorchristlichen Jahrtausend reichen

¹⁾ Vgl. Pokorny: *Mitteil. Anthropol. Ges. Wien* 66, 72 Kalima: *Hirt-Festschrift II* 199 ff, und zu den nichtidg. Substrateinwirkungen Schwyzer, *IF.* 38, 165 f.

dürften, und ihr Fortbestand, wenn unsere Deutung des Wechsels der *bh-* und *m-* Suffixe richtig ist, für das 12. Jahrhundert gesichert ist, so darf auch die Frage nach ihrem Ende und dem Beginn der eigentlich urslawischen Periode aufgeworfen werden. Vielleicht geschah zu diesem Zeitpunkt der Wandel von *š* aus idg. *s* zu slaw. *ch* nach *ř, ř, r, k*, da im Lit. nur *rs* zu *rš* und auch dieses nicht weiter zu *ch* verschoben wird, die Lautwelle also zu den Balten nicht mehr gelangte,¹⁾ was mit dem Abbruch engerer Beziehungen zu den Slawen zusammenhängen dürfte. Die zwei Verschiebungsakte *s* zu *š* und *š* zu *ch* sind offenbar durch eine lange Zeitspanne von einander geschieden. An dem ersten nimmt auch das Arische nahezu in demselben Umfang wie das Slawische teil, in viel geringerem dagegen das Baltische, was auf eine Schwächung der betreffenden Lautwelle sowie auf eine Randstellung des Baltischen hinweist. Immerhin waren die Eigenarten der genannten Sprachen schon ausgebildet, da der Wandel zu Zerebralen im Arischen auch nach *i* aus idg. *ə* eintritt, somit relativ jung ist, andererseits noch einer Zeit angehört, als Slawen und Arier benachbart waren.²⁾ Der zweite Verschiebungsakt *š* zu *ch* ist dagegen nur slawisch, doch älter als die 1. Palatalisierung, da von ihr dieses *ch* auch erfaßt wird. An diesem 2. Akte nimmt das Baltische überhaupt nicht mehr teil: es hat sich vom Slawischen abgesondert.

In die urslawische Periode werden also zum Unterschiede von der baltisch-slawischen jene sprachlichen Erscheinungen einzureihen sein, die den Slawen eigentümlich sind, nicht jedoch den Balten. Schon längst sind als solche zwei Lauttendenzen

1) Es finden sich Spuren dieses Wandels im Altpreuß., dann im Lit. auch in den übrigen Stellungen (nach *u, k*). Man nimmt an, daß hier Rückbildungen eingetreten wären, während ich die Annahme vorzöge, daß dieser Wandel in seinen Anfängen stecken blieb und sich nicht durchsetzen konnte. Den vielfach gezogenen Schluß, daß die Spirantisierung der idg. palatalen Gutturale jünger wäre, weil sonst das dabei entstandene lit. *š* auch rückgebildet worden wäre, vermag ich nicht als berechtigt anzusehen, weil z. B. auch das Altind. zwei *š*-Laute scharf auseinanderhält.

2) Dieser zeitliche Ansatz wird auch dadurch bestätigt, daß der slaw. Wandel *s* > *š* im Slaw. jünger als die Assibilierung der Palatale ist, im Ar. dagegen älter (idg. *ks, gzh* > ai. *kš*, iran. *š, ž*, slaw. *s, z*, balt. *š, ž*): man sieht deutlich das Fortschreiten der Lautwelle von Süden nach Norden.

erkannt worden, die nach der Beseitigung geschlossener Silben und die Palatalisierungstendenz, an denen beiden, da die lettische Palatalisierung und schon gar die litauische von *tj* und *dj* jünger sind, die Balten nicht teilnehmen. Außerdem haben Slawen und Balten in der ältesten Zeit nicht dieselben Wörter aus dem Germanischen entlehnt, vielmehr haben die letzteren einen guten Teil davon erst später durch slawische, besonders weißrussische und polnische Vermittlung übernommen. Dieser stärkere Zustrom germanischer Lehnwörter setzt bei den Slawen noch vor der 1. Palatalisierung der Gutturale ein, da die ältesten daran noch teilnehmen, wie *šlēmъ* aus germ. **helmaz* (nicht aus got. *hilms!*) oder *mečъ* aus got. *mêkeis*. Die entlehnten germ. Wörter weisen die germ. Lautverschiebung auf: diese ist also älter als die 1. slaw. Palatalisierung. Da jedoch auch die germ. Lautverschiebung eine relativ junge Erscheinung ist, so möchte ich diesen Zustrom germanischer Lehnwörter nach oben nicht mit ihr abgrenzen, vielmehr mit Brugmann annehmen, daß der sogen. Gutturalwechsel im Slaw. zum Teile durch Entlehnung aus einer centum- Sprache, u. zw. dem Germ. zu erklären ist.¹⁾ In der Zeit vom Aufkommen der *m*- Suffixe bis zum erhöhten Zustrom von Lehnwörtern, die deutlich als germanisch erkennbar sind, ins Slawische (Stender-Petersens erste Periode), mögen auch die zahlreichen Übereinstimmungen im Wortschatze zwischen Germanisch und Slawisch ausgebildet worden sein, deren neue Behandlung höchst erwünscht wäre.

Die untere Zeitgrenze der urslawischen Periode möchte ich so umreißen: sie dauert bis zur Auswirkung der erwähnten Lauttendenzen, jedoch mit der Einschränkung: solange die Möglichkeit der Übertragung von Lautwellen von einem slawischen Stamm zum anderen vorhanden war. Eine solche konnte aus geographischen wie aus politischen Gründen sowohl gefördert als auch verhindert werden.²⁾ Hier muß betont werden, daß einer Übertragung von Lautwellen für die ganze Slawenwelt bis zur magyarischen Land-

1) Ein anderer Teil hängt freilich mit der Schwächung der entsprechenden Lautwelle gegen die Grenze der Centum-Sprachen zusammen, wie dies auch Schwyzer jüngst betont hat (Gr. Gr. 1,293), ein dritter mag durch Entpalatalisierung zu erklären sein.

2) Vgl. hierzu das besonders instruktive Buch von Brinkmann, Sprachwandel und Sprachbewegungen in ahd. Zeit, Jena 1931.

nahme, also bis zum Ausgang des 9. Jahrhunderts, kein Hindernis entgegenstand. Demnach ist die slaw. Liquidametathese, womit die Tendenz nach der Schaffung offener Silben ihrer gänzlichen Durchführung, damit freilich auch ihrem Ende zustrebt, noch dem gemeinslawischen Zeitalter zuzuweisen, nicht jedoch mehr die Beseitigung der Halbvokale im Auslaut, denn dieser Vorgang zeigt, daß jene Lauttendenz zu wirken aufgehört hatte. Wenn auch die Liquidametathese in den einzelnen Slawinen verschiedene Ergebnisse gezeitigt hat, so darf nicht übersehen werden, daß die mundartliche Differenzierung schon im Gemeinslawischen eingesetzt hatte.

(Z a g r e b)

Antun Mayer

ПОТЕРЯ ГЛАГОЛЬНЫХ ФОРМ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Сравнительное изучение морфологии индо-европейских языков и в частности современных европейских, приводит к неожиданному, на первый взгляд, выводу: современные европейские языки флективного типа не сохранили формального богатства праязыка. Одна группа языков свела к минимуму формы *склонения*, сохраняя и даже развивая при этом глагольную систему (как напр. западноевропейские языки, типа французского, испанского, английского, голландского, немецкого, скандинавских языков). Другая же группа значительно упростила систему *сйряжения* праязыка, но зато сохранила и даже обогатила систему не-глагольной флексии — *склонения*. К этому последнему типу следует отнести и восточно-славянские языки, в частности великорусский. Указанная нами формула действительна, конечно, лишь как общая тенденция. Она допускает ряд переходных типов, к которым принадлежит большинство современных славянских языков. Во всяком случае эта формула подтверждается рядом фактов из истории самых разнообразных языков. Так напр. современный французский, испанский и итальянский языки всецело утратили сравнительно богатую систему латинского склонения, но зато умножили число глагольных форм, различая, помимо имперфекта, прошедшего и давнопрошедшего, еще и своеобразный *passé simple* (исп. *pretérito anterior*). То же явление типично и для современных германских языков. Система склонения упрощена в них до крайности, а глагольная система, по своему богатству в некоторых случаях, как напр. в английском, даже значительно превосходит глагольную систему романских языков. При этом показательно, что на более древней ступени развития германские языки, судя по

готскому, располагали крайне ограниченным количеством грамматических времен: глагольная система готского языка, различавшего кроме настоящего времени только одно прошедшее, разительно напоминает глагольную систему современного русского языка. Наконец болгарский язык, лучше всех сохранивший праславянские глагольные формы, утратил в исторические времена почти все формы склонения. Итак, мы видим, что современные флексирующие языки стремятся к упразднению одного рода флексии за счет другого. Системе *йадежей* противопоставляется система *грамматических времен*. Небезинтересно проследить на примере русского языка исчезновение ряда глагольных форм и постараться выяснить общие условия этого характерного процесса.

Все славянские языки, в том числе и восточно-славянские, унаследовали от общеславянского праязыка богатую систему грамматических времен. Отдельные глагольные формы характеризовались либо личными окончаниями, либо вспомогательными глаголами. В русском языке, в момент появления первых письменных памятников, унаследованная общеславянская система грамматических времен существовала полностью, с незначительными внешними изменениями отдельных форм, вроде концовки *-тъ* в 3 лице ед. и мн. чисел. Т. к. речь идет о памятниках церковнославянского языка русской редакции, то не всегда удастся установить, насколько данная форма является частью живого языка и насколько она обусловлена церковной традицией. Ряд явлений указывает напр. на то, что формы имперфекта держались еще в церковных текстах, но перестали жить в народном языке еще до появления на Руси письменности: в древнейших памятниках имперфект подвергается влиянию форм настоящего времени и аориста. Уже в Остромировом Евангелии 1057 г. встречаются формы, как *ноуждашеътъ*, в Архангельском Евангелии 1092 г. *оуѣнѣтахоуѣтъ*, с типичной для 3 лица *настоящего* времени концовкой *-тъ*. В двойственном числе правильное окончание 2 лица *-ашѣта* заменяется типичной для *аориста* концовкой *-ста*, напр. *вѣста* (ОЕ), *идѣста* (АЕ). Имперфект испытывает влияние двух времен, с своей стороны не оказывая влияния на другие формы. Это дает нам основание предполагать, что ко времени появления письменности имперфект перестал быть эле-

ментом живого языка. В грамотах и в Русской Правде имперфект отсутствует, но зато он не редок и в более поздних летописных списках. В силу всех указанных фактов приходится признать, что формы имперфекта употреблялись только при известной стилистической мотивировке в возвышенно—церковном языке, т.е. в качестве намеренных или традиционных архаизмов. Весьма вероятно, что устранение имперфекта началось с стилистической переоценки его форм и привело в конечном счете к полному отмиранию.

Тоже можно сказать и о формах аориста, который, однако, должен рассматриваться как вполне живая форма языка XI—XIII вв. Но уже в XV в. аорист перестал быть естественной формой народного языка, о чем свидетельствуют многочисленные ошибки даже в церковных текстах, авторы которых должны были владеть церковнославянским. В Геннадиевской Библии 1499 г. мы читаем: *мы на конѣхъ вѣдѣху* с бессмысленным окончанием 3 лица мн. числа *-ху* после местоимения 1 лица. Следовательно, к указанному времени, аорист перестал жить в народном языке. Он еще употреблялся (большей частью безграмотно) при известной стилистической установке, потерявшей со временем свой смысл и приведшей к полной утрате форм аориста.

И имперфект и аорист могли бесследно исчезнуть лишь потому, что они были заменимы во всех случаях формами прошедшего (перфекта). Из имеющегося в нашем распоряжении материала не вытекает четкое разграничение *функций* имперфекта и аориста, с одной стороны, и прошедшего, с другой. Вероятно, именно это отсутствие функционального разграничения грамматических времен и привело к замене имперфекта и аориста формами прошедшего времени в ряде современных славянских языков. В этом отношении русский язык не отличается от польского, чешского, и словацкого или словинского. То, что выделяет русский язык из совокупности родственных ему языков, это — своеобразное развитие прошедшего и все связанные с этим явления. Славянский перфект был, как известно, прошедшим сложным, т.е. соединением форм причастия на *-ль* и вспомогательного глагола *есмь*.

Дальнейшее наше исследование будет посвящено анализу истории вспомогательного глагола.

Формы вспомогательного глагола употреблялись некогда в двух функциях: они служили для определения времен прошедшего, давнопрошедшего, будущего, будущего совершенного и сослагательного наклонения; но они служили и *копулой*. Проследим вкратце судьбы копулы в русском языке. До XII в. включительно копула употребляется без малейших отклонений от исконного своего употребления. Но в начале XIII в. начинают попадаться предложения, лишенные копулы: *злато красота женамъ; не звѣрь въ звѣрехъ ожь; орелъ царь надъ птицами, а осетръ надъ рыбами* (Моление Даниила Заточника); *ходити нѣмъчьмъ в Новгородъ безъ пакости; нѣмчина не сажати в погребъ* (Смоленский договор 1229 г.). Все эти предложения выделены общим формальным признаком: это — поговорки или сентенциозные изречения. Отсутствие сказуемого первоначально наблюдается в особо выделенных предложениях. Явление это известно и другим языкам; оно встречается в пословицах (*verbum sat sapienti, gesagt — getan*) и в современных особо подчеркнутых предложениях, напр. в газетных заголовках. Выпадение сказуемого (копулы) не нашло широкого распространения в других славянских языках. Но в русском оно не осталось стилистическим приемом, а распространилось и на народную речь. Безглагольные предложения типа „отец дома“ или „мать больна“, столь характерные для современного русского языка, возводятся в норму. Но копула продолжает существовать в памятниках XIII и XIV вв. наряду с безглагольными предложениями. К концу XV в. она окончательно утрачивает функцию сказуемого (копулы) и приобретает значение „имеется, *il y a, es gibt*“. Московская летопись 1525 г. употребляет слово *есѣть* уже не как глагольную форму, а как безличную частицу: „у насъ книги и правила *есѣть*“ (а не *суѣть*). Связь с подлежащим утрачена. В функции частицы слово *есѣть*, в соединении с формами *у меня, у шебя* приобретает значение „*habere*“. Лишь гораздо позднее, под влиянием ученых переводов из западно-европейских языков, слово *есѣть* (реже *суѣть*) в значении „*est, sunt*“ восстанавливается в правах, но в ограниченных пределах чисто литературного языка.

Копула 1 и 2 лица держалась несколько дальше. В предложениях типа „*болен есмь, болен еси*“, копула не могла от-

пасть, не искажая до неузнаваемости смысла. Лицо выраженное формой вспомогательного глагола, должно было найти себе новое выражение. С этой целью введены были личные местоимения *я, ѿби, мы, вы*. Русский язык первоначально обходился без личных местоимений: окончания глагольных форм с достаточной ясностью указывали лицо. Личные местоимения допускались лишь в двух случаях: 1) при наличии аппозиции типа *азъ, грѣшныи Ѡдодоръ, напѣсхъ* (Юрьевское Евангелие 1120 г.), или *се азъ, Мѣстиславъ, повѣлѣхъ ѿсѣмъ* (1130 г.). 2) при противопоставлении: „аще одолѣеши *ѿби*, то возьмешь имѣние мое, аще *азъ* одолѣю, то возьму имѣние твое“. Отступление от нормы и здесь зарождается в стилистически обособленных случаях, но постепенно распространяется на всю языковую сферу. В рижском договоре 1300 г. попадаются уже предложения вроде *мы хочомъ богу жаловати сѣ*, причем местоимение *мы* совершенно излишне. Т. о. местоимения вводятся в язык (утратив свою первоначальную синтаксическую обособленность) и заменяют собою формы 1 и 2 лица копулы. Процесс этот можно представить формулой: 1) *болѣнъ ѿси*; 2) *ты болѣнъ ѿси*; 3) *ты болѣнъ*.

Исчезновение форм настоящего времени глагола *быти* пошатнуло всю глагольную систему. Формы эти отпали не только в копулативной, но и в вспомогательной функции в сложных временах всех глаголов. Важно напомнить, что в качестве вспомогательного глагола формы глагола *быти* подчинялись закону Ваккернагеля, т. е. являлись энклитиками. Как было доказано Якобсоном, исчезновению этих форм значительно способствовало упразднение флексивных энклитик вообще, в результате ликвидации музыкального ударения. В прошедшем сложном формы вспомогательного глагола 3 лица исчезают раньше форм 1 и 2 лица: *Угриньць писалъ* (ЮЕ 1120 г.), *ты ѿмоу велѣхъ продати* (рижский договор 1300 г.). Т. о. вспомогательный глагол постигает та же участь, что и копулу; процесс сводится к формуле: 1) *далъ ѿси*; 2) *ты далъ ѿси*; 3) *ты далъ*. Итак, глаголы прошедшего времени потеряли главный признак глагольной флексии, — различия грамматических лиц, — сохранив различия числа и, главное, рода, характерное для прилагательных и местоимений, т. е. слов склоняемых! Устанавливается полная аналогия между

формами *я дал, она дала, они дали и я сам, она сама, они сами*. В отличие от других славянских языков, русское прошедшее потеряло свою характерную глагольную форму.

Мы не можем подробно останавливаться на истории отдельных сложных форм. Отметим, что все эти формы выродились в безличные частицы. Давнопрошедшее состояло первоначально из причастия на *-лъ* в сочетании с формами имперфекта *вѣкахъ*. Однако, в виду раннего исчезновения имперфекта как такового и замены его формами прошедшего сложного, мы встречаем в наших текстах лишь формы типа *далъ ѳсмь былъ*. Первоначально эти формы обозначали чисто временное соотношение двух действий, но постепенно они приобретают модальный оттенок: действие, выраженное давнопрошедшим, как бы прерывается и анулируется другим действием: „я велѣлъ былъ ихъ соудити, а нынчи есмь ихъ помиловалъ“. Отдаляясь от исконного, чисто темпорального своего употребления и приобретая модальную окраску, формы давнопрошедшего теряют связь с глагольной системой: они перестают согласовываться с подлежащим и заменяются во всех случаях нейтральной формой 3 л. ед. ч. сред. рода *было: я взял было*. В современном языке не осталось и следа от первоначального, темпорального употребления частицы *было*: она сочетается ныне даже с склоняемыми формами, вроде „пастухи поймали *ошбившегося* было от стада жеребенка“.

Будущее совершенное, носившее первоначально характер полновесной глагольной формы и всецело соответствующее лат. *futurum exactum*, выродилось в частицу *буде*, означающую „в случае, если“ и не имеющую больше никакого отношения к глагольной системе. В современном языке эта частица употребляется с определенной казенной окраской и сочетается с формами настоящего времени глаголов совершенного вида: „буде окажется возможным“.

Отметим, наконец, аналогичное развитие т. наз. сослагательного наклонения, употреблявшегося до конца XIII в. без каких-либо существенных отклонений от нормы, данной в церковно-славянском языке. Лишь в XIV в. начинают попадаться ошибки, свидетельствующие о вырождении спряжения этих форм: *аще бы слѣпы были* вместо ожидаемого *быша*. Ней-

тральная, „безпризначная“ форма 3 лица ед. числа *бы* обобщается и употребляется отныне в качестве частицы, сочетаясь не только с глаголом, но и с другими частицами (*дабы, чїбы, чїоб*) и даже с прилагательными и существительными: *Побольше бы! Водочки бы!*

Итак, из восьми спрягаемых глагольных форм (грамматических времен) старо-русского языка осталась только одна, а именно форма настоящего времени. Но и настоящее время не всегда выражается глагольной формой, а заменяется нередко безглагольными предложениями типа „Ночь. Холодно. Темно“ или „отец дома“. Ко всему этому следует прибавить, что и повелительное наклонение в значительной мере оторвалось от глагольной системы: оно не только допускает нагромождение личных окончаний (*їойд-ем-їе*) но и расширило свою функцию на синтаксические обороты, ничего общего с повелительным наклонением не имеющие. При этом глагольная форма не сочетается с подлежащим; *їриди я на час раньше* (кондиционал); — *а собака его возьми да укуси* (неожиданное и немотивированное действие). Словом, русский язык перелицевал унаследованную систему спряжения, т. е. свел главные признаки глагольной флексии, — скалу грамматических времен и личные окончания, — почти что к идеальному минимуму. Мы видели, как этот процесс проявлялся в своеобразных стилистических переоценках, как канонизованные в современном языке формы зарождались в стилистически обусловленном контексте и как распространение этих зачаточных отступлений от нормы на всю сферу языка протекало с известной закономерностью; т. о. русский язык все больше и больше удалялся от типа „спрягающих“ языков.

Чем обусловлено, в общем итоге, оскудение глагольной флексии? По нашему убеждению, оно объясняется исчезновением вспомогательного глагола. Современный русский язык не знает ни одного вспомогательного глагола. Другие славянские языки отчетливо выделяют вспомогательные глаголы как особую категорию. В сербском, напр, эта категория отличается от других глаголов энклизой (*био сам, биће*). Там, где глаголы, обыкновенно употребляемые в вспомогательной функции, носят характер полновесных глаголов, энклиза исчезает и меняется самая форма глагола (*јесам Србин, хоћу бићи*).

Авалогичные явления наблюдаются и в романогерманских языках: ряд глаголов может употребляться и в вспомогательной функции, но при этом обязательно приобретает известный формальный признак; ср. „la robe que je me suis faite“ и „la robe que je me suis fait faire“; — „he *did not* need any money“ и „he *needn't* say“; — „du hast es sagen *wollen*“ и „du hast es *gewollt*“. Ни один из русских глаголов, обычно считающихся „вспомогательными“, не обладает особыми формальными признаками. Между оборотами, как „я буду писать, я стану писать, я могу писать“ и напр. „я сяду писать“ нет ни формальной, ни синтаксической разницы. Русский язык, некогда обладавший рядом вспомогательных глаголов в „сложных“ временах, радикально их устранил. Он не только упразднил все энклитические формы глагола *быть*, но и элиминировал варианты сложного будущего типа *писа́ть учну, писа́ть хочу, писа́ть ему*. Больше того: там, где другие славянские языки широко пользуются вспомогательным глаголом модального типа, вроде *moram, morem, mohu, musim* и глаголом *imati, imeti, miti, mieć*, русский язык вообще избегает глаголов и передает эти выражения безличными конструкциями типа *можно, нельзя, надо, нужно, надобно, некогда, пора и у меня есть*. Некоторые славянские языки пользуются безличными конструкциями наряду с чисто глагольными формами (*ize, treba*, итд.), но нигде общая линия отдаления от глагольного, „спрягающего“ языкового типа не осуществлена с такой последовательностью, как в русском языке. Языки, обладающие богато развитой глагольной системой, умножили число времен в исторические времена только благодаря широкому употреблению вспомогательных глаголов. Сюда относятся и такие временные оттенки, как „je viens de parler“ или „je vais dire“, сюда же относятся формы сложного спряжения английского языка типа „I am, was, have been, will be, will have been saying“, расширившие английскую глагольную систему до гипертрофического числа 13 времен, из коих только две формы (Present и Imperfect tense) выражаются без вспомогательного глагола.

Вернемся к исходному пункту наших рассуждений: мы отметили, что современные флексирующие языки не допускают одновременного развития форм склонения и форм

спряжения. Мы указали на то, что западноевропейские языки, устранив систему падежей, гипертрофически развили систему грамматических времен. И не случайно, что из всех славянских языков великорусский развил две новые падежные формы: так. наз. партитива и особого местного, отличного от предложного. Оба падежа вполне продуктивны; они встречаются и в недавно заимствованных иностранных словах, ср. у Л. Леонова „без риску“, „таблетки сахарину“, у Гладкова „разного сорту“, и такие формы, как „на борѣу, на йосѣу, в йорѣу“.

Формальное богатство склонения и скудость форм спряжения в русском языке лишней раз подтверждает наш тезис о несовместимости обоих родов флексии в современных флексирующих языках.

Остальные славянские языки занимают среднее положение между радикально „склоняющими“ (русский тип) и радикально „спрягающими“ языками (английский тип). Один лишь болгарский приближается к западно-европейскому языковому типу. Подробное изучение соотношения обоих родов флексии в отдельных славянских языках может послужить основой синхронической типологии этих языков.

(Л ю б л я н а)

Александр Исаченко

O VAŽNOSTI KOPITAROVE I MIKLOŠIČEVE SLAVISTIKE ZA BALKONOLOGIJU

Ako shvatimo balkanologiju kao nauku koja izučava uzajamne veze među jezicima balkanskoga poluostrva, ubrojivši ovamo i rumunski jezik sviju dijalekata, važnost je Kopitarova i Miklošičeva velika za ovu disciplinu. Ova važnost nije umanjena ni onda ako shvatimo ovu disciplinu kao čistu uporednu nauku, koja crpi građu za upoređenja prvenstveno iz jezika Balkana.

Kopitar i Miklošič bili su pozvani da se bave svim balkanskim jezicima nuždom svoga zanimanja. Prvi, kao cenzor, čitao je od 1810 dalje ne samo južnoslovenske publikacije, nego i rumunske i grčke. Pored toga, u Beču je postojala u njegovo vrijeme cvatuća grčka kolonija, u kojoj je bilo i mnogo grčki orijentisanih Cincara. S ovom kolonijom podržavali su veze i Kopitar i Miklošič kao njegov nasljednik na položaju cenzora grčkih i rumunskih knjiga.

U bečkim časopisima onoga vremena Kopitar referiše o grčkom časopisu koji izdaje Anthimos Gazi iz Melije u Tesaliji, g. 1807 arhimandrit grčke općine u Beču. Naročito opširno referiše o nastojanju fanariotskog vladike Ignatiosa, koji je ruskom privolom došao iz Arte u Bukurešt, tu osnovao učeno grčko društvo, kojemu je Kopitar bio članom od početka osnutka. Tome društvu zamjera što se ne posvjećuje njezi rumunskoga jezika, a grčkim školama u Rumunskoj što se u njima ne predaje i rumunski.

U Kopitarovo vrijeme radi novogrčki književnik Epiročanin Korai. I o njegovom radu referiše Kopitar²⁾ u pomenutim bečkim časopisima (1813).

1) Upor. Kopitar, *Kleinere Schriften* I, str. 94 sl.

2) Ibidem, str. 168.

Sudeći po brojnim ocjenama novogrčkih publikacija, Kopitar je morao odlično vladati novogrčkim jezikom. Za Miklošiča znamo da se je već u gradačko doba (1838), zajedno sa Stankom Vrazom, bavio ovim jezikom, čitajući novogrčke narodne pjesme u izdanju Faurielovu.¹⁾ Poslije Fauriela bavi se on našom narodnom pjesmom, u vezi sa Kopitarom, koji je pronašao i digao Vuka. Potvrđeno je, nadalje, da je Miklošič učinio 1843 ispit iz novogrčkog jezika u bečkoj grčkoj školi.²⁾

Bečka grčka kolonija, koja je među svoje članove primala i Cincare i Arnaute, koliko su bili grčki orijentisani, bila je onaj nukleus, odakle su Kopitar i Miklošič dobivali obavještenja o balkanskim neslovenskim jezicima. Svi gotovo pripadnici ove kolonije znali su i turski. Oni su bili stožer austrijskog filhelenstva. S njima je podržavao veze i Riga Velestinlija (= Riga iz Fere), dok ga nijesu austrijske vlasti izručile Turskoj.

Na ovu bečku grčku koloniju nadovezuju se u daljoj liniji i kasnija austrijska nastojanja da u Bečkoj Akademiji stvore centar za balkanističke studije.

Iz ovih pobuda razvio se Kopitar kao balkanolog - publicista³⁾ a Miklošič kao balkanolog istraživalac-naučnik. Na balkanološki rad posljednjega nadovezuju se dva Nijemca Gustav Meyer i Hugo Schuchardt, Švajcarac Wilhelm Meyer-Lübke, kad je zasio na bečku romanističku stolicu i počeo se baviti balkanološkim problemima.

Razlika između Kopitarova i Miklošičeva rada ne leži u predmetu zanimanja, nego u načinu obrade toga predmeta. Kopitar dobiva pobude, čitajući kao austrijski cenzor rumunske i grčke publikacije i interesujući se za engleske i francuske radove

¹⁾ Upor. Murko, *Miklošič's Jugend- und Lehrjahre*, str. 44, 48.

²⁾ Ibidem, str. 70.

³⁾ Njegova lingvistička balkanistička poređenja kretala su se uvijek u plitkom pravcu. On zna, na primjer, da srpsko-hrv. porodičnim imenima na *-vić* odgovaraju kod Grka porodična imena koja se završuju na *-ιγης* ili *-πυγλος*. Upor. *Kleinere Schriften* I, str. 76, bilješka. Slično je njegovo upoređenje kad teritorijalni naziv *Maina* i *Mainotti* u Peloponezu, gdje ispravno ističe da je bilo Slovena, dovodi u vezu sa nazivom *Maina* u Paštrovićima, *Kleinere Schriften* I, str. 78.

o Balkanu uopće. Što čita, to obrađuje u formi referata kao publicista.¹⁾

Publicistički karakter njegova rada ispoljuje se najbolje u držanju prema rumunskom jeziku. U njegovo vrijeme vladala je kod rumunskih buditelja latinizatorska tendencija. Hoće da stvore za ovaj jezik takovu latinsku ortografiju, iz koje će se videti već kod čitanja etimon rumunske riječi. 1812 Kopitar kritizuje oštro ovakve pokušaje Đorđa Konstantina Rože,²⁾ prema kojemu bi se rumunsko *p* imalo pisati ka *q*, kad je nastalo odatle. Ističe jednostavnost rumunske cirilice,³⁾ koju Rumuni bezrazložno hoće da napuste; pa ako već hoće da je napuste, svjetuje im da od nje barem pridrže osnovni princip prema kojemu će da stvore jednostavne latinske tipove za rumunske posebne glasove.

O balkanskoj pojavi rumunskoga postpozitivnog člana bavio se Kopitar g. 1513 u prikazu Bojadžijeve cincarske gramatike.⁴⁾ Tu je izrazio mišljenje, koje je Miklošič prihvatio, da je rumunski postpozitivni član tračkoga porijekla. To je mišljenje potkrijepio Miklošič u bilješci⁵⁾ nazorom da ovaj član nije mogao doći iz latinskoga jezika, jer ga nije poznavao, nego iz jezika koji ga je mogao poznavati, a to je trački, od koga nastade, kako je kasnije rekao,⁶⁾ arbanaski jezik. Isto tako drži Miklošič da opći prepozitivni romanski član nije došao iz latinskoga, nego iz njemačkoga jezika.

Kako se vidi iz ovoga detalja, opće gledanje Kopitarovo dijeli i Miklošič. Kopitar kaže dalje, da Rumuni nijesu iskonski Rimljani Latini, nego romanizovani Tračani.⁷⁾ To mišljenje dijeli isto tako i Miklošič.

1) Bibliografiju tih radova i bibliografiju njegovu daju Jagić u *Историја славянској филологији*, str. 156—214, Petrovskij *Библиографическій свѣдѣнїе ѣрудовѣ* J. K., Varšava 1912. Kidrič *Sgodovina slovenskega slovstva* III (Ljubljana 1932), Slovenski biografski leksikon 496—513.

2) *Kleinere Schriften* I, str. 182 sl.

3) Ibidem, str. 186.

4) Ibidem, str. 320.

5) Ibidem, str. 322 i str. 239.

6) *Denkschriften der phil.-histor. Cl.* XII (1863), str. 5 i sl.

7) *Kleinere Schriften* I, str. 182.

Najvažniji rad Kopitarov o rumunskom jeziku jeste njegov prikaz knjige rumunskog buditelja, unijatskog svećenika iz Sedmogradske Petru Maiora pod naslovom *Istoria pentru inceputul Românilor în Dacia*,¹⁾ koja je izašla u Budimu 1812. U svome prikazu zabacuje Kopitar Majorovu predrasudu da su Rumuni čisti Rimljani. Postpozitivni član kao i sve ono što je zajedničko rumunskom i ostalim balkanskim jezicima pripisuje, kako veli, „in Form und Materie“ tračkom, getskom ili ilirskom jeziku.

Sve su ovo ideje koje i Miklošič od Kopitara preuzima²⁾ s tom razlikom da ih je ovaj dalje naučno razradio.

Jedino čim se Miklošič naučno nije bavio bilo je pitanje rumunske ćirilice koju Kopitar brani. Kopitar je protiv uvođenja latinskih kombiniranih slova u rumunsku azbuku, a naročito protiv tendencija da se rumunske riječi kao *apă* „voda“ pišu latinski *aqua*, itd.

Kako je i razumljivo, pomenuta Kopitarova kritika Majorova djela, koja se dijeli na historijski i lingvistički dio, nije bila dobro primljena u rumunskim krugovima. Protiv nje pojavio se odmah anonimni pamflet, na koje Kopitar sarkastički odgovara.³⁾

Treći važan balkanistički rad Kopitarov jeste njegov referat koji je napisao u sv. 34 (g. 1826) *Osterreichischer Beobachter*-a o knjizi Engleza William Martin Leake, *Researches in Greece*. Tu govori o međusobnom odnosu Arbanasa, Vlaha i Bugara.⁴⁾ Arbanasi su mu potomci starih Tračana ili Ilira. U referatu koji piše 1829 u *Wiener Jahrbücher für Literatur* povodom izdanja rumunskog riječnika u Budimu i Klužu veli da svi ovi balkanski jezici sadrže doduše različitu lingvističku materiju, ali je izražavaju u istoj lingvističkoj formi. Izričito veli: „So dass also nördlich der Donau, in der Bukovina, Moldau und Walachey, Siebenbürgen, Ungarn, ferner, jenseits der Donau, in der eigentlichen Bulgarey, dann in der ganzen Alpenkette des Hämus, in der ausgedehntesten alten Bedeutung dieses Gebirges, von einen Meere

1) Ibidem, str. 230—243.

2) Upor. djelo citirano u bilješci 11.

3) *Kleinere Schriften*, str. 369.

4) Ovaj važan referat ne nalazi se u *Kleinere Schriften*.

zum anderen, in den Gebirgen Macedoniens, in Pindus und durch ganz Albanien nur eine Sprachform herrscht, aber mit dreyerlei Sprachmaterie“.1)

Što se tiče rumunskoga jezika, i ovu Kopitarovu misao prihvatio je Miklošič i g. 1860 izrazio u 14 tačaka zajedničke crte rumunskoga, bugarskoga, arbanaskog i grčkog jezika u svojoj raspravi o slovenskim riječima u rumunskom jeziku.2)

Za balkanološku slavistiku od važnosti je, nadalje, njegov referat što ga je napisao g. 1830 o Falmerayerovoj teoriji o slaviziranju Grčke pod naslovom Slovenisierung Griechenlands.3) Ako i nije dao novih pogleda u ovom članku, ipak je od važnosti njegovo naglašavanje interesantnosti studiranja nestalog slovenstva u Grčkoj.

Žaliti je što se je danas teško obavijestiti o svim Kopitarovim pogledima na balkanološka pitanja. Osim pomenutog referata o knjizi Petru Maiora, koji je tako pristupačan u Miklošičevu izdanju *Barth. Kopitars Kleinere Schriften* I, str. 230—243, svi ostali balkanološki referati Kopitarovi nijesu izdani u zasebnoj knjizi. Novo osnovana „Slovenska Akademija nauka u Ljubljani“ zadužila bi nauku ako bi se pobrinula da se što prije izda drugi svezak Kopitarovih *Kleinere Schriften*, da se tako iskupi želja, koju Miklošič nije mogao ostvariti g. 1857.

Miklošič, u teoretskom pogledu, slaže se u glavnom sa Kopitarom u gledanju na balkanske jezike, kako smo vidjeli. To slaganje ne ide ipak i u pojedinosti. Tako je Kopitar držao4) da je domaće ime Vlaha *romanus*, koje u pogledu značenja odgovara vizantinskom *ῥωμαῖος*, nastalo u vrijeme kad je središte rimske imperije bilo prenešeno u Trakiju, da je drugim riječima, nastalo u isto doba, kad i ovaj političko-administrativni čin.

Meni se čini ispravnim Kopitarovo mišljenje, ako ga interpretiramo prema današnjem stanju nauke. U latinskom dijelu Balkana mogao je naziv *romanus* zaista izražavati isti pojam koji

1) Ni ovaj važan referat nije oštampan u *Kleinere Schriften*. Odlomak koji citiram nalazi se kod Sandfelda, *Linguistique balkanique*, str. 11.

2) Upor. niže.

3) Ni ovaj važan referat nije ušao u *Kleinere Schriften* I.

4) *Kleinere Schriften* I, str. 239.

je u grčkom izražavao $\rho\omega\mu\alpha\tau\omicron\varsigma$, t.j. pripadnika rimske imperije. Oba naziva, latinski i grčki, uđoše jednako u svakodnevni saobraćaj prostoga naroda, tako da je $\delta\mu\lambda\epsilon\iota\ \rho\omega\mu\alpha\tau\iota\kappa\alpha$ i *vorbeste româneşte* u oba slučaja označavalo saobraćajni govor, latinski (= rumunski) odnosno novogrčki, za razliku od starogrčkog književnog, današnje katharevuse i književnog latinskog.¹⁾

Pomenuti Miklošičev rad o slovenskim rečima n rumunskom prvi je njegov velikí i osnovni balkanološki rad.

U njemu velikí slavista ispituje najprije etimologiju narodnih naziva za Rumune svijú dijalekata (*rumân, vlah, Μαυροβλαχος, Κουρσοβλαχος, Cincar, gogă, urum i vogël*).

Veza ovoga spisa sa Kopitarovim nazorom o rumunskoj grafiji vidi u toliko što Miklošič sve rumunske riječi piše rumunskom crkvenom ćirilicom.²⁾

Iza uvodnog poglavlja o imenima slijedi rasprava o postanku rumunskog naroda i jezika, u kojem izvodi da su poluostrvo Haemus nastanili u antičko doba Tračani, kojih jezik je očuvan do danas u arbanaskom. Za Ilire drži da su bili srodni Tračanima, premda ističe da se to ne da utvrditi u starim vrelima onako kao za tračka plemena Dačane i Gete. Rumuni četvrtog i petog vijeka romanizirani su Dačani i Geti. Današnja sjedišta Rumuna nastala su, kaže dalje Miklošič, pod uplivom dolaska Slovena na ovo poluostrvo na koncu V vijeka.

Autohtoni element dački ili getski, ili kako bi se danas reklo balkanski supstrat, može se prema Miklošičevu mišljenju u rumunskom ipak utvrditi, premda ne posjedujemo pisanih ni dačkih ni getskih jezičnih spomenika.

Glede metoda kako se postojanje tog supstrata ima dokazati u tom jeziku, Miklošič se poziva na Kopitara. To su, veli, oni elementi koji su zajednički svim domaćim balkanskim jezicima, a ne mogu se protumačiti iz jezika s kojima suviše. „Es gibt —veli tu na str. 5 izričito—Eigenthümlichkeiten des Neugriechischen die aus dem Altgriechischen nicht begriffen werden können; das

¹⁾ Miklošič otklanja Kopitarovo mišljenje u *Denkschriften* XII, str. 1, tačka I.

²⁾ Ovako postupa još i u *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum* (1862—3); ali u etimološkom rječniku iz g. 1589 piše rumunske riječi svojom latinskom transkripcijom.

Bulgarische und zum Theil das Serbische enthalten Räthsel, die aus den slavischen Sprachen nicht gelöst werden können; das Rumunische endlich bietet Erscheinungen, die sich als unlateinisch darstellen. Diese den Haemusländern einheimischen Sprachen gemeinsamen Eigenthümlichkeiten scheinen dem autochthonen Elemente zugeschrieben werden zu sollen; sie sind geeignet, die Aussicht zu stützen, dass dieses Element wesentlich identisch ist mit dem heutigen Albanesischen. Wenn man nun die Albanesen mit Recht als Nachkommen der alten Illyrien ansieht, so wird man auch die Dacier und Geten als stammverwandte der Illyrier ansehen dürfen“.

Ovaj se nazor velikoga slaviste, koji je izrazio sedamnaest godina nakon svoje kritike Boppove uporedne gramatike (1843) i nakon brojnih svojih slavističkih radova, dugo vremena smatrao balkonološkim aksiomom.

Ono što je Kopitar kao publicista intuirao i što je zgodno nazvao „eine Sprachform, aber dreyerlei Sprachmaterie“, to je Miklošič, kao sistematizator i etimolog, kušao u ovom svom radu da precizno formuliše i odredi.

U idućem poglavlju, na osnovu pomenutog principa, pripisuje balkanskom supstratu ove zajedničke pojave balkanskih jezika: a) sintaktičke: 1. izražavanje futura pomoću infinitiva i glagola značenja *velle* „htjeti“ u srpskom, bugarskom, rumunskom, novogrčkom i toskičkom dijalektu; 2. zamjenu infinitiva kompletivnim rečenicama u bugarskom, makedo- i dakorumunskom, bugarskom, novogrčkom i arbanaskom; 3. postpozitivni član u bugarskom, rumunskom i arbanaskom; 4. vezu enklitičke zamjenice sa dativom i akuzativom naglašene lične u bugarskom, rumunskom, novogrčkom i arbanaskom; 5. izražavanje brojenja od 11—19 vezivanjem desetice sa jedinicama od 1—9 pomoću prijedloga u rumunskom i arbanaskom. b) Iz morfologije našao je samo jednu ovakvu pojavu, i to izražavanje genitiva i dativa istim oblikom u bugarskom, rumunskom, novogrčkom i arbanaskom c) Iz fonetike našao je daleko više zajedničkih pojava: 1. slabljenje vokala *a*, koje on zove „das häufige Vorkommen des Lautes *ъ*“, u rumunskom, arbanaskom, bugarskom i rumunskom; 2. nazalni početak (der nasale Anlaut) *ṃ ṇ* u arbanaskom i rumunskom; 3. ispadanje likvide *e* pred *i* u rumunskom i arba-

naskom. 3. Grupa *št*, koja često dolazi u rumunskom, čini mu da prije upućuje na vezu sa arbanaskim nego sa bugarskim jezikom. 4. Izmjenjivanje konsonanata *n* i *r* u rumunskom i arbanaskom.

Manje važnosti polagao je Miklošič na ove zajedničke pojave: na izmjenjivanje *l* i *r* u bugarskom, rumunskom, novogrčkom i arbanaskom; 2. na zamjenu vokala *o* sa *u* u nenaglašenim slogovima u bugarskom, rumunskom i kadikad u arbanaskom; 3. na izmjenju između diftonga *ea* i vokala *e*, ako slog gubi akcent ili ako slijedi palatalni vokal.

Sve ove balkanske pojave u rumunskom jeziku, veli, ne mogu se protumačiti iz latinskoga jezika. Zbog toga zaključuje da je i rumunska narodnost, kao jezik, nastala iz dva elementa: 1. iz autohtonog i 2. rimskog, ili — to izlazi na ono što je već Kopitar rekao —, da su Rumuni romanizovani Tračani.

Pored ovih elemenata, koji se tiču gramatičke strukture, dao je veliki slavista na str. 8—10 pomenute studije listu zajedničkih riječi rumunsko-arbanaskih, koje također pripisuje balkanskom supstratu. Predaleko bi nas vodilo kad bi u ovom predavanju htjeli da u delanju ogledamo tu listu i da je čak i kritikujemo. Ali i ovom prilikom istaći treba kao znak velike intuitivne sposobnosti Miklošičeve činjenicu da se u toj listi nalaze već g. 1860 jezične jednačine kao rum. *brad* = arb. *breth* „jela“, rum. *broască* = arb. *breshkë* „žaba“, rum. *groapă* = arb. *gropë* „jama“ itd., koje i današnja etimološka nauka mora pripisati zajedničkom balkanskom izvoru, t. j. da to nijesu rumunske posuđenice iz arbanaskoga ili obratno, nego nasljeđe iz zajedničkog balkanskog supstrata.

Potrebno je ipak da se ovom prilikom okarakteriše lingvistički metod velikog slaviste. Kako je već gore rečeno, Miklošič je publicistički izraženu Kopitarovu intuiciju preveo u jezik lingviste koji operiše upoređenjem. Kao što je Miklošič kao slavista u prvom redu komparatista, tako je i kao balkanolog. Držeći se vjerno teksta njegove rasprave, mi smo malo više tačno definisali njegov stav komparatiste u balkanološkim pitanjima. Njegov metod može, prema tome, da nosi u sebi zarotke grešaka jednostrano i isključivo upotrebljenog komparativnog me-

toda; i to zbog toga što: 1. on ne vodi dovoljno računa o autonomnom razvitku pojedinih balkanskih jezika; 2. o hronološkim razlikama koje mogu nastati djelovanjem pojedinih balkanskih centara; kao ni 3. o konvergentnom kontaktu u autonomnom razvitku pojedinih balkanskih jezika. Djelovanje ova tri faktora na Balkanu u stanju je da umanju u veliko vrijednost supoziciji o djelovanju starog supstrata tračkog na balkanske jezike; o tome ću detaljnije govoriti na drugom mjestu.

Iza ovih poglavlja daje Miklošič leksikološku karakteristiku rumunškoga jezika i prelazi na ispitivanje njegova slovenskog elementa. U uvodu tom elementu nalazimo listu slovenskih sufiksa koje je rumunski jezik posudio, a iza toga listu onoga što danas zovemo *calques linguistiques*, koliko su provocirani djelovanjem slovenskog elementa u rumunskom. Rumunski jezik u svom latinskom elementu pokazuje često slučajeve da se značenje latinske riječi podudara sa odnosnom slovenskom, ili kako Miklošič veli, „die innere Sprachform wird slavisch“. Mnoge od intuicija koje je Miklošič ovdje registrovao i danas još važe u nauci.¹⁾

Iza toga daje Miklošič u obliku rječnika popis slovenskoga elementa u rumunskom jeziku (str. 14—54).

Ovaj prvi balkanološki rad Miklošičev ostao je u mnogočem tipičan za sve ostale njegove balkanološke radove ove prirode, čist leksikološki metod registriranja, sa što je moguće manjom mjerom objašnjavanja, karakteriše njegov način iznošenja. Etimologije koje daje osnivaju su na principu evidencije. Očiglednost identičnosti značenja i oblika je tolika da je čitatelj može sâm da zamijeti bez naročitog objašnjavanja autorova.

Kao dodatak ovoj studiji daje još podatke o sjedištima i postanju istarskih Rumuna i na koncu nešto tekstova i rječnik.

Miklošič je rumunskom jeziku posvetio naročitu pažnju diljem čitava svog naučnog rada, i to ne samo sa balkanološkog

¹⁾ Upor. Sandfeld u Gröberovom *Grundriss der romanischen Philologie*, I sv. 2. izd. p. 530 sl. i Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* I, str. 237 i sl.

gledišta, nego i sa gledišta njegova autonomnog (internog) razvitka. Skupljao je i objašnjavao čak i spomenike toga jezika. Ovaj dio njegova rada ide u godine 1581—1883. U dvije sveske *Denkschriften* bečke akademije (sv. XXXII i XXXIII) publicirao je istrorumunske i macedorumunske spomenike, a u četiri sveske *Sitzungsberichte* (sv. XCIX—CII) studirao je vokalizam, konsonantizam i glasovne skupine dakorumunskog dijalekta.

Kako se vidi, veliki se slavista naučno zanimao za sve dijalekte rumunškoga jezika daleko ranije nego i jedan drugi naučnik, bilo domorodac ili stranac. Vrijednost ovoga njegova rada još nije ni pravo ocijenjena ni kako bi trebalo objašnjena u rumunskoj nauci.

Kako se vidi, njega pri ispitivanju rumunškoga jezika nije vodio samo leksikološki interes slaviste. Ovaj je interes bio ipak toliko velik da slovenskih posuđenica u ovom jeziku nije zanemario ni u svojim najvažnijim radovima. Ni u *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, koji pada u godine 1862—5, ni u svome *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, koji pada u njegovu starost (1886), nije zanemario slovenskih riječi ovoga jezika.

U balkanologiju ide, nadalje, njegovo treće, sociološko interesovanje za Rumune. Ne samo rumunskom jeziku i njegovim spomenicima Miklošič posvećuje pažnju, nego i rumunskim migracijama na Balkanu i u Karpatima. U zajednici za Kažužniackim posvećuje 1879 zasebnu studiju ovom važnom pitanju, koje je jednako interesovalo naučenjake sve do u najnovije doba.

Ovako obimno i svestrano interesovanje nije Miklošič pokazivao ni za koji drugi neslovenski jezik na Balkanu.

Sa arbanaskim i novogrčkim bavio se Miklošič daleko prije Gustava Meyera, ali u oba slučaja više sa gledišta leksikologa slaviste.

Dok za novogrčki imademo sigurnih potvrda o tome kako je Miklošič došao do njegova znanja još u gradačko doba, to za njegovo znanje rumunskog i arbanaskog nemamo direktnih potvrda. Ali da je taj jezik poznavao još g. 1844, to možemo zaključiti iz činjenice što je te godine, iza smrti Kopitarove, bio imenovan cenzorom za „walachische Schriften“. Crpio je možda

znanje toga jezika iz istoga vrela iz kojega i Kopitar, za kojega je utvrđeno da se je mnogo družio sa Arbanasima i Rumunima u Beču.

Deset godina iza svoje rumunsko-balkanološke studije, koju gore ocrtasmo, publicira Miklošič svoje tri studije posvećene arbanaskom jeziku. Leksikološki interes stoji i ovdje na prvom mjestu. U *Denkschriften* sv. XIX (1870) studira slovenske elemente ovog jezika. Ovaj je rad njegov ostao nenatkriljen sve do radova Joklovih ove prirode. Pored slovenskih ispituje Miklošič iste godine i romanske elemente u arbanaskom (*Denkschriften*, sv. XX, 1870). Ovi radovi njegovi bili su nadoknađeni kasnijim studijama što ih učiniše Gustav Meyer, Meyer-Lübke i dr. Ali naročiti interes što ga je Miklošič imao za ovaj jezik ispoljuje se u tome što je posvetio zasebnu studiju formi koju arbanaski jezik daje tuđim glagolima (*Denkschriften*, sv. XX, 1870).

Za razliku od Kopitara, najmanje se Miklošič bavio novogrčkim jezikom, koji je možda bolje poznao negoli arbanaski. Interes koji je Miklošič imao za ovaj jezik bio je čisto leksikološko-slavistički; g. 1870, dakle iste godine kad izlaze njegove albanološke studije, publicira u *Sitzungsberichte* (sv. LXIII) svoju studiju o slovenskim riječima u novogrčkom, rad koji je kasnije nadomjestio Gustav Meyer.

Čist leksikološki interes vodio ga je i pri izučavanju turskoga jezika. Koliko je bilo Miklošičevo znanje turskoga jezika i gdje je on crpio to znanje, o tome nemamo nikakvih podataka. Izučavanja koja posvećuje ovome sa kulturnoga gledišta veoma važnom jeziku kreću se u tri pravca. Njega najprije zanimaju turski elementi u balkanskim slovenskim jezicima. Ispravno je ipak opazio da bi bilo preusko ograničiti ovaj interes samo na balkanske slovenske jezike, kad je taj upliv isto tako jak i u novogrčkom, i sjeveroistočnim slovenskim jezicima. Stoga ispravno zaključuje kad raširuje areu turskoga upliva i na armenski i na persijski.

Ovo izučavanje ide u njegov starački period. Studije iz ove oblasti izlaze između 1884—1889, pa je dozvoljeno zaključiti da Miklošič u ovo doba nije mogao sebi da prisvoji intimno znanje turskoga jezika, onakovo kakovo je postigao u rumun-

skom i novogrčkom. To se vidi i odatle što od pravih turskih riječi ne razlikuje arapske i persijske, koje su Turci dalje prenosili. U ovom ga je pravcu slijedio kasnije doduše i Gustav Meyer, ali je ovaj nedostatak dao povoda kritikama Melioranskog, Korša i Kraelitz-Greifenhorsta. Uza sve to njegove studije koje je objavio u četiri sveske *Denkschriften* (sv. XXXIV, XXXV, XXVII i XXXVIII) najveći su dosadašnji repertorijum istočanskog elementa u jugoistočnim i istočnim evropskim jezicima.

Pored ovih leksikoloških studija njega interesuju i slovenske, mađarske i rumunske riječi u turskom jeziku i posuđeni turski sufiksi u gore pomenutim jezicima (*Sitzungsberichte*, sv. 118 i 120).

U svim ovim radovima upotrebljava isti onaj metod koji gore ocrtasmo: registraciju i klasifikaciju leksičkog materijala.

Pitanja koja se nužno vežu na ovu vrstu ispitivanja, kao kulturnohistorijska važnost posuđenica, centri odakle se šire, kolika im je area, faktori koji ih propaguju, njihova historija i važnost za duhovni život i za izučavanje jezika naroda u koji ulaze, svim tim pitanjima veliki se slavista ne bavi, nego je to prepustio kasnijim slavističkim izučavanjima. Njegov interes ne izlazi iz kruga čistog jezičkog upoređenja.

Tim se nikako ne umanjuje golema važnost njegova leksikološkog rada. Svim ovim radovima on je stvorio solidnu bazu za dalja izučavanja, upravo onako kao što je u svojim toponomastičkim i onomastičkim radovima dao dosada nenatkriljenu bazu za razvitak onomastičkih nauka kod svih Slovena.

Kopitar i Miklošič bave se ne samo lingvističkom, nego i folklornom balkanologijom.

Interes za narodnu pjesmu pobudila je u obojice u prvom redu patriotska romantika, ali su ga hranili i balkanski utjecaji. Već je gore rečeno da je u razvitku Miklošičeva interesa za balkansku narodnu pjesmu igrao izvjesnu ulogu Fauriel svojim izdanjem novogrčkih pjesama. Ovo izdanje čitao je Miklošič zajedno sa Stankom Vrazom u Gracu do 1838, u vrijeme kad se razvijao posve u romantičkom duhu. I u pogledu na Fauriela postoji uska veza između Kopitara i Miklošiča. O novogrčkim pjesmama Faurielovim dao je Kopitar referat u *Oesterreichischer Beobachter* t. 30 (1825).

Razlika između Kopitara i Miklošiča očituje se i u pogledu na narodnu poeziju na analogan način kao i na polju lingvističke balkanologije. Kopitar je animator i publicista, a Miklošič istraživač. Općeno je poznata stvar da je Kopitar pronašao Vuka i moćno djelovao na njegov razvitak. Ako je Vuk kadikad izašao iz osnovnog srpsko-hrvatskog kruga svoga interesa i bavio se još i bugarskim jezikom i bugarskom i arbanaskom narodnom pjesmom, zacijelo se ima pripisati širokom utjecaju Kopitarovu.

Miklošič se bavi naučnim ispitivanjem narodne pjesme u malom obimu. 1863 piše svoju raspravu o Goetheovoj Hasanaginici i o srpskom eposu uopće. Vidi se da je glavni interes svoje mladosti kasnije znamenito snizio od onog doba kada se ono predao komparativnoj slovenskoj lingvistici.

Ako se u nekoliko tačaka hoće formulisati važnost Kopitarove i Miklošičeve slavistike za balkanologiju, onda se može reći ovo:

1) U obojice prvobitno praktičko cenzorsko bavljenje sa rumunskim i grčkim knjigama ispoljilo se u širok naučni interes za sve balkanske jezike uopće.

2) U produbljanju ovoga interesa igralo je izvjesnu ulogu Kopitarovo i Miklošičevo druženje sa članovima grčke, rumunske i arbanaske kolonije u Beču.

3) U obojice je interes za balkansku narodnu pjesmu bio hranjen ne samo patriotsko-romantičkim stremljenjem, nego i Faurielovim izdanjem novogrčkih narodnih pjesama.

4) Zaslugom Kopitara i Miklošiča vezao se često, naročito u Beču, uz slavistiku i interes za balkanske jezike. Prema njihovu primjeru, mnogi slaviste stranih i slovenskih narodnosti uzimaju u krug svojih izučavanja i balkanske jezike.

5) Kao što su Kopitar i Miklošič tvorci austrijske slavistike, tako su oni i za balkanološka studija nastojali stvoriti u Beču podesan centar¹⁾ od čega je bio zadnji izdanak balkanska

¹⁾ Već 1811 govori Kopitar da Beč ima da postane centar za izučavanje balkanskih stvari. Upor. *Kleinere Schriften* I, str. 78 i passim. Svoje gledište osniva na tome što iste godine 1811 izražava misao da je Austrija isto toliko slovenska država koliko i Rusija i što je njezin interes da kod Slovena podiže kulturu. Upor. *Kleinere Schriften* I, str. 126.

komisija bečke Akademije nauka i bivši balkanski Institut u Sarajevu. Za njihovo naučno djelovanje vežu se, prema tome, i izvjesna politička stremljenja bivše austrijske imperije.

6) Od onoga što su obojica dali u oblasti balkanologije od trajne je vrijednosti ovo dvoje: a) Kopitarov utjecaj na Vukovo književno djelo i Miklošičeve leksikološke studije.¹⁾

Z a g r e b

P. Skok

¹⁾ Detaljnije i dokumentovanije biće razrađeno ovo predavanje na francuskom jeziku u studiji koju ću objaviti u *Revue internationale des Études balkaniques*.

L'ÉTUDE DES TRAITS COMMUNS DES LANGUES BALKANIQUES PROVENANT DU SLAVE EN TANT QUE LE FONDAMENT DE LA LINGUISTIQUE BALKANIQUE

1. Notes préliminaires

Dans la présente communication je me propose de traiter en particulier 5 problèmes balkanologiques en tant qu'ils peuvent intéresser le slavistes.¹

Sous la balkanologie j'entends l'étude d'un même phénomène linguistique embrassant plusieurs langues balkaniques.

Pour le moment je laisse de côté la question de savoir, si importante soit-elle, si la balkanologie est possible ou non comme science autonome ou bien comme science synthétique. Dès qu'un même phénomène linguistique se manifeste dans une aire balkanique comprenant au moins deux langues, il est à considérer comme relevant de la balkanologie linguistique, c-à-d. la solution du problème envisagé doit être cherchée non seulement dans la structure d'une langue balkanique prise isolément, mais aussi dans les rapports mutuels des plusieurs langues balkaniques ou bien dans l'ensemble de ces langues répandues très souvent sur le même sol géographique et servant d'organe à la même civilisation.

Ce qui m'oblige à reprendre ici ma communication faite à Varsovie en 1934, c'est le fait que depuis lors, plusieurs savants de marque ont formulé des réserves au sujet de la linguistique balkanique. L'une des très sérieuses est celle de M. Graur

¹) Je reprends et remanie dans cette communication quelques-unes de mes idées exprimées au *Deuxième Congrès international des Slavistes*, qui s'est tenu à Varsovie en 1934. Cf. *Księga referatów—Recueil des Communications*. S. I, p. 117 et suiv.

qui a critiqué l'emploi du terme même.¹⁾ M. Graur, réduisant la linguistique à l'étude de la parenté des langues, s'approche des vues de M. A. Belić et de M. Th. Capidan. Il admet, dans les Balkans, l'influence du substrat en ce qui concerne quelques mots balkaniques, tels *tsap*, *urda* ou bien en ce qui touche la propagation de l'accent d'intensité dans les langues balkaniques, fait qui a amené la fermeture des voyelles, mais il exclut l'origine commune des concordances phonétiques, morphologiques et syntaxiques, notamment de l'article postpositif, et s'attache à nier l'identité complète de ce qu'on appelle les balkanismes.

En somme, le point de vue de M. Graur est faux, parce que:

a) La linguistique balkanique ne saurait être considérée comme une science ayant à traiter la parenté des langues, mais les identités plus ou moins grandes résultant de la symbiose conditionnée par les mêmes milieux géographiques et la même civilisation. Le point de vue de M. Sandfeld doit, par conséquent, rester inébranlable.

b) La méthode dont se sert M. Graur pour prouver l'existence de l'influence du substrat consiste dans une série de suppositions et dans le raisonnement, mais ce problème ne saurait être résolu par la logique pure, à la manière d'une inconnue dans les équations mathématiques.

Miklošič, lui aussi, a cru pouvoir résoudre la question de l'influence de l'ancien substrat balkanique sur les langues actuelles des Balkans en appliquant, d'un côté, la méthode comparative et, de l'autre, la pensée que tout phénomène linguistique qui ne s'explique pas par la structure de la langue à laquelle il appartient doit nécessairement remonter à la langue du substrat. Mais dans les Balkans, d'ailleurs comme partout, il y a: 1° propagation des faits linguistiques dus à la symbiose, 2° l'influence des centres jouissant d'un prestige particulier et, ensuite, 3° il y a, sur le même sol et dans la même civilisation, développement linguistique convergeant. Avant donc de devoir admettre l'influence du substrat, il faudra étudier un fait balkanique dans la réalité telle qu'elle se présente sous ce triple aspect, ou bien il

¹⁾ A. Graur: *Coup d'oeil sur la linguistique balkanique* (Bulletin linguistique de M. Rosetti, IV, 1936, p. 31—45).

faudra tâcher de connaître la réalité balkanique nous expliquant la naissance d'un balkanisme. C'est là ce que je me propose de faire dans cette communication en soumettant à l'examen de notre Congrès les cinq balkanismes que voici.

2. Problèmes de phonétique balkanique

De la part de MM. Trubetzkoy¹⁾, Jakobson²⁾, Havránek³⁾ et Małecky⁴⁾ a été lancé l'idée de considérer les langues balkaniques comme formant une union linguistique dont les phonèmes peuvent être réduits à certains types. M. Havránek en parle de deux.

Cette question est en premier lieu purement pratique, car, dès le premier abord, il se pose la question de savoir comment se présente l'état des sons d'une langue balkanique, là où elle se trouve en contact avec une autre langue balkanique, notamment dans les endroits où se forme le bilinguisme. On voudrait savoir si le même homme balkanique parlant à la fois deux langues en question, mêle les sons d'une langue en parlant l'autre, où non. On voudrait avoir là-dessus des informations méthodiquement recueillies.

J'ai eu l'occasion d'observer le bilinguisme slavo-albanais et slavo-turc des contrées de Skoplje et de Priština et je suis arrivé à constater que toutes les fois qu'il s'agit des sons qui distinguent nettement les deux langues en usage dans la même contrée, comme p. e. les spirantes interdentes albanaises (*th*, *dh*), en général il n'y a pas de substitution. Mais il y a tout de même assez de cas où certains phonèmes sont égaux dans deux ou trois langues à la fois. C'est le cas de *l* et de *n* légèrement mouillés en turc de Sredno et Dolno Konjare et de Bitolj et du grec septentrional. Ces deux phonèmes se rencontrent aussi en slave macédonien et en albanais.

Ce fait que j'ai pu facilement constater lors de mes voyages dans ces contrées est important pour la phonétique des mots grecs

1) *Premier Congrès international des linguistes à la Haye 1928*, p. 20

2) *К характеристике евразийского языкового союза*, 1931.

3) *Zur phonologischen Geographie. (Das Vokalsystem des balkanischen Sprachbundes)*, extrait des Archives néerlandaises de phonétique expérimentale, t. VIII—IX (1933), p. 1—7.

4) *Systemy wokalne języków bałkańskich*, dans *Sprawozdania Polskie. Akd. Umiej.*, t. XXXVIII., № 8, p. 3.

et turces du serbocroate. En partant de cette constatation, on peut supposer pour quelques mots serbo-croates d'origine grecque et turque que, en arrivant jusqu'en Bosnie, ils se sont propagés de bouche, par l'intermédiaire de la symbiose linguistique, de sorte que les consonnes *n* et *l* turques ou grecques sont remplacées en scr. de Bosnie ou en scr. littéraire par *ń* ou *lj* (*l*).

Voici quelques types de ce changement:

1) *fěner* < turc *fenar* < grec moderne φανάρι *n*. „lanterne“ comme terme de civilisation;

2) *kòljtvo* < grec moderne κόλυβον, neutre pluriel κέλυβα (au 10e siècle) „σῆτος ἐψητός, froment cuit“, comme terme liturgique.

C'est ainsi que s'explique aussi la mouillure dans l'autre terme de civilisation *kiljër*, g. *kiljéra*¹⁾ „chambre attenante à une maison de campagne servant de garde-vivres (en Bosnie)“ en regard de *ćeral*²⁾ (région de Morihovo en Macédoine), la dernière forme reproduisant exactement le grec moderne κελλάρι (de lat. *cellarium*). La voyelle *e* au lieu de *a* en Bosnie représente la prononciation turque *kiler* du mot grec moderne. En dehors de ces formes, il y a encore d'autres adaptations du mot en question, ainsi *kilijer*³⁾ et *ćiler*⁴⁾ dans les anciens Confins militaires de Croatie, en Serbie et dans la poésie populaire, avec la substitution de *l* macédonien par *l* non mouillé. Les formes correspondantes albanaises connaissent aussi *l* un peu mouillé.

3. L'aspect du verbe slave dans les emprunts verbaux balkaniques

La question de savoir, très importante d'ailleurs et qui n'a pas été étudiée jusqu'à présent, est celle du sens lié à l'aspect slave dans les emprunts verbaux des langues balkaniques, comme dans le roumain, qui a emprunté en entier les verbes duratifs slaves formés à l'aide du suffixe *-ovati -ujo* > roum. *-ui*. Cette étude doit être faite si l'on veut arriver à la solution du problème que présente l'istiro-roumain qui à la manière slave,

1) *Ak. Rj.*, v. IV, p. 952.

2) L'accent macédonien se trouve sur *e*. J'ai noté ce mot lors de mon voyage.

3) *Ak. Rj.*, v. IV, p. 952.

4) *Ak. Rj.*, v. II, p. 132.

distingue nettement l'aspect, même dans ces verbes d'origine latine.¹⁾

En écrivant le résumé de ma communication pour ce Congrès,²⁾ j'ai cru pouvoir arriver à quelques indications plus précises au sujet de cela, mais, malheureusement, je dois avouer le contraire. Il reste à établir s'il y a des essais analogues à ceux de l'istro-roumain aussi en aroumain et en méglénoroumain.

Dans le Deuxième Congrès des études byzantines, M. Mirambel a posé la question de savoir s'il y a des rapports entre l'aspect slave et l'aspect grec moderne des dialectes septentrionaux.³⁾ Dans la discussion qui s'est dénouée à ce propos, j'ai contesté tout rapprochement entre l'aspect slave et celui du grec moderne,⁴⁾ qui, de même que le grec ancien, l'exprime par une forme verbale déterminée et non, comme en slave, par un système des alternances vocaliques et consonantiques, par la dérivation et la composition, procédés insérés dans la racine verbale elle-même. Cela n'empêche pas du tout la possibilité qu'il y ait des rapprochements dans la syntaxe de l'aspect dans les deux langues là où elles sont en contact. Mais ce point, lui aussi, reste à être élucidé sur place, dans les agglomérations slaves et grecques bilingues. En ce qui regarde l'aspect verbal, on manque de toute information sur le sentiment linguistique des sujets parlant couramment les deux langues dans de telles agglomérations. Les observations qu'on fera sur ce sujet nous aideront à comprendre mieux le fait curieux que le dacoroumain a pu emprunter les trois suffixes verbaux slaves exprimant l'aspect, tout en remplaçant le sens duratif de quelques-uns de ses slavismes verbaux par le sens terminatif, ainsi que je l'ai montré dans mon étude intitulée *Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux en roumain*.⁵⁾

1) Puşcariu: *Studii istro-române*, v. I, § 232—4 et § 192.

2) Voir *Saopštenja i referati. Communications et rapports du III-ème Congrès international des slavistes*, p. 202.

3) Cf. la communication intitulée *Le rôle de l'aspect verbal en grec moderne*, dans les Actes du III-ème congrès international d'Etudes byzantines (session d'Athènes, octobre 1930), p. 113—115.

4) Cf. Mirambel A.: *Les diverses valeurs de l'aspect verbal en grec moderne*. Extrait du Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, 1932.

5) Dacoromania, v. IX (1936—1938), p. 214—219.

4. Le prestige et la symbiose linguistiques dans la propagation des balkanismes morphologiques

Dans la balkanologie, on s'est attaché jusqu'à présent à démontrer que la disparition des morphèmes, ainsi par exemple celle de l'infinitif dans les phrases, c. à d. dans la syntaxe où il est remplacé par les propositions complétives, n'est pas un fait autonome des langues respectives, mais un fait qui a son origine dans le grec, où ce phénomène s'observe déjà dans la langue du Nouveau Testament.¹⁾

Mais ce n'est pas assez que de nous dire que c'est le grec qui, grâce à sa position dominante dans les Balkans à l'époque byzantine, a donné naissance à cette construction préférée des langues balkaniques. Nous voudrions connaître d'un peu plus près le facteur, appelons-le sociologique dès maintenant, qui a facilité l'extension extraordinaire de cette construction. Est-ce le prestige du grec biblique qui a forcé les langues balkaniques d'imiter la construction grecque, ou bien est-ce la symbiose qui s'est établie entre les langues balkaniques là où elles étaient en contact immédiat, ou plutôt les deux facteurs à la fois? Malheureusement, nous manquons d'études spéciales sur les phénomènes de ce genre dans les langues balkaniques.

Il me semble cependant qu'il y a un autre morphème syntaxique dont la création peut être attribuée à coup sûr seulement à la symbiose. C'est la création du passé composé (prétérit) formé avec le présent de *habere* et le participe passé, phénomène qui embrasse un vaste territoire, le roumain, l'albanais, le grec moderne et le slave macédonien.

On sait que le roumain se distingue de l'italien et du français par l'emploi de *habere* dans le prétérit de toutes les catégories verbales, sans distinction. Cela arrive aussi en albanais. Or, le slave macédonien emploie la même construction toutes les fois qu'il faut indiquer un fait passé dont le résultat dure encore au moment qu'on parle: *Imaš li videno?* De même *Ima mnogu odeno* (dans les environs de Debar) „Il a beaucoup voyagé“.²⁾

¹⁾ Cf. Sandfeld, *Linguistique*, p. 175 et suiv.

²⁾ Cf. B. Havránek, *Romanski typ perfekta factum habeo a *casus sum *casum habeo v makedonských dialektach*, étude parue dans les *Mélanges* P. M. Haškovec 1936, p. 147—154 (avec un résumé français et avec d'abondantes indications bibliographiques).

J'ai observé cette construction dans les environs de Skoplje et pendant mon parcours de la ligne Prilep, Morihovo jusqu'à Bitolj. Il est franchement impossible d'expliquer ce phénomène comme autonome en slave macédonien. Le participe passé, seul reste du passif en slave, a perdu ici sa signification originale de la même façon que dans les langues romanes.¹⁾ Il faut noter que l'aire de ce phénomène embrasse le territoire où le mélange des langues balkaniques a été le plus intense. Il s'en suit que la création de ce morphème syntaxique, en ce qui concerne le slave macédonien, est due à la symbiose linguistique.

5. Le prestige et la symbiose linguistiques dans la création des calques balkaniques

On caractérise les phénomènes balkaniques d'ordre lexicologique comme calques. Pour ce qui est des facteurs qui les ont provoqués et qui les ont propagés dans les Balkans, le même problème se pose que dans le cas que nous avons étudié plus haut. Comment et où ces calques se sont-ils produits? Par la voie du prestige qu'exerce une langue de civilisation supérieure sur celle parlée par les communautés de civilisations inférieures, ou bien par la voie de la symbiose de deux communautés linguistiques dans les endroits où elles vivaient en contact immédiat? Ces deux facteurs peuvent se combiner, puisqu'ils ne s'excluent pas du tout.

En scr. il y a une expression où l'on peut, dès le premier abord, trancher décisivement cette question. Il s'agit d'une tournure très souvent débattue.²⁾ C'est le sens de l'expression très courante *nasušni hleb* „le pain quotidien“,³⁾ tournure incompréhensible au sentiment linguistique des Serbo-croates modernes.

La question des origines de cette tournure est d'autant plus intéressante qu'elle semble remonter déjà à la langue des pre-

1) Cf. mon livre *Pregled francuske gramatike*, v. II, Zagreb 1938, § 709.

2) Dernièrement par MM. Budimir et Đorđić dans le périodique de Belgrade *Naš jezik*, v. II, p. 6—9 et 50—53.

3) Il est curieux de constater qu'aucun lexicographe ser. — cr. n'a enregistré jusqu'à présent cette tournure très populaire dans le territoire oriental du ser. — cr.

miers traducteurs des textes bibliques, ainsi qu'il résulte des renseignements fournis par Jagić¹⁾.

Dans cette note, nous n'avons pas l'envie d'entrer dans le détail de cette question épineuse, notamment dans l'examen du sens de l'expression grecque qui a servi de modèle au calque ser.-cr., parce que, comme l'a très bien dit M. Grégoire lors d'une communication faite au IVème Congrès des études byzantines à Sofia (1934): „Ἄρτος ἐπιούσιος und kein Ende“. Nous voulons plutôt insister sur le fait incontestable que la tournure *nasušni hleb* représente en effet la traduction littérale du grec biblique ἄρτος ἐπιούσιος, le traducteur slave ayant rendu la préposition ἐπί par *na*. Il a pris ensuite le second élément — ουσίος pour l'adjectif grec dérivé du substantif οὐσία „substance“ dû au participe présent, après quoi il l'a rendu par le dérivé adjectival slave tiré du participe présent **сѣ, сѣщаѣа, сѣщѣе**.

Par l'intermédiaire de l'église, plus particulièrement par l'oraison dominicale, l'expression grecque est entrée dans le langage du menu peuple.

Il est évident que nous ne sommes pas ici en présence d'un calque formé par le peuple lui même vivant dans la symbiose avec les Grecs, parce que c'est là une traduction savante due aux théologiens connaissant parfaitement le problème que présente le mot grec en question et observant scrupuleusement le texte qu'ils traduisent. Il va sans dire qu'il y a dans ce calque bien du prestige de la langue grecque biblique, mais ce qui est exclu c'est la symbiose linguistique comme facteur de la création de ce fait linguistique. Or, dans ce calque nous sommes en état de préciser d'une façon évidente la source d'où il provient et le facteur qui l'a propagé.

6. Mots panbalkaniques à date récente

Dans la balkanologie telle qu'elle se pratique dans certains milieux linguistiques, on parle souvent des mots balkaniques, c. à d. des mots d'origine diverse qui embrassent le lexique des plusieurs langues balkaniques.

¹⁾ *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin 1913, p. 367.

Il s'agit ici aussi du même problème que dans le cas examiné plus haut. Il faut déterminer: 1° leur source, 2° leur aire géographique, 3° le facteur social qui a facilité leur propagation. De tels mots peuvent être d'origine ancienne ou moderne. On sait, par exemple, que les Turcs ont répandu une foule de mots d'origine orientale dans toutes les langues balkaniques. Quand il s'agit de ces balkanismes, il est assez facile d'établir la date de leur emprunt, la source d'où ils proviennent et le facteur social qui les a propagés. C'est parce qu'on est renseigné suffisamment sur le temps où les Turcs s'établirent dans les différentes contrées des Balkans. Il est aisé, ensuite, de distinguer un mot oriental d'un autre mot balkanique et on sait à peu près que c'est l'administration turque, la cuisine orientale, l'urbanisme oriental, avec tous ses métiers, qui ont introduit de nombreux turcismes dans les langues balkaniques¹⁾.

Quand il s'agit des mots balkaniques de date récente et d'origine extrabalkanique, pour la plupart orientale la question de la source et des facteurs sociaux se résout très facilement. Pareilles questions ne deviennent délicates que lorsqu'il s'agit de balkanismes anciens et d'origine balkanique interne. Dans ce cas, on se trouve très souvent dans une situation très embrouillée, voire même inextricable. Invoquons à ce propos le mot très débattu *kopile* „bâtard, enfant illégitime.“ On a écrit assez sur ce mot. Les conjectures les plus vraisemblables sont celles de M. Jokl, qui cherchent dans l'albanais l'origine de ce mot panbalkanique²⁾.

Pour nous qui sommes réunis dans un Congrès des slavistes il est intéressant de discuter la question de savoir s'il y a des mots panbalkaniques d'origine slave et récente. Il y en a en effet.

On a déjà constaté parmi les slavismes roumains et aroumains de tels qui se rencontrent aussi en grec moderne et en albains. Pour ceux-ci on est autorisé à admettre qu'ils remontent

1) Cf. mes articles *Restes de la langue turque dans les Balkans*, parue dans la Revue internationale des Etudes balkaniques, t. II, p. 247—260 et *Prilozi proučavanju turcizama u srp-hrv. jeziku*, Slavia XV, p. 166—179.

2) Cf. Norbert Jokl: *Lingvistisch-kultur-historische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen* et mon compte rendu paru dans *Архив за арханску сѣларину, језик и етнологију*, v. I, p. 219 et suiv.

assez haut, au temps des premiers rapports des Slaves avec les peuples balkaniques. Je signale à ce propos le travail de M. Capidan sur l'élément slave de l'aroumain¹⁾.

Mais il y en a de tels qui sont devenus panbalkaniques à une période beaucoup plus récente. Ce fait mérite l'attention des slavisants d'autant plus qu'on peut être mieux renseigné sur la manière et les conditions comment un mot devient panbalkanique à un moment récent que sur ces temps qui ont rendu possible le passage des mots slaves dans les langues mentionnées.

Pour illustrer cette couche récente des balkanismes d'origine slave j'ai étudié²⁾ le mot *pljačka* „réquisition, butin, pillage, maraudage“, terme qui est devenu usuel dans toutes les langues balkaniques, en grec moderne de presque tous les dialectes, même en Crète et sur les Sporades, de même qu'en roumain ou en albanais. On le rencontre ensuite en turc européen, p. e. à Edirné etc. Pour le ser.-cr., on n'en trouve pas l'attestation avant l'époque de l'insurrection de Karađorđe et on peut affirmer que ce mot ne caractérise que la langue de la population ser.-cr qui se trouvait autrefois sous la domination turque. Dans les contrées de l'ouest du territoire linguistique ser.-cr., il n'est devenu d'usage général que de nos jours, après la création du nouvel Etat yougoslave. En Grèce les attestations les plus anciennes ne datent que depuis le commencement du XVIIIe siècle. En grec moderne de même qu'en scr. il a été importé du centre des Balkans, témoin les formes bulgares et roumaines qui accusent *ѣ* au lieu de *-lja-* en scr. et en albanais³⁾.

Quant à l'étymologie du mot en question, c'est Miklošič qui l'a donnée et c'est Gustav Meyer qui l'a approuvée.

Il est clair que nous sommes ici en présence d'un dérivé verbal abstrait, fait au moyen du suffixe slave *-bka*, d'un type de dérivation dont il y a des exemples à profusion, cf. scr. *greška*,

¹⁾ *Elementul slav in dialectul aroman* (Academia româna. Memoriile secțiunei literare. S. III. t II. Mem. IV.) București 1925 et mon compte rendu paru dans *Јужнословенски филолог* de M. Belić, t., Vp. 309—313.

²⁾ Dans le *Revue internationale des études balkaniques*, t. III, p. 31—43 sous le titre *Études de vocabulaire balkanique*. Dans ce qui suit je ne répète que ce qui illustre mon point de vue principal dans les recherches de ce genre.

³⁾ Si ce mot était autochtone en serbe on devrait avoir pour *ѣ* un représentant particulier à cette langue,

garka, bulg. *смѣѡка*, etc. Le verbe dont il dérive est reconnu dans le dénominal grec moderne *πλακόνω* signifiant au figuré „piller“, signification qui s'accorde merveilleusement avec le sens de *pljačka*. Mais ce qui est curieux, c'est le fait qu'on constate l'emprunt du verbe grec seulement en albanais *plakos* „assalire, in-testare, invadere etc.“ (Leotti 1057) et en roumain *aplucusiri* „piller“ et pas du tout dans les langues slavo-balkaniques. Voilà un nouveau problème qui se pose. On a ici un dérivé slave qui s'est glissé dans toutes les langues balkaniques autres que slaves, mais dont la racine ne se reconte pas dans le slave lui même qui a créé la dérivation. Comment les Slaves ont-ils pu faire un dérivé abstrait au moyen de leur suffixe *-bka* d'un verbe qu'ils ne possèdent pas? Faut-il admettre que le verbe grec a pénétré quelque part aussi en slave, mais que, ultérieurement il a été remplacé par un synonyme qui l'a evincé de l'usage générale, pendant que le dérivé s'est maintenu tel quel précisément grâce au fait qu'il est devenu panbalkanique? Laissons là cette question, parce qu'il est toujours possible qu'on réussira un jour ou l'autre à rencontrer dans quelque dialecte bulgare ou slave macédonien un verbe comme **plakosvam* qui correspond au grec *πλακόνω*.

Au lieu de nous amuser à faire des suppositions plus ou moins ingénieuses sur l'existence du verbe grec dans le slave méridional, étudions plutôt l'autre question qui nous paraît plus intéressante pour nos études, celle de savoir où l'on a fait le dérive *pljačka* et grâce à quel facteur il a pu devenir panbalkanique.

L'aire de *πλακόνω* embrasse le grec moderne septentrional, l'aroumain et l'albanais. Ce fait nous dit péremptoirement qu'il faut placer aussi la dérivation slave *pljačka* quelque part autour d'Ohrid, en Albanie méridionale ou bien en Epire, là où les Slaves ont été évincés, pour la plupart par les Albanais, à partir du XVI siècle. C'est là justement le temps où, grâce aux Turcs, a commencé la grande expansion des Albanais au détriment des Slaves. Cette expansion fut suivie de toute sorte des pillages commis sur la population slave de ces contrées. Voici donc le facteur, historique et social à la fois qui a rendu possible l'expansion du mot en question.

La descente des Albanais des montagnes, l'instabilité du pouvoir public, la fuite des Slaves de ces contrées, le même régime turc qui s'est établi dans les Balkans, voilà assez de facteurs qui ont favorisé le mot en question à devenir panbalkanique.

7. Observations méthodologiques

Or, si nous essayons de dégager de ces cinq faits balkaniques d'origine slave les traits généraux d'une synthèse méthodologique, pour obtenir ainsi une vision nette de ce qu'on peut appeler la balkanologie et pour voir quelle est son importance pour les études slaves en général, notamment pour nous renseigner sur la méthode de ses recherches, sur le champ de ces explorations et sur les problèmes qu'elle se propose d'étudier, on peut résumer tout cela en trois points que voici :

1° La balkanologie linguistique, — disons ainsi parce qu'il y en a aussi d'autres, historique, folklorique¹⁾ etc. —, c'est l'étude de l'adaptation réciproque du système phonétique des langues balkaniques, adaptation provoquée par le contact linguistique. Cette espèce d'études est importante pour le slave aussi bien que pour n'importe quelle autre langue balkanique.

2° C'est l'étude des nouveaux moyens d'expression que le slave balkanique, ou n'importe quelle autre langue de la Péninsule, a créés dans les domaines de sa syntaxe ou de son lexique, grâce à la symbiose linguistique ou au prestige dont jouit, dans les Balkans, une langue de civilisation supérieure ou d'administration, telle le grec, en partie le latin et le turc.

3° C'est l'étude du milieu social balkanique en tant qu'il s'exprime dans les créations lexicologiques, en slave balkanique aussi bien que dans d'autres langues de la Péninsule.

Ces trois aspects de la linguistique balkanique, — l'expression qui est devenue d'usage général grâce aux études de M. Sandfeld —, sont de nature à déterminer d'une façon précise les principes de sa méthode qu'on peut également résumer en trois points :

¹⁾ Voir la-dessus l'étude signée par moi et par M. Budimir sous le titre *But et signification des études balkaniques* parue dans la Revue internationale des études balkaniques (aussi en allemand), t. I (1934), p. 1—28.

a) La méthode de cette science s'attache à décrire, à déterminer et à délimiter les aires géographiques actuelles ou passées de certains phénomènes communs dans les Balkans.

b) Après avoir fait cela pour le présent aussi bien que pour le passé, elle doit trouver le point d'irradiation du phénomène commun, c. à d. elle doit déterminer l'endroit ou au moins la langue où il a été formé pour la première fois et d'où il s'est répandu dans la suite.

c) Pour faire comprendre la propagation d'un fait balkanique commun, la balkanologie est appelée à étudier les facteurs historiques et sociaux qui ont amenés l'expansion du phénomène en question.

En somme, ce sont les mêmes principes que ceux que pratique la linguistique moderne. La balkanologie les applique seulement au milieu balkanique, milieu qui a pour particularité de se distinguer des autres par quelques traits qu'on ne trouve pas ailleurs. C'est d'abord le fait que les Balkans, grâce à la configuration du sol, notamment grâce au caractère montagneux de son relief, ont facilité et facilite toujours la formation de petites cellules sociales qui, tout en montrant des traits communs, gardent jalousement leurs traits distinctifs. Il s'impose par conséquent la question de savoir comment tout cela s'est exprimé dans le domaine linguistique.

En outre, il faut souligner l'autre fait du milieu balkanique, non moins caractéristique au point de vue linguistique. C'est l'instabilité de la situation linguistique dans quelques régions balkaniques. Tandis que la situation linguistique de l'Europe occidentale est stable depuis des siècles déjà, dans les Balkans il n'en est pas ainsi. Ici, à cause des migrations métanastasiques qui se sont répétées et qui se répètent encore, il y a eu et il y a encore des perturbations très sensibles. Ici se sont formés et se forment toujours des cellules bilingues, fait auquel il faut consacrer une attention toute particulière.

Ce qui distingue le bilinguisme balkanique de celui de la Finlande p. e. c'est qu'ici ce sont les hommes qui sont bilingues et presque pas du tout les femmes¹⁾.

¹⁾ Voir sous ce rapport B. Recatas: *L'état actuel du bilinguisme chez les Macédo-Roumains* et mon compte rendu de cette étude paru dans la *Revue internationale des études balkaniques*, t. I (1934) p. 296—298.

Ensuite, ici de même que dans les pays européens, après la création des langues littéraires, création qui est dans les Balkans très récente, il y a des sujets bilingues parlant les deux langues le dialecte et la langue littéraire. Mais il faut étudier tout cela dans le détail. Cela forme un des objets très importants de la balkanologie linguistique.

Comme on voit, j'attribue peu de valeur aux recherches étymologiques proprement dites, si nécessaires soient-elles ici comme ailleurs. C'est parce que par l'application de la méthode pure comparative qui, pour arriver à la source d'un mot, est obligée à remplacer l'inconnu par la conjecture, par les astérisques, on n'arrive pas à déterminer d'une façon sûre le point d'irradiation d'un balkanisme. On n'arrive par là qu'à des hypothèses plus ou moins vraisemblables. Mais il y a, dans les Balkans aussi bien qu'ailleurs, assez d'autres moyens pour arriver à plus de précision dans ce domaine. Ces moyens je les ai indiqués dans les trois points sus mentionnés.

Conçue de cette façon, la linguistique balkanique est une science qui a pour objet l'étude d'une civilisation. Comme telle elle peut rendre des services très utiles à la slavistique, tout en recevant d'elle des renseignements indispensables.

(Z a g r e b)

P. Skok

СВОЕ И ЧУЖОЕ КАК ФАКТОР ЛИТЕРАТУРНОГО РАЗВИТИЯ

(Опыт методологической постановки вопроса)

С проблемой чужого воздействия на литературу исследователь сталкивается на первых же шагах изучения литературного развития. Национальная литература создается постепенно, зарождаясь на почве более старой культуры другого народа. Но было бы ошибочно на этой ранней стадии развития национальной литературы говорить о чужом (иностранном) влиянии и учитывать положительные или отрицательные стороны такого воздействия. Здесь мы имеем дело не столько с фактом литературного порядка, сколько с известной *культурно-исторической данностью*. Для литературы русской такой данностью является факт ее развития на почве культуры византийской (греческой), и с этим фактом приходится просто считаться. Историк русской культуры вправду, конечно, поставит вопрос о положительных и отрицательных чертах этой связи России на первых шагах ее развития с миром византийским, но для историка литературы приходится только тщательно отмечать черты пробивающейся самостоятельности литературы национальной. Можно ли здесь говорить о чужом, как факторе литературного развития? Думаю, что в данном случае перед нами явление столь всеобъемлющей культурно-исторической значимости, что сводит вопрос к предельно одного литературного развития невозможно. Историк литературы принимает этот факт как данность и из нея исходит в своем изучении постепенного становления национальной литературы.

Литература национальная даже в пору своей полной зрелости не является обособленной, она находится на путях перекрещивающихся воздействий международных литератур-

ных факторов. В періоды болѣе ранніе это въздѣйствіе особенно сильно, и изслѣдователь постоянно сталкивается с налічіем извѣстнаго запаса „бродячих“ мотивов и сюжетов. И в этом случаѣ „чужое“ является только фоном, на котором ярче отгѣняется „свое“, выявляется своеобразие національной литературы. Так муромское сказаніе о Петрѣ и Февроніи (XVI в.) насыщено мотивами международно-сказочнаго характера, хотя все дѣйствіе протекает на фонѣ русской дѣйствительности с весьма любопытными бытовыми подробностями.

Особенно приходится считаться с чужим въздѣйствіем при изученіи так называемых *литературных направленій*. Каждая національная литература, будучи сама своеобразным единством, входит в свою очередь в единство высшаго порядка. Так русская литература входит в состав литературы европейской, и явленія, охватывающія эту литературу в цѣлом, неизбѣжно отражаются в той или иной мѣрѣ и на ея поступательном ходѣ. Когда на почвѣ общаго культурнаго развитія происходит смѣна литературнаго направленія, то это отражается и на литературѣ національной. Если в этом случаѣ можно говорить о вліяніи литературы одного народа на другой, то все же приходится анализировать такого рода смѣны направленій на болѣе широкой почвѣ культурно-исторических сдвигов. Сюда относятся такія явленія, как „классицизм“, „романтизм“, „байронизм“ и т.п. Прикрѣпленіе литературнаго направленія к опредѣленному народу и его распространеніе потом на другія литературы должно быть понимаемо в ограниченном смыслѣ. Сходство культурно-исторических условий, охватывающих болѣе широкое, напримѣр, европейское мѣсто-развитіе, приводит к тому, что встрѣчные процессы одновременно зарождаются и распространяются из разных мѣст. Но, как и при болѣзни организма, наиболѣе благоприятствующія условія создают „фокус“ направленія, в котором особенно ярко сказываются всѣ его симптомы. Таким „фокусом“ для классицизма была Франція, для романтизма Германія. Но историк литературы прекрасно знает, что без налічія *встрѣчных процессов* привітіе чужога литературнаго направленія невозможно. От свойств и глубины этих встрѣчных процессов зависит в конечном счетѣ своеобразный характер, который принимает извѣстное литературное направленіе на почвѣ на-

ціональної літератури. Два явленія при этом должны быть чаще всего учитываемы. Первое можно назвать *зайаздываніем* процесса, второе—его *вывѣщриваніем*. Процесс запаздыванія играет большую роль в літературах славянских, в частности в русской. Так судьба русскаго романтизма усложнилась в связи с тѣм, что волна его дошла до Россіи с извѣстным запозданіем. Эпохой русскаго романтизма принято считать 20-е и 30-е годы XIX стол. Но в сущности романтизма в его европейском пониманіи в Россіи в эту эпоху не было. Подлинный романтизм предполагает единство внѣшних средств выраженія и извѣстнаго душевнаго склада. Там, гдѣ этого единства нѣтъ, там нѣтъ и романтизма, как опредѣленнаго литературнаго явленія. О таком единствѣ у так наз. русских романтиков 20-х и 30-х годов (кн. В. Ф. Одоевскій, Д. В. Веневитинов, А. А. Бестужев-Марлинскій, М. Н. Загоскин) говорить не проходитъ. Им пришлось столкнуться с Пушкиным, который в своем творчествѣ очень быстро преодолѣлъ романтизм и стал на путь художественнаго реализма. Именно Пушкин, имя котораго ошибочно связывают с романтизмом, оказался непреодолимым препятствіем для укрѣпленія его на русской почвѣ. Русским романтикам не удалось выработать внѣшнюю форму, соотвѣтствующую их романтическому складу. Отсюда то несоотвѣтствіе между формой и содержаніем, которое придает русскому романтизму 20-х и 30-х годов художочный характер. Подлинный романтизм требовал преодоленія Пушкинскаго художественнаго канона, т. е. борьбы с Пушкиным. На этот путь стали Лермонтов, Гоголь и Достоевскій (в их раннем творчествѣ) и только у них мы находим проявленіе подлиннаго романтизма. Но и здѣсь запозданіе процесса привело к его значительному осложненію. На почвѣ столкновенія романтизма и реализма в Россіи утверждается тот особый стиль „русскаго реализма“, который столь отличен от реализма западнаго.¹⁾

„Вывѣщриваніе“ мы имѣем в том случаѣ, если опредѣленное литературное направленіе теряет в своей интенсив-

¹⁾ Болѣе подробное развитіе этих тезисных положеній о русском романтизмѣ см. в моей статьѣ: „О русском романтизмѣ“ которая должна появиться в журн. „Slavische Rundschau“, XI (1939), 3—4.

ности, встрѣчая на пути своего распространения неблагоприятные условия или даже противодѣйствие в чуждой этому направлению средѣ. Так было напр. с байронизмом на русской почвѣ. Сколько бы ни писали о влиянии байронизма в русской литературѣ, остается неоспоримым фактом, что байронизм на русской почвѣ не привился. Самая существенная сторона его — бунтарскій индивидуализм — в русском байронизмѣ потерял свою остроту и „вывѣтрился“. Уже на самых первых шагах его проникновения в Россію он больше плѣнялся своей декоративностью, чѣм духовной сущностью. Творчество Пушкина представляет разительный примѣръ перерождения байронизма в неблагоприятной для него средѣ. В работѣ В. Жирмунскаго „Байрон и Пушкин“ (Лен. 1924) особенно удачно выявлено это изживаніе опредѣленнаго направления и постепенное вывѣтриваніе его сущности. Слѣдует развѣ еще отмѣтить, что Пушкин, создавая свой художественный канон, своеобразно использовал и байронизм, как художественное направление. Он разложил его на составные компоненты, перегруппировал их, сохраняя при этом форму байронической поэмы, и такой перегруппировкой из лирическо-индивидуалистической поэмы пришел постепенно к созданию объективной реалистической поэмы. Высшим достиженіем на этом пути является „роман в стихах“ — „Евгеній Онѣгин“.

Уже здѣсь при изученіи литературнаго направления важно не столько установленіе *влиянія* самого направления, сколько характер его освоенія или *реакціи* на него литературы національной. *Своеобразіе національной лиѣратуры сказывается в том, как преломляется лиѣратурное направление на конкретной почвѣ національной лиѣратуры.* Это своеобразіе часто так велико, что общим остается едва ли не одно наименованіе, механически перенесенное из одной литературы в другую. Так между реализмом французским и реализмом русским существует большое различіе и общность терминов только его затемняет. Нѣчто подобное случилось и с романтизмом, гдѣ общность термина покрывает весьма различныя явленія на почвѣ литератур отдѣльных народов. Во всяком случаѣ при пользованіи общими понятіями, вродѣ „классицизм“, „романтизм“, „реализм“, возникшими на почвѣ изученія конкретных фактов чужой литературы, надо про-

являть большую осторожность. Мы невольно вмѣстѣ с этими литературными этикетками привносим и в конкретную литературную обстановку черты, ей не присущія. Совершенно прав был Юр. Тынянов, [когда предостерегал от приложенія к русской дѣйствительности готовых западно-европейских штампов. „Подходя с готовыми критеріями 'класицизма' и 'романтизма' к явлениям . . . русской литературы“, говорит Ю. Тынянов, „мы прилагаем к многообразным и сложным явлениям неопредѣленный ключ, и в результатѣ возникает растерянность, жажда свести многообразное явление хоть к какому-нибудь, хоть к кажущимся простотѣ и единству“. ¹⁾ *Пониманіе національной літературы не дається поспієйним накладываніем на неє етикеток, заимствованных из історіи других літератур, а уясненіем своеобразія ея собствєнных процесов развійія.*

Литература каждого народа представляет замкнутый ряд, внутри котораго дѣйствуют свои законы литературнаго развитія. Литературный ряд сам по себѣ не является послѣдним единством, подлежащим изученію как таковой. Он складывается из отдѣльных звеньев — художественных произведеній. Конкретное художественное произведение и является той послѣдней данностью, которая подлежит изученію. Каждое конкретное художественное произведение есть замкнутое взаимобусловленное в частях и цѣлом *единство*, созданное в расчетѣ на художественное воздѣйствіе. Это единство во внѣ выражено пронизанностью всѣх частей произведенія *формирующей идеей*, которая едина и основоположна для всего произведенія. Идею эту можно опредѣлить как *единство средств художественнаго выраженія и національной сущности*. Литературный ряд в таком случаѣ является по отношенію к отдѣльному произведенію высшим единством с тою же цѣленаправленностью. Если каждая національная литература в своем идеалѣ стремится достичь единства средств художественнаго выраженія с національной сущностью народа, то понятен станет один из основных законов развитія національ-

¹⁾ „Архаисты и новаторы“. Ленингр. 1929, стр. 128. Ср. тезисы проф. Альб. Пражака в I-м томѣ подготовительных трудов III-го съѣзда славистов. „Збирка одговора на питања“. Београд, 1939, стр. 146.

ной литературы. Он может быть опредѣлен, как *сойрошвляемосць чужому вліянню*, как стремленіе подчинить чужіе элементы органическому ходу національнаго литературнаго развитія. Этот закон дѣйствует в литературѣ каждаго отдѣльнаго славянскаго народа, дѣйствует и в литературах славянских, как их высшем единствѣ.

Другой характерною особенностію лиѣраѣуры, как замкнуѣаго ряда, являеѣся большое значеніе в ней ѣтак называемых „лиѣраѣурных факѣов“. Художественное произведеніе пользуется чаще всего не „фактами жизни“, первичными жизненными явлениями, а „литературными фактами“, т. е. фактами, уже литературно переработанными. Это положеніе требует болѣе подробнаго выясненія и обоснованія на конкретных примѣрах.

Для историка литературы проблема соотношенія „міра вещей“ и „фактов литературы“ должна быть выведена за предѣлы метафизики. Вся философская проблема идеальнаго и реальнаго остается в сторонѣ. И напрасно Викт. Шкловскій свел эту чисто литературную проблему к философскому вопросу о соотношеніи реальнаго и идеальнаго. В одной из своих работ он говорит: „Внѣшній мір не существует. Не существуют, не воспринимаются вещи, замѣненные словами, не существуют и слова, едва появляющіяся, едва произносимыя. Внѣшній мір внѣ искусства. Он воспринимается, как ряд намеков, ряд алгебраических знаков, как собраніе вещей, имѣющих объем, но не имѣющих матеріальности — фактуры. Фактура — главное отличіе того особаго міра специально построенных вещей, совокупность которых мы привыкли называть искусством“.1) При всем остроуміи этого отрицанія соприкосновенія внѣшняго міра с міром искусства, мы его принять не можем. Оно повело бы нас снова к потерѣ специфики литературы, ибо уже „слово“ в этом смыслѣ есть искусство, поскольку оно является „фактурой“. Тот цѣнный признак, который вывел литературу из тупика — установка слова на специфическое воспріятіе, назовем его „эстетическим“ — здѣсь утрачен. В литературѣ мы обязаны быть наивными реалистами, т. е. принимать существованіе міра вещей, как данность.

1) Викт. Шкловскій. „Ход коня“. Берлин, 1923, стр. 102.

Ибо—независимо от всѣх теорій—художественное сознание от этого уйти не может. Поэтому мы в правѣ противопоставлять „факты жизни“ и „факты литературы“. Викт. Шкловскій сам признает это, бросая мимоходом хорошо отточенную мысль: „Для того, чтобы сдѣлать предмет фактом искусства, нужно извлечь его из числа фактов жизни“.1) Художник пользуется фактами жизни, преображая их в своем творествѣ, или, как говорят русскіе формалисты, деформируя их. Тот же Викт. Шкловскій говорит: „Сюжетныя схемы очень приблизительно соответствуют бытовому матеріалу, который онѣ оформляют. Сюжет искажает матеріал уже тѣм, что он его выбирает“.2) Итак, факты жизни входят в творчество в переработанном, „деформированном видѣ“, становясь таким образом „литературными фактами“. Писатель оперирует в своем творествѣ не только „фактами жизни“, переводя их в литературные факты, но и „фактами литературы“, т. е. фактами уже ранѣе литературно преображенными.

Это значеніе „литературных фактов“ в творествѣ весьма существенно для пониманія всего структурнаго ряда національной литературы. Подобно тому, как исторія философіи зиждется на углубленіи или преодоленіи философских систем предшественников, так и литература развивается на почвѣ усвоенія или преображенія „литературных фактов“, накопленных на предшествующей стадіи развитія. Конечно, весьма существенным фактором в развитіи литературы является момент накопленія матеріала т. е. перевод фактов жизни в литературные факты. Но при этом любопытной особенностью этого процесса является то, что чаще всего эта роль накопленія матеріала выпадает на долю писателей творчески менѣ одаренных, второразрядных. Их функціей в литературѣ как бы является подсобная роль перевода жизненных фактов в факты литературные. Писатели же крупнаго маштаба, и это является одним из признаков творческой одаренности, чаще всего оперируют матеріалом уже литературно преображенным, поднятым из реального міра явленій в идеальный мір своеобразнаго „мифа“.

1) Там же, стр. 115.

2) Викт. Шкловскій. „Теорія прозы“, стр. 247.

Преимущественное значеніе литературнаго факта перед фактами жизни в творчествѣ можно бы показать на многочисленных примѣрах. В концѣ концов, все увлеченіе так наз. „вляніями“ показывает, что литература дает безкончныя возможности сопоставленій творчества разных писателей. Выводы этих работ в большинствѣ случаев спорны, но самая их возможность наталкивает на мысль, что в литературѣ преимущественное значеніе имѣют притяженія и отталкиванія литературнаго порядка, а не отраженіе міра дѣйствительности.

На нѣкоторых конкретных примѣрах можно показать, что роль литературных фактов в творчествѣ играет первостепенную роль. Остановлюсь сначала на одном примѣрѣ из области матеріала біографическаго. Писатель втягивает в творческій процесс самый разнообразный матеріал (окружающій быт, историческія событія своего и прошлаго времени, природу, литературные факты и т. п.). Естественно, что ближе всего к нему стоящій, а в одной части совершенно неизбѣжный — под видом субъективнаго воспріятія жизненных явленій — *матеріал личной жизни* прежде всего входит в его творчество. При этом он, как мы уже говорили, творчески перерабатывается, деформируется. Новалис удачно формулировал это положеніе словами: „Всѣ событія нашей жизни являются матеріалом, из котораго мы можем сдѣлать, что хотим. Тот, кто духовно одарен, может много сдѣлать из своей жизни“. Казалось бы, факты личной біографіи должны входить в творчество в их сыром, первоначальном видѣ. Обычно самым убѣдительным доводом против наличія литературнаго влянія является указаніе на „личный опыт писателя“, на факты его біографіи, из которых может быть объяснена та или иная деталь литературнаго произведенія. Так напр. склонны утверждать, что описаніе переживаній осужденнаго к смертной казни в „Идіотѣ“ Достоевскаго вовсе не трубуется сопоставленія с „Послѣдним днем приговореннаго к казни“ Виктора Гюго, потому что в личном опытѣ Достоевскаго было вполне достаточно матеріала для художественнаго воспроизведенія послѣдних минут осужденнаго. Тѣм болѣе, что в знаменитом письмѣ Достоевскаго из Петропавловской крѣпости к брату, М. М. Достоевскому, 22 декабря 1849 г. он сам закрѣпил по свѣжим слѣдам пережи-

ванія осужданнаго к казни. Зачѣмъ же искать литературныхъ отраженій там, гдѣ перед нами фактъ жизни во всей его непосредственной убѣдительности? Но, какъ мнѣ удалось показать в своей работѣ о Гюго и Достоевском,¹⁾ в самомъ біографическомъ документѣ имѣтся уже вторичный литературный слой, вызванный сопоставленіемъ личныхъ переживаній с литературнымъ отраженіемъ подобнаго же рода переживаній в творчествѣ другого писателя. „On voit le soleil“, которымъ кончается абзацъ письма Достоевскаго, говорящій о непосредственной радости сохраненной жизни, является ничѣмъ инымъ, какъ прямой цитатой изъ „Послѣдняго дня осужденнаго к казни“. У Гюго приговоренный к смерти, которому раньше каторга казалась страшнѣе смерти, в минуту отчетливаго сознанія ея неминуемаго приближенія, восклицаетъ: „Я согласенъ идти и на каторгу. Пять лѣтъ каторги, двадцать лѣтъ или в вѣчную ссылку с клеймомъ на плечѣ. Но только пощадите жизнь. Каторжникъ, вѣдь он все еще ходит, передвигается, *видитъ солнце*“.²⁾ Проникновеніе литературныхъ фактовъ в сферу жизненныхъ явленій само по себѣ ничего удивительнаго не представляетъ. Наслоеніе литературныхъ припоминаній на жизненные факты явленіе весьма распространенное. Достаточно напомнить хотя бы вторженіе в жизненную судьбу отдѣльных лицъ такихъ произведеній, какъ „Вертер“, „Герой нашего времени“ и др. Для всякаго, кто сталкивался в жизни с писателями, хорошо извѣстенъ фактъ „выдуманной жизни“, созданіе собственной литературной біографіи, к которой подгоняется фактическая жизнь.³⁾ Личныя переживанія весьма часто сплетаются с книжными впечатлѣніями в одинъ нераздѣльный клубокъ. Но если такъ бываетъ в жизни, если литературный фактъ

1) En face de la mort. „Le dernier jour d'un condamné“ de Victor Hugo et „L'Idiot“ de Dostoïevski.—Melanges P. M. Haškovec, Brno, 1936, стр. 45—64.

2) Вотъ точный текстъ: „Je veux bien des galères. Cinq ans de galères, et que tout soit dit, — ou vingt ans, — on à perpétuité avec le fer rouge. Mais grâce de la vie! Un forçat, cela marche encore, cela va et vient, cela voit le soleil“. (Hugo: Oeuvres compl. de l'Académie Française. Nouv. éd. Roman. T. II. Par. 1856, p. 393, chap. XXIX).

3) Недавно вышедшая книжка воспоминаній В. Ф. Ходасевича из жизни русскихъ писателей періода символизма (Вал. Брюсов, Андр. Бѣлый, Ал. Блок и др.) даетъ богатѣйшій матеріалъ, подтверждающій это положеніе.

окрашивает жизненные переживания, то тѣм болѣе это должно быть с биографическим матеріалом, втянутым в процесс художественного творчества. Ярко выраженные автобиографическія произведения чаще всего оказываются стилизованными под „выдуманнаго“ героя, при созданіи котораго чужіе литературные образцы играют немалую роль. Я привел биографическій факт из жизни Достоевскаго для того, чтобы показать, как опасно довѣрять непосредственным биографическим самопризнаніям. И если в „Братьях Карамазовых“ в словах Дмитрія радость существованія связывается с возможностью видѣть солнце, то мы вправѣ видѣть в этом не отраженіе личнаго переживанія, а опредѣленный литературный мотив, восходящій к Гюго.¹⁾

В исторіи литературы накоплено уже достаточное число фактов, свидѣтельствующих, что цѣлыя литературныя произведения возникли на почвѣ *художественнаго реагированія* на творчество другого писателя. Классическим примѣром такого реагированія на чужое творчество является „Граф Нулин“ Пушкина. Эта пушкинская „новелла в стихах“ насыщена бытовым матеріалом и недаром считается, наряду с „Домиком в Коломнѣ“, наиболѣе ярким проявленіем пушкинскаго тяготѣнія к реалистическому творчеству. Не будь личнаго свидѣтельства Пушкина об обстоятельствах зарожденія замысла „Графа Нулина“, историку литературы пришлось бы искать в самом текстѣ намеков на его происхождение. Их и не трудно было бы найти. Назвав графа Нулина „Тарквиніем новым“, а Наталью Павловну—Лукреціей, Пушкин выдает свой литературный первоисточник. Но вряд ли историк литературы в своих сближеніях „Графа Нулина“ с „Лукреціей“ Шекспира рискнул бы идти так далеко, как это вскрывает сам Пушкин в сохранившейся замѣткѣ к своей поэмѣ. „В концѣ 1825 г. находился я в деревнѣ и, перечитывая Лукрецію, довольно слабую поэму Шекспира, подумал: что, если б Лукреціи пришла в голову мысль дать пощечину Тарквинію? Быть

1) „...я все поборю, всѣ страданія, только чтобы и говорить себѣ поминутно: я есмь! В тысячи мук — я есмь, в пыткѣ корчусь — но есмь! В столпѣ сижу, но и я существую, *солнце вижу*, а не вижу солнца, то знаю, что оно есть. А знать, что солнце есть — это уже вся жизнь“ (Бр. Кар., ч. IV, кн. XI, гл. 4).

может, это охладило б его предприимчивость, и он со стыдом принужден был бы отступить. Лукреція бы не зарѣзалась, Публикола не взбѣсился бы, — и мір, и исторія міра были бы не тѣ. Мысль пародировать исторію и Шекспира мнѣ представилась; я не мог воспротивиться двойному искушенію и в два утра написал эту повѣсть.¹⁾ В творествѣ больших писателей такого рода литературные „возбудители“ могут быть обнаружены при внимательном анализѣ в значительном числѣ. Мнѣ самому пришлось уже обращать вниманіе на подобнаго рода факты в произведеніях Достоевскаго.²⁾ Они могут быть значительно умножены и на основаніи новѣйших изысканій над творчеством других писателей. Слѣдует отмѣтить, что литературные факты вліяют не только на композицію произведенія, не только окрашивают его идеологическую подоснову, но проникают в самую словесную ткань произведенія, отражаясь на его стилѣ. В. Виноградов в работѣ „О стилѣ Пушкина“ уже обратил вниманіе на своеобразную двухпланность словесной ткани пушкинскаго творчества. „Пушкинское слово“, говорит он, „насыщено отраженіями быта и литературы. Оно сосуществует в двух сложных семантических планах, их сливая — в историко-бытовом контекстѣ, в контекстѣ матеріальной культуры, ея вещей и форм их пониманія, — и в контекстѣ литературы, ея символики, ея сюжетов, ея словесной культуры. Быт, современная дѣйствительность облекали пушкинское слово прихотливой паутиной намеков, 'примѣненій' (allusions)“.³⁾

Мнѣ пришлось нѣсколько подробнѣе остановиться на вопросѣ о роли литературных фактов в творествѣ писателя, так как этот вопрос тѣснѣйшим образом связан с проблемой развитія національной литературы, а тѣм самым и с ролью чужого и своего в литературѣ. Писатель чаще всего реагирует на „литературные факты“ ближайших звеньев литературнаго ряда (предшественников или современников) *внутри*

1) См. П. Морозов. „Граф Нулин“. — „Пушкин“ п. р. Венгерова, т. II, стр. 387. Имя Публиколы Пушкин здѣсь ошибочно употребил вмѣсто имени Коллатина, мужа Лукреши.

2) См. в моей книгѣ „У истоков творчества Достоевскаго“. Прага—Берл., изд. „Петрополис“ 1936.

3) Литературн. Наслѣдство XVI—XVIII (1934), стр. 136.

національної літератури. Нікогда иностранные впливаніє, как бы оно ни было значительное, не может идти в сравненіє с воздѣйствієм національной традиції. *Юрій Тынянов* в одной из своих работ так формулировал этот закон: „Генезис литературнаго явления лежит в случайной области переходов из языка в язык, из литературы в литературу, тогда как область традицій закономѣрна и сомкнута кругом національной литературы“.¹⁾ Из этого слѣдует, что *йоняйъ йисайшеля или ой-дѣльное его йпроизведеіне можно шолько внушри літературнаго ряда, как звено національнаго літературнаго развишя*. Одним из существенных моментов этого развитія является „художественная реакція“ писателя на явления литературнаго порядка. Т.о. конкретное художественное произведеніє носит в себѣ элементы „полемики“ со своими литературными предшественниками или современниками. Poleмическая установка многих произведеній в настоящее время вскрыта в рядѣ историко-литературных работ. Укажу хотя бы на работу *Юрія Тынянова*: „Достоевскій и Гоголь. К теоріи пародіи“ (Петр. 1921), в которой остроумно вскрыта полемиическая основа творчества Достоевскаго по отношенію к Гоголю; мною обращено было вниманіє на „художественную полемику“ того же Достоевскаго с Л. Н. Толстым в „Подросткѣ“. Под художественной полемикой здѣсь нельзя понимать простой спор одного писателя с другим при помощи литературнаго творчества. „Пolemика“ мною понимается как всякаго рода художественный отклик на литературные факты предшествующей или современной автору литературы. Элементы такого рода „полемики“ могут быть обнаружены не только в содержаніи произведенія, но и в его формальной структурѣ. *М. М. Бахшнн* убѣдительно показал как сильно „полемиическая установка“ отражается на самой структурѣ произведенія. „В скрытой полемикѣ“, говорит он, „чужое слово отталкивают, и это отталкиваніє неменѣ чѣм самый предмет, о котором идет рѣчь, опредѣляет авторское слово. Это в корнѣ измѣняет семантику слова: рядом с предметным смыслом появля-

¹⁾ „Тютчев и Гейне“ в журн. „Книга и Революція“. 1922, № 4, стр. 13. В примѣненіи к Достоевскому см. мою кн. „У истоков творчества Достоевскаго“, стр. 8.

ется второй смысл — направленность на чужое слово. Нельзя вполне и существенно понять такое слово, учитывая только его прямое предметное значение. Полемическая окраска слова проявляется и в других чисто языковых признаках: в интонации и синтаксической конструкции“.¹)

Понять творчество писателя значит прежде всего вскрыть литературный фон, на котором возникает его произведение, вскрыть „возбудители“, которые вызывают его художественную реакцию. Русская литературная школа продѣлала за последние годы огромную работу в этом направлении. Литературный комментарий, занимающий такое большое место в русских литературных изслѣдованіях, является не только реалиями к тексту, но и в своей совокупности дает фон, на котором произведение и творчество писателя только и может быть всесторонне понято. Особое значение при этом приобретает раскрытие в произведении литературных намеков, скрытых цитат, истолкование эпитафий, объяснение личных имен и т.п., другими словами, применение „метода мелких наблюдений“, о котором я уже имѣл случай говорить в печати.²) Все это нас вновь возвращает к высказанному положению, что *органическое значение для развития литературы имѣют обыкновенно не чужія (иностранныя) вліянія, а явленія своей же национальной литературы*. Фон, на котором возникает художественное произведение, есть собственно то, что принято понимать под „литературной традицией“, т. е. в конечном счетѣ совокупность художественной практики в предѣлах литературного ряда, в который органически входит изучаемое произведение. Только в настоящее время приходится сильнѣе акцентировать моменты отталкивания, противопоставления себя установившимся литературным нормам, исканіе выхода за предѣлы литературных норм ближайшаго поколѣнія. В русской теоретической литературѣ уже было указано что обычно такая перестройка литературного канона связана с борьбой против ближайшаго поколѣнія, но одновременно и с обращением через голову отцов к литературной практикѣ дѣдов.

1) „Проблема творчества Достоевского“. Лен. 1929, стр. 122.

2) Этот темѣ был посвящен мой доклад в Пражском лингвистическом кружкѣ 3 февр. 1936 г. См. также мое предисловіе к книгѣ „У истоков творчества Достоевского“, стр. 4.

Таким образом литературная борьба не есть выход из национальной традиции, а перемещение литературных интересов внутри национального литературного ряда.

Однако, при несомненно преобладающем значении национальной традиции для развития литературы, бывают случаи, когда и иностранная литература оказывает не только влиятельное, но и более глубокое органическое влияние. Я имеем в виду не влияние в пределах широких культурно-литературных течений, а в применении к влиянию отдельного писателя или конкретного произведения. Дело идет об исключительных случаях, когда в иностранной литературе гением писателя факт литературный поднят на высоту художественного „мифа“, т.е. приобретает необычайную символическую силу и художественную емкость. Это обыкновенно связано с созданием т.н. „мировых художественных типов“, как напр. Прометей, Дон Кихот, Гамлет, Фауст. Но далеко не только в одном этом случае; мифотворчество в литературе может принимать разнообразные формы, выдвигая художественные проблемы, с которыми вынуждены считаться поколения и сила воздействия которых не ограничена рамками национальной литературы. В исключительных случаях „миф“ создается вокруг самой личности художника и связывается со всей совокупностью его художественной деятельности. Тогда мы имеем случай художественного воздействия писателя в мировых масштабах. Притягивание и отталкивание от такого рода „мифа“ иногда окрашивают целые периоды литературного развития. Но и в этих случаях нельзя забывать, что сопротивляемость национальной литературы такого рода воздействию чужого чрезвычайно сильна. Происходит коллизия между своим и чужим, и элементы чужого органически вплетаются в свое или от него отталкиваются, вновь придавая творчеству черты художественной полемики. В пределах мировой литературы пример такого столкновения мы имеем напр. в характере художественной реакции русской литературы на „фаустовский миф“ в его гетевском аспекте. Поэтому особый интерес приобретают работы о характере преломления художественного мифа на почве национальной литературы, в частности такие темы, как „Фауст в русской литературе“ и т.п. Очень поучительна в этом отношении работа Вяч. Иванова о Достоевском, в ко-

торой удачно показано, как художественная трактовка сюжета у гениального писателя соприкасается с мифом, как на почвѣ такого мифотворчества возникают художественныя коллизіи, с особенною яркостью обнаруживающія національное своеобразие писателя.

Во всѣх этих случаях столкновенія художественных міровоспріятій, будь то на почвѣ національной, будь то за ея предѣлами, мы сталкиваемся с проблемой „литературнаго вліянія“. Только понятіе это и его пониманіе должно быть значительно расширено, а можетъ быть и вообще снято болѣе общимъ понятіемъ „художественной реакціи“ на факты литературнаго порядка, которые могутъ быть названы „творческими возбуди́телями“. При такомъ пониманіи изученіе литературныхъ вліяній теряетъ механический характер литературныхъ сопоставленій, а превращается в углубленное изученіе творческой манеры писателя и уясненіе его своеобразія на фонѣ общаго развитія національной литературы и реакціи его на литературныя явленія мірового масштаба, на „художественныя мифы“.

(Прага)

А. Бем

МЕТОДЕ И ЗАДАЦИ САВРЕМЕНЕ НАУКЕ О СТИХУ КАО ДИСЦИПЛИНЕ НА ГРАНИЦИ ЛИНГВИСТИКЕ И ИСТОРИЈЕ КЊИЖЕВНОСТИ

(Проблем песничког ритма)

У нашем схватању песничког ритма поћи ћемо од поставке коју је истакао још Аристоксен. Према њему ритмички говор се разликује од обичног говора наизменичним враћањем извесног феномена кроз осетне и подједнако велике размаке времена. Међутим периодичност је својствена људском говору уопште; она је условљена аутоматизацијом дисања за време говора, сваки човек у том процесу несвесно регулише, ради уштеде енергије, извесну интензивност и брзину говора, дакле одређену амплитуду, као што у ходу усвајамо извесну амплитуду корака да не бисмо морали чинити сувишне вољне напоре¹). И као што човек не доживљује свесно ритам хода, тако исто и периодичност обичног говора не присуствује у нашој свести; другим речима — време се не доживљује. Према томе би се разлика између периодичности обичног говора и ритма песничког свела на наш однос према ритму. У песничком ритму ми очекујемо понављање извесних феномена (ритмичких импулса) кроз извесне размаке времена, периодичност није више аутоматска него свесна, ми доживљујемо на тај начин време. То је *Zeiterlebnis* о којем говори Бенуси²). А то значи да у нашој перцепцији смисла мора бити став према ритму (према терминологији савремених руских теоретичара —

¹) Уп. *P. Verrier: Essai sur les principes de la métrique anglaise. II § 27. Paris, 1909—1910.*

²) *Vittorio Benussi: „Psychologie der Zeitauffassung. Heidelberg, 1913.*

„установка на ритм“). При томе се не сме губити из вида да извесни феномени, чије трајање субјективно осећамо као пропорционално, објективно могу и не бити једнаки; тако на пр. у десетерцу, где имамо као јединицу слог, два слога: *чврстї* и *a* осећају се као еквивалентни један другоме. У песничком ритму игра улогу само субјективно време¹). Основа ритма је, дакле, у томе да у извесном размаку времена (Erwartungszeit Бенусиа) очекујемо понављање извесног импулса. Тако у десетерцу очекујемо после четвртог и десетог слога границу између речи, очекујемо дужину на деветом слогу, а рецимо у руском четворостопном јамбу (Мой дядя са́мых че́стных пра́вил) очекујемо акценат на сваком парном слогу. Међутим, као што у десетерцу девети слог не мора бити дуг, тако исто ни у руском јамбу не мора сваки парни слог бити наглашен, што видимо већ у идућем стиху (Когд́а не в шу́тку занемо́г). У том случају говоримо о превареном очекивању. И на крају крајева, то очекивање до извесне мере увек нас вара; тиме се такође разликује ритам уметнички од ритма аутоматског, на пр. ритма нормалног дисања или ритма машине²).

Према томе који су фактори употребљени као ритмички импулси, ритмови се могу врло осетно разликовати између себе. Уколико је реч о европским језицима, традиционална метрика разликује три система версификације: *метрички* који се оснива на измени дугих и кратких слогова, *шонски* или *акцентајски* у којем ту улогу преузимају наглашени слогови и *силабички*, заснован на броју слогова, тј. на измени изосилабичких сегмената. Та подела није ни тачна, ни продуктивна. Силабизам с једне стране, а тонизам и квантитативност с друге, нису супротни принципи. Док акценат и квантитет означавају само извесне ритмичке сигнале, према терминологији Верјеа *temps marqué*, силабизам обележава само дужину ритмичког сегмента. Постоје комбинације силабичког са метричким системом, као и метричког са тонским. Тако на пр.

1) Уп. Verrier, op. cit. III § 2; Benussi, op. cit. I Die einfachsten Bezeichnungen zwischen subjektiver und objektiver Zeit; P. Jakobson: О чешском стихе преимущественно в сопоставлении с русским. ОПОЯЗ-МЛК, 1923, стр. 17—20.

2) Ю. Тынянов: Проблема стихотворного языка. Ленинград, 1924, стр. 34 и сл. Jan Muкаřovský: Обесне zásady a vývoj novačeského verše. Československá vlastivěda, III Jazyk, str. 378.

ведијски стих је и метрички и силабички¹⁾). Али могућне су још изразитије комбинације силабичког, тонског и метричког стиха. У чешком језику има много двосложних речи са првим кратким, а другим дугим слогом; све те речи могле би да испуне трохејску стопу са гледишта тонске, као и јампску са гледишта метричке версификације. И заиста, песник Хмеленски је градио своје стихове помоћу такве стопе²⁾). Узмимо Католов једнаестерац који допушта, у извесним случајевима, замену дугог слога кратким и обрнуто, али под условом да број слогова увек мора остати исти — једанаест. Зар то није силабички принцип? Најновија истраживања показују, најзад, да акценат игра улогу у тако типичном квантитативном стиху као што је латински³⁾). И у десетерцу игра улогу не само акценат него и дужина⁴⁾).

Највише се додирују тонски и силабички систем; сви ти многобројни акценатски трохеји, јамби, дактили, амфибраси и анапести у савременим европским језицима по правилу испуњавају силабички захтев. Зато су неки теоретичари издвојили ту врсту тонских стихова у четврту групу *силабо-шонску*⁵⁾), где стопа сама по себи повлачи изосилабизам, за разлику од *число-шонске* версификације, где број ненаглашених слогова између акцената стално варира, и где према томе не може

§

1) *Шор*: Ведијские заметки. III Мелическая структура ведијской gāyatrī, „Ученые Записки“ Инст. яз. и лит. РАНИОН (Лингв. секция), т. III, М., 1928, стр. 150—162.

2) Обиље речи овога типа (drahá) утицало је и на развјат трохејског такта ♩ и на његову широку употребу у чешкој народној песми. Уп. *Otokar Hostinský*: Česká světská píseň lidová (Praha, 1906, стр. 40—41); *P. Јакобсон*: О чешском стихе, стр. 90.

4) О томе су писали: *E. Fraenkel, F. Marx* и *A. W. de Groot* (Le mot phonétique et les formes littéraires du latin; Revue des Études latines, XII, 1934). То питање се поставља и у грчком стиху: *R. Јакобсон*: Z zagadnień prozodji starogreckiej. Prace ofiarowane Kazimierzowi Wóycickiemu, Wilno, 1937.

3) Уп. *Mil. Šrepel*: Акценат и метар јуначких народних pjesama. Zagreb, 1896. *R. Јакобсон*: Zur Versbau der serbokroatischen Volksepos (Archives Néerlandaises de phonétique expérimentale, XVIII—IX, 1933).

5) Неки теоретичари зову је и *мешро-шонском*, јер је тај систем узео сву терминологију из античког, метричког система. Уп. *Јакубський*: Наука віршування. Київ, 1922, стр. 58.

бити речи ни о каквој стопи. Ни ова подела није довољно прецизна. У т.зв. слободним јамбима и трохејима силабички принцип није очуван, јер се број стопа из стиха у стих мења; међутим на пр. т.зв. чисто тонски троакцентни стих може да га конзеквентно спроводи. Узалуд би човек тражио одређену силабо-тонску стопу у следећим стиховима Хајнеа, —

Die Luft ist kühl und es dunkelt
Und ruhig fließt der Rein.
Der Gipfel des Berges funkelt
In 'Abendsönnenschèin.

а такође и у преводу Блока:

Прохладой сумерки веют
И Рейна тих простор.
В вечерних лучах алеют
Громады дальних гор.

У овом примеру не може се говорити ни о правилним логоедима. Још изразитији је случај осмераца Словацког у којима сваки стих садржи три акцента који на себе преузимају ритмичку улогу до те мере да и сâм принцип изосилабизма престаје песнику да буде потребан и у осмерац се провлаче деветосложни и десетосложни стихови¹⁾.

Не постоји, дакле, одређена граница између та четири система, нити се њихови принципи могу противставити један другоме као начела која се међусобно искључују.

Најзад, ни сами ти принципи у границама једног система нису стални, нити обухватају све елементе из којих се поетски ритам ствара. Поред тих примарних метричких фактора у стиху постоје и секундарни елементи који такође теже да се организују у извесне редове ритмичких вредности. Нарочито у прелазним епохама ти примарни метрички фактори постају све више колебљиви, а секундарни чиниоци показују све већу ритмичку организованост те на крају и сами постају носиоци ритма, као на пр. код осмерца Словацког. Насупрот нормативној метрици која је тумачила повреду основних метричких

¹⁰⁾ Уп. *Siedlecki*: *Studja z metryki polskiej*. Część I. Wilno, 1937, стр. 87—89.

принципа као погрешку¹⁾, савремена наука о стиху схвата метар као идеалну схему која се само делимично остварује у сваком конкретном случају, и то тако да се извесни фактори реализују без изузетка, други само показују мању или већу тенденцију да се реализују, најзад, трећи фактори су уопште независни од саме схеме па ипак теже да се организују у извесне ритмичке редове. Тако се од идеалне метричке схеме долази до појма конкретног песничког ритма.

Неки теоретичари чак појму метра противстављају појам ритма. Уместо „теорије погрешака“ школске метрике истиче се нова теорија противљења конкретног језичког материјала идеалној метричкој схеми²⁾. Тако Жирмунски сматра да се реална форма стиха „покорава метричкој композицији само у неким својим елементима и да је песнички ритам компромисна форма која се јавља као резултат опирања материјала законима уметничке композиције“³⁾. Као што је запазио Томашевски ни ова теорија ипак није у стању потпуно да објасни све „повреде метра“ као резултат таквог опирања. Томашевски

1) Нормативна метрика која је тумачила свако отступање од метра као погрешку многе појаве уопште није била у стању да објасни. Тако је Крал дошао до фрапантне констатације да су најбољи песници чешки — били најгори версификатори. (*J. Král: O prosodii české. Listy filologické, 1894, § 43*). Ствар постаје још компликованија, ако се узме у обзир да је често само једна мала измена довољна па да стих потпуно одговара правилима постављеним у теорији. Тако на пр. у стиху пољског песника Szenwolda: „Lecz niech tylko wiatr fale poroścą“ довољно је само променити ред речи: *wiatr tylko*, па да правило о женској цезури остане неповређено; или у стиховима Њекарова („Псовая охота“): Здесь он не струсит, здесь не уступит... Что твой Росини, что твой Бетховен... довољна је једна мала исправка па да се добије правилни дактил. И заиста, већ у првом посмртном издању добронамерни уредник је исправно те грешке: Здесь он не струсит. Он здесь не уступит... Что твой Росини. И что твой Бетховен... Случај Њекарова није усамљен. И Тјутчев је у Савременику 1836 године објавио неколико песама у којима са гледишта школске метрике недостаје један слог. Доцније је Тургењев у издању 1861 год. исправно све те стихове. Данас међутим тај ефекат је већ толико ушао у обичај у поезији симболиста (Блока и др.), да је и сâм постао правило. (Уп. *Чуковский: Некрасов как художник, Пб., 1922; Жирмунский: Поэзия Александра Блока. Об Александре Блоке, сборник статей, Пб., 1921, стр. 65—165*).

2) В. А. Heusler: Über germanischen Versbau; 1894, стр. 24—25; Fr. Saran: Deutsche Verslehre. München, 1907, стр. 134 и сл.

3) В. Жирмунский: Введение в метрику. Ленинград, 1924, стр. 18.

то показује на примеру руског четворостопног јамба: „Као противљење материјала објашњавају се тако зване ритмичке појаве, на пр. појаве пирихија. Резонују од прилике овако: руским речима је и одвише тесно у јампском раму. Песник би морао учинити и сувише велики напор у избору речи да би дао чист јамб: морао би да одабира речи само следећег ритмичког типа: једносложне („свет“), трохејске („слово“), јампске („пожар“) и амфибрахиске („начало“). Немогући су други типови речи, на пр. дактилски (дорого“), анапестски („хорошо“) итд. Да би избегли тешкоће песници су себи дозволили слободу итд. Цело ово резонување засновано је на неспоразуму. У ствари, набројани типови речи сачињавају око 56% речника, т. ј. број речи „дефектних“ у чистом јамбу није баш тако велик да чисто јампски говор буде немогућ. Ако се узме у обзир нормална техника стиха, на пр. двостопни јамб дозвољава употребу не више од 60% целог речника; ипак су песници писали такве стихове:

Играј, Адель,
Не знај печали . . .

Осим тога губи се из вида да је сам факат ритмизације такво насиље над стихијом језика пред којим се измиче у позадину питање о ограничавању речника. Четворостопни јамб дозвољава употребу не више од 8—10% свих могућних комбинација речи. А тај „избор“ је куд и камо тежи него избор 50—60% речника“. — „Уопште, закључује Томашевски, не може се говорити о противљењу материјала у специфички деформисаном говору, где се сами начини деформације јављају баш као уметнички валентни . . . Очигледно — нису зато допуштени пирихији што језик не дозвољава чисту форму, него зато што одржавање свих нагласака у двосложним метрима уопште *није пошребно песницима*“¹⁾. Идући за Томашевским и ми теорији противљења материјала противстављамо теорију организованог насиља над материјалом. Задатак истраживача је да покаже колико је то насиље и да не затвара очи пред проблемом зашто су песници изабрали баш ово или оно насиље. „Не влада језик песником, него песник језиком“,

¹⁾ Б. Томашевский: О стихе. Ленинград, 1929, стр. 48—49.

формулисао је Брандт¹). То је осећао и песник-теоретичар Андреј Бели. За Белог-песника ритам је био „израз природне распеваности песникове душе („дух музике“)“; Бели-теоретичар формулисао је ритам као „симетрију отступања од метра“²). Погрешка је у самом постављању проблема, на што је указао Ф. Зелински³). За ове теоретичаре метар је *genus proximum*, а ритам *differentia specifica*. Ствар стоји међутим обрнуто — ритам је компликовани организовани ред понављања, метрички фактори су само једна врста, истина највише организована, која понекад може да буде потпуно остварена, али не мора. Тако можемо објаснити факат, да постоје људи који врло добро осећају ритам, музику стиха, а који су беспомоћни у области метра⁴).

Ритам је дакле тај фактор којим живи стих, ритам се често рађа и пре смисла. Тако код Блока за време хода јављали су се у његовој свести ритмови и он их је често попуњавао речима које су му прве падале на ум. Тек доцније је записивао те редове замењујући случајне речи оним речима које је изискивала семантика створене песме⁵). У том правцу су врло интересантна запажања Сергеја Боброва⁶) који резо-

1) *Р. Якобсон*: О чешском стихе, стр. 16.

2) *А. Белый*: Символизм. Москва, 1910, стр. 244 и 396.

3) На једној седници „Общества ревнителей художественного слова“ у Петрограду. В. Аполлон, 1916 г., № 2; уп. такође: *Якубский*: Наука віршування и *Пешковский*: Стихи и проза с лингвистической точки зрения. В книге: Сборник статей, Гиз, 1925, стр. 155 (прим).

4) Најзанимљивије је да тих људи има и међу песницима. Тако је један од ритмички врло интересантних песника руских, Некрасов, писао 1855 год. Тургењеву: „Даље од јамба у метрима ништа не разумем“. (*К. Чуковский*: Некрасов как художник, стр. 49). Више пута имао сам прилике да чујем и српске и руске песнике који нису умели, бар не одмах, да објасне који метар лежи у основи њихових стихова. За мене је био најинтересантнији случај пољског песника Јулијана Тувима, чији преводи с руског могу да служе као пример ритмички успешних превода, који ми је рекао, парафразирајући Пушкинов стих, да не разликује јамба од трохеја.

5) *Бернштейн*: Стих и декламация. В сборнике: Русская речь, новая серия, I. Лен., 1927, стр. 13.

6) *Сергей Бобров*: Заимствования и влияния. (Попытка методологизации вопроса). Печать и революция, VIII, Москва, 1922, ноябрь — декабрь, стр. 72—92.

нује овако: „Песник чврсто памти ритам прочитаног стиха; често, присећајући се мелодије стиха, не можемо да се сетимо речи које испуњавају ред. Сећамо се, рецимо, двају следећих редова:

Та-та-та-та́ — та-та́-та — та́-та
Та-та-та-та́-та — та́ — та-та́

и онај који се присећа сасвим јасно претставља себи ове редове, али се неће одмах сетити Пушкинових:

Для берегов отчизны дальной
Ты покидала край чужой.

који дају баш тај ритам и баш те границе између речи, мале цезуре“. Као позајмице по ритму Бобров тумачи случајеве када се неки стих понавља у песми другог песника, често сасвим супротној по расположењу. Тако код Делви́га у анакреонтској посланици Баратинском (1821 г.) читамо:

И громким смехом заглушают
Часов однообразный бой.

Тјутчев је у мрачној песми „Бессонница“ (1830) поновио последњи стих:

Часов однообразный бой,
Томительная ночи повесть.

Такође и радосни стих Баратинског:

Весна, весна! как воздух чист!
Как ясен небосклон.

Блок је употребио у песми супротног расположења:

Весна, весна; как воздух пуст,
Как вечер неверно скуден.

У оба примера ритам је остао исти, само је тоналност друга. Тако се из једног стиха, просто из његова ритма, рађа читава песма¹⁾.

¹⁾ Истина, погрешно би било закључити да тако увек бива. Интересантне примере пружају нам Пушкинове хартије, где се види како је песму написану једним ритмом скоро дословце пренио у други ритам. Тако је на пр. тростопне јамбе:

Али да се вратимо на питање о ритму и метру. То противстављање једног појма другоме показало се као непродуктивно и недовољно тачно. Наука о стиху почела је да рачуна зато са ритмом који према свему горе реченом може бити само конкретан за разлику од апстрактног метра. Такво, у основи својој сасвим исправно схватање претило је да одведе нашу науку још у једну крајност. Било је већ раније школа које су третирале проблеме ритма као искључиво моторно-акустичке. Тако Сиверс и његова школа (*Ohrenphilologie*) допуштају проучавање песничког ритма само у усменој ин-

Веселою толпою,
Из тихой глубины,
Мы ночью выплываем
На теплый свет луны.

претворио у двостопне амфибрахе:

Веселой толпою,
С глубокого дна,
Мы ночью всплываем,
Нас греет луна.

Слични случај имамо и са јамбом и трохејем:

Чу! зорю бьют; из рук моих
Мой ветхий Данте выпадает.
И недочитан мрачный стих
Напрасно сердце поражает.

Избавивши у првом и другом стиху почетне слоге, Пушкин је прерадио и идуће стихове у трохеје:

Зорю бьют; из рук моих
Ветхий Данте выпадает.
На устах печальный стих
Недочитанный затих.

С. Бонди, од кога смо позајмили ове примере, пише поводом њих: „Навикли смо мислити, да песнички метар у песми није нешто случајно, спољашње, да он органски улази у замисао ствари, да се јавља као саставни део целог садржаја . . . Позната су нам признања песника (на пр. Блока у предговору поеме „Возмездие“), видимо према рукописима (код Пушкина) да се понекипут метар, песнички ритам, ствара пре него што ће песник измислити речи којима ће попунити тај ритам . . . Утолико су занимљивији, истина немногобројни, случајеви код Пушкина када је у процесу рада на песничком делу мењао његов основни ритам“. (*С. Бонди; Новые страницы Пушкина, Москва, 1931, стр. 71—72*). Као што видимо могућа су два дијаметрално супротна начина у процесу стварања. Ми се овде не можемо задржати на том питању које више спада у психологију стварања неголи у науку о стиху.

терпретацији¹⁾. Слично мисли и Ландри²⁾ који третира науку о ритму као грану фонетике. Овамо спада и школа експерименталне фонетике која је заменила проучавање текста испитивањем кимографске криве линије (Landry, Scripture и др.). Крајњу границу једне и друге струје налазимо код Сарана и Верјеа који су сматрали да према стиху треба заузети становиште туђинца који не разуме језик тога стиха. У науци се појавио нов проблем: коју декламацију треба проучавати као уметнички валентну. Испитивач је био стављен пред велику разноврсност декламаторске интерпретације. Још је Мејман³⁾ указао на две супротне тенденције декламовања стихова: једну која подвлачи ритам (taktierende Tendenz) и другу која истиче фразирање (gruppierende, phrasierende Tendenz). Код прве тенденције манифестује се само ритмичка потреба, код друге се истиче самостални интерес према садржају. Ваља додати да те две тенденције налазе многобројне компромисне форме. Да би се изишло из тог лабиринта приступило се експерименту у маси. Тако Сиверс дели декламаторе у две групе: Selbstleser и Autorenleser. Као мерило, у ствари, служило је искључиво естетско осећање испитивача. Није се проучавао песнички ритам него само неки начини декламовања.⁴⁾

1) *Ed. Sievers: Rhythmisch-melodische Studien. Heidelberg, 1912, стр. 39.*

2) *Eugène Landry: La théorie du rythme et le rythme du français déclamé, Paris, 1911, стр. 5.*

3) *Meimann: Untersuchungen zur Psychologie und Aesthetik des Rhythmus, Philos. Stud., Leipzig, B. X. 1844. В. такође: Rob. Boehringer: Ueber Hersagen von Gedichten. Jahrbuch für die geistige Bewegung. Berlin, 1911 и Бернштајн: Стих и декламација.*

4) Ову методу је с пуним правом врло оштро критиковао Хојслер (*A. Heusler: Ed. Sievers und die Sprachmelodie. Deutsche Literaturzeitung, 1912, № 24*). Он је доказао да сличност декламације код т.зв. ауторових читача може да нема ничег заједничког са самим текстом. Свакако ту врло велику улогу игра манир целог једног доба. Позната је специфична декламација руских симболиста. Као што запажа Бернштајн (op. cit., стр. 35), њих би Сиверс свакако уврстио међу индивидуалне, а не ауторове читаче. Истина, Сиверс напомиње да испитивач врло ретко има ту срећну могућност да чује дело из уста самих аутора (Sievers, op. cit. стр. 38—39), на што Бернштајн иронично примећује да ми можемо само да нагађамо разлоге зашто је Сиверс одбацио те „срећне могућности“ које су му могли пружити савремени немачки песници.

Али је највећа мана акустичких теорија у томе што су заборављале да структуру стиха не сачињавају чисти звуци него језичке вредности; постоје елементи који уопште не захтевају акустичку реализацију, као на пр. границе између акценатских целина. Оне се само субјективно осећају као ритмички сигнал; пауза, довољно дуга да би је прости слух осетио, не мора бити остварена; међутим тај фамозни „ту-

Штампани текст ни издалека не може да се приближи нотном систему у музици, ма да и сам нотни систем допушта извесно ниансирање у извођењу. Али пођимо још даље. Ниче тврди на једном месту да композитор у моменту стварања чује танке музичке нијансе „у нестабилној равнотежи“. За поезију је то још карактеристичније, јер песник нема у тој мери циљ да фиксира акустичку форму него смисао и тиме оставља много већу слободу интерпретатору. Интересантна је у том погледу жеља једног руског песника, Илије Сељвинског, да се читаоци бар донекле придржавају његова начина читања. Овако на пр. Сељвински обележава убрзани темпо изговора:

Но я затораторил, как последний обыватель:
„Чтовыговорите. Неможетбыть“.

У песни Козачья походная Сељвински уводи читав низ ознака које обележавају његов начин читања (паузе, дужине, растезање слогова, повишење тона итд.). Ваља напоменути да је песник ту песму штампао двапут (у алманаху Госплан Литературы, 1925 и у поеми Улюляевщина, 1927) и при поновном штампању донекле променио начин читања.

Навешћемо и један пример Цветајеве:

Где пропасти клином
Где буря ревет —
Ле — тящего принял
В грудь водоворот.

Ми осећамо да се овако паузом одвојени од речи први слог отима песникињи као крик, што је потпуно оправдано и смислом стиха.

Има међутим песника који свесно остављају велику слободу интерпретатору. Тако Блок допушта му не само повреду ритма него чак и текста. (Уп. *В. Пясії*: Два слова о чтении Блоком стихов. Об Александре Блоке, сборник статей, Пб. 1921, стр. 335). Веома значајно је и друго његово признање да не уме да декламује своју поему Дванаест (*К. Чуковский*: Александр Блок как человек и поэт. Пб. 1924, стр 28, прим.). Ово је утолико интересантније, што смо Блока наводили као пример песника код кога се ритам често рађа пре смисла. Блок је често читао своје стихове пред публиком, али само неке. Из свега овога се види да је он признавао декламацију као слободно уметничко стварање.

ђинац“ уопште не може да запази границе између акценатских целина у језику који не познаје. Узмимо један пример:

Удивлена, поражена . . .
 Полуживого забавлять . . .
 Бытописание земли . . .
 Законодательнице зал . . .

У овом примеру, позајмљеном од Томашевског¹⁾, у сва четири стиха имамо четворостопни јамб са наглашеним четвртим и осмим слогом. Међутим ти стихови не звуче подједнако, јер су у њима различито распоређене границе између акценатских целина. И те границе много су значајније у стиху од вештачких граница између стопа; на то је, уосталом, обратио пажњу још Клопшток који је стопи (*Wersfüsse*) противставио реч (*Wortfüsse*)²⁾.

Несумњиво је тачно тврђење акустичких теорија да се ритам потпуно реализује само у звучању³⁾, али је погрешан закључак да га само тако треба проучавати. Елементи из којих се ритам ствара све су то фонетички елементи датог језика, али се не сме заборавити да они не постоје у језику само као звуци; у плану психолошком они живе као претставе са комуникативном функцијом, дакле као извесне језичке вредности. Реализовани звук и језичка вредност која му одговара нису идентични. Језичка вредност обухвата само сталне одлике тог језичког феномена, звук међутим сваки пут има још доста својих специфичних особина. При томе и саме битне особине могу претрпети деформацију. Тако у језичкој свести Руса акценат се осећа као ознака самосталности појма једне акценатске целине — свака самостална реч обележена је експираторним акцентом. Међутим у синтагми (*белый дѳм*), као што је запазио Корш⁴⁾, подређени део синтагме у говорењу каткад може да изгуби експирацију и да се истакне само подизањем тона (слог *бе-*). Међутим Рус ће тврдити да је акценат у оба

1) *Томашевский*: О стихе, стр. 116.

2) *Klopstock*: Vom deutschen Hexameter, 1779.

3) У том погледу је читање у себи исто што и читање наглас; то је исти случај као кад музичар гледа у ноте и чује музику.

4) У својим белешкама о Кошутићевим „Примерима“ које је Д. Н. Ушаков читао на седници Московског лингвистичког кружока 13 апр. 1921 г.; в. *Р. Јакобсон*: О чешском стихе, стр. 23.

случаја исти, само на првој речи нешто слабији, — толико је јака претстава о функцији акцента у његовој свести. Сличан случај имамо и у чешком језику, где акценат обележава почетак речи: у убрзаном говору, поготово у емфазу, он се у неким случајевима може померити и на други слог, на пр. *tři ška'tulky záralek*. Међутим то померање акцента Чех често и не запажа; он ће тврдити да је нагласио први слог (*шка-*); толико је у његовој свести акценат везан са почетком речи¹). Обрнуто је у француском, где се акценат јавља као сигнал краја речи; његово померање на први слог у емфатичном говору (*'beaucoup de choses*) — Француз такође не осећа²). Појам звука је увек шири од појма језичке вредности; звук је увек индивидуалан, језичка вредност је карактеристична за целу језичку групу. Систем свих тих језичких вредности сачињава један језик у ужем смислу (јазик, *langue*, *Sprachgebilde*); специфичне особине звука иду међутим у област говорног језика (реч, *parole*, *Sprechakt*). Све то заједно претставља језик у његовом најширем значењу и сачињава предмет науке о језику.

Овакво схватање језика примењује се и на језик у његовој специфичној ритмичкој функцији. При проучавању ритма једног песника испитивач мора узимати у обзир само језичке вредности, евентуално указујући на ову или ону акустичку реализацију њихову. То је област версификације, науке о структури стиха (стихосложение, *Verslehre*). Изучавајући дикцију, испи-

1) Као што је запазио Јакопсон (О чешском стихе), ова могућност чешког говорног језика има утицаја и на стих. Тако у неким примерима, кад се метрички иктус не поклапа са местом акцента у речи, имамо случајеве кад се тај акценат у говору може померити. Међутим ови случајеви не могу објаснити све примере неподударана иктуса с местом акцента. Јакопсон наводи стих *Mahe (Mácha: Máj) Nad modrými horami mihá . . .* Само акцентовање *pad 'modrými* чујемо у говору, акцентовање *ho'rami* није уобичајено (op. cit. стр. 79—80). Допуштајући ту „слободу“ Маха уврштава међу јампске стихове и овакав: *Jarmilo! Jarmilo!! Jarmilo!!!*

2) Уп. *Bally: Traité de stylistique française*, 1921. Француски акценат као сигнал краја акценатске целине игра ту улогу и у стиху. Тако у трочланом александринцу налазимо стихове где мукло *e* често припада идућој групи: *Comme un infâm|e, comme un lach|e, comme un chien*. В. F. *Saran: Der Rhythmus des französischen Verses* (Halle, 1934). Неки научници, истина, противе се таквом тумачењу, на пр. *Spoerri*.

тивач анализира конкретну акустичку форму ритма (стихопронесение, *Versvortragslehre*). При томе се испитивач служи различитим методама, — у првом случају описно-статистичком, а у другом — описно-експерименталном методом. Обе ове области заједно сачињавају науку о ритму у њеном најширем обиму.

Показаћемо примену ових теориских поставки на конкретним примерима.

Руски акценат обележава самосталност акценатске целине као појма, при томе он врши двојаку улогу — као акценат самосталне речи и као акценат синтагме. Једносложне речи, кад улазе у синтагму, врло лако губе свој акценат, али то не мора бити, — то зависи од темпа говора. На пр. мой сѣн; при томе се вокал који је постао ненаглашен не мења у квалитету (то је случај кад у руском говорном језику имамо ненаглашено о). У руском јамбу непарни слогови, који би по правилу морали бити ненаглашени, могу бити испуњени и једносложним речима. Декламатор може да подреди такву реч идућој акцентованој речи, на пр.:

Под нѣй снег ѹтренний хрустѣт . . .
Меж тѣм цель ѳды высокѧ . . .

али може и да је нагласи, само да се не би повредио ритам мора претходно да направи паузу. У том погледу важан је однос који истиче Томашевски¹⁾: уколико је пауза већа, уколико се може појачати и акценат на једносложној речи, чак и до те мере да превазиђе акценат идуће вишесложне речи:

Под нѣй — || снѣг | ѹтренний | хрустѣт . . .
Меж тѣм -- || цѣль | ѳды | высокѧ . . .

Како ћемо прочитати ове стихове зависи искључиво од нашег тумачења текста²⁾.

1) *Томашевский*: О стихе, стр. 42.

2) У ствари први је прецизно формулисао природу једносложних речи на метрички ненаглашеним слоговима *Восѣоков* у своме делу: Опыт о русском стихосложнии. Спб., 1817. — „Когда же два ударения случатся сряду, тогда одно которое нибудь скрадывается и уступает место другому: на пр., гдѣ-он или же где-он, поди-прѳчь, сказѧть - вам“ . . . „Если же ни которое из двух ударений уступить не может, что бывает найчаще при стечении многосложных слов, на пр., простираѧть рѹки, искѧти слѧвы, или же при односложных сохраняющих ударение свое для важности и выразительности словес, на пр., грѳм грянул, ѧз рѣх бѳзи естѣ, тогда непременно должно наблюдать между стекшимися ударениями промежуток или расстановку в голосе“. (Цит. по *Журмунском*: Введение, стр. 100).

Герцог: . . . Не он ли?

Албер:

Так, — он, господарь.

Герцог:

Подите

В ту комнату. Я кликну вас . . . Барон . . .

(Пушкин: Скупой рыцарь)

Могуће су углавном две интерпретације саме улоге, а од тога зависи и изговарање ових стихова. Глумац може да игра херцога као младог, одлучног, жустрог човека, отсечних покрета, који говори брзо, оштро, одлучним тоном. У том случају он ће од прилике овако рашчланити текст: Подите | в ту ко́мнату. || Я кли́кну вас || . . . Могуће је и сасвим друкче тумачење; херцог је млад, одлучан човек, који говори достојанственим, заповедничким тоном, као да цеди реч по реч. Текст ће изгледати од прилике овако: Подите | в ту́ ко́мнату. || Я кли́кну|вас || . . . Пушкин није ближе одредио карактер херцогов. Оба ова тумачења улоге могу се с подједнаким правом бранити. За испитивача стиха у овом случају је важно само присуство једносложне самосталне речи на слогу који би према метричкој схеми требало да буде ненаглашен.

Сличан случај имамо и са границама између акценатских целина; испитивач руског стиха третираће их само као потенцијалне паузе, јер руска реч није ничим омеђена¹⁾. Кад ће се паузе заиста остварити, — то опет зависи од индивидуалне интерпретације текста.

Из свега што смо до сада рекли оцртавају се два основна начела савремене науке о стиху²⁾: 1) песнички ритам

1) Тако *В. Чернышев* (Заметки о делении слов в русском произношении. Изв. отд. русс. яз. и слов., 1911, т. XVI, кн. 2) тврди да се слог који се налази између два акцента често скоро не одваја ни од првог ни од другог. Комбинације као: *просилишишь, возьмишесак* изговарају се понекад подједнако, поред различитог значења: 1) просить о лишени, просить о шитје, и 2) взять сак, взять тесак; такође су двосмислене комбинације: водоюмыл, гороюшол, стобоюплыл: оне се могу побркати с комбинацијама: водой умыл, горой ушел, с тобой уплыл. Ово је, уосталом, распрострањени принцип калмбура.

2) Кад говоримо о савременој науци о стиху, у првом реду мислимо на руску формалистичку школу. У неколико махова позивали смо се на Томашевског који је истакао прве принципе објективног проучавања конкретног песничког ритма и показао да се структура стиха не може претставити обичном метричком схемом, него да се мора приказивати дијаграмом (О стихе, стр. 143). Споменућемо још и Бернштејна који је указао на то да се версифи-

се мора проучавати апстрахујући акустичку реализацију, 2) насупрот апстрактном метру мора се испитивати конкретни ритам. То опредељује и саму методу наше науке која је у првом реду статистичка. Од испитивача се тражи објективни опис дате песничке структуре (индивидуалне, временске, народне итд.). Насупрот противстављању појмова метар — ритам савремена наука уводи појмове *мејричких констанција* (кад се понављање извесних феномена запажа стопроцентно) и *ритмичких тенденција* (кад је такво понављање само мање или више вероватно). Ради веће прецизности, ми ћемо увести још једну категорију *мејричких доминанција*, под којима разумемо оне случајеве, кад је моменат превареног очекивања минималан.

Показаћемо примену ове методе на руском четворостопном јамбу. Као пример послужиће нам четворостопни јамб Ломоносова („Ода на новий 1764 год“ — 320 стихова) и Пушкина (поема „Медный Всадник“, 1833 г. — 469 стихова).

I *Мејричке констанције*. Овај стих има само једну константу: осми слог је увек наглашен; то је последњи наглашени слог у стиху.

II *Мејричке доминанције*. Непарни слогови теже да буду ненаглашени. Они су испуњени или ненаглашеним слоговима вишесложних речи, или једносложним наглашеним речима. Овај други случај (У невской пристани. Дни лета . . . Сменить, дав ноци полчаса . . .) врло је редак. Наши примери показују следећи процентуални однос:

Слогови	I	III	V	VII
Ломоносов	10.—%	0·6%	1·3%	1·3%
Пушкин	8·1 %	0·9%	0·2%	0·2%

Код Ломоносова су бројеви нешто мало већи, али је однос између њих исти: први слог је знатно чешће оптерећен него остали; — то је опште правило руског јамба.

кација и декламација морају схватити као две одвојене гране науке о стиху (у чланку „Стих и декламација“). Принципи руске формалистичке школе развијени су даље у школи прашких фонолога (Трубецкой, Якобсон, Микашовскý, Исаченко, Нгабáк и др.). У делима ових писаца налазимо објективне описе разноврсних ритмичких структура као и њихових еволуција од једних песничких школа до других. При томе прашка школа има свој специјални интерес, — да веже констатована факта са фонолошком структуром датог језика. Излагање тих проблема одвело би нас далеко. Стога упућујемо читаоце у првом реду на књигу Р. Јакопсона: О чешском стихе.

III *Ритмичке тенденције*. а) Парни слогови теже да буду наглашени.

Слогови:	II	IV	VI	VIII
Ломоносов:	92·5%	69·4%	55·—%	100%
Пушкин:	85·7%	96·4%	39·9%	100%

Средња оптерећеност стопа у стиху (прве, друге и треће) износи код Ломоносова 72·3%; а код Пушкина 74%; вредност је приближно иста.

Код Ломоносова најстабилнија је прва и четврта стопа, стих осцилира између те две тачке, између којих се налазе две несталне стопе. Код Пушкина имамо друкчији однос: стабилне су друга и четврта, док су несталне прва и трећа; на тај начин је постигнуто наизменично ређање слабијег и јачег иктуса; — осцилација је преломљена на два дела, али није симетрична, јер је трећи иктус више него два пута слабији од првог који је доста стабилан. При томе, како код Пушкина, тако и код Ломоносова, најјачем иктусу (на осмом сл.) претходи најслабији (на шестом); — то је такође општи закон који вреди за све руске двосложне ритмове.

Према оствареним иктусима четворостопни јамб има шест фигура:

Број фигуре	Број иктуса у стиху	Наглашени слогови	Пример	Ломоносов	Пушкин
I	4	2,4,6,8	Люблю тебя Петра творенье	24·1%	32·—%
II	3	4,6,8	Береговой ее гранит	2·2%	4·9%
III	„	2,6,8	Царям не совладать. Он сел	28·1%	3·4%
IV	„	2,4,8	Была ужасная пора	37·5%	50·1%
V	2	2,8	Что сброшено, что снесено	2·5%	0·2%
VI	„	4,8	Порфироносная вдова	5·6%	9·4%

Из ове табеле се види да се у руском јамбу боре две супротне тенденције: једну крајност претставља испуњавање свих иктуса (прва фигура), другу — максимално растерећење стиха; њу претстављају фигуре са два иктуса. Та друга тенденција различита је код Ломоносова и Пушкина. Код првог она се огледа у петој фигури, а код другог — у шестој.

Стихови са два иктуса су врло ретки. Основне осцилације стиха преузимају на себе прелазне форме — стихови са три иктуса који сачињавају апсолутну већину свих стихова (код Ломоносова — 67·8%, код Пушкина — 68·4%). Од тих фигура код Ломоносова карактеристичне су оне које остварују први иктус (III — 28·1% и IV фиг. — 37·5%), код Пушкина — други (II — 4·9% и IV фиг. — 50·1%). Зато је разумљиво да је код Пушкина учестала друга и четврта фигура за рачун треће, као и шеста за рачун пете.

б) Границе између акценатских целина чешће падају на границу стопе (диарезе) неголи у средину стопе (цезуре). Наши примери дају следеће величине:

Границе између акценатских целина пред слоговима¹⁾:

	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Ломоносов: —	33·8%	42·8%	30·—%	29·4%	46·9%	27·2%	
Пушкин: —	40·5%	43·7%	27·5%	44·3%	46·7%	20·9%	

У средини стиха могуће би биле три диарезе (пред 3, 5 и 7 сл.) и четири цезуре (пред 2, 4, 6 и 8). Ако израчунамо средње бројеве за диарезе и цезуре добићемо следећу слику:

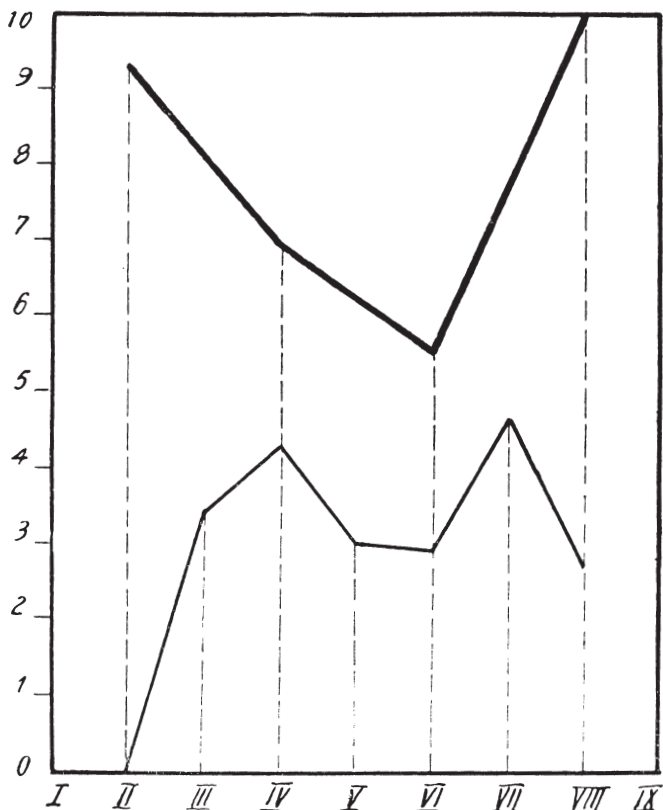
	Диарезе	Цезуре	Разлика
Ломоносов	36·9	24·9	+ 12·—
Пушкин	38·2	27·2	+ 11·—

в) Границе између акценатских целина теже да избегну суседство јаког иктуса. Код Ломоносова је та тенденција очигледна. Границе пред четвртим и седмим (42·8% и 46·9%) много су чешће него пред трећим и осмим (33·8% и 27·2%). Код Пушкина се та тенденција јасно манифестује само пред константом: граница пред седмим слогом (46·7%) знатно је већа него пред осмим (20·9). Пред другим иктусом то није спроведено, свакако зато што је први иктус доста стабилан (85·7%); зато су и границе пред трећим и четвртим слогом приближно подједнако подељене (40·5% и 43·7%).

Овде смо само проучили примарне елементе ритма — понављања која се очекују у границама једног стиха. Међутим цели стихови сврставају се у секундарне, више ритмичке редове. Ода Ломоносова је подељена у строфе које обухватају свака по десет стихова. Таква строфа може се представити схемом: АВАВССДЕЕД; женске риме су означене словима А, С и Е а мушке — В и D. Крај строфе се

¹⁾ Овде су узете у обзир само границе између акценатских целина, чији се акценат подудара са метричким иктусом.

увек подудара с крајем реченице; прелаз једне реченице у идућу строфу није допуштен. Оваква строфа се често распада на више реченица, при чему свршетак реченице понајчешће се подудара с крајем другог, четвртог и седмог стиха и много ређе с крајевима осталих стихова. Крајеви свих стихова подударају се с крајевима синтагме; крај реченице никад не пада у средину једнога стиха;

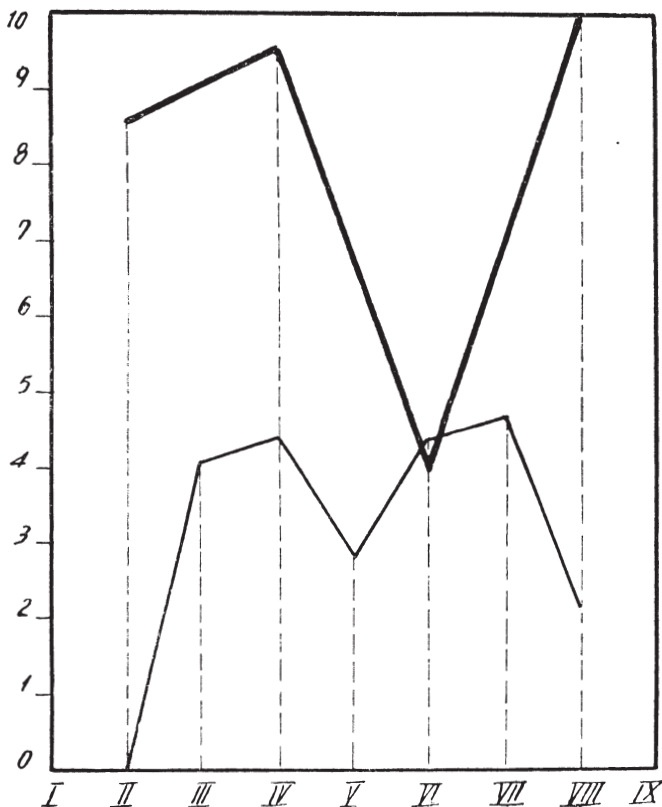

Четворостопни јамб Ломоносова

према томе у овој оди Ломоносов не допушта опкорачење (enjambement). Оваква синтаксичка структура строфе огледаће се у дикцији на реченичкој мелодији (интонацији). Крај сваке строфе подудараће се са каденцом; остали стихови било са каденцом (други, четврти и шести чешће него остали), било

с полукаденцом или антикаденцом. Као што видимо и овде имамо моменат превареног очекивања као и код примарних ритмичких импулса (акцената).

Сасвим друкчије је организована у више ритмичке редове Пушкинова поема. У њој уопште нема поделе на строфе (поема је само тематски подељена на увод и два дела). Крај стиха се не мора поклапати чак ни с крајем синтагме; крај реченице често пада у сре-

Четворостопни јамб Пушкина

дину стиха; таквих случајева имамо 81, што чини 17.3% свих стихова; дакле Пушкин у овој поеми допушта опкорачење:

... Или чиновник посетит,
 Гуляя в лодке в воскресенье,
 Пустынный остров. || Не взросло
 Там ни былинки. || Наводнение

Туда, играя, занесло
 Домишко ветхий . || Над водою
 Остался он, как черный куст || —
 Его прошедшею весною
 Свезли на барке . || Был он пуст
 И весь разрушен . || У порога
 Нашли безумца моего || . . .
 И тут же хладный труп его
 Похоронили ради Бога || .

У овом примеру видимо како се реченица слободно прелива из реда у ред не придржавајући се граница које јој намеће стих као јединица. Како ће се то реализовати у дикцији — то је засебан проблем¹⁾.

¹⁾ У том погледу постоје углавном два начина декламовања: први у коме се један стих осећа као мелодиска фраза (т. зв. песничко читање) и други који не рачуна са стихом као целином и за који је интонациона целина само реченица (т. зв. глумачко читање). Између њих могући су многи прелазни начини. Узећемо пример француског александринца. У том стиху, у његово класично доба, сваки полустих је био синтаксичка целина; према томе је природна мелодија фразе обухватала цео један стих и била двочлана. Боало је овако формулисао то правило о цезури (или тачније медијани):

Que toujours dans vos vers les sens coupant les mots
 Suspende l'hémistiche, en marque le repos.

(Art poétique, ch. I.)

Француски романтичари задовољавали су се само границом после шестог слога која је често делила синтагму на два дела, па чак одвајала и проклитику од речи. Уп. *G. Lote: La césure dans l'alexandrin français. Revue phonétique, 1913*). Тако на пр. у стиху Виктора Ига (*Légende des siècles*): Il teint sa dague avec | du suc de mandragore. Потпуну аналогију имамо у руском стиху Полонског (Кузнечек музикант): Ночь глядела дню во | след и перепевы . . .

Ако изговоримо ове стихове са нормалном, наративном интонацијом, полукаденца се неће подударати са медијаном; друкчија мелодиска фраза која би делила овај стих у два равна дела осетила би се као специјални, донекле и вештачки манир. У ствари против тога се бунио Боало, иако је говорио само о смислу. У даљој еволуцији дванаестерца уништава се чак и граница између речи после шестог стиха, при чему се стих распада у трочлан. Тако на пр. код Ракића (Први сонет): Јури хајка | кроз пољане | и кроз горе. У првој редакцији (у Српском књижевном гласнику, V, стр. 427) тај стих је још имао облик класичног александринца: Јури хајка бесна | кроз поља и горе. (Уп. *Ђурџин: Версификација Милана Ракића. С.к.г., књ. 32, стр. 905—925*).

Такве појаве су могуће и на крају стиха. Тако код Шекспира: The king, your father, was reputed for | A prince most prudent . . . или код Верлена: Deçà, delà | Pareil à la | Feuille morte . . .

У свим овим случајевима испитивач може проучавати само однос синтаксичких делова према структури стиха; то су једине језичке чињенице дате самим текстом. Реченичка мелодија је чињеница говорног језика, при томе толико индивидуална да се не да укалупити у строга правила, њена веза са синтаксичким фактима је увек доста лабилна. Њено проучавање наука о стиху мора препустити области живе уметничке речи (Versvortragslehre).

Из овог врло сумарног описа видимо колико се знатно разликује јамб Ломоносова и Пушкина већ по својим примарним ритмичким импулсима, што је традиционалној школској метрици потпуно измакло. Зато је најпречи задатак науке о стиху да пружи свестране описе појединих песничких структура и открије њихову генезу и еволуцију. При томе се мора применити широко упоређење са страним ритмовима, нарочито оним који су песницима послужили као непосредни углед. С друге стране, важно је проучити ритам народне поезије, нарочито певане, који се увек огледа на ритмовима уметничке књижевности примљеним од других народа¹⁾. Само тако могу се издвојити аутохтоне особине неког језика у његовој ритмичкој функцији од особина својствених самом ритму као таквом. Такав опис мора да обухвати не само песнички ритам него и остале елементе песничке форме: риме и звучну организацију (т. зв. алитерације и асонанце, што савремени руски теоретичари обухватају једним термином „инструментовка“²⁾). Тек кад се добро и објективно утврде факта моћи ће се открити њихова функција у једном песничком делу. Ваља зато у првом реду испитати однос између појединих ритмова и извесних песничких жанрова. При томе треба почети од стилистике.³⁾ Сваки жанр израђује свој начин изра-

1) При проучавању певане народне поезије мора се строго разликовати језичка и музичка структура ритма, из најпростијег разлога што се већином песме и говоре и певају, а то су две потпуно различите акустичке реализације, и што се често један те исти текст пева на два или више начина. Тако данашња наука у великој мери одбацује принципе Вестфала и његових следбеника (код Руса — Шафранов, Гинцбург и др.) који су полазили од музичког такта уопште при проучавању сваког песничког ритма. Однос између песничког и музичког ритма према данашњем схватању науке приказао је Трубецкој у чланцима: О метрике частушки. Париж, Версты, № 2, стр. 205—222 и *W sprawie byliny rosyjskiej. Prace ofiarowane Kazimierzowi Wóycickiemu*, Wilno, 1937, стр. 100—110. Интересантно је напоменути да и данашња музикологија почиње да разликује музичку структуру од њене акустичке реализације, што се показује као врло продуктивно нарочито за проучавање модерне музике. В. *Becking: Der musikalische Bau des montenegrischen Volksepos*. Archives Néerlandaises, 1933, Т. XVIII—XIX, стр. 145.

2) Мора се поћи од анализе стила појединих писаца и њихових дела; радова те врсте скоро и нема. Тек на основу таквих описа могла би се дати слика о језику одређеног песничког жанра, када би се одбацило све што је код писаца индивидуално.

жавања, има свој речник и своју синтаксу. Тако се херојски еп у руској литератури још од осамнаестог века одликује великим бројем црквенословенизама и нарочитим инвертираним синтаксичким конструкцијама („високи стил“ Ломоносова). Уметничка обрада народне бајке и баладе има напротив упрошћену синтаксу и велики број простонародних речи и израза. Херојски еп писан је обично хексаметром,¹⁾ народна бајка понајчешће четворостопним трохејем са дактилским завршетком. Који су услови те везе?

Нема сумње да апстрактни ритам није обојен никаквом психолошком карактеристиком. Тврђење многих руских теоретичара да је јамб свечан или тужан, а трохеј весео или нежан могу се врло лако оборити конкретним примерима. Довољно је навести меланхоличне трохеје Пушкинове:

Дар напрасный, дар случайной,
Жизнь, зачем ты мне дана?

1) Као што је показао Шенгели, према избору типова акценатских целина употребљених у хексаметру, тај стих се скоро не разликује од прозе, док на пр. у јамбу једни типови добијају знатну превагу, а други се редукују. Тако на пр. јампска реч (пожар) у прози даје 16,4%, у хексаметру 15,4%, а у четворостопном јамбу 27,8% итд. (*Г. Шенгели*: Трактат о руском стихе, Гиз, М. — Пгр.. 1923, стр. 20—25). Свој свечани тон хексаметар добија од песничког језика њему својственог; високи стил Ломоносова у руској дикцији звучи увек помало високопарно. Навешћемо пример из Одисеје (превод Жуковског):

... *Сћарец* Лаэрт и подобный богам Телемак, — но о сыне
Боле теперь, чем о славном, родившем его Одисее,
Я сокрушаюсь, как *вещь* молодая, воспитан богами
Был он; я *мнил*, что современем, *мужеской* силы достигнув,
Будет подобно отцу он прекрасен и видом, станом ...
... Ты ж с кораблем *ош обоих держась оштровов в отдаленьи*
Мимо их ночью пройди ...

Хексаметром су писани не само херојски епови, него и други родови поезије. Занимљиво је да и у тим случајевима (сем травестија) хексаметар чува свој песнички језик. Тако код Пушкина:

Урну с водой уронив, об утес ее дева разбила.
Дева печальна сидит, праздный держа черепок.
Чудо! не сякнет вода, изливаясь из урны разбитой;
Дева, над вечной струей, вечно печальна сидит.

и толико шалвих, веселих јамбова из „Јевгенија Оњегина.“ „Ја замишљај могућност, каже Жирмунски,¹⁾ да постоје две песме, подједнако конструисане у ритмичком и синтактичком погледу, с апсолутно идентичним распоредом понављања итд., од којих ће једна да звучи мелодично, а друга реторички или наративно, што зависи од смисла и од опште емоционалне обојадисаности“ :

Мы встретились вновь после долгой разлуки
 Очнувшись от тяжелой зимы;
 Мы жали друг другу холодные руки
 И плакали, плакали мы.

Као што сам признаје, Жирмунски је варварски поступио с том строфом Фета заменивши неке речи, али је зато убедљиво показао да су ритам и синтаксичке фигуре остале исте, а да је тоналност потпуно друга :

Мы встретились с ним после краткой разлуки
 В конце прошлойгодней зимы;
 Мы взяли друг друга поспешно за руки
 И спорили, спорили мы.

Под тоналношћу ми разумемо оно место у скали наших изражајних средстава у којем та песма звучи. За њу се могу дати само опште категорије које не би биле спорне (на пр. тоналност елегична, иронична, рзговорна итд.); у дикцији ће се оне конкретизовати индивидуалним гласовним средствима: тембром, висином тона, темпом итд.

Питање се мора поставити овако: који су били историски услови да се песнички језик карактеристичан за неки жанр веже с одређеним ритмовима дајући им специфичну тоналност. Без широке примене компаративне методе на то питање није могуће одговорити.

Доиста, књижевно дело постоји само у својој целокупности, и ма с које стране да му приђемо, морамо га обухватити у целини. Потивстављање форме садржају, толико уобичајено код историчара књижевности, данас се одлучно

¹⁾ *Жирмунский*: Мелодика стиха. Мысль, № 3, 1922, стр. 133—134.

одбацује. Сведено на чисту идеју, дело често потпуно губи своју моћ. Песник слуша песму младе Ђурђијанке и та песма изазива у њему старе успомене, сећање на кобну сен неке друге жене. И зато јој се песник обраћа: не певај ми, девојко, песме тужне Ђурђијанске. Ето нашто се своди идеја једне чувене Пушкинове песме: „Не пој, красавица, при мене...“ А. Бели, у чланку под тим насловом,¹⁾ од прилике овако изложивши „садржај“ те песме, додаје да би традиционална књижевна историја могла извести из њега још само морал: музика често изазива успомене код људи. „Ако се песнику одузму његов метар, ритам и његове речи, каже Кроче, неће остати иза тога песничка мисао, као што неки мисле: уопште ништа неће остати.“²⁾

(Београд)

Кирил Тарановски

¹⁾ *Белый*: Символизм, стр. 396—428. Анализа те песме коју Бели даје кроз је субјективна. Бели је добро осетио проблем, али није владао објективном научном методом.

²⁾ *Benedetto Croce*: *Breviare d'esthétique*. Paris, 1923.

JEZIKOVNI POUK MATERINEGA JEZIKA V OSNOVNI IN SREDNJI ŠOLI GLEDE NA NAŠE UČNE NAČRTE

Z ljudske šole letijo na srednjo šolo hudi očitki, da zahteva od učenca, ko stopa vanjo, nemogoče reči, zlasti analizo, kar vse da je le sitnost izprašujočih profesorjev pri sprejemnih izpitih ipd. Srednja šola pa se zopet pritožuje nad ljudsko, da učencev ne pripravi dovolj za pouk v srednji šoli, posebno jezikovni ne. S srednješolskim jezikovnim poukom pa profesorji sami nismo zadovoljni, ker nas naši učni načrti s preobloženim gradivom preveč silijo v didaktični materializem, intelektualizem in verbalizem, premalo pa gojijo dijakovo izrazno sposobnost, zlasti na višji stopnji.

Vsi taki in podobni očitki kažejo, da nekje nekaj ni v redu. Preglejmo najprej, kako je z jezikovnim poukom materinega jezika v ljudski šoli in kakšen je prehod v srednjo šolo. V drugem delu pa bomo pregledali, kako se po učnih načrtih goji materin jezik v srednji šoli.

I.

Da bomo prvi del tega vprašanja lažje razumeli, poglejmo: 1) kakšno jezikovno (t. j. slovnično) snov predpisuje učni načrt za nižjo ljudsko šolo, predvsem za četrti razred, ker gredo po večini iz tega razreda učenci v srednjo šolo; 2) kaj se v resnici jemlje v 2., 3. in 4. razredu ljudske šole; 3) kaj zahtevajo predpisi za sprejemni izpit v srednjo šolo in 4) kaj določa učni načrt za prvi razred srednje šole.

1) Za drugi razred nižje ljudske šole, kjer se začenja slovnični pouk, se zahteva: „Stavek in beseda, beseda in zlog, zlog in glas. Deljenje besed na zloge. Prestavljanje stavkov iz ednine v množino (dvojino) in obratno. Spoznavanje oseb in spolov.“

V tretjem razredu hoče učni načrt: „Osebek, povedek in predmet v stavku. Trdilni, nikalni in vprašalni stavek. Razlikovanje besed, ki označujejo imena, lastnosti, dejanja in število. Spoznavanje vseh znamenj (ločil) v pisavi. Uporabljanje velikih črk.“

Za četrti razred se zahtevajo: „Stavki: enostavni in razširjeni. Pojem o zloženem stavku. — Spoznavanje vseh besednih vrst.“

Tako govori učni načrt.

2) O tem, kaj se v resnici jemlje iz slovenske slovnice v 2., 3. in 4. razredu, imam podatke z dveh popolnoma ločenih ljubljanskih ljudskih šol. Za čudo se obe strinjata v podrobni snovi, ki jo učita, in v tem, da obe zahtevata več, kakor predpisuje učni načrt. Spočetka sem mislil, da imajo ljudske šole še kak nadrobni učni načrt, ki v resnici več nalaga kakor splošni iz l. 1933. Ko sem povprašal po njem na upraviteljestvu neke ljudske šole, so mi rekli, da ga ni in da jemljejo več, kakor določajo njihovi učni načrti, samo zato, ker da se ta več zahteva za sprejemni izpit na srednjo šolo. Da to ni res, bomo videli iz naslednje točke.

Tako učijo na primer v 2. razredu že kar popolno sklanjatev samostalnika, obravnavajo deloma pridevnik in zaimek, jemljejo pri glagolu nedoločnik in določnik, spregatev pomožnika in pravih glagolov v sedanjem, preteklem in prihodnjem času pa že celo osebek in povedek. Vsekako segajo te zahteve daleč preko učnega načrta za 2. razred in deloma tudi preko otrokove duševne sposobnosti v tej starosti, zlasti še, če učitelj ne zna tega dobro razložiti. — V 3. razredu se jemljejo domala že vse besedne vrste in nekatere celo zelo natančno. Učni načrt o njih ne govori niti besedice. — V 4. razredu obravnavajo predvsem stavčno analizo, dasi je v prvi vrsti predpisano spoznavanje vseh besednih vrst in je potemtakem na prvem mestu besedna analiza.

3) Poglejmo sedaj, kakšno snov določajo iz slovnice predpisi za sprejemni izpit v srednjo šolo. Predpisujejo: „da pokaže učenec natančno poznavanje besednih vrst in da v prostem stavku zanesljivo najde osebek in povedek.“ To je vse. Za pismeni izpit zahtevajo „pisanje po nareku do največ 15 minut“, pri ustnem

izpitu pa poleg slovnice še: lepo, gladko in razumljivo branje, pripovedovanje tega, kar je učenec prebral, in káko pesem na pamet, umetno ali narodno.

Iz tega vidimo, da predpisi za sprejemni izpit v gimnazijo ne zahtevajo iz stavčne analize drugega ko znanje povedka in osebka v prostem stavku. Če izprašujejo profesorji pri sprejemnem izpitu več stavčne analize, gredo preko predpisov. Na drugi strani pa moram iz svoje skušnje povedati, da so mi učenci pri sprejemnem izpitu na zahtevo, naj poiščejo povedek in osebek v stavku, kar sami od sebe zdrdrali še druge stavčne člene. Pripetilo se mi je pa tudi že, da mi tak učenec ni ločil besednih vrst, kaj šele, da bi mi znal določiti njihove oblike. In vendar je za to stopnjo mnogo potrebnejše poznavanje besednih vrst in njih oblik kakor pa vseh stavčnih členov ali celo odvisnih stavkov. Zato je glede na sprejemni izpit v gimnazijo treba nujno priporočati temeljitejše spoznavanje besednih vrst in njih oblik, in sicer pretežno na stavku (besedna analiza!), ne pa zgolj teoretično sklanjanje in spreganje.

Iz predpisov o sprejemnem izpitu pa vidimo tudi, da določajo celo manj kakor učni načrt od 2. do 3. razreda ljudske šole. Potemtakem ni potrebno, da v ljudski šoli za sprejemni izpit obravnavajo več slovnice, kakor je hoče sedanji učni načrt do 4. razreda; ljudskošolsko učiteljstvo se torej moti, ko pravi, da je to potrebno zaradi sprejemnega izpita v srednjo šolo. Sicer pa mislim, da je v večini ljudskih šol — samo v nekaterih mestnih morda ne — zgrešeno, če se učitelji pri jezikovnem pouku v 4. razredu preveč ozirajo na tiste tri ali štiri učence, ki hočejo morda k sprejemnemu izpitu za gimnazijo. Namen jezikovnega pouka v ljudski šoli po mojem mnenju ni teoretična priprava za srednjo šolo, marveč praktična uporaba materinega jezika v vsakdanjem življenju. V to bi pa bilo treba jezikovni pouk v ljudski šoli čisto preurediti, mu izdelati nadrobnejši učni načrt, kakor je sedanji splošni, in mu dati zlasti nadrobna metodična navodila, kako se jezikovna snov obravnavaj. Potreba po primernih učnih knjigah za učence, še bolj pa po dobrih priročnikih za učitelje se bridko kaže.

Najbolj pogrešam v ljudski šoli pri jezikovnem pouku materinščine razlago besednih pomenov. Otroci se morajo učiti

novih besed, ne da bi jih razumeli. Iz skušnje vem, da se je otrok drgnil na pamet dolge tirade s kopico neznanih in nerazumljivih besed, celo tujk. Nasledek zanemarjanja pomenske razlage besed je, da se otroci navadijo površnosti, da si ne znajo pod besedo ničesar predstavljati in da zato tako nesmiselno beró, ker teksta ne razumejo in se sploh več ne potrudijo, da bi ga razumeli. Učijo se le kot papige brez pravilnega predstavljanja in razumevanja. — No, pa pojdemo dalje!

4) Učni načrt za srednjo šolo ukazuje tole slovnično gradivo za prvi razred:

„Osnovni elementi (vse ob stavku):

Pomen glavnih besednih vrst (samostalnikov, pridevnikov, glagolov, zaimkov).

Sestavni deli besede (glasovi, zlogi), vaje v pravilnem izgovoru. Prosti stavek in njegovi glavni deli; razširjeni stavek (sprva predmet, nato ostali deli zloženega stavka); sklanjanje samostalnikov.

Vloga pridevnika (atributa) v stavku; sklanjatev pridevnikov, določna in nedoločna oblika; stopnjevanje. Vrste in sklanjatev zaimkov. Vrste in sklanjatev števnikov.

Prislovi in predlogi.

Vežniki. Pojem zloženega stavka.

V glavnih potezah glagol in njegove oblike.

Vse je treba obravnavati ob stavku in stalno navajati učence na pravopis in rabo ločil, in to ob uporabi osnov iz stavkoslovja.

Učenci naj se dobro seznanijo z osnovnimi slovničnimi izrazi (narodnimi in latinskimi).“

Ta pregled slovnične učne snovi v prvem razredu srednje šole nam jasno kaže, da začne jezikovni pouk v srednji šoli z elementi in da do neke mere čisto pravilno zida na tisti osnovi, ki jo velevalo učni načrti za 4. razred ljudskih šol. Razložek je pač v načinu obravnavanja: srednja šola obravnava slovnično snov sistematično, a tudi na stavku, medtem ko je sistematično obravnavanje te snovi za ljudsko šolo zgrešeno in zavaja le v teoretiziranje, ki je nerazumljivo in zoprno učencu pa tudi učitelju.

Iz do sedaj povedanega vidimo, da med učnimi načrti o jezikovnem pouku materinega jezika v ljudski šoli in v prvem

razredu srednje šole ni toliko neenotnosti, da jih ne bi mogli spraviti v sklad; tudi predpisi za sprejemni izpit ne ukazujejo več, marveč celo manj kakor učni načrti do 4. razreda ljudske šole. V predpisih samih torej ni tistega strašnega prepada med ljudsko in srednjo šolo, kakor se v javnosti o njem toliko govori. Težave v tem prehodu dela drugačen ustroj srednje šole, zlasti dejstvo, da ima učenec v srednji šoli skoraj za vsak predmet drugega učitelja, da se torej mora navaditi na več osebnosti in njihov način dela. Z druge strani pa profesor z majhnim številom tedenskih ur učenca ne more v celoti tako natančno poznati, kakor ga je v ljudski šoli mogel učitelj, ki ga je imel vsak dan po 4 do 5 ur pred seboj.

Druga težava prehoda iz ljudske v srednjo šolo je v tem, da je današnja srednja šola vse premalo izbirna. V prejšnjih časih je prihajal v srednjo šolo, posebno s kmetov, po veliki večini samo izbran, res bistroumen in sposoben naraščaj; ta je z lahkoto premagal začetne težave srednje šole, ki je bila takrat gotovo bolj formalistična in manj človeška, kakor je danes. Sedaj pa prihaja v srednjo šolo tudi srednje vrste in celo slab, da, prav slab material, ki že v ljudski šoli težko izdeluje, v srednji šoli pa zavoljo strožje sistematičnosti in kolikor toliko še izbirnega načela gimnazije omaga. Vprašanje, kako urediti dotok slabih učencev v srednjo šolo, je važno, a ne spada v naš okvir. — S strani ljudske šole so mi nekako očitali, zakaj spuščamo pri sprejemnem izpitu v gimnazijo učence, ki imajo v materinem jeziku samo „dobro“, češ da je njihov „dobro“ po večini podarjen in da po mnenju ljudske šole taki učenci za srednjo šolo niso sposobni, Sodba o nesposobnosti takih učencev utegne biti precej resnična, toda sprejemni izpit s svojimi minimalnimi zahtevami v desetih minutah tudi ne more dognati resnične sposobnosti učenca, ki želi v srednjo šolo. Poleg tega je treba upoštevati tudi strah otrok pred izpitom samim in druge podobne okoliščine. Če pa pri sprejemnem izpitu katerega vržemo, je pa takoj ves Izrael pokonci; zlasti učitelji ljudskih šol se pritožujejo da profesorji pri sprejemnih izpilih preveč zahtevamo.

Priznam pa, da sedanja ureditev prehoda učencev iz ljudske šole v gimnazijo ni za nobeno stranko idealna in da bi bilo treba poiskati boljšega načina za izbiro sposobnih učencev.

II.

Preiščimo sedaj še, kako se goji materin jezik v srednji šoli.

Učni načrti za nižje razrede so na splošno dobro sestavljeni in stremijo za tem, da učenec od 1. do 4. gimnazijskega razreda temeljito predelaj opisno slovnico materinega jezika. Ob slovenskih učnih knjigah, ki so danes kolikor toliko dobre, se ta namen z upoštevanjem vseh ovirajočih činiteljev še v dovoljni meri doseže. Učenčeva pismenost ob koncu 4. gimnazije povprečno ni slaba. Od pete gimnazije dalje pa imamo v izrazni sposobnosti učencev po večini padec ali pa vsaj vidnega in primerne napredka ni, Od kod to? Preprosto iz dejstva, da učni načrt v vsej višji gimnaziji ne pozna več opisne slovnice in sploh pouka o knjižnem jeziku.

Za 5. razred veleva učni načrt najvažnejše glasoslovne in oblikoslovne posebnosti starocerkvenoslovenskega jezika zavoljo pojasnitve in razumevanja srarih slovenskih in srbskohrvatskih knjižnih spomenikov (in sicer ob cirilskih tekstih).

V 6. razredu se ukazuje kratek pregled zgodovinskega razvoja slovenskega in srbskohrvatskega jezika.

V 7. razredu se slovnica sploh ne omenja, v 8. razredu pa se določa najkrajši pregled slovenskih in srbskohrvatskih narečij.

Zato seveda ni čudno, da je učenčeva pismenost v osmi gimnaziji po večini slabša, kakor je bila v četrti gimnaziji, saj štiri leta ni imel več nobenega pouka ne o slovničnem ne o slogovnem ustroju materinega jezika; le pri popravah šolskih in domačih nalog je morda sem ter tja slišal obravnavati kako debelo slovnično napako. Napotkov za lepo izražanje je bilo bore malo, slogovnih vaj pa sploh nič. Tako je kajpada popolnoma upravičena pritožba naše javnosti, da srednješolski abiturient ne zna napisati niti navadne prošnje in vsakdanjega pisma, da ne zna niti vejc postavljati in da mu je pravopis španska vas. Pa ni njegova krivda in tudi ne krivda šole kot take in profesorjev. Učni načrt za vse višje razrede je tako preobložen z lepo zve-nečimi predpisi o gojitvi lepe literature in literarne zgodovine s številnimi malopomembnimi imeni, da profesor, ki hoče snov kolikor toliko predelati, pri najboljši volji ne utegne, da bi zraven še ponavljal slovnico ali gojil slogovne vaje.

Zato je vsekako treba učni načrt za višje razrede srednjih šol temeljito predelati, odpraviti iz njega predvsem snovni materializem in dati jezikovnemu in slogovnemu pouku materinega jezika posebne ure od 5. do 8. razreda. Opisno slovnico materinega jezika naj učenec dodobra predela v nižji gimnaziji, v višji pa naj jo ob primernih vajah ponavlja in zlasti goji vse mogoče oblike jezikovnega izražanja od različne vrste pisem, poročil, prošenj, opisov, risov pa do poskusov slovstvenega oblikovanja svojih misli. Za tak pouk pa je nujno potrebna priročna knjiga s slovničnimi vajami, z razlagami in vzorci lepega sloga in s primernimi slogovnimi vajami. Ob takem pouku bi srednješolski abiturient prinesel s seboj v življenje drugačno izrazno sposobnost v materinem jeziku.

Za dosego tega pa je neobhodno potrebno, da se spremeni učni načrt za višje razrede srednjih šol. Da bo pa pouk materinega jezika v naših šolah od 1. razreda ljudske šole do 8. gimnazijskega razreda logičen in naraven, naj se v celoti pregledajo vsi učni načrti in njihova določila spravijo v sklad. Ker se ljudskošolski jezikovni pouk v srednji šoli nadaljuje, naj sodeluje pri pregledu ljudskošolskega učnega načrta tudi srednješolski strokovnjak, da bo pazil na naraven in logičen prehod iz ljudske v srednjo šolo.

(Ljubljana)

Rudolf Kolarič

ПОВОДОМ НАСТАВЕ НАРОДНОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

I

Настава народног језика и књижевности претставља једну нераздруживу целину, с обзиром и на заједнички задатак у културном развоју народа и на њихов заједнички наставни циљ. Језик је, и у прошлости и у садашњици свакога народа, носилац културне делатности, а књижевност је синтетични изражај духовних вредности и животне динамике свакога народа. Језик је, у временском односу, веза између удаљених генерација и преносилац мисаоних и осећајних проживљавања; у свако доба пак језик је најопштији, најпогоднији и најизразитији начин општења међу људима исте етничке групе, као и средство преношења културног утицаја на друге народе. Књижевност црпи теме и мотиве из живота једног народа, служи као докуменат еволуције народа и разних друштвених средина и као огледало савременога стања, унутрашњих стремљења и веза са другим народима.

Књижевни језик, као средство културе, своју сочност, прецизност, лексичко богатство и пластичност изражаја добија из књижевних дела, — те ће и познавање најбољих књижевних дела богатити језик код ученика и развијати га у изражај вишега реда. То језичко благо, црпено на многим свежим изворима творачке књижевне снаге, треба да се усклађује у системе, који у основи проистичу из конкретних система народног језика или оних дијалеката на чијој се подлози најјаче развија књижевни језик. Тесно спојени као културне манифестације, језик и књижевност треба да узајамно потстичу стално усавршавање, — при чему језик остаје не-

опходно оруђе књижевности, а у великој мери резултат њеног развоја; док је књижевност оличење језичких изражаја могућности и формула, њихов потстрек и у великој мери резултат.

Ипак постоје извесне разлике, али оне не потичу од природе и захтева наставе као такве, већ од различитости метода посматрања и проучавања. У сваком случају решење је у томе да се, уз засебне методе научног проучавања, са подједнаким знањем обе грађе, и са повезаношћу појмова из обе области упућују наставници у средњу школу.

II

Ван дискусије стоји чињеница да настава свакога предмета треба да проистиче из живе савремене науке, да буде изражај и примена њених принципа, па се то мора тражити и за наставу језика и књижевности. Међутим у овоме погледу настава нашега језика и књижевности обично је до сад бивала иза наставе неких других предмета. Далеке традиције средњовековнога схватања учења језика досезале су до нашега доба. Граматичке категорије, које су одговарале давнашњим схватањима, наслеђиване су, — те је у настави и класичних и савремених језика било увек главно учење система. У настави књижевности пак главни интерес био је увек нешто друго, а не онај који би одговарао значају књижевности схваћеној као уметност и уметнички изражај, а најдуже се одржао у виду филолошког третирања.

Покушавало се да се настава језика и књижевности приближи новијим научним схватањима, али изразити успех у томе правцу није показиван. Напредак науке о језику, у смислу упоредне граматике, покушавано је да буде пренет и у средњу школу, како у настави западних народа тако и код нас. Уношење понекога појма о сродности језика може бити корисно, али није водило право основном психолошком захтеву наставе, као ни уношење историско-језичких елемената у фрагментарном виду, без осећања за саму језичку еволуцију и без развијенога смисла за језик с обзиром на његову улогу. — У настави књижевности, исто тако, чињена су знатна побољшања, која су одговарала савременим схва-

тањима у науци о књижевности; тако се уместо филолошког учења о форми дела, покушао увести историски поглед на стварање књижевних дела и улогу писаца, а одвојено од тога учила се теорија књижевности са стереотипним формулама о књижевним родовима, и без везе са правом вредношћу, суштином и значајем књижевних творевина.

Међутим схватања у науци о језику и о књижевности еволуирала су и даље, тако да се све више осећа несклад између најсавршенијих схватања и тенденција у науци и саме наставе. Далеко од тога да се потцеђује значај упоредног и историског метода у науци о језику и вредност њихових резултата, — наука о језику показује све више и све јасније тенденције да схвати и прикаже језик у његовој битности, да истакне шта језик значи, како се ствара и функционише његов механизам, и како се употребљава и сам језик као психолошка и социјална манифестација каогод и то: како се употребљавају по својој вредности и у којим формама саме језичке изражајне могућности, како се стварају системи и односи између елемената тих система. — У науци о књижевности исто тако осећају се тежње ка ослобођењу од традиција. Иако се жели да се књижевност у настави прикаже више у смислу изражаја књижевних вредности, ипак се у пракси тешко одваја од историског начина посматрања, а и у естетском смислу анализе се свде на често сува тумачења, која не улазе директно у свест и не оплемењавају ученикову природу.

Отуда се намеће потреба, да се с обзиром на савремено стање науке пренесу њене тенденције и у саму наставу. Тако се однос значења, функције и форме и схватање о томе односу мора изразити у настави. Не сме се никако полазити од формалне граматике и језичких форми, већ од живих значења, прелазећи на улогу језичких изражаја и завршавајући формалним односима и систематиком грађе. Овим наилазимо на лингвистичко научно образложење и оправдање онога што су психолози методичари истицали као принцип индуктивне наставе, који није могао бити спровођен ако се не пође од стварања и развијања језичког осећања. — У настави књижевности треба поставити као основни принцип: не што више материјала, ни детаља анализе, већ у првом реду ства-

рање љубави према књизи, развијање инстинкта за добру књигу и тиме стварање смисла и осећања, а затим и разумевања за лепо. — Овакво гледање на основни принцип наставе показује и са те стране јединство ове две наставне грађе.

III

Појам „књижевни језик“ је у суштини апстракција, и постоји толико конкретних његових усклађених целина колико има, може се рећи, културних људи који се служе књижевним језиком. Иако сви културни људи не дођу до истог степена и до детаља истог књижевног језика, ипак се може истаћи један општи степен до кога се просечно књижевни језик може сматрати као такав. Погрешно је иначе јако раширено схватање да правилно говори онај који правилно употребљава облике. „У ствари, правилност у владању једним језиком значи потпуно владање свима појавама језика“ („Настава српскохрватског језика“, 1932). Укупност језичких манифестација и целокупност битних елемената језичке грађе чини језик и његове изражајности. Језик је уопште, а књижевни језик напосе, комплекс многих елемената психичког и психофизичкога карактера, појава, система и форми и међусобног односа између система и форми. Језик се, отуда, од врло истакнутих лингвиста сматра као структурални однос; он је пак, како то видимо по најновијим схватањима која су се осећала при организовању овога Конгреса од стране председника г. А. Белића, — манифестација изражена у односу значења, функције и форме. Језик има своју статику, у синоптичком виду синхроничних појава, и своју динамику, изражену у његовој еволутивности и еволуцији, али и једно и друго, као и значај интензитета језичких појава, — то су све само изражаји језичке укупности; оно што чини битност језика и битност стварања синхроничних односа и динамичке еволутивности то је језичко осећање.

Стога у процесу формирања књижевнога језика код сваког појединца у току наставе мора се ићи конструктивним путем. Не сме се радити фрагментарно, раскидано и неповезано, обрађујући и парадигме и значења речи, и улогу облика у реченици, и видове реченичних односа и склопова; напротив, треба полазити од онога што је суштина и извор

свих језичких манифестација, од буђења, формирања, јачања језичког осећања, тежећи да се оно развије у живу снагу, творачку снагу, која ће у себе упијати све веће богатство из говора и читања, а у себи скристалисавати значења и форме, њихове односе и њихове улоге. Значи: у почетку, у основној школи, а и у првим годинама средње школе, причањем, разговорима, читањем и препричавањем развијати интерес за језик, за језички изражај напредо са језичким осећањем. Ово доцније никад не треба напуштати. Језички интерес и језичко осећање треба да се динамички развију и да интензитетом јачају. У језичком осећању треба прво да се стекне способност јасног схватања значења и могућности нианси значења, и то не само речничких но и значења облика, а нарочито употребе. Мора се полазити од самих факата, од датих конкретних језичких појава, али прво скристалисавање треба да се односи на функције језичких елемената, јер се речи и њихова значења не јављају, па се не смеју ни учити као таква, већ се морају осетити, а затим и разумети у њиховој функцији у реченици, која као таква и служи директном оваплоћењу језичког осећања. За овим наилази доба када ће се већа пажња обратити на интензивније богаћење речника књижевног језика и на ниансе значења, на разне семантичке могућности, а на треће место долази систематика, уочавање односа формалних видова и самих форми, схватање језичког механизма и његовог изражаја у парадигмама.

При овоме главни принцип треба да остане конкретни поступак. Апстракције долазе тек када језичко осећање оживи из стварне и довољне језичке грађе. Отуда грађа треба да служи као основица целокупног наставног поступка, али грађа пробрана тако да и садржајно и стварно даје настави конкретан карактер. Систематика долази касније, као резултат осећања створеног односа и створених односа између елемената. Када ученик дође до овог степена у развоју књижевног језика, онда ће бити непотребно ослањање на механичко памћење: он ће умети разумети односе и у свом језичком осећању налазити коректив. У настави, дакле, мора да буде полазна тачка језичко осећање; иза овога се јавља граматичка систематика, проистичући из асимилованих факата, оживљених динамичким језичким осећањем, а ово чини суштину индук-

тивног метода, који се често без разумевања желео примењивати; резултат саме наставе имало би да буде довођење до свесности употребе језичке грађе и владања језиком уопште, разумевање језичких појава и језика у његовој битности, као скупне манифестације унутрашњег живота и као социјалне вредности. Јасност и прецизност књижевног језика проистичу из овако схваћене конкретне наставе, извођене индуктивним путем. — Овакво извођење омогућиће да се, постепено и у потребној мери, развије схватање о значају дијалеката за књижевни језик, о историској еволуцији језика, о општејезичким начелима.

IV

У настави књижевности, било да је схватана као посебан предмет, било да се желела схватити као саставни део језичко-књижевне наставе, долазило се до извесних позитивних резултата само тако ако је наставник умео сам, по добром инстинкту изазвати код ученика смисао за лепо: пробудити потребу за читањем и развити интерес за познавање књижевних дела.

Сам општи задатак наставе књижевности је и веома значајан и врло компликован. Речено је већ да књижевност синтетички означава све најбитније и најизразитије појаве народа; да у највећој мери служи као мерило његове културе; да црпе из народа теме и мотиве, како би му их, прерађене и сублимиране, вратила у уметничком виду, изражавајући његовим особинама његове унутрашње вредности, и служећи као огледало социјалних односа и међусобних културних утицаја међу народима. При овоме, треба истаћи да и књижевност има своју статику и своју, више или мање унутрашњу, еволутивну динамику. Она има везе са другим наукама и научним гранама. Она улази у састав културне методе, даје материјала науци о језику, филологији, психологији, чак социологији и етнографији; а сама се ослања на посматрање и утиске социјалне природе, психолошке анализе, народног живота, и на науку о стилу и језику.

Међутим програми су исцепкали грађу, нису јој дали њен унутрашњи, једини добар, повезан однос, — па се у последња времена настава књижевности сводила на оно што се

називало историјом књижевности, а то у највише случајева није било друго до регистар имена, назива дела са ознакама година. Да би се органски ушло у сав овај сплет појава књижевног стварања и књижевне историје, потребно је наћи полазну тачку, — а то је управо недостајало у највише случајева при извођењу наставе. Ова полазна тачка је, паралелно ономе што је речено о настави језика, у стварању осећања за лепо и интереса за књижевна дела. Ученик треба да заволи књигу као књигу, да развије осећање лепога, да би могао разликовати добро дело од незанимљивог и неуметничког, да почне везивати елементе из читања са појавама стварнога живота, и да своје унутрашње особине оправдава доживљајима из прочитаног штива, — те да би на тај начин, у виду потсвесне рекомпензације, елементи из прочитаног штива утицали васпитно на свест ученикову. Васпитни значај — без старомодног директног „моралисања“, које је тако снажно карикирао Радоје Домановић у својој приповеци, — не може се довољно оценити, али он је могућан једино ако се створи ова основа књижевног схватању и разумевању. Та основа, тај основни смисао за лепо и за књигу, повлачи за собом све јаче интересовање, постепено схватање значаја књижевних дела, упознавање главних момената из историје књижевности. Наиме, и једно и друго треба да се постепено стиче на самој грађи. Ученик треба да упозна још у првим годинама учења главне родове књижевног стварања и одломке и избор штива најбољих писаца. Тек из тога богатства накупљаног годинама, и које треба у учениковој свести да оживи, треба да се скристалишу дефиниције, класификације и слика историске књижевне еволуције, са истицањем унутрашњих покрета и веза и спољашњих утицаја.

При овоме је од нарочитога значаја истаћи да је велика грешка наших програма што се у вишим разредима прописује историја књижевности као таква. Нигде се у културним земљама не учи интегрална историја књижевности, јер то само собом условљава површност; напротив, из разних епоха треба учити о најбољим писцима и њиховим најбољим делима, али конкретно, уз студију текста и темељно. Овакав програм у себи инволвира једну крупну линију општега историскога развитка. Из нижих разреда избацити систематско и опширно

учење о појединим писцима, како чине многи наставници, иако програми предвиђају само напомене и објашњења о писцу и делу. — У накнаду би се имала читати дела највећих писаца светских књижевности, и успоставити овакав однос какав је предвиђен између наше народне историје и главних догађаја светске историје који су имали одјека у историји нашега народа.

V

По давнашњим традицијама, стил се у средњешколској настави третирао уз такозвану теорију књижевности, уз систематику књижевних радова, и у ствари питања стила су и у науци препуштана књижевности, и увек се третирали питања стилистике само с обзиром на стилистичке појаве у књижевним делима.

Као и код језика уопште, тако и код развијања стила мора се постићи прво осећање потребе за изражајем и тражити постепено све шири и све компликованији начини самога изражаја. Како је све у животу у ствари комбинација симултаних односа, било апстрактно схваћених, било изражених у временском низу утисака, асоцијација и тежњи, — то се и ученик постепено, од најјаростијих облика, мора привикавати на оријентисање према симултано затим и сукцесивно датим елементима, и на изражавање запажених односа у једноме или другоме правцу, или комбинованих манифестација. Отуда се мора развити и развијати смисао за опис и смисао за нарацију, а затим за њихове комбинације. Ови се елементи имају учавати конкретно, на анализи одломака и књижевних дела, и дискутовати код задатака и других састава. Одмичући од првих основа у овоме правцу, где ће доцније настајати усавршавање, треба развијати способност упоређивања, мерења, уз размишљање, — што би имало да постане основом реферата, расправа, дисертација, пошто је служило разумевању научних чланака (овоме теже недавно заведени „семинари“, али где рад није још ни усклађен, ни довољно разрађен). И овај рад мора бити извођен конкретно и поступно, а успех ће се осигурати тек онда и само онде где се и када се развије унутрашња динамика стварања, која ће омогућити систематско разумевање стварања и стваралач-

ких изражајности у књижевном стилу. Усмене вежбе („говорне вежбе“), стилске вежбе, задаци, домаћи радови, слободни састави — све то треба да буде основ за стилистичку систематику, за разумевање стилистичких закона.

Ова стилска страна развитка ученикових способности треба да буде проткана и оним што се назива естетиком језика: прецизношћу изговора, правилношћу форме, елеганцијом прозног и поетског ритма, заснованом на осећању ритмичке динамике, естетиком избора речи, а нарочито карактеристичних епитета, живошћу поређења и изражајем градационе динамике, стицањем прецизног и вишег начина изражаја. Стичући способности да се ово прати у говору и делима добрих писаца, развијаће се у овоме правцу унутрашње способности, а оне ће послужити као база за свесно разумевање стила као изражаја књижевне уметности, а не само свакодневних појава свести.

VI

Иако се може говорити одвојено и посебице о настави језика и књижевности и о задацима и условима развијања стила, ипак не треба губити из вида да је то све једна заједничка комплексна појава с обзиром на циљ наставе и задатак у развоју културе. Све ове посебичне гране су, уз то, неминовно повезане међу собом и у методолошком погледу. Оне су свестрано испреплетане, ма да су се, сасвим природно, издвајале израде писмених вежбања и задатака од обраде језика, а питања језика од питања књижевних дела и књижевног стварања. У најновијем програму за наше средње школе чак истакло се као нарочита новина увођења такозваних „говорних вежби“. Шта се са њима хтело, није прецизирано, па је остало по старом, а негде се од тога правиле карикатуре: чињено је оно што се чинило пре више од једног века, када су ученици морали, по калупима класичне метрике, правити стихове или рецитовати говоре склопљене о апстрактним темама!

Не треба никад заборавити да су први састави, који служе читању одломци литерарних састава, па се чак и за почетне уџбенике основне школе тражи да први примери не буду искидане реченице, већ мали логични састави, мале

стилске целине. Разговори о сликама у буквару већ су сами собом мале говорне вежбе; дискутовање штива, у виду питања и одговора, у нижим разредима средње школе, претставља такође основ за говорне вежбе, којима следује, при крају часа, давање целине у виду интегрално препричане теме. Овакве вежбе су, истодобно, и вежбе о улози речи и значењима; ту се објашњавају непознате речи и изналазе друга значења, што даје конкретни вид лексичком и семантичком богаћењу језичног осећања; при препричавању се исправљају и језичке некоректности, а најзад ту ће се дати по нека напомена о писцу, а доцније и већа објашњења. Писмени састави су основа стилских вежбања, писмени пандан говорном језику и говорним вежбама, каткад потсећања на писца чије се штиво препричава, а у сваком случају основ за исправљање језичких некоректности и за навикавање на избор речи. Чак и часови граматичког систематисања треба да имају што мање сувопарни карактер, — а то ће се постићи ако штива која служе за основ граматичке систематике имају изглед неке логичне целине, а још боље ако су кратке народне приче или уопште погодни одломци (разуме се, они не смеју бити претежно естетика штива, јер би се у том правцу упућивала пажња и за ту страну изазивало ученичко интересовање); такви часови су увек повод и за вежбе у писању и за кориговање на табли и у свескама писанога текста. — Ово важи уопште, а посебице за ниже разреде.

Ипак, извесног диференцирања, и по грађи и по методолошком поступку има, и мора га бити. Али то диференцирање не сме бити ни по грађи ни по методолошком поступку у апсолутном смислу, већ у извесној мери, релативно и реципрочно. Наиме, у нижим разредима треба да преовлада формирање језичког осећања, да се роди његова динамика, и да се књижевном грађом, вежбањима усменим и писаним, припреми разумевање језичког механизма и омогући схватање језичке структуре и владање њоме. Уз ово треба очекивати и јављање смисла за читање, љубави за књигу и осећање вредности добре књиге, а исто тако и смисла за исказивање мисли и утисака било говором, било писањем, и извесне лакоће у краћим саставима разних врста. У вишим

разредима пак тежиште треба да буде на књижевном образовању, на разумевању дела од трајне вредности, на уочавању, социјалне, историске и психолошке значајности дела која чине главне етапе књижевне историје; на формирању стила и виших изражајних способности у виду инвенције, композиције и технике стила, а напоре са развијањем смисла за леп изражај, за разумевање естетских вредности у књижевности и естетике језичког изражаја. Уз ово, настављало би се богаћење речника, улажење у финесе и ниансе значења, свесно разумевање и руковање функцијама језичких могућности; ово јачање интензитета језичког осећања и језичког смисла, на основу конкретне језичке грађе вишега стила и виших вредности, ишло би напоре са схватањем језика у његовим еволуционим и диференцијалним манифестацијама, при чему ће грађа историје књижевности бити документација ових двоврсних појава, као што ће оне саме бити средство за боље разумевање дела старијих писаца и народних умотворина, као и дела писаца реалиста, који пишу својим локалним говорима.

(Скопље)

Миливој Павловић

Садржај

Table des matières

	СТРАНА
Уводна реч претседника Извршног одбора А. Белића у IV књигу припремних радова око III Међународног конгреса слависта	5
I СЕКЦИЈА ЗА ЛИНГВИСТИКУ SECTION DE LINGUISTIQUE	
<i>Fran Ramovš</i> : Občji momenti iz razvoja slovenskega jezika	37
<i>Antun Mayer</i> : Die zeitliche Bestimmung der urslawischen Periode	45
<i>Александр Исаченко</i> : Потеря глагольных форм в русском языке	56
II СЕКЦИЈА ЗА ИСТОРИЈУ КЊИЖЕВНОСТИ SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE	
<i>А. Бем</i> : Свое и чужое как фактор литературног развитија	93
<i>Кирил Тарановски</i> : Методе и задаци савремене науке о стиху као дисциплине на граници лингвистике и историје књижевности	108
III СЕКЦИЈА ЗА НАСТАВУ СЛАВИСТИКЕ SECTION D'ENSEIGNEMENT	
<i>Миливој Павловић</i> : Поводом наставе народног језика и књижевности	140
<i>Rudolf Kolarič</i> : Jezikovni pouk materinega jezika v osnovni in srednji šoli glede na naše učne načrte	133
IV БАЛКАНОЛОШКА СЕКЦИЈА SECTION BALKANOLOGIQUE	
<i>P. Skok</i> : O važnosti Kopitarove i Miklošičeve slavistike za balkanologiju	65
<i>P. Skok</i> : L'étude des traits communs des langues balkaniques provenant du slave en tant que le fondement de la linguistique balkanique	79
V ФОНОЛОШКА СЕКЦИЈА SECTION PHONOLOGIQUE	
<i>N. van Wijk</i> : L'étude comparative des systèmes phonologiques des langues slaves	28

18—25 / IX / 1939

III MEĐUNARODNI KONGRES SLAVISTA
(SLOVENSKIH FILOLOGA)

IIIÈME CONGRÈS INTERNATIONAL DES SLAVISTES
(PHILOLOGUES SLAVES)

ORGANIZACIJA
ORGANISATION

IZDANJA IZVRŠNOG ODBORA
PUBLICATIONS DU COMITÉ D'ORGANISATION
N° 5

BEOGRAD—BELGRADE
VUKA KARADŽIĆA ULICA, BROJ 5
YUGOSLAVIE

ORGANIZACIJA
ORGANISATION

P O D
VISOKIM POKROVITELJSTVOM
NJEVOVOG KRALJEVSKOG VIŠOČANSTVA
KNEZA-NAMESNIKA PAVLA

POČASNI PRETSEDNICI:

GOSPODIN PRETSEDNIK MINISTARSKOG SAVETA
GOSPODIN PRETSEDNIK SENATA
GOSPODIN PRETSEDNIK NARODNE SKUPŠTINE

POČASNI ODBOR:

GOSPODIN MINISTAR PROSVETE
GOSPODA PRETSEDNICI OPŠTINA GRADOVA BEOGRADA, ZAGREBA I
LJUBLJANE
GOSPODA PRETSEDNICI SRPSKE KRALJEVSKE AKADEMIJE, JUGOSLO-
VENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMETNOSTI, AKADEMIJE NAUKA
I UMETNOSTI U LJUBLJANI
GOSPODA REKTORI UNIVERZITETA U BEOGRADU, ZAGREBU I LJUBLJANI

GOSPODA: MATTEO BARTOLI, PAUL BOYER, OLAF BROCH, JIŘI HORÁK,
OLDŘICH HUJER, STEPAN KULJBAKIN, TOMO MATIĆ, ANDRÉ MAZON,
RAJKO NAHTIGAL, KAZIMIERZ NITSCH, SEXTIL PUŞCARIU, MILAN
REŠETAR, STOJAN ROMANSKI, KRISTIAN SANDFELD, MAX VASMER,
NIKOLAAS VAN WIJK

SOUS
LE HAUT PATRONAGE
DE SON ALTESSE ROYALE LE PRINCE-RÉGENT
PAUL DE YOUGOSLAVIE

PRÉSIDENTS D'HONNEUR:

MONSIEUR LE PRÉSIDENT DU GOUVERNEMENT ROYAL

MONSIEUR LE PRÉSIDENT DU SÉNAT

MONSIEUR LE PRÉSIDENT DE LA CHAMBRE DES DÉPUTÉS

LE COMITÉ D'HONNEUR:

MONSIEUR LE MINISTRE DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE

MESSIEURS LES PRÉSIDENTS DES CONSEILS MUNICIPAUX DE BELGRADE,
ZAGREB ET LJUBLJANA

MESSIEURS LES PRÉSIDENTS DE L'ACADÉMIE ROYALE SERBE, DE
L'ACADÉMIE YOUGOSLAVE DES SCIENCES ET DES BEAUX-ARTS, DE
L'ACADÉMIE DES SCIENCES ET DES BEAUX-ARTS DE LJUBLJANA

MESSIEURS LES RECTEURS DES UNIVERSITÉS DE BELGRADE, ZAGREB
ET LJUBLJANA

MESSIEURS: MATTEO BARTOLI, PAUL BOYER, OLAF BROCH, JIŘI HORÁK,
OLDŘICH HUJER, STEPAN KULJBAKIN, TOMO MATIĆ, ANDRÉ MAZON,
RAJKO NAHTIGAL, KAZIMIERZ NITSCH, SEXTIL PUȘCARIU, MILAN
REŠETAR, STOJAN ROMANSKI, KRISTIAN SANDFELD, MAX VASMER,
NIKOLAAS VAN WIJK.

IZVRŠNI ODBOR KONGRESA:

PRETSEDNIK: d-r Aleksandar BELIĆ

POTPRETSEDNICI: d-r Stjepan IVŠIĆ, d-r Fran RAMOVŠ

SEKRETARI: d-r Petar KOLENDIĆ, d-r Petar SKOK, d-r Henrik BARIĆ

BLAGAJNIK: d-r Stanko ŠKERLJ

ADMINISTRATIVNI SEKRETAR: d-r A. ARNAUTOVIĆ

ČLANOVI:

d-r Radomir ALEKSIĆ, d-r Nikola ANDRIĆ, d-r Anton BAJEC, d-r Antun BARAC, d-r Dragutin BORANIĆ, d-r Stjepan BOSANAC, d-r Radoslav BOŠKOVIĆ, d-r Anton BREZNIK, d-r Milan BUDIMIR, d-r Václav BURIAN, d-r Veselin ČAJKANOVIC, d-r Vladimir ČOROVIĆ, d-r Mirko DEANOVIĆ, d-r Anton DEBELJAK, d-r Tine DEBELJAK, d-r Petar ĐORĐIĆ, Uroš DŽONIĆ, Gliša ELEZOVIĆ, d-r Franjo FANCEV, d-r Krešimir GRGIJEVOVIĆ, d-r Ilija GOLENIŠČEV-KUTUZOV, d-r Ivan GRAFENAUER, d-r Josip HAMM, d-r Ivo HERGEŠIĆ, d-r Mate HRASTE, d-r Miodrag IBROVAC, d-r Fran ILEŠIĆ, Miloš IVKOVIĆ, d-r Slavko JEŽIĆ, d-r Franc KIDRIĆ, d-r Rudolf KOLARIĆ, d-r Otokar KOLMAN, d-r Miho KOMBOL, Dragutin KOSTIĆ, Božidar KOVAČEVIĆ, Makso KOVAČIĆ, d-r Nikola MAJNARIĆ, d-r Ilija MAMUZIĆ, d-r Ljubomir MARAKOVIĆ, d-r Zdenka MARKOVIĆ, d-r Antun MAYER, Radoslav MEDENICA, d-r Branko MILETIĆ, d-r Miloš MOSKOVLJEVIĆ, d-r Anton OCVIRK, d-r Dragotin OŠTIR, Stjepan PAVIČIĆ, d-r Dragoljub PAVLOVIĆ, d-r Milivoj PAVLOVIĆ, d-r Aleksandar POGODIN, d-r Milko POPOVIĆ, d-r Vladeta POPOVIĆ, d-r Vladimir ROZOV, d-r Mirko RUPEL, d-r Miloš SAVKOVIĆ, d-r Alois SCHMAUS, d-r Isidora SEKULIĆ, d-r Anton SLODNJAK, d-r Svetislav STEFANOVIĆ, d-r Mihailo STEVANOVIĆ, d-r Pavle STEVANOVIĆ, d-r Aleksandar STOJČEVIĆ, d-r Marijan STOJKOVIĆ, d-r Gustav ŠAMŠALOVIĆ, d-r Gjuro ŠKARIĆ, Jakob ŠOLAR, Kiril TARANOVSKI, d-r Mate TENTOR, d-r Fran TOMŠIĆ, d-r Miloš TRIVUNAC, d-r Stjepan TROPSCH, Momir VELJKOVIĆ, Vida VRTOVEC, Jovan VUKOVIĆ, d-r Sreten ŽIVKOVIĆ.

SEKCIJE KONGRESA:

SEKCIJA ZA LINGVISTIKU — PRETSEDNIK: d-r Stjepan IVŠIĆ; POTPRETSEDNIK: d-r Henrik BARIĆ; SEKRETAR: d-r Branko MILETIĆ

SEKCIJA ZA ISTORIJU KNJIŽEVNOSTI — PRETSEDNIK: d-r Franjo FANCEV; POTPRETSEDNIK: d-r Pavle STEVANOVIĆ; SEKRETAR: d-r Dragoljub PAVLOVIĆ

SEKCIJA ZA NASTAVU SLAVISTIKE — PRETSEDNIK: d-r Franc KIDRIĆ; POTPRETSEDNIK: d-r Milivoj PAVLOVIĆ; SEKRETAR: d-r Ilija MAMUZIĆ

BALKANOLOŠKA SEKCIJA — PRETSEDNIK: d-r Petar SKOK

FONOLOŠKA SEKCIJA — PRETSEDNIK: d-r N. van WIJK

LE COMITÉ D'ORGANISATION:

LE PRÉSIDENT: d-r Aleksandar BELIĆ

LES VICE-PRÉSIDENTS: d-r Stjepan IVŠIĆ, d-r Fran RAMOVŠ

LES SECRÉTAIRES: d-r Petar KOLENDIĆ, d-r Petar SKOK, d-r Henrik BARIĆ

LE TRÉSORIER: d-r Stanko ŠKERLJ

LE SECRÉTAIRE ADMINISTRATIF: d-r A. ARNAUTOVIĆ

LES MEMBRES:

d-r Radomir ALEKSIĆ, d-r Nikola ANDRIĆ, d-r Anton BAJEC, d-r Antun BARAC, d-r Dragutin BORANIĆ, d-r Stjepan BOSANAC, d-r Radoslav BOŠKOVIĆ, d-r Anton BREZNIK, d-r Milan BUDIMIR, d-r Václav BURIAN, d-r Veselin ČAJKANOVIĆ, d-r Vladimír ČEROVIĆ, d-r Mirko DEANOVIĆ, d-r Anton DEBELJAK, d-r Tine DEBELJAK, d-r Petar ĐORĐIĆ, Uroš DŽONIĆ, Gliša ELEZOVIĆ, d-r Franjo FANCEV, d-r Krešimir GRGIJEVIĆ, d-r Ilija GOLENIŠČEV-KUTUZOV, d-r Ivan GRAFENAUER, d-r Josip HAMM, d-r Ivo HERGEŠIĆ, d-r Mate HRASTE, d-r Miodrag IBROVAC, d-r Fran ILEŠIĆ, Miloš IVKOVIĆ, d-r Slavko JEŽIĆ, d-r Franc KIDRIĆ, d-r Rudolf KOLARIĆ, d-r Otokar KOLMAN, d-r Miho KOMBOL, Dragutin KOSTIĆ, Božidar KOVAČEVIĆ, Makso KOVAČIĆ, d-r Nikola MAJNARIĆ, d-r Ilija MAMUZIĆ, d-r Ljubomir MARAKOVIĆ, d-r Zdenka MARKOVIĆ, d-r Antun MAYER, Radoslav MEDENICA, d-r Branko MILETIĆ, d-r Miloš MOSKOVLJEVIĆ, d-r Anton OCVRK, d-r Dragotin OŠTIR, Stjepan PAVIČIĆ, d-r Dragoljub PAVLOVIĆ, d-r Milivoj PAVLOVIĆ, d-r Aleksandar POGODIN, d-r Milko POPOVIĆ, d-r Vladeta POPOVIĆ, d-r Vladimir ROZOV, d-r Mirko RUPEL, d-r Miloš SAVKOVIĆ, d-r Alois SCHMAUS, d-r Isidora SEKULIĆ, d-r Anton SLODNJAK, d-r Svetislav STEFANOVIĆ, d-r Mihailo STEVANOVIĆ, d-r Pavle STEVANOVIĆ, d-r Aleksandar STOJČEVIĆ, d-r Marijan STOJKOVIĆ, d-r Gustav ŠAMŠALOVIĆ, d-r Gjuro ŠKARIĆ, Jakob ŠOLAR, Kiril TARANOVSKI, d-r Mate TENTOR, d-r Fran TOMŠIĆ, d-r Miloš TRIVUNAC, d-r Stjepan TROPSCH, Momir VELJKOVIĆ, Vida VRTOVEC, Jovan VUKOVIĆ, d-r Sreten ŽIVKOVIĆ.

SECTIONS DU CONGRÈS:

SECTION DE LINGUISTIQUE — PRÉSIDENT: d-r Stjepan IVŠIĆ; VICE-PRÉSIDENT: d-r Henrik BARIĆ; SECRÉTAIRE: d-r Branko MILETIĆ.

SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE — PRÉSIDENT: d-r Franjo FANCEV; VICE-PRÉSIDENT: d-r Pavle STEVANOVIĆ; SECRÉTAIRE: d-r Dragoljub PAVLOVIĆ.

SECTION D'ENSEIGNEMENT — PRÉSIDENT: d-r Franc KIDRIĆ; VICE-PRÉSIDENT: d-r Milivoj PAVLOVIĆ; SECRÉTAIRE: d-r Ilija MAMUZIĆ.

SECTION BALKANOLOGIQUE — PRÉSIDENT: d-r Petar SKOK.

SECTION PHONOLOGIQUE — PRÉSIDENT: d-r N. van WIJK.

ZVANIČNI PRETSTAVNICI AKADEMIJA, UNIVERZITETA I
NAUČNIH USTANOVA

REPRÉSENTANTS OFFICIELS DES ACADÉMIES, DES UNI-
VERSITÉS ET DES INSTITUTS SCIENTIFIQUES

I AKADEMIJE
ACADÉMIES

- AMSTERDAM. Koninklijke Akademie van Wetenschappen. *N. van Wijk.*
BEOGRAD. Srpska Kraljevska akademija nauka. *Jovan Radonić.*
BRUXELLES. Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux Arts de
Belgique. *Henri Grégoire.*
BUCUREȘTI. Academia Româna. *Theodor Capidan, Silviu Dragomir, Petre
P. Panaitescu.*
BUDAPEST. Magyar Tudományok Akademia. *Janos Melich, Gyula Lazicius.*
KRAKÓW. Polska Akademia Umiejętności. *Kazimierz Nitch.*
LJUBLJANA. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. *Rajko Nahtigal i
Fran Kidrič.*
PARIS. Académie des Inscriptions et Belles Lettres. *Nikola Vulić.*
PRAHA. Královská česká společnost nauk. *Jiří Horák.*
SOFIA. Blgarskata Akademia na naukitě. *Stojan Romanski.*
ZAGREB. Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti. *Franjo Fancev i
Stjepan Ivšić.*

II UNIVERZITETI I VISOKE ŠKOLE
UNIVERSITÉS ET ÉCOLES SUPÉRIEURES

- AARHUS. Aarhus Universitet. *A. Stender-Petersen.*
BIRMINGHAM. University of Birmingham. *Serge Konovalov.*
BRESLAU. Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität. *Hans Koch.*
BRNO. Masarykova universita v Brně. *Bohuslav Havránek, Václav Machek,
Frank Wollman.*
BUCUREȘTI. Universitatea din București. *N. Cartoian.*
BUDAPEST. Kir. Magyar Pázmány Péter Tudomány-Egyetem. *Gyula Lazicius.*
CAMBRIDGE. University of Cambridge. *Elizabeth Hill.*
CLUJ. Universitatea „Regele Ferdinand I”. *Emil Petrovici, Sextil Pușcariu.*

- GÖTTINGEN. Georg-August-Universität. *Maximilian Braun.*
 GREIFSWALD. Ernst Moritz Arndt Universität. *Wilhelm Neumann.*
 HELSINKI. Helsingin Yliopisto. *Eino Nieminen.*
 KRAKÓW. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. *Kazimierz Nitsch, Mieczysław Matecki, Helena Willman-Grabowska.*
 KØBENHAVN. Københavns Universitet. *Kristian Sandfeld.*
 LEIDEN. Rijksuniversiteit. *N. van Wijk.*
 LEIPZIG. Universität Leipzig. *Wilhelm Graf.*
 LILLE. Université de Lille. *Maxime Herman.*
 LONDON. University of London. *Walter A. Morison.*
 LUND. Kungl. Karolinska Universitetet. *Gunnar Gunnarsson.*
 LJUBLJANA. Univerza Kralja Aleksandra I. *Rado Kušej.*
 MÜNSTER. Westfälische Wilhelms-Universität. *Oswald Burghard, Ferdinande Homann.*
 NEW YORK. Columbia University. — Department of East European Languages (Group Slavonic). *A. Prudden Coleman.*
 OXFORD. University of Oxford. *Serge Kononov.*
 PARIS. Université de Paris. *Raoul Labry.* — École Nationale des langues orientales vivantes *Marc Vey et André Vaillant.* — Collège de France. *André Mazon.* — Institut d'études slaves de l'Université de Paris. *André Mazon et Jean Mousset.*
 POZNAŃ. Uniwersytet poznański. *Henryk Ułaszyn.*
 PRAHA. Karlova universita v Praze. *Jiří Horák.*
 RIGA. Latvijas Universitāte. *Stanisław Kolbuszewski.*
 SOFIA. Sofijski Univerzitet. *Ivan Gošev, Ivan Lekov, Stojan Romanski, Boris Jocov, Kiril Mirčev.*
 STANFORD. Leland Stanford Junior University. *Henry Lanz.*
 STRASBOURG. Université de Stasbourg. *B. Unbegaun.*
 TARTU. E. W. Tartu Ülikool. *Peeter Arumaa.*
 TÜBINGEN. Indogermanisches und slavisches Seminar, *Ernst Sittig.*
 UPPSALA. Kungl. Universitetet i Uppsala. *Richard Ekblom.*
 WARSZAWA. Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. *Stanisław Stonski i Witold Doroszewski.*
 WILNO. Uniwersytet Stefana Batorego. *Konrad Górski.*
 ZAGREB. Sveučilište u Zagrebu. *Franjo Fancev i Stjepan Ivšić.*

III NAUČNE USTANOVE I ORGANIZACIJE
 INSTITUTS ET SOCIÉTÉS SCIENTIFIQUES

- BEOGRAD. Lingvističko društvo. *Branko Miletić.* — Ruski naučni institut. *A. Pogodin.*
 BRESLAU. Osteuropa-Institut. *Alexander Adamczyk.*
 BRNO. Deutsche Gesellschaft für Wissenschaft und Kunst. *Karl Treimer.* — Matica moravská. *Bohuslav Havránek.*
 LJUBLJANA. Znanstveno društvo. *Fran. Kidrič.*
 LWÓW. Naukowna fundacja „Nacjonalny muzej“. *Ilarion Svencickij.* — Zakład narodowy im. Ossolińskich. *Władysław Wisłocki.*

MÜNCHEN. Deutsche Akademie. *Gerhard Gesemann.*

PRAHA. Pražský lingvistický kroužek. *Bohuslav Havránek.* — Matice česká. *Jiří Horák.* — Národní a univ. knihovna. *Josef Bečka.* — Národní rada badatelská. *Jiří Horák.* — Orientální Institut. *Vincenc Lesný* — Ruskoe Istoričeskoe Obsčestvo i Naučno-izsledovatel'skoe objedinenie. *A. Bem, A. Florovskij* i *A. Grigoriev.* — Slovanský ústav. *Matija Murko, Jiří Horák.* — Společnost pro slovanský jazykopyt. *Jan Frček, Antonín Dostál Vladimír Šmilauer, Fr. Oberpfalcer.*

ROMA. Pontificium Institutum Orientalium Studiorum. *Stjepan Sakač.*

SOFIA. Etnografskia muzej. *Hristo Vakarelski.*

WARSZAWA. Towarzystwo Naukowe. *Witold Doroszewski.*

WILNO. Polskie towarzystwo językoznawcze. *Walerian Kwiatkowski.*

ČLANOVI KONGRESA
MEMBRES DU CONGRÈS

- Dr Ad a m c z y k Aleksander, Bibliothekar des Osteuropa-Institutes. Breslau, Sternstr. 43/I.
- Dr Aleks i ć B. Radomir, docent univerziteta. Beograd, Kočina 42.
- Andre i ć in Ljubomir, gimnazialen učitel. Vratca, ul. Bogomil, 7.
- Dr Andri ć Nikola, prof. Zagreb.
- An ž i ć Boža, suplentka. Suebrje 27 Dev. Mar. v Polju pri Ljubljani.
- Dr Arn a u t o v i ć Aleksandar, upravnik Drž. arhive. Beograd, Sv. Save 36.
- Dr Ar u m a a Peeter, prof. à l'Université de Tartu. Tartu, Jakobsoni, 6—2.
- Dr Ba j e c Anton, direktor gimnazije. Ljubljana, Blajvajsova, 23.
- B a l i ć Momčilo, profesor. Beograd, Kaćanićeva, 20.
- Dr Ba n a š e v i ć Nikola, prof. Filos. fakulteta. Skoplje.
- B a n o v i ć Stjepan, insp. Prosv. odbora Banovine Hrvatske. Zagreb, Opatička, 10.
- Dr Ba r a c Antun, prof. univerziteta. Zagreb, Pantovčak, 102.
- Dr Ba r i ć Henrik, prof. univerziteta. Beograd, Varšavska, 23.
- Dott. Ba r t o l i Matteo, prof. della R. Università di Torino. Torino (103), Corso Vinzaglio, 11.
- Dr Ba t o w s k i Henryk, prof. Kraków, skrytka 174.
- B e a u l i e u x Léon, prof. à l'École Nationale des langues orientales vivantes 99, avenue de la Bourdonnais, Paris, VII.
- Dr B e č k a Jozef, rada Nár. a univ. knihovny. Praha XVI, Vltavská, 30.
- Dr B e l i ć Aleksandar, prof. univerziteta i pretsednik Srpske Kralj. akademije nauka. Beograd, Frankopanova, 30.
- Dr B e m Alfred, lektor Karlovy university. Praha XIX, Bučkova, 29.
- Dr B e r k o p e c Oton, lektor Karlovy university. Praha III, Clam Martinicova, 7.

- Bèridzè Sc., prof. Napoli 19, Mezzocannone, 75.
- Dr Bezljaj Francè, Ljubljana, Linhartova ul., 20.
- Dr Bobek Władysław, docent uniw. Bratislava.
- Dr Bogatyrev Petr, priv. docent. Praha XII, Fochova, 1513.
- Bogdanović Aleksandar, prof. II Muške gimnazije. Skoplje.
- Dr von Boguslawski Albrecht. Breslau, Oberonweg, 6.
- Dr Boranić Dragutin, prof. univerziteta. Zagreb, Trg Kralja Tomislava, 8.
- Dr Bosanac Stjepan, rektor Više pedagoške škole. Zagreb.
- Dr Bošković Radosav, docent univerziteta. Beograd, Hilendarska, 2.
- Prof. Dr Boyanus S. C., 17, Cyprus Avenue, Church End, Finchley, London, N. 3.
- Dr Boyer Paul, administrateur de l'École des langues orientales vivantes. 19, rue de Lille, Paris, VII.
- Dr Braun Maximilian, Universitätsprofessor. Göttingen, Brahmstrasse, 5.
- De Bray Reginald, asistent. Ljubljana.
- Prof. Breazu Jon. Cluj, str. Elisabeta, 23.
- Dr Breznik Anton, ravnatelj Škof. klasične gimnazije. Št. Vid nad Ljubljano.
- Dr Broch Olaf, prof. de l'Université. Oslo, Drammensvie, 78.
- Dr Budimir Milan, prof. univerziteta. Beograd, Đušina, 33.
- Bunc Stanislav, prof. Drž. realne gimnazije. Maribor.
- Ing. Burchardt Albert. Breslau, Gräbschenerstrasse, 256.
- Dr Burghardt Oswald, Universitätsprofessor. Münster (Westf.), Dieckburgweg, 2/II.
- Dr Burian Václav, docent i lektor univerze. Ljubljana, Lepi pot, 12.
- Buschmann Bernhardt. Breslau, Marthastrasse, 20.
- Dr Capidan Théodore, prof. à l'Université de Bucarest. Bucarest I, 95, bd. Elisabeta.
- Caraman P., prof. à l'Université de Jassy. Jassy, str. Mecet, 35a.
- Dr Cartoian Nicolae, prof. à l'Université de Bucarest. Bucarest V, Enăchiță Văcărescu, 17bis.
- Chełminska Helena, lectrice à l'Université de Strasbourg. Strasbourg, 1, rue Richard Bruck.
- Dr Christiani Wilhelm, Vicekonsul. Berlin—Spandau, Picheldorferstr., 69a
- Clément Louis, prof. au Lycée Buffon. 23, rue Pontoise, St.-Germain-en-Laye.

- Coleman Arthur Prudden, Secretary of the Slavonic Group Modern Languages Association of America. New-York, Columbia University.
- Dott. Corrodi Arnaldo. Roma (118), via del Velarbo, 4.
- Coulson Jessie, Lexicographe of the School of Slavonic and East European Studies. University of London.
- Dott. Cronia Arturo, prof. della R. Università di Padova. Padova.
- Dr Cvjetkov Dimitr, prof. Sofia, bulevard Madara, 1.
- Dr Ćorović Vladimir, prof. univerziteta. Beograd, Račkoga, 6.
- Prof. Čabej Eqrem. Shkodra.
- Dr Čajkanović Veselin, prof. univerziteta. Beograd, Gledstonova, 22.
- Dr Čapek Jan Blahoslav, docent Karlovy university. Praha VII, Malířská, 16.
- Dr Čech Eduard, profesor. Praha VII, Škroupova, 8.
- Čechovyč Konstantyn, redaktor. Lwów, ul. Sapiehy, 29/II.
- Prof. Dott. Damiani Enrico. Roma (36), via Montevideo, 22.
- Dayre Jean, directeur de l'Institut Français de Zagreb. Arles (Bouches du Rhône), 6, rue Dulau.
- Dr Deanović Mirko, prof. univerziteta. Zagreb, Hercegovska, 36.
- Dr Debeljak Anton, prof. I real. gimnazije. Ljubljana.
- Dr Debeljak Tine, profesor. Ljubljana, Poljanska cesta.
- Dr Diels Paul, Universitätsprofessor. Breslau XVIII, Gabitzstr., 172.
- Dr Dinekov Petr, asistent v univerz. Sofia, Krasno Selo, ul. Br. Miladinovi, 11.
- Dott. Di Sarra Dan Danino. Praha II, Jungmannova tř, 38.
- Doljić Rastislav, profesor. Visoko.
- Dr Doroszewski Witold, prof. Uniwersytetu Jósefa Pilsudskiego. Warszawa.
- Dr Dostál Antonín, prof. Prostějov, Palackého, 8,
- Dr Dragomir Silviu, prof. à l'Université de Cluj. Cluj.
- Durakov Aleksije, prof. gimnazije. Vranje.
- Dvoičenko Euphrosine, assist. à l'Université de Bucarest. Bucarest, str. Biserica Amzei, 5.
- Dr Đorđić Petar, docent Bogoslovskog fakulteta u Beogradu. Beograd, Zmaja od Noćaja, 16.
- Džonić Uroš, upravnik Univerzitetske biblioteke. Beograd, Varšavska, 15.
- Dr Eisner Pavel, redaktor. Praha XII, Fochova, 62.
- Dr Ekblom Richard, prof. à l'Univ. de Uppsala. Uppsala, Børjegaton, 3 B.

- Elezović Gliša, prof. Beograd, Brankova, 15.
- Dr Erhard Marcelle, prof. à l'Université de Lyon. 18, cors Morand, Lyon.
- Dr Ernits Villem, Doc. Ulikool. Tartu, Villikraavi, 18.
- Dr Fancev Franjo, prof. univerziteta. Zagreb, Opatička, 16.
- Dr Florovskij Antonij, prof. Karlovy university. Praha XIX, třída Kr. Alexandra, 17.
- Ph. D. Fogdall P. S., Pastor. First Baptist Church, Clarks Cove, Minn. U.S.A.
- Dr Fraenkel Ernst, Prof. em. der Universität Königsberg, Hamburg XIII, Schlütterstr., 64 pt.
- Dr Fancev Vladimir A., prof. Karlovy university. Praha XII, Římská, 42.
- Dr Franck Otto, lektor Filoz. fakulteta. Skoplje.
- Dr Frček Jan, knihovnik v Slovan. knihovně. Praha XII, Lužická, 7.
- Dr Friedrich Henryk, asist. uniwersytetu. Warszawa IV, ul. Kowelska, 4.
- Dr Frinta Antonín, docent Karlovy university. Praha XII, Na Šafrance, 11.
- Dr Fruböse Albrecht. Ober-Schreiberhau (Riesengebirge), Buchenweg.
- Dr Gamilscheg Ernst, Universitätsprof. Romanisches Seminar der Friedrichs-Wilhelms-Universität. Berlin.
- Dr Gavazzi Milovan, prof. univerziteta. Zagreb.
- Georgiev Stojan, gimnazialen učitel. Gornja Orehovica.
- Geissler Dietrich, Referendar. Breslau. Adalbertstrasse, 125.
- Dr Georgijević Krešimir, prof. gimnazije. Novi Sad.
- Dr Gesemann Gerhard, Universitätsprof. Praha-Dejvice, 446.
- Gianelli Ciro, segretario della Biblioteca Vaticana. Roma (149), via Nicola Ricciotti, 9.
- Dr Goleniščev-Kutuzov Ilija, priv. docent univerziteta. Beograd, Varšavska, 29.
- Dr Górski Konrad, prof. uniw. Wilno, Świętojerski zaułek, 4.
- Dr Gošev Ivan, prof. v univerziteta i direktor na Crkownia Muzej. Sofia, ul. F. Kanic, 18.
- Dr Graf Wilhelm, Studienrat und Lektor. Leipzig, C. 1. Gustav-Adolfstrasse, 23/II.
- Dr Grafenauer Ivan, prof. Klasične gimnazije. Ljubljana, Dunajska, 17/II.
- Grappin Henri, prof. à l'École Nationale des langues orientales vivantes. 103, Boulevard Carnot, Le-Vésinet (Seine et Oise).
- Dr Graur M. A., prof. de Lycée. Bucarest, IV, str. Plantelor, 67.

- Dr Grdovec Fran, prof. univerze. Ljubljana, Teološki Fakultet.
- Grégoire Henri, prof. à l'Université Libre de Bruxelles. 45, rue des Bol-landistes, Bruxelles.
- Dr Grigoriev Alexandr, b. prof. Tomskago Universiteta. Praha.
- Dr Grivec Franc, prof. univerze. Ljubljana.
- Dr Grujić Radosav, prof. univerziteta. Beograd, Cara Lazara, 15.
- Dr Grund Antonín, docent Karlovy university. Praha II, Rigerovo nábf., 6.
- Dr Grüning Irene, Referentin in Osteuropa-Institut. Breslau.
- Dr Gunnarson Gunnar, prof. à l'Université de Lund. Lund.
- Hadžov Ivan, gimnazialen učitel. Sofia, ul. Raiko Žinzifov, 5, VI.
- Dr Hála Bohuslav, prof. Karlovy university. Praha I, Smetanovo nám., 55.
- Dr Ham m Josip, prof. gimnazije. Zagreb, Tvrtkova ul., 5.
- Dr Havránek Bohuslav, prof. univ. Brno, Úvoz, 47.
- Dr Heidenreich Julius, docent Karlovy university. Praha XII, Dykova, 23.
- Dr Hekter Maxim, generalní tajemník časopisu „Slavische Rundschau“. Praha XII. Korunní, 151.
- Dr Hergešič Ivo, prof. univerziteta. Zagreb, Josipova, 16.
- Dr Herič Franjo, podravnatelj Nar. in vseuč. knjižnice. Čelákovice při Praze, č. p. 1002.
- Herman Maxime, maître de conférences à l'Université. 24, rue de l'Alcazar. Lille.
- Dr Hill Elizabeth M., Univ. Lecturer. 10, Croft Gardens, Cambridge.
- Dr Hnatyšak Mykola, prof. Lwów, ul. Chodkiewicza, 9.
- Dr Homann Ferdinande, wissensch. Assistentin. Münster (Westf.), Wüllenerstr., 4.
- Dr Hoenicke C., Univ.-Lektor. Königsberg, Hohenzollernstr., 4/III.
- Hora Karel, lektor českého jazyka. Sofia, Černo more, 5.
- Dr Horák Jiří, prof. Karlovy university. Praha I, Smetanovo nám., 55.
- Horáková Anna, prof. Praha.
- Dr Hrabák Joseph, gimn. profesor. Brno, ul. K. Wavry, 51.
- Dr Hrabec Stefan, asistent Uniw. Jana Kazimierza. Lwów, Uniwersytet.
- Dr Hraste Mate, prof. Drž. realne gimnazije. Sisak.
- Dr Hrycak Evgenij, prof. gimn. Przemyśl, ul. Tarnawskiego, 7.
- Dr Hujer Oldřich, prof. Karlovy university. Praha XII, Lužická, 21.

- Dr Húsek Jan, profesor. Brno, Lesnická, 46.
- Dr Ibrovac Miodrag, prof. univerziteta. Beograd, Palmotićevo, 11.
- Dr Ilešić Fran, prof. univerziteta. Zagreb.
- Irrgang Werner. Breslau, Gneisenauplatz, 1.
- Dr Isačenko Aleksandr, priv. docent univerze. Ljubljana, Vegova, 8.
- Ivković Miloš, generalni konzul u penziji. Beograd, Palmotićevo, 12.
- Dr Ivšić Stjepan, prof. sveučilišta. Zagreb, Jabukovac, 7.
- Jagemann Eberhard. Marienwerder (Westpreussen), Hindenburgstrasse, 36.
- Dr Jagoditsch Rudolf, Privatdozent an d. Universität. Wien 89, Ameisgasse, 6.
- Jakovenko Boris, directeur de la Bibliothèque Internationale de philosophie Praha, Poste Centrale, boîte 23.
- Dr Janko Josef, prof. Karlovy university. Praha XVI, ul. El. Veškové, 7.
- Dr Jelačić Aleksije, priv. docent Filoz. fakulteta. Skoplje, Kišpatićeva, 7.
- Dr Ježić Slavko, inspektor prosvetnog odbora Banovine Hrvatske. Zagreb.
- Dr Jocov Boris, prof. v univerziteta. Sofia, ul. San. Stefano, 2.
- Univ.-Prof. Dr Jokl Nobert. Wien VII, Neustiftgasse, 67—69.
- Dr Jovanović Dušan, profesor. Beograd, Smederevska, 5.
- Jovičić Dragoljub, profesor II Muške gimnazije. Skoplje, Draškovićevo, 9.
- Jovičić Jovanka, suplent. Kragujevac.
- Kacarov R., urednik pri Etnografskija muzej. Sofia, Etnografski muzej.
- Dr Kalista Zdeněk, docent Karlovy university. Praha XIII, Spořilov, 1147.
- Dr Kallus Arthur, lektor university. Brno.
- Dr Keller S. G. Stuttgart-Degerloch, Eschenweg, 10.
- Dr Kellner Adolf, prof. státní reálky. Brno XVI, Hálkova, 60a.
- Keremidčiev Genčo, gimnazialen učitel. Sofia, ul. Solun, 61.
- Dr Kidrič Francè, prof. univerze. Ljubljana.
- Klohn Wilhelm. Altdamm bei Stettin, Plöneufer, 4.
- Dr Kniezsa Stefan, professeur à l'Université de Budapest. Budapest VIII, Krifaludy u., 40.
- Dr Koch Hans, Univ. - Prof. Breslau I, Neue Sandstrasse, 18.
- Dr Kolarič Rudolf, prof. Drž. realne gimnazije. Ljubljana, Aljaževa ul., 29.
- Dr Kolbuszewski Stanisław, prof. à l'Université de Riga. Riga, Stokholmas iela, 9.
- Dr Kolendić Petar, dekan Filoz. fakulteta. Skoplje.

- Dr Kolman Otokar, lektor univerziteta. Beograd, Dušanova, 94.
- Dr Kolessa Alexander, prof. Karlovy university. Praha XIX, Na Cihadle, 32.
- Dr Kombol Miho, prof. Više pedagoške škole. Zagreb, Trg Kr. Petra, 10a/IV.
- Konovalev Serge, professor of the University of Birmingham.
- Konstatinov Georgi, pisatelj. Sofia, blv. F. Nansen, 33.
- Dr Kořínek Jozef M., docent. Bratislava III, Reichardova, 32 c.
- Kostić Dragutin, profesor u penziji. Beograd, Dragačevska, 48.
- Kovačević Božidar, profesor. Stevana Sremca, 7.
- Kovačić Makso, direktor gimnazije. Ptuj.
- Kovačević Srbislava, suplent. Beograd, Gundulićev venac, 16.
- Dr Kowalski Tadeusz, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków.
- Dr Krejčí Karel, docent Karlovy university. Praha XII, Moravská, 15.
- Dr Křížek Otto, přednosta Slov. knihovny. Praha.
- Dr Kršić Jovan, prof. II Muške gimnazije. Sarajevo, Glođina ul., 2.
- Dr Kuljbakin Stepan, prof. univerziteta. Beograd, Mileševska, 61.
- Dr Kuraszkievich Władysław, prof. Uniwersytetu v Lublinie. Lublin.
- Dr Kurz Josef, prof. Praha.
- Dr Kušej Rado, rektor univerziteta. Ljubljana.
- Dr Kwiatkowski Walerian, profesor gimnazjalny. Wilno, zaułek Zakretowy, 14.
- Dr Labry Raoul, prof. à la Faculté des Lettres. 13, rue Albert Sorel, Paris XIV
- Lakov Petr. Sofia, Varbovka, 13.
- Lalević M. S., prof. II Muške gimnazije. Beograd.
- Lalić Radovan M., prof. I Muške gimnazije. Skoplje.
- Dr Lane Adolf, Universitätslektor und Lehrbeauftragter an der Ausland-Hochschule. Berlin-Charlottenburg, 5.
- Lanz Henry, assistant-professor. Stanford, Calif., Stanford University.
- Dr Laskaris M., prof. à l'Université de Thessaloniki. Thessaloniki.
- Latković Vido, prof. Velike medrese. Skopije, Obilićev Venac, 12.
- Dr Laziczius Jules M., prof. à l'Université de Budapest. Budapest.
- Dr Lekov Ivan, docent v univerziteta. Sofia.
- Dr Lesný Vincenc, prof. Karlovy university. Praha XVI, Diezenhoferovy sady, 2.
- Dr Lehr-Spławiński Tadeusz, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków.
- Dr Lew Wasył, lektor Uniwersytetu J. Kazimierza. Lwów, ul. Heninga, 24/I.

- Dott. Lo Gatto Ettore, prof. della R. Università di Padova. Roma, via Lucrezio Daro, 67.
- Dr Ludat Herbert, Berlin-Halensee, Johan-Georgstrasse, 6.
- Dr Ljackij Evgenij, prof. Karlovy university. Praha XVI, Hořejši nábřeží, 12.
- Ljepava Bosiljka, profesor. Sarajevo, Jug Bogdana, 8.
- Dr Machek Václav, prof. Masarykovy university. Brno, Sírotči, 7.
- Mágr A. St., publicist. Praha XII, Na Šafránce, 3.
- Dr Majnarić Nikola, prof. univerziteta. Zagreb, A. Mošinskog, 33.
- Prof. Dr Mak W., Breslau, Gutenbergstr., 17.
- Dr Małeck i Mieczysław, prof. Uniwersytetu J. Kazimierza. Kraków, Spadzista, 23.
- Dr Mamuzić Ilija, nast. inspektor Min. prosvete. Beograd, Takovska, 12.
- Dr Mandjuk Ivan, prof. gymn. Przemysł, ul. Sienkiewicza, 17.
- Dr Mansikka Viljo Johannes, prof. à l'Université de Helsinki. Helsinki, Lutherinkatu, 12.
- Dr Maraković Ljubomir, profesor. Zagreb.
- Dr Markov Joseph, prof. university. Bratislava, Právnická fakulta, Šafárikovo nám.
- Dr Marković Zdenka. Zagreb, Dežmanova, 3.
- Mathesius Bedřich, prof. střední školy. Praha.
- Dr Mathesius Vilém, prof. Karlovy university. Praha V, Maiselova, 19.
- Matić Svetozar, pomoćnik upravnika Narodne biblioteke. Beograd.
- Dr Matić Tomo, direktor. Zagreb, Vlaška, 70 E.
- Dr Matl Josef, Univ.-Prof. Graz, Mozartgasse, 3.
- Dott. Maver Giovanni, prof. della R. Università di Roma. Roma, via S. Anselmo, 5.
- Dr Mayer Anton, v. prof. univerziteta. Zagreb, Bosanska, 15a.
- Dr Mazon André, président de l'Institut d'études slaves. Paris XV, avenue de Suffren, 140.
- Medenica R., prof. II Muške gimnazije. Beograd.
- Dr Melich Janos, prof à l'Université de Budapest. Budapest.
- Prof. Dr Menges Karl H. Ankara, Yenışehir, Okula sok., 6 III.
- Mihajlović Zagorka, dipl. fil. Beograd, Kraljice Marije, 141.
- Dr Miletić Branko, v. prof. univerziteta. Beograd, Jove Ilića, 4.
- Dr Milewski Tadeusz. Kraków, ul. Urzednicza, 14.
- Dr Minev Mihail, prof. v univerziteta. Sofia.

- Minkov Cvetan, gimnazialen učitel. Sofia, Sulair, 8.
- Dr Mirčev Kiril, docent v univerzitetu. Sofia, ul. Rakovski, 168.
- Dr Mirković Lazar, prof. Bogoslovskog fakulteta. Beograd.
- Dr Mirković Nikola, profesor. Beograd, Maršala Pilsudskoga, 35.
- Dr Miśkowiak Jan, asystent uniwersytetu. Poznań-Zamek.
- Dott. Missoni Attilio, prof. del R. Istituto Superiore Orientale di Napoli. Napoli, piazza S. Giovanni Maggiore, 30.
- Dr Mladenović Miloš, referent Centr. pres-biroa. Beograd, Strahinića Bana, 82.
- Dr Moravcsik Gyula, prof. à l'Université de Budapest. Budapest IV, Benczur-u., 31.
- Dr Morison Walter A., Lecturer at the School of Slavonic and East European Studies. 39, Tycehurst Hill, Loughton Essex.
- Dr Morn Bogusław, prof. gimn. Toruń, ul. Hyspańskiego, 9/I.
- Dr Moskovljević Miloš, prof. Više pedagoške škole. Beograd, Nebojšina, 29.
- Dr Mousset Jean. Rue des Missionnaires, 28, Versailles (Seine-Oise).
- Dr Mošin Vladimir, priv. docent univerzitetu. Beograd.
- Dr Mototolescu Dumitru, prof. à l'Université de Cluj. Str. Elisabeta, 43, Cluj.
- Dr Mukařovský Jan, prof. Karlovy university. Praha.
- Dr Murko Matija, prof. Karlovy university. Praha, Na Piavě, 8.
- Dr Nagy Josip, prof. Ekonomsko-komercijalne visoke škole. Zagreb.
- Nakonetschna Hanna, Mitarbeiterin am Institut für Lautforschung. Berlin, N. W. 7, Universitätsstrasse, 7.
- Dr Nandriş Grigore, prof. à l'Université de Carol II. Cernăuți, 5, str. V. Lupu.
- Dr Nahtigal Rajko, prof. univerze. Ljubljana.
- Dr Neumann Friedrich Wilhelm. Greifswald. Am St. Georgfeld, 30.
- Dr Nieminen Eino, prof. à l'Université de Helsinki. Helsinki, Caloninksenk, 3b.
- Dr Nitsch Kazimierz, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, Gontyna, 12.
- Dr Novák Ludovit, docent university. Lubochna, Slovensko.
- Dr Novak Viktor, prof. univ. Beograd, Bana Jelačića, 17.
- Prof. Novožilov F. N. Praha.
- Dr Oberpfalcer František, docent Karlovy university. Praha XII, Lužická, 39.
- Dr Ocvirk Anton, docent univerze. Ljubljana.
- Olszewska Halina, asistent uniwersytetu. Warszawa.
- Opechowski Starża Antoni. Warszawa XII, Narbutta, 39—14.

- Orožen Janko, prof. gimnazije. Celje, Vrazov trg, 6.
- Dott. Ortiz Ramiro, prof. della R. Università di Padova. Padova, via Giordano Bruno, 176 B.
- Prof. Dr Ossowski Leszek. Lwów, Uniwersytet.
- Dr Otrębski Jan, prof. Uniwersytetu St. Batorego. Wilno.
- Dr Oštir Dragotin, prof. univerze. Ljubljana.
- Dr Panaitescu Petre, prof. à l'Université de Bucarest. Bucarest 3, alea Alexandru, 35.
- Dr Păpăcoștea Victor, prof. agrégé à la Faculté des lettres. Bucarest III, str. Paris, 22.
- Pascal Pierre, prof. à l'École Nationale des langues orientales vivantes. 6, rue du Général Cordonnier, Neuilly (Seine).
- Pavičić Stjepan, direktor gimnazije. Zagreb.
- Pavlinović Marin, bibliotekar Sveuč. knjižnice. Zagreb, Slovenska, 7/I.
- Dr Pavlović Dragoljub, v. prof. univerziteta. Beograd, Knjeginje Zorke, 18/I.
- Dr Pavlović Milivoj, prof. Filoz. fakulteta. Skoplje, Kraljice Marije, 45.
- Pavlović Mirko, dipl. fil. Tetovo.
- Dr Petíra Stanislav, asistent Karlovy university. Praha XVI, třída Svornosti, 18.
- Dr Petré Fran. Ljubljana.
- Dr Petrovici Emile, prof. à l'Université de Cluj. Cluj.
- Dott. Pisani Vittore, prof. della R. Università di Milano. Roma (34), via Brescia, 25.
- Dr Pišút Milan, univ. docent. Bratislava, Novomestská, 11 B.
- Dr Pletnjev Rostislav, prof. gimnazije. Valjevo, Karađorđeva, 83.
- Dr Pogodin A., hon. prof. univerziteta. Beograd, Kavatarska, 11.
- Poljanec Franjo, prof. IV Drž. muške realne gimnazije. Zagreb, Rendićeva, 7
- Dr Pop Sever, maître des conférences à l'Université. Cluj, str. Regina Maria, 49.
- Dr Popović Milko, profesor. Zagreb, Smodekova, 2.
- Dr Popović Slobodan, profesor. Beograd.
- Dr Popović Vladeta, v. prof. univerziteta. Beograd, Al. Nenadovića, 21.
- Dr Pražák Albert, prof. Karlovy university. Praha III, Chotkova silnice, 4.
- Pudić Vojislav, suplent Franjevačke gimnazije. Visoko.
- Dr Pușcariu Sextil, prof. à l'Université de Cluj. Cluj, str. Elisabeta, 33.
- Racovița Constantin. Bucarest III, blv. Lascar Catargii, 39.

- R a d o j č i ć Đorđe, bibliotekar Narodne biblioteke. Beograd, Kondina, 6.
- R a d o š e v i ć Natalija, asistent univerziteta. Beograd, Bulevar Oslobođenja, 12.
- Dr R a m m e l m e y e r Alfred, Lektor an d. Albertus-Universität. Königsberg,
Rudauer Weg, 3.
- Dr R a m o v š Fran, profesor univerze. Ljubljana, Gorupova 4/I.
- Dr R a y m o n d Jos. J., Instructor at the Columbia University. New York.
- Dr R e i c h e n k r o n Günther. Romanisches Seminar der Friedrich-Wilhelms-
Universität. Berlin.
- Dr R e i n h o l d Olesch, Lektor an der Universität. Greifswald.
- Dr R e š e t a r Milan, prof. univerziteta u.p. Via dei Fossi, 1. Firenze.
- Dr R h o d e Gotthold. Breslau, Fürstenstrasse, 114.
- R o d i ć Slavka, prof. ženske gimnazije. Sarajevo, Jezero, br. 1/II.
- R o d o v Hristo. Sofia, ul. Svetoslav Marger, 21.
- Dr R o m a n s k i Stojan, prof. v univerziteta. Sofia, Carigradski pät, 29.
- R o n č e v i ć Nikola, suplent gimnazije. Plevlje.
- R o s e n b e r y Józef, prof. gimn. Warszawa, ul. Świętokrzyska, 28.
- Dr R o s e t t i Alexandre, prof. à l'Université de Bucarest. Bucarest III, 56, str.
Dionisie.
- Dr R o s p o n d Stanisław, asistent uniwersytetu. Lwów, Marszałkowska, 1.
- Dr R o z o v Vladimir, lektor univerziteta. Zagreb, Srebrnjak, 11.
- R o z o v a Zoja. Zagreb, Srebrnjak, 11.
- Dr. R u d n i č k y j Jaroslau. Ukrainisches Wissenschaftliches Institut, Berlin, C. 2.
Breite Strasse, 36.
- Dr R u d n i c k i Mikolaj, prof. et rédacteur de la „Slavia Occidentalis“. Poznań.
- Dr R u p e l Mirko, profesor. Ljubljana, Gradišče, 8 b.
- Dr S a k a č Stjepan, prof. Roma (128), Pontificium Institutum Orientalium Stu-
diorum, piazza S. Maria Maggiore, 7.
- Dr S a n d f e l d Christian, prof. à l'Université de Copenhague. Holte, Danemark,
Skovridergaardsvej, 12.
- Dr S a v k o v i ć Miloš, profesor. Hadži Melentijeva, 39, Beograd.
- Dr S c h i e c h e Emil, Univ.-Lector. Jungmannova, 15, Praha II.
- Dr S c h m a u s Alois, lektor univerziteta. Beograd, Vlajkovićevo, 15/IV.
- Dr S c h n e w e i s Edmund, Univ.-Prof. Praha XII, Ondříčkova, 18.
- Dr S c h n e t z Joseph, Univ.-Prof. München, 32, Perhamerstrasse, 51.
- Dr S c h r ö p f e r Johann. Olmütz XI, Manesgasse, 19.
- Dr S e k u l i ć Isidora, profesor. Gledstonova, 16, Beograd.

- Semenova Anna, prof. Edinburgh, 37, Jalcon Avenue.
- Dr Sittig Ernst, Universitätsprofessor. Lustnau-Tübingen, Denzenbergstrasse, 53
- Dr Skok Petar, prof. sveučilišta. Zagreb, Rusanova, 17.
- Sławski Jan Fr. Kraków.
- Dr Slodnjak Anton, profesor. Ljubljana.
- Dr Słóński Stanisław, prof. Uniwersytetu Józefa Pilsudskiego. Warszawa Litewska, 2.
- Dr Solovjev Aleksandar, prof. univerziteta. Beograd.
- Staackmann Hildegard. Hillerstrasse, 1, Leipzig, C. 1.
- Stanev Nikola, redaktor na „Slavjanske vesti“. Sofia.
- Dr Stegmann Kurt, Univ. Dozent. Seestadt Rostock.
- Dr Steinhäuser Walter, Univ.-Prof. Wien I, Universität.
- Dr Stender-Petersen Ad. Tunet, Risskov, Aarhus.
- Dr Stefanović Svetislav, književnik. Beograd, Hadži Melentijeva, 35.
- Stefčev Veselin. Sofia.
- Dr Stevanović Mihailo, profesor. Skoplje.
- Dr Stevanović Pavle, v. prof. univerziteta. Beograd, Račkoga ul., 3.
- Dr Stieber Zdzisław, prof. Uniwersytetu Jana Kazimierza. Lwów.
- Dr Stojanov M. Sofia, Dom General Savov, ul. Rakovski, 120.
- Dr Stojićević Aleksandar, prof. univerziteta. Ljubljana.
- Stojiljković Nadežda, prof. Beograd.
- Dr Stojkov Stojko, prof. Sofia, ul. F. Kanic, 38.
- Dr Stojković Marijan, profesor. Zagreb, Sinkovićeveva, 6/II.
- Prof. Stopa Roman. Kraków, Urzednicza, 57.
- Dr Stremoukhoff Dimitri, lecteur à l'Université de Strasbourg. Strasbourg.
- Dr Struve Petar, prof. univerziteta. Beograd, Javorska, 7.
- Dr Svencický Ilarion, dyrektor Nacionalnogo Muzeja i docent universyteta. Lwów, ul. Mochnackiego, 42.
- Dr Swart Imma. Breslau, Vorwärstrasse, 21.
- Dr Szykowski Marjan, prof. Karlovy university. Praha.
- Dr Šamšalović Gustav, prof. Više pedagoške škole. Zagreb, Medulićeva, 33.
- Šetka Jeronim, prof. Franjevačke gimnazije. Sinj.
- Dr Škarić Gjuro, h. prof. univerziteta. Zagreb.
- Dr Škerlj Stanko, v. prof. univerziteta. Beograd, Zagrebačka, 3.

- Dr. Šmilauer Vladimír, prof. Karlovy university. Praha-XVI, Holečkova, 63.
- Šolar Jakob, profesor. Št. Vid. nad Ljubljano.
- Dr. Štefanić Vjekoslav, prof. V realne gimnazije. Zagreb, Vramčeva ul., 15.
- Dr. Šup Josef, knihovnik Semináře pro srovn. literatury. Praha.
- Šurković Vera, asistent univerziteta. Skoplje.
- Dott. Tagliavini Carlo, prof. della R. Università di Padova. Bologna, piazza Baraccano, 5.
- Dr. Tamás Louis, prof. à l'Université de Budapest. Budapest XI., Lágymányosi-út., 14/B.
- Dr. Tangl Eberhardt, lektor univerziteta. Beograd, Knjeginje Zorke, 78.
- Taranovski T. Kiril, asistent univerziteta u Beogradu. Beograd, Šafarikova, 6.
- Dr. Taszycki Witold, prof. Uniwersytetu Jana Kazimierza. Lwów.
- Dr. Tentor Mate, upravnik Univerzitetske biblioteke. Zagreb.
- Todorov Cvjetan, gimnazialen učitel. Sofia, ul. Rakovski, 130.
- Dr. Tomanović Vaso, prof. Učiteljske škole. Dubrovnik.
- Dr. Tomaszewski Adam, docent uniwersytetu. Poznań, ul. Matejki, 38.
- Dr. Tomšič Franc, prof. na Klasični gimnaziji. Ljubljana, Bleiveisova, 3/III.
- Dr. Torbarina Josif, lektor univerziteta. Zagreb.
- Dr. Trdina Silva, prof. Ljubljana, Čopova, 21.
- Dr. Treimer Karl, prof. Brünn, Uherg., 30.
- Dr. Trivunac Miloš, prof. univerziteta. Beograd, Mačvanska, 20.
- Dr. Triller Alfons, Lektor an der Staatl. Akademie. Braunsberg (Ost. Preus).
- Dr. Trnka Bohumil, prof. Karlovy university. Praha III, Chotkova, 6.
- Dr. Tropsch Stjepan, prof. univerziteta. Zagreb.
- Dr. Trost Pavel, Brno, Francouzská, 14/16.
- Dr. Turdeanu Emile, lecteur à l'Université de Paris. 20, rue de Chateaubriand, Chatenay-Malabry (Seine).
- Prof. Dr. Uher J. Brno, Siročti, 7.
- Ułaszyn Henryk, prof. uniwersytetu. Poznań, Matejki, 49.
- Dr. Unbegaun B., prof. à l'Université de Strasbourg. 2, rue J. J. Henner, 2. Strasbourg.
- Undžiev Ivan, gimnazialen učitel. Sofia, ul. Entra, 1.
- Dr. Urbanczyk Stanisław. Kraków.
- Urbani Umberto, lettore de l'Università. Trieste, Pendice Scoglietto, 18.

- Dr V á c l a v e k Bedřich. Olomouc VI, Pod tratí, 1.
- V a i l l a n t André, prof. à l'École Nationale des langues orientales. 7, avenue de Paris, Versailles.
- Dr V a j s Josef, prof. Karlovy university. Praha IV., 299.
- V a k a r e l s k i Hristo, urednik pri Etnografskia muzej. Sofia, Etnografski muzej.
- Dr V a s m e r Max, Prof. an d. Friedrich-Wilhelms-Universität. Berlin, N. W. 7 Dorotheenstrasse, 6.
- V a s s i l e f Stefan P., redaktor na spisanie „Rodna reč“. Sofia, Serdika, 33.
- Dr V á ž n ý Václav, univ. prof. Praha XII., Nerudova, 28.
- V e l j k o v i ć Momir, prof. II Muške gimnazije. Beograd.
- V e r g u n Dimitrij, prof. Russ. Svobodn. Universiteta. Praha XIX, Bučkova, 29.
- Dr V e y Marc, prof. à l'École Nationale des langues orientales. 4, rue Pasteur, Saint-Cloud (Seine-Oise).
- V e z i n e t Jeanne. Lyon, 24, rue Rabelais.
- Dr V i s k o v a t y j Konstantin, knihovnik Slovanské knihovny. Praha-Dejvice, Velvarská, 57.
- Dr V i t e z i c a Vinko, v. d. šefa Umetn. oteka Min. prosvete. Beograd.
- V r t o v e c Vida, prof. Ženske realne gimnazije. Ljubljana.
- V u k o v i ć Jovan, prof. gimnazije. Mostar.
- Dr V u l i ć Nikola, prof. univerziteta. Beograd, Jug Bogdanova, 15.
- Dr V y b í r a l Bohuš, ředitel Studijní knihovny. Olomouc.
- Dr V y d r a Bohumil, ředitel obhodní akademie. Praha VII, Chelcické, 1435.
- Dr W ę g l a r z Wiktor, prof. Kraków, pl. Zgody, 17.
- Prof. W h a r t o n Leonard Cyril. 31, Greville Road. London, N. W. 6.
- Dr van W i j k Nikolaas, prof. à l'Université de Leyden. Leyden, Nieuwstraat, 36.
- Dr W i l l m a n - G r a b o w s k a Helena, prof. uniw. Kraków, Lokietka, 1.
- Dr W i r t h Paul, Lektor am Institut für Heimatforschung in Schneidemühl. Schneidemühl, Jastrower Allee, 28.
- Dr W i s ł o c k i Władysław Tadeusz, kustosz Zakładu narodowego im. Ossolińskich. Lwów.
- Dr W o h l g e m u t h - K r u p i c k a H., Doz. Universitäts. Breslau 21, Herderstrasse, 40.
- Dr W o l l m a n n Frank, prof. Masarykovy university. Brno, Siroťci, 7.
- Dr W ü n s c h Walther, Musikwissenschaftler. Graz III, Quellengasse, 4.
- Z w o l i ŋ s k i Przemysław. Sofia, Benkowski, 37.
- Ž i v a n o v i ć Đorđe, asistent univerziteta. Beograd.
- Dr Ž i v k o v i ć Sreten, prof. gimnazije. Zagreb.

ИЗВЕШТАЈ О ПРИПРЕМНИМ РАДОВИМА ОКО III МЕЂУНАРОДНОГ КОНГРЕСА СЛАВИСТА

После Првог међународног славистичког конгреса у Прагу 1929 год., Другог — у Варшави и Кракову, Трећи међународни конгрес слависта требало је да се одржи у Београду од 18 до 25 септембра 1939 год. Он је са познатих разлога почетком септембра отказан, али до тог времена су сви припремни радови до последњих појединости били потпуно довршени. Овде ћемо укратко приказати рад на његову организовању.

Споразумом између г. А. Белића, претседника Српске краљевске академије наука, са претставницима славистике у Загребу, Љубљани, Бечу, Прагу и Кракову, приликом његове посете овим славистичким центрима (јануар — март 1938), донет је закључак да карактер Трећег међ. конгреса слависта буде у извесном правцу друкчији него што је био карактер Првог и Другог конгреса. Решено је да се образују три секције (за лингвистику, за историју књижевности и за наставу славистике), док су доцније, по жељи учесника на Конгресу, издвојена још у специјалне секције балканолошка и фонолошка питања. Тада је одлучено и да се унапред утврде опште теме о којима би се дискутовало на Конгресу и да се поред тога ставе на дневни ред и индивидуални реферати и саопштења које би предложили поједини чланови Конгреса.

Извршни одбор конституисао се крајем јуна 1938 године. Онда су изабрана и претседништва појединих секција. Крајем јула 1938 Извршни одбор се обратио свима славистичким центрима и обавестио их о дотадањем раду као и о идејама-водиљама овог Конгреса, молећи сва та средишта да почну своје припремање за учествовање на њему. Почетком децембра 1938 разаслат је први штампани циркулар о саставу Почасног и Извршног одбора и о образовању секција. До тог времена је Административни секретаријат, на челу са г. А. Арнаутовићем, обављао све послове око припрема. Од 1 децембра 1938 год. образован је и Научни секретаријат на челу са г. проф. Х. Барићем.

На састанцима Извршног одбора, а по предлозима његовим и осталих славистичких центара, утврђене су теме из области свих пет секција. Саопштење о томе послато је научним установама и стручња-

цима из ових области у марту 1939 год. И поред међународне кризе која је узимала све већег маха Извршном одбору су од априла па све до краја августа о. г. стално пристизали одговори на постављена питања као и изводи из индивидуалних реферата појединих чланова Конгреса. Ова грађа испунила је прве три књиге издања Извршног одбора. Прва књига *Збирка одговора на питања* (in-8° стр. 232) изишла је крајем јула 1939, друга — *Саопштења и реферати* (in-8° стр. 220) средином августа и, најзад, трећа *Дојуне одговорима на питања, саопштењима и рефератима* (in-8° стр. 124) — почетком септембра.

Секретаријат Извршног одбора је од почетка припрема до последњих дана примио преко 4.500 писама, рукописа, упутница итд., а одаслао преко 15.000 поштанских поштиљки (писама, телеграма, окружница, књига, новчаних налога итд.) Уколико се посао развијао, утолико је повећаван и број сарадника у Секретаријату. Од 1 априла до 1 децембра 1938 године био је административни секретар г. А. Арнаутовић сам, од 1 децембра започео је деловати и научни секретар г. Х. Барић; затим су сарађивали у администрацији: као главни технички помоћник г. Живорад Јевремовић, инспектор Министарства у пензији (10 месеци), г-ђа Леља Менцингер (2 месеца), г. Јован Петровић (1 месец) и г. Никола Демировић (15 дана).

Од почетка маја о. г., када се почело са припремањем издања Извршног одбора, јавила се потреба да се и Научни секретаријат прошири. Као стални сарадници учествовали су у раду Научног секретаријата г. г. Миливој Павловић, А. Шмаус, Илија Голенишчев-Кутузов и Кирил Тарановски. Претседништво Извршног одбора и стални научни сарадници сачињавали су Радни биро Конгреса, који је функционисао као једно тело. Око Бироа окупили су се и сарадници чија је делатност била повремениа: гг. Драгутин Костић, С. Стефановић, Светозар Матић, Бранко Милетић, Радосав Меденица, Халина Олшевска, Петар Ђорђевић, Радомир Алексић и Радосав Бошковић. Под претседништвом г. проф. А. Белића одржавани су свакога дана састанци, договори и конферисања, како ради научних тако и ради техничких питања. Поред стално вођене велике преписке чланови Претседништва извршног одбора (г. г. Белић, Ившић, Фанцев, Рамовш, Барић, Арнаутовић, Миливој Павловић и Илија Мамузић) одлазили су из Београда у Загреб и Љубљану или, обрнуто, долазили су из Загреба, Љубљане и Скопља у Београд. Из иностранства најобилнија помоћ је дошла из Прага од Словенског института под вођством М. Мурка, О. Хујера и Ј. Хорака. Организацију научног рада у Фонолошкој секцији Извршни одбор дугује Прашком лингвистичком кружоку, а поименце његовим члановима г. г. Н. ван Вејку и Б. Хавранку. Припремне радове око Конгреса водили су у Загребу г. г. Стј. Ившић и Фрањо Фанцев, а у Љубљани г. г. Фран Рамовш и Ф. Кидрич. Организовању Балканолошке секције допринео је највише њен претседник г. Петар Скок.

Упоредно са припремањем научног дела Конгреса организован је и његов уметнички и излетнички део: шетња Београдом, посета

сајму књига, излет на Авалу и Оплепац, пријем у Двору, две свечане претставе у Народном позоришту, банкети г. г. Министра просвете и Претседника Поглаварства града Београда; одлазак конгресиста у Загреб, где су биле предвиђене сличне приредбе: приједи, свечаности у Народном казалишту, велика смотра хрватских сељачких зборова, излети у околину, итд., и где је имала бити завршна седница Конгреса.

Уобичајеним путем позване су и стране Владе да одреде своје претставнике и делегације, и одговори су почели стизати. Упућени су позиви и културним друштвима која би Конгрес могао интересовати и чији би делегати могли присуствовати Конгресу. — Попуњен је и Почасни одбор страним члановима.

Посвећена је исто тако пажња и практичним питањима која су интересовала конгресисте: поред бесплатне југословенске визе пасоша за учеснике из иностранства, израђена је бесплатна возња југословенским жељезницама; организован је смештај конгресиста у Београду и Загребу; обавештена су страна и наша дипломатска и консуларна претставништва о Конгресу и умољена да члановима укажу сваку помоћ; добивена је одлука г. г. Министра просвете и Министра трговине и индустрије да се за Конгрес одобри отсуство наставницима гимназија, учитељских и грађанских школа, као и трговачких академија итд.

Додајмо још да је остварена замисао о значки-медаљи Трећег међународног конгреса слависта, са ликовима Вука Караџића, Ватрослава Јагића и Франа Миклошића.

Када су завршени сви припремни радови око организовања Конгреса, постало је сасвим јасно да се Конгрес не може одржати; због тога је сазвана седница Претседништва. Састанак је одржан у дворани Српске Краљевске академије 4 и 5 септембра. Присуствовали су: г. претседник А. Белић; г. г. потпретседници Ст. Ившић и Ф. Рамовш; научни секретар г. Х. Барић; благајник г. Ст. Шкерљ; административни секретар г. А. Арнаутовић; претседник Секције за историју књижевности г. Ф. Фанцев; потпретседник Секције за наставу г. Миљивој Павловић, и као гост г. проф. Андре Вајан, члан француске делегације на Конгресу. На тој седници је одлучено да се Трећи међународни конгрес слависта потпуно ликвидира, а да се формални завршетак ликвидације обележи издавањем четврте и пете књиге издања Извршног одбора (*Говори и предавања и Организација*). После ове одлуке одмах се приступило штампању тих књига. Извршни одбор, не остајући само при овом, настојаће да доцније објави на једном месту неодржана предавања чланова Конгреса, ако му буду стигла, као и све друго што стоји у вези са темама Конгреса.

Претседништво Извршног одбора сматрало је за своју дужност да привремено реши и нека техничка питања о којима се имало дискутовати на Конгресу. Зато их је узело у претрес на својој седници од 4 и 5 септембра и донело о њима низ закључака које објављује у овој књизи.

РЕЗОЛУЦИЈЕ ИЗВРШНОГ ОДБОРА О ТЕХНИЧКИМ ПИТАЊИМА

Издавање потпуног старословенског речника

1. У овај би речник ушли споменици који су у непосредној вези са радом Браће Просветиља, тј. који су потекли од њих или њихових ученика за време њихова рада у Моравској, Панонији и Чешкој.

2. Он ће обухватити исцрпну грађу и фразеологију, морфологију; где се зна оригинал, наводиће се извори на страним језицима; даваће се значења на једном савременом словенском језику у зависности од редактора (тј. онако како значење разуме редактор).

3. Као извори за тај речник употребиће се не само досада издати текстови него и они рукописи, макар и познијег времена, за које се зна да им оригинали потичу из горње епохе.

О финансиском учешћу наше Владе и других славистичких центара и њихових Влада — одлучиће се после уговора са издавачима и уредницима.

Организовање словенске филолошке и лингвистичке библиографије

Извршни одбор повешће преговоре да се организује Централни биро на једном месту, са сталним коресподентима у осталим словенским центрима.

Треба осигурати излажење библиографије најдаље за пола године од протекле године.

Финансиска средства пружиле би Академије, учена друштва и Владе.

Организовање лингвистичког атласа словенских језика

Место лингвистичког атласа — организовање радних бироа за купљење грађе за географски речник (управо географско простирање речи) при Академијама, ученим друштвима и универзитетима.

Извршни одбор ће израдити углед једног таквог бироа и предложити размере материјалних трошкова за њ и целу организацију.

Начин издавања старих језичких споменика

1. Транскрипција, свађена и као текст и као све оно што се о тексту говори, мора бити тако изведена да се на основу ње може увек реконструисати оригинал и саграфичке и ортографске стране.

2. Она мора бити тако редигована да гласовно одговара пишчеву говору, тј. да се у њој огледа пишчев изговор.

3. Сва нејасна места, било графички, било граматички, морају бити објашњена, са целим потребним апаратом; ако се она не могу објаснити, и то мора бити нарочито речено.

4. Када споменици имају првенствено књижевни интерес, они ће се издавати тако да их могу лако читати и шири кругови, са чувањем онога што је изнесено у т. 2; у исто ће се време у уводним напоменама описати све њихове графичке особине, тешкоће око читања и разумевања текста и сл.

5. Добро приређен текст ове врсте тражи много труда и спреме; зато се он мора ценити као прави научни рад.

Издавање етимолошког речника словенских језика

Извршни одбор ће настојати да се Бернеке-ров речник доведе до краја у досадашњем правцу, да се споразуме о томе са наследницима и досадашњим издавачима и да нађе уредника, по могућству, у Немачкој.

Организовање општег прегледа народне поезије

1. Поводом прегледа народне поезије код Словена, одлучено је — у вези са насталим догађајима — да се обим прегледа сведе на попис свега што иде у област српскохрватске и словеначке народне поезије. Извршни одбор упућује молбу Српској краљевској академији да тај посао она предузме.

2. Када се поменути преглед изradi, одлучено је да сесастану претставници установа које имају својих збирки народних песама у рукопису и нађу начина да приступе потпуном издавању своје грађе.

Настава народног језика и књижевности у средњим школама

1. Одлучено је да се изнесене теме обраде у једном напису који ће се разаслати свима члановима Извршног одбора. На састанку који ће се одредити оне ће се продискутовати, тако да се може саставити на основу њих дефинитивни текст који може бити користан за питања о настави народног језика и књижевности у српскохрватској средњој школи.

3. О овоме ће решавати присутни чланови, а тако исто о томе, да ли ће бити умесно да се — поводом ових питања — сазову шире конференције стручњака.

SADRŽAJ IZDANJA IZVRŠNOG ODBORA
TABLE DES MATIÈRES DES ÉDITIONS DU COMITÉ
D'ORGANISATION

KNJIGA—STRANA

A. Beluž: Уводна реч IV 5

I ODGOVORI NA PITANJA
RÉPONSES AUX QUESTIONS

SEKCIJA ZA LINGVISTIKU
SECTION DE LINGUISTIQUE

I OPŠTA PITANJA NAMENJENA ISCRPNOJ DISKUSIJI
PROBLÈMES GÉNÉRAUX DESTINÉS A UNE DISCUSSION APPROFONDIE

1. Kako bi se mogla epoha praslovenskog jezika vremenski odrediti?

Durée du slave commun.

<i>A. Beluž, П. Ђорђић</i>	I 11
<i>Karl Treimer</i>	I 12
<i>Vittore Pisani</i>	I 13
<i>N. van Wijk</i>	I 15
<i>Fr. Ramovš</i>	I 15
<i>Antun Mayer</i>	I 17

2. Uporedni metod koji se danas praktikuje u različitim oblastima slovenske gramatike: njegove dobre strane i njegovi nedostaci.

Méthode comparée actuellement pratiquée dans les divers domaines de la grammaire slave: ses avantages et ses défauts.

<i>A. Beluž, X. Барућ</i>	I 20
<i>Bohuslav Havránek</i>	III 7
<i>Vilém Mathesius</i>	III 9

3. Da li etimološki rečnik praslovenskog jezika treba da obuhvati semantičku stranu reči u istoriskom razvitku?

Le dictionnaire étymologique du slave commun doit-il embrasser les faits sémantiques présentés dans l'ordre historique?

<i>Fr, Ramovš</i>	I	23
<i>A. Bелић, Сп. Ивић, Бранко Милешић</i>	I	23
<i>Milivoj Pavlović</i>	I	25

4. Odnos funkcije, značenja i forme reči u proučavanju celopnosti slovenske gramatike.

Les rapports entre la fonction, la signification et la forme dans l'étude de divers domaines de la grammaire slave.

<i>A. Bелић, M. Будимир</i>	I	26
<i>Bohuslav Havránek</i>	III	11

5. Da li sistem „sufikslnosti“ slovenskog prajezika odgovara, i u kojoj meri, indoevropskom sistemu?

Le système de „suffixation“ du slave commun répond-il, et dans quelle mesure, à celui de l'indo-européen?

<i>A. Беличъ</i>	I	29
----------------------------	---	----

6. Da li se poznata formula „*syntagma* > *compositum* > *simplex*“ može primeniti i na slovenske jezike?

Dans quelles conditions peut-on appliquer la formule „*syntagma* > *compositum* > *simplex*“ aux langues slaves? Le slave commun et les langues slaves se pètent-ils à la justification de cette formule?

<i>P. Бошковић</i>	I	32
------------------------------	---	----

7. Značaj sistema „sufikslnosti“ za stvaranje izvesnih izvedenih reči.

Le système de „suffixation“ déterminant l'évolution des formes des mots dérivés.

<i>P. Бошковић</i>	I	33
------------------------------	---	----

8. Pitanje glagolskog vida praslavenskog jezika: njegova morfologija. Odnos među perfektivnim i perfektiziranim glagolima, imperfektivnim i imperfektiziranim, i njihov značaj za razumevanje slovenskog vida.

L'aspect verbal du slave commun: sa morphologisation. Les rapports des verbes perfectifs et perfectivisés, imperfectifs et imperfectivisés; leur importance pour la question de l'aspect verbal slave.

<i>A. Bелић, П. Борђућ</i>	I	34
<i>Tadeusz Milewski</i>	I	37
<i>Bohuslav Havránek</i>	III	13

9. Kriteriji za grupisanje promene imenica i glagola u praslavenskom jeziku i u savremenim slovenskim jezicima.

Les critères du groupement des flexions nominale et verbale en slave commun et dans les langues slaves modernes.

<i>A. Bелић, M. Павловић, P. Алексић</i>	I	39
<i>Bohuslav Havránek</i>	III	14

10. Složena pridevska forma u praslovenskom jeziku i njeno osnovno značenje. — Da li je upotreba dva pridevska vida u praslovenskom jeziku prirodna ili nakalemljena?

La forme déterminée de l'adjectif en slave commun et sa signification fondamentale. Au point de vue des origines, les deux aspects de l'adjectif en slave commun se basent-ils sur la nature même de cette composition ou sont-ils calqués d'après d'autres langues?

<i>A. Беличъ, И. Голенищевъ-Кушурзовъ, Н. Радошевичъ</i> . .	I	43
<i>Josef Kurz</i>	I	46
<i>Пееѡер Арумаа</i>	III	16

11. Razlike kod zamenica anaforske, atributske i članske upotrebe; njihova terminologija i njihov značaj za grupisanje zamenica u slovenskim jezicima.

Les pronoms dans leurs fonctions anaphorique et attributive et dans la fonction de l'article; leur différence, leur terminologie et leur importance pour le groupement des pronoms dans les langues slaves.

<i>A. Bелић, X. Барих</i>	I	47
<i>Vilém Mathesius</i>	I	49

12. Kako treba grupisati rečenice u slovenskoj sintaksi da bi to odgovaralo njihovim specifičnim osobinama glagolskoga vida?

Comment grouper les propositions dans les langues slaves pour que ce groupement concorde avec le système de leur aspect verbal?

<i>A. Bелић, M. Сѡевановић</i>	I	50
--	---	----

13. Postanak apsolutnih glagolskih konstrukcija (apsolutnih participa i apsolutnih gerundija) u slovenskim jezicima.

Les origines des constructions verbales absolues (gérondif et participe absolu) dans les langues slaves.

<i>A. Bелиć, S. Škerlj</i>	I	54
<i>Bohuslav Havránek</i>	III	19

14. Pod kojim je uslovima slovenski particip postao gerundij?

Dans quelles conditions le participe slave a-t-il pris le caractère d'un gérondif invariable?

<i>A. Bелић</i>	I	59
---------------------------	---	----

15. Ujednačavanje sintaksičke terminologije slovenskih jezika. L'unification de la terminologie syntaxique des langues slaves.	
<i>A. Bелић, Сив. Ивић</i>	I 62
16. Pitanja o složenim rečenicama slovenskih jezika i načinu njihova grupisanja. La question des propositions complexes (phrases) et de leur groupement dans les langues slaves.	
<i>A. Bелић, Бранко Милевић</i>	I 66
17. Apozicija, apozitiv i srodni pojavi u slovenskoj rečenici. L'apposition, l'appositif et les faits apparentés dans la proposition slave.	
<i>A. Bелич</i>	I 69
<i>Vilém Mathesius</i>	I 71

II REFERATI NAMENJENI OPŠTOJ DISKUSIJI
RAPPORTS DESTINÉS A UNE DISCUSSION GÉNÉRALE

1. Da li se dijalekti praslavenskog jezika mogu odrediti ne samo na osnovu dvojnih ili trojnih glasovnih pojava, nego i na osnovu paralelnih oblika u svima delovima gramatičke strukture?

Est-il possible de déterminer les dialectes du slave commun non seulement d'après les doubles ou triples traits phonétiques mais aussi d'après le parallélisme des formes dans toutes les parties de la grammaire slave?

<i>N. van Wijk</i>	I 72
<i>Bohuslav Havránek</i>	III 20

2. Pokušaj definicije svih glasovnih sistema slovenskih jezika prema odnosu samoglasničke i suglasničke sisteme. Utvrđivanje diferencijalne zajedničke tablice njihove.

Y-a-t-il des rapports entre les systèmes consonantiques et vocaliques des langues slaves et peut-on les définir les uns par les autres? Essai d'établir un tableau synthétique contenant les faits particuliers de tous ces systèmes.

<i>A. V. Isačenko</i>	I 76
---------------------------------	------

3. Opšti momenti iz razvitka glasova u slovenskim jezicima: u kojim se delovima i pod kojim uslovima glasovi najbrže razvijaju; gde su u stagnaciji; gde se menjaju u duhu svojih starih baza, a gde je taj razvitak izmenjen?

Les traits généraux de l'évolution phonétique des langues slaves: dans quelles conditions les sons évoluent-ils tantôt gardant, tantôt abandonnant le caractère de leur ancienne base?

N. van Wijk I 74

4. a) Nove teorije o baltičko-slovenskoj akcenatskoj sistemi i njihova vrednost: da li je u baltičko-slovenskom prajeziku izvršeno pregrupisanje akcenata pod sasvim novim prilikama ili baltičko-slovenski akcenti pretstavljaju neposredno produžavanje indoevropskih akcenata?

b) Metatonija akcenata baltičko-slovenske epohe.

a) Les théories nouvelles sur l'accentuation balto-slave: s'agit-il d'un regroupement des accents balto-slaves sur une base nouvelle ou d'une continuation directe de leurs qualités indo-européennes?

b) La métatonie de l'accentuation balto-slave.

N. van Wijk I 81

III TEHNIČKA PITANJA NAMENJENA ISCRPNOJ DISKUSIJI
QUESTIONS TECHNIQUES DESTINÉES A LA DISCUSSION DÉTAILLÉE

1. Izdavanje potpunog staroslovenskog rečnika.

La question de l'édition d'un Dictionnaire complet du slave cyrillo-méthodien.

<i>A. Beluh</i>	I	83
<i>Stanisław Słoński</i>	I	83
<i>Josef Kurz</i>	I	86
<i>V. Šmilauer</i>	I	86
<i>A. Cronia</i>	I	86
<i>Jan Frček</i>	III	21
<i>Bohuslav Havránek</i>	III	22
Rezolucija	V	30

2. Predlog o organizovanju slovenske filološke i lingvističke bibliografije.

Projet d'une organisation nouvelle d'une Bibliographie philologique et linguistique slave.

<i>Jozef Kurz</i>	I	89
<i>A. Beluh</i>	I	89
<i>Bohuslav Havránek</i>	III	23
<i>Кирил Тарановски</i>	III	23
Rezolucija	V	30

3. Pitanje lingvističkog atlasa slovenskih jezika.

La question de l'Atlas linguistique slave.

		KNJIGA — STRANA
	A. <i>Белућ</i>	I 90
	<i>Stanisław Rospond</i>	I 90
	Rezolucija	V 31
4. Način izdavanja starih jezičkih spomenika. Système à adopter pour l'édition des anciens textes slaves.		
	A. <i>Белућ</i>	I 92
	<i>Sreten Živković</i>	I 92
	<i>Jan Frček</i>	III 25
	Rezolucija	V 31
5. Beleženje dijalekata u vezi sa metodama dijalekatskog ispitivanja (dijalektologija — dijalektografija). La notation des matériaux dialectaux: la transcription et la translittération des textes (dialectologie et dialectographie slave).		
	A. <i>Белућ, Бранко Милевић</i>	I 94
6. Izdavanje etimološkog rečnika slovenskih jezika. La question de l'édition d'un Dictionnaire étymologique des langues slaves.		
	Rezolucija	V 31

IV NOVE TEME
THÈMES NOUVEAUX

	1. Predlog Komisije Slovenskog instituta u Pragu o transliteraciji ćirilice u latinicu. Projet de translittération de l'alphabet cyrillique en caractères latins proposé par la Commission de l'Institut Slave à Prague.	I 95
	2. O latiničkoj transkripciji ćirilovskih imena u bibliografskim katalozima. Les noms cyrilliens et leur transcription en caractères latins dans les catalogues bibliographiques.	
	<i>Enrico Damiani</i>	III 28

V IZVEŠTAJI KOMISIJA IZABRANIH NA RANJIM KONGRESIMA
RAPPORTS DES COMMISSIONS NOMMÉES PAR LES ANCIENS CONGRÈS

	Izveštaj Komisije za izdavanje ćirilo-metodskih izvora. Rapport de la Commission pour l'édition des sources cyrillo-méthodiennes.	
	<i>Сішоанъ Романски</i>	III 31

SEKCIJA ZA ISTORIJU KNJIŽEVNOSTI
SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE

I OPŠTA PITANJA NAMENJENA ISCRPNOJ DISKUSIJI
PROBLÈMES GÉNÉRAUX DESTINÉS A UNE DISCUSSION APPROFONDIE

1. Da li uporedno proučavanje slovenskih književnosti, sem slike o njihovim uzajamnim uticajima, daje i kakvu pretstavu o njihovim zajedničkim osobinama prema drugim književnostima?

Étude comparée des littératures slaves présente-t-elle, en plus du tableau de leurs influences réciproques, une idée de leurs traits communs par rapport aux littératures occidentales?

<i>Jul. Heidenreich</i>	I	101
<i>Frank Wollman</i>	I	102
<i>Karl Treimer</i>	I	103

2. Istorija novih slovenskih književnosti u svetlosti opšteg kulturnog i društvenog razvoja.

L'histoire des littératures slaves modernes à la lumière du développement culturel et social.

<i>Jiří Horák</i>	I	105
<i>Albert Pražák</i>	I	105
<i>Frank Wollman</i>	I	106

3. Karakteristika književnih pokreta u slovenskim književnostima identičnih sa takvim pokretima u zapadnoevropskim književnostima (njihovi vremenski odnosi i razlike u njihovu sadržaju i obliku).

Caractéristique des mouvements littéraires dans les littératures slaves identiques aux mouvements analogues dans les littératures de l'Europe occidentale (rapports chronologiques et différences de sujet et de style).

<i>Jul. Heidenreich</i>	I	108
-----------------------------------	---	-----

4. Sukobljavanje narodnih i stranih elemenata kao stvaralački činilac u razvoju novih slovenskih književnosti.

Le conflit entre les éléments nationaux et étrangers comme facteur de création dans l'histoire des littératures slaves modernes.

<i>Stanisław Kolbuszewski</i>	I	109
<i>A. Л. Бем</i>	I	109
<i>Albert Pražák</i>	I	111
<i>Илья Голенищевъ-Кушуровъ</i>	I	112
<i>A. Schmaus</i>	III	33

5. Ogljedanje književnih stilova u razvoju slovenskih književnosti.

Les styles littéraires dans le développement des littératures slaves.

<i>Karl Treimer</i>	I	113
7. Značaj regionalizma u životu slovenskih književnosti.		
Rôle du régionalisme dans la vie des littératures slaves.		
<i>Albert Pražák</i>	I	115
<i>Frank Wollman</i>	I	115
<i>Arturo Cronia</i>	I	117
<i>Илија Голенишчев-Куџузов</i>	I	118
9. Duhovne protivnosti Vizantije i Rima i njihov značaj za razvitak slovenskih književnosti.		
Contrastes spirituels entre Byzance et Rome et leur influence sur l'évolution des littératures slaves.		
<i>Frank Wollman</i>	I	119
10. Zadaci i metode savremenih terenskih ispitivanja tradicionalne poezije.		
Buts et méthodes des recherches actuelles faites sur le terrain même de la poésie populaire slave.		
<i>Рад. Меденица</i>	I	122
<i>Petr Bogatyrev</i>	III	35
11. U čemu su konstitutivni elementi slovenskog epskog stila?		
Quels sont les éléments constitutifs du style épique slave?		
<i>A. Schmaus</i>	I	127
12. Načelna i metoda sporna pitanja u uporednom proučavanju narodne poezije.		
Controverses sur les principes et les méthodes dans l'étude comparée de la poésie populaire slave.		
<i>Jiři Horák</i>	I	130
<i>Svet. Stefanović</i>	I	130
14. Pitanje starine slovenske epske književnosti s osobitim obzirom na <i>Slovo o puku Igorovu</i> .		
Problème de l'ancienneté de la littérature épique slave spécialement en rapport avec le <i>Dit de la troupe d' Igor</i> .		
<i>Jul. Heidenreich</i>	I	133
<i>Е. А. Ляцкий</i>	I	133
<i>А. В. Соловьевъ</i>	I	135
<i>Илья Голенищевъ-Куџузовъ</i>	I	135
<i>Іларіон Свенціцкіи</i>	I	136

II REFERATI NAMENJENI OPŠTOJ DISKUSIJI
 RAPPORTS DESTINÉS A UNE DISCUSSION GÉNÉRALE

1. Istoriske osnove, principi i metodi u uporednoj slovenskoj književnosti.

Bases historiques, principes et méthodes dans l'étude comparée des littératures slaves.

<i>Jiři Horák</i>	I	137
<i>Frank Wollman</i>	I	138

5. U čemu je samosvojnost slovenskog romantizma?

En quoi consiste l'originalité du romantisme slave?

<i>Jiři Horák</i>	I	144
<i>André Mazon</i>	I	144

6. Bajronizam kod Slovena.

Le byronisme chez les Slaves.

<i>Albert Pražák</i>	I	146
--------------------------------	---	-----

8. Slovenski roman i njegovo mesto u evropskoj književnosti.

Le roman slave et sa place dans la littérature européenne.

<i>Jiři Horák</i>	I	147
-----------------------------	---	-----

9. Slovenska drama i njen odnos prema razvoju drame na Zapadu.

Le drame slave et ses rapports avec l'évolution du drame occidental.

<i>Frank Wollman</i>	I	148
<i>Stanisław Kolbuszewski</i>	I	148

10. Značaj katoličke obnove („kontrareformacije“) za stvaranje zajedničke književne osnovice srpskohrvatske.

Importance de la réaction catholique (contre-réforme) pour la formation d'une base commune de la littérature serbocroate.

<i>Arturo Cronia</i>	I	150
<i>Frank Wollman</i>	I	152
<i>Fr. Fancev</i>	I	153
<i>Marijan Stojković</i>	III	37

11. Značaj Jeronimske legende za održavanje i širenje srednjovekovne narodne hrvatske pismenosti.

Importance de la Légende hiéronimique pour la conservation et pour l'expansion de la littérature croate au moyen-âge.

<i>Fr. Fancev</i>	I	155
<i>S. Sakač</i>	I	156
12. Autohtoni karakter geneze Ilirskog pokreta. Caractère autochtone de la genèse du Mouvement illyrien.		
<i>Fr. Fancev</i>	I	158
13. Sporna pitanja slovenske metrike. Controverses métriques slaves.		
<i>Josef Hrabák</i>	I	161
<i>Jan Mukařovský</i>	I	161
14. Problem dvostrukorimovanog dvanaesterca i njegov značaj za razvitak srpskohrvatske metrike. Le problème du dodécasyllabe à double rime et son importance pour le développement de la métrique serbocroate.		
<i>Fr. Fancev</i> ,	I	164

III TEHNIČKA PITANJA NAMENJENA ISCRPNOJ DISKUSIJI
QUESTIONS TECHNIQUES DESTINÉES A LA DISCUSSION DÉTAILLÉE

1. Organizacija opšteg pregleda slovenske narodne poezije. Établissement d'un <i>Index generalis</i> de la poésie populaire slave.		
Rezolucija	V	32
2. Izdanje monumentalnih zbornika narodnih pesama svih slovenskih naroda. Édition d'un <i>Corpus</i> de la poésie populaire slave.		
<i>Jiří Horák</i>	I	166
3. Izdavanja starijih književnih spomenika prema potrebama i zahtevima književne istorije. Édition des textes littéraires anciens en rapport avec les exigences de l'histoire littéraire.		
<i>Arturo Cronia</i>	I	167

SEKCIJA ZA NASTAVU SLAVISTIKE
SECTION D'ENSEIGNEMENT

I OPŠTA PITANJA NAMENJENA ISCRPNOJ DISKUSIJI
PROBLÈMES GÉNÉRAUX DESTINÉS A UNE DISCUSSION APPROFONDIE

1. Cilj predavanja nacionalne književnosti (ljubav za književnost, stilski osećaj, upoznavanje korifeja nacionalne književnosti i kulturnih pokreta).

But de l'enseignement de la littérature nationale (inspirer l'amour des lettres, développer le sens du style littéraire, faire connaître les grands noms et les courants principaux de la littérature et de la civilisation nationales).

A. Белић, А. Арнауџовић I 171

2. Cilj predavanja narodnog jezika (vladanje književnim jezikom, poznavanje jezičke građe, poznavanje jezika uopšte).

But de l'enseignement de la langue nationale (Possession d'une langue littéraire, connaissances des textes, initiation à la linguistique).

Миливој Павловић I 173

Б. Милејић, Р. Алексић, Р. Бошковић, П. Ђорђић I 173

Rudolf Kolarič I 175

3. Jedinstvo nastave jezika i književnosti u srednjoj školi.

Unité de l'enseignement de la langue et de la littérature dans les établissements secondaires.

Миливој Павловић I 177

Душан Ј. Јовановић I 178

Илија Мамузић I 179

4. Posebni cilj nastave jezika i književnosti u nižim razredima srednjih škola.

But particulier de l'enseignement de la langue et de la littérature dans les classes préparatoires et moyennes des lycées.

Silva Trdina I 181

Milivoj Pavlovič I 184

5. Mesni dijalekti, akcenti i izgovor i napor i osnovne i srednjoškolske nastave da se postigne jedinstvo književnog jezika.

Dialectes, accentuation et défauts de prononciation locaux et rôle réservé à l'enseignement primaire et secondaire pour la réalisation de l'unité de la langue littéraire.

Илија Мамузић I 185

6. Opšta gramatika kao predmet nastave u srednjim školama.

La grammaire générale comme matière d'enseignement dans les lycées et collèges.

<i>Bohumil Trnka</i>	I	187
<i>Миливој Павловић</i>	I	187

8. Nastava jezika, književnosti i kulturne istorije slovenskih naroda u a) višim školama i b) srednjim školama slovenskih i stranih zemalja.

Enseignement de la langue, de la littérature et de la civilisation des peuples slaves dans a) les Facultés et hautes écoles et b) dans les établissements secondaires des pays slaves et étrangers.

<i>Bohumil Vydra</i>	I	188
<i>Rostislav Pletnjev</i>	I	190
<i>Milivoj Pavlović</i>	I	191

II REFERATI NAMENJENI OPŠTOJ DISKUSIJI
RAPPORTS DESTINÉS A UNE DISCUSSION GÉNÉRALE

1. Primena novih principa lingvistike i književne istorije u srednjoškolskoj nastavi slovenskih jezika i književnosti.

Application des nouveaux principes de la linguistique et de l'histoire littéraire dans l'enseignement des langues et des littératures slaves des lycées et collèges.

<i>Миливој Павловић</i>	I	194
<i>Bohuslav Havránek</i>	III	39

2. Formalna i sadržajna strana gradiva koje obrađuje nastava maternjeg jezika u srednjoj školi.

Forme et fond mis en oeuvre dans l'enseignement de la langue maternelle aux lycées.

<i>Илија Мамузић</i>	I	195
--------------------------------	---	-----

3. Postupnost u nastavi o osnovnim kategorijama gramatičkim. Progression graduelle dans l'enseignement des données fondamentales de la grammaire.

<i>Илија Мамузић</i>	I	196
--------------------------------	---	-----

4. Staroslovenski jezik i istoriski razvitak narodnog jezika u srednjoškolskoj nastavi.

Le vieux-slave et l'évolution historique de la langue nationale dans l'enseignement secondaire.

<i>Franc Tomšič</i>	I	197
-------------------------------	---	-----

<i>Илија Мамузић</i>	I	198
<i>Миливој Павловић</i>	I	199

III TEHNIČKA PITANJA NAMENJENA ISCRPNOJ DISKUSIJI
QUESTIONS TECHNIQUES DESTINÉES A LA DISCUSSION DETAILLÉE

1. Da li udžbenici za osnovne i srednje škole treba da budu dvojadi: jedni za učenike, drugi za nastavnike?

Les manuels destinés aux écoles primaires et secondaires doivent-ils être différents, selon qu'ils sont réservés aux maîtres ou aux élèves.

<i>А. Белић, М. Павловић</i>	I	200
<i>Mirko Rupel</i>	I	201
<i>Илија Мамузић</i>	I	203

2. Letnji kursevi za usavršavanje srednjoškolskih nastavnika koji predaju slovenske jezike i književnosti.

Les cours de vacances pour le perfectionnement des professeurs de langue et de littérature slaves dans les établissements secondaires.

<i>Илија Мамузић</i>	I	204
--------------------------------	---	-----

3-4. Razmena profesora slavistike na višim i srednjim školama slovenskih i drugih zemalja. — Razmena studenata.

Échange des professeurs de slavistique dans les établissements d'enseignement supérieur et dans les lycées des pays slaves et étrangers. — Echange d'étudiants.

<i>Миливој Павловић</i>	I	205
-----------------------------------	---	-----

Rezolucija o nastavi narodnog jezika i književnosti u srednjim školama	V	32
--	---	----

BALKANOLOŠKA SEKCIJA
SECTION BALKANOLOGIQUE

I LINGVISTIČKA PITANJA
PROBLÈMES LINGUISTIQUES

1. Uvodno predavanje P. Skoka: „O važnosti Kopitareve i Miklošičeve slavistike za balkansku lingvistiku“.

Conférence inaugurale par M. P. Skok: „L'importance de l'oeuvre des slavistes Kopitar et Miklošič pour la linguistique balkanique“.

<i>P. Skok</i>	I	207
--------------------------	---	-----

2. Zajedničke crte balkanskih jezika kao osnovica balkanološke lingvističke discipline.

Les traits communs des langues balkaniques en tant que le fondement de la linguistique balkanique.

Bohuslav Havránek III 41

3. Pretklasični supstrat i njegov značaj za toponomastiku slovenskih jezika, a naročito južnoslovenskih.

Le substrat préclassique et son importance pour la toponomastique slave et particulièrement sudslave.

M. Будишуп I 209

Antun Mayer I 209

P. Skok I 211

A. Graur I 212

4. Neslovenski elementi u južnoslovenskim jezicima: a) grčki b) rumunski, c) arbanaški, d) latinski i zapadno-romanski i e) turski elementi.

Les éléments non-slaves (grecs, roumains, albanais, turcs, latins et romans) dans les langues sudslaves.

P. Skok I 213

Karl Treimer I 214

Th. Capidan I 215

Mieczysław Matecki I 216

5. Značaj graničnih jezičkih oblasti za stvaranje novih jezičkih osobina.

Le rôle des régions linguistiques limitrophes dans la formation des nouveaux parlars.

Karl Treimer I 218

Milivoj Pavlović I 218

II ISTORIJA KNJIŽEVNOSTI
HISTOIRE LITTÉRAIRE

1. „Balkanski motivi“ u narodnoj poeziji južnih Slovena.

Les motifs balkaniques dans la poésie populaire des Slaves du sud.

Anna Horáková I 220

A. Schmaus I 220

FONOLOŠKA SEKCIJA
SECTION PHONOLOGIQUE

1. Uvodno predavanje N. van Vejka. Conférence inaugurale par M. N. van Wijk. <i>N. van Wijk</i>	III	45
2. Konservativne i inovacione tendencije u razvitku fonoloških sistema slovenskih jezika. Tendances conservatrices et tendances novatrices dans l'évolution des systèmes phonologiques des langues slaves. <i>J. M. Kořínek</i> <i>Ив. Лековъ</i>	I	223
	I	224
3. Problemi fonoloških sistema „jezičkih saveza“. Problèmes des systèmes phonologiques des langues non-apparentées formant une „union linguistique“. <i>Milivoj Pavlović</i> <i>Bohuslav Havránek</i>	I	225
	III	48
4. Diskusija fonoloških pogleda u delima Vejka i Trubeckoga u vezi sa diskusijom o zadacima fonološkog opisivanja slovenskih jezika i organizacijom tih ispitivanja. Discussions des théories phonologiques exposées dans les oeuvres de van Wijk et de Troubetzkoï en liaison avec les discussions des problèmes concernant les études phonologiques des langues slaves et avec l'organisation de ces études. <i>J. M. Kořínek</i> <i>Pavel Trost</i>	I	226
	I	227

**II PREDAVANJA, SAOPŠTENJA I REFERATI
CONFÉRENCES, COMMUNICATIONS ET RAPPORTS**

**SEKCIJA ZA LINGVISTIKU
SECTION DE LINGUISTIQUE**

OPŠTA PITANJA I ISTORIJA SLAVISTIKE
QUESTIONS GÉNÉRALES ET L'HISTOIRE DE PHILOLOGIE ET DE LINGUISTIQUE SLAVES

KNJIGA — STRANA

<i>Arturo Cronia</i> : Linguaggio poetico e poesia riflessa	II	14
<i>B. Hála</i> : L'articulation des cordes vocales et la formation de la consonne <i>h</i> sonore	III	63
<i>Stanisław Rospond</i> : Partykuły-spójniki jako środek ekspresji językowej i stylistycznej	II	51
<i>M. Vasmer</i> : Jakob Grimm und die Slaven	III	82

PRASLOVENSKI JEZIK I UPOREDNA GRAMATIKA SLOVENSКИH JEZIKA
LE SLAVE COMMUN ET LA GRAMMAIRE COMPARÉE DES LANGUES SLAVES

<i>Matteo Bartoli</i> : Le innovazioni preetniche nello slavo	II	7
<i>Милан Будимир</i> : Ка образовању словенских ктетика	II	13
<i>Eduard Čech</i> : Funkce sufixů <i>-ikъ</i> a <i>-ьць</i>	II	15
<i>Ernst Fraenkel</i> : Etymologisches und syntaktisches auf dem Gebiete der baltischen und slavischen Sprachen	II	18
<i>Stj. Ivšič</i> : Za hronologiju slovjsenske dispalatalizacije dentala	II	31
<i>V. Lesný</i> : Verschiebung der Aktionsart in slavischen Sprachen und der ursprüngliche Sinn des Augmentes	II	39
<i>Antun Mayer</i> : Die zeitliche Bestimmung der urslawischen Periode	IV	45
<i>Miloš Mladenović</i> : Slav. * <i>seǫbrъ</i> und seine Bedeutungsentwicklung	III	73
<i>Stanislav Petíra</i> : Přípony <i>-isko/-išče</i> v slovanských jazycích	II	47
<i>Vittore Pisani</i> : La desinenza del genitivo plurale, e gli esiti di <i>-ǫ</i> nelle lingue slave	II	48

<i>Mikołaj Rudnicki</i> : L'habitat primordial des Slaves après l'époque i. -e.	II	60
<i>André Vaillant</i> : Le type verbal <i>lěje</i> — <i>lijati</i>	II	76
<i>Wiktor Węglarz</i> : O rozwoju prasł. <i>kt</i> + <i>i</i> ~ <i>tj</i>	II	78

SLOVENSKI JEZICI I SUSEDNI NARODI
LES LANGUES SLAVES ET LES PEUPLES VOISINS

<i>Mirko Deanović</i> : Projektirani lingvistički atlas mediteranskih naziva i neki slavenski jezici	III	55
<i>Villem Ernits</i> : Elementy estońskie w języku rosyjskim i innych ję- zykach słowiańskich	III	57
<i>J. Hamm</i> : Gotsko-starockrvenoslavenske paralele	II	29
<i>Herbert Ludat</i> : Kietze und Wieken als Zeichen für die friedliche Eindeutschung der Gebiete zwischen Elbe und Oder im Mit- telalter	III	70
<i>V. J. Mansikka</i> : Zum Heiligenkalender der Karelier	II	41
<i>Antun Mayer</i> : Slovenski refleksi ilirskih glasova i razlike između balkansko-ilirskog i venetskog jezika	II	43
<i>A. Погодинъ</i> : Фатьяновская среднерусская культура и ея значение для вопроса о родинѣ индоевропейцев и финноугров	III	75
<i>Paul Wirth</i> : Die Umformung des Sorbischen durch das Deutsche	III	88

ISTOČNO-SLOVENSKA JEZIČKA GRUPA
LE GROUPE LINGUISTIQUE DES SLAVES DE L'EST

<i>Александр Исаченко</i> : Потеря глагольных форм в русском языке	IV	56
<i>Władysław Kuraszkiwicz</i> : Nowe obserwacje o ruskiej dyspalata- lizacji spółgłosek przed <i>e</i> , <i>i</i>	II	37
<i>Walerian Kwiatkowski</i> : Nowe podstawy podziału zdań zależnych	II	32
<i>Walerian Kwiatkowski</i> : O t. zw. języku aktów wielkiego Księstwa litewskiego	II	35
<i>Василь Лев</i> : Мовні особливості „Крехівської Палей“	III	66

ZAPADNO-SLOVENSKA JEZIČKA GRUPA
LE GROUPE LINGUISTIQUE DES SLAVES OCCIDENTAUX

<i>A. Григорьевъ</i> : Образование главных нарѣчій польскаго языка въ связи съ исторіей польскихъ, финскаго и русскихъ племенъ, вошедшихъ въ составъ польскаго народа	II	21
<i>A. Григорьевъ</i> : Образование словацкихъ нарѣчій вслѣдствие вліянія чешскихъ говоровъ на русскіе	II	24
<i>A. Григорьевъ</i> : Образование главныхъ чешскихъ нарѣчій въ связи съ исторіей древнихъ чешско-сербскихъ племенъ	II	26

<i>Adam Tomaszewski</i> : Dyspalatalizacja spółgłosek <i>ś ź ć ź</i> w językach zachodnio-słowiańskich	II	71
<i>Václav Vážný</i> : O dokumentární hodnotě lingvistického atlasu polského: M. Matecki i K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia	III	83

JUŽNO-SLOVENSKA JEZIČKA GRUPA
LE GROUPE LINGUISTIQUE DES SLAVES DU SUD

<i>Léon Beaulieux</i> : Une nouvelle étape de l'évolution du bulgare	II	9
<i>Ив. Гошевъ</i> : Ръкописитѣ на „Църковния историко-археологически музей при св. Синодъ“ въ София	III	60
<i>Franjo Herič</i> : O Kopitarjevem pravopisu	III	65
<i>Josip Nagy</i> : Jezične i stilističke osobine isprava	III	74
<i>Борђе Сѣ. Радојичић</i> : Глуѓа и ставнацъ	III	77
<i>Fran Ramovš</i> : Občli momenti iz razvoja slovenskega jezika	IV	37
<i>J. Schröpfer</i> : Über Wesen und Herkunft des altbulgarischen Dativs in genitivischer Funktion	III	79
<i>Ал. Сѣојућевић</i> : За уважење Кашићеве и Бохоричеве граматике	II	62
<i>Vjekoslav Štefanić</i> : Glagolski rječnik crkvenoslovenskog jezika iz g. 1754	II	65
<i>E. Tangl</i> : Die Stellung des Enklitikon im Serbokroatischen im Hinblick auf die gleiche Frage in den anderen slavischen Sprachen	II	66
<i>Mate Tentor</i> : Leksičko podudaranje čakavštine, slovenskog (slovenačkog) jezika i kajkavštine	II	68
<i>Цв. Тодоровъ</i> : Двойно акцентуване въ българския езикъ	II	69

SLOVENSKA TOPONOMASTIKA
TOPONOMASTIQUE SLAVE

<i>Leszek Ossowski</i> : Z poleskiej terminologii topograficznej	II	45
<i>Ярослав Рудницький</i> : Місцеві назви в українській народній етимології	II	52
<i>Jaroslau Rudničkyj</i> : Die appellative und onomastische Funktion des Akzentes im Slavischen	II	56
<i>Witold Taszycki</i> : Klasyfikacja słowiańskich nazw miejscowych	II	67

SLOVENSKI VEŠTAČKI JEZICI
LES ARGOTS SLAVES

<i>Росѣислав Плейшѣв</i> : О језику наше средње школе	II	49
<i>Karl Treimer</i> : Das slawische Rotwelsch	II	74

SEKCIJA ZA ISTORIJU KNJIŽEVNOSTI
SECTION D'HISTOIRE LITTÉRAIRE

PRINCIPSKA I METODOLOŠKA PITANJA
QUESTIONS DE PRINCIPE ET QUESTIONS MÉTHODOLOGIQUES

<i>A. Бем:</i> Свое и чужое как фактор литературнаго развитія	IV	93
<i>Arturo Cronia:</i> Per le nuove storie delle letterature slave	II	88
<i>Константи́н Чехович:</i> До проблеми ритмічної аналізи слов'янського вірша	II	91
<i>Karel Krejčí:</i> T. zv. kulturní a historické tradice a jejich význam pro srovnávací dějiny literatur slovanských	II	123
<i>Кирил Тарановски:</i> Методе и задаци савремене науке о стиху као дисциплине на граници лингвистике и историје књижевности	IV	108

VEZE SLOVENSКИH KNJIŽEVNOSTI SA STRANIM KNJIŽVOSTIMA
LIAISONS DES LITTÉRATURES SLAVES AVEC LES LITTÉRATURES ÉTRANGÈRES

<i>Oswald Burghardt:</i> Леонид Андреев — представитель русского экспрессионизма	II	86
<i>Euphrosine Dvoičenko—Markoff:</i> L'influence de la littérature russe sur la littérature roumaine	II	92
<i>Maxime Herman:</i> Maeterlinck et Przybyszewski	III	97
<i>T. Matić:</i> Jedan hrvatski prijevod Molièrove komedije „L'Avare“	II	129
<i>Jozef Matl:</i> Charakter und Bedeutung der deutsch-slavischen literarisch-kulturellen Beziehungen vom 14. bis zum 17. Jahrhundert	II	132
<i>Драгољуб Павловић:</i> Маринизам у песмама Ивана Бунића, дубровачког песника XVII века	II	138
<i>D. Streououkhoff:</i> La genèse de la Povest' o Vavilonskom Carstve	II	146
<i>J. Torbarina:</i> Metodološko ispitivanje izvora dubrovačko-dalmatinske književnosti	III	114

UZAJAMNI ODNOSI SLOVENSКИH KNJIŽEVNOSTI
LIAISONS RECIPROQUES DES LITTÉRATURES SLAVES

<i>A. Флоровскій:</i> Чешские элементы в старо-русской литературной традиции	II	100
<i>Евген Грицак:</i> Бібліографія перекладів із сербської мови на українську	III	98
<i>Fr. Pešić:</i> Prvi jugoslovenski prevodi iz Henrika Sienkiewicza	II	107
<i>Никола Мирковић:</i> О културној и књижевној узаямности Срба и Бугара	III	102

<i>В. Розовъ</i> : Католическое вліяніе въ Московской Руси въ XV—XVI вѣкахъ	II	141
<i>В. Розовъ</i> : „Отвѣтъ Государевъ“	II	143
<i>Михаилъ Сіюяновъ</i> : Достоевски и Бѣлгарія	III	109
<i>Борђе Живановић</i> : Мицкјевич и Негош	II	163

ПИТАЊА ЋИРИЛО-METODIJEVE KNJIŹEVNOSTI
QUESTIONS DE LA LITTÉRATURE CYRILLO-MÉTHODIENNE

<i>Драг. Косійић</i> : Датирање старословенских књижевних споменика о Кирилу и Методију	II	111
---	----	-----

RUSKA KNJIŹEVNOST
LITTÉRATURE RUSSE

<i>Алексій Дураковъ</i> : Поэзія Баратынскаго	III	93
<i>Jan Frček</i> : Původní podoba staroruské Zádonštiny	III	94
<i>Pierre Pascal</i> : Une province de la littérature russe: la littérature des vieux-croyants	II	137
<i>Російиславъ Плеїневъ</i> : Чувство природы и его значеніе въ творчествѣ новыхъ писателей	II	139
<i>Zoé Rozov</i> : Les nouvelles de Karamzine: „La pauvre Lize“ et „Nathalie, fille du boyard“ et leur influence sur la littérature russe du XIX ^e siècle	II	144
<i>Кирилъ Тарановскій</i> : Къ вопросу объ авторствѣ „Имна пьяной головѣ“	II	148
<i>Кирилъ Тарановскій</i> : О возможности датировки „Разговора съ Анакреономъ“ Ломоносова	II	151
<i>H. de Willman-Grabowska</i> : Le voyage d'Afanassii Nikitine et la poussée vers l'Orient en Russie médiévale	III	116

POLJSKA KNJIŹEVNOST
LITTÉRATURE POLONAISE

<i>K. Górski</i> : La littérature polonaise du XVIII ^e siècle est-elle classique?	II	104
--	----	-----

ČEŠKA I SLOVAČKA KNJIŹEVNOST
LITTÉRATURE TCHÈQUE ET SLOVAQUE

<i>Zdeněk Kalista</i> : Revise literárních hodnot českého baroka v rámci jeho dějin duchovních	II	108
--	----	-----

<i>Karl Treimer</i> : Janko Kalinčák als Stilkünstler	II	153
<i>Bedřich Václavek</i> : Vzájemné vlivy mezi umělou a lidovou lyrikou českou v XIX století	II	155

SRPSKA I HRVATSKA KNJIŽEVNOST
LITTÉRATURE SERBE ET CROATE

a) Umetnička književnost
Littérature

<i>Fr. Fancev</i> : Šta su začinavci?	II	97
<i>A. Jelacih</i> : Српска реалистичка приповетка друге половине XIX stoleћа као извор за социјалну и културну историју Србије	III	101
<i>Владимир Мошин</i> : Аренге српских повеља	III	104

b) Narodna poezija
Poésie populaire

<i>S. Vanović</i> : Vukova narodna pjesma „Žnidba Kralja Vukašina“ nije nastala pod utjecajem priče o starofrancuskom junaku Bueves d'Hanstone	II	83
<i>Veselin Čajkanović</i> : Über den Ursprung und die Entwicklung der serbischen Heldendichtung	II	90
<i>Elie Golenistcheff-Koutouzoff</i> : Two epic travels in Herzegovina . .	II	103
<i>Драг. Косић</i> : Старост народне епике наше	II	114
<i>М. С. Лалевић</i> : Бугарштите и тужбалице	II	126
<i>Свејозар Мајић</i> : „Борба речима“ у народном епу	II	131
<i>Svet. Stefanović</i> : Zur Bauopfersage	III	105
<i>Svet. Stefanović</i> : Zur Crescentia-Kaiserin von Rom-Sage	III	107
<i>V. Vitezica</i> : Melički i recitativni stadij Homerovog heksametra i narodnog deseterca	II	158
<i>Walther Wunsch</i> : Der musikwissenschaftliche Beitrag zur Erforschung der serbokroatischen Volksepik	II	161

BUGARSKA KNJIŽEVNOST
LITTÉRATURE BULGARE

<i>Михаилъ Стояновъ</i> : Генията на Ботева и загадката на неговия бунт	III	111
---	-----	-----

SEKCIJA ZA NASTAVU SLAVISTIKE
SECTION D'ENSEIGNEMENT

<i>Александар Богдановић</i> : Значај интерната за наставу књижевног језика	II	167
---	----	-----

<i>Jan Húsek</i> : Otázka slavismu na středních, odborných a vysokých školách u jednotlivých národů	II	169
<i>Rudolf Kolarič</i> : Jezikovni pouk materinega jezika v osnovni in srednji šoli glede na naše učne načrte	IV	133
<i>Загорка Михајловић</i> : Естетика језика	II	171
<i>М. Павловић</i> : Поводом наставе народног језика и књижевности	IV	140
<i>М. Павловић</i> : Леговања ученика средњих школа у крајевима језички изразито динамичним	II	174
<i>Мирко Павловић</i> : Упознавање ученика са народним језиком и његовим дијалектима	II	177
<i>Слободан Појковић</i> : Слободни књижевни покушаји као средства за развијање младишевог интереса за наставу матерњег језика и књижевности	II	179
<i>N. D. Stoilkovič</i> : Récitation collective dans l'enseignement de la langue maternelle	II	182

BALKANOLOŠKA SEKCIJA SECTION BALKANOLOGIQUE

LINGVISTIČKA PITANJA QUESTIONS LINGUISTIQUES

<i>Henryk Batowski</i> : Projet d'un dictionnaire de la communauté balkanique	II	187
<i>Милан Будимир</i> : Класично порекло израза <i>жуџан</i> и <i>сџоџан</i>	II	189
<i>М. Pavlović</i> : Les proverbes des langues balkaniques considérés au point de vue linguistique	II	198
<i>Sever Pop</i> : L'influence slave dans la terminologie de quelques noms de fêtes roumaines d'après l'Atlas Linguistique Roumain I	II	200
<i>P. Skok</i> : Le traitement de l'aspect du verbe slave en roumain	II	202
<i>P. Skok</i> : О важности Копитарове и Миклошићевог slavistike за balkanologiju	IV	65
<i>P. Skok</i> : L'étude comparative des traits communs des langues balkaniques provenant du slave en tant que le fondement de la linguistique balkanique	IV	79

KNJIŽEVNO-ISTORIŠKA PITANJA QUESTIONS LITTÉRAIRES

<i>Милан Будимир</i> : Старобалкански мотиви код Вука	II	190
<i>Милан Будимир</i> : Старобалканска техника у Сремчевим делима	II	191

KNJIGA — STRANA

<i>N. Cartojan</i> : Romans de chevalerie dans les littératures balkaniques	II	192
<i>Ramiro Ortiz</i> : Il „Ritorno del Marito“	II	193
<i>Ramiro Ortiz</i> : „La fanciulla guerriera“	II	196
<i>Emile Turdeanu</i> : Georges Branković et les pays roumains	II	203

FONOLOŠKA SEKCIJA
SECTION PHONOLOGIQUE

<i>Zdzisław Stieber</i> : Przyczyunki do polskiej fonologii	II	209
<i>N. van Wijk</i> : L'étude comparative des systèmes phonologiques des langues slaves	IV	28

OPŠTI INDEKS AUTORA INDEX GÉNÉRAL DES AUTEURS

Rimski brojevi označuju redne brojeve izdanja Izvršnog odbora; običn brojevi označuju strane.

Les chiffres romains indiquent les numéros des publications du Comité d'organisation; les chiffres ordinaires indiquent les pages.

- Aleksić Radomir (Beograd), I 39, 173.
Arnautović Aleksandar (Beograd), I 171.
Arumaa Peeter (Tartu), III 16.
Banović Stjepan (Zagreb), II 83.
Barić Henrik (Beograd), I 20, 47.
Bartoli Matteo (Torino), II 7.
Batowski Henryk (Kraków), II 187.
Beaulieux Léon (Paris), II 9.
Belić Aleksandar (Beograd), I 11, 20, 23, 26, 29, 34, 39, 43, 47, 50, 54, 59, 62, 66, 69, 83, 89, 90, 92, 94, 171, 200; IV 5.
Bem Alfred (Praha), I 109; IV 93.
Bogatyrev Petr (Praha), III 35.
Bogdanović Aleksandar (Skoplje), II 167.
Bošković Radosav (Beograd), I 32, 33, 173.
Budimir Milan (Beograd), I 26, 209; II 13, 189, 190, 191.
Burghardt Oswald (Münster), II 86.
Capidan Théodore (București), I 215.
Cartoian Nicolae (București), II 192.
Cronia Arturo (Roma), I 86, 117, 150, 167; II 14, 88.
Čajkanović Veselin (Beograd), II 90.
Čech Eduard (Praha), II 15.
Čehovyč Konstantyn (Lwów), II 91.
Damiani Enrico (Roma), III 28.
Deanović Mirko (Zagreb), III 55.
Durakov Aleksej (Vranje), III 93.
Dvoičenko - Markoff Euphrosine (București), II 92.
Đorđić Petar (Beograd), I 11, 34, 173.
Ernits Villem (Tartu), III 57.
Fancev Franjo (Zagreb), I 153, 155, 158, 164; II 97.
Florovskij Antonij (Praha), II 100.
Fraenkel Ernst (Hamburg), II 18.
Frček Jan (Praha), III 21, 25, 94.
Goleniščev—Kutuzov Ilija (Beograd), I 43, 112, 118, 135; II 103.
Górski Konrad (Wilno), II 104.
Gošev Ivan (Sofia), III 60.
Graur Alexander (București), I 212.
Grigoriev Aleksandr (Praha), II 21, 24, 26.

- Hála Bohuslav (Praha), III 63.
 Hamm Josif (Zagreb), II 29.
 Havránek Bohuslav (Brno), III 7, 11,
 13, 14, 19, 20, 22, 23, 39, 41, 48.
 Heidenreich Julius (Praha), I 101,
 133.
 Herič Franjo (Praha), III 65.
 Herman Maxime (Lille), III 97.
 Horák Jiří (Praha), I 105, 108, 130,
 137, 144, 147, 166.
 Horáková Anna (Praha), I 220.
 Hrabák Joseph (Brno), I 161.
 Hrycak Evgenij (Przemysł), III 98.
 Húsek Jan (Brno), II 169.
 Ilešič Fran (Zagreb), II 107.
 Isačenko Aleksandr (Ljubljana), I 76;
 IV 56.
 Ivšič Stjepan (Zagreb), I 23, 62; II 31.
 Jelačić Aleksej (Skoplje), III 101.
 Jovanović Dušan (Beograd), I 178.
 Kalista Zdeněk (Praha), II 108.
 Kolarič Rudolf (Ljubljana), I 175;
 IV 133.
 Kolbuszewski Stanisław (Riga), I
 109, 148.
 Kořínek Josef (Bratislava), I 223, 226.
 Kostić Dragutin (Beograd), II 111, 115.
 Krejčí Karel (Praha), II 123.
 Kuraszkiewicz Władysław (Lublin),
 II 37.
 Kurz Josef (Praha), I 46, 86, 89.
 Kwiatkowski Walerian (Wilno), II
 32, 34.
 Lalević Miodrag (Beograd), II 126.
 Lekov Ivan (Sofia), I 224.
 Lesný Vincenc (Praha), II 39.
 Lev Vasyľ (Lwów), III 66.
 Ljackij Evgenij (Praha), I 133.
 Ludať Herbert (Berlin), III 70.
 Małeckı Mieczysław (Kraków), I 216.
 Mamuzić Ilija (Beograd), I 179, 185,
 195, 196, 198, 203, 204.
 Mansikka Viljo Johannes (Helsinki),
 II 41.
 Mathesius Vilém (Praha), I 49, 71;
 III 9.
 Matić Svetozar (Beograd), II 131.
 Matić Tomo (Zagreb), II 129.
 Matl Josef (Graz), II 132.
 Mayer Antun (Zagreb), I 17, 209; II 43;
 IV 45.
 Mazon André (Paris), I 144.
 Medenica Radosav (Beograd), I 122.
 Mihajlović Zagorka (Beograd),
 II 171.
 Miletic Branko (Beograd), I 23, 66,
 94, 173.
 Milewski Tadeusz (Warszawa), I 37.
 Mirković Nikola (Beograd), III 102.
 Mladenović Miloš (Beograd), III 73.
 Mošin Vladimir (Beograd), III 104.
 Mukařovský Jan (Praha), I 161.
 Nagy Josip (Zagreb), III 74.
 Ortiz Ramiro (Padova), II 193, 196.
 Ossowski Leszek (Lwów), II 45.
 Pascal Pierre (Paris), II 137.
 Pavlović Dragoljub (Beograd), II 138.
 Pavlović Milivoj (Skoplje), I 25, 39,
 173, 177, 184, 187, 191, 194, 199, 200,
 205, 218, 225; II 174, 198; IV 140.
 Pavlović Mirko (Tetovo), II 177.
 Petíra Stanislav (Praha), II 47.
 Pisani Vittore (Milano), I 13; II 48.
 Pietnjev Rostislav (Valjevo), I 190;
 II 49, 139.
 Pogodin Aleksandar (Beograd), III 75.
 Pop Sever (Cluj), II 200.
 Popović Slobodan (Beograd), II 179.
 Pražák Albert (Praha), I 105, 111, 115,
 146.
 Radojičić Đorđe (Beograd), III 77.
 Radošević Natalija (Beograd), I 43.
 Ramovš Fran (Ljubljana), I 15, 23;
 IV 37.
 Romanski Stojan (Sofia), III 31.
 Rospond Stanisław (Lwów), I 90;
 II 51.
 Rozov Vladimir (Zagreb), II 141, 143.
 Rozova Zoja (Zagreb), II 144.
 Rudnický Jaroslav (Berlin), II 52, 56.
 Rudnicki Mikołaj (Poznań), II 60.
 Rupeľ Mirko (Ljubljana), I 201.

- Sakač Stjepan (Roma), I 156.
- Schmaus Alois (Beograd), I 127, 220; III 33.
- Schröpper Johann (Olomouc), III 79.
- Skok Petar (Zagreb), I 207, 211, 213; II 202; IV 65, 79.
- Slovanský Ústav (Praha), I 95.
- Słoński Stanisław (Warszawa), I 83.
- Solovjev Aleksandar (Beograd), I 135.
- Stefanović Svetislav (Beograd), I 130; III 105, 107.
- Stevanović Mihailo (Skoplje), I 50.
- Stieber Zdzisław (Lwów), II 209.
- Stojanov Mihail (Sofia), III 109, 111.
- Stojićević Aleksandar (Ljubljana), II 62.
- Stojiljković Nadežda (Beograd), II 182.
- Stojković Marijan (Zagreb), III 37.
- Stremouhov Dimitrij (Strasbourg), II 146.
- Svencickyj Ilarion (Lwów), I 136.
- Škerlj Stanko (Beograd), I 54.
- Štefanić Vjekoslav (Zagreb), II 65.
- Tangl Eberhardt (Beograd), II 66.
- Taranovski Kiril (Beograd), II 148, 151; III 23; IV 108.
- Taszycki Witold (Lwów), II 67.
- Tentor Mate (Zagreb), II 68.
- Todorov Cvjetan (Sofia), II 69.
- Tomaszewski Adam (Poznań), II 71.
- Tomšič Franc (Ljubljana), I 197.
- Torbarina Josif (Zagreb), III 114.
- Trdina Silva (Ljubljana), I 181.
- Treimer Karl (Brno), I 12, 103, 113, 214, 218; II 74, 153.
- Trnka Bohumil (Praha), I 187.
- Trost Pavel (Brno), I 227.
- Turdeanu Emile (Paris), II 203.
- Václavek Bedřich (Olomouc), II 155.
- Vaillant André (Paris), II 76.
- Vasmer Max (Berlin), III 82.
- Vážný Václav (Praha), III 83.
- Vitezica Vinko (Beograd), II 158.
- Vydra Bohumil (Praha), I 188.
- Węglarz Wiktor (Kraków), II 78.
- van Wijk Nikolaas (Leiden), I 15, 72, 74, 81; III 45; IV 28.
- Willman—Grabowska Helena (Kraków), III 116.
- Wirth Paul (Berlin), III 88.
- Wollman Frank (Praha), I 102, 106, 115, 119, 138, 148, 152.
- Wünsch Walther (Graz), II 161.
- Živanović Đorđe (Beograd), II 163.
- Živković Sreten (Zagreb), I 92.

S a d r ŝ a j

T a b l e d e s m a t i è r e s

I

Počasni odbor — Le Comité d'honneur	5
Izvršni odbor — Le Comité d'organisation	7
Zvanični pretstavnici akademija, univerziteta i naučnih ustanova — Représentants officiels des Académies, des Universités et des Instituts Scientifiques	9
Članovi Kongresa — Membres du Congrès	12

II

Izveštaj o pripremnim radovima oko III Međunarodnog kongresa slavista	27
Rezolucije Izvršnog odbora o tehničkim pitanjima	30

III

Sadržaj izdanja Izvršnog odbora — Table des matières des éditions du Comité d'organisation	
I Odgovori na pitanja — Réponses aux questions	33
II Predavanja, saopštenja i referati — Conférences, communications et rapports	48
Opšti indeks autora — Index général des auteurs	56

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.16:061.2(497.11)
811.16(048)

МЕЂУНАРОДНИ конгрес слависта (3 ; 1939 ;
Београд)

III међународни конгрес слависта,
(Београд, 18 - 25. IX 1939) : репринт
издање материјала неодржаног конгреса /
приредио Богољуб Станковић. - Београд :
Славистичко друштво Србије, 2008 (Београд :
Чигоја штампа). - XXVII, 816 стр. ; 23 cm.
- (Славистичка библиотека. Посебна издања)

На спор. насл. стр.: III Международный
съезд славистов. - Радови на више језика. -
Тираж 500. - Стр. XVI - XXVII: Уместо
предговора: Материјали неодржаног
славистичког конгреса / Богољуб Станковић. -
Напомене и библиографске референце уз текст.
- регистар.

ISBN 978-86-7391-019-2

а) Међународни конгрес слависта (3 ; 1939 ;
Београд) б) Славистика - Апстракти
COBISS.SR-ID 144679180